

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI
HUNFALVY PÁL.

TIZENHARMADIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST, 1876.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia bérházában.)

TARTALOM.

	Lap.
Moksa- és erza-mordvin nyelvtan. Budenz József	1
Az ugor módalakok. Simonyi Zsigmond	135
Egy ál-szó. Budenz József	167

MOKSA- ÉS ERZA-MORDVIN NYELVTAN.

A mordvin nyelvnek két fődialectusa: a Moksá-mordvin és az Erzá-mordvin nyelv (rövidített jeleléssel: mordM., mordE.). Amazt, a Moksát, ismerjük, mint legújabb és legbővebb forrásból, Ahlqvist Ágost „Moksá-mordvin grammatikája“-ból, melyhez nyelvszövegek és szógyűjtemény is vannak hozzácsatolva¹⁾; emerre, az Erzára nézve főforrásunk Wiedemann „erzá-mordvin grammatikája“, szintén egy kis szótárral, de szövegek nélkül.²⁾ Ez ismeretforrásokhoz nyertünk még becses adalékot Reguly hagyományának a mordvin nyelvre vonatkozó részében, melyet a Nyelvtudományi Közlemények V. kötetében „Mordvin közlések“ czim alatt kiadtam: 1. Néhány erzá-mordvin mese és dal; 2. Regulynak nyelvtani jegyzetei a moksá-mordvin nyelvről; 3. Moksá- és erzá-mordvin szótár (azaz Regulynak mordvin

¹⁾ Versuch einer Mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis, St. Petersburg 1861. Ahlqvist magok a mordvinok közt tette tanulmányait 1857-ben. — Az első, bár még gyarló, moksá-mordvin nyelvtan ered Ornatov Pál-tól (oroszúl: Mordovskaja grammatika. Moskva 1838).

²⁾ Grammatik der Erza-mordwinischen Sprache, nebst einem kleinen mordwinisch-deutschen und deutsch-mordwinischen Wörterbuch. St. Petersburg 1865. Wiedemann szintén több vidékről való erzáktól is tanulmányozta a nyelvet. Első grammatikai kísérlet, mely azonban csak a sok tekintetben gyarló és hibás erzá-mordvin újtestamentom-fordítást (Sz. Pétervár 1821.) vehette alapul: Conon von der Gabelentz, Versuch einer Mordwinischen Grammatik, Göttingen 1839. Az említett bibliafordításból ugyancsak Wiedemann adta ki igazítva javítva a Máté evangéliomot (Daß Evangelium des Matthaeus, ersa-mordwinisch, London 1865.). — A legelső erzá nyomtatvány egyébiránt egy kis két nyelvű (orosz és mordvin) Káté, Moskva 1808.

szógyűjteménye, az Ahlqvist-féle moksa és a Wiedemann féle erza szógyűjteményekkel összehasonlítva, s belőlük, valamint az erza-mordvin szövegekből kiegészítve).

Czélom levén most, a mordvin nyelvet mint az összehasonlító ugor nyelvtanulmányának egyik anyag-részletét nyelvtanilag is ismertetni, legalkalmasabbnak tartom mind a két dialectust egyszerre s összehasonlítva tárgyalni, föltüntetvén mindkettőben a közöst s mindegyiknek külön alakulását. Mellőzni, ily czél mellett, úgy sem lehet a két mordvin dialectus közül egyiket sem, minthogy ezek nem állanak oly viszonyban egymáshoz, hogy az egyik a másiknak csak kopottabb, fogyatkozottabb változata volna, melynek már a további nyelv hasonlításra nézve nincs különösebb fontossága. Végre az összefoglaló tárgyalás annyiban előkészület is a mordvinnak más ugor nyelvekkel való összehasonlítására, a mennyiben nagyrészen már a még egységes mordvin alapnyelv, vagyis mindegyik jelenleg ismeretes mordvin nyelvváltozatnak jóval régibb phasisa, ily módon kifejthető.

I. Hangtani rész.

§. 1. Egyszerű nyelvhangok:

a) Moksa-mordvinban:	az Erza-mordvinban:
a) önhangzók: <i>a, o, u, i</i> (ë)	a) <i>a, o, u, i</i>
<i>ä, e, i</i> (ê)	<i>ä, e, i</i>
b) mássalhangzók:	b) mássalhangzók:
<i>k, g, h</i> [χ], <i>j, ñ</i>	<i>k, g, h, j, ñ</i>
<i>č, š, ś, ž</i>	<i>č, š, ś, ž</i>
<i>c, ʒ</i>	<i>c, ʒ</i>
<i>t, d, s, z, n</i>	<i>t, d, s, z, n</i>
<i>p, b, f, v, m</i>	<i>p, b, —, v, m</i>
<i>r, l</i>	<i>r, l</i>

A *č, š, c, ʒ*-t is számítjuk az egyszerű hangokhoz, mert *č, c* szó elején is fordulnak elé *š, s*-vel váltakozva, s esetleg valóban egyszerű mássalhangzók felelnek meg nekik egyéb ugor nyelvekben: mordE. *čavo* üres = M. *šava, čuro* ritka = M.

šura (v. ö. finn *harva*); *čapamo* savanyú = M. *šapama* (finn *happame*); mordM. *čilgä*, *čilgä* szömölcs: E. *sildeje* (v. ö. finn *syylä*, m. *süly*, MÜg. Szót. 358. l.); mordM. *cerä*, *čerä* makk: E. *seša*. — A *h* (χ -nak ejtve) gyakrabban csak a Mok-sában fordul elé, de csak szóközepén s egyéb mássalhangzó előtt (*vir*: *virht* erdők, *virhnä* az erdők, *vani*: *vaniht* néznek, *nirhkä* rövid); az Erzában fölötte ritka (*tehter* és *tejter* leány). — Az *n̄*-t, mely csak *k*, *g* előtt fordul elé, *n*-vel írjuk (*nk*, *ng*).

§. 2. I k e r ö n h a n g z ó k (diphthongusok):

mordM. <i>aj</i> , <i>oj</i> , <i>uj</i> , <i>äj</i> , <i>ej</i>		mordE. <i>aj</i> , <i>oj</i> , <i>uj</i> , <i>äj</i> , <i>ej</i>
<i>au</i> , <i>ou</i> , <i>ea</i> (<i>eä</i>)		<i>(av, ov, ev)</i>

Hosszú önhangzók: *ā*, *ī*, *ū*, *ā*, *ē*, *ī* csak a Mok-sában (de részint már rövidekkel váltakozva: *inzāma* borona, *panžīma* v. *panžūma* kules, *šama-vanīma* tükör, *siftēma* v. *siftem* szita, *nāivan* látszom, *kulimā* halni, zu sterben; *ilā*, *ilä* más; *errā*, *errä* feleség).

§. 3. Jé sített má s s a l h a n g z ó k, mind a két dialectusban: *t*, *d*, *c*, *s*, *ž*, *n*, *r*, *l*. A jésítés különböző eredetére nézve, v. ö. a) *tä* ez: *tästa* ebből (E. *te*, *teste*); *alä* ember, atya: plur. *alat*; *erä*-, E. *eša*- élni, lakni = finn *elä*-; *moñts*, *moñs* magam, e h. *mon-es*; *šoks* ősz, autumnus = f. *syksy*; — b) *šir*, *širä* szél, part (E. *čir*, *čire*); *vide*-vetni, serere: pr. 1. *vidan*; — c) *šada*, *šado* száz = f. *sata*; *šura* szarv = f. *sarvi*; *šolgi*-, E. *šolgo*- zárni = f. *sulke*-; ellenben *sur* ujj = f. *sormi*, *sola*- olvadni = f. *sulaa*-.

§. 4. A szónak különböző hangalakja a két mordvin dialectusban: A). Ö n h a n g z ó k r a n é z v e.

1.

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>akša</i> fehér	— <i>ašo</i>	<i>kafta</i> két	— <i>kavto</i>
<i>ofta</i> medve	— <i>ovto</i>	<i>karša</i> adversus	— <i>karšo</i>
<i>oma</i> más, másik	— <i>ombo</i>	<i>kalma</i> sir	— <i>kalmo</i>
<i>uša</i> külső	— <i>ušo</i>	<i>kota</i> hat	— <i>koto</i>
<i>unda</i> odu	— <i>undo</i>	<i>kolma</i> három	— <i>kolmo</i>
<i>kanda</i> ledőlt fa	— <i>kando</i>	<i>kuža</i> rét	— <i>kužo</i>

Moksa :	Erza :
<i>kuva</i> héj	— <i>kuvo</i>
<i>kurga</i> száj	— <i>kurgo</i>
<i>jotka</i> köz	— <i>jutko</i>
<i>šapa</i> rovátk	— <i>čapo</i>
<i>šava</i> türes	— <i>čavo</i>
<i>šočka</i> gerenda	— <i>šočko</i>
<i>šufta</i> fa	— <i>čuvto</i>
<i>šuma</i> , <i>šum</i> adósság	— <i>čumo</i>
<i>šura</i> gyér	— <i>čuro</i>
<i>tašta</i> ó, ócska	— <i>tašto</i>
<i>tusta</i> sűrű	— <i>tusto</i>
<i>tuva</i> disznó	— <i>tuvo</i>
<i>tuma</i> tölgyfa	— <i>tumo</i>
<i>tula</i> ék, csap	— <i>tulo</i>
<i>šada</i> száz	— <i>šado</i> , <i>šada</i>
<i>sarda</i> fáeska,	— <i>sardo</i> szálka
<i>páleza</i>	
<i>šarda</i> jávor szarvas	— <i>šardo</i>
<i>supa</i> domb	— <i>supo</i>
<i>šula</i> bél, darm	— <i>šulo</i>
<i>šulma</i> csomó	— <i>šulmo</i>
<i>nolga</i> takony	— <i>nolgo</i>

Moksa :	Erza :
<i>nurda</i> szán	— <i>nurdo</i>
<i>panga</i> gomba	— <i>pango</i>
<i>panda</i> hegy	— <i>pando</i>
<i>para</i> jó	— <i>paro</i>
<i>pila</i> , <i>pula</i> fark, nyél	— <i>pulo</i>
<i>potma</i> bél, has	— <i>potmo</i>
<i>vača</i> éhes	— <i>vačo</i>
<i>valda</i> világos	— <i>valdo</i>
<i>maksa</i> máj	— <i>makso</i>
<i>morga</i> göres (fában)	— <i>morgo</i>
<i>ronga</i> test	— <i>rungo</i>
<i>langa</i> fől szín	— <i>lango</i>
<i>lama</i> sok	— <i>lamo</i>
<i>lotka</i> gödör	— <i>latko</i>
<i>lofca</i> tej	— <i>lovso</i>
<i>kalgida</i> kemény	— <i>kalgodo</i>
<i>jakšama</i> hideg	— <i>jakšamo</i>
<i>jakšarga</i> része	— <i>jakšargo</i>
<i>šapama</i> savanyú	— <i>čapamo</i>
<i>naksada</i> rothadt	— <i>naksado</i>
<i>morāma</i> hangszer	— <i>moramo</i>
<i>udima</i> álom	— <i>udomo</i>

2.

<i>ava</i> , <i>avā</i> asszony	— <i>avā</i>
<i>uma</i> , <i>umā</i> szántó föld	— <i>uma</i>
<i>urma</i> , <i>urmā</i> betegség	— <i>orma</i>
<i>kuja</i> kövér	— <i>kuja</i>
<i>kučkā</i> közép	— <i>kunška</i>
<i>čora</i> , <i>cora</i> fiú	— <i>čora</i>
<i>šobda</i> sötét	— <i>čopoda</i>
<i>šama</i> , <i>šamā</i> arcz	— <i>čama</i>
<i>šuva</i> vékony	— <i>čova</i>
<i>šumbra</i> egészséges	— <i>šumbra</i>
<i>šta</i> viasz	— <i>šta</i> , <i>kšta</i>
<i>šna</i> szij	— <i>kšna</i>
<i>tolga</i> toll	— <i>tolga</i>

<i>tírva</i> , <i>turvā</i> ajak	— <i>turva</i>
<i>túža</i> sárga	— <i>túža</i>
<i>šorma</i> himzés, irat	— <i>šorma</i>
<i>staka</i> nehéz	— <i>staka</i>
<i>navla</i> , <i>nolā</i> háncs	— <i>nola</i>
<i>noška</i> tompa	— <i>noška</i>
<i>pona</i> szőr	— <i>pona</i>
<i>pola</i> feleség	— <i>pola</i>
<i>varma</i> , <i>-mā</i> szél,	— <i>varma</i>
ventus	
<i>mala</i> közelség	— <i>mala</i>
<i>moda</i> föld	— <i>moda</i>
<i>lopa</i> levél, lomb	— <i>lopa</i>

Meg kell jegyezni, hogy az 1. alatt fölhozott mordM. *a*-végű névszótók, melyeknek a mordE.-ben *o*-végűek felelnek meg, ezt az *a*-t, mihelyt (ragok vagy képzők hozzájárultával) megszűnik a szóvégén lenni, föleserélik *i*-vel vagy egészen el ejtik (pl. *uša*-tól *ušisa* künt = E. *ušoso* | *panda*-tól: gen. *pandin*, elat. *pandsta* [*pantsta*] = E. *pandoń*, *pandosto* | *kalma*-tól: *kalmi* sirok = E. *kalmot* | *panga*-tól: *pangt* [*pankt*] gombák; — a 2. alatt fölhozott *a*-végű tók, melyeknek a mordE.-ban szintén *a*-végűek állanak ellenében, ezt az *a*-t nem gyengítik *i*-vá, sem el nem ejtik (pl. *ava*-tól: gen. *avań*, plur. nom. *avat* = E. *avań*, *avat* | *mala*-tól: *malasa* mellett = E. *malaso*). Ez utóbbi *a* az elsőhez képest nyilván hosszú *ā*-val ér föl, s egyes esetekben még elé is fordul hosszúnak (Ahlqvist följegyzése szerint: pl. *ava*, *avā*; *šama*, *šamā*; *tirva*, *turvā*). Hogy az 1. rovatbeli mordM. *a* (= mordE. *o*), mely csak a nyílt szóvégen marad meg s különben *i*-vel váltakozik vagy ki is szorúl, valóban rövid végvocalis, a milyen a finnben mélyhangú szóban rendszeren *a* vagy *e*, abból is megtetszik, hogy néha a ragtalan nominativus alakban is elmarad (*udima* helyett *udim*, *šapama* h. *šapam*), sőt némely névszótóknek a mordM.-ben általában már csak mássalhangzón végződik az egyes-számi nominativus-alakjuk, míg az a mordE.-ban még egy vég *o*-t mutat föl (melynek mordM. *a* felelne meg):

Moksa :	Erza :	Moksa :	Erza :
<i>azir</i> úr, gazda	— <i>azoro</i>	<i>kud</i> ház	— <i>kudo</i>
<i>al</i> alsó rész, al	— <i>alo</i>	<i>numil</i> nyúl	— <i>numolo</i>
<i>utim</i> éléskamara	— <i>utomo</i>	<i>ftal</i> hátul való	— <i>udalo</i>
<i>komir</i> maroknyi	— <i>komoro</i>	<i>mor</i> dal	— <i>moro</i>

Szintig van a mordM.-ban kétféle *a* ragos szóalakok végén, azaz *a* = E. *o* (s további rag hozzájárultával *a* helyett megint *i*), és *a* = E. *a*, pl. *ćora*-tól: abl. *ćorada*, elat. *ćorasta* = E. *ćorado*, *ćorasto*; még *-n*, *-t* 1. 2. személyraggal: *ćoradin*, *ćorastin* | *tosa* ott, *tovilda* onnan = E. *toso*, *tovoldo* | *kulida* haljatok, *vanitada* nézték. = E. *kulodo*, *vandado* | *ramaza* vegyen, emat = E. *ramazo* || *mastir* föld, *kud* ház-tól: prolat. *mastirga*, *kudga* = E. *mastorga*, *kudova*.

Szóközepén, az első szótagon túl, a mordE. *o*-nak, a

mordM.-ban rendszeren *i* felel meg (a mennyiben ily *i* még ki nem szorúlt), s néha *i* helyett *u*; a mordE. *a*-nak pedig szintén *a*:

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>anik</i> kész	— <i>anok</i>	<i>kaftuva</i> ketté	— <i>kavtova</i>
<i>azir</i> úr	— <i>azoro</i>	<i>kolmuva</i> háromfelé	— <i>kolmova</i>
<i>uris</i> árva	— <i>uros</i>	<i>krandas</i> szekér	— <i>krandas</i>
<i>šamir</i> sánta	— <i>čamor</i>	<i>sakal</i> szakál	— <i>sakal</i>
<i>salmiks</i> tű	— <i>salmoks</i>	<i>potmaks</i> fenék	— <i>potmaks</i>
<i>sokir</i> vak	— <i>sokor</i>	<i>ftal</i> hátul való	— <i>udalo</i>
<i>numil</i> nyúl	— <i>numolo</i>	<i>tonadan</i> tanulok	— <i>tonadan</i>
<i>pakir</i> konkoly	— <i>pakor</i>	<i>šovar</i> mozsár	— <i>čovar</i>
<i>pamirks</i> norzsa	— <i>pamorks</i>	<i>kulan</i> halok	— <i>kulan</i>
<i>puvirks</i> hólyag	— <i>puvořks</i>	<i>kulat</i> halsz	— <i>kulat</i>
<i>mastir</i> föld	— <i>mastor</i>		

E hangviszonyt föltüntetik különösen a mordM. *i* (= E. *o*)-végű igetők szemközt az *a*-végűekkel, melyek e hosszúval föléró végönhangzójukat, kevés kivétellel, minden ragozott és származott alakokban változatlanúl megtartják:

3.

Moksa:	Erza:		
<i>andi-</i> etetni	— <i>ando-</i>	<i>sati-</i> elérni	— <i>sato-</i>
<i>ardi-</i> futni	— <i>ardo-</i>	<i>sodi-</i> kötni	— <i>sodo-</i>
<i>udi-</i> aludni	— <i>udo-</i>	<i>šolgi-</i> zárni	— <i>šolgo-</i>
<i>uski-</i> húzni	— <i>usko-</i>	<i>šudi-</i> átkozni	— <i>šudo-</i>
<i>kadi-</i> hagyni	— <i>kado-</i>	<i>suski-</i> harapni	— <i>susko-</i>
<i>kasi-</i> nőni	— <i>kaso-</i>	<i>nalhki-</i> játszani	— <i>nalko-</i>
<i>kandi-</i> hordani	— <i>kando-</i>	<i>panži-</i> nyitni	— <i>panžo-</i>
<i>kuli-</i> halni	— <i>kulo-</i>	<i>pandi-</i> fizetni	— <i>pando-</i>
<i>javı-</i> osztani	— <i>javo-</i>	<i>piti-, puti-</i> letenni	— <i>puto-</i>
<i>šami-</i> ürülni	— <i>čavmo-</i>	<i>vani-</i> nézni	— <i>vano-</i>
<i>šamdi-</i> üríteni	— <i>čamdo-</i>	<i>vali-</i> önteni	— <i>valo-</i>
<i>šavi-</i> csapni, ütni	— <i>čavo-</i>	<i>valgi-</i> leszállni	— <i>valgo-</i>
<i>šuvi-</i> ásni	— <i>čuvo-</i>	<i>maksi-</i> adni	— <i>makso-</i>
<i>šulgi-</i> szétnyomni	— <i>čulgo-</i>	<i>mašti-</i> tudni, érteni	— <i>mašto-</i>
<i>tongi-</i> tömni	— <i>tongo-</i>	<i>mašti-</i> apadni	— <i>mašto-</i>
		<i>lazi-</i> hasítani	— <i>lazo-</i>

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>luvi-</i> olvasni	— <i>lovo-</i>	<i>šormadi-</i> írni	— <i>šormado-</i>
<i>iladi-</i> maradni	— <i>liado-</i>	<i>poladi-</i> toldani	— <i>polado-</i>
<i>ozindi-</i> imádkozni	— <i>ozno-</i>	<i>valgindi-</i> leszállni	— <i>valgono-</i>
<i>uksindi-</i> okádni	— <i>uksno-</i>	<i>luvindi-</i> számlálni	— <i>lovno-</i>
<i>usidi-</i> elkezdni	— <i>ušodo-</i>	<i>imafti-</i> vesztetni	— <i>jomavto-</i>
<i>kadindi-</i> hagyogatni	— <i>kadno-</i>	<i>ozafti-</i> ültetni	— <i>ozavto-</i>
<i>kaladi-</i> repedni	— <i>kalado-</i>	<i>javindi-</i> osztogatni	— <i>javno-</i>
<i>tavadi-</i> befedni	— <i>tavado-</i>	<i>pirimi-</i> gyűlni	— <i>puromo-</i> , <i>promo-</i>
<i>tonadi-</i> tanulni	— <i>tonado-</i>		
<i>tonafti-</i> tanítani	— <i>tonavto-</i>		

4.

<i>aca-</i> teríteni	— <i>aca-</i>	<i>sola-</i> olvadni	— <i>sola-</i>
<i>ana-</i> kérni	— <i>ana-</i>	<i>suva-</i> bemenni	— <i>sova-</i>
<i>ara-</i> odaállani	— <i>ara-</i>	<i>šulma-</i> csomózni	— <i>šulma-</i>
<i>ima-</i> veszni	— <i>joma-</i>	<i>sta-</i> varrni	— <i>susta-</i>
<i>oza-</i> leülni	— <i>oza-</i>	<i>nava-</i> bemártani	— <i>nava-</i>
<i>koda-</i> fonni, szöni	— <i>koda-</i>	<i>nara-</i> nyírni	— <i>nara-</i>
<i>koma-</i> lehajolni	— <i>koma-</i>	<i>narda-</i> törülni	— <i>narda-</i>
<i>karma-</i> kezdeni	— <i>karma-</i>	<i>narva-</i> kotlani	— <i>narva-</i>
<i>korhta-</i> beszélni	— <i>korta-</i>	<i>niksa-</i> szagolni	— <i>niksa-</i>
<i>koña-</i> hűnyni	— <i>koña-</i>	<i>nola-</i> nyalni	— <i>nola-</i>
<i>kola-</i> rontani	— <i>kola-</i>	<i>nolda-</i> eresztetni	— <i>nolda-</i>
<i>kunda-</i> fogni	— <i>kunda-</i>	<i>para-</i> bögni	— <i>para-</i>
<i>jaka-</i> járni	— <i>jaka-</i>	<i>pona-</i> fonni	— <i>pona-</i>
<i>jaža-</i> örleni	— <i>jaža-</i>	<i>pova-</i> fojtani	— <i>pova-</i> , <i>puva-</i>
<i>jarhtsa-</i> enni	— <i>jartsa-</i>	<i>pra-</i> esni	— <i>pra-</i>
<i>jota-</i> múlni, átkelni	— <i>jota-</i>	<i>fa-</i> fújni	— <i>puva-</i>
<i>šova-</i> dörzsölni	— <i>čova-</i>	<i>vačka-</i> tapsolni	— <i>vačka-</i>
<i>šořa-</i> keverni	— <i>čovořa-</i>	<i>vatka-</i> hámozni	— <i>vatka-</i>
<i>šna-</i> diesérni	— <i>šna-</i> , <i>kšna-</i>	<i>varža-</i> megnézni	— <i>varša-</i> , <i>vača-</i>
<i>targa-</i> húzni	— <i>targa-</i>	<i>murda-</i> megfordulni	— <i>murda-</i> , <i>muvurda-</i>
<i>tomba-</i> zúzni	— <i>tomba-</i>		
<i>tora-</i> dörögni	— <i>tora-</i>	<i>mora-</i> dalolni	— <i>mora-</i>
<i>sala-</i> lopni	— <i>sala-</i>	<i>mařa-</i> hallani	— <i>mařa-</i>
<i>soda-</i> tudni	— <i>soda-</i>		

Moksa :	Erza :	Moksa :	Erza :
<i>raka-</i> kaczagni	— <i>raka-</i>	<i>pečkä-, pečka-</i>	
<i>rama-</i> venni, emere	— <i>rama-</i>	gyógyülni	— <i>pička-</i>
<i>lotka-</i> megakadni	— <i>lotka</i>	<i>velä-, vella-</i>	eldülni — <i>vela-</i>
<i>erä-, eä-</i> élni	— <i>eä-</i>	<i>velhtä-, velhtä-</i>	fedni — <i>velta-</i>
<i>trä-, trä-</i> (<i>trea-</i>) etetni	— <i>trä-</i>		

Szövégi *ä* is, úgy mint *a*, van a mordM.-ban kétféle: egyik a rövid *ä*, mely rag vagy képző kozzjárultával *e*-vel (néha *i*-vel) cserélődik föl, vagy pedig egészen elesik, s melynek a mordE.-ban *e* felel meg; — a másik az az *ä*, melyet Ahlqvist néha hosszú *ä*-nek hallott (*ilä, ilä*), s mely a szó közepébe kerülván, megmarad *ä*-nek vagy *a*-vá leszen, valamint a mordE.-ban is ilyen *ä*-nek rendszeren csak *a* felel meg; pl. *vir* erdő-től: abl. *virä* = E. *virde* | *pelimä, pelidä* féltünk, féltetek = E. *pelime, pelide* || *ingel*-től: prolat. *ingelgä* = E. *ikelga*, | *ervä*-től: g. *ervän*, transl. *ervaks* = E. *ervan, ervaks* | *vir*-től: prol. *virgä* = E. *virga*. Meg kell azonban jegyezni, hogy a mordM.-ban, az önhangzó-illeszkedés megfogyatkoztnál fogva (lásd §. 7.) szövégi rövid *ä* is jóval kevesebb fordul elé, mint a mordE.-ban szövégi *e*. — A fent (1. alatt) elsorolt rövid *a* (= E. *o*)-végűekkel párhuzamos magashangú *ä* (= E. *e*)-végű névszótók:

5.

Moksa :	Erza :	Moksa :	Erza :
<i>äsä</i> hüvös	— <i>ekše</i>	<i>tisä</i> fű	— <i>tikše</i>
<i>ärhkä, järhkä</i> tó	— <i>erke</i>	<i>säskä</i> szünyog	— <i>säške</i>
<i>ečkä</i> vastag	— <i>äcke</i>	<i>säpä, säpä</i> epe	— <i>säpe</i>
<i>käpä</i> mezitláb	— <i>käpe</i>	<i>selmä</i> szem	— <i>selme</i>
<i>kämä</i> csizma	— <i>keme</i>	<i>sidä</i> sűrű	— <i>sejede, säjed</i>
<i>kenzä</i> köröm	— <i>känze, känš</i>	<i>sivä</i> gallér	— <i>sive</i>
<i>kemä</i> kemény	— <i>käme</i>	<i>sirä</i> öreg	— <i>sire</i>
<i>kelmä</i> hideg	— <i>kälme, kelme</i>	<i>neskä</i> méhkas	— <i>neške</i>
<i>kirä</i> gomolyag	— <i>kire</i>	<i>nilä</i> négy	— <i>nile</i>
<i>širä, šir</i> szél, part	— <i>čire, čir</i>	<i>päsä</i> hársfa	— <i>peše, pekše</i>
<i>tästä</i> csillag	— <i>tešče</i>	<i>pästä</i> mogyoró	— <i>päšče</i>
<i>tärdä</i> nyüg	— <i>tärde</i>	<i>pälä, päl</i> fél	— <i>pele, pe</i>

Moksa	Erza :	Moksa :	Erza :
<i>pekä</i> has	— <i>päke</i>	<i>velä</i> falu, raj	— <i>vele</i>
<i>pingä</i> abrónes, idő	— <i>pinge</i>	<i>vidä, vide</i> rectus,	
<i>pičä</i> fenyü	— <i>piče</i>	dexter	— <i>vide, vied</i>
<i>pižä</i> zöld	— <i>piže</i>	<i>mezä, mez</i> mi	— <i>meze</i>
<i>pitnä</i> ár, bees	— <i>pitne</i>	<i>mirdä, mirde</i> férj	— <i>mirde</i>
<i>pinä</i> kutya	— <i>pine</i>	<i>lämbä</i> meleg	— <i>lämbe</i>
<i>pilä</i> fül	— <i>pile</i>	<i>lepä</i> égerfa	— <i>läpe</i>
<i>pilgä, pilge</i> láb	— <i>pilge</i>	<i>lišmä</i> ló	— <i>lišme</i>
<i>värä, vär</i> felső	— <i>väre</i>	<i>viiftemä</i> erőtlen	— <i>vierteme</i>
<i>vetä</i> öt	— <i>väte</i>	<i>mirtftemä</i> férjetlen	— <i>mirdev- teme</i>

6.

<i>cerä, čerä</i> makk	— <i>seřa</i>	(<i>kumbrä</i> apró kagyló — <i>kumbrä</i>)
<i>ervä, ervä</i> feleség,		(<i>vařä, vařa</i> lyuk — <i>vařa</i>)
meny	— <i>erva, urva</i>	<i>sijä, siä</i> ezüst — <i>sija</i>
<i>ilä, ilä</i> más, idegen	— <i>lia</i>	<i>pälhkä</i> hüvelyk. — <i>pelka</i>
(<i>kožä, kozä</i> gazdag — <i>koža</i>)		

Látjuk azonban, hogy a mordM.-ban szóvégi *ä* helyett *e* is lép föl (= E. *e*), v. ö. *pilgä* és *pilge* | *mirdä* és *mirde* | *vidä* és *vide*; ilyen végték kivétel nélkül a sorszámuevek: *omice* második, *kolmice* harmadik, *nilece* negyedik stb. (E. *omboce, kolmoce, nilece*). — Végre a mordM.-ban szóvégi *ä* néha már egészen elkopott, hol a mordE.-ban még megvau az *e*:

<i>kener</i> alkar	— <i>kenere, känir</i>	<i>sed'</i> híd	— <i>sede</i>
<i>kistir, kštir</i> orsó	— <i>ščere</i>	<i>pinem</i> zab	— <i>pinime</i>
<i>kistim</i> szénaasztag	— <i>ščeme</i>	<i>läm</i> leves, zsir	— <i>läme, läm</i>
<i>kičkir</i> görbe	— <i>kičkere</i>	<i>lem</i> név	— <i>leme, lem</i>

Mint szóközépi rövid önhangzó, az első szótagon túl, megfelel a mordE. *e*-nek a mordM.-ban rendszeren szintén *e*, s néha *i*, de (az önhangzó-illeszkedés tökéletlen voltánál fogva) nem ritkán *i* is; pl. *kemen* tiz = E. *kämen* | *sisem* hét = E. *sisem* | *viren, virin* erdei = E. *vireñ* | *menel, menil* ég, menny — *mänel* | *kedeñ-tii* timár — *kedeñ-teji* | *ingelä* előtt — *ikele* azim lócza: *azem, ezem* || *sembä* mind-től: gen. *sembin* | *selmä* szemtől: plur. n. *selmit* (E. *selmet*). — Egyezőleg mind a két dialectusban rövid *e*-végű igetők;

7.

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>ášele-, jäšele-</i> fürödni	— <i>ekšele-</i>	<i>tije-</i> tenni	— <i>teje-</i>
<i>iče-</i> gyürni	— <i>iče-</i>	<i>näje-</i> látni	— <i>neje-</i>
<i>eže-</i> melegedni	— <i>áže-</i>	<i>nile-</i> nyelni	— <i>nile-</i>
<i>käše-</i> rejteni	— <i>kekše-</i>	<i>nelge-</i> elvenni	— <i>nelge-</i>
<i>kenere-</i> megérni	— <i>kenere-</i>	<i>pjärde-</i> elszörni	— <i>päverde-</i>
<i>kepede-</i> emelni	— <i>kepide-,</i> <i>käpede-</i>	<i>pejede-, pejde-</i> nevet	— <i>pejede-</i>
<i>kirde-</i> tartani	— <i>kirde-</i>	<i>pečke-</i> metszeni	— <i>pečke-</i>
<i>kište-</i> tánczolni	— <i>kišče-</i>	<i>peze-</i> mosni	— <i>päze-, peze-</i>
<i>kštirde-</i> fonni	— <i>šcerde-</i>	<i>pele-</i> félni	— <i>pele-</i>
<i>kilde-</i> befogni	— <i>kilde-</i>	<i>pije-</i> főni	— <i>pije-</i>
<i>jäce-</i> bedugni	— <i>jece-</i>	<i>veše-</i> keresni, kérti	— <i>väše-</i>
<i>tärdede-</i> nyugözni	— <i>tärdede-</i>	<i>vide-</i> vetni, serere	— <i>vide-</i>
<i>säske-</i> meggyözni	— <i>seske-</i>	<i>vizde-</i> szégyenleni	— <i>vizde-</i>
<i>säze-</i> szakítani	— <i>seze-</i>	<i>mäne-</i> menekülni	— <i>mene-</i>
<i>säräde-</i> fájni	— <i>serede-</i>	<i>märge-</i> mondani	— <i>mere-</i>
<i>size-</i> elfáradni	— <i>size-</i>	<i>mije-</i> eladni	— <i>mije-</i>
<i>seve-</i> enni	— <i>seve-</i>	<i>läde-</i> kaszálni	— <i>lede-</i>
<i>sime-</i> inni	— <i>sime-</i>	<i>lise-</i> kimenni	— <i>lise-</i>
<i>selge-</i> köpni	— <i>selge-</i>	<i>nuje-</i> aratni	— <i>nuje-</i>
<i>sinde-</i> törni	— <i>sinde-</i>	<i>muje-</i> találni	— <i>muje-</i>
		<i>kuce-</i> hágni	— <i>kuze-</i>

Szavégi *i* és *i*-vel él ugyan mind a két mord. dialectus, de csak részben egymással egyezőleg:

8.

<i>vandi</i> holnap	— <i>vandi</i>	<i>meki</i> vissza	— <i>mekev, mekej</i>
<i>mazi</i> szép	— <i>mazi</i>	<i>väri</i> fölfelé	— <i>värev</i>
<i>kuli</i> moritur (<i>kuli</i> -)	— <i>kuli</i> (<i>kulo</i> -)	<i>sedi</i> sziv	— <i>sedej, sädi</i>
<i>vani</i> néz (<i>vani</i> -)	— <i>vani</i> (<i>vano</i> -)	<i>varsi</i> varjú	— <i>varsej</i>
<i>pele</i> fél (<i>pele</i> -)	— <i>pele</i> (<i>pele</i> -)	<i>maci</i> lúd	— <i>macej, maci</i>
(<i>ramaj</i> emit)	— <i>rami</i> (<i>rama</i> -)	<i>mani</i> derű	— <i>manev, -nej</i>
<i>ramasi</i> emit eum	— <i>ramasazo</i>	<i>šini</i> szagos	— <i>činev, činej</i>
<i>ingeli</i> előre	— <i>ikelev, -lej</i>	<i>keli</i> széles	— <i>kelev, kelej</i>
		<i>inizi</i> málna	— <i>inzej</i>

Szavégi *u* csak a mordM.-ban fejlődött ki, még pedig, a mint a megfelelő mordE, szóalakok mutatják, *v*-ből, mely ön-

hangzová válván (*šičau*: E. *čučav*), azután a megelőző önhangzóval összeolvadt (*ušu*: E. *ušov*, ettől: *uša*, E. *ušo*).

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>alu</i> alá	— <i>alov</i>	<i>šičau</i> bolha	— <i>čučav</i>
<i>odu</i> újra	— <i>odov</i>	<i>södu</i> kormos	— <i>sodov</i>
<i>ušu</i> ki, kive	— <i>ušov</i>	<i>nolgu</i> taknyos	— <i>nolgov</i>
<i>kudu</i> haza	— <i>kudov</i>	<i>vašu</i> vemhes	— <i>vašev, vašej</i>
<i>ftalu</i> hátra	— <i>udalov</i>	<i>vazu</i> borjas	— <i>vazov</i>
<i>vasu</i> előre	— <i>vasov</i> messzire	<i>lefksu</i> terhes (köly-	
<i>undu</i> odvas	— <i>undov</i>	kös)	— <i>levksev</i>
<i>kulu</i> hamu	— <i>kulov, kulo</i>		

Végig nézve a fentebbi (1—8) példajegyzékekben egybeállított sok moksa- és erza-mordvin szót, könnyen azt is veszszük észre, hogy a kezdő-szótagbeli önhangzóra nézve aránylag igen kevés eltérés van a két mordvin dialectus közt. Majdnem teljes egyezés van a kezdő szótagbeli *a*, *i*, *o*, *u*-ra nézve; legnagyobb váltakozás van *ä* és *e* közt, de még sem úgy, hogy az egyik dialectus csak az *ä*-vel élne a másiknak *e*-je ellenében. Csak az *i* váltakozik így, némileg szabályosan *u*-val, úgy hogy amaz a mordM., emez pedig a mordE. szóalakban van, noha esetleg a mordM.-ban mind a kétféle (*i*-val, *u*-val való) alak is fordul elő:

9.

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>kírhta</i> - leégetni	— <i>kurta-</i>	<i>pirim, burim</i> pücsök	
<i>kítmirda</i> - szorítani			— <i>puromo, promo</i>
	— <i>kutmorda-</i>	<i>pirhc, puřhc</i> malacz	— <i>puřc</i>
<i>šimbra, šumbra</i>		<i>pirimi</i> - gyülni	— <i>puromo-</i>
egészséges	— <i>šumbra</i>		<i>promo-</i>
<i>tírva, turva</i> ajak	— <i>turva</i>	<i>pila, pula</i> fark, nyél	— <i>pulo</i>
<i>šimań, sumañ</i> kaftán	— <i>sumañ</i>	<i>pilmanža, polmanža</i>	
<i>širafti</i> - szétszórni	— <i>suravto</i>	térd	— <i>pumaža</i>
<i>pikš, pukša</i> czomb	— <i>pukšo</i>	<i>mikir, mokir, mukir</i>	
<i>pití, putí</i> - letenni	— <i>puto-</i>	alfel	— <i>mukoro</i>
<i>pipa</i> - szűrni	— <i>pupa-</i>	<i>mirda-, murda-</i>	
<i>pipirda</i> - botlani	— <i>puporda-</i>	megfordulni	— <i>murda-</i>

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>irdas, ardas</i> sár	— <i>rudas</i>	<i>näje-</i> látni	— <i>neje-</i>
<i>irvä, ervä</i> feleség	— <i>urva,</i> <i>erva</i>	<i>när</i> orr	— <i>ner</i>
—————	—————	<i>pälä-</i> fél	— <i>pele</i>
<i>kirda</i> szer, szor	— <i>kirda</i>	<i>pälhkä</i> hüvelyk	— <i>pelka</i>
<i>nirkhä</i> rövid	— <i>nirkine,</i> <i>nerkine</i>	<i>vädmä</i> gyepölő	— <i>vedme</i>
—————	—————	<i>mästä</i> mell	— <i>mešče</i>
<i>kol'kede-</i> esiklandani	— <i>kutä-</i>	<i>mäl</i> kedv, ész	— <i>mel'</i>
<i>jotka</i> köz	— <i>jutko</i>	<i>läde-</i> kaszálni	— <i>lede-</i>
<i>ronga</i> test	— <i>rungo</i>	<i>lämbä</i> meleg	— <i>lembe,</i> <i>lämbe</i> stb.
<i>lotka</i> gödör	— <i>lutko</i>	<i>ečkä</i> vastag	— <i>äčke</i>
<i>unksta-</i> mérni	— <i>onksta-</i>	<i>kenžä</i> köröm	— <i>känže</i>
<i>urma</i> betegség	— <i>orma</i>	<i>kemä</i> kemény	— <i>käme</i>
<i>šuva</i> vékony	— <i>čova</i>	<i>kemen</i> tiz	— <i>kämen</i>
<i>turks</i> keresztül	— <i>troks</i>	<i>šejer</i> egér	— <i>čäver, čeir</i>
<i>suva-</i> bemenni	— <i>sova-</i>	<i>sedi</i> szív	— <i>sädi, sedej</i>
<i>pur</i> kréta	— <i>por</i>	<i>ned'</i> nyél	— <i>näd', ned'</i>
<i>luvi-</i> olvasni	— <i>lovo-</i>	<i>pekä</i> has	— <i>päke</i>
—————	—————	<i>peđa-</i> ragadni	— <i>pä'ä-, peđa-</i>
<i>äznä</i> iz	— <i>ezne</i>	<i>vetä</i> öt	— <i>väte</i>
<i>äšä</i> hüvös	— <i>ekše</i>	<i>lepä</i> égerfa	— <i>läpe</i>
<i>käše-</i> rejteni	— <i>kekše-</i>	<i>lefks</i> kölyök	— <i>lävks, levks</i>
<i>käl'</i> nyelv	— <i>kel'</i>	—————	—————
<i>šämen</i> rozsda	— <i>čemen'</i>	<i>id, ed</i> gyermek	— <i>ced', äed', äjed'</i>
<i>šäjär</i> szőr	— <i>čeer'</i>	<i>tije-</i> tenni	— <i>teje-</i>
<i>tä</i> ez	— <i>te</i>	<i>sidä</i> sűrű	— <i>sejede, säjed'</i>
<i>täštä</i> csillag	— <i>tešče, täšče</i>	—————	—————
<i>sä</i> az	— <i>se</i>	<i>vaj</i> vaj, zsir	— <i>oj</i>
<i>säze-</i> szakítani	— <i>seze-</i>	<i>vajmä</i> lélek	— <i>ojme</i>
<i>säräde-</i> fájni	— <i>serede-</i>	<i>vajma-</i> pihenni	— <i>ojma-</i>
		<i>ima-</i> veszni	— <i>joma-</i>

§. 5. A szónak különböző hangalakja a két mordyin dialectusban:

B) Más salhangzókra nézve.

A mi kevés eltérés a más salhangzókra nézve a mordM. és mordE. hangalak közt van, az inkább a csoportban álló

mássalhangzókat illeti (*št, ft, kš, nd*), mintsem a magukra való egyszerű mássalhangzókat. Jelesen nincs eltérés az explosivák fokára nézve, a milyen p. ö. van a finn és észti nyelv között, melyekben szóközepén egymásnak megfelelők *k* és *g*, *t* és *d*, *p* és *b* (p. o. finn *luku*: észti *lugu*, *sata*: *sada*, *tupa*: *tuba*). Jellemző következetes eltérés mássalhangzóira nézve a két mordvin dialectus közt tkp. csak egy van, t. i. hogy szókezdő mordM. *š*-nek mordE. *č* áll ellenében:

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>šaci</i> - születni	— <i>čačo</i> -	<i>šinä</i> szag	— <i>čine</i>
<i>šapa</i> rovátk	— <i>čapo</i>	<i>širä</i> szél, oldal	— <i>čire</i>
<i>šapama</i> savanyú	— <i>čapamo</i>	<i>šobda</i> sötét	— <i>čopoda</i>
<i>šava</i> tál	— <i>čava</i>	<i>šov</i> hab (spuma)	— <i>čov</i>
<i>šava</i> üres	— <i>čavo</i>	<i>šov</i> kés-hát	— <i>čov, čovone</i>
<i>šavi</i> - csapni	— <i>čavo</i> -	<i>šova</i> - dörzsölni	— <i>čova</i> -
<i>šama</i> - arcz	— <i>čama</i>	<i>šovar</i> mozsár	— <i>čovar</i>
<i>šamir</i> sánta	— <i>čamor</i>	<i>šoŕa</i> - keverni	— <i>čovora</i> -
<i>šari</i> - fordulni, kerülni	— <i>čara</i> -	<i>šude</i> - folyini	— <i>čude</i> -
<i>šarhkede</i> - érteni	— <i>čarkode</i> -	<i>sufta</i> fa	— <i>čuvto</i>
<i>šaj</i> mocsár, sás	— <i>čej</i>	<i>šuva</i> vékony	— <i>čova</i>
<i>šajär</i> ször	— <i>čeer</i>	<i>šuvi</i> - ásni	— <i>čuvo</i> -
<i>šäv</i> fáklya (kienspan)	— <i>čev</i>	<i>šuma</i> adósság	— <i>čumo</i> bűnösség
<i>šämen</i> rozsdá	— <i>čemen</i>	<i>šura</i> gyér	— <i>čuro</i>
<i>šejer</i> egér	— <i>čeir, čäver</i>	<i>šurhkä</i> vörös hagyma	— <i>čurka</i>
<i>šičau</i> bolha	— <i>čučav</i>	<i>šulgi</i> - szétzúzni	— <i>čulgo</i> -
<i>ši</i> nap	— <i>či</i>		

De meg kell jegyezni, hogy szókezdő *š* a mordE.-ban sem teljesen ismeretlen: *šašto*- tolni (M. *šasufti*- mozdítani) | *šaršia* rozsdá (v. ö. M. *šaržu* szürke) | *šekšej* harkály (M. *šäkši*) | *šumbra* egészséges (M. *šimbra, šumbra*) | *šočko* gerenda (M. *šočka*); — másrészt meg a mordM.-ban is találkozik néha *č*: *čaka*-kopogni, *čanga* villa, *čafa*- nyeríteni, *čepade*- egyet csapni, *čivgä* kányafa-bogyó, *čilgä* szömöles (E. *sildeje*), *čilf* árnyék.

Szókezdő *t* = *š*, *s* csak ezekben: mordM. *tőžďä, tőžďänä* könnyű: E. *šoždine* | *täci* ma: E. *čeče* | mordM. *stir* (**sitir*) leány: E. *tejter, tehter*. — Van ezenkívül még eltérés a szó-

kezdő mássalhangzókra nézve, mely tkp. nem hangesere vagy változás, hanem a szó előrészének csonkulásából ered; így pl. abban, hogy mordM. *fan* fúvok = E. *puvan* nem *f: p* mutatkozik, hanem az *f* megelőző *pv*-ből való (*fan* e h. *p'van*); v. ö. alább a „szókezdet“-ről.

Szóközépi mássalhangzókra nézve találhatók ilyen eltérések: a) mordM. *š* = E. *kš*: *āšā*: E. *ekše* hűvös | *āšele*: *ekšele*- fürödni | *uštir*: *ukštor* iharfa | *kāše*:- *kekše*- rejteni | *tišā*: *tikše* fű, széna | *pāšā*: *pekše* hársfa | *meš*: *mākš* méh | *mušende*- találgatni: *mukšne*- (azaz *-š-nd*: *-kš-n* frequ. ige-képző, lásd az „igeképzés“ alatt); de ellenkezőleg mordM. *akša* fehér = E. *ašo*; — egyezőleg *kš*: M. *jakšāma*, E. *jakšamo* hideg | *šākši*, E. *šekšej* harkály | *pukša*, *pukšo* ezomb | *makša*, *makšo* rothadt fa | *mokšinda*, *mokšna* ököl | *lokša*, *lokšo* ostor | *-kš-ne*, némi kivétellel (v. ö. *mušende*-) rendes frequ. igeképző a Moksában is.

b) mordM. *št* = E. *šč*: *kište*:- *kišče*- táncolni | *kištir*, *kštir*: *ščere* orsó | *kištim*, *kštim*: *ščeme* asztag | *tāštā*: *tāšče*, *tešče* csillag | *pāštā*: *pāšče*, *pešče* mogyoró | *māštā*: *mešče* mell; — azonban *tašta*: E. *tašto* ó, ócska | *rašta*:- *rašta*-szaporodni | *mašti*:- *mašto*-tudni, érteni | *ušti*:- *ušto*-fűteni.

c) mordM. *ft* = E. *vt* || M. *fk* = E. *vk* | M. *fč*, *fc*, *fs* = E. *vš*, *vs*.

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>ofta</i> medve	— <i>ovto</i>	<i>viiftemä</i> erőtlen	— <i>vierteme</i>
<i>kafta</i> két	— <i>kavto</i>	<i>kafksa</i> nyolez	— <i>kavkso</i>
<i>jofta</i> -mesélni, mon-		<i>lefks</i> kölyök	— <i>levks</i> , <i>lävks</i>
dani	-- <i>jovta</i>	<i>jofks</i> mese	— <i>jovks</i>
<i>šufta</i> fa	— <i>čuvto</i>	<i>ponafks</i> fonadék	— <i>ponavks</i>
<i>laftu</i> váll — <i>lavtomo</i> , <i>lavtov</i>		<i>lafča</i> ernyedt, gyenge	— <i>lavšo</i>
<i>tonafti</i> -tanítani	— <i>tonavto</i>	<i>lofca</i> tej	— <i>lovso</i>
<i>näfte</i> -mutatni	— <i>nevte</i>		

d) mordM. *nd* = E. *n*:

<i>mokšinda</i> ököl	— <i>mokšna</i>	<i>valgindi</i> -leszállni	— <i>valgono</i>
<i>javindi</i> -osztogatni	— <i>javno</i>	<i>luvindi</i> -olvasni	— <i>lovno</i>
<i>šavindi</i> -csapni (fr.)	— <i>čavno</i>	<i>sāzende</i> -szaggatni	— <i>sezne</i>

Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
<i>mišende- árulni</i>	— <i>mikšne-</i>	<i>pandi- fizetni</i>	— <i>pando-</i>
<i>ozindi- imádkozni</i>	— <i>ozno-</i>	<i>vandi holnap</i>	— <i>vandi</i>
De egyezőleg <i>nd:</i>		<i>manda bot</i>	— <i>mando</i>
<i>unda odu</i>	— <i>undo</i>		
<i>kandi- hordani</i>	— <i>kando-</i>	M. <i>kođama</i> -ként	— <i>kondamo.</i>
<i>kunda- fogni</i>	— <i>kunda-</i>		

e) mordM. *ng* = E. *k*, csak ebben: *ingel:* E. *ikele* előrés; különben egyezőleg *ng*: p. o. *panga*, *pango* gomba; *ronga*, *rungo* test, *tangi- tango-* tömni; *tingä*, *tinge* szérü.

f) mordM. *m*. = E. *mb*, csak ebben: *oma*, E. *ombo* más, másik; v. ö. mordM. *sembä*, *semä* mind.

g) mordM. *rht*, *rhk*, *lht*, *lhk* — E. *rt*, *rk*, *lt*, *lk*:

<i>arhti- festeni</i>	— <i>arto-</i>	<i>nirhkänä</i> rövid	— <i>neřkine</i>
<i>kirhti- leégetni</i>	— <i>kurto</i>	<i>kulhtsindi- hall-</i>	
<i>korhta- beszélteni</i>	— <i>korta-</i>	<i>gatni</i>	— <i>kultsono-</i>
<i>jarhtsa- enni</i>	— <i>jartsa-</i>	<i>polhta- égetni</i>	— <i>pulta-</i>
<i>parhci</i> selyem	— <i>parcej, parsi</i>	<i>velhta- fedni</i>	— <i>velta-</i>
<i>ärhkä</i> tó	— <i>ärke, erke</i>	<i>nalhki- játszani</i>	— <i>nalko-</i>
<i>šärhkede- érteni</i>	— <i>čarkode-</i>	<i>pälhkä</i> hüvelyk	— <i>pelka</i>
<i>šurhkä</i> vöröshagyma	— <i>čurka</i>		

Az itt a mordM. *r*, *l* és *t*, *k* közé iktatott *h* (χ) nyilván csak a *t*, *k* utóhangzóknak kemény ejtését kiemelő segédhangzó, melyet a mordM. különben néha ragozás által összekerülő *r*, *l* és *t* közé is szokott közbevetni (p. o. *vir* erdő: nom. plur. *virht*, *menel* ég: *menelht*). Más eredete van ily *h*-nak ebben: *valhti-* (E. *valto-*) „leszállítani“, mely a *valgi-* „leszállni“ igének causativuma.

§. 6. Szókezdő és szóvég.

Rendes szókezdő hangzók (a melyek t. i. valóban külön álló, megelőző szóval szorosabban össze nem kapcsolt szónek elején állhatnak) a mordvinban az önhangzókon kívül még a következő mássalhangzók: *k*, *j*, *č*, *c*, *š*, *t*, *s*, *n*, *p*, *f* (M.), *v*, *m*, *r*, *l*. Az explosiv mássalhangzók közül szókezdők csak a kemények (*k*, *t*, *p*), mert a lágyak *g*, *d*, *b* (nehány kevés,

részint idegen eredetű szót kivéve) csak kapcsolt szónak elején fordulhatnak elé (p. o. *kalin-gundaj* e. h. *kundaj* hal-fogó, halász; *lou-borj* hó zivatar, e. h. *porj*; *mon-dapan* én ütök, e. h. *tapan*); szintegy nem szókezdők a lágy *š, ś, ž, z*.

Különösen eltér azonban a mordvin szókezdet más ugor nyelvek (p. o. a finn vagy magyar nyelv) szókezdetétől az által, hogy kettős, sőt hármás mássalhangzó-csoport is fordul elé szóelején: pl. mordM. *stir* leány, *skam* egyedül, magára, *fkä* egy, *ftal* hátul való, *šna-* dicsérni, *škaj* isten, *šta* viasz, *kštir* orsó, *ksti* földi eper, *pra-* esni, *trá-* etetni, *krandas* szekér; mordE. *skam*, *šna-* v. *kšna-* dicsérni, *ška* idő, *šta* v. *kšta*, *ščere* orsó, *pra-*, *trá-*, *kravto*, kergetni; *kšla-* v. *šla-* mosni stb. De könnyen észrevehetjük, hogy e különös jelenség a mordvinban nem eredeti, hanem aránylag újabb korban keletkezett, — még pedig a hangsúly folytán, mely esetleg nem az első szótagra esvén, az első szótagbeli önhangzónak végső elrövidülését (kiszorulását), sőt az egész megvált első szótagnak elesését is okozta. Meglátszik ez azon, hogy többször még az épebb szóalak is megvan, mely csak egyszerű mássalhangzón vagy önhangzón kezdődik, pl. mordM. *kšte-* „tánczolni“ mellett még: *kište-* (E.-ban csak *kišče-*); *stir* mellett E. *tejter* (miszerint *stir* e. h. *sitir*); *sta-* „varrni“ mellett E. *susta-*; *fkä* „egy“ mellett még *ifkä* (E. *vejke*); *trá-*tól *träj* „eltartó, nevelő“ = E. *tiri*. A mordE.-ban van *mežardo* és *žardo* „mikor“, pedig épen a kérdő „mi“ foglaltatik az elkopott *me*-ben. Csakis ily szókezdeti kopásnál fogva merült föl a mordM.-ban szókezdő *f*, mely hangzó különben rendesen szóközepén *t*, *k* előtt mutatkozik (*ft*, *fk*): *fkä* (e. h. *ifkä*, *iftkä*, v. ö. finn *yhte*) és *fti* „egyenlő“ (E. *vejke* egyszersmind „egy“); *ftal* „hátul való“ (e. h. *ftal* = E. *udalo*); *fa-* „fűjni“ (ebből: *p'va-* = E. *puva-*), *fata-* „megkapni“ (E. *kvatä-*, oroszúl: *χvata-*, *χvati-*). — Kettős, hármás mássalhangzón kezdődő szók a két mordvin dialectusban :

M. *kštir*, E. *ščere* orsó | M. *kištir*
 „ *kštím*, E. *ščeme* asztag | M.
 kištím
 „ *kšte-* tánczolni | M. *kište-*,
 E. *kišče-*

M. *kši*, E. *kše*, *kši* kenyér
 „ *kšna-* prüszent | E. *kešna-*
 „ *kšni* vas, E. *kšne*, *kšine*
 E. *kšumado-* taszítani
 E. *kšta*, *šta*, M. *šta* viasz

E. *kšna*, M. *šna* szij
 E. *kšna-*, *šna-*, M. *šna-* dicsérni
 M. *kšni*, E. *kšne*, *kšine* vas
 M. *ksti* földi eper, E. *stej*
 M. E. *krandas* szekér | or.
 karandás, *tarantás*
 M. *kandiš*, *krantš*, E. *kräntš*
 holló | v. ö. eser. *kurnoš*
 E. *kravto-* kergetni | v. ö. finn
 karkaa-, eser. *kurguž-* futni
 E. *krambas* nyereg | M. *kambras*
 E. *ška* idő
 M. *škaj* isten, E. *ški-paz*
 E. *ška-* apróra törni
 M. *ščaka* nagynéne | = *oču-aka*
 M. *ščava* nagyanya, *štätä* nagy-
 atya, E. *ščavaj*, *ščatäj* | =
 oču-ava, *oču-tätä*
 M. *šča-* fölölteni | E. *orša-*, *orča-*
 E. *šči* éles
 M. *šta-* mosni, E. *kšla-*, *šla-*
 E. *štarto-* nyilvánítani
 E. *štrapo*, *štapo*, *šrapo* mezite-
 len | M. *kirtapa*
 M. E. *trä-* etetni | *träj*,
 E. *tiri* etető
 E. *träva-* ingerelni
 E. *třamo* ördög
 E. *troks* | M. *turks* keresztül
 M. *stanä* ügy | E. *ista*, *istanä*
 M. *stama* olyan | E. *istamo*
 M. E. *skam* magára való | v. ö.
 es maga

M. E. *skal* tehát | v. ö. eser.
 uškal, *škal*
 M. E. *staka* nehéz
 M. *sta-* varrni | E. *susta-*
 M. E. *stá-* fölkelni
 E. *starto-* megfogni, megkapni
 M. *stir* leány | E. *tejter*
 M. *snav*, *snau* borsó, E. *snav*,
 kšnav
 E. *snarto-* megkisérteni
 E. *spanst* kantár
 E. *sra-*, *stra-* elszéledni |
 M. *siradi-*
 E. *promo-* | *puromo-*,
 M. *pirimi-* gyűlni
 M. E. *psi* | *pisi* forró (*pije-*,
 pi- főni).
 M. *pstije-* rugdosni | E. *piste-*
 M. *pstide-* | *pistide-* egyet rügni
 E. *praksta* lábtekeresek |
 M. *pakstra*
 M. E. *pra-* esni | fr. *pirse-*
 M. *prä*, *prea*, E. *přa* fej
 E. *präve* ész, okosság
 M. *prärtsä* törülköző
 E. *prude-* lerakodni
 M. *bratnä* fa-kanta
 M. *bra-meš* posz-méh
 M. *fkä* egy | E. *vejke*
 M. *ftal* hátul való | E. *udalo*
 M. *fti* egyenlő | v. ö. finn
 yhte egy

Szóvégző hangzókul, az önhangzókon kívül (ide értve a *j* és *u* vagy *v*-végű ikerönhangzókat is) — leginkább ezen mássalhangzók fordulnak elő: *t*, *k*, *s*, *n*, *f* (M.), *z*; ritkábban (többnyire csak megvolt rövid végönhangzó elkopása után) *c*

(*ts*), *š*, *r*, *l*, *m*, *d* (pl. *lem* és *leme* név, *ked* e h. *kede* bőr, *pälä* és *päl* fél); — igen ritkán találhatók: *č*, *ž* (E. *vač* és *vačo* éhes, *panž* virág, M. *jož* és *joža* ész); — egyáltalán nem: *ž*, *š*, *p*, *g*, *b*. — De a szövégi hangzóknak ezen megszorítása mellett a mordvin nyelv korántsem idegenkedik a szövégen összetorlódó mássalhangzó-csoportoktól, oly annyira, hogy nem ritkán hármás, négyes, sőt néha ötös csoportot is tűr meg (míg pl. a finn nyelv a kettős *ks*-et sem engedi a szó végén, hanem *s*-vé egyszerűsíti); pl. mordM. *kirinks* csomag, *soths* kötelek, *reskafts* leesett, *vešentšt* kerestek, *valkšt* leszálltak, *pilkt* lábak, *kirhkt* passeris; mordE. *eřamks* élni, *tundatšt* megijedtek, *apak-ařkst* hirtelen, egyszerre, *pačk* keresztül, stb. Egyébiránt a mordM. ily mássalhangzó-torlódás tekintetében valamivel többet enged meg, mintsem a mordE., minthogy amabban a rövid végönhangzónak ragok és képzők előtt való elejtése nagyobb terjedelmet nyert; p. o. mordM. *pilkt* lábak, *kutks* házzá = E. *pilget*, *kudoks*.

7. §. Önhangzó-illeszkedés (vocalharmonie).

A mordvinban is oszlnak az önhangzók (úgy mint a finnben, magyarban) két párhuzamos hangzósorra, t. i.

a) mélyhanguak (alhanguak): *a*, *o*, *u*, *i*;

b) magashanguak (főhanguak): *ä*, *e*, *i*; s általában véve (a mordM.-ban több, a mordE.-ban kevesebb kivétellel) a mordvin nyelv is megválasztja a szónak második és következő tagjaibeli önhangzókat (tehát különösen a képzők és ragokbeli önhangzókat) az első vagy alapszótagbeli önhangzó hangzósora szerint, vagyis ehhez alkalmazza, úgy hogy két vagy többtagú szóban is csak egyik (mélyhangú) vagy másik (magashangú) hangzósorbeli önhangzók fordulnak elé, pl. *kolma*, *kolmo* bárom: *nilä*, *nile* négy; *šormadi-*, *šormado-* irni: *tärdede-* nyugözni; *ingeldä ikelde* elülről: *ftalda*, *udaldo* hátulról; *avaftima*, *avartomo* asszony nélkül: *mirtftemä*, *mirdevteme* férj nélkül. V. ö. a feutebb (4—7. és 8—10. ll.) elsorolt mély- és magashangú szótöket.

Kivételek, melyek az önhangzó-illeszkedést, kivált a mordM.-ban, megszorítják:

a) Az eredetileg hosszú *a* (*ā*)-nak megfelelő magash. *ä* (*ä*) csak a mordM.-ban maradt meg, de itt is már váltakozik

vele *a* (l. fent a 8. l.); a mordE.-ból azonban egészen eltűnt, s helyette csakis *a* szerepel. Ennélfogva eléfordúl *a* magashangú szótöknék (képző, rag által való) hosszabbításában is, s utána következnek megint csak mélyh. önhangzók (vagyis: képzőben vagy ragban fölmerülő *a* a szónak utórészét mélyhangúvá teszi, akármilyen hangú az előrésze), pl. *erä-, erä-* élni-től: E. *erämo* élet | *käž* harag-tól: *käžjafiti-*, E. *käzejavto-* haragítani | *melgä*, E. *melga*-tól: E. *melganok* utánunk, *melganzo* utána | *pele-* félni-től: praes. 1. *pelän*, tb. 1. *pelhtama*, E. *pełdamo*, tb. 2. *pełhtada*, E. *pełdado*.

b) Mélyhangú szóban előforduló *j* vagy jésített mássalhangzó (§. 3.) után magashangúság áll be (ha csak nem következik mindjárt $a = \bar{a}$), pl. *vaj* vaj, zsir-tól: abl. *vajdä* (E. *oj: ojde*) | *kal* fűzfa-tól: *kal'dä*, E. *kal'de* | *mol'i-*, *molö-* h. *molë-* től: E. *molme* menés | *lomañ* ember-től: M. *lomañtemä* ember nélkül | E. *vañks* tiszta-tól: *vañkste* tisztán (ellenben *paro*-tól: *parsto* jól) | *muški-* h. *muške-* mosni-től: frequ. *muškende-*. Ugyane hatása van azonban gyakran az *i* (*j*)-végű ikerönhangzóból (pl. *aj*-ből) összevont *i*, *i*-nek is: *nudi* (E. *nudej*) nád-tól: *nudiftemä* | E. *vano-* nézni-től: praet. 1. *vaniñ*, tb. 1. *vaninek* 2. *vanide* (s nem: *vaninok*, *vanido*).

c) A mordM.-ban némely ragok csak mélyhangú rövid *a*-val végződnek, habár a szótó magashangú, vagyis az illető ragoknak már csak egyféle (mélyhangú) alakjuk van, míg a mordE.-ban a megelőző önhangzók szerint vagy *o*-val vagy *e*-vel alakúlnak, pl. az inessivus-, elativus-ragok *-sa*, *-sta* (E. *-so*, *-sto* és *-se*, *-ste*: *virsa*, *virsta*, E. *virse*, *virste*); 3. birt. szem.-rag *-za* (E. *-zo* és *-nze*), optativus 3. egy. *-za* (E. *-zo*, *ze*: *peleza* féljen, E. *peleze*). Ily szóvégi *a*, mihelyt még következő rag által szóközepébe kerül, szintén mélyhangú *i*-vá leszen, pl. *virsta*: *virstün*, *virstit*. Szintígy a magashangú szótőnek rövid *ä* véghangzóját (8. l.), mihelyt szóközepébe kerül, gyakran *e*, *i* helyett *i* váltja föl: pl. *selmä* szem-től: gen. *selmün* (de *pilä* fül-től: *pilen*), *säpä* epe: g. *säpin*. — Már a szótőnek vég *ä*-je is csapott át *a*-ra ezekben: mordM. *kiza* nyár: mordE. *kize* (finn *kesä*) | M. *tála* tél: E. *tele* (magy. *tél*) | *piza* fészek: E. *pize*, *piza* (f. *pesä*).

d) Némely képzők és ragok rendszeren csak állandó egyféle

önhangzóval fordulnak elé, mind a két dialectusban, p. o. *-nä* és *-kä* diminutivumképző (mordE. *-ne*, *-ke*); *-nä* (E. *-ne*) többes-számi vég-articulus; *-samak* tárgyi igeragozásbeli rag (= „te — engemet“, pl. *peľsamak* „times me“).

§. 8. Má ssalhangzó k alkalmazkodása.

a) Megelőző szóval szorosán egybetartozó s ezért vele összekapcsolva ejtett szót kezdő *k*, *t*, *p* kemény mássalhangzók lágyúlnak *g*, *d*, *b*-vé, föltéve hogy az a megelőző szó is önhangzón vagy lágy mássalhangzón végződik (v. ö. §. 6.). A mordE.-ban lágyúlnak így *s*, *ś*, *c*, *č* is *z*, *ž*, *z*, *ž*-vé. Példák: mordM. *kolma-gemen* (*kemen*) harmincz, *lou-borf* (*porf*) hózivatar, *roz-brea* (*prea*) rozs-fej (kalász), *vajgel-be* (*pe*) hang-vég (egy versztnyi út), *käd-gučka* (*kučka*) tenyér (kéz-közép), *mon gundan* (*kundan*) én fogok, *tol-gev* (*kev*) tüzkő, *mon dapan* (*ta-pan*) én ütök, *pengän-geri* (*keri*) favágó | mordE. *mon-gundan* fogok, *sarazoń dolga* (*tolga*) tyúk-toll, *mon biđan* v. *mom-biđan* főzök, *tol-gel* (*kel*) tűz-láng (tűz-nyelv); — *son zaž* (*saž*) ő jött, *tumoń žočko* (*šočko*) tölgyfa-gerenda, *moń žoram* (*čoram*) én fiam, *lomanen žama* (*čama*) ember-arcz; *a-zdavi* (*a-sodavi*) ismeretlen.

b) Szóközepén lágy *g*, *d*, *b*, *z*, *ž*, melyek következő *k*, *t*, *s*, *f* (M.) kemény mássalhangzókkal kerülnek össze, keményednek *k*, *t*, *p*, *s*, *ś*-vé, pl. (mordM.) *pilge* láb-tól: *pilkt* lábak | *iladi-* maradni-tól: *ilats* maradt | *sembä* mind-től: iness. *sempsa* | *pejde-* nevetni-től: *pejftan* nevettek || (mordE.) *pilks* (*pilgs*) lábba | *liatks* (*liad-ks*) maradék | *kunda-tól*: *kuntse-* fogdosni | *kuze-tól*: *kuste-* fölvenni | *kästeme-* (*käž*) harag nélkül. — A mordM.-ban még a *v* is lesz *f*-vé érintkező *t* előtt pl. *kev-től* *keft* kövek | *šavi-től*: *šaftä* ütlek.

c) Lágy mássalhangzó az előtte való keményt nem lágyítja meg, hanem maga alkalmazkodik hozzá; így pl. a *-da*, *-dä* (E. *-do*, *-de*) ablativus-rag s a *-ga*, *-gä* prolativus-rag lesz *k*, *t*, *p*, *f* (M.), *s*, *ś* után *-ta*, *-tä* és *-ka*, *-kä*, pl. (mordM.) *saldak* katona: abl. *saldakta* | *brat* frater: *bratta*, prolat. *bratka* | oš város: *ošta*, *oška* | *tulup* suba: *tulupta*, *tulupka* | *pirf* udvar: *pirftä*, *pirfkä* || (mordE.) *cep* láncz: *čepka* | *zamok* lakat: *zamokto*, *zamokka* | *ušat* kád: *ušatto*, *ušatka* | *veńš*

hajó: *veńšte, veńška*. — Sőt a lágy *d*, mely *g*, *d*, *b*-re következik, ezekkel együtt maga is keménynyé válik (*t*), pl. (mordM.) *pilgä, kud, sembä*-tól: abl. *pilktä, kutta, sempta* | *laškende*-tól: *laškentta* fussatok | *panga*-tól: abl. *pankta*.

§. 9. Egyéb mássalhangzó-változás.

a) Csak a mordM.-ban néha az *m*-et *p* váltja föl rákövetkező *t* előtt; pl. *utim* éléskamara: nom. plur. *utipt* (e h. *utimt*), *stama* olyan: n. plur. *stapt* | *aksimi*- fehéredni: *aksipt*- fehéríteni (e h. *aksimt*-) | *sime*-: *sipt* igyál (e h. *simt*). E különös hangzócsere a *pt*-t megelőző *mpt*-ből magyarázható (v. ö. lat. *sumptus* e h. *sumtus*). A mordE.-ban részint még elé nem fordul az *m-t*-nek ily összekerülése (*utomot* = M. *utipt*; M. *aksipti*- helyett más képzéssel: *ašolgavto*-), részint megmaradt az *mt* (*simt* igyál = M. *sipt*).

b) Névszótó végén való *n*, *ń* a többesi *t* előtt elenyészik, illetőleg ezzel együtt *tt*-vé (Ahlqvist szerint intensív ejtésű *t*-vé) válik: *lomań* ember: (M. E.) *lomat* (*lomatt*) emberek | *narmiń*, E. *narmoń* madár: *narmińt, narmot* (-*itt, -ott*). — Ugyanez történik igető végebeli *n*-vel, az „én tégedet“ értékű rag előtt, de csak a mordM.-ban: *pańe*-tól *pattä* „elhajtlak“ (v. ö. *ramat*-tól *ramatä* megveszlek), *vani*-tól *vattä* „nézlek“ (a mordE.-ban *vano*-tól *vandan*, v. ö. *rama*-tól *ramatan*).

c) A mordE. a szótó végén álló *s*, *z*-t hozzá járuló másik *s* előtt *j*-vel váltja föl, pl. *kardas* udvar-tól: illat. *kardajs*, *rudas* sár-tól: *rudajso*, *oza*- ülni-től: frequ. *ojse*- (e h. *oz-se*-); *meze* mi-től: illat. *mejs* (e h. *mez-s*). E különös hangváltozás történetére nézve számba vehető, hogy a mordE.-ban már *meze* „mi“ helyett is fordul elé *meje*, meg *ezin* (tagadó ige, praet. 1. sing.) helyett *ejin*. A mordM.-ban: *mezs* (*mess*), *ozse* (*osse*-), *ezin*.

§. 10. Mássalhangzók betoldása és elejtése.

a) A mordM. *i*, *j* (*aj, äj*) meg *l*, *r* végű szótóhoz járuló többes-számi *-t* előtt *h* (χ)-t told be: *ili* vessző: *iliht*, *eräj* lakó: *eräjht*, *vir* erdő: *virht*, *kař* boeskor: *kařht*, *val* szó: *valht*, *meńel* menny: *meńelht* | *joraj* akar: *jorajht* akarnak, *joralht* akarnának | *kuli* meghal: *kuliht* halnak | *peľi* fél:

*pelih*t félnek (mordE.-ban: *virt*, *vált*, *jori*: *gorit*, *pe*li: *pelit*). Magában a szótöben is fordul elé ily betoldott *h*, v. ö. §. 5, g. (pl. *arhti*- festeni: E. *arto*-).

b) Szintéu a mordM. szeret összetalálkozó *n* és *s* közé *t*-t betoldani: pl. *moí*ts, *toí*ts, *soí*ts magam, magad, maga; *mi*nts, *ti*nts, *si*nts magunk, magatok, maguk (E. *moí*s, *toí*s, *soí*s, *mií*s, *tií*s, *sií*s), ebből: *mon-es* stb. | *lomań*-tól: elat. *lomań*tsa (E. *lomań*sta) | *máne*-tól: *má*nts menekült (E. *meí*s) | *kuckan*-tól: *kuckan*ś „a sas“.

c) Szóközepén keletkező *htn* és *ftn* mássalhangzó-csoportokból a mordM. rendszeren elejti a *t*-t, pl. *virh*nä az erdők (*virht*-nä), *kefn*nä a kövek (*keft*-nä), *eräjhn*nä a lakók (*eräjht*-nä); *jotafti*- átkeltetni-től: frequ. *jotaft*ne-; *velhta*- fedni-től frequ. *velh*ne-. Szintígy a mordE.-ban többnyire elesik *t* a *vtn*, *vtl* csoportokból, pl. *jovle*- (és *jovtle*-), *jovne*- (e h. *jovtne*-) „mondani“ (alapíge: *jovta*-); *sornovle*-, *sornovne*- rázui (frequ.: *sornovto*-); *livle*- (és *livtle*-) kiereszteni. — Ezenkívül a mordM.-ban a *kt*, *pt*, *st*, *št* végü többesi névszótök elejtik *t*-jüket, mihelyt még a *nä* végarticulus járul hozzájuk, pl. *saldakn*nä a katonák, *sarvasn*nä a tyukok, *utípn*nä az éléskamarák, *osn*nä a városok (e h. *saldakn*nä stb.).

Mind a két mordvin dialectus *ndn*-ből, néha *rdn*-ből is, meg a mordE. néha *ndl*-ből elejti a *d*-t, pl. (M.) *andí*-tól frequ. *anne*- (E. *anne*- és *andne*-) etetni | *sinde*-tól: frequ. *sinne*-törni | *pandí*- foltozni-től: *panne*- | *ardí*- futni-től: *arne*- (E. *ardne*-) || E. *panle*- e h. *pandle*- (*pando*- foltozni).

II. Alaktani rész.

Névszó.

§. 11. A névszótőnek teljes alakja a mordvin nyelvben is, úgy mint a finnben, általában önhangzón végződő csakhogy nagyrészt mellette kopott végű tőalak is szerepel, mely rövid végönhangzóját elejtette — még pedig nem csak a ragtalan egyes-számi nominativusban, hanem más casus-alakokban valamint képzett származékokban is, meg néha az utóbbiak egy részében, míg a nominativus még a teljes tőalakkal egyező, pl. (mordM.) *panga*-tól: abl. *pank-ta* | *salmiks*, E. *salmoks* tü: t. tő *salmiksa*, *salmokso*: gen. *salmiksîn*, *salmoksoñ*: abl. *salmiksta*, *salmoksto* | *lem*, E. *lem*, *leme* név: *lemde* nevezni. Néha a tövég, az eredeti végönhangzó elkopásán kívül még összevonás által is rövidült, pl. ha a tövégen *j* vagy *v* maradt, mely a megelőző önhangzóval összeolvadt *i*, *i*-vé és *u*-vá, pl. M. *eräj* (t. tő *eräjä* = finn *eläjä*) élő, lakó = E. *eri* | *salaj* (t. tő: *salaja*) lopó = E. *salî* | *undov* (t. tő *undovo* = finn *onteva*) odvas = M. *undu*.

E szerint a mássalhangzón végződő egytagú névszótők is mind még rövid végönhangzóval (M. *a*, *ä*: E. *o*, *e*, l. §. 4.) egészíthetők ki kéttagnakká, a milyenek még számos esetben a megfelelő finn tőalakok (de néha a mordM. ellenében még a mordE. tőalakok is):

<i>al</i> — E. <i>alo</i>	<i>al</i> — f. <i>ala</i>		<i>käd</i> — <i>käd</i> , <i>ked</i> kéz — <i>käte(d)</i>
<i>od</i> — <i>od</i> új	— <i>uute</i> (<i>ūde</i>)		<i>käl</i> — <i>kel'</i> nyelv — <i>kiele</i>
<i>on</i> — <i>on</i> somnium	— <i>une</i>		<i>ked</i> — <i>ked</i> bőr — <i>kete(d)</i>
<i>es</i> — <i>es</i> maga	— <i>itse</i>		<i>kev</i> — <i>käv</i> kö — <i>kive</i>
<i>kal</i> — <i>kal</i> hal	— <i>kala</i>		<i>kud</i> — <i>kudo</i> ház — <i>koto(d)</i>

<i>kuz</i> — <i>kuz</i> fenyű — <i>kuuse</i>	<i>med</i> — <i>mäd</i> , <i>med</i> — <i>mete(d)</i>
<i>jur</i> — <i>jur</i> gyökér, bokrok —	<i>läm</i> — <i>läm</i> , <i>läme</i> leves —
<i>juure</i>	<i>lieme</i>
<i>tol</i> — <i>tol</i> tűz — <i>tule</i>	<i>lem</i> — <i>lem</i> , <i>leme</i> név — <i>nime</i>
<i>sed'</i> — <i>sede</i> hid	<i>lov</i> , <i>lou</i> — <i>lov</i> hó, <i>nix</i> — <i>lume</i>
<i>sed'</i> szén — <i>syte(d)</i>	<i>jäj</i> , <i>äj</i> — <i>ej</i> , <i>je</i> (<i>i</i> , <i>ie</i>) jég —
<i>sel</i> — <i>säl'</i> öl — <i>syle</i>	f. <i>jää</i> , m. <i>jege</i>
<i>nal</i> — <i>nal</i> nyíl — <i>nuole</i>	<i>pej</i> — <i>pej</i> , <i>pev</i> fog — f. <i>pii</i> ,
<i>ned'</i> — <i>ned'</i> nyél — ész. <i>lüde</i>	oszt. <i>penk</i>
<i>päl</i> , <i>pälä</i> — <i>pel</i> , <i>pele</i> fél —	<i>vij</i> , <i>vi</i> — <i>vi</i> , <i>vie</i> erő — f.
lp. <i>pele</i>	<i>väke</i> (<i>väge</i>)
<i>vaks</i> — <i>vaksa</i> araszt — f.	E. <i>i</i> , <i>ie</i> év — f. <i>ikä</i> (<i>igä</i>)
<i>vaaksa</i>	<i>aetas</i>
<i>vaz</i> , <i>vaza</i> — <i>vaz</i> borjú — <i>vasa</i>	<i>kov</i> hó, hold — f. <i>kuu</i> , m. <i>hó</i>
<i>val</i> — <i>val</i> szó — <i>vala</i> eskü	(<i>hava</i>)
<i>vär</i> — <i>väre</i> , <i>vere</i> fölső	<i>pov</i> kebel — f. <i>pove</i>
<i>ved'</i> — <i>ved'</i> víz — <i>vete(d)</i>	E. <i>šov</i> szárny (dim. <i>šovo-ne</i>)
<i>ver</i> — <i>ver'</i> vér — <i>vere</i>	<i>šov</i> — <i>čov</i> hab (<i>čovo-v</i> habos)
¶. <i>mel'</i> kedv, elme — f. <i>miele</i>	

Önhangzó-vcgű egytagú névszótök, melyek a finn nyelv tanusága szerint eredetileg is egytaguaknak (azaz nem összevonás által ilyenekké rövidülteknek) mutatkoznak, csak ezen (kérdő, relativ, mutató) névmástök: *ki* (gen. *kin-*, abl. *ki-dä*) „ki“; *ko* (adverbiумokban: *kosa*, E. *koso* hol | *kosta*, *kořilda* honnan: E. *kosto*, *kovoldo* | *koda* hogyan | származékai: *kodama*, E. *kodamo* milyen; *kona* mely); *tä*, *sä* (*iä*, *ša*) = E. *te*, *se* „ez, az“; *to* (*tosa*, E. *toso* ott | *tosta*, *tořilda*: E. *tosto*, *tořoldo* onnan | *tona* az, amaz). V. ö. finn *ke* (part. *ketä* = mord. *kidä*; n. plur. *ket*), *ku*, *tä*, *se* (*si*), *tuo* (*tō*). — Egyéb ily rövid tök főleg *i*-végűek, s csak elrövidülteknek látszanak (úgy mint *vi*, *vij*, *vie* = f. *väge*): *ni* nő (l. M. Ug. Sz. 427. sz.) | *si* tetű (még *sie* ebben: E. *sie-v* tetves), l. MUG. 223. | *ki* út (prol. E. *kija-va*) | E. *ki* moly (f. *koi*) | *si* geny (E. *sija-v* genyes), v. ö. MUG. 286. l. | *ši*, E. *či* nap (E. *čiava* *livtima* napraforgó) || *ve* (*vej*, *veä*) éj (f. *yö* [*ö*], lp. *ija*, m. *ěj*) | E. *ve* egy (és: *vejke* = M. *fkä*, *ifkä* e h. *ift-kä*) | *pe* vég (f. *pää*, m. *fej*). — Mint egynél több massalhangzón kezdődök amúgy sem lehetnek eredetileg egytaguak: *kši* kenyér, *ksti* eper, E. *šci* éles,

ksni vas, *fli* egyenlő || *šta*, *kšta* viasz, *šna*, *kšna* szij, E. *ška* idő, *pra* (*prä*, *prca*) fej; lásd fent 16. l.

§. 12: Névszóképzés: A) Névszótötől névszótő.

a) Kicsinyítő névszó (nomen diminutivum) képzője mordM. -*nä*, E. -*ne*, pl. *kudnä*, E. *kudine* házikó: *kud*, *kudo* ház | *täštänä*, *teščene* — *täštä*, *tešče* csillag | *šuvanä*, *čovine* — *šuva*, *čova* vékony, finom | *kevnä* — *kev* kő | stb. E képzővel alakútnak látszik ez is: *äznä*, E. *ezne* iz, tag, v. ö. magy. *íz*.

Egy másik kicsinyítő képző: -*kä*, E. -*ke* (vagy néha még -*ka* is, a mordE.-ban), pl. *lefkskä*; E. *levkske* csibe: *lefks*, *levks* madárfi, kölyök | *pilkskä* — *pilks* fülbevaló | *sukskä* — *suks* fereg, szű | E. *riveske*: *rives* róka | E. *panške* — *panž* virág || E. *atäka* him (männchen): *atä* öreg ember | *avaka* nőstény (weibchen) — *ava* asszony, anya | *porvka* — *por* gomb (M. *punä*). — Ide számítható M. *fkä*, *ifkä* „egy“ (e h. *ift-kä*, *ift* = finn *yhte*), v. ö. E. *vejke* és *ve* „egy.“

E két dim. képző (-*ke* + *ne*) egybekapcsolva -*kine* alakban: E. *alkine* alacsony, sekély: *alo* al, alsó; szintígy a mordM.-ban -*nä* + *nä* (-*nenä*): *alnä* és *alnenä* alacsony: *al*.

b) „Valamihez tartozót, vmire valót“ jelentő névszó: -*ks* képzővel; pl. *surks* gyűrű (M. E.): *sur* ujj | *pilks*, E. *pileks* fülbevaló: *pilä*, *pile* fül | *kirgaks* nyakravaló: *kirga* nyak | E. *kuroks* fék: *kurgo* száj. — Ugyane képzés, az alapszóétől alig különböző értékkel, ezekben: E. *sodariks* és *sodari* ismeretes | *eräjks*, E. *äriks* éleletes: *eräj* élő | *langaks* fedél, fedő (*acam-l.* ágylepedő; *tod-l.*, E. *todov-l.* párnahaj): *langa* fölszin, rajtavaló | E. *ikelks* elülső, előrész (*kud-i.* pitvar, *i.* *pilge* elülső láb): *ikele* elő, előrész (M. *ingel*: *kud-ingel*) | E. *alks* (*pilg-a.* zsámoly): *alo* al | *udalks* hátulsó (*u.* *pilge*): *udalo* hátulvaló, hátrész.

c) „Valamivel birót“ jelentő névszó (nomen possessori s), -*v* hépzővel, illetőleg az alapszó végönhangzójával együtt (=) a mordE.-ban = *ov*, *ev* vágy (legközelebbtről *eü* h.) = *ej*, — a mordM.-ban meg = *u*, *i*; példák:

<i>undu</i> , E. <i>undov</i> odvas: <i>unda</i> , <i>undo</i>	E. <i>lopav</i> lombos: E. <i>lopa</i>
<i>jožu</i> — <i>jožov</i> eszes: <i>jož</i> , <i>jožo</i>	E. <i>koňav</i> magas homlokú: <i>koňa</i>
<i>šovu</i> — <i>čovov</i> habos: <i>šov</i> , <i>čov</i>	<i>kevi</i> — <i>kävev</i> , <i>kävej</i> köves: <i>kev</i> , <i>käv</i>
<i>salu</i> — <i>salov</i> sós: <i>sal</i>	<i>peki</i> — <i>päkev</i> , <i>päkej</i> hasas: <i>pekä</i> , <i>päke</i>
<i>sodu</i> — <i>sodov</i> kormos: <i>sod</i>	<i>veri</i> — <i>verev</i> , <i>verej</i> véres: <i>ver</i>
<i>nolgu</i> — <i>nolgov</i> taknyos: <i>nol-</i> <i>ga</i> , <i>-o</i>	<i>vii</i> — <i>viev</i> erős: <i>vi</i> , <i>vij</i> , <i>vie</i>
<i>pandu</i> — <i>pandov</i> hegyes: <i>pan-</i> <i>da</i> , <i>-o</i>	<i>käži</i> — <i>käžev</i> , <i>-ej</i> haragos: <i>käž</i>
<i>vazu</i> — <i>vazov</i> borjas: <i>vaza</i> , <i>vaz</i>	E. <i>pilev</i> füles, nagy fültű — <i>pile</i>
<i>lovu</i> — <i>lovov</i> havas: <i>lou</i> , <i>lov</i>	<i>tästi</i> , <i>täštu</i> — <i>tešcev</i> cilla- gos: <i>täštä</i> , <i>tešče</i>
<i>ponau</i> + <i>ponav</i> szőrös: <i>po-</i> <i>na</i> (<i>ā</i>)	<i>vašu</i> — <i>vašev</i> , <i>vašej</i> venhes: <i>vaša</i> , <i>vaše</i> .
E. <i>vařav</i> lyukas: <i>vařa</i>	

d) Szintén „valamivel bírónak“ van elnevezve némely fa és bokor az illető gyümölcséről, -*ks* képzővel: *iniziks*, E. *inzejks* málnaszederj: *inizi*, *inzej* málna | *šukšteruks*, E. *šukšto-ruks* ribiszke-bokor: *-ru* ribiszke | E. *umariks* almafa: *umař* alma | *lengaks*, E. *lengeks* fiatal hársfa: *lenga*, *lenge* hárs | *päšks* mogyorófa-bokor: *päštä*, E. *päšče* mogyoró | M. *čingiks* nyafa: *čingä* kányafa-bogyó.

e) „Valami nélkül valót“ jelentő névszó (nomen caritivum: m. *-talan*, *-telen*): M. *-ftima*, *ftemä*, E. *-vtomo*, *-vteme* v. *-tomo*, *-teme* képzővel, pl. *ponaftima*, E. *ponavtomo* szöretlen: *pona* | *pejftemä*, E. *pevteme* fogatlan: *pej*, *pev* | *salf-tima*, E. *saltomo* sótalan: *sal* | *mirtftemä*, E. *mirdevteme* férjetlen, özvegy: *mirde*.

f) „Valamiféle állapotot“ jelentő névszó (m. *-ség*, *-ság*) M. *-ši*, E. *-či* képzővel (mely egyébíránt még önálló szóúl is „napot“ teszen): M. *šumbraši*, *šumbrači* egészség: *šumbra* egészséges | M. *šudufši* szegénység: *šuduf* miser | *kozäši*, E. *šupavči* gazdagság: *kozä*, *šupav* gazdag | E. *paröci* jólét, egészség, jószág, M. *parši* jószág, vagyon: *paro*, *para* jó.

g) Csak az Erzában járúl a *-j* ($\neq i$, i) képzős nomen agentishez (§. 13.) rendesen még *-ča*, mely által az kizárólagosan főnévi jellemet nyer: *eriča* lakó (einwohner): *eri* élő, lakó |

morica énekes (sänger): *morì cantaus* | *tonartica* tanító (lehrer), *seredica* beteg ember, *ramsica* vevő (käufer), *miksniica* árus (verkäufer), *pengeñ kerica* favágó (holzhacker) stb. (Eléfordul azonban, úgy mint általában a mordM.-ban, a csupa nomen agentis is főnévileg használva: *kedeñ-teji* timár (bőr-tevő), *kše-pani* kenyérsütő, pék).

h) Csak a Moksában „valamely tárgy által jelzett helyet“ (különösen fanemről elnevezett erdőt) jelentő névszó, egyféle -*nal* képzővel: *kevnal* köves hely: *kev* | *sälinal* szilfaerdő: *säli* | *kuznal* fenyves: *kuz* | *tuminal* tölgyes (erdő): *tuma* | *aksiksna* füzes, salicetum: *aksiks* | *kelunala* nyires, nyirfaerdő: *kelu*. Aligha úgy nem támadt ez a -*nal* képző, hogy az alapszónak -*n* ragos genitivusához járult *al* „al“ a „valami által befedett tér“ értelemben: *kevnal*, azaz: *keven-al*, mintegy „kő-al“, vagyis „kő befedte tér“; v. ö. finn *ala*: *olla alallansa* a helyén maradni, *huoneen ala* házhely, *tynnyrin ala peltoa* egy tonna [vetésre való] föld, *jalan ala* talpalatnyi tér).

§. 13. Névszóképzés: B) Igetőtől névszótó (nomen verbale).

a) „Cselekvőt“ jelentő névszó (nomen agentis v. actoris) -*j* képzővel (= finn -*ja*, -*jä*), mely az ige-*tő*nek *i* (*o*) és *e* véghangzóival összeolvad = *i*, *i*-vé; csak az *a*, *ä*-végű töktől készül a nomen agentis a Moksában még = *aj*, *äj*-vel, az Erzában azonban szintén = *i*, *i*-vel; pl. M. *vani* néző, őrző (*stada-vani* pásztor): *vani*- nézni | *ozadi* ülő: *ozadi*- | *kalmi-suvi*, E. *kalmi-čuvi* sirásó: *šuvi*-, *čuvo*- | *lašendi* futó, läufer: *laš-kende*- | *jotafui* révész: *jotafne*- átkeltetni | *tii*, E. *teji* tevő (pl. *keden-t*. timár): *tije*-, *teje*- | *pele* félénk: *pele*- félni | *mi* arató: *nuje*- | *näi* látó, tanú: *näje*- || *salaj* lopó, E. *salì*: *sala*- | *sodaj*, E. *sodi* tudó: *soda*- | *jotaj*, E. *juti* járó-kelő: *jota*-, *juta*- | *eräj*, E. *eri* élő, lakó: *erä*-, *erä*-. De az = *aj* alaknak is van még nyoma a mordE.-ban: *targaj* v. *targi* nyúlós, szívos: *targa*- húzni | *salmoksoñ-salaj* (tü-lopó) „sáska“. — A mordE.-ban rendszeren még -*ica* utóképzővel (§. 12.) -*iica*, -*ica*: *tonav-tica* tanító, *erica* lakó.

b) Magát a „cselekvést“, vagy annak „eredményét, tárgyat“ jelentő névszó (nomen actionis, n. acti) -*ma*, -*mä*,

-m, E. -mo, -me képzővel (= finn -ma mä); pl. *udīma*, *udīm*, E. *udomo* álmom, alvás (*udīm-vasta* alvóhely): *udi-*, *udo-* aludni | *salama*, E. *salamo* lopás: *sala-* | *suskīm*, E. *suskomo* harapás, falat: *suski-*, *susko-* | *ši-valguma*, E. *či-valgomo* napnyugtat: *valgi-*, *valgo-* leszállani | *vidmä* vető mag: *vide-* vetni | *pizem*, E. *pizeme* eső: *pize-* pluere | *kasīma* növény (*k. vasta* születőhely, hely a hol vmi nőtt), E. *kasmo* növény, növény: *kasi-*, *kaso-* nőni | E. *maksmo* adomány (gabe): *makso-* adni | *kiščeme* tánc: *kišče-* táncolni.

c) A mordM.-ban különbözik a -ma végű nomen actionis-tól a „cselekvésre szolgáló eszközt“ jelentő névszó (nomen instrumenti) az által, hogy a megelőző önhangzó (az igető végönhangzója) meghosszabbodik, vagyis a nomen instrumenti készül = *āma*, *īma* (*ūma*), *ēma* képzővel (v. ö. finn = *ime*), pl. *vanīma* néző eszköz (*šama-v.* azez-néző, tükrő): *vani-* nézni | *panžīma*, *panžūma* kules (nyitó eszköz): *panži-* | *āiftēma* madár-ijesztő: *āifte-* ijeszteni | *vāškēma* sip: *veške-* füttyölni | *sāv-lazīma* szilánk-kés (hasító): *lazi-* hasítani | *tālāma* csép: *tāla-* csépelni | *morāma* hangszer: *mora-* dalolni, hangszerezen játszani | *inzāma* borona: *inza-* boronálni. — A mordE.-ban jobbadán eltűnt már ez a különbség, s csak abban maradt meg némi nyoma a nomen actionisétől eltérő eszköznév-képzésnek, hogy az igetőnek *e* véghangzója *i* re változott; pl. *moramo* hangszer (M. *morāma*) | *kundamo* fogantyú: *kunda-* fogni | *veškeme* v. *veškima*, sip (M. *vāškēma*): *veške-* füttyölni | *ledīme*, *ledīma* kasza: *lede-* kaszálni | *pivseme*, *pivsima* csép: *pivse-* csépelni | *panžomo* kules (M. *panžīma*). Sőt a Moksában is elrövidül már az eszköznevet megkülönböztető hosszú önhangzó *siftēma* és *siftem* szita: *sifte-* szitálni | *fama* (nem *fāma*) fuvó (blasebalg): *fa-* fújni | *vāškema* Reg. (*vāškēma* Ahlq.) sip.

d) Főleg „nomen acti“, de részint „nomen actionis“ is a mordM.-ban -f képzővel, pl. *kantf* teher: *kandi* hordani | *lazuf*, *lazf* repedés, rés, hasadt: *lazi-* hasítani | *rāstaf* sült, pesenye: *rāsta-* sütni | *kenerf* érett: *kenere-* megérni | *palf* fagyott: *pali-* égni, fagyni | *sodaf* ismeretes, ismerős: *soda-* tudni, ismerni | *erāf* élet: *erā-* | *jakaf* járat: *jaka-* | stb. Ide tartozik még (*f* helyett *v*-vel) *tev* tétemény, ügy, dolog: *tije-*, *teje-* tenni (tehát *tev* régiebb *tej-v*, *teg-v* helyett). — Az Erzä-

ban csak ritkán fordul elé a megfelelő *-v* (*-ve*) képzés: *tev*, *teve* (= M. *tev*) | *nilve* nyelet, schluck: *nile* | *šolgov*: plur. *šolgov-t* zárás, gát: *šolgo-* zárni | *kando* teher (e h. *kandov* = M. *kantf*): *kando-* hordani. — V. ö. finn =*u*, *y* vagy =*o*, *ö* (pl. *nauru* nevetés, *kuolo* halál, *käskey* parancs, *lähtö* elmene- tel: *naura-*, *kuole-*, *käske-*, *lähte-*).

e) Az előbbi helyett alakul az Erzában rendes „nomen acti“ *-ž* képzővel, pl. *kulož* halott, gestorben: *kulo-* halni | *sodaž* ismeretes (M. *sodaj*): *soda-* | *kenerež* érett (M. *kenerf*): *kenere-* | *promož* összegyűlt: *promo-* | *videž* vetés (die saat): *vide-* | stb. Néha ugyane képző nomen agentist alkot: *sere- dež* (v. *seredi*) beteg: *serede-* aegrotare | *kämež* hü: *käme-* liinni, bizni. — A mordM.-ban megvan ugyan a megfelelő *-z*, *-ž* képzés, de csak gerundiumnak használva (*morajz*, *moraž* dalolva, *-vân*; *peliz*, *pelež* félvén; *luviz*, *luviž* olvasván); szint- így az Erzában is (pl. *ušodož meilcetneste* elkezdve az utol- sóktól).

j) Több értékű nomen verbale (főleg „nomen acti“) M. *-fks*, E. *-vks*, képzővel (v. ö. *-f*, *-v*, és finn =*ukse*, *ykse*), pl. *ponafks*, E. *ponavks* hajfonadék; *pona-* | E. *sodavks* ismertető jegy: *soda-* ismerni | *mujevks* találmány (fund): *muje-* | *sustavks* varrás (naht): *susta-* | *pandovks* fizetés: *pando-* | *simevks* ital: *sime-* | *čudevks* patak: *čude-* folyni. Összevont alakban az *f*, *v* azonban kizorúl: M. *sofks* kötő, kötelék (e h. *sod-fks*) *sodi-* kötni | *ilatks* maradék: *iladi-* | E. *puromks* gyűlés: *pu- romo-* gyűlni.

§. 14. Névragozás.

A mordvin nyelv a névszón kifejezendő viszonyesetek egy részére nézve kétféle alakot képez: egyike a tisztán csak viszonyragos alak (melyhez még a rag hiánya által megkülönböz- tetett nominativust kell számítanunk); a másik alak meg a viszonyraggal egyszersmind a névszó fogalmát határozó ragot kapcsol össze, melynél fogva ezt csak bizonyos amúgyis vagy az előbb mondottakból ismert egyénről kell érteni, — mely határozó (determinatív) rag tehát a más nyelvekben szokott ha- tározó névelő (névtámasz, articulus) tisztét teljesíti s így helyé- nél fogva akár vég-articulusnak is nevezhető. A viszonyragtalan

nominativusban természetesen csak ez a végarticulus járul az (egy- vagy többes-számi) névszótövhöz. — E szerint a mordvin névragozásnak kétféle, azaz egy határozatlan s egy határozott alakját különböztetjük meg; megjegyezvén, hogy az utóbbi az egyesszámi casusalakoknak csak egy részére terjed, a többesszámbeliek azonban (a nominativuson kívül) csakis határozott alakban fordulnak elő.

§. 15. Határozatlan névragozás.

Valamennyi viszonyragokat a mordvinban csak a mondatbeli alanyúl és tárgyúl állható névszó (főnév és főnévi melléknév, névmás) fogadja el; a melléknév ragozása csak néhány casusra szorítkozik (nominativus, translativus és modalisnak használt elativus), s különösen a jelző helyzetben mindig egyesszámi nominativus vagy tőalakját tartja meg a melléknév (tehát másképen mint a finnben, hol rendszeren a jelző melléknév is veszi föl a jelzett főnév viszonyragját).

A jobbadán minden ragozható névszón (főnéven) kitehető viszonyesetek (casusok) a következők:

1) Nominativus — egyes-számi alakjában egyező a névszótővel, csakhogy részint (kivált a Moksában) az eredeti végönhangzó hijával s néha még ezenkívül az eredeti tövének összevonás által lett rövidülésével (§. 11.): *ava* (*avā*), E. *ava* asszony | *sula*, E. *śulo* bél | *selmä*, E. *selme* szem || *azir*, E. *azoro* úr | *kud*, E. *kudo* ház | *lem*, E. *leme*, *lem* név || *mastir*, E. *mastor* föld (t. tő *mastira*, *mastoro*) | *sejer*, E. *cäver* egér (t. tő *šejerä*, *cävere*) || *salaj*, E. *salī* lopó (t. tő *salaja*, *salajo*) | *todu*, E. *todov* párna (t. tő *todova*, *todovo*) | *vij*, *vi*, E. *vi*, *vie* erő (t. tő *vijä*, *vije*). — A nominativus többes-számi alakja egyező a *t*-vel készülő többesi névszótővel (melyhez egyéb casus-ragok nem is járulnak): M. E. *avat*, *ćorat* (ćora fiú), *tolgat* (*tolga* toll) | *ervat* (M. *ervä* feleség). A mordM.-ban a rövid *a*, *ä* (= E. *o*, *e*) végű névszótők gyengítik e végönhangzójukat *i*, *e*-vé, vagy egészen elejtik (fent 5. l.), s e mellett az összekerülő mássalhangzók egymáshoz alkalmazkodnak (§. 8. 9. szerint): pl. *śulit*, E. *śulot* belek (*śula*, *śulo*) | *selmit*, E. *selmet* szemek (*selmä*, *selme*) | *azirht*, E. *azorot* urak (*azir*, *azoro*) | *kodapt*, E. *kodamot* milyenek (*kodama*,

kodamo, | *pilkt*, E. *pilget* lábak (*pilgä*, *pilge*). Már az egyes-
számi nominativusban is kopott végű tők ilyenek maradnak
(csak a kellő massalhangzó-alkalmazkodással) a többesi *-t* hoz-
zájárultával, pl. *ošt* városok (*oš*) | *virht*, E. *virt* erdők (*vir*) |
keft, E. *kävt* kövek (*kev*) | *narmít*, E. *narmot* madarak (*nar-
mîn*, *narmoñ*) || M. *eräjht* lakók (*eräj*), *iliht* vesszők (*ili*),
šičaft bolhák (*šičau*) | *šaržuft* szürkék (*šaržu*).

2) Genitivus — M. *-ń*, *-n*, E. *-ń* raggal; pl. *avań* (*ava*
asszony) | M. *kudiń* Reg., *kudiń* Ablq., E. *kudoń* (*kud*, *kudo*
ház) | *azirĩń*, *-in*, E. *azoroń* (*azir*, *azoro* úr) | *selmiń*, E. *sel-
meń* (*selmä*, *selme*) | *keven*, E. *käveń* (*kev*, *käv* kö), | *lomanen*,
-eń (*lomań* ember) || M. *keluwin* (t. tö *keluva*, nom. *kelu* nyírfa)
| *inžiin* (*inži* vendég) | E. *sädeń* (*sädej* szív).

3) Accusativus — a genitivuséval teljesen egyező
alakokkal (*-ń*, *-n*) raggal, úgy mint a finnben is e két casusnak
most egyféle *-n* ragja van. Tekintve hogy a cseremiszbén a
genitivusnak *-n*, az accusativusnak pedig *-m* a ragja, azt kell
tartanunk, hogy régibben a mordvinban is megvolt e különbség,
vagyis hogy a mostani mordvin acc. *-n* régibb *m*-ből változott
el, azon okból hogy egy időben az *m* nem kedveltetett szövégző
hangzónak, a mint most is ilyenül aránylag gyér divatú (s csak
újabb szövégekopás által nyerte e helyet). Erre nézve számba
kell vennünk, hogy a mordvinban (csak úgy mint a finnben)
szintén nem *m* hanem *n* az 1. személy ragja az igén (*kulan*
halok, *kulĩn* halék), meg casusragok után (*kudstĩ-n*, *kudosto-n*
házamból), de a cseremiszbén *-m* (*kolem*, *kolom* halok, halék,
meń-eškelečem én magamtól), épen úgy mint az acc. rag is. —
Még meg kell jegyezni, hogy a mordvinban még a nominativus
vagyis a ragtalan főalak is osztozik az accusativus tisztében
(lásd alább, a casusok használatáról), s jóformán ezt is csak a
nem kedvelt *m*-nek elkopásának kell tulajdonítanunk, minthogy
hasonló rag-elkopást még egyéb esetekre lehet bizonyítani.

4) Ablativus (egszersmind partitivus) — ragja M.
-da, *-dä* (alkalmazkodással *-ta*, *-tä*), E. *-do*, *-de* (*-to*, *-te*); a
Moksában magashangű tőkön is gyakran *-da* (*-ta*); pl. *avada*,
E. *avado*: *avā*, *ava* | *ilada*, E. *liado*: *ilā*, *lia* más | *ošta*, E.
ošto: *oš* város | *kutta*, E. *kudodo*: *kud*, *kudo* | *virďä*, E. *virde*:
vir erdő | M. *pirftä*: *pirf* udvar | E. *veńšte* hajó: *veńš* | M.

šinedä, E. *činede*: *šinä*, *čine szag* | *lomańdä*, E. *lomańde*: *lomań ember* || M. *selmida* (E. *selmede*): *selmä szem* | *sempła*: *sembä mind*.

5) Translativus (praedicativus) — *-ks* raggal (m. „-vá, -nek“ [mondani]), pl. *avaks*: *ava* | *ervaks*: *ervä* | *kutks*, E. *kudoks*: *kud*, *kudo* | *virks*: *vir* | *tuviks*, E. *tuvoks*: *tuva*, *tuvö disznó* | *lomańks*: *lomań*.

6) Prolativus („vmin el, mentében, -n által“) — ragja *-ga*, *-gä* (*-ka*, *-kä*) és *-va*, *-vä*; E. *-ga* (*-ka*) és *-va*; pl. *mas-tirga*, E. *mastorga*: *mastir*, *mastor föld* | *virgä*, E. *virga*: *vir erdő* | *kudga*, E. *kudova*: *kud*, *kudo* | *oška*: *oš* | M. *pirfkä* *pirf* | E. *veńška*: *veńš* | M. E. *ortava*: *orta kapú* | E. *tar-kava*: *tarka hely* | M. *vastiva*: *vasta hely* || M. *kigä*, E. *ki-ava*, *kijava*: *ki út* | M. *äšigä*: *äši kút* | M. *kucuga*: *kucu kanál*.

7) Inessivus („-ben“) — M. *-sa*, E. *-so*, *se*;

8) Elativus („-ből“) — M. *-sta*, E. *-sto*, *-ste*;

9) Illativus („-be“) — M. E. *-s* raggal; pl. *kučkasa*, *kučkasta*, *kučkas*; E. *kunškaso*, *kunškasto*, *kunškas*: *kučkä*, *kunška közép* | *kutsa*, *kutsta*, *kuts*, E. *kudoso*, *kudosto*, *kudos*: *kud*, *kudo ház* | *velesa*, *-sta*, *-s*, E. *velese*, *-ste*, *-s*: *velä*, *vele falu* | *vetsa*, *vetsta*, *vets*, E. *vetse*, *vetste*, *vets*: *ved víz* || M. *lomańtsa*, *lomantsta*, *lomańts*, (E. *lomańse*, *-ste*, *-s*): *lomań* || E. *kardajso*, *-sto*, *kardajs* (§. 9.): *kardas udvar*.

10) Allativus (dativus) — ragja M. *-ndi*, *-ńdi*, E. *-nen*, pl. *avańdi*, E. *avanen*: *ava* | *kudńdi*, E. *kudonen*: *kud*, *kudo* | *virńdi*, E. *virnen*: *vir* stb. Ez az allativus rag bizonyosan nem egyéb, mint a *ti* (*tej*, E. *te*, *tej*) „-hoz, -nek“ névutó (postpositio), mely a genitivusi *-n*-hez járult (a mint általában genitivussal járnak a mordvin postpositiók): *avańdi* e h. *avan-ti* (§. 8, a); az E. *avanen* pedig e h. *avan-den* (§. 5, d), e h. *avan-ten* (a *ti*, *tej* névutónak teljesebb alakjával: *ten*). Megtetszik ez a személynév más illativus-alakjából: M. *tein* v. *moń-diin*, *mońdinä* = E. *monen* és *mońden* „én nekem“ | *tet* v. *toń-diit* = E. *tonent*, *tonet* „te neked“ | *teinza* v. *soń-diinza* = E. *sonenze ő nekie* stb

Jegyzet. Külön casus abessivus (vagy caritivus: „vmi

nélkül" — úgy mint a finnben *-tta*, *-ttä* raggal) nincs meg a mordvinban; mert az annak nevezett *-ftima*, *-ftemä*, E. *-vtomo*, *-vteme* (*-tomo*, *-leme*) végü alak tkp. caritiv névszótó (§. 12, e.) (= f. *-ttoma*, *-ttömä*), mely igaz egyéb rag nélkül is használható módadverbiumnak, pl. *son molš tolftima* ő ment tűz nélkül (tkp. „tüzetlen“ e h. tüzetlenül, vagy finnül: *tulettoma-na*). — Szintigy nem igazi viszonyrag azon *ška*, mely „mennyeség-, nagyságbeli egyezést“ jelent (pl. M. *alašaška* oly nagy mint egy ló, v. lónagyságú, E. *žornaska* magyszemnyi, *koloňgämenška* körülbelül harmincz). Ez a *-ška* alak is, melyet Ahlqvist casus *comparativus*-nak nevezett, tkp. „megfelelő mennyiséget“ jelentő (tehát magy. *-nyi*-féle) névszótó, mely maga is elfogad casusragot (pl. ablativusragot, ebben: *nedlaškado lamo* „egy hétnél több“, szószerint: „hétnyitől sok“); csak annyiban tűnik föl casusalaknak, a mennyiben egyéb rag nélkül adverbium gyanánt használható (pl. E. *puřsez kajš pokš tuvoška* a malacz megnőtt nagy disznóvá, tkp. „disznónyi“ e h. „disznónyira“).

§. 16. A fent ismertetett tíz rendes casusalakon kívül előfordul még két helyviszonyi casus, de már csak szűkebb körü alkalmazással, t. i. csak oly névszókön, melyek bizonyos helyet vagy relativ helyzetet, vagy időt jelentenek.

1. *Lativus* (ezél felé haladó irányról) — ragja: E. *-v*, illetőleg *=av*, *ov*, *ev* v. *ej*; M. *-u* (= *au*) és *=u*, *i* (= E. *=ov*, *ev*), pl. *uša*, *ušo* tőtől: *ušu*, E. *ušov* ki (hinaus) | *ingel*, *ikeletől*: *ingeli*, E. *ikelev*, *ikelej* előre, elé | *kud*, *kudo*-tól: *kudu*, E. *kudov* haza, nach hause | *vir*-tól: *viri*, E. *virev* az erdőnek, erdő felé (nach dem walde) | *oš*-tól: *ošu*, *ošov* városba (zur stadt, nach der stadt) | *mastor*-tól: E. *mastorov* földre (pl. esni, azaz: leesni) | M. *cerkau*-tól: *cerkavu* templomba (zur kirche — gehen) | *Sloboda*-tól: M. *Slobodau* Szlobodára, *-ba* (Krasznozlobodszk-ba) | *od*-tól: *odu*, E. *odov* újra.

2. *Locativus* — néha még *-nä*, E. *-ne*, *-na* raggal, mely nyilván a finn *-na*, *-nä* (most *essivus*, de eredetileg) általános locativus-ragnak a mása: M. *fkä šinä* egy napon (*ši*), *fkä tálnä* egy télben (egy tél alatt): *tala* | E. *čine*, *vene* nappal, éjjel: *či*, *ve* | E. *škane* időn (tempore), *télne* télen | E. *kar-*

dasna künt (udvaron): *kardas* | M. *taftama irdazne* ily sárban (bei solchem kote): *irdas*.

De van olyan locativus-alak is, melynek már semmi ragja sem látszik, s mely esetleg csak az által különbözik a nominativustól, hogy a teljes névszótőnek végönhangzóját megtartotta, hol azt a nominativus már elejtette; pl. E. *alo*, M. *al* (nom.) „al“-tól: *alo*, M. *ala* alatt, alant („alban“) | *ingel* (nom.), E. *ikele*-től: *ingelä*, E. *ikele* előtt | *ftal*, E. *udalo*-tól: *ftala*, E. *udalo* hátul, mögött | *päl* (*pälä*), E. *pel* (*pele*) fél, oldal-tól: M. *tä-pälä* itt (e félen), E. *tona-pele* túlsó félen.

Az a különbség, mely mégis némely esetben a nominativus- és locativus-alak közt még fennmarad (pl. M. *al*, *ftal*, *ingel* és *ala*, *ftala*, *ingelä* közt), határozottan arra mutat, hogy régebbsen még külön ragja volt a locativusnak, mely most ugyan elkopott, de mégis a szótőnek végönhangzóját megővta. Tekintve, hogy az idézett locativus-alakok mellett állanak *-da*, *dä* (*-do*, *-dê*) ragos ablativusalakok (*alda*, *aldo* alól | *ingeldä*, *ikelde* elől, elülről | *ftalda*, *udaldo* hátulról, mögöl | *tä-päldä* innen, *tona-pelde* túlhan, túlsó félről), azt kell tartanunk, hogy az elkopott rag mása volt a finn *-na*, *-nä* locativus (essivus) ragnak, mely szintén alkot locativus-féle adverbiumokat *-ta*, *-tä* (*-da*, *-dä*) ragos ablativus-félék mellett (pl. *ulkona* künt: *ulkoa* [*ulkota*] kívülről | *kaukana* messze: *kaukaa* [*kaukata*] messziről), — a milyen mása különben még meg is maradt a néhány fentebb idézett példában (*činä*, *čine*: *ši*, *či*, v. ö. finn *päivä-nä* napon). E szerint M. *ala*, E. *alo* „alatt“ régebbs *alan*, *alon* (*alana*, *alono*) helyett való.

Jegyzet. Látnivaló, hogy a mordvin elativus- és inessivus-ragok *-sta* (*-sto*, *-ste*) és *-sa* (*-so*, *se*) egyazonok a finn nyelvnek szintezen nevű casusragjaival *-sta*, *-stä* és *-ssa*, *-ssä*. A finn *-ssa* rag pedig, a mint tudjuk, régebbs *-sna* helyett áll, a melyben az elat. *-sta*-val közös *s* alaprészt „belső“-t teszen, a *-na* utórész meg tkp. a helyviszonyrag, t. i. az általános locativus ragja, úgy mint *-sta*-ban utórészül az eredeti ablativus- (most partitivus)-rag *-ta* (*-da*) szerepel. E szerint a mord. inessivus *-sa* (*-so*, *-se*) is, minthogy = finn *-ssa* (v. ö. mord. *-sta* = finn *-sta*), megelőző *-ssa* (*-sso*, *-sse*), s továbbá *-sna* (*-sno*, *-sne*) alakra vibető vissza. Fönn is maradt még, mint e

régibben megvolt inessivus ragalaknak nyoma, a mordE.-ban: *onsne* „álomban (im traume)“: *on* „álom, somnium“. S most már érthetjük azt is, hogy miért marad meg a mordvinban az inessivus *s*-je, további személyrag hozzájárultával, kemény *s*-nek (pl. *malasit*, E. *malasot* „melletted“) míg az illativusnak *s*-je *z*-vé gyengül (pl. *malazit*, *malazot*). — De még egy másik igen különös jelenség magyarázható meg a mord. inessivus-ragnak régibb *-sna*-féle alakjából, melynek az amúgy is a mordvinban még fönmaradt *-na* locativusrag az utórésze, — t. i., a *-sta* ragos elativus-alaknak; a mint látszik, gyakran inessivus helyett való használata (főleg időhatározóul, pl. M. *kolma kizista* három évben, három év alatt, *nedälä-šista* vasárnapon, am sonntage | E. *te veste* ez éjjel, in dieser nacht, *kolmo iste* három évben, *nedla-čiste* vasárnapon, *onsto* álomban). Hiába kísérténők meg ezen tisztán inessivus (illetőleg locativus)-féle időhatározókat az elativusalak szoros jelentésével megfejtteni (mert pl. „ez időből“ nem tehet mást mint „ez időtől fogva“, meg a „három évből“ legfeljebb ezt teheti: „három év múlva“). Ellenben semmi nehézség sincs, ha ezen inessivus gyanánt használt elativus-alakokban (*-sta*) csakis valóban inessivus-alakokat látunk, melyekben a mostani *-sa* ragnak eredeti *-sna* alakja elváltozott *-sta*-vá, épen úgy, a mint a magyarban *disznó* helyett némely vidéken *disztu*-t ejtenek. E szerint pl. *onsto*, a mennyiben „álomban“, csak változata a szintén még meglevő *onsne* (*onsno*)-nak, míg „álomból“ jelentéssel elejétől fogva volt *onsto*. — Összevethető, hogy a lapp nyelv északi dialectusában szintígy egyfélévé vált (*-st*) az elativus- meg az inessivus-rag, míg a déli-lappnak meg külön elativus *-st* és inessivus *-sne* ragja van.

§. 17. Névutók (postpositiók).

A névutók, melyek a különösebb relativ helyzeteket (pl. valaminek alatta, fölötte, előtte, mögötte stb. valóságot) és vonatkozásmódokat (pl. okot, czélt) is jelelő szorosabb névszóviszonyitást eszközlik, általában az illető helyzetek és vonatkozások kifejezésére alkalmas névszók- (névutói alapszók) től való casusalakok. A mordvinban ily névutók képzésére rendszeren az általános helyviszonyi ragok szolgálnak: locativus, ablati-

vus, lativus, prolativus; de a belsőségre vonatkozó helyviszonyi casusragok (inessivus, elativus, illativus) is alkotnak névutókat, — noha szorosan véve már maguk is névutók („belső“-t jelentő alapszótól, úgy mint a magy. *-ben, -ből, -be*), valamint az allativus- (dativus)-rag is (fent 32. l.). Némelyek egyszersmind adverbiumok, pl. M. *ingeli* „elé“ (ház elé) és „előre“ (menni).

1. *al* (*ala*), E. *alo* „al“-tól: M. *ala*, E. *alo*, alatt; lent | *alda*, *aldo* alól; alulról | *alu*, *alov* alá; le | *alga* alatt el.
2. *ftal*, E. *udalo* „hátral való, mög“-tól: M. *ftala*, E. *udalo* mögött; hátul | *ftalda*, *udaldo* mögöl; hátulról | *ftalu*, E. *udalov*, *udalov* mögé; hátra | *ftalga*, *udalga* mögött el.
3. *ingel* „előrész“, (E. *ikele*: *ikelce* első, *ikelks* előrész, elülső) alapszótól: M. *ingelä*, E. *ikele* előtt; etlül (vorn) | *ingeldä*, *ikelde* elől; elülről | *ingeli*, E. *ikelev*, *ikelej* elé; előre | *ingelgä*, *ikelga* előtt el || M. *ingelsa* előtt, *ingelsta* elől, *ingels* elé.
4. *langa*, E. *lango* „fölszin, rajtavaló“-tól: *langa* (e h. *langga*) -n át, -n el || *lanksa*, E. *lankso* -n(rajt) | *lanksta*, *lanksto* -ról, -ről | *lanks* -ra, -re.
5. *prä*, *prea*, E. *přa* „fej, tető“-tól: M. *přav*, *preau* tetejébe, -ra || *přasa*, *preasa*, E. *přaso* tetején, -n (rajt) | *přasta*, *preasta*, E. *přasto*-ról (*pando p.* hegyről) | *přas*, *preas*, E. *přas* tetejébe, -ra.
6. (*velf*, E. *vel'* — v. ö. *vel'ks* felső rész: *lovso-vel'ks* tejfől) *velf*, *velfka*, E. *velga* -n által, fölött át.
velks, E. *vel'ks* „fönt való, felső rész“-tól: E. *velksne*, *velksse* fölött; fönt | *velkska*, E. *vel'kska* -n át, fölött át || M. *velkssa* fölött | *velkssta*, E. *velksste* fölülről | *velks's*, E. *velkses* fölé.
7. *potma*, E. *potmo* „has, méh, belsőrész“-tól: *potmu* -be; belé | *potmivä*, E. *potmova* -ben el, -n belül || M. *potmisa* -ben; bent | *potmista* -ből | *potmīs* -be, belé; — E. (*pot*-tól): *potso* -ben, *potsto* -ből, *pots* -be.
8. *uša*, E. *ušo* „külső“-tól: *ušu*, E. *ušov* -ből ki; ki, kive | *ušiva*, E. *ušova* (adv.) kívül el || *ušisa*, E. *ušoso* -n kívül; künt | *ušista*, *ušosto* (adv.) kívülről.

9. *kučkā*, E. *kunška* „közép“-től: *kučkava*, E. *kunškava* közepén át, között át || *kučkasa*, E. *kunškaso* közepén, közepett | *kučkasta*, *kunškasto* közepéből | *kučkas*, *kunškas* közé.
10. *jotka*, E. *jutko* „köz“-től: *jotkiva*, E. *jutkova* között át, k. el || *jotksa*, *jutkso* között | *jotksta*, *jutksto* közül | *jotks*, *jutks* közé.
11. (*karša*, E. *karšo*)-tól: E. *karšo* átellenében, ellen || M. *karsisa* átellenében, szemközt | *karsista* átellenéből | *karšis* (Ablq. *karšiza*) átellenébe, ellenébe.
12. — : M. *turks*, *turkska*, E. *troks* -n keresztül (keresztbe át).
13. — : E. *pačk*, *pačka*, E. *pačk* által.
14. (*kuvalma*, *kuvalmo*): M. *kuvalma*, E. *kuvalmo* hosszában, szerint | M. *kuvalmuva* u. a. || *kuvalmis*, E. *kuvalms* u. a.
15. *peřf*, *pirf* „udvar, kerítés“ (E. *pire* kert): M. *peřf*, *peřfkā* (*peřfka*), E. *peřka* (*peřt*, *peřk*) körül.
16. (*mala*)-tól: *malau*, E. *malav* közelébe | *malava* -hoz közel el, mellett el || *malasa*, E. *malaso* közelében, mellett | *malasta*, *malasto* közeléből, -tól | *malas* közelébe, -hoz.
17. *kād* „kéz“-től: M. *kātsa*, E. *kātse* -nál | *kātsta*, E. *kātste* -tól | *kāts* -hoz.
18. *vaks* „araszt“-tól: E. *vaksne* -nál | M. E. *vakska* -nál el, mellett el || *vakssa*, E. *vaksso* -nál, mellett | *vakssta*, *vakssto* -tól, mellől | *vakss*, *vaksis*, E. *vakss*, *vaksos* -hoz, mellé.
19. *širā*, *šir* „szél, oldal“-tól: M. *širi* széléhez, mellé | *širgā* v. *šireva* mellett el || *širesa* szélén, mellett | *širesta* széléről, mellől | *šires* mellé.
20. *pāl*, *pālā*, E. *peļ*, *pele* „fél, oldal“-tól: M. *pālā*, E. *pele* félen, -nál | *pāldā*, *pālde* felől, -tól | *pāli*, E. *pelev*, *pelej* felé, -hoz | M. *pālgā* -nál el, mellett el.
21. — : E. *turtov* -hoz, -nek.
22. (*te*, *tej*) -tól: M. *ti*, *tej*, E. *te*, *tej* -hoz, -nek || M. *tesa*, *tejsa* -nál | M. *testa* -tól | M. *tes*, *tejs* -hoz. — (V. ö. magyar *tő* [-szomszéd] és -tól; finn *tykö*: *tykönä* -nál, *tyköä* -tól, *ty'ö* -hoz; lásd M. Ug. Szót. 229. l.)
23. — : M. *marhta*, E. *marto* -vel (-vel együtt); — (ragtalan locativusnak látszik, szintén *marhta*, *marto* tőtől; van

ugyan M. *mar* „rakás, csoport“, s töle *marsa* „egyben, együtt“, *mars* „egybe, öszve“, de a *marhta*, *marto* „-vel“ nem lehet e tőtől való casusalak; egyébiránt v. ö. cserM. *mirt*-től: locat. *mirtna* „-nál, mellett“ és magy. *mart* „part“).

24. *vasta* „hely“-től: || M. *vastisa* helyett | *vastis* helyébe.
tarka „hely“-től: || E. *tarkaso* helyett.
25. *äzem* „lócza“, azaz „[ülő]-hely“ (v. ö. *karks-äzem* derék, tkp. „öv-hely“), E. *äzem*, *ezem*, „lócza“-tól: M. *äzemsä* helyett | M. *äzems* helyébe, -ért, E. *ezems* helyett, gyanánt.
26. (*ez*, *es*) -től: M. *ezda*, E. *estede* | *ezga* || M. *esa*, E. *ejse*, *esne* | *esta*, E. *este* | *es*, E. *eses*, *ejs* — a határozott névragozásban (lásd alább) s némely névmások ragozásában az ablativus (*ezda*), prolativus (*ezga*), inessivus (*esa*), elativus (*esta*) és illativus (*es*, *eses*) casusalakok képzésére használt névutók.
27. *ki* „út“-től: M. *kigä* után (nyomában) || E. *kis* (e h. *kise*) -ért, végett; M. -*ksa* (e h. *kisa*) -ért, végett (pl. *vinänksa* borért — menni) — vagy a viszonyított névszónak genitivusragjával együtt -*nksa* (*inksa*, *inksa*, mely néha megint teljes genitivusalak után áll, pl. *šormanzin inksa*, tkp. *šormanzinin-ksa* írásaiért).
28. — : E. *ekš* mögé, -hoz (asztalhoz, férjhez) | E. *ekšne* mögött, -nál (*mirdeň e. férjnél*), -től (nem látszik *lomatneň ekšne*, az emberektől, tkp. „az emberek mögött“); — v. ö. M. *äšä*, E. *ekše* hűvös (M. *äšks* „árnyék, hűvös hely“).
29. (*mekel*, *mel*, E. *mele*, *mejle*, *mäjele*): M. *mekelä*, *melä*, E. *mejle* (c. abl. „után“ időben: *säda melä* az után) | M. *mekeldä*, *meldä* u. a. | *melgä*, E. *melga*, *mäjelga* „után“ (térben); v. ö. *meki*, *mekev* „vissza“.
30. (a tatárból kölesönvett szó): *baška*, E. *paška* (c. abl.) „-n kívül, praeter“ (pl. E. *avatnede i ejkakštne paška* az asszonyokon és gyermekeken kívül).

§. 18. Igehatározók (adverbiumok).

A) Helyre vonatkozók (loc., abl., lat., prol.; iness., elat., illat. ragokkal):

1. *ko* (kérdő névmástő): *kosa*, E. *kosto* hol | *kosta*, E. *kosto* honnét | *kozä*, E. *kos* hová || *kov*, *ko*, E. *kov*, *kaj* hova | *kuva*, *kuvanä* hol el, merre, E. *kuva* hol.
(*kovil*, E. *kovolo*): *kovilda*, *kolda*, E. *kovoldo* honnét.
2. *to* (mutató névmástő): *tosa*, E. *toso*, *tosko* ott | *tosta*, E. *tosto* onnét | *toza*, E. *tozov* oda || *tov*, *tuv*, *tu*, *to*, E. *tov* oda | *tuvanä* azon el, arra el.
(*tovil*, E. *tovolo*): *tovilda*, *tolda*, E. *tovoldo* onnét.
3. *tä*, E. *te* (mut. névmás): *täsa*, E. *tese*, *teske* itt | *tästa*, E. *teste* innét | *täza* ide || *tej*, *te*, E. *tev*, *tej* ide | *tiänä* ezen el, erre el.
(*tene*): E. *tenese* itt, *teneste* innét, *tenev*, *tenej* ide.
4. *sä*, E. *se* (mut. névmás): *esa*, E. *sese* ott | *esta*, E. *seste* onnét | M. *eza* oda || *sej*, *se*, E. *sev*, *sej* oda | M. *siänä* azon át, arra el.
5. M. *ingelä*, *ingeldä*, *ingeli* | E. *ikele*, *ikelde*, *ikelev* (§. 17.)
—: M. *ičkezä* messze | *ičkezdä* messziről | *ičkezi* messzire.
(*vas*, E. *vaso*): E. *vasov* messzire, M. *vasu* (előre): *mekvasu* oda és vissza (tkp. „vissza-előre“).
(E. *vasolo*): E. *vasolo* messze, távol | *vasoldo* messziről | *vasolga* messzire, messze el.
(*mekä*, E. *meke*): *meki*, *mekej*, E. *mekev* vissza.
(*mekel*, *mel*, E. *mejle*): M. *mekelä* utól, hátul; *melä*, E. *mejle* (§. 17.) | *mekeldä* utólról; *meldä* (§. 17.)
M. *ftala*, *ftalda*, *ftalu*, *ftalga* | E. *udalo*, *udaldo*, *udalov*, *udalga* (§. 17.).
(*mala*): *malasa*, E. *malaso* közelben, közel | *malasta* közletről | M. E. *malas*, *malav* közelre | M. E. *malava* közel el.
M. *ala*, *alda*, *alu*, *alga* | E. *alo*, *aldo*, *alov*, *alga* (§. 17.).

värä, vär', E. väre fölső-től: *M. värä, E. väre* fönt | *värdä, E. värde* fölülről | *väri, E. värev* föl, fölfele | *värgä, värga* fölül át, fölül el.

M. usisa, usista, usü, usiva | *E. usoso, usov, usova* (§. 17.)
kardas udvar-tól: *E. kardasna* künt | *kardajso* u. a. | *kardajs* ki (kive).

M. potmisa, E. potso bent | *potmis, potmu, E. potmos, pots* belé (§. 17.)

M. perf, perfka, E. perka, pert körül.

M. mar „rakás“: *M. marsa* együtt, *mars* egybe, öszve.
E. ve, vejke „egy“: *E. vejkese, vejkse, vejse* egyben, együtt | *vejkes, vejks, rejs* egybe, öszve.

kud, kudo „ház“: *M. kutsa, E. kudoso* otthon | *M. kutsa* hazulról | *kudu, E. kudov* haza.

6. *M. tä-pälä* itt, *tä-päldä* onnét, *tä-päli* ide.

M. sä-pälä ott, *sä-päldä* onnét, *sä-päli* oda.

E. tona-pele tulsó félen, *tona-pelde* t. félről, *tona-pelev* t. félre | *erva pelde* mindenünnen, minden oldalról.

M. perf-päldä mindenünnen | *perf-päli* köröskörül.

E. se jondo onnan-felöl, *se jonov* arra-felé | *erva jonga* mindenütt.

7. Prolativus-raggal számnevektől: *M. kaftuva* „kétfelé, két részre, ketté“: *kafta* két | *kolmuva, nileva, vetera, kotova, sisemgä, kafksuva, vehksova, kemengä* 3—10 felé (*kolma, nilä, vetä, kota, sisem, kafksa, vehksa, kemen*) || *E. kavtova, kolmova, nileva, väteva, kotova, sisemga, kavksova, vejksseva, kämenga* 2—10 felé (*kavto, nile, väte, koto, sisem, kavkso, vejkse, kämen*).

B) Időre vonatkozók (szintén helyviszonyi ragokkal, csak hogy az inessivusnak rendesen az elativuséval egyező alakja van, t. i. *-sta, E. -sto, -ste* (§. 16, jegyz.), melynek *t-je* néha megint *k*-val cserélődik föl; — ezen kívül még locativus-féle időhatározó ragok: *M. E. -t* és *M. -nda*):

1. *M. kosik* mikor | *esta* akkor (v. *estuk* e h. *estik*, azaz *esta* + nyomatékosító *k*; v. ö. *kosik* e h. *kosa+k*) || *E. seste, seske* akkor (azután, tehát).

M. mezarda, mžarda, E. mežardo, žardo mikor | *me-*

zars, žarts meddig. || M. *senarda*, *señarda* akkor | M. *senars*, *señars* addig | *teñars* eddig.

2. M. *kunara*, *kınara* régen (*af-k.* nem régen) | *kunarsta* régóta || E. *umok* régen, *umoksto* régóta.

M. *ingelä* előbb (*śad-ingelä* az előtt), E. *ikele* (*sede ikele*) | *ingeli* eleve, előre.

M. *melä*, E. *mejle* utóbb (*śada-melä* azután, E. *tede-mejle*) | M. *meldä* (*śa-meldä*, *sämeldä*, *säldä* azután) | M. *mekeli* utoljára (E. *mejłce pelev*).

M. *vastsä*, *vaśśä* (v. *vasenda*) legelőbb, legelsőbben | E. *vasña* előbb, eleinte.

M. *äškä*, *äškenä* az imént, nem rég | M. *ulhkä*, *ulhkenä* a minap.

M. *lamis*, *lamis* soká (*af-l.* nem soká, E. *a-lamos*) | *kir-žas* kevés ideig.

3. M. *talında* télen (*tala* tél), E. *telne* (*tele*) | *śoksında* ősszel (*śoks*) | *kizında* nyáron (*kiza*) v. évben (*saj-kizında* jövő évben) | *ilädindä* este (*ilät*) || *tunda* tavaszkor (*tundä*, *tunda* tavasz).

4. M. *šit*, E. *čit* nappal (*ši*, *či* nap) | *vet* éjjel (*ve*) | E. *čokšnet* este (*čokšne*) | M. *kizit* (*saj-k.* jövő évben, *jotaj k.* múlt évben, taval): *kiza* év.

5. E. *nej*, *nejke* most; M. *ni* már, *täni* (*tä-ni*) most | E. *nejak* épen most, még; M. *nengä*, *nenga* még | *taga*, E. *tago* megint, ismét | *kolaj*, E. *jala* mindig.

6. *täči*, E. *čeče* ma (*tä-či*), M. *täčis* máig | M. E. *isak* tegnap | *kolmičis*, E. *kolmoce čiste* tegnap előtt, harmadnap | M. E. *vandī* holnap | *vandīda melä*, E. *vandīdo mejle* holnap után | M. *ombit* u. a. | M. *täddä* ez idén, *melamba* taval.

tä pinksta ez időben, *sä p.* akkor, *kona p.* a mikor, *ilä p.* máskor | *tä pinks* (v. *pinkti*) eddig, *sä p.* addig || E. *te škane*, *te škasto* most, ez időben, *kona škasto* a midőn, mikor | *te škas*, *nej škas* eddig | *te jutksto*, *se j.* a közben.

C) Mó d h a t á r o z ó k.

1. Rendes modalis-ragúl, mely melléknévi névszótökhöz járul, szolgál az elativus-rag *-sta* (*-sto*, *-ste*, v. ö. finn *-sti*, pl. *pahasti* rosszul, *hyvästi* jól): M. *cebärsta* jól, *osalsta* rosszul, *kuriksta* gyorsan, *sidesta* gyakran (*sidä*), *šurista* ritkán | E. *parsto* jól (*paro*), *vietste* igazán (*viede*), *šoždineste* könnyen, *kuroksto* gyorsan, *vaänkste* tisztán (*vañks*), *seetste* gyakran (*sejede*).
2. M. *koda*, *kodanä* hogy, hogyan (és *kida*, *kidik* ha); E. *koda* hogyan (a mint, ha) | *stanä*, *stak* úgy (meg: *stak* „ingyen“), E. *istä*, *istanä*, *istäk* úgy (*stako* ingyen) | M. *läfta*, *taftanä*, *taftana* így.
3. *sä latsa* oly módon, akképen, *sembä latsa* mindenképen (*lad* mód) | E. *se latso*, *te latso*, akképen, ekképen | M. *lats* jól, *af-lats* nem jól || *ilaks* másképen (*ilä*), E. *liaks* különben.
4. *kurok* gyorsan, hamar (v. ö. *kuriksta*) | M. *savir*, *savirnä* lassan | M. *valom*, *valomnä* lassan, halkán | *päk*, E. *pek* igen, nagyon (*päksta* erősen). — Szintilyen ragtalan módadverbium a gerundiumnak használt *-ž*, *-z* képzős nomen verbale (§. 13, e., pl. *kiščiz* tánczolva, *laškiz* futva, *moraž* dalolva), meg az abessivusnak használt nomen caritivum (33. l.).

D) M e n n y i s é g r e, s z á m r a v o n a t k o z ó k :

1. M. *mezara* mennyit, mennyire; *señara*, *senara* annyit, *-ira*; *teñara*, *tenara* eunyt, *-ire* | *lama*, E. *lamo* sokat, nagyon | *af-lama*, *af-lamnä*, E. *a-lamo*, *a-lamoška* keveset, egy keveset (*ška*, lásd 33. lp.) | M. *kerža*, *kirža* keveset.
2. *-kst* raggal („-szor, szer“): M. *mezarkst* hányszor (*mezara* mennyi) | *teñarkst* ennyiszor, *señarkst* annyiszor | *lamakst* sokszor || *vest*, E. *vest*, *vejst* egyszer (E. *ve*, *vej-ke* egy) | *kafkst*, E. *kavkst*, *kavst* kétszer (*kafta*, *kavto*) | *kolmïkst*, E. *kolmokst*, *kolmost*, *kolmst* háromszor (*kolma*, *kolmo*) | *nilekst* négyszer (*nilä*, *nile*) | *vetekst*, E. *vätekst* ötször (*vetä*, *väte*) stb. — V. ö. finn *-sti*: *kahdesti* kétszer, *kolmasti* háromszor.

1. *Jegyzet.* Míg az inessivusnak *-sa* (*-so*, *-se*), illetőleg *-sta* (e h. *-sna*), meg az elativusnak *-sta* (*-sto*, *-ste*) ragjaiban a közös *s* alapprészhez járult locativus- és ablativusragok (*-na* és *-ta*) még tisztán kivehetők, a szintén „belső” helyviszonyt kifejező illativusrag *-s* végén hiányzik már a várható általános „lativus”-rag (v. ö. a finnben: iness. *-sna*, elat. *-sta* és illat. *-sen*, *-seen*, *-sehen*). De még megvan a nyoma ilyen lativusragnak, mint a teljes illativusrag utórészének, a mordE. *tozov* „oda” adverbiumban (v. ö. elat. *tosto* „onnét”, iness. *toso* „ott”), tekintve hogy e *tozov*-nak lágy *z*-je egyezik azzal, hogy különben is az illativusi *-s*, mihelyt szóközepébe kerül, *z*-vé gyengül (pl. *malas* közelbe: M. *malazít*, E. *malazot* közeledbe, hozzád). A mordM. *toza* „oda”-ban az illativusrag már közel áll a közönséges kopott *-s* alakhoz; v. ö. még *taza* „ide”, *eza* (e h. *seza*) „oda” és *karšiza* „ellenébe” (*karšis* mellett).

2. *Jegyzet.* Némileg eltérő prolativusalakok: *tiänä* „erre el”, *siänä* és *tuvanä* „arra el”. A *-nä* végzótag csak nyomatékosító particulának látszik, v. ö. *kuvanä* mellett, a rendes prol. raggal: *kuva*; meg: *kodanä* és *koda* „hogyan, hogy”, *taftanä* és *tafta* „igy”; szintilyen *-nä* ablativus-alakon: E. *mezdeñ* „miért (mitől)”, *sedeñ* „azért (attól)”, és *-mä* allativusrag után: M. *mezendi* és *mezendemä* „minek, miért” (összevonva: *mestemä*). Az így fennmaradó *tiä*, *siä* tiszta prolativusalakok könnyen válhattak *täjä*, *säjä*-n át régibb *tägä*, *sägä*-ből.

3. *Jegyzet.* Ha a *mekel* tönek loc., abl., és lat. ragos alakjait (M. *mekelä*, *mekeldä*, *mekeli*) magának a *mekel*-nek alapítóje *mekä*, *meke* mellé állítjuk (melynek lativusa: *meki*, *mekev*), az így elváló *-lä*, *-ldä*, *-li* viszonyragos szóvégek teljesen megfelelnek a finn névragozásnak úgynevezett „külső” helyviszonyi casusragjainak (adessivus *-lla*, *-llä* e h. *-lna*, *-lnä*; ablativus *-lta*, *-ltä* e h. *-lda*, *-ldä*; allativus *-lle*), melyek szintén közös *l* alaprészből és általános locat., abl., lat. ragokból állanak. Szintigy *vasoldo*, *vasolo* a *vasov*, *vasu*-beli *vaso* alaptő mellett.

§. 19. Határozott névragozás.

Névhatározó ragnak vagy végarticulusnak alkalmazott a mordvin nyelv két mutató névmástöt *sä* (*se*) és *tä* (*te*) „az, ez”,

melyek egyes-számi névszón *-s* és *-t* (*t'*)-vé rövidültek, míg a többes-számi névszón még a *tä* (*te*)-nek teljes többes-számi töje *nä* (*ne*) szolgál határozóul (v. ö. a finnben a váltakozó *t*, *s* és *n*-en kezdődő egyes- és többes-számi mutató névmástöket: *tä* „ez“, *se*, *si* „az“, több. *nä* és *ne*, *ni*, vagy még többesképzővel *näi* és *ni*).

1) *Nominativus*. Egyes-számi határozott alakja mind a két dialectusban *-s* raggal, a határozatlan nominativus- vagy a csupa (de nagyrészt, kivált a M.-ban, gyengült vagy kopott végü) töalaktól; pl. *ava* asszony-tól: M. E. *avaś* az asszony | *tuma*, *tumo* tölgyfa: M. *tumiś*, E. *tumoś* | *kud*, *kudo* ház: *kutś*, E. *kudoś* | *pinä*, *pine* kutya: *piñiś*, E. *pineś* | *tuva*, *tuvo* disznó: *tuviś*, *tuvoś* | *jaksarga*, *-go* récze: *jaksarkś*, E. *jaksargoś* | *kov* hold: M. E. *kovś* | *mastir*, *mastor* föld: *mas-tirś*, *mastorś* | *vir* erdő: *virś* | *lomañ* ember: *lomañtś* (§. 10. b.), E. *lomañś* | *oś* város: *ośiś*, E. *ośoś* | *virgas*, E. *verges*: *vir-gasiś*, E. *vergezes* | E. *ejkakś* gyermek: *ejkaksoś* || *ši*, *či* nap: *šiś*, E. *čiś* | M. *kelu* nyirfa: *keluś* || M. *pe* vég: *petś*. — A többes-számban a határozatlan nominativus-alakhoz, tehát közvetlenül a többesjelelő *t*-hez járul határozó ragul: M. *-nä*, E. *-ne*; de a mordM. egyes esetekben azután meg magát a többesjelelő *t*-t ejti el (§. 10. c.); pl. *ava*: tb. *avat*: ht. tb. M. *avatnä*, E. *avatne* | *tuva*, *tuvo*: tb. *tuvit*, *tuvo*: ht. tb. *tuvitnä*, *tuvo*: ht. tb. *pinetnä*, *-ne* | *narmin*, *narmoñ*: ht. tb. *narmitnä*, *narmotne* || M. *vir*: tb. *virht*: ht. tb. *virhnä* (E. *virtne*) | *eräj* lakó: *eräjht*: *eräjhnä* | *kev* kö: *keft*: *kefnä* | *pilge* láb: *pilkt*: *pilknä* | *saldak*: *saldakt*: *saldaknä* | *sarvas* tyúk: *sarvast*: *sarvasnä* | *oś*: *ošt*: *ošnä* | *utip* éléskamara: *utipt*: *utipnä*.

2. A *genitivus* (s vele egyezőleg az *accusativus*) egyes-számi ht. alakját a mordM. *-t* (Ahlq.), *-t'* (Reg.) raggal alkotja, mely előtt a szótőnek rövid végönhangzója jobbadán kiszorúl; a mordE. azonban még megtartja a *-t* határozórag előtt a genitivusragot is, vagyis *-üt*-vel képi a ht. genitivust; — ezenkívül, és pedig leggyakrabban, a mordE. az *-s* ragos nominativustól, mint tőtől is képi a genitivust, a mordM. módjára *-t* határozóval, vagyis *-üt* helyett *-št*-vel. Ezen utóbbi ht. genitivusragban tehát megvan mind a két határozó névmástő (*se*, *te*),

de kiszorult belőle a tulajdonképi genitívusrag *-ń*, a melynek eleinte ott kellett lennie a *-t* előtt (*-śt* régibb *-se-t*, *-se-ń-t*-ből).

Példák:

ava, g. *avań* — ht. g. M. *avat* (*avat'*) | E. *avańt*, *avaśt*

tuva, *tuvo*, g. *tuvń*, *-oń* — ht. g. *tuvít* (*t'*) | E. *tuvońt*, *tuvośt*

azır, *azoro*, g. *-rıń*, *-roń* — ht. g. *azırt* | E. *azorońt*, *azorośt*

vir, g. *virin*, *vireń* — ht. g. *virt* | E. *vireńt*, *virśt*

kud, *kudo*, g. *kudńń*, *kudoń* — ht. g. *kutt* | E. *kudońt*, *kudośt*

pilge, g. *pilgen*, *-eń* — ht. g. *pilkt* | E. *pilgeńt*, *pilgeśt*

lomań, g. *lomanen* — ht. g. *lomańt* | E. *lomanenńt*, *lomańśt*

oś, g. *ośin*, *ośoń* — ht. g. *ośt* | E. *ośońt*, *ośośt*

kačam, g. *kačamń* — ht. g. *kačamt* | E. *kačamońt*, *-ośt*

pej, *pev*, g. *pejin*, *peveń* — ht. g. *pejt* | E. *peveńt*, *pevśt*. — Meg

kell jegyezni, hogy a mordM. a ht. genitívusrag *-t* előtt nem

told be bizonyos esetekben *h-t*, úgy mint a többesjelelő *-t* előtt

(§. 10. a.), pl. *vir*-től tb. nom. *virht*, de ht. gen. *virt* | *pej*-től

tb. *pejht*, ht. gen. *pejt*; szintígy nem váltja föl *p* az *m-et*

(§. 9. a.), sem ki nem esik a szótőnek vég *n-je* (§. 9. b.), pl.

utim-től tb. nom. *utipt*, ht. gen. *utimt* | *narmń*-től tb. nom.

narmıt, de ht. gen. *narmınt*. Mind ennek oka csak abban

lehet, hogy a határozott genitívusrag *t* előtt még a tulajdonképi

genitívusrag *-n* lappang (a mint még meg is van a mordE.

-ńt-ben).

A többes-számi határozott genitívus egyszerűen a ht. no-

minativustól alakul, mint tőtől, *-n*, *-ń* genitívusraggal, pl. M.

avatnă, E. *avatne* „az asszonyok“: gen. *avatnen*, *avatneń* |

M. *virhnă* (E. *virtne*) „az erdők“: gen. *virhnen* (*virtneń*).

3) Allativus (dativus). Úgy mint a határozatlan

névragozásban (§. 15, pont 10.) itt is a kész genitívusalakhoz

ragad a *ti*, *tej* (E. *te*, *ten*) „-hoz, -nek“ névutó (§. 17, pont 22.),

a miért is a többes-számban a ht. allativus ugyanazon végű

mint a határozatlan allativus az egyes-számban. A mordM.-ban

az egyes-számi ht. genitívusrag *-t* mellett az allativus ragja

-ti (e h. *-t-ti*), a mordE.-ban *-ńt* és *-śt* mellett *-ńten*, *-ńte* és

-śten (e h. *-ńt-ten*, *-ńt-te*, és *-śt-ten*); a többes-számi ht. geniti-

vusrag *-nen* mellett az allativus ragja: M. *-nendi*, E. *-nenen*.

Példák: *ava*: ht. g. M. *avat* — ht. all. *avati* | ht. g. E. *avańt*

— ht. all. *avańte*, *-ńten* | ht. g. E. *avaśt* — ht. all. *avaśten* |

tb. ht. g. *avatnen* — ht. all. M. *avatnendi*, E. *avatnenen* ||
vir: ht. g. M. *virt*, E. *vireñt*, *viršt* — ht. all. M. *virt*, E.
vireñte, *vireñten*, *viršten* | tb. ht. g. M. *virhnen*, E. *virtneñ* —
 ht. all. M. *virhnendi*, E. *virtnenen*.

4) Az ablativus, prolativus, inessivus, elativus és illativus viszonyeseteket a határozott névragozásban a mordM. csakis úgy teszi ki mint az allativust, azaz: a határozott genitivus-alakhoz járuló névutókkal; a mordE. is így jár el, de a többes-számban e viszonyeseteket a határozott nominativuson, mint határozott többesi tóalakon is teszi ki, az illető casusragokkal. Névutóként a nevezett casusok határozott alakjának képzésére szolgálnak rendszeren az *es*, *ez* (már elhomályosított jelentésű) alapszótól valók: ablat. M. *ezda*, E. *estede*; prolat. *ezga*; iness. *esa*, E. *ejse*, *esne*; elat. *esta*, E. *este*; illat. *es*, E. *eses*, *ejs* (l. §. 17. p. 26.); s ablativusra még *kätsta*, E. *kätste* „től“ (u. o. 17.). Példák: *vir*: ht. g. M. *virt*, E. *vireñt*: abl. *virt-ezda*, (E. *vireñt-estede*) | prolat. *virt-ezga*, E. *vireñt-ezga* | iness. *virt-esa*, E. *vireñt-esne* | elat. *virt-esta*, E. *vireñt-este* | illat. *virt-es*, E. *vireñt-eses*, *-ejs* || több. abl. M. *virhnen-ezda* | prolat. *virhnen-ezga*, E. *virtnen-ezga* stb., vagy az Erzában: több. abl. *virtnede*, prolat. *virtneva*, iness. *virtnese*, elat. *virtneste*, illat. *virtnes*.

5) A translativus (praedicativus)-nak nincsen határozott alakja.

§. 20. Paradigmák a kétféle névragozásról.

A) Egyes-szám.

Határozatlan alak.		Határozott alak.	
Moksa:	Erza:	Moksa:	Erza:
Nom. <i>tolga</i>	<i>tolga</i>	Nom. <i>tolgaś</i>	<i>tolgaś</i>
g. a. <i>tolgañ</i>	<i>tolgañ</i>	g. a. <i>tolgat</i>	<i>tolgañt</i> , <i>tolgašt</i>
abl. <i>tolgada</i>	<i>tolgado</i>	abl. <i>tolgat-</i>	(<i>tolgañt-</i>
		<i>ezda</i>	<i>kätste</i>)
transl. <i>tolgaks</i>	<i>tolgaks</i>	—	—
prolat. <i>tolgava</i>	<i>tolgava</i>	prolat. <i>tolgat-ezga</i>	<i>tolgañt-ezga</i>
iness. <i>tolgasa</i>	<i>tolgaso</i>	iness. <i>tolgat-esa</i>	<i>tolgañt-esne</i>
elat. <i>tolgasta</i>	<i>tolgasto</i>	elat. <i>tolgat-esta</i>	<i>tolgañt-este</i>

illat. <i>tolgas</i>	<i>tolgas</i>	illat. <i>tolgat-es</i>	<i>tolgañt-ejs</i>
allat. <i>tolgañdi</i>	<i>tolganen</i>	allat. <i>tolgati</i>	<i>tolgañten,</i> <i>tolgañten</i>
Nom. <i>kud</i>	<i>kudo</i>	Nom. <i>kutś</i>	<i>kudoś.</i>
g. a. <i>kudñ (ń)</i>	<i>kudoñ</i>	g. a. <i>kutt</i>	<i>kudoñt, kudošt</i>
abl. <i>kutta</i>	<i>kudodo</i>	abl. <i>kutt-ezda</i>	<i>(kudoñt-kätste)</i>
transl. <i>kutks</i>	<i>kudoks</i>	—	—
prol. <i>kudga</i>	<i>kudova</i>	prol. <i>kutt-ezga</i>	<i>kudoñt-ezga</i>
iness. <i>kutsa</i>	<i>kudoso</i>	iness. <i>kutt-esa</i>	<i>kudoñt-esne</i>
elat. <i>kutsta</i>	<i>kudosto</i>	elat. <i>kutt-esta</i>	<i>kudoñt-este</i>
illat. <i>kuts</i>	<i>kudos</i>	illat. <i>kutt-es</i>	<i>kudoñt-ejs</i>
allat. <i>kudñdi</i>	<i>kudonen</i>	allat. <i>kutti</i>	<i>kudoñten,</i> <i>kudošten</i>
Nom. <i>vir</i>	<i>vir</i>	Nom. <i>virś</i>	<i>virś.</i>
g. a. <i>virñ</i>	<i>virėñ</i>	g. a. <i>virt</i>	<i>virėñt, viršt</i>
abl. <i>virďä</i>	<i>virde</i>	abl. <i>virt-ezda</i>	<i>(virėñt-kätste)</i>
transl. <i>virks</i>	<i>virks</i>	—	—
prol. <i>virgä</i>	<i>virga</i>	prol. <i>virt-ezga</i>	<i>virėñt-ezga</i>
iness. <i>virsa</i>	<i>virse</i>	iness. <i>virt-esa</i>	<i>virėñt-esne</i>
elat. <i>virsta</i>	<i>virste</i>	elat. <i>virt-esta</i>	<i>virėñt-este</i>
illat. <i>virś</i>	<i>virś</i>	illat. <i>virt-es</i>	<i>virėñt-ejs</i>
allat. <i>virñdi</i>	<i>virnen</i>	allat. <i>virti</i>	<i>virėñten, viršten</i>

B) Többes-szám.

Határozatlan alak:

Nom. M. *tolgat, kutt, virht* — E. *tolgat, kudot, virt.*

Határozott alak:

Nom. <i>tolgatnä</i>	E. <i>tolgatne</i>	Nom. <i>virhnä</i>	E. <i>virtne</i>
g. a. <i>tolgatnen</i>	<i>tolgatneñ</i>	g. a. <i>virhnen</i>	<i>virtneñ</i>
abl. <i>tolgatnen-ezda</i>	<i>tolgatnede</i>	abl. <i>virhnen-ezda</i>	<i>virtnede</i>
prol. <i>tolgatnen-</i>		prol. <i>virhnen-ezga</i>	<i>virtneva</i>
<i>ezga</i>	<i>tolgatneva</i>		
iness. <i>tolgatnen-esa</i>	<i>tolgatnese</i>	iness. <i>virhnen-esa</i>	<i>virtnese</i>
elat. <i>tolgatnen-</i>		elat. <i>virhnen-esta</i>	<i>virtneste</i>
<i>esta</i>	<i>tolgatneste</i>		
illat. <i>tolgatnen-es</i>	<i>tolgatnes</i>	illat. <i>virhnen-es</i>	<i>virtnes</i>
allat. <i>tolgatnendi</i>	<i>tolgatnenen</i>	allat. <i>virhnendi</i>	<i>virtnenen</i>

§. 21. Birtokos-személyragok.

A két névszó közt való birtokviszony kifejezésére a mordvin nyelv ugyan a birtokost jelentő névszónak jelző genitívus-alakjával él, de ezen kívül egyszersmind a birtokjelentő névszón is fejezi ki a birtokos-személyre mutató rag által; sőt csupán csak az utóbbi által is fejezheti ki, ha a birtokos-szó személynévmás, melynek genitívusával a birtokos személyrag teljesen egyértelmű. A birtokos-személyragok pedig, úgy mint a finnben, rendszeren a birtok-szónak már viszonyított alakjaihoz járulnak, s így csak a casusragok után foglalnak helyet. Birtokos-személyragokat fogadnak el a névutók (postpositiók) is, ha személynévmásokat viszonyítanak, minthogy a névutók csakis casusragos névszóalakok, s alapszavuk az általuk viszonyított szóhoz birtokviszonyban áll. Sőt a személynévmások egyenes viszonyragozására is alkalmaz a mordvin nyelv még fölös birtokos-személyragokat.

A birtokosragok alakjára nézve van némi eltérés a két mordvin dialectus közt, főleg annál fogva, hogy a mordM. némely esetben az amúgyis határozó természetű birtokosragot még az általános névhatározó raggal (végarticulussal) toldja meg, úgy hogy pl. „atyám“ helyett „atyám-az“-ot mond (úgy mint az olasz „*il mio padre*“, a francia „*mon père*“ ellenében). Ez által pedig a mordM. egyszersmind módot nyer, hogy a birtokosragos alakokban a többes-számi birtokot biztosan megkülönböztesse az egyes-számitól, a mely különbség a határozó ragot nem alkalmazó mordE.-ban csakugyan egészen elvész (úgy mint részint a finnben, hol pl. *kirjani* lehet „könyvem“ és „könyveim“). — Nem tekintve e különbséget a tisztán a személyekre vonatkozó birtokosragok, melyek a két mordvin dialectusban egymásnak megfelelnek, a következők:

Egyes-sz. 1. szem. M. -n	2. M. -t	3. M. -nza
E. -n	E. -t	E. -nzo,-nze
Többes-sz. 1. szem. M. -nk	2. M. -ntt (-nt)	3. M. -st
E. -nok, -nek	E. -nk	E. -st, -sk.

Míg a mordM. ezen tisztán személymutató ragokat csak az egyes-számi birtokot jelentő névszón a helyviszonyi (prolatívus, inessívus, elatívus, illatívus, s részben ablatívus) casusragok

után, valamint a helyviszonyi ragokkal képzett névutókon használja, a mordE.-nak csakis ezek a személymutató ragok vannak rendelkezésére mint birtokosragok azzal az egy eltéréssel, hogy az egyes-számi 1. és 3. személyek ragjai a nominativus-alakban, ha egyes-számi birtokot kell érteni, nem *-n* és *-nzo*, *-nze*, hanem *-m* és *-zo*, *-ze*, pl. *kudom* (nem *kudon*) „házam“, *kudozo* „háza“; ellenben *kudon* „házaim“, *kudonzo* „házai“. — A határozó raggal összekapcsolott birtokosragok, melyek részben a birtok számát is megkülönböztetik, a mordM.-ban:

Egyes-sz. birtok, egyes-sz. 1. *-zä*, 2. *-tsä*, 3. *-ts*
 többes-sz. birtok, „ „ 1. *-nä*, 2. *-tnä* (*-ttnä*) 3. *-nza*
 Egyes-sz. birtok, többes-sz. 1. *-nkä* (*-ńkä*), 2. *-nttä* (*-ńttä*), 3. *-sna*
 többes-sz. birtok, „ „ 1. u. a., 2. u. a., 3. u. a.,
 pl. *ava*-tól: 1. *avazä* asszonyom, *avanä* asszonyaim, tb. 1. *avańkä* asszonyunk (asszonyaink) | 2. *avatsä* asszonyod, *avatnä* (*avattnä*) asszonyaid, tb. 2. *avańttä* asszonyotok (-aitok) | 3. *avats* asszonya, *avanza* asszonyai, tb. 3. *avasna* asszonyuk (-aik) || *kev*-tól: *kevezä*, *kevnä*, *kevinkä* kövem, köveim, kövünk | *kevtsä*, *kefnä*, *kevinttä* köved, köveid, követek | *kevets*, *kevenza*, *kevsna* köve, kövei, kövük || *kud*-tól: *kudizä*, *kudnä*, *kudinkä* házam, házaim, házunk | *kuttsä*, *kuttnä*, *kudinttä* házad, házaid, házatok | *kudits*, *kudinza*, *kutsna* háza, házai, házuk. — Még egészen világos a birtokos-személyrag és névhatározórag (articulus) kapcsolata az *avatsä* „asszonyod“ alakban = *avat* + *sä* (a határozó *s*-nek eredeti teljes alakjával: *sä*); szintigy *avattnä* „asszonyaid“ = *avat-t* + *nä* (v. ö. *avat* + *nä* „az asszonyok“). E szerint az *avazä* „asszonyom“ alak is ebből lett: *avan* + *sä* (*avanzä*), s Ornatov grammatikája föl is hoz még egy ilyalakú példát: *nuj* (arató)-tól *nujnze* („aratóm“, ellenben *čoraze* „fiam“); a mostani *-zä* helyett megvolt *nzä*-re a megelőző önhangzónak megmaradása is utal, ilyen alakokban: *kevezä* „kövem“ (nem: *kevzä*), *kedezä* „kezem“, *ovizä* „vöm“. Hasonlóképen a több. birtokra utaló *avanä* „asszonyaim“ ebből: *avat-n* + *nä*, *avan* + *nä*; más példák: *kevnä* köveim (*kev*), *kalnä* halaim (*kal*), *kudnä* „házaim“, *pejnä* fogaim (*pej*). A többes-sz 1. szem. *-nkä*, 2. *-nttä* ragokban az *-ä* végönhangzó teljesíti a határozórag tisztét, mert a tisztán személymutató ragok ezen *ä* nélkül: 1. *-nk*, 2. *-ntt*. — Kevésbé világosak a 3. személyre

vonatkozó vegyes ragok. Az egyes-számi *-ts*, pl. *avats*, nyilván nem válhatott a mordE. *avazo*-nak megfelelő *avaza*-ból, melyhez még névhatározó (*t* vagy *s*) járult volna (*avaz-t* v. *avaz-s*). Úgy látszik, itt megelőzi a névhatározó, még pedig *t*, a személymutató ragot, vagyis *avats* ebből lett: *avatä-za*, *avat-sa*. A többes-számi birtokot mutató *-nza* (*avanza*) meg az *n*-jét jóformán a többesi névhatározó *nä*-től nyerte, vagyis *avanza* ebből lett: *ava-nä-za*, s e szerint az E. *avanzo*-beli *-nzo* (*-nze*) sem vehető csupa személyragnak. A *-sna* (*avasna*) többes-sz. 3. személyragbeli *na* azonban nem vehető többesi névhatározónak (*nä*), miuthogy az egész rag főleg egyes-számi birtokra vonatkozik; ennélfogva csak különös alakú többes-számi személyragnak tarthatjuk. Ilyen ugyanis alakúlhatott a 3. személy számára is *n* segédraggal, úgy mint az 1. szem. *-nok*, *-nek*, *-nk* (e h. *-n-mok*) és a 2. szem. M. *-ntt*, E. *-nk* (e h. *-n-t-t*, *-n-t-k*, v. ö. E. *-st*, *-sk* „-jok”); azaz: szintilyen *n* segédraggal támadt az egyszerű *-st* (*-sk*) többesi 3. személyrag mellett a 2. *-ntt*-hez hasonló ragalak *-n-st* (*-n-sk*), vagy a régibben megvolt önhangzókkal ejtve: *-nist* (*-nost*, *-nosk*), s még teljesebben *-nizit* (*-nozt*, *-nozok*), v. ö. a magy. *-nak*, *-nek* többesi 3. személyrag-alakot (*tudnak*, *vernek*, *tudjanak*, *verjenek*). A mordM. *-sna*-beli *-na*-t tehát ilyen fölvehető régibb *-nist* (*-nost*) alakból elesonkúlt 3. személyragnak kell vennünk; e mellett lehet a rag eleje (*s*) akár csak névhatározó *sä* (*avasna*: *avasä-nist*, *avasä-na*), akár még megelőző személyrag + névht. *sä* h. való (*avasna*: *avast-sä-na*), úgy hogy a *-sna* ragban eredetileg kétszer volt meg ugyanazon 3. személymutató (*-st*), s közben a névhatározó (*sä*). Ez utóbbi, bár nehezebbnek látszó, fölfogás mellett ugyanis fölhozható, hogy Ornatov grammatikája még különös többes-számi 1. és 2. személyrag-alakokat is említ, melyek szintén csak ilyen személyrag-ismétléssel keletkezhettek, t. i. 1. *-neke*, 2. *-nte* (= 1. *-ňkä*, 2. *-ňttä* Ahlq.) mellett, melyek szerinte egyszersmind többes-számi birtokra mutatnak (*čoraneke* „fiaink”), még ezeket: 1. *-nesk*, 2. *-ntesť* (pl. *čoranesk* „fiunk”, *čorantesť* „fiatok”); v. ö. *-šk* és *-št* tárgymutató igealakok végén, pl. 1. *ramasašk*, 2. *ramasašt* „veszszük, veszítek (öt)” = E. *ramasinek*, *ramasink* | M. 1. *ramašk*, 2. *ramašt* „vettük, vettétek (öt)” = E. *raminek*, *ramink*.

Paradigma a birtokos ragokkal való névragozásról (ćora „fű“).

A) Egyes-számi birtokosragokkal.

1) Egyes-számi I. személyre :

Moksa :		Erza :	
Egy. („fi am“)	Több. („fi am“).	Egy.	Több.
Nom. ćorazä	ćoranä	nom. ćoram,	ćoran
g. a. ćorazen	ćoranen	g. a. ćoran	
allat. ćorazti ²⁾	ćoranendi	allat. ćoranen	
abl. ćoradin ¹⁾	ćoranen-ezda	abl. ćoradon	
prol. ćoravan	ćoranen-ezga	prol. ćoravan	
iness. ćorasın	ćoranen-esa	iness. ćorason	
elat. ćorastın	ćoranen-esta	elat. ćoraston	
illat. ćorazın	ćoranen-es	illat. ćorazon	

2) Egyes-számi II. személyre :

Moksa :		Erza :	
Egy. („fi ad“)	Több. („fi ad“)	Egy. (Több.)	
Nom. ćoratsä	ćorattnä (-tnä)	nom. ćorat	
g. a. ćoratsen	ćorattnen	g. a. ćorat (ćorant)	
allat. ćoratsti ²⁾	ćorattnendi	allat. ćoranent (-aten)	
abl. ćoradit ¹⁾	ćorattnen-ezda	abl. ćoradot	
prol. ćoravat	ćorattnen-ezga	prol. ćoravat	
iness. ćorasıt	ćorattnen-esa	iness. ćorasot	
elat. ćorastıt	ćorattnen-esta	elat. ćorastot	
illat. ćorazıt	ćorattnen-es	illat. ćorazot	

3) Egyes-számi III. személyre :

Moksa :		Erza :	
Egy. („fia“)	Több. („fia i“).	Egy.	Több.
Nom. ćorats	ćoranza	nom. ćorazo	ćoranzo
g. a. ćorants	ćoranzın	g. a. ćoranzo	
allat. ćoraıtsti	ćoranzındi	all. ćoranenze (-ansten)	
abl. ćoradinza ¹⁾	ćoranzın-ezda	abl. ćoradonzo	
prol. ćoravanza	ćoranzın-ezga	prol. ćoravanzo	
iness. ćorasınza	ćoranzın-esa	iness. ćorasonzo	

¹⁾ vagy: ćorazen-ezda, ćoratsen-ezda, ćorants-ezda. —

²⁾ vagy: ćorazendi, ćoratsendi (Ornatov).

el. <i>ćorastinza</i>	<i>ćoranzin-esta</i>	el. <i>ćorastonzo</i>
illat. <i>ćorazinsa</i>	<i>ćoranzin-es</i>	illat. <i>ćorazonzo</i>

B) Többes-számi birtokosragokkal.

1) Többes-számi I. személyre.

Moksa :		Erza :
Egy. („fiunk“),	Több. („fiaink“)	Egy. (Több.)
Nom. <i>ćorańkă</i>		nom. <i>ćoranok</i>
g. a. <i>ćorańken</i>		g. a. <i>ćoranok</i>
allat. <i>ćorańkendi</i>		allat. <i>ćoranenek</i>
abl. <i>ćorańken-ezda</i>		abl. <i>ćoradonok</i>
prol. <i>ćoravank</i>		prol. <i>ćoravanok</i>
iness. <i>ćorasink</i>		iness. <i>ćorasonok</i>
el. <i>ćorastink</i>		el. <i>ćorastonok</i>
illat. <i>ćorazink</i>		illat. <i>ćorazonok</i>

2) Többes-számi II. személyre.

Moksa :		Erza :
Egy. Több. („fiatok, fiaitok“)		Egy. (Több.)
Nom. <i>ćorańttă</i>		nom. <i>ćorank</i>
g. a. <i>ćorańtten</i>		g. a. <i>ćorank</i>
allat. <i>ćorańttendi</i>		allat. <i>ćoranenk</i>
abl. <i>ćorańtten-ezda</i>		abl. <i>ćoradonk</i>
prol. <i>ćoravantt</i>		prol. <i>ćoravank</i>
iness. <i>ćorasintt</i>		iness. <i>ćorasonk</i>
el. <i>ćorastintt</i>		el. <i>ćorastonk</i>
illat. <i>ćorazintt</i>		illat. <i>ćorazonk</i>

3) Többes-számi III. személyre.

Moksa :		Erza :
Egy. Több. („fijok, fiaik“)		Egy. (Több.)
Nom. <i>ćorasna</i>		nom. <i>ćorast</i> (<i>ćorask</i>)
g. a. <i>ćorasnen</i>		g. a. <i>ćoranst</i>
allat. <i>ćorasnendi</i>		allat. <i>ćoranenst</i>
abl. <i>ćorasnen-ezda</i>		abl. <i>ćoradost</i>
prol. <i>ćoravast</i>		prol. <i>ćoravast</i>
iness. <i>ćorasist</i>		iness. <i>ćorasost</i>
el. <i>ćorastist</i>		el. <i>ćorastost</i>
illat. <i>ćorazist</i>		illat. <i>ćorazost</i>

Megjegyezhető, hogy az illativusrag -s személyragok-hozzájárultával z-vé válik, míg az inessivusrag s-je kemény s-nek marad (lásd. §. 16, jegyz. ; §. 18, 1. jegyzet). S ezen -z előtt többnyire a szótőnek esetleg elejtett végönhangzója is megint helyreáll: M. *povs* kebelbe: *povizinja* kebelébe | *kuts* házba: *kudizinja* házába | *lanks*: *langizintt*, E. *langozonk* reátok.

§. 22. Név mások.

A) Személynév mások.

1) <i>mon</i> „én“ — E. <i>mon</i>	<i>min</i> „mi“ — E. <i>min</i>
g. a. <i>moń</i> <i>moń</i>	g. a. <i>miń</i> <i>minek</i>
allat. <i>tein, mońdiin</i> <i>monen, ten</i>	allat. <i>teink</i> <i>minenek, tenek</i>
abl. <i>mońden</i> <i>mońden</i>	abl. <i>mińzdińk</i> <i>mińdenek</i>
prol. <i>mońgan</i> <i>mońgan</i>	prol. <i>mińzgank</i> <i>mińganok</i>
iness. <i>mońtsin</i> <i>mońsen</i>	iness. <i>mińtsink</i> <i>mińsenek</i>
elat. <i>mońtstĩn</i> <i>moństen</i>	elat. <i>miństĩnk</i> <i>miństenek</i>
illat. <i>mońzin</i> <i>monezen</i>	illat. <i>mińzĩnk</i> <i>mińzenek</i>

2) <i>ton</i> „te“ — E. <i>ton</i>	<i>tin</i> „ti“ — E. <i>tĩn</i>
g. a. <i>toń</i> <i>tońt</i>	g. a. <i>tiń</i> <i>tĩnk</i>
allat. <i>tel, tońdiit</i> <i>tonent, tent</i>	allat. <i>teintt</i> <i>tĩnenk, tenk</i>
abl. <i>tońdet</i> <i>tońdet</i>	abl. <i>tińzdińtt</i> <i>tĩńdenk</i>
prol. <i>tońgat</i> <i>tońgat</i>	prol. <i>tińzgantt</i> <i>tĩńgank</i>
iness. <i>tońtsit</i> <i>tońset</i>	iness. <i>tińtsintt</i> <i>tĩńsenk</i>
elat. <i>tońtstĩt</i> <i>toństet</i>	elat. <i>tiństintt</i> <i>tĩństėnk</i>
illat. <i>tońzit</i> <i>tonezet</i>	illat. <i>tińzĩntt</i> <i>tĩńzenk</i>

3) <i>son</i> „ő“ — E. <i>son</i>	<i>sin</i> „ők“ — E. <i>sĩn</i>
g. a. <i>soń</i> <i>sońze</i>	g. a. <i>sĩn</i> <i>sĩnst</i>
allat. <i>teinza,</i> <i>sońdiinza</i> <i>sonenze, tenze</i>	allat. <i>teist</i> <i>sĩnenst, tenst</i>
abl. <i>sońdenza</i> <i>sońdenze</i>	abl. <i>sĩnzdiist</i> <i>sĩńdest</i>
prol. <i>sońganza</i> <i>sońganzo</i>	prol. <i>sĩnzgast</i> <i>sĩńgast</i>
iness. <i>sońtsinza</i> <i>sońsenze</i>	iness. <i>sĩńtsist</i> <i>sĩńsesť</i>
elat. <i>sońtstĩnza</i> <i>soństenze</i>	elat. <i>sĩństĩst</i> <i>sĩństest</i>
illat. <i>sońzinza</i> <i>sońzenze</i>	illat. <i>sĩńzĩst</i> <i>sĩńzest</i>

Jegyzet. Az ablativus-alakok ismételt casusraggal (-de h. -dede) is fordulnak elé: E. *mońdeden, tońdedet, sońdedenze* ;

mińdedenek, tińdedenk, sińdedest; a Moksában csak az egyes-számiak: *mońdeden, tońdedet, sońdedenza*. — A többes-számi szem. névmásokon meg csak a mordM. képezi az ablativust meg a prolativust nem az egyszerű casusragoókkal, hanem a határozott névragozásra használt *-ezda, ezga* névutókkal: *miń-zdink* e h. *miń-ezda + nk*.

B) Reflexiv névmás: *es* (= finn *itse*), a mondatbeli alanyhoz illő személyragokkal. — Közvetetlen viszonyragozása, az alannyal azonos tárgy kifejezésére („magamat, magadat, magát“ stb.), csak az Erzában fordul elő: *ezet* „magadat“ (*vanok ezet* óvd meg, mentsd meg magadat), *ezenze* „magát“, *ezest* „magukat“ (*lovnit ezest paroks* tartják magukat jónak); szintilyen ablativusa: *ezedet* (*meze ton jovtat ezedet* mit mondasz magadról). — Rendesen azonban, még pedig mind a két mordvin dialectusban, csak *maga es* áll mint genitivus, személyragos viszonyított névszó vagy névutó előtt, a hol a személyragnak a mondatbeli alannyal való összeillesztését tüzetesen kiemeli, pl. M. *kantt es vinadit* hozz a borodból (magad borából) | *er-vsák es nalints tästizä* mindegyik a maga nyilat megjegyezte | *es kudizinja* a maga házába | E. *a nejsak šočko es selmset* nem látod a gerendát saját szemedben (magad szemében) | E. *picčkaž es ormastonzo* meggyógyult a maga betegségéből | E. *murdado es mastorzonk* térjetez vissza saját országtokba (magatok országába) || M. *es pälinza* magánál | E. *mezeń kis tiń kortlide es jutkovank* miről beszélletek magatok közt (szószerint: saját köztetek) | E. *es malazonzo* magához, *es martost (martosk)* magukkal || allativus (dativus) a *ti* névutóval: M. *es-tiin, es-tiinä* magamnak, *es-tit* magadnak, *es-tiinza* magának, *es-tiink* magunknak, *es-tiintt* magatoknak, *es-tiinst* maguknak | E. *es-ten, es-tet (es-tent), es-tenze; es-tenek, es-tenk, es-tenze*. — A mordM.-ban így az *ezda, ezga, esa, esta, es* (§. 17, p. 26.) névutók előtt is állhat a reflexiv *es* (genitivus), a kellő személyragokkal: *es-ezdin* (abl.) magamtól, *es-estit* (elat.) magadból, *es-ezinza* (illat.) magába, *es-esintt* (iness.) magatokban, *es-ezgank* (prol.) magunk mellett el.

Reflexiv névmás gyanánt szolgál a kellő személyragokkal a *prea, pra* „fej“ szó is, de csak az accusativusban (a „magamat“ stb. kifejezésére). Jelesen a mordM. ezzel pótolja a refl.

es-nek accusativusalakjait (v. ö. E. *ezet, ezenze*), s néha már csak a puszta *prea*-t is használja minden rag nélkül. De gyakran még előtte áll, kivált az Erzában, a refl. *es* (genitivus, úgy mint más viszonyított névszók előtt): E. *es p̄ran* magamat (tkp. „fejemet“: *mon es p̄ran mija* eladtam magamat), *nevtik p̄rat* mutasd meg magadat, *vanodo p̄rank* óvjatok magatokat | M. *preatsen* magadat (*preatsen mišendat* magadat árulod), *son preants mizä* ő eladta magát, *es preants mišentsi* magát árulja, *preants šudiši* átkozza magát, *preazen* magamat || M. *non tijan prea sārädiks* teszem magamat betegnek, *näftš prea štirti* mutatta magát a leánynak.

Ugyancsak a refl. *es* a különálló személynév másokhoz járul, mint nyomatékosító, s velük egybeejtve elveszti saját önhangzóját, pl. *mońs, mońts* (§. 10, *b*) e h. *mon-es* „én magam“, *mińs, mints* e h. *min-es* „mi magunk“ stb. Az ekképen kapcsolt *es*-nek a mordM.-ban rendes gen. és acc.-alakja van, személyrag nélkül; a mordE.-ban pedig személyraggal:

1. <i>mońts</i> , tb. <i>mints</i>	E. <i>mońs</i> , tb. <i>mińs</i>
g. a. <i>mońtsen, mintsen</i>	g. a. <i>mońsen, mińsenek</i>
2. <i>tońts</i> , tb. <i>tints</i>	E. <i>tońs</i> , tb. <i>tĩńs</i>
g. a. <i>tońtsen, tintsen</i>	g. a. <i>tońset, tĩńsenk</i>
3. <i>sońts</i> , tb. <i>sints</i>	E. <i>sońs</i> , tb. <i>sĩńs</i>
g. a. <i>sońtsen, sintsen</i>	<i>sońsenze, sĩńsenst.</i> — A

mordE.-ban szintígy az allativus: 1. *moństen, miństenek*, 2. *toństet, tĩństenk*, 3. *soństenze, sĩństent.* -

C) Mutató névmások.

1) *tä* „ez“, *sä* „az“ = E. *te, se*; a *tä*, *te*-nek megfelelő többes-számi tö: *nä, ne* (v. ö. a finnben *tä*, nom. *tämä* „ez“ és *nä*-től *nämä, nämät* „ezek“); ragozásuk:

Moksa:		Erza:	
Nom. <i>tä</i> ez	<i>ńat</i> ezek	Nom. <i>te</i> ez	<i>ne, net</i> ezek
g. a. <i>tän</i>	<i>nän, nätnen</i>	g. a. <i>teń</i>	<i>neń, netneń</i>
allat. <i>tändi</i> ,	<i>nändi, nätnendi</i>	all. <i>tenen</i>	<i>nenen, netnenen</i>
abl. <i>täda,</i>	<i>nän-, nätnen-</i>	abl. <i>tede</i>	<i>nede, netnede</i>
<i>tän-ezda</i>	<i>ezda</i>		
transl. <i>táks</i>	—	tr. <i>teks</i>	<i>neks, netneks</i>

prol. <i>tän-ezga</i>	<i>nän-, nätnen- ezga</i>	prol. <i>teva</i>	<i>neva, netneva</i>
iness. <i>tasa, tän- esa</i>	<i>nän-, nätnen- esa</i>	in. <i>tese</i>	<i>nese, netnese</i>
elat. <i>tasta, tän- esta</i>	<i>nän-, nätnen- esta</i>	el. <i>teste</i>	<i>neste, netneste</i>
illat. <i>taza, tän- eza</i>	<i>nän-, nätnen- eza</i>	ill. <i>tes</i>	<i>nes, netnes.</i>

Hasonló ragozása van az egyes-számban a *sä, se*-nek, pl. M. *sän, sändi, sada* (*sän-ezda*) stb., E. *señ, sede, seks, seste* stb., csak hogy a mordM.-ban az iness., elat., illat. esetek, adverbiumnak használva (úgy mint *tä*-től *tasa, tasta, taza* §. 18, A.) kezdő mássalhangzójukat elejtik s ilyen eltérő alakokkal vannak: *esa* ott, *esta* onnét, *eza* oda. — A többes-számban csak a mordM. ragozza a *sä* töt: nom. *sat*, g. *satnen*, abl. *satnen-ezda* stb., míg a mordE. vagy a *te*-nek megfelelő *ne*-vel, vagy a határozottabban távolra mutató *tona*-nak többesével él. A *sä, se* ügysem tisztán csak „az“, hanem néha még „ez“ jelentésű, s a mint látszik magának a *tä*-nek régi változat-alakja, mely az eredeti távolra mutató *to*-nak elavultával (v. ö. §. 18. A. *tosa, tosta* stb.) mind inkább „az“ értelemben használtatott.

2) Töisméltléssel nyomatékosított mutató névadások.

M. *tä* „ez“ mellett (Reguly följegyzése szerint): *tetä* (*titä*), gen. *tetän*, allat. *tetändi*; több. *neñat*, gen. *nenän* v. *nenät-nen*, all. *nenät-nendi* (Orratovnál is *titä*, de több. *tifät*) || E. *te* mellett, a kezdő mássalhangzó elejtésével: *ete*, gen. *eteñ*, all. *etenen*; több. *ene*, gen. *eneñ*, all. *enenen*.

M. *sä* „az“ mellett (Reg.): *setsä* (*sitsä*), gen. *setsän*, all. *setsändi*; több. *setsät*, gen. *setsät-nen*, all. *setsät-nendi* || E. *se* mellett: *ese*, gen. *eseñ* stb. Ezen tötől, s nem az egyszerű *se*-től való E. *istä, istänä* úgy (M. *stanä*), *istämo* olyan (M. *stama*), §. 18, C.

3) M. *täka* „ugyanaz“ (g. *täkin*, abl. *täkin-ezda* stb.), több. *ñakt, ñakitnä* (g. *ñakitnen*) | *šaka* „ugyanaz“ (g. *šakin*, abl. *šakin-ezda*), több. *šakt, šakitnä* (g. *šakitnen*) || E. *teke* „ugyan-ez“, több. *neke* | *seke* „ugyanaz“.

4) M. *tona* „az, amaz“ (g. *tonañ*, abl. *tonada* v. *tonañ-ezda*, transl. *tonaks*, prol. *tonañ-ezga*, iness. *tonañ-esa* stb.);

több. *nonat* (g. *nonań*, *nonatnen*, abl. *nonada*, *nonatnen-ezda* stb.) || E. *tona* (névhatározóval *tonaś*), gen. *tonań*; több. *nonat*, *tonat* (ht. *tonatne*), gen. *nonatnen*, *tonatnen*, abl. *nonado*.

E. *tene* „ez, emez“, több. *nene*.

E. *tovata* (ht. *tovataś*) „az, amaz“, több. *novatat*, *tovatat* | *tevate* (ht. *tevateś*) „ez, emez“ (Bibl.).

5) *taftama* „ilyen“ (g. *taftamın*, abl. *taftamda* stb.), több. *taftapt* v. *taftamıt* (g. *taftapnen* stb.) | *stama* „olyan“ (g. *stamın* stb.), több. *stapt* v. *stamıt* (g. *stapnen* stb.) || E. *istamo* „ilyen, olyan“; — v. ö. *tafta* így, *stanä* úgy, E. *istä* (§. 18, C.).

D) Kérdő és relativ névmások.

1) M. *ki* (nom. *kiä*) „ki, a ki“ (g. *kin*, all. *kindi*, abl. *kidä* v. *kin-ezda*, transl. *kiks*, prol. *kingä*, iness. *kisa* v. *kin-esa*, elat. *kin-esta*, ill. *kin-es*); több. (csak nom.) *kit* „kik“ || E. *ki* (g. a. *kin* és *kinze*), több. *kit*.

M. *mezä*, *mez* „mi, a mi“ (g. *mezen*, all. *mezendi*, abl. *mezdä*, in. *mezsä* stb.); több. (csak nom.) *mest* „mik“ || E. *meze*, *meje*, *mez* (g. *mezeń*, abl. *mezde*, *mejde*, all. *mejnen*, iness. *mezese*, *mesne*; elat. *mejste*, *mejs*); több. *mest*.

2) M. *kona* „mely, a mely“ (g. a. *konań*, all. *konańdi*, abl. *konada*, *konań-ezda*, in. el. ill. *konań-esa*, *-esta*, *-es*; vagy határozott ragozással nom. *konats*, g. a. *konants*, all. *konants-ti*), több. *konat* (ht. *konatnä*, g. *konatnen* stb.) || E. *kona* (g. a. *konań*) v. hat. raggal nom. *konaś*; több. *konat*, *konatne* (g. *konatnen*).

3) M. *mezama* „mi, miesoda, miféle“ (g. *mezamın*, abl. *mezamda*, stb.); több. *mezapt*, *mezamıt* (g. *mezapnen*, stb.).

M. *kodama* „milyen, a milyen“ (g. *kodamın*, abl. *kodamda*, stb.); több. *kodapt* (g. *kodapnen*) || E. *kodamo*, több. *kodamot* (v. *kodat*).

E) Határozatlan névmások. Ilyenekül szolgálnak esetleg a csupa kérdő névmások, természetesen kérdő hangsúly nélkül ejtve, pl. E. *ki kulıńdäräj* „ki ha-meghal (= ha valaki meghal)“ | M. *kida kona imaj miń-ezdıńk* „ha valamelyik elvész közlünk.“ Rendesen azonban még a kérdőnévmás elébe tett vagy utána rakott particulák fejezik ki a határozatlanságot.

1. M. *kat'* (Reg. *kati*)-val (v. ö. *koť, koš* „bár, noha“ = or. *χοť*): *kat'-kiä* (*kati-kiä*) valaki, *kat'-mez* valami, *kat'-kodama* valamilyen, valamely, *kat'-mezama* valami.

E. *ta* (*tavo*)-val: *ta-ki* (*tavo-ki*) valaki, *ta-kodamo* (*ta-koda*), *ta-kona* valamely, valamelyik, valaki; több. *ta-kodat*, *ta-konat* némelyek; *ta-meze* (*tavo-meje*) valami.

2) M. *-ga, -gä, -nga, -vik* encliticus particulákkal: *kivik* akárki, *mezevik, mezamivik* akármi, *kodamivik* akármilyen, akárhely, *konatska* akárhely; ragozva:

Nom. *kivik, mezevik*

g. a. *kingä, mezengä*

all. *kindigä, mezendigä*

abl. *kidivik, kidinga, mezdivik*

in. *kisivik, mezsivik*

Több., nom. *kitka, mestkä*.

Az Erzában *-ga, -jak, -gak*-val: *kijak* akárki, valaki, *mezejak* (*mejejak*) akármi, valami, *kondamojak* akárhely, valamely, *konašnjak* v. *konaškak* u. a.; ragozva: *kijak*, g. *kinga, kingak*, all. *kinenga, -gak*, több. nom. *kitkak*. — Az ezen alakú határozatlan névmások, a melyeken a *-ga, -vik, -jak* particulák tkp. nyomatékosító értékkel bírnak, egyszersmind a tagadó mondatban a „senki, semmi“ jelentéssel állanak, pl. M. *tat jota kingä* „ne mülj el senkit (senkit se hagyj ki)“, *mezendigä af pečkaj* „semmire nem érő (semmire sem használható)“, E. *kinengak ilä jovta* „ne szólj senkinek“, *mezejak ez maksok* „semmit sem adott“.

3) M. *är, er* minden, *er-však* mindegyik, mindenik | E. *erve* (*ërva*), *ervejke* minden, mindegyik; *ërva-ki* mindenki.

§. 23. Szá m n e v e k.

A) Alapszámnevek:

M.	E.	M.	E.
1. <i>fkä, ifkä</i>	<i>ve, vejke</i>	10. <i>kemen</i>	<i>kämen</i>
2. <i>kafta</i>	<i>kavto</i>	20. <i>komš</i>	<i>komš</i>
3. <i>kolma</i>	<i>kolmo</i>	30. <i>kolmagemen</i>	<i>koloňgämen</i>
4. <i>nilä</i>	<i>nile</i>	40. <i>nilägemen</i>	<i>nileňgämen</i>
5. <i>vetä</i>	<i>väte</i>	50. <i>vedgemen</i>	<i>vädgämen</i>
6. <i>kota</i>	<i>koto</i>	60. <i>kodgemen</i>	<i>kodgämen</i>
7. <i>sisem</i>	<i>sisem</i>	70. <i>sisgemen</i>	<i>sisgämen</i>
8. <i>kafksa</i>	<i>kavkso</i>	80. <i>kafksagemen</i>	<i>kavksoňgämen</i>
9. <i>vehksa</i>	<i>vejkse</i>	90. <i>vehksagemen</i>	<i>vejkseňgämen</i>

M.	E.	M.	E.
100. <i>sada</i>	<i>sado</i>	1000. <i>tožän</i>	<i>kämen šatt,</i> <i>tožov, tišca</i>
200. <i>kafta šatt</i>	<i>kavto šatt</i>	2000. <i>kafta tožätt</i>	<i>komš šatt,</i> <i>kavto tišcat.</i>
300. <i>kolma šatt</i>	<i>kolmo šatt</i>		

A 11—19 meg 21—29 additionalis számnevek a két-két szám összefoglalását kiemelő képzővel alakúlnak: E. *-vo, -ve (-je), -ga*; M. *-va, -jä (=iä), -gä*:

11. *kefkiä* — E. *kävejkeje, kävejkeve* | 12. *kemgafluva* — E. *kämgarvovo* | 13. *kemgolmuva* — E. *kämgolmovo* | 14. *kemniljä, -nilijä* — E. *kämuileje, -nileve* | 15. *kevetiä, kevetijä* — E. *käväteje, käväteve* | 16. *kemgotuva* — E. *kämgotovo* | 17. *kemsisemgä* — E. *kämsisemga, -sismeje, -sismeve* | 18. *kemgafksuva* — E. *kämgarvksovo* | 19. *kevehksiä, kevehksuva* — E. *kävejksese, kävejksese v. kämvejksese, -seve* | 21. *komšfkiä* — E. *komšvejkeje, -veikeve* | stb.

A kétféle mordE. „egy“ közül a *ve* melléknévi (*ve lomañ* egy ember), a *vejke* főnévi és ragozható. Ez utóbbival alakilag egyező a M. *fkä, ifkä* (ebből: *ift-kä*, úgy mint E. *vejke* ebből: *vehkä, veht-kä*, v. ö. finn *yhte*), mely szintén főnévileg használva („egy, egyik“) ragozható, sőt névhatározót is fogad el: *fkäs* „az egyik“. Különösen a viszontosságot kifejező igehatározói kitételekben fordulnak elé a *fkä, vejke*-nek casusalakjai: M. *fkä fkän kulims šavst* „egymást (egy egyet = egyik másikat) agyon ütötték“; *fkä fkändi korhtajht* „egymáshoz (egy egynek) szólnak“; *fkä fkä melgä laškiht, fkä fkän af satiht* „egymás után futnak, egymást (egy egyet) nem érik“ | E. *javnosazo vejkeñ vejkest* „elválasztja egymástól (egyét egytől)“. — Az ellentétes „egyik“ értelemben a mordE. *vejke* többeszáminak is érthető („die einen“), pl. *vejkenek vejkenek večk-size* „unsere einen lieben unsere anderen (egymást szeretjük)“, *kortlešt vejkest vejkest turtoy* „ihre einen sprachen zu ihren anderen (egymáshoz szóltak)“; sőt a mordM.-ban van erre a *fkä*-nek különös többes-számi alakja *fintst* „die einen“, gen. *fintsnen* (ellentéte: *ombintst, omintst* „die anderen“), a mely tkp. a *fkä* alaprésztét tevő *fte, ifte* = finn *yhte*-től való s egyik collectiv számnév-képzés szerint alakult (*fintst* e h. *ftinest*, v. ö. *kafinest* „ők ketten“ e h. *kafinest*).

B) *Collectiv* számnevek — annak kifejezésére, hogy a többséget jelentő alapszámnev nem különvaló, hanem együttvaló, egymáshoz tartozó, egységes csoportot tevő egyesekre értendő.

1) *-n* képzővel és személyragokkal: *M. kolminek* (e h. *kolmin-nek*), *E. kolmonek* mind a hármunk, mi hárman | *kolminentt*, *E. kolmonenk* mind a hármatok, ti hárman | *kolminest*, *E. kolmonest* (*-nesk*) mind a hármuk, ők hárman. *kafinek*, *E. kavtonek*, *kavonek* mind a kettőnk, mi ketten *kafinentt*, *E. kavtonenk*, *kavonenk* m. a kettőtök, ti ketten *kafinest*, *E. kavtonest*, *kavonest* m. a kettejük, ők ketten. Ezek nominativus-alakok, s nem fogadnak el más casusragot; pl. *M. kolma bratt kolminest*, *fkäs* stb. „három testvérek [vannak], hárman, egyik . . stb.“, *nilä bratt nilenest* „négy testvér. négyen“. Ugyanily alakok *lamo* „sok“-tól: *E. lamonek*, *lamonentt*, *lamonest*, sokan közülünk, közületek, közülük“; *ombo* „más, másik“-tól: *ombonek*, *ombonenk*, *ombonest* „mások közülünk stb.“; meg *-n* helyett *-m* képzővel, *vese* „mind“-tól: *E. vesemenek*, *vesemenk*, *vesemest* „mindnyájunk, -atok, -uk“, vagy *-m* és *-n*-vel: *vesemenenk*, *vesemenest*. — Ide tartozik végre a „magára v. egyedül való“-t jelentő *skam* (mely mintegy az „egy“-en is a *collectiv* egységet fejezi ki, *pleonastice*): *M. skamin* „egy magam, én magamra“, *skamit*, *skaminza* (*E. skamon*, *skamot*, *skamonzo*; *skamonek*, *skamonk*, *skamost*).

2) *M. kaftskä* „mind a kettő“, *kolmitskä* „mind a három“, *niletskä* „mind a négy“, *vetetskä* „mind az öt“ stb. Ezek fölvehetnek viszonyragot: gen. acc. *kolmitsken*, all. *kolmitskendi*, s jelzőül is állhatnak (pl. *niletskä stenatnendi* „mind a négy falra“; *kolmitsken mizen* „eladta mind a hármat“, *kolmitskendi maksan* „mind a háromnak adok“); nominativus-alakokul alanyhatározók: *kulist kaftskä* „meghaltak mind a kettő (meghalt m. a k.)“, *tušt kolmitskä kudu* „elementek (element) mind a három haza“. — Reguly ezek helyett Szindorov-ban *-ksnä* végű alakokat talált, pl. *kaftiksnä*, *kolmiksna*, *kemenksnä* (*kemen* tiz), a melyek is azt mutatják, hogy a *-tskä*-félék is (*kolmitskä*) olyan névhatározó *ä*-n végződnek, mint az *-nkä*, *-nttä* többes-számi személyragok (§. 21.). Tekintve, hogy a mordM. névhatározóval szereti a birtokos-személyragokat meg-

toldani, s hogy másrészt a mordE.-ban csak személyraggal való collectiv számnév divatozik, a *kolmitskä*-beli *skä*-ben ilyen névhatározóval megtoldott többes-számi 3. személyragot ismerhetünk föl (-*st* helyett -*sk*, mint gyakran az Erzában). Az egész -*tskä* végű alak meg úgy támadhatott, hogy pl. a mordE. *kolmonesk*-nek megfelelő M. *kolmínesk*, összevonódva *kolmínsk*, a szokott ejtéskönnyítő *t*-vel (§. 10, b.) *kolmíntsk* lett, s csak ez után magát az -*n* képzőt elejtette (*kolmínsk*), úgy hogy a névhatározóval együtt a meglevő *kolmitskä* állott elé. E mellett fölhozható, hogy Reguly a *kafínest*, *kolmínest* mellett ilyen összevont alakokat is jegyzett föl: *kafíntst*, *kolmíntst* (v. ö. *íntst*), s névhatározóval: *kafíntsnä*, *kolmíntsnä* („a három együtt“, tkp. „a hármójuk“), v. ö. a szindorovi *kafíksnä*, *kolmíksnä*-t.

C) Sorszámnevek alakúlnak az 1. és 2.-n kívül az alapszámnevektől -*cä*, -*ce* képzővel, s főnévileg használva még névhatározóraggal: „3-dik“ M. *kolmícä* (*kolmíces* „a harmadik“), E. *kolmoce* | 4-ik: *nilecä* (-*ces*), E. *nilece* | 10-dik: *kemencä*, *kämence*. A „11—19-dik“ sorszámnevekben a mordE. elejti az alapszámnévnek (-*vo*, -*ve*, -*je*) képzőjét, pl. *kävejkeje*, 12. *kämgartovo* mellett: 11-ik *kävejkece*, 12-ik *kämgartoce* stb., de a mordM.-ban 11-dik *kefkicä* (-*ces*), 12-dik: *kemgaftuvícä*, 14-ik *kemmülicä*, 17-dik *kemsisemgecä* stb.; „20-dik“ M. *komiscä*, E. *komsece*. — Az „első“ M. *perrvajś* (or. *perrvij*, *pervoj*) v. *vaścä* (*vašces*), E. *vasiń*, *vasińce* (v. ö. *vaśśä*, *vasenda*, *rašna*, fent 41. l.) v. *ikelce* | a „második“ M. *omícä*, *ombicä* (-*ces*), E. *omboce* (*oma*, *ombo* „más“). — Ide tartozik még: E. *mejłce* „utolsó“ (*mekel*, *mejle*, §. 17, p. 29).

Ismételt cselekvés sorhelyét a sorszámnév ablativusa jeleli: *omícäda*, E. *ombocede* másodsor | *kolmícäda*, E. *kolmocede* harmadszor stb.

D) Adverbialis alakok:

1. *rest*, *vejst* egyszer; *kafkst*, E. *karfst*, *karst* kétszer; *kolmíkst*, E. *kolmókst* háromszor, stb. (§. 18, D, 2).

2. *kaftuva*, E. *kartova* kétfelé, két részre, ketté; *kolmuva*, E. *kolmova* háromfelé, stb. (§. 18, A, 7).

I g e.

§. 24. A legrövidebb eredeti, nem képzéssel származott ige tőnek teljes alakja a mordvinban rendszeren még kéttagúnak és pedig önhangzó-végűnek mutatkozik, vagy annak még könnyen kimutatható, tehát szintolyan alakú mint a nem-származott névszótók nagyobb része (§. 11.): v. ö. a §. 4-ben 3., 7. és 4. rovatokban elsorolt kéttagú ige tőket, melyek közül sok még a finnben találja biztosan kéttagú megfelelőjét, pl. *andi-*, E. *ando-* etetni (ételt adni): f. *anta-* (*anda-*) | *kandi-kando-* hordani: f. *kanta-* (*kanda-*) | *javi-*, *javo-* osztani: f. *jaka-* (*jaga-*) | *tongi-*, *tongo-* tömni: f. *tunke-* (*tunge-*) | *sodi-sodo-* kötni: f. *sito-* (*sido-*) | *vali-*, *valo-* önteni: f. *vala-* | *maksi-*, *makso-* adni: f. *maksa-* | *luvi-*, *lovo-* olvasni: f. *luke-* (*luge-*) | *selge-* köpni: f. *sylke-* (*sülge-*) | *näje-*, *neje-* látni: f. *näke-* (*näge-*) | *nile-* nyelni: f. *niele-* | *peze-* mosni: f. *pese-* || *pona-* fonni: f. *puno-* | *ana-* kérni: f. *ano-* | *nola-* nyalni: f. *nuole-* | *koda-* fonni, szöni: f. *kuto-* (*kudo-*) | *erä-*, *éra-* élni: f. *elä-* | *šova-*, *čova-* dörzsölni: f. *hijo-*, *hivo-* | *sola-* olvadni: f. *sulaa-*, *sula-*. Sőt úgy látszik, hogy az egyezőleg mordM. és E.-ban *a*-végűek (4. §., 4. rovat) szorosán véve nem is eredeti ige tők, hanem hosszúval fölérő *a* végönhangzójukban (melynek a finnben többször *o* felel meg) régibb s a mordvinban különben elavult származtató képzés lappang; s hogy azon kevés esetben, hol ez ige tők vég *a*-ja származtató képző előtt mégis kiszorúl (§. 25, 3.), voltaképen az ezen lappangó képző nélkül való s így rövid *i*, *o*, *e* önhangzón végződő ige tők szolgál alapul.

Egy taggal rövidebb ige tők alak támad esetleg a rövid végönhangzónak kiszorulása által továbbképzett és ragozott alakokban, pl. *pele-* h. *pel-* ebben: *pel't* (*pel'ht*) „félj“; *valgi-*, *valgo-* h. *valg-*: *valkst* „leszállának“; *maksi-*, *makso-* h. *maks-*: E. *maksmo* „adomány“. Kéttagú ige tők, melyeknek így a végönhangzó elkopásával *j* marad a végén, egyes alakokban még ezt is elejtik s így végre egytagú önhangzón végződő tökké lesznek: *pije-* (*pij-*), *pi-*: *pif* megfőtt, *pide-* főzni | *mije-*, *mi-eladni*: M. *mišende-*, E. *miksne-* árulni | *tije-*, *ti-* tenni: M. *tifte-* tétetni | *uje-*, *uj-*, *u-* úszni: E. *uksne-* frequ. | *tuje-* el-

menni: M. *tuš* elment; *tušindi-*, E. *tukšne-* frequ. | *nuje-*, *nuaratni*: M. *numa*, E. *numo* aratás | *muje-*, *mu-* találni: frequ. *mušindi-*, E. *mukšne-* | *näje-*, *nä-* (*neje-*, *ne-*) látni: caus. *näfte-*, E. *nevte-* | *saje-* (pr. 1. *sajan* M.), *sa-*: pr. 1. *san* E., caus. *savto-* E. (v. ö. finn *saa-*). Az egytagú mordM. *fa-* „fűjni“ tönek megfelel a még kéttagú E. *puva-*.

§. 25. Igeképzés: A) Igetőtől igeető.

1) Miveltető igeető (verbum causativum) — M. *-fti*, *-fte*, E. *-vto*, *-vte* képzővel: *oza* leülni: *ozafiti-*, E. *ozavto-ültetni* | *soda-* tudni: *sodafiti-*, *sodavto-* jövendőlni, tudositani | *pra-* esni: *prafiti-*, *pravto-* elejteni, ledönteni | *kasi-*, *kasonöni*: M. *kasifiti-*, *kasufiti-* növesztetni | *udi-*, *udo-* aludni: E. *udovto-* altatni | *pečke-* átkelni: M. *pečfte-*, E. *pečevte-* átkeltetni, átvinni | E. *keme-*, *käme-* hinni: *kämerte-* hitetni, bizonyítani, igérni || *tije-*, *teje-* tenni: *tifte-*, *tevte-* tétetni, csináltatni | *näje-*, *neje-* látni: *näfte-*, E. *nevte-* mutatni.

Néhány ige-től még egyszerű *-t*, *-d* (*-ti*, *-di*, E. *-to*, *-do*, v. *-te*, *-de*) képzővel: *valgi-*, *valgo-* leszállani: *valhti-*, E. *valto-* leszállítani | *pije-* főni: *pide-* főzni | *keleme-* kiszélesedni: M. *kelepte-* (e h.³ *kelemte-* §. 9, a) | *akšimi-* fehéredni: M. *akšipti-* fehériteni | *serime-* meggyüladni: *seripte-* meggyújtani | *sime-* inni: *simde-* itatni | *šami-*, *čavmo-* ürülni: *šamdi-*, E. *čamdo-* üríteni | *eže-* melegedni: *ežde-* melegíteni | E. *keme-*, *käme-* hinni, bizni: *kämde-* bizonyítani | *šači-*, *čačo-* szülni, teremni: E. *čačto-* szülni, teremni vmit (M. *šačifti-*, *šačufti*, *šačfti-*).

2) Visszaható igeető (verbum reflexivum) — *-v* (M. *-vi*, E. *-vo*) képzővel; a mordM.-ban a megelőző önhangzó néha meghosszabbul, de másrészt a képzővel össze is olvad *u-vá* (*näjev-* h. *näiv-*től: *näivan* látszom, *näivin* látszottam, *näjuš* látszott); pl. *kadi-*, *kado-* hagyni: E. *kadovo-* maradni (hagyódni) | *panži-*, E. *panžo-* nyitni: E. *panžovo-*, M. *panživi-* (*panživi-*) nyilni (nyitódni) | *sinde-* és *sindere-*, *sintre-* törni, frangere: *sindevi-*, E. *sintrevo-* frangi | *tomba-* ütni, zúzni: E. *tombavohozzáütödni*, megütödni | *ušodo-* kezdeni: E. *ušodovo-* elkezdödni | *tije-*, *teje-* tenni: *tievi-*, E. *tejevo-* tevödni stb. — Különös jelentése az *erä-*, *erä-* „élni“ ige reflexivumának (*erä-*

vi-, *erävi-*, E. *eřavo-*) „kelleni, hasznára lenni“. Egyébiránt a mordvin reflexiv ige a „tehetés (posse)“ kifejezésére is szolgál, ilyen mondatokban: E. *te kinengak a tejevi* „ez senkinek nem tevődik (ezt senki sem teheti)“, *monen te kandovi* „nekem ez hordódik (én ezt hordhatom)“, *es čorazo vanovi tenže* „a maga fia megmentődik neki (megmentheti a maga fiát)“ | M. *alařatnät tet af muviht* „lovaidd neked nem találódnak (lovaiddat meg nem találhatod)“, *skaminza murđits af kepidivi* „egymagának a szánja nem emelődik (egymaga a szánját föl nem emelheti)“, *mon tet kepideran* „én neked emelődöm (engem te fölemelhetsz)“, *tařtama krantas teingä tievi* „ilyen szekér nekem is csinálódik (i. szekeret én is csinálhatok)“. A mordM. e részben még tovább megy mint az Erza, s egyenesen a logikai alanyra is vonatkoztatja a reflexiv igét a „vmit tehetés“ értelmével: *mon jakavan v. molevan (molivan)* én járhatok, mehetek (e h. *tein jakavi, molevi*), *af molivan* nem mehetek.

3. Gyakorító (ismételt, elaprózott vagy folytonos cselekvést jelentő) igető (verbum frequentativum, continuativum):

α) M. *-nd*, E. *-n*, *-ń* (*-ndi*, *-nde*, E. *-no*, *-ne*) képzővel (v. ö. §. 5, d), pl. *javı-*, *javo-* osztani: M. *javındi-*, E. *javno-* osztogatni, kis darabokra osztani | *lumi-*, *lovo-* olvasni: *lumındi-*, E. *lorvo-* | *azi-* mondani: *azındi-* beszélni, el-b. | *valgi-*, *valgo-* leszállani: *valgındi-*, E. *valgono-* | *řavi-*, *čavo-* csapni, ütni: *řavındi-*, E. *čavno-* | *kadı-*, *kado-* hagyni: *kadındi-*, E. *kadno-* | *tije-*, *teje-* tenni: *tiende-*, E. *tejne-* | *säze-*, *seze-* szakítani: *säzende-*, E. *sezne-* | *uje-* üszni: *uinde-*, E. *ujne-* üszkálni | *selge-* köpni: *selgende-*, E. *selgne-* | *nile-* nyelni: *nilende-* | *ule-* lenni: *ulende-*, E. *ulne-* (gyakran lenni, zu sein pflegen, бывать). — De az *-nd* helyett már a mordM.-ban is fordul elé az ebből gyengült *-ń* (*-ne*) képzőalak, pl. *näfte-* mutatni: frequ. *näfte-* (e h. *näfte-*, §. 10, c) | *jotařti-* átkeltetni: *jotařne-* | *kizıfte-* kérdezni: *kizıfne-* | *kiřte-*, *kiřče-* táncolni: *kiřne-* | *kandı-*, *kando-* hordani: *kanne-* (e h. *kandne-*) || *nolda-* eresztetni: *nolne-*.

β) *-l* (*-le*) képzővel, főleg a mordE.-ban, pl. *kando-* hordani: E. *kandle-* (M. *kanne-*) | *nevte-* mutatni: E. *nevtle-* (M. *näfte-*) | *kravto* kergetni, üzni: *kravle-* (e h. *kravtle-*) | *to-*

navto- tanítani: *tonavle-* | *nežede-* támasztani: *nežele-* (e h. *nežedle-*) || *narda-* törülni: E. *nardle-* | *jartsa-* enni: *jartsle-* | *jorta-* mondani: *jovtle-*, *jovle-* elbeszélni.

γ) -*ś* (-*se*) képzővel, pl. *nalhki-*, *nalko-* játszani: *nalh-* *kse-*, E. *nalkse-* | *śolgi-* zárni: M. *śolkse-* | *kelge-* szeretni, ölelni: M. *kelkse-* | *javo-* osztani: E. *javse-* | *andi-*, *ando-* etetni: *antse-*, E. *anse-* | *uski-*, *usko* húzni: *uskse-* | *kere-* vágni: *keřse-* | *śulgi-*, *ćulgo-* szétzúzni: *śulkse-*, *ćulkse-* | *täje-* seperni: *täjse-* | *śudi-*, *śudo-* átkozni: *śutse-* (*śutše-*) káromkodni, szitkozódni | *nelge-* elvenni: *nelkse-* | *pane-* hajtani: *pañtse-*, E. *pañse-* | *pečke-* metszeni: *pečkse-* (E. *pečkseme* hasrágás) | *pije-*, *pi-* főni: *pise-* (*pisi* forró, hév). — Meg kell jegyezni, hogy az *a*-végű ige-tők (4. §., 4. rovat), melyek pl. a causativ és reflexiv képzők előtt, valamint a mordM.-ban az egész igeragozásban ezen végőnhangzójukat változatlanul megtartják, azt mégis a frequ. -*ś* előtt gyengítik, sőt rendszeren egészen elejtik, pl. *kunda-* fogni: M. E. *kuntse-* fogdosni | *targa-* húzni: *targese-*, E. *targse-* | *narva-* kotlani: *narvese-* | *nola-* nyalni: *nolse-* | *nuva-* szunnyadni: *nuvse-* | *jaka-* járni: M. *jakse-* | *tirna-* reszketni: M. *tirnese-* | *para-* bögni: *parse-* | *peđa-* ragadni: *petse-* | *vajma-*, *ojma-* lélegzeni, pihenni: M. *vajmese-*, E. *ojmse-* | *läka-* lihegni: *läkse-* | stb. Csak *pra-* esni-től: *prase-* (Ahlq.), de *pirse-* is (Reg.). Szintigy tűnt el az *a* végű hangzó néha az -*nd* (-*n*) és -*l* frequ. képzők előtt: lásd α. β. alatt: *nolne-*, *nardle*, *jartsle-*, *jovtle-*; *s* így van *petse-* mellett *peđa-*-tól fr. *pedinde-*. E jelenségnek lehető okára nézve l. §. 24.

δ) -*ś* képzővel, a mely láthatólag csak az -*ś*-nek kevésbé különböző változata, pl. *koñe-* „hűyni“-től: E. *koñtše-* (és *koñse-*), meg a mordM.-ban néhány egytaguvá vált ige-tőtől még ezenfelül hozzá csatlakozó frequ. -*nd* képzővel (-*śi-ndi-*, -*še-nde*): *mije-*, *mi-* eladni: M. *mišende-* árulni | *muje-*, *mu-* találni: fr. *mušende-* | *saje-*, *sa-* jönni: *sašindi-* | *tuje-*, *tu-* elmenni: *tušindi-* | *nuje-*, *nu-* aratni: *nušindi-*. A mordE.-ban ezen (ket-tős képzővel való) frequ. alakoknak -*kšne* végűek, t. i. *mikšne-*, *sakšno-* v. *sakšne-*, *mukšne-*, *tukšne-* felelnek meg, a melyekből egyszersmind az -*ś*, -*ś* képzőnek teljesebb alakjául -*kš* válik ki (v. ö. finn -*ske* v. -*kse*, a -*skele* v. -*ksele*, meg -*skentele* v.

-ksentele kettős, hármas frequ. képzőkben, pl. *myy-* „eladni“-tól: *myyskentele-* v. *myyksentele-*).

Ugyancsak *-kšne* (= *-š-nd*) szolgál még az említett eseteken kívül, még pedig a mordM.-ban is, frequ. képzőül, mely kivált többtagú (s néha máris frequ. képzős) igetőkhez járúl, pl. *šormadi-* írni: M. *šormatkšne-* | *tonadi-* tanulni, hozzászokni: *tonatkšne-* | *ušidi-* kezdeni: *ušitkšne-* | *pejde-* nevetni: *pejtkšne-* | *pirimi-* gyűlni: *pirimkšne-* | *korhta-*, *korta-* beszélteni: *korhtakšne-*, E. *kortakšne-* | *šna-* dicsérni: M. *šnakšne-* || E. *pra-* esni: *prakšne-* | *jaka-* járni: *jakakšne-* | *luvolvasni*: *luvkšne-* | *teje-* tenni, fr. *tejne-*: *tejekšne-*, *tejkšne-* és *tejneksšne-* | *pane-*, *pañse-* hajtani: *pansekšne-* | *sova-*, *sovse-* bemenni: *sovsekšne-* | *korta-*, *kortle-* beszélteni: *kortlekšne-*, stb.

e) Néhány *-je* (*-ja*) képzős continuatív igető (*-d* képzős momentán igető ellenében): M. *jafije-*, *jafie-* csóválni, inteni (mom. *jafide-*, *jafode-* egyet csóválni, inteni, hajítani; v. ö. *jafča-* csóválni) | M. *čepije-* vágni folyvást (*čepade-* egyet csapni, vágni; v. ö. *čepende-* vagdalni) | M. *tostije-*, E. *tošteje-* (Reg.) kopogatni, taszigálni (M. *tostede-* egyet taszítani) | M. *pstije-* rugdosni (*pstide-*, *pistide-*, E. *stede-* egyet rúgni) | *likštije-* csattogtatni (*likštade-*, E. *lakštade-* csattantani) | *kučkerje-* (*kučkeře-*), E. *kečkerja-* (*kečkeřa-*) bökdödni, öklelni (*kučkerde-* egyszer megbödni) | M. *uderja-* (*uderja-*) simogatni (*uderda-* megsimitani) | M. *angira-* (*angirja-*) vakarni, vakaródnai, E. *angere-* (*angerje-*) gyapjút kártolni (*angerda-* egyet vakarni) | M. *jořa-* (*jořja-*) hajigálni, dobálni (*jorda-* hajítani, dobni).

4) „K e z d ő d ő cselekvést“ jelentő igető (verbum inchoativum) — *-gadi* (*-gidi*), E. *-gado* (*-gede*) képzővel, pl. *ture-*, *ture-* verekedni: *turgadi-*, E. *turgado-* verekedésbe ereszkedni | *avarde-* sírni (v. ö. *avarškšne-* frequ.): E. *avargado-* elkezdni sírni | *vizde-* szégyenleni, szégyenkedni: M. *vizdelgidi-* Reg., E. *vizdilgado-* (*vizde-l-gado-*) magát elszégyenleni | *šali-* cizvakodni, veszekedni: M. *šalgadi-* veszekedésbe eredni | *serekialtani*: M. *sergadi-*, E. *sergede-* magát elkiáltani.

5) „Egyszeri, hirtelen beálló (s egyszerismind bizonyos erővel végrehajtott, tárgyvégző v. eredményes) cselekvést“ jelentő igető (verbum momentaneum — illetőleg intensivum v.

perfectivum) — *-d, -t* (*-de, -da*, E. *-do, -de* stb.) képzővel, pl. *vačka*- tapsolni: *vačkede-, vačkade-*, E. *vačkode*- megütni, ráütni, esapni | *iliše*- inteni: E. *ilišče-* (e h. *ilište-*) neki huzalkodni, ausholen | *amela-, amula-* merni, meríteni: *amelde-, amulde-* egyszer meríteni | *varža-, E. varča-, vača-* nézni: E. *varšta-, vačta-* tekinteni, föl-t. | *sati-, sato-* elérni, elég lenni: E. *satodo-* jutni, részül esni | E. *topo-* (ebben: *topovto-* elégiteni): *topodo-* elég lenni, kitelni | *mäne-, mene-* és *mände-*, E. *mende-* meghajtani, inflectere | *korša-* szörpölni: M. *koršta-* hörpenteni | *askila-* lépni: M. *askilda-*, E. *eskilde-* egyet lépni. Ide tartoznak még a 3, s. alatt fölhozott *-d* képzős igék, melyek *-je*-féle continuatív igékkel állanak szemközt: *jafide-, tostede-* stb.

§. 26. Igeképzés: B) Névszótötől igető (verbum denominativum).

1) „Valamit-tevést, -csinálást (vmivel-működést, -illetést, -ellátást, vmit-alkalmazást)“ jelentő igető:

α) *-d* (*-di-, -de*, E. *-do, -de*) képzővel, pl. *šorma* himzés, czifraság: *šormadi-, E. šormado-* himezni, írni | *tärdä*, E. *tärde* nyüg: *tärdede-* nyügzödni | *leme*, *lem* név: *lemde-* nevezni | *kištir*, E. *ščere* orsó: *kštirde-, E. ščerde-* fonni | E. *läze* toldalék: *läzde-* hozzátoldani (v. ö. finn *lisä* és *lisää-* e h. *lisädä-*) | *šamir*, *čamor* sánta: *šamirdi-, čamordo-* sántítani (mintegy „claudum agere“).

β) *=a* képzővel, pl. *kalma*, E. *kalmo* sir: *kalma-* temetni | *šulma*, E. *šulmo* esomó: *šulma-* esomóba kötni | *mar* rakás, esoport: *mara-* megrakni | *mor*, E. *moro* dal: *mora-* dalolni | *käriks* gyöngyfűzér: *käriksa-* fölfűzni | *kařks* öv: *kařksa-* övedzeni | *sed*, *sede* hid: *šeda-* hidalni | *peřä*, *pere*, E. *pire* kert: *peřa-, piřa-* bekeríteni | *koz* köhögés: E. *koza-* köhögni | *vajmä*, E. *ojme* lélek, lélegzet: *vajma-, ojma-* lélegzeni | M. *puřhc*, *puřhcez* malacz (*puřhcezu* malaczos): *puřh-ciza-* malaczozni | *soka* eke: *soka-* szántani | *kočkařa* lábsark: *kočkařa-* lábával megrügni.

γ) *-ja* képzővel (főleg oly igék, melyekben a „valamit tenni“ jelentés szorosabban így értelmezhető: „vmit teremni, szülni, magából eléhozni, magára fölvenni“), pl. *vaša*, *vaše* csikó:

vašija- csikót elleni | *vaza, vaz* borjú: *vazija-, vazja-* borjadzani | E. *levks* kölyök, madárfi: *levksija-* megfiadzani | E. *veris* bárány: *verisija-* bárányozni | *al* tojás: *alija-, alja-* tojni, ova parere | E. *puřc* malacz: *puřcija-* malaczozni (M. *puřhciza-*, lásd β) || *lopa* levél, lomb: M. *lopaja-* levelezni | *šov, čov* hab, spuma: *šovja-, čovja-* habzani | *ver* vér: *verja-*, E. *verija-* vérzeni | *káž* harag: *kážja-*, E. *kážija-* haragudni, | E. *ojme* lélegzet: *ojmija-* föléledni || *sod* korom: *sodija-* kormosodni („kormot teremni“) | *šämen, čemen* rozstda: *šämenja-*, E. *čemenija-* rozstdásodni | *kulcun* penész: E. *kulcunija-* penészedni | *sal* só: M. *salja-* sóssá lenni | *šuma, šum* adósság: *sumija-* eladósodni | *pekä* has: *pekija-* terhessedni | E. *nolgo* takony: *nolgija-* taknyosodni | M. *ervä* nő, feleség: *erväja-* nősülni | *irdas, ardas* sár: *irdazja-, ardasija-* sárosodni | *šinä, čine* bűz: *šinija-*, E. *čineja-* bűzölni, bűdösödni.

δ) *-gando* (azaz *-ga* + frequ. *-nd*) képzővel, csak ezen egy példában: E. *algando* „tojni, ova parere“ (*al* tojás; v. ö. *alija-*).

ε) *-kst, (-ksti, E. -ksto)* képzővel: E. *urvaksto-* nőt venni, nősülni, (*urva* nő, feleség; v. ö. M. *erväja-*) | M. *kirgaksti, kurgaksti-* fölböfogni (*kirga* nyak).

2) „Valamivé-levést, válást“ jelentő igető: α) *-m (-mi, -me, E. -mo, -me)* képzővel, pl. *šava, E. čavo* üres-től: M. *šami-*, E. *čarmo-* megtűrlni, elpusztúlni | M. *akša* fehér: *akšimi-* fehéredni | M. *šura* (E. *čuro*) ritka, gyér: *šurimi-* gyérülni | *lafča, E. lavšo* ernyed, gyenge: *lafčimi-*, E. *lavšomo-* gyengülni | M. *vidä* egyenes: *videme-* egyenesedni | M. *noška* tompa: *noškami-*, *noškimi-* tompúlni | *sidä* sűrű: *sideme-* megsűrüdni | *tusta, tusto* sűrű, vastag: *tusti-*, E. *tustomo-* megsűrüdni | *tašta, tašto* ó, ócska: *taštimi-*, E. *taštomo-* avúlni | *valda, valdo* világos: M. *valđimi-*, E. *valdomo-* világosodni, | E. *čevte* lágy: *čevteme-* lágyúlni. — Reguly följegyzése szerint van e képzésnek bővebb alakja is, az *-m*-et megelőző *-kst* képzővel (v. ö. 1, ε. E. *urvaksto-*), pl. *šura, čuro*-tól: *šurikštimi-*, E. *čurukstumo-* (= *šurimi-*) | *kemä* kemény-től: *kemekštimi-*, E. *kemikstime-* keményedni | *sidä, E. säjede* sűrű-től: *sidekštimi-*, E. *säjede-kstime-* megsűrüdni.

β) *-lgad* (M. *-lgadi* v. Reguly följegyzéseiben gyakran

-lgidi, E. *-lgado*) képzővel, melynek utórésze *-gad* nyilván nem egyéb, mint a §. 25, 4. említett inchoatív képző; pl. *tusta*, *tusto* sűrű, vastag: M. *tustilgadi*-, *tustilgidi*-, E. *tustolgado*- vasta-
godni | *pižä*, *piže* zöld: *pižilgadi* (*piželgidi*-), E. *piželgado*-
zöldülni | *akša*, *ašo* fehér: E. *ašolgado*- fehéredni | *kuja*, E.
kuja kövér: *kujalgi*-, E. *kujalgado*- kövéredni | *staka*
(*sta-ka*) nehéz: *stalgi*-, E. *stalgado*- nehezedeni, stb. —
Gyakran e képzőnek előrésze el is marad, s csak *-gad* (v. más-
salhangzóhoz alkalmazkodva, de néha önhangzó után is *-kad*)
járul közvetlenül az alap-névszóhoz, pl. *sokir*, *sokor* vak:
sokirgadi-, E. *sokorgado*- vakülni | *kozä* gazdag: M. *kozä*-
gadi- gazdagodni | *kromoj* sánta: E. *kromojgado*- megsán-
túlni || *pälas*, E. *peläs* dühös: *pälaskadi*-, E. *pelaskado*- meg-
dühödni | *irdas*, E. *rudas* sár: *irdaskidi*-, E. *rudaskado*- meg-
sárosodni | E. *alamo* kevés: *alamokado*- kevesbedni.

γ) Némely *-ja* képzős ige is (lásd I, γ.) fordítható „mivé-
válás“ (magy. *=ül*)-féle igének, olyan t. i., melynek alapszava
tulajdonságot tevő tárgyat jelent, pl. *sodija*- kormosodni (tkp.
„korom-tenni“), *sämenja*- rozsdásodni stb.

3) „Valamivé-tevést“ jelentő (magy. *=ít*-féle) igetőül szol-
gál rendszeren a „valamivé-válást“ jelentő igének causativuma,
(§. 25. 1.) még pedig:

α) az *-m* képzős igék caus. alakja, mely azonban csak a
mordM.-ban divatos, (§. 9, a. szerint) *-pt* végű, pl. *akšimi*-től
akšipti- „fehéríteni“ (*akša* fehér) | *videme*-től *videpte*- „egye-
nesíteni“ (*vidä* egyenes); — eltérő csak *šami*-, E. *čavmo*-tól:
šamdi-, E. *čamdo*- „üriteni“ (*šava*, *čavo* üres).

β) a *-gad* képzős igékhez tartozó caus. alak M. *-gafti*-, E.
-gavto (*-kafti*, *-kavto*) pl. *tustilgafti*-, E. *tustolgavto*- „vas-
tagítani“ | *sokirgafti*, E. *sokorgavto*- „vakítani“ | E. *alamo*-
kavto- „kevesbiteni“.

γ) a *-ja* képzős igék causativuma: *-jafti*, E. *-javto*, pl.
irdazjafti- „sárosítani“, *saljafti*- „sóssá tenni, sózni“; — eset-
leg hiányzik is a *-ja* képzős ige, úgy hogy az egész *-jafti*,
-javto egyenesen az alapnévszótól származtat, pl. E. *štajavto*-
viaszolni (*šta* viasz), M. *mazijafti*- szépíteni (*mazi* szép).

4) Névszótóvel egyező igetők, származtató képző nélkül:
M. *ola*- haloványodni: *ola* halovány | ME. *kelme*- hidegülni,

fagyni: *kelmä* hideg | *kuja*- kövéredni: *kuja* kövér | M. *täšte*-megjegyezni: *tästä* csillag, jegy | ME. *setme*- csendesedni: *setmä*, E. *setme* csendes, csend | E. *lavšo*- gyengülni (*lavšomoid*): *lavšo* gyenge | E. *valdo*- fényleni, ragyogni (*valdomo* id.): *valdo* világ, világos | M. *vači*-, E. *vačo*- éhezni, megéhezni: *vača*, *vačo* (és *vačida*, *vačodo*) éhes | M. *nački*-, E. *načko*-nedvesedni, ázni: *načka*, *načko* nedves | *naksadi*-, E. *naksado*-rothadni: *naksada*, *naksado* rothadt | E. *kalgodo*- keményedni: *kalgodo* kemény | *kaladi*-, E. *kalado* megrepedni, bomlani: E. *kaladò* romlott, rongy. — Némely ily igének hihetőleg volt származtató képzője, mely azonban alakgyengülés útján lappangásba jutott (ilyenek látszik pl. *täšte*-, mint vmit-tevést jelentő denom. ige). De nagyobbrészt a fölhozott esetekben a névszó olyan jelentésű, hogy mondatbeli predicatumnak használva a megfelelő igének indic. praesens-alakjával meglehetősen egyetérő (pl. *valdo* „lux, lucidus“ és *valdo*- „lucere“), úgy hogy itt egyenesen, származtató képzés nélkül, igének használt névszót ismerhetünk el. E mellett ugyanis még számba vehetjük, hogy a mordvin nyelv egyéb csupa névszókat is, ha praedicatumul állanak, az ind. praesensben épen úgy ragoz, mint más eredeti igéket (pl. M. *akšan* fehér vagyok, *akšat* f. vagy, *akšitama* fehérek vagyunk, *akšitada* f. vagytok; v. ö. *kulan* halok, *kulat* halsz, *kulitama* halunk, *kulitada* haltok). — Egynémely esetben azonban nem is a névszót, hanem az igét kell elsőnek tartanunk, úgy hogy amaz ez utóbbtól való származék (nomen verbale), elkopott vagy lappangó képzővel (ilyen pl. *vača*, *vačo* e h. *vačodo*, vagy a csak E. *kalado*; v. ö. mordE. *kando* teher, azaz „hordat“, a *kandi*-, *kando*- „hordani“ igétől = M. *kantf*, §. 13. d.)

Ezen részint lappangó képzős, részint képzőtelen igékhez kell még számítanunk olyan denominatív igéket, melyeknek képzőjük különben kész igetőhöz szokott járulni. Ilyenek már a fent (3, β.) említett *-gad*-félék, a mennyiben a származtató *-gad* tkp. inchoativ képző (pl. *sokirgad*- „vakülni“ tkp. ezt teszi: „anfangen blind zu sein“); sőt az *-m* képző is (2, α.), a mely általában igével fölerő névszókhöz (adjectivumokhoz) járul, szintén tkp. igétől származtató (deverbális) képzőnek tekinthető, v. ö. mordM. *venime*-, *venime*- „nyülni, kinyülni“

az ugyanezt jelentő E. *vene-* (finn *veny-*) mellett. Ezekon kívül van ilyen látszólag denominatív szerepük az *-nd* és *-l* frequentatív képzőknek ezekben: M. *kirinde-* összegombolyodni (*kirä, kire* esomó, gombolyag) | M. *lämbändi-* (v. pedig *lämbeme-*) melegedni: *lämbä* meleg || M. *äšele-, jäšele-*, E. *ekšele-* fürödni (hütözni): *äšä, ekše* hűvös | E. *nolažle-* sikamlani, csúszkálni: *nolaža* sikos.

§. 27. Igeragozás.

A szerint, a mint az állítmányszóként szolgáló igealakokban, az állításnak módra és időre nézve való különbségein kívül, vagy csupán csak személykülönböztető alanyra-mutatás, vagy pedig ezen kívül szintilyen tárgyra-mutatás is van kitéve, — a mordvin nyelvnek két, a ragok alakjára nézve egymástól meglehetősen eltérő igeragozása van, úgy mint:

1) alanyi ragozás, mely egyaránt transitív és intransitív meg reflexív igékre terjed ki, s ragjaival az egyes- és többes-számi 1. 2. 3. alany-személyekre mutat; 2) tárgyi ragozás, mely csak transitív jelentésű igékre szorítkozik, s ragjaival egyszersmind 1. 2. 3. tárgy-személyre mutat (csak hogy annak egyes- vagy többes-számiságát részint már meg nem különbözteti).

§. 28. Alanyi igeragozás.

Az 1. és 2. alany-személyre mutató ragok az egyes-számban ugyanazok, mint az egyszerű birtokos-személyragok (§. 21.): 1. szem. *-n*, 2. szem. *-t*, mind a két dialectusban; a többes-számi ragok: 1. szem. M. *-ma, -mä*, E. *-nok, -nek*; 2. szem. M. *-da, -dä*, E. *-do, -de*, s e szerint csak a mordE. 1. szem. ragja egyező a birtokost jelelő ragalakkal. — A 3. személynek csak egyik igemódban, az imperativusban, van ragja: egy. 3. M. *-za*, E. *-zo, -ze*, több. 3. *-st*, míg a többi 3. alany-személyre való igealakok egyes-számban csupa tőalakok (mód- és idő-tők), melyeken még csak a többes-szám a névszó-többsítő *-t*-vel jelöltetik. Némely ilyen tőalak, képzése szerint, maga is névszó (azaz: nomen verbale).

1) Indicativus (jelentő mód): praesens (jelen-idő alakja, mely rendszeren jövő időre is érthető). Ezen ige-tőktől

jora- akarni | M. *erä-* (*erä-*), E. *erä-* élni | *kulī-*, E. *kulo-*
halni | *pele-* félni:

	M.	E.		M.	E.
Egy.	1. <i>joran</i>	<i>joran</i>	Egy.	1. <i>erān</i>	<i>erān</i>
	2. <i>jorat</i>	<i>jorat</i>		2. <i>erāt</i>	<i>erāt</i>
	3. <i>joraj</i>	<i>jorī</i>		3. <i>erāj</i>	<i>erī</i>
Több.	1. <i>joratama</i>	<i>joratanok</i>	Több.	1. <i>erātama</i>	<i>erātanok</i>
	2. <i>joratada</i>	<i>joratado</i>		2. <i>erātada</i>	<i>erātado</i>
	3. <i>jorajht</i>	<i>jorīt</i>		3. <i>erājht</i>	<i>erit</i>
—————					
Egy.	1. <i>kulan</i>	<i>kulan</i>	Egy.	1. <i>pelān</i>	<i>pelān</i>
	2. <i>kulat</i>	<i>kulat</i>		2. <i>pelāt</i>	<i>pelāt</i>
	3. <i>kulī</i>	<i>kulī</i>		3. <i>pelī</i>	<i>pelī</i>
Több.	1. <i>kulītama</i>	<i>kuldanok</i>	Több.	1. <i>pelīhtama</i>	<i>pelđanok</i>
	2. <i>kulītada</i>	<i>kuldado</i>		2. <i>pelīhtada</i>	<i>pelđado</i>
	3. <i>kulīht</i>	<i>kulīt</i>		3. <i>pelīht</i>	<i>pelť</i>

Ha csak az egyes-sz. 1. *joran*, 2. *jorat* (v. *erān*, *erāt*) alakokat tekintjük, azt vélhetnők, hogy az *-n*, *-t* személyragok közvetlenül a *jora-* (*erä-*) igetőhöz járultak, miszerint az igető, úgy mint pl. a finnben, egyszersmind ind. praesens-tő volna. Ámde *kulan*, *kulat* (v. *pelān*, *pelāt*) is ilyen *an*, *at*-végű, pedig itt már az igető nem *kula-* (*peła-*), hanem *kulī-*, *kulo-* (*pele-*). A többes-számi 1. *-ma*, *-nok*, 2. *-da*, *-do* személyragok előtt is ilyen, mind a két dialectusban egyformán maradandó a mutatkozik, s egyszersmind az igetőhöz *t* (*d*) járult (*kulīt-*, *kuld-* v. *pelīht-*, *pelđ-*), mely nyilván nem más mint a többes-jelelő *-t*, úgy hogy az egész igealaknak 1. *-ama*, *-anok*, 2. *-ada*, *-ado* előtt való része többesített, még pedig névszójellemű állítmányszónak mutatkozik. Már ebből is sejthetjük, hogy ezen ind. praesens-alakokban az igető nomen verbale (n. agentis) értékű, s hogy a személyragokat megelőző *a*-ban „esse“ jelentésű segédige rejlik (*kulīt-ama*, *kuld-anok* tkp. „halók-vagyunk“; *kulan* e h. *kulī-an*, *kulo-an* „haló-vagyok“), s e szerint a mordvinban ezen ind.-praesens-alakok tkp. nem egyszerű tőképzéssel és ragozással keletkezett, hanem segédigével szerkesztett (körülírt) alakok.

Az 1. *-an*, 2. *-at*, több. 1. *-ama*, *-anok*, 2. *-ada*, *-ado* személyragos praesens-végek egyébiránt állítmányszóul álló akár-

milyen névszókhoz, sőt adverbialis (casusragos) állítmányszókhoz is járulnak, egyenesen ind. praesensbeli „esse“ igének („sum, es; sumus, estis“) értelmével, s a többes-számiak előtt az állítmányszónak szintén a *t*-vel többesített alakja van, pl. M. *atā*, *atā* öreg ember: *atān* öreg ember vagyok, *atāt* ő. c. vagy; *atātama* öregek vagyunk, *atātada* ő. vagytok | *ruz* orosz: *ruzan*, *ruzat*; *rustama*, *rustada* | *vanī* ör: *vanījan* ör vagyok, *vanījat*; *vanihtāma*, *vanihtāda* örök vagyunk, vagytok | *ośsa* városban: *ośsan* városban vagyok, *ośsitama* városban vagyunk | *mon tāsān* én itt vagyok, *min tāsītama* mi itt vagyunk | *vēlā* falu (gen. *velen*): *fkā velenan* egyazon falubeli vagyok || E. *paro* jó: *paran* jó vagyok, *parat* jó vagy; *pardanok* jók vagyunk, *pardado* jók vagytok | *kučož* küldött (missus): *kučožan* missus sum, *kučoždado* missi estis | *toso* ott: *tosan* ott vagyok | *pokš* nagy: *tiñ sede pokštado* ti nagyobbak vagytok | *ośsto* városból: *miñ te ośstotanok* mi e városból [valók] vagyunk. Egy úttal megjegyezhetjük, hogy 3-ik alanyiszemély mellett a jelenidőre értendő létige („est, sunt“) már nem tétetik ki az állítmányszó után: M. *son atā* ő öreg (senex est), *sin atāt* ők öregek (senes sunt) | *son tāsā*, *sin tāsīt* ő itt van, ők itt vannak || E. *son paro* ő jó (bonus est), *siñ part* ők jók | *son toso* ő ott van, *siñ tost* ők ott vannak.

Az ind. praesens 3. szem. alakja nem egyéb, mint a -j képzős nomen agentis (§. 13. a.), melyet a mordÉ. főleg itt használ a -*ča* utóképző nélkül (*son eri* ő él, lakik; *erīča* élő, lakó).

Egyéb példák az ind. praesens-beli ragozásra:

M. *nāje*- látni: 1. *nājan*, 3. *nāi*; több. 1. *nājhtama*, 3. *nāiht* | E. *neje*-: 3. *neji*, tb. 1. *nejdanok*, 3. *nejit*, *nejt*.

M. *tije*- tenni: 1. *tijan*, 3. *tii*; tb. 1. *tihtāma* | E. *teje*-: 3. *teji*, tb. 1. *tejdanok*.

M. *šari*- forogni: 1. *šaran*, 3. *šari*, tb. 1. *šarhtama*, 3. *šariht*.

M. *mole*- menni: 1. *molān*, 3. *moli*, tb. *molhtāma* | E. 3. *moli*, tb. 1. *mol'danok*, 3. *mol't*.

M. *vanī*- nézni: 1. *vanān*, tb. 1. *vattama*, 3. *vanīht* | E. tb. 1. *vandanok*.

M. *sime*- inni: 1. *simān*, tb. 1. *siptāma*, 3. *simiht*.

M. *kadi-* hagyni: 1. *kadan*, tb. 1. *kattama*, 3. *kadiht* | E. tb.
1. *kattanok*.

Reflexiv igetőnek (§. 25, 2) praes. ragozása:

M. *näjevi-*: 1. *näivan*, 2. *näivat*, 3. *näivi*; tb. 1. *näjuftama*,
3. *näiviht*.

E. *nejevo-*: 1. *nejevan*, 2. *nejevat*, 3. *nejevi*, tb. 1. *nejevtanok*,
3. *nejevit*.

M. *erävi-*: 1. *erävan*, 2. *-vat*, 3. *erävi*; tb. 1. *eräftama*, 3. *eräviht*.

E. *erävo-*: 1. *erävan*, 2. *-vat*, 3. *erävi*; tb. 1. *erävtanok*, 3. *erävit*.

2) Indicativus: praeteritum; a fentebbi igetőktől:

	M.	E.		M.	E.
Egy.	1. <i>jōrañ</i>	<i>joriñ</i>	Egy.	1. <i>erāñ</i>	<i>eriñ</i>
	2. <i>jorat'</i>	<i>jorit'</i>		2. <i>erāt'</i>	<i>erit'</i>
	3. <i>joraś</i>	<i>joraž, -aś</i>		3. <i>erāś</i>	<i>erāž, -aś</i>
Több.	1. <i>joramä</i>	<i>jorinek</i>	Több.	1. <i>erämä</i>	<i>erinek</i>
	2. <i>joradä</i>	<i>joride</i>		2. <i>erädä</i>	<i>eride</i>
	3. <i>jorašt</i>	<i>jorašt</i>		3. <i>erāšt</i>	<i>erāšt</i>
—————					
Egy.	1. <i>kuliñ</i>	<i>kuliñ</i>	Egy.	1. <i>pelin</i>	<i>pelin</i>
	2. <i>kulit</i>	<i>kulit'</i>		2. <i>pelit</i>	<i>pelit'</i>
	3. <i>kulis</i>	<i>kulož, -oś</i>		3. <i>pels</i>	<i>pelež,</i> <i>pelž (-eś, -ś)</i>
Több.	1. <i>kulimä</i>	<i>kulinec</i>	Több.	1. <i>pelimä</i>	<i>pelinek</i>
	2. <i>kulidä</i>	<i>kulide</i>		2. <i>pelidä</i>	<i>pelide</i>
	3. <i>kulist</i>	<i>kulošt</i>		3. <i>pelst</i>	<i>pelešt, pelšt.</i>

Az igetőtől különböző praeteritumtöt legjobban a mordE. tünteti föl, hol *jora-*, *kulo-* ellenében a praet. 1. 2. szem. alakjaiban *jori-*, *kuli-* van. Tekintetbe véve, hogy ezen praeteritumtök után a többes-számi 1. 2. személyragoknak magashangú alakjuk van (*jorinek*, *joride*, s nem: *jorinok*, *-do*), s szintígy a mordM.-ban a látszólag az igetővel egyező praeteritumtök után (*jora-mä*, *-dä*, *kuli-mä*, *-dä*, s nem *jorama* stb.), biztosan fölismerhetünk a praeteritumtö képzésére szolgáló (bár lappangó) *-j* képzöt, mely jelesen a *pele-* igetőt is *pele-*vé teszi (v. ö. a szintén nagyrészt lappangó *-j* nomen agentis-képzést, §. 13, a., s a finn nyelvnek *-i*-vel való praeteritumképzését. — A 3-ik személyre megint, úgy mint a praesensben, eltérő alak van, a

mi határozottan az Erzában tűnik ki: *kulož* (nem *kuliž*, úgy mint 1. *kuliń*, 2. *kuliť*), *joraž* (nem *joriž*, úgy mint 1. *joriń*, 2. *joriť*). E szerint a mordM. -š, -s (*joraš*, *kulis*) sem tartható 3-ik személyragnak, hanem csak annak a minék a *kulož*-beli -ž különben ismeretes, azaz nőmen verbale-képzőnek, mely ezen praeteritumbeli 3. személyalakon kívül kivált a mordE.-ban használatos (§. 13, e.: E. *kulož* „halott, mortuus“).

Állitmányszóul álló névszóhoz járuló létigének praeterituma, mely a praesensbeli 1. -an, 2. -at, több. 1. -ama, -anok, 2. -ada, -ado ragszerű létigének felel meg („eram, eras, erat, stb.“):

(M.) egy. 1. -ilen (-elen), -l ^{en}	(E.) egy. 1. -eliń, -liń
2. -ilet (-elet), -let	2. -elit', -lit
3. -il (-el), -l	3. -el', -l'
több. 1. -ilemä (-elemä)	több. 1. -elinek, -linek
2. -iledä (-eledä)	2. -elide, -lide
3. -ilht, -ilt (-elt)	3. -elt', -lt'

pl. M. *soldatilen* katona valék (voltam), *son šajtanil* ő ördög vala (volt), *tazalen* egészséges valék, *tazatelemä* egészségesek valánk, *muvirhtilt* bűnösök valának | E. *paroliń*, -lit', *parol'* jó valék, valál, vala; *partelinek* (*parotelinek*) jök valánk stb. || M. *tasa* itt: *tásil* (*tásel*) itt vala, *tásilt* itt valának, *fkä-velen-ńilht* egy falubeli[ek] valának | E. *ošsoliń* városban valék: *ošsolinek* v. valánk. — Ezen -len, -let, -l (E. -liń, -lit', l') rövid encliticus létige-alakok egyébiránt az *ule-* (finn *ole-*, magy. *vol-*) „lenni, esse“ igének praeterituma helyett valók. Ennek teljes alakja (praet. 1. *ulín* (*ulen*), E. *ulin*, praes. 1. *ulan* stb.) ugyanis csak akkor áll, ha nyomaték esik a létigére (*ulen ošsa*, *ančak af teći* „voltam a városban, csakhogy nem ma“), míg a praes. *ulan* kivált futurumra értendő (*esta sire ulan* „akkor öreg leszek“); ezenkívül a teljes alakú *ule-* ezt teszi: „létezni, meglenni (vorhanden sein)“, pl. *moń uli alašazä* „nekem van lovam“, *moń uliht alašanä* „vannak lovaim“. — Még meg kell jegyezni, hogy az encliticus létige praet. 3-dik személyalakja nem -š (-ž)-vel készült, hanem az 1. 2. személybeli praeteritum-többlől rövidült el (egy 3. -l' e h. -li) vagyis a finn *oli* „vala“-nak felel meg; ellenben a teljes alakú *ule-*től praet. 3. szem. *ulš*, E. *ulž* (*ul's*), több. *ulšt* (*ul'st*).

3) Imperativus — parancsoló mód, a kívánt eselekvés kifejezésére, — a mordvinban csak praesensre (szorosb és általánosb jelenidőre) vonatkozik. Alapjául maga az igető szolgál, egyéb módképző nélkül; személyragja: egy. 2. *-t* (a mássalhangzón végződő rövidült igetőkön) és *-k* (önhangzó végű teljes igetőkön); egy. 3. M. *-za*, E. *-zo*, *ze*; több. 2. M. *-da*, E. *-do*, *-de*; 3. *-st*. Az 1. személy alakjait rendszeren pótolja az indicativus (praes.), pl. M. *erda*, *tihtáma* „gyertek, csináljunk“ (tkp. „csinálunk“) | *erda*, *piditama* „gyertek, főzzünk (tkp. főzünk)“ | *koda af avar'dan* „hogy ne sírjak“ (tkp. „hogy nem sírok“) | E. *stádo*, *mold'anok* „keljetek föl, menjünk el (tkp. megyünk)“ | *daj žerebejse kajatanok* „hadd vassünk nyilat (vetünk)“; v. ö. „jó atyafi, hadd fizetek! kérem azt a kötlevelet“ (Arany J.). — Pl. *soda-* tudni; *maksi-*, E. *makso-* adni, *pele-* félni, *seve-* enni igetőkől:

	M.	E.	M.	E.
Egy. 2.	<i>sodak</i>	<i>sodak</i>	Egy. 2. <i>makst</i>	<i>makst</i>
3.	<i>sodaza</i>	<i>sodazo</i>	3. <i>maksiza</i>	<i>maksozo</i>
Több. 2.	<i>sodada</i>	<i>sodado</i>	Több. 2. <i>maksida</i>	<i>maksodo</i>
3.	<i>sodast</i>	<i>sodast</i>	3. <i>maksist</i>	<i>maksost</i>

Egy. 2.	<i>pel'ht</i>	<i>pel't</i>	Több. 2. <i>peleda</i>	<i>pelede</i>
3.	<i>peleza</i>	<i>peleze</i>	3. <i>pelest</i>	<i>pelest</i>

Egyéb példák: M. *sime-* inni: 2. *sipt*, *simeda* | *šuvi-* ásni: 2. *šuft*, *šuvida* | *kandi-* hordani: *kantt*, *kantta* | *azindi-* elbeszélni: *azintt* | *azi-* mondani: *azik* | *tije-* tenni: *tiht*, *tieda* (*tijeda*) | *erä-* élni: *erak* || E. *sime*: 2. *simt*, *simede* | *čuvo-*: *čuvt*, *čuvodo* | *šormado-* irni: *šormatt*, *šormadodo* | *teje-* tenni: *tejt* (*tejek*) | *vano-* nézni: *vanok*, *vanodo* | *udo-* aludni: *udok*, *udodo* | *mole-* menni: *mol't*, *molede*.

Az imperativus 3. szem. alakjaiban az egyes-számi *-za*, E. *-zo*, *ze*, több. *-st* ragok ugyanazok mint a birtokosra mutató tiszta személyragok (E. *-zo*, *-ze*, több. ME. *-st*, pl. E. *kudozo*, *kudost*, l. §. 21.). E 3. személyalakokra nézve a mordvin nyelv egyszersmind teljesen egyezik a szintén déli-ugor szomszédjával, a cseremiszszel, a melyben pl. *tol-* (*tolo-*) „jönni“, *pokto-* „hajtani“ igéktől imp. 3. *tolžo*, *poktožo*, több. *tološt*, *poktošt* (v. ö. *kudožo* háza, *kudošt* házuk). Különös, hogy a mordM.-ban

a *-za* (= E. *-zo, -ze*) ragos imp. 3. személyalak mellett, ezt tőalak gyanánt alapül véve, 1. személyalakok is merülnek föl, az ind. praesensben szereplő személyragos létigealakokkal 1. *-an, -ama*, csakhogy a tőül szolgáló alaprészen (*-za*) több. 1. *-ama* előtt nincs jelölve a többes-szám úgy mint az ind. praes.-ben (*-zama*, s nem *-stama*). De meg kell jegyezni, hogy ez ilyen alakokra csak nagyon ritkán akadunk: az Ahlqvist közölte nyelvmutatványokban hiába kerestem, s csak Reguly jegyzeteiben fordul elé ilyenekkel való néhány példamondat: *son joraj, mon martenza molezan* „ő akarja, [hogy] én vele menjek“ | *son märks, kudu ilädezama* „ő mondta, [hogy] haza maradjunk (ittthon maradjunk)“ | *pančka ortat, štobi suvavezama* „nyisd ki a kaput, hogy bemehessünk“. Csak a paradigmákban hozzák föl Ahlqvist és Reguly a 2. szem. alakjait is, *-zat, -zada* végekkel, s amaz ez alakokat, a *-za, -st* végű 3-dik személybeliakkal összefoglalva, optativus módnak nevézi, s az imperativusnak csak a 2. személybeliét hagyja meg (pl. *sodak, pel'ht*, több. *sodada, peleda*), de megjegyezvén, hogy e módnak 3. személyalakjait az optativus (*-za, -st*) pótolja. Szerinte az optativus ragozása:

egy. 1. <i>sodazan, pelezan</i>	több. 1. <i>sodazama, pelezama</i>
2. <i>sodazat, pelezat</i>	2. <i>sodazada, pelezada</i>
3. <i>sodaza, peleza</i>	3. <i>sodast, pelest.</i>

Ornatov grammatikája semmit sem tud 1. *-zan, -zama*, 2. *-zat, -zada*-féle imperativus- vagy optativusalakokról, hanem csak a *-za, -st* végű 3. szem. imperativusalakot ismeri.

Wiedemann szerint az Erzában is volna meg ez a *-zan*-féle optativus, noha maga is úgy találja, hogy az csak „igen gyéren fordul elé (kommt nur sehr sparsam vor)“, kivéve a 3-dik személyalakot, mely az imperativus pótlására szolgál. Pédamondatot csak egyet hoz föl (1. szem. alakkal): *inãldsamam, sovazan kudozonzo* „kér engem, [hogy] menjek be az ő házába“. De a paradigmákban, melyeket az optativusról ád, van olyan egyenetlenség is, mely arra mutat, hogy az 1. 2. személyekre csakugyan nem sok példát találhatott. A mélyhangú *vano-* „nézni“ és a magashangú *teje-* „tenni“ igetők optativus-ragozása ugyanis Wiedemann szerint a következő:

egy. 1. <i>vanozan, tejezen</i>	több. 1. <i>vanozanok, tejzenek</i>
2. <i>vanozat, tejezet</i>	2. <i>vanozado, tejzede</i>
3. <i>vanozo, tejeze</i>	3. <i>vanost, tejest.</i> — Itt

nagyon is föltetsző, hogy *vanozanok* (s nem *vanozonok*), *vanozado* (s nem *vanozodo*)-nak megfelel *tejzenek, tejzede* s nem *tejzanok, tejzado*, úgy mint az ind. praes.-ben van *tejd'anok, tejd'ado* (az önhangzó-illeszkedésnek a mordE.-ban szokott egyik megszorítása szerint, lásd §. 7-ben az *a.* kivételt); szintígy *vanozan, -zat* mellett *tejezan, -zat* kellene. — Még csak azt kell constatálnunk, hogy a rendelkezésünkre levő mordE. textusokban nem is fordul elé 1. 2. személyre való *-zan*-féle optativus-alak; így nem a Nyelvt. Közl. V. kötetében közölt eredeti mesék és dalokban, sem a Máté-evangeliom fordításában, melyet maga Wiedemann újra kiadott; pedig van abban több hely, hol a fent idézett mordM. példamondatok szerint állhatott volna az optativus-alak, pl. Máté 8, 31. „engedd meg, hogy menjünk“ (a fordításban infinitívussal: *meřt minenek molems* tkp. „mondj nekünk menni“); 13, 28. „akarod-e hogy elmenjünk“ (*melezet tuji li molems minenek* tkp. „kedvedbe jut-e menni nekünk“, azaz „[hogy] menni [van] nekünk = hogy mennünk kell“); 26, 17. „hol akarod hogy megkészítsük“ (*koso minenek meřat anokstams* tkp. „hol mondasz nekünk készíteni“). Végre C. v. d. Gabelentz sem talált *-zan*-féle 1. 2. szem. optativus-alakot mind a négy evangeliom fordításában.

Tekintve, hogy a mordM.-ban csak a *-zan, -zama* egy. és többes-számi személyalakokra, a mordE.-ban meg csak *-zan*-ra van igazoló példánk, legcélszerűbb lesz ez alakokat nem tekinteni külön (akár optativus, akár II. imperativusnak nevezendő) módnak, hanem a többi 2. 3. személyi imperativus alakokhoz foglalni, úgy hogy ez lenne az imperativusnak teljes ragozása, pl. *sa-* „jönni“ igétől:

	M.	E.		M.	E.
egy. 1.	<i>sazan</i>	<i>sazan</i>	több. 1.	<i>sazama</i>	(<i>sazanok</i>)
2.	<i>sak</i>	<i>sak</i>	2.	<i>sada</i>	<i>sado</i>
3.	<i>saza</i>	<i>sazo</i>	3.	<i>sast</i>	<i>sast.</i>

4) Potentialis lehetőség-mód, csak lehetőnek, föltételtől függőnek képzelt cselekvés kifejezésére; rendszeren jelen, illetőleg jövő időre, de néha múlt időre is vonatkozik (magy.

„jönne“ v. „jött volna“, másképen „jö vala“). Ahlqvist e módot conjunctivusnak, Wiedemann és Reguly meg conditionalisnak nevezik. — Pl. *soda-*, *vani-* (E. *vano-*), *pele-* igéktől.

	M.	E.		M.	E.
Egy.	1. <i>sodalen</i>	<i>sodavliñ</i>	egy.	<i>vanilen</i>	<i>vanovliñ</i>
	2. <i>sodalet</i>	<i>sodavlit</i>		<i>vanilet</i>	<i>vanovlit'</i>
	3. <i>sodal</i>	<i>sodavol'</i>		<i>vanil</i>	<i>vanovol'</i>
Több.	1. <i>sodalemä</i>	<i>sodavlinek</i>	tb:	<i>vanilemä</i>	<i>vanovlinek</i>
	2. <i>sodaledä</i>	<i>sodavlide</i>		<i>vaniledä</i>	<i>vanovlide</i>
	3. <i>sodal'ht</i>	<i>sodavolt</i>		<i>vanil'ht</i>	<i>vanovolt</i>

Egy.	1. <i>pelelen</i>	<i>pelevliñ</i>	Több.	1. <i>pelelemä</i>	<i>pelevlinek</i>
	2. <i>pelelet</i>	<i>pelevlit'</i>		2. <i>peleledä</i>	<i>pelevlide</i>
	3. <i>pelel</i>	<i>pelevel</i>		3. <i>pelel'ht</i>	<i>pelevelt.</i>

Reguly jegyzeteiben a több. 3. szem. *-lt* (*-l't*) végű: *las-kelt* futnának, *ulelt* volnának. — A potentialisnak mordE. alakjai még világosan mutatják, hogy ez igemód képzését az igeigetőhöz járult *ule-* létige, még pedig ind. praeterituma eszközölte, miszerint az tulajdonképen az *-an*, *-at* stb. végű ind. praesensnek megfelelő szerkesztett alakú praeteritum (v. ö. ilyenek lehetõ potentialis jelentésére nézve, magy. *adok vala* = „adtam volna“). Itt-ott még a rövidületlen *ule-* is fordul elé: *karma-ulin* „kezdenék, fognék“ Reg. (= M. *karmalen*) | *kunda-ulin* „megfognék“; (2. *kunda-ulit'*, 3. *kunda-ul'*; 1. *kunda-ulinék*, *-ulnek*; 2. *kunda-ulide*, *-ulde*; *kunda-ul't*) Reg. | *muške-mosni-tól*: 1. *muškivilin* (e h. *muškevin*, M. *muškelen*) Reg. | magától az *ule-* „lenni“ igétől: 1. *ulivilin*, 2. *ulivilit'*, 3. *ulivil*; 1. *ulivilinek*, *-vilnek*, 2. *ulivilide*, *-vilde*, 3. *ulivil't* Reg. (= W. *ulevliñ* stb., M. *ulelen*).

5) Conditionalis — föltételező mód, mely egyszerűen állított vagy csak lehetõnek tartott cselekvést fejez ki, annak következményére való utalással.

α) Conditionalis: praesens (futurum), egyszerűen állított cselekvésről; pl. *soda-* igétől:

	M.	E.
Egy.	1. <i>sodañdärän</i>	<i>sodñndär'an</i>
	2. <i>sodañdärät</i>	<i>sodñndär'at</i>
	3. <i>sodañdäräj</i>	<i>sodñndäräj</i>

Több. 1. <i>sodańdärätama</i>	<i>sodińdärätanok</i>
2. <i>sodańdärätada</i>	<i>sodińdärätado</i>
3. <i>sodańdäräjht</i>	<i>sodińdäräjht</i>

M. *kulindärän* ha meghalok (*kuli-*), *pelindärän* ha félek (*pele-*), *näindärän* ha látok (*näje-*), *märgindärän* ha mondok, parancsolok | E. *vanindärän* ha nézek (*vano-*), *molińdärän* ha megyek (*mole-*), *tejińdärän* ha teszkek (*teje-*). — Példamondatok: M. *matiduvindärät*, *teinza af steaftuvat* ha elalszol (el fogsz aludni), ő téged föl nem kelthet; *son molendäräj*, *monga molan* ha ő megyen, én is megyek | E. *ki tenk jovińdäräj*, *ilado kämt* ha valaki nektek mond, ne higyetek; *pežet tejińdäräj karšot bratot tońt*, *molť* ha vétket tesz ellened a te atyádfia, menj el, stb.

Látni való, hogy a conditionalis-alakok utórésze *därä-* (*dära-*) segédige, ind. praes. ragozással; a személy szerint nem változó előrészében pedig az igetőhöz lappangó *-j* meg *n* járult (*soda-*tól: M. *sodań-*, E. *sodiń-*; E. *vano-*tól *vaniń-* (s nem *vanoń-*). A *därä-* segédige még külön állva is fordul elé, az egy. 3. szem.-ben (*täräj*), pl. M. *täräj mon molan*, *kandan tol* „ha én megyek, hozok tüzet“ (Ahlqv. 113. l.); Reguly jegyzeteiben (*terej*): *terej mon šävine*, *moń šutsesamak* „vajjon talán (paszt, etwa) én vettem, [hogy] engem szidasz“. Hogy mit jelent voltaképen ezen *täräj* (egy. 3. szem. igealak), megsejthetjük a hasonló mordE. mondatokban megfelelő (orosz) *budě*, *budi-*ból pl. *bude ki kevsttädiz*, *jovtado* „ha valaki kérdez titeket, mondjátok...“ (Wied.) | *budi moń nej letsamak*, *estet a-paroš uli* „ha engem most meglősz, magadnak baj lesz“ (mordE. mese, NyK. V, 87.). Az oroszban ugyanis *budě*, *budět* (быде, будеть) „wenn etwa, falls etwa“, tkp. „leszen“. E szerint a *täräj-t* is így értelmezhetjük, pl. az idézett „*täräj mon molan*“ mondatban: „leszen (megesik, történik), én megyek“, azaz „leszen, hogy én megyek“, a mi a következményt közlő utómondattal együtt csakugyan ezt teheti „ha én megyek, (hozok tüzet)“. Valószínű is, hogy a mordvin *tärä-* ige épen a magy. *tör-tén-*igével tartozik egybe. Ezen értéke szerint a mordvin *tärä-* mint encliticus segédige (*därän*, *därät* stb.) az *-n* végű igealakon (*sodań-*, E. *sodiń-*), melyben gerundium-felét láthatunk, tkp. csak az állított cselekvésnek „történetes beállítását“ emeli ki,

miszerint pl. *näindärän* „ha látok“ eredetileg csak ezt tette: „látva-törtéнем, látva-leszek (v. látni-törtéнем, látni-leszek)“, azaz: „történetesen látok, látni találok“, mert *näindärän* helyett ez is mondható: *täräj, mon näjan* „leszen (történik), hogy én látok“.

β) Conditionalis: praeteritum — a mordM.-ban a *därä*-segédigének egyszerű praeteritumával: 1. *-därän, -därät, -däräs*, több. 1. *-därämä, 2. -därädä, 3. -däräst*, pl. *sodaändärän, kulindärän* stb. Példamondatot ily cond. alakra csak Reguly jegyzeteiben találtam: *son tosa ulenderes (ulendäräs)*, *sodasi* „ha ő ott volt, (hát) tudja“. Ahlqvist szerint ez alak a múltra vonatkozólag lehetőnek tartott cselekvést jelentene (pl. a *kulindärän*-t így fordítja a paradigmában: „ha meghaltam volna“ — „wenn ich gestorben wäre“).

A mordE.-ban ellenben a *därä*-segédigének praesense járúl az igének létigével szerkesztett praeteritum- (s egyszerűs-mind potentialis) -alakjához: 1. *sodavliändärän, 2. sodavliändärät* stb.; *ulevliändäräj son vedun, sodavliže* „ha ő jős volna, tudná“, *nejevliändäratanok* „ha láttunk volna, (köszöntöttünk volna)“; *ulevliändäräj kiñ kätsevenze šado revet i vejke sinstest kadovliändäräj* „ha valakinek száz juha volna (tkp. ha volnának kinél száz juhok), s egy közülök elveszne, [nem menne-e keresni]“.

γ) Conditionalis: praeteritum — a *därä*-segédigének létigével szerkesztett praeteritum- vagyis potentialis-alakjával, a mordM.-ban: 1. *-därälen, 2. -därälet, 3. -däräl*, több. 1. *-därälemä, 2. -däräledä, 3. -därälht*, pl. *kulindärälen* „ha meghalnék“ („wenn ich sterben würde“ Ahlq.). — Reguly szerint az Erzában is van ilyen cond.-alak: *mon ulindära-ulin (ulindäravliñ)* „ha én volnék“ vagy „ha én voltam volna“.

Úgy látszik, hogy a β. γ. alatt leírt conditionalis-alakok csak igen gyéren fordúlnak elé, minek részint az is az oka, hogy helyettük a potentialis szerepelhet conditionalis előmondatokban, pl. M. *kida täni muvil teink kistēindaf lomañ* „ha most találkozónék hozzánk megkeresztelt ember, [engem adnának neki] | E. *koda miñ avolidiz mu, ton jomavlit* „ha mi nem találtunk volna téged, elvesztél volna“.

Több. 1. <i>sodańdärätama</i>	<i>sodińdärätanok</i>
2. <i>sodańdärätada</i>	<i>sodińdärätado</i>
3. <i>sodańdäräjht</i>	<i>sodińdäräjht</i>

M. *kulindärän* ha meghalok (*kuli-*), *pelindärän* ha félek (*pele-*), *näindärän* ha látok (*näje-*), *märgindärän* ha mondok, parancsolok | E. *vanińdärän* ha nézek (*vano-*), *molińdärän* ha megyek (*mole-*), *tejińdärän* ha teszkek (*teje-*). — Példamondatok: M. *matiduwindärät*, *teinza af steaftuvat* ha elalszol (el fogsz aludni), ő téged föl nem kelthet; *son molendäräj*, *monga molan* ha ő megyen, én is megyek | E. *ki tenk jovtındäräj*, *ilado kämt* ha valaki nektek mond, ne higyetek; *pežet tejińdäräj karšot bratet tońt*, *molt* ha vétket tesz ellened a te atyádfia, menj el, stb.

Látni való, hogy a conditionalis-alakok utórésze *därä-* (*dära-*) segédige, ind. praes. ragozással; a személy szerint nem változó előrészében pedig az igetőhöz lappangó *-j* meg *n* járult (*soda-*tól: M. *sodań-*, E. *sodiń-*; E. *vano-*tól *vaniń-* (s nem *vanoń-*). A *därä-* segédige még külön állva is fordul elé, az egy. 3. szem.-ben (*täräj*), pl. M. *täräj mon molan*, *kandan tol* „ha én megyek, hozok tüzet“ (Ahlqv. 113. l.); Reguly jegyzeteiben (*terej*): *terej mon šavine*, *moń šutsesamak* „vajjon talán (развѣ, etwa) én vettem, [hogy] engem szidasz“. Hogy mit jelent voltaképpen ezen *täräj* (egy. 3. szem. igealak), megsejthetjük a hasonló mordE. mondatokban megfelelő (orosz) *bude*, *budi-*ból pl. *bude ki kevsttädiz*, *jovtado* „ha valaki kérdez titeket, mondjátok...“ (Wied.) | *budi moń nej letsamak*, *estet a-paroš uli* „ha engem most meglösz, magadnak baj lesz“ (mordE. mese, NyK. V, 87.). Az oroszban ugyanis *bude*, *budet* (буде, будетъ) „wenn etwa, falls etwa“, tkp. „leszen“. E szerint a *täräj*-t is így értelmezhetjük, pl. az idézett „*täräj mon molan*“ mondatban: „leszen (megesik, történik), én megyek“, azaz „leszen, hogy én megyek“, a mi a következményt közlő utómondattal együtt csakugyan ezt teheti „ha én megyek, (hozok tüzet)“. Valószínű is, hogy a mordvin *tärä-* ige épen a magy. *tör-tén*-igével tartozik egybe. Ezen értéke szerint a mordvin *tärä-* mint encliticus segédige (*därän*, *därät* stb.) az *-n* végű igealakon (*sodań-*, E. *sodiń-*), melyben gerundium-felét láthatunk, tkp. csak az állított cselekvésnek „történetes beállását“ emeli ki,

miszerint pl. *näindärän* „ha látok“ eredetileg csak ezt tette: „látva-történem, látva-leszek (v. látni-történem, látni-leszek)“, azaz: „történetesen látok, látni találok“, mert *näindärän* helyett ez is mondható: *täräj, mon näjan* „leszen (történik), hogy én látok“.

β) Conditionalis: praeteritum — a mordM.-ban a *därä*-segédigének egyszerű praeteritumával: 1. *-därän, -därät, -däräs*, több. 1. *-därämä, 2. -därädä, 3. -däräst*, pl. *sodaändärän, kulindärän* stb. Példamondatot ily cond. alakra csak Reguly jegyzeteiben találtam: *son tosa ulenderes (ulendäräs)*, *sodasi* „ha ő ott volt, (hát) tudja“. Ahlqvist szerint ez alak a múlta vonatkozólag lehetők tartott cselekvést jelentene (pl. a *kulindärän*-t így fordítja a paradigmában: „ha meghaltam volna“ — „wenn ich gestorben wäre“).

A mordE.-ban ellenben a *därä*-segédigének praesense járúl az igének létigével szerkesztett praeteritum- (s egyszersmind potentialis) -alakjához: 1. *sodavliändärän, 2. sodavliändärät* stb.; *ulevliändäräj son vedun, sodavlice* „ha ő jós volna, tudná“, *nejevliändäratanok* „ha láttunk volna, (köszöntöttünk volna)“; *ulevliändäräj kiñ kätsevenze šado revet i vejke sñstest kadovliändäräj* „ha valakinek száz juha volna (tkp. ha volnának kinél száz juhok), s egy közülök elveszne, [nem menne-e keresni]“.

γ) Conditionalis: praeteritum — a *därä*-segédigének létigével szerkesztett praeteritum- vagyis potentialis-alakjával, a mordM.-ban: 1. *-därälen, 2. -därälet, 3. -däräl*, több. 1. *-därälemä, 2. -däräledä, 3. -därälht*, pl. *kulindärälen* „ha meghalnék“ („wenn ich sterben würde“ Ahlq.). — Reguly szerint az Erzában is van ilyen cond.-alak: *mon ulindära-ulin (uliändäravliñ)* „ha én volnék“ vagy „ha én voltam volna“.

Úgy látszik, hogy a β. γ. alatt leírt conditionalis-alakok csak igen gyéren fordulnak elé, minek részint az is az oka, hogy helyettük a potentialis szerepelhet conditionalis előmondatokban, pl. M. *kida täni muvil teink kistädindaf lomañ* „ha most találkozna hozzánk megkeresztelt ember, [engem adná nek] | E. *koda miñ avolidiz mu, ton jomavlit* „ha mi nem találtunk volna téged, elvesztél volna“.

6) Ahlqvist a mordM.-ban még egy *modus desiderativus*-t is vett föl, ezen módjellemezővel: *-lksil*, s a *potentialis*-beli (vagyis a létige *praeteritum*-ában használt) ragozással, pl. *sa-* „jönni“ igétől: egy. 1. *salksilen*, 2. *salksilet*, 3. *salksil*; több. 1. *salksilemä*, 2. *salksiledä*, 3. *salksil'ht*; vagy a *kulí-*, *pele-* igéktől: 1. *kulilksilen*, *pelelksilen* stb. Szerinte pl. *salksilen* ezt jelentené: „ich will kommen“ v. „ich wollte kommen“.

— A mordE.-ban ezen *-lksil*-féle alakoknak megfelelnek *-ksel*-félék, melyeket Wiedemann *optativus praeteritum*-ának nevez, pl. *jartsa-*, „enni“, *sime-* „inni“ igéktől: 1. *jartsakseliñ*, *simekseliñ*, 2. *-kselit'*, 3. *-ksel'*; több. 1. *-kselinek*, 2. *-kselide*, 3. *-kselt'*. Ez alakok jelentésére nézve azonban megjegyzi (Gramm. 104. l.): „das praeteritum des optativs gibt nicht sowohl dem satz den ausdruck des wunsches, als es vielmehr das zeitwort »wollen, wünschen« selbst in sich schliesst, z. b. *purmakseliñ* ich wollte versammeln, ich hätte gern versammelt“. S csakis ily jelentéssel fordulnak elé a mordE. Máté-evangeliomnak néhány helyén: M. 25, 35. *mon jartsakseliñ, i tiñ makside monen jartsams*; *simekseliñ, i tiñ simdimiz moñ* „éheztem (enni akartam) és adtatok ennem; szomjuhoztam (inni akartam) és itattatok engem“ | 14, 5. *i čavokselize soñze, a pelž naroddo* „s meg akarta ölni (хотѣлъ убитъ ego), de félt a néptől“ | 23, 37. *mežardo razt mon purmakseliñ toñt ejkakšt* „hányszor akartam összegyűjteni (хотѣлъ я собрать) a te fiaidat“. Meg kell jegyezni, hogy a 1821-ben kelt mordE. újtestamentom e helyeken *-kskel*-féle alakot használ: *jartsikskeliñ, simekskeliñ, čavikskelen' soñze, purnikskelen'*.

A mordM. *-lksil*-féle alakra csak Reguly jegyzeteiben találtam példát (egy. 3. szem., egyszersmind tárgyi raggal: *nalna makselkseleze* (= *maksilksilezä* Ahlq.) „sőt meg akarta adni (даже хотѣлъ отдать)“, s tagadólag: *afelkseleze* (*afilksilezä*) *maksa* „nem akarta megadni (не хотѣлъ отдать)“. E példa pedig az Ahlqvist adta két fordítás közül csak az egyiket igazolja, t. i. ezt: *salksilen* „ich wollte kommen“. Ily jelentésüknél fogva pedig a mordM. *-lksilen* stb., s a mordE. *-kseliñ* stb. végű igealakok tulajdonképen nem vehetők külön *desiderativ* (v. *optativus*) módnak, hanem inkább *desiderativ* (*conativ*) értelmű igétől való *indicativus*-beli *praeteritum*-nak tűnnek föl (*sa-* mellett:

salksıl- „kommen wollen“, praet. *salksilen* stb.). A desiderativ értelembatározást, az *afılksilen maksa* tagadó alak szerint, nyilván segédige eszközölte, s ilyenül alkalmasint a *kelge-* „szereetni, akarni“ igének frequentativuma szolgált (*kelkse-, kelksele-*), miszerint pl. *salksilen*-nek régibb teljes alakja ez volt volna: *sa-gelkselen* (tkp. „jönni akargattam“), a miből a mordE. *sakselin* is válhatott.

§. 29. Tárgyi igeragozás:

A) III. személyi tárgyra (egy. „öt, azt“, több. „öket, azokat“) mutató ragozás; igető: *soda-* tudni, ismerni.

1) Indicativus: praesens.

Tárgy: „öt“.		Tárgy: „öket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>sodasa</i>	<i>sodasa</i>	egy. 1. <i>sodasajnä</i>	<i>sodasin</i>
2. <i>sodasak</i>	<i>sodasak</i>	2. <i>sodasajt</i>	<i>sodasit</i>
3. <i>sodasi</i>	<i>sodasazo</i>	3. <i>sodasinä</i>	<i>sodasinze</i>
több. 1. <i>sodasašk</i>	<i>sodasinek</i>	tb. 1. }	= tárgy „öt“.
2. <i>sodasašt</i>	<i>sodasink</i>	2. }	
3. <i>sodaszaz</i>	<i>sodasize</i>	3. }	

Egyéb példák: M. *tonafti-* tanítani: *tonaftisa* | *sime-* inni: *simsa* | *maksı-* adni: *maksisa* | *tije-*, *ti-* tenni: *tisa* | *pane-* hajtani: *paıntsa* | *seve-* enni: *sevsa* || E. *tonavto-*: *tonavtsa* | *sime-*: *simsa* | *makso-*: *makssa* | *teje-*: *tejsa* | *puto-* letenni, rakni: *putsa* | *pele-* félni: *pelsa* | *vano-* nézni: *vansa* | *lovno-* megolvasni: *lovnosa*.

2) Indicativus: praeteritum.

Tárgy: „öt“.		Tárgy: „öket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>sodajnä</i> ¹⁾	<i>sodija</i>	egy. 1. = „öt“ ¹⁾	<i>sodın</i>
2. <i>sodajt</i>	<i>sodik</i>	2. = „öt“	<i>sodit</i>
3. <i>sodazä</i>	<i>sodize</i>	3. <i>sodasin</i> ²⁾	<i>sodınze</i>
több. 1. <i>sodašk</i>	<i>sodinek</i>	tb. 1. }	= t. „öt“.
2. <i>sodašt</i>	<i>sodink</i>	2. }	
3. <i>sodaz</i>	<i>sodize, sodiž</i>	3. }	

Jegyzetek: 1) Ornatovnál az „öt“-alak *sodajä*, ellenben *sodajnä* csak „öket“ tárgyra mutató, egészen úgy mint a

1) Indicativus: praesens.

Tárgy: „téged“.		Tárgy: „titeket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>sodatä</i>	<i>sodatan</i>	Egy. 1. (<i>mon</i>) <i>sodatädüz</i>	<i>sodatadiz</i>
3. <i>sodatansa</i> ¹⁾	<i>sodatanzat</i>	3. (<i>son</i>)	„ „
tb. 1. (<i>min</i>) <i>sodatädüz</i> ²⁾	<i>sodatadiz</i>	tb. 1. (<i>min</i>)	„ „
3. (<i>sin</i>)	„ „	3. (<i>sin</i>)	„ „

Egyéb példák: M. *šavi*-tól: *šaftä* ütlek, megöllek, *šaftansa* megöl téged | *näje*- látni: 1. *näjhtä*, 3. *näjhtansa* | *kulehallani*: *kul'htä*, *kul'htansa* | *lätse*- löni: *lätsitä*, -*tansa* | *pane-hajtani*: *pattä* (§. 9. b.) | *vani*- nézni: *vattä* || E. *vano*:- *vandan* nézlek, *vandezat* néz téged | *lovno*- megolvasni: *lovnotan*, -*tanzat* | *pele*- félni: *peł'dan* | *seve*- enni: *sev'tan* | *teje*:- *tejt'an* teszlek, *tejtädiz* teszünk téged.

Jegyzetek: ¹⁾ Reg. -*tanza* (pl. *sodatanza*, *näjhtanza*); — ²⁾ Reg. -*tädez* (*sodatädez*, *näjhtädez*).

2) Indicativus: praeteritum.

Tárgy: „téged“.		Tárgy: „titeket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>sodajhten</i>	<i>sodit'in</i>	egy. 1. (<i>mon</i>) <i>sodadäz</i>	<i>sodidiz</i>
3. <i>sodajnsä</i> ¹⁾	<i>sodinzit</i>	3. (<i>son</i>)	„ „
tb. 1. (<i>min</i>) <i>sodadäz</i> ²⁾	<i>sodidiz</i>	tb. 1. (<i>min</i>)	„ „
3. (<i>sin</i>)	„ „	3. (<i>sin</i>)	„ „

Példák: M. *kandi*-tól: *kandihten* hordottalak, *kandinsä* hordott téged | *näje*- látni: 1. *näihten*, 3. *näjensä* | *pane-hajtani*: *panihten* || E. *vano*-tól: 1. *vanit'in*, 3. *vaninzit* | *pele*:- *pelit'in*, *pelinzit* | *saje*:- *sajit'in*, *sajinzit* (v. *sajdin*, *sajnzit*).

Jegyzet. ¹⁾ Reg. *sodańzä* v. *sodańzä* (*pane*-tól: *paninzä*, -*nzä*); — ²⁾ Reg. -*dez*.

3) Imperativus. — Reguly szerint a mordM.-ban e módot, melynek 2-dik alányszemélyre való főalakja itt elé sem fordulhat, az ind. praesens pótolja (*mon toń pattä* „én hajtsalak“, tkp. „hajtlak“); de az imperativus alakú tagadó vagyis tiltó igének fölhozza a 2. szem. tárgyra mutató alakjait, ind. praet.-beli ragozással: *tazajhten*, *tazan'za*, *tazadez* (pl. *tazajhten pań* ne hajtsalak). S ilyen Ahlqvistnál is az imperativus (nála: optativus) ragozása, 2. szem. tárgygyal:

Tárgy. „téged“:

Egy. 1. *sodazajhten*, 3. *sodazajnsä*; több. 1. 3. (*min*, *sin*) *sodazadäz*.

Tárgy: „titeket“:

Egy. 1. 3. (*mon*, *son*) *sodazadäz*; több. 1. 3. (*min*, *sin*) *sodazadäz*.

A mordE.-ban, Wied. szerint, a megfelelő (optativus)-alakok részint ind. praes.-beli ragozással vannak:

Egy. 1. *sodazdan* (nem *sodazitin*), 3. *sodazanzat*; tb. 1. 3. *sodazadiz*.

Egy. 1. 3. (*mon*, *son*), tb. 1. 3. (*min*, *sin*) *sodazadiz*.

4) Potentialis.

Tárgy: „téged“.

M.

E.

Egy. 1. *sodalihnten* *sodavlitin*
3. *sodalensü* *sodavlinzit*
tb. 1. (*min*) *sodaledüz*¹⁾ *sodavlidiz*
3. (*sin*) „ „

Tárgy: „titeket“.

M.

E.

egy. 1. (*mon*) *sodaldüz*¹⁾ *sodavlidiz*
3. (*son*) „ „
tb. 1. (*min*) „ „
3. (*sin*) „ „

Jegyzet. ¹⁾ Regulynél egyformán *-lidez* (pl. *pane*-től: *panelidez*).

5) Conditionalis. — A *därä-* (*dära-*) segédige ind. praes.-beli ragozással: α) „téged“ tárgyra: M. egy. 1. *-därätä*, 3. *-därätansa*; több. 1. 3. (*min*, *sin*) *-därätädäz* || E. egy. 1. *-därätan*, 3. *-därätanzat*, több. 1. 3. *-därätadiz*;

β) „titeket“ tárgyra: M. *därätädäz*, E. *-därätadiz*; pl. *sodaündärätä*, E. *sodiündärätan* „ha tudlak, ha ismerlek“.

§. 31. Tárgyi igeragozás: •

C) I. személyi tárgyra (egy. „engem“, több. „minket“) mutató ragozás; igező: *soda-* tudni, ismerni.

1) Indicativus: praesens.

Tárgy: „engem“.

M.

E.

Egy. 2. *sodasamak* *sodasamak*
3. *sodasamañ* *sodasamam*
tb. 2. *sodasamašt* *sodasamiz*
3. *sodasamaz* *sodasamiz*

Tárgy: „minket“.

M.

E.

egy. 2. (*ton*) *sodasamašt* *-samiz*
3. (*son*) *sodasamaz* „
tb. 2. (*min*) } = t. „engem“
3. (*sin*) }

Egyéb igerők épen úgy tartják meg vagy ejtik el végönhangzójukat, mint a III. szem. tárgyra való ragozásban (*sodasa* stb.)

2) Indicativus: praeteritum.

	Tárgy: „engem“.		Tárgy: „minket“.	
	M.	E.	M.	E.
Egy.	2. <i>sodamajt</i>	<i>sodimik</i>	egy. 2. (<i>ton</i>) <i>sodamašt</i>	<i>sodimiz</i>
	3. <i>sodamañ</i>	<i>sodimim</i>	3. (<i>son</i>) <i>sodamaz</i>	„
tb.	2. <i>sodamašt</i>	<i>sodimiz</i>	tb. 2. (<i>tin</i>)	} = t. „engem“
	3. <i>sodamaz</i>	<i>sodimiz</i>	3. (<i>sin</i>)	

Egyéb példák: M. *näje-* látni: *näjemajt* (*näemajt*) | *pane-* hajtani: *panemajt* | *muje-*, *mu-* találni: *mumajt* || E. *vano-*: *vanimik* | *pele-*: *pelimik* | *saje-*: *sajimik* (*sajmik*).

3) Imperativus.

	Tárgy: „engem“.		Tárgy: „minket“.	
	M.	E.	M.	E.
Egy.	2. <i>sodamak</i>	<i>sodamak</i>	egy. 2. (<i>ton</i>) <i>sodamašt</i>	<i>sodimiz</i>
	3. <i>sodazamañ</i>	<i>sodazamam</i>	3. (<i>son</i>) <i>sodazamaz</i>	<i>sodazamiz</i>
tb.	2. <i>sodamašt</i>	<i>sodimiz</i>	tb. 2. (<i>tin</i>)	} = „engem“.
	3. <i>sodazamaz</i>	<i>sodazamiz</i>	3. (<i>sin</i>)	

4) Potentialis.

	Tárgy: „engem“.		Tárgy: „minket“.	
	M.	E.	M.	E.
Egy.	2. <i>sodalemajt</i>	<i>sodavlimik</i>	egy. 2. (<i>ton</i>) <i>sodalemašt</i>	<i>sodavlimiz</i>
	3. <i>sodalemañ</i>	<i>sodavlimim</i>	3. (<i>son</i>) <i>sodalemaz</i>	„
tb.	2. <i>sodalemašt</i>	<i>sodavlimiz</i>	tb. 2. (<i>tin</i>)	} = „engem“.
	3. <i>sodalemaz</i>	„	3. (<i>sin</i>)	

5) Conditionalis. A *-därä-* segédige ind. praes.-beli ragozással: pl. („engem“) egy. 2. *sodañdäräsamak*, E. *sodññdäräsamak*, stb.

§. 32. Participiumok.

1) A *-j* (= *i*, *i*) képzős nomen verbale (nom. agentis, §. 13, a.), mely az alanyi igeragozásban ind. praes.-beli egy. 3. személyalakúl szolgál (§. 28, 1.), — egyszersmind mint participium a jelen időben cselekvőt (illetőleg a más cselekvéssel egyidejű-

leg cselekvőt) jelenti: participium praesentis, pl. M. *pali* égő (tá *pali* *kutś* moň ez az égő ház enyém) | *moli* menő (*molit kulinä* hallottam a menőt) | *jotaj* járó (*kigä jotaj sergäts es-tiinza posabl'amä* egy úton járóat hívott magának segíteni || E. *sodi* tudó (*se kekševi lamo soditnen* az elrejtetik a sokat tudóknak) | *ozadi* ülő (*mařaž teň taki ozaditneň jutksto martonzo* hallá ezt valaki a vele ülők közül). — A mordE.-ban még a *-ća* képzővel való (= *ića, ića*) nomen actoris is lehet participium, pl. Máté 27, 54. *sotnik že i martonzo vaničat Jisusoň* „a százados pedig és a vele Jézust őrzők“. — A mordM.-ben meg a *-j* képzős nomen verbale néha múlt időre vonatkozik, pl. *saj inžis* a jövő vendég: *isaken saj inžis* a tegnap jött vendég“; *jotaj* járó, kelő: *jotaj kiza* múlt év.

2) Participium praeteriti a mordM.-ban az *-f* képzős, a mordE.-ban pedig a *-ž* képzős nomen verbale (n. acti, §. 13, d. e.), — még pedig intransitív igéktől actív, transitív igéktől meg passív értelemmel: M. *ramaf* vett (gekauft: *bazarsta ramaf* vásárból vett), *kulif* halott, megholt (gestorben), *saf* jött (gekommen), *naraf* nyirott (n. *prea* nyirott fej); *säsf* szakított (*pilista säsf kolma tolgat* farkból kiszakított három toll) || E. *kulož* halott, *jomaž* elveszett (*j. revet e. juhok*), *panež* kihajtott (verjagt), *kajaž* vetett (geworfen), *kučož* küldött (missus). — E participium főleg állitmányszóul áll (encliticus létigével: praes. *-an, -at* stb., praet. *-ilen*, E. *-eliň* stb., §. 28, 1. 2.): M. *erväjaftfat* nősítve vagy (nős vagy) | *toň preat-sä kerfil* a te fejed le volt vágva | *vantfan, vantftama* őrizve vagyok, vagyunk, *vantfelen, vantfitemä* őrizve voltam, voltunk | *sija vets navaf narizä, sirnä vets navaft kafta pilgenä* ezüst vízbe [van] mártva az orrom, arany vízbe mártvák a két lábom || E. *kučožan, kučoždanok* küldve vagyok, k. vagyunk | *pižes navaž nereze, sijas navaž pilgenze* rézbe mártva az orra, aranyba mártva a lábai.

§. 33. Gerundiumok.

1) Módhatórozó gerundiumúl szolgál mind a két mordvin dialectusban a mordE. participium praeteriti vagyis a *-ž* képzős nomen verbale, melynek mordM. alakja: *-z, -ž* és a-végü igetöktől = *ajz* (Reg. = *až*), pl. M. *laškiž* futva (*tus l.*

elment futva), *avardez* sirva, *madiž* fekve (m. *luvi* fekve olvas), *morajz* vagy *moraž* dalolva || E. *ušodož* elkezdve (u. *mejlcet-neste* elkezdve az utolsóktól) | *maňaz* csalva, kisértve (Máté 16, 1. *maňaz ináltšt tenze*).

Néhány *-da*, E. *-do*-végű ilyen gerundium is van, mely szintén csak viszonyragtalan nom. verbale-tőnek látszik: M. *oza*-tól *ozada* ülve, *stea*-: *steada* (*stada*) állva, *koma*-: *komada* lehajolva | E. *ozado*, *stado*, *komado*, *pulžado* térdepelve.

2) Az *-m* (M. *-ma*, *-mä*, E. *-mo*, *-me*) képzős nomen actionisnak ezen helyviszonyi casusai, ú. m. lativus, translativus, ablativus, inessivus, elativus, illativus, — szolgálnak főleg célhatározó (= infinitivus) és időhatározó gerundiumokul, — s ezek, a mennyiben transitiv igéktől valók, részint még tárgyszemélyre, vagy pedig alanyszemélyre mutató ragokat is fogadnak el (a birtokosragokéval egyező alakban).

α) Lativus-gerundium (vagy I. infinitivus): M. *-mā* (Reg. *-ma*, *-mä*), E. *-mo*, *-me* végű alakkal (melyben a megvolt lativusragnak már alig van nyoma: v. ö. 18. §, 1. jegyzet); pl. M. *šarimā* (*tuš mastirints* š. elindult az országát átkerülni, megjárni — azaz: „hogy megjárja“) | *vajmamā* (*matš v.* lefeküdt pihenni — „hogy pihenjen“) | *tuš alašan vešendimā* elindult lovat (v. a lovat, lovakat) keresni | *mon jofksin azindimā af maštan* én mesét elbeszéli nem tudok | *karmašt tumin kerimā* kezdtek tölgyfát vágni | (Reg.) *noldamak simemā* eressz engem inni | (Reg.) *posablan kandima* segíték [neki] hordani || E. *udomo* (*matšt u.* lefeküdtek alunni) | *moleme* (*tuš kijava m.* elindult az úton menni) | *sovaž vanomo ozicatneň* bement megnézni a vendégeket — „hogy megnézzé“ | *karmašt ksnavdost jartsamo* elkezdtek borsójukat enni | *karmit moň mäjelga pañseme* kezdenek (fognak) ennem üldözni. — Tárgyi személyragokkal: M. *ušits kereminza* kezdte őt vágni | *jalganza tušt vešendiminja* társai elindultak őt keresni | *soň karmašt steafneminja* kezdtek őt keltegetni | *sirhkaš varma i durakt karmaš šerftiminja* szél támadt és kezdte a bolondot himbálni | *karmaš šerftimin* kezdett engem himbálni || E. *nejize jakšar-goň i artsi čavmonzo* meglátta a rézét s gondolkodik megölni őt — „azon gondolkodik, hogy megölje“ | *toňt noruvit kundamot* téged igyekeznek megfogni (tkp. megfognod) | (Máté

16, 25) *konaš karmi vanomonzo es ojmenze* a ki kezdi (akarja) megóvni a maga lelkét (életét) | (M. 24, 9) *karmit maksmonk tink mučamo lanks* fognak adni titeket kinzásra.

β) **Translativus-gerundium** (vagy II. infinitivus): rendes M. E. alakja *-ms*, pl. *kundams* fogni, *sevems* enni, *vanims*, E. *vanoms* nézni. Első tekintetre úgy látszik, hogy ez az *-m* képzős nom. actionisnak illativusa; a mordE.-ban azonban eléfordul még *-moks*, *-meks* is (*ušodmoks*, *sevmeks*, *molmeks*) s az önhangzó elejtésével *-mks* (igy és *-moks*, *-meks* gyakran az 1821-ki újtestamentom: *čavomks*, *kandomks*, *noldamks*, *kalmamks*, *učomks*; *maksomks*, *molmeks*; v. ö. mordE. mesében, NyKözl. V, 83. *erámks*, *aštomks*, 90. *sevmeks*, 92. *kundamks*), a miből látható, hogy *-ms* csak megelőző *-mks*-ből rövidült, s hogy ez alaknak casusragja voltaképen a *-ks* translativusrag (a melylyel a finnben is készül egyik infinitivus: *juoda-kse-ni* innom, *syödä-kse-ni* ennem). Példák: M. *jorañ valgims*, a *valgims aš kodanä* akartam leszállni, de leszállni nincs hogyan = sehogy sem lehet leszállni | *ved uli*, a *simems aš mezsa* viz van, de inni nincs mivel = nincs mivel inni | *alazä teinza af jorasamañ maksims* atyám neki engem nem akar adni | *joraj simems* akar inni | *pälkstimsta sokirhnä šalindims* feleselés után a vakok [kezdenek] veszekedni | *uskoms usktä* vinni ugyan viszlek, [csakhogy...] (NyK. V, 146.) | *moñdien teči lama sokams* nekem ma sokat [kell] szántani (Reg.) || E. *oľazo uli noldams pežetet* hatalma van megbocsátani vétkeket | *ili učoms minenek omboceñ* vagy [kell-e] nekünk mást várni | *kučinze sluganzo tergems tergezetneñ* küldte az ő szolgálait elhívni a hivatalosokat | *sonenze eravi molems* neki kell menni | *kiñ sede ikele sevmeks* kit legelőbb kell megenni (NyK. V, 90.) | *satotš numoloñt sevmeks* kijött a nyulat megenni = kijött, hogy a nyulat kell megenni (u. o.) | *artseme karmašt: koda erámks, aštomks* kezdtek gondolkodni; hogyan élni, ellenni. — Tárgyi személyraggal: *vätnešist* „vezetni őket“ (Ahlq. 125. *kona teist maksifil siñ vätnešist* a mely nekik adva volt őket vezetni = „hogy őket vezesse“).

γ) **Ablativus-gerundium**: M. *-mda*, E. *-modo*, *-mede* végű alakokkal; pl. M. *pelin maksimda šormattnen tet* féltem adni az irásaidat neked | *täni märgida teintt moramda* most

parancsoljatok nektek muzsikálni (azaz: hogy én nektek muzsikáljak) | *pilgenzen pelsi modařamda, panarints pelsi rasa-jamda* fél hogy a lábai megsárosodnak, fél hogy az inge meg nedvesedik (tkp. a lábait, az ingét féli attól hogy...) (Ahlq. 131.) | *alařazen simdemda maksin kati-mez* azért hogy lovamat itatta, adtam neki valamit (tkp. lovamat itatásért) | *moramā tonaftimda er maksisask tonafnems raznaj kals* semhogy énekelni tanítsuk, [inkább] adjuk őt tanítani különféle nyelvre (tkp. „énekelni tanítástól [inkább] adjuk“) || E. *lisež nejmede ikele soņze* kiment, mielőtt őt látta volna (tkp. látástól előbb) | *samodo mejle malav jovtaž* miután közel jött, mondta (tkp. közeljövés után). — Tárgyi személyraggal: M. *simdimdist melä kiziftit* miután őket megittatad, kérdezd őket (tkp. megittatásuk után) Ahlq. 108. — Alanyi személyraggal: M. *tumdist melä tumiš veläs* miután ők elmentek (elmentük után), a tölgyfa ledölt (Ahlq. 116).

δ) Inessivus-gerundium: M. *-msta*, E. *-msto*, *-mste* (*-meste*) végű alakkal (a *-sta* ragnak inessivus értékéről l. §. 16. jegyz.), pl. M. *molemsta* menetkor, menetközben (*cerkavu molemsta šatnen ščasinä* templomba menetkor azokat fölölti = mikor t. megyen) || E. *mujinze siņst udomsto* találta őket alvás közben (aluva) | *iňaltš tenze kortlemste* könyörgött neki mondván. — Alanyi személyragokkal: M. *coras tuš i molemstinza najuš oc-ažirin kud* a fiú elindult s a közben hogy ment, föltűnt egy királyi palota | *kosa uđit torgovamstit* a hol aludtál, mikor kereskedtél | *samstin muinā jöttömben* (mikor jöttem) találtam || E. *ulmestenze kudoso* a közben hogy a házban volt (mikor a házban volt) | *karmamostonžo lovnomo vedize sonenze takodamoň* mikor ő kezdett számot vetni, vezettek hozzá valakit.

ε) Elativus-gerundium melynek alakja egyazon az előbbiével, csakhogy a *-sta* (*-sto*, *-ste*) valóságos elativus-rag, pl. M. *palkstimsta sokirhnā šalindims, a šalindimsta fka fkan marhta turgatst* feleselés után (miután feleseltek) a vakok [elkezdenek] veszekedni, meg veszekedés után egymással összeverekedtek (Ahlq. 125.)

ζ) Illativus-gerundium: M. *-ms*, E. *-ms* (*-mos*, *-mes*) végű alakkal, mely a hasonló translativus-gerundiumtól az által különbözik, hogy személyrag hozzájárultával az *s* rag *z*-vé válik

(l. §. 21, végén), pl. M. *fkä fkän kulims šavst* egymást halálig (halálra, agyon) ütötték | *i tosa kulimizist eřást marsa* s ott holtiglan (holtukig) együtt éltek | *ilatt moń samozen (samizin)* maradj, míg eljövök (Reg.) | *jartsamezink (-mizink)*, *semben anoklazen* addig hogy ettünk, mindent elkészítettek (Reg.) | *ten tiems af noldan* míg ezt meg nem csinálja, nem ereszttem őt (Reg.) || E. *samozonzo* míg eljön | *čavize sońze kulomozonzo* ütötték őt, míg meg nem halt (tkp. holtáig, halálára).

Jegyzet. A *-mati* végű allativus-alak, melyet Ahlqvist terminativ jelentéssel a gerundiumokhoz számit (pl. *kulimati* „bis zum sterben“), nyilván a határozott névragozás szerint készült, a mi arra mutat, hogy a benne alapul levő nomen verbale már merev névszóvá vált. Ez a Reguly jegyzeteiben eléforduló példákból is látható (melyek szerint a *-mati* alak nem is terminativ jelentésű): *son toźdenä laškemati* ő könnyű a futásra (zum laufen) | *son nengä kalđau molemati* ő még gyenge a menésre (слабъ идти) | *son neng' od erväjamati* ő még fiatal a nősülésre | *avardemati silmenza jakstergetst* a sírástól (tkp. a sírásra) szemei megvörösödtek.

§. 34. Tagadó igeragozás.

Az állítmányszóul álló igealakok tagadósítását a mordvin nyelv háromféle módon eszközli: a) egyrészt úgy, hogy egy változatlan tagadó szót (tagadó adverbiumot teszen a kész ragozott igealakoknak eleibe;

b) úgy, hogy a segédigével szerkesztett igealakokat fölbontván, a változatlan tagadó szót a ragozott segédigének rakja eleibe, s magának a főigének bizonyos egyforma ragozatlan alakját vagy utána veti, vagy előre bocsátja;

c) úgy, hogy egy ige gyanánt ragozott tagadó szó (tagadó ige) mellett magának a tagadósítandó igének bizonyos egyforma ragozatlan alakját teszi ki.

A) Az első mód szerint történik az indicativi praesensbeli alakok, meg a participiumok, s a mordE.-ban még a conditio-nalis-alakok tagadósítása, — mordM. *af*, E. *a* tagadó szóval, mely egyébiránt névszók tagadósítására is szolgál (pl. M. *af-lama*,

E. *a-lamo* nem-sok, kevés, E. *a-pokš* nem-nagy, kicsiny), s maga nomen verbale alakúnak látszik (v. ö. finn *epä*, pl. *epätasaise* „inaequalis, non planus“, e- tagadó igető mellett).

1) Ind. praesens, alanyi rogozás: M. egy. 1. *af sodan* nem tudok, 2. *af sodat* nem tudsz, 3. *af sodaj* nem tud; több. 1. *af sodatama*, 2. *af sodatada*, 3. *af sodajht* || E. egy. 1. *a sodan*, 2. *a sodat*, 3. *a sodi*; több. 1. *a sodatanok*, 2. *a sodatado*, 3. *a sodit*.

Ind. praes., tárgyi ragozás:

M. *af sodasa* nem tudom őt | E. *a sodasa* | stb. (§. 29, 1.)

M. *af sodatä* nem tudlak téged | E. *a sodatan* | stb. (§. 30, 1.)

M. *af sodasamak* nem tudsz engem | E. *a sodasamak* | stb. (§. 31, 1.)

2) Conditionalis:

E. *a sodiëndäran* ha nem tudok | stb. (§. 28, 5.)

a sodiëndärasa ha nem tudom őt | stb. (§. 29, 5.)

3) Participiumok: 1) part. praes.: M. *af sodaj* nem tudó, *af šudi* nem folyó (pl. *ved* víz) || E. *a sodi* nem tudó, *a teji* nem tevő, v. *a sodiča*, *a tejiča* (l. §. 32.); — 2) part. praet.: M. *af sodaf* nem tudott, nem-ismert (Reg. szerint, pl. *af kenerf mar* nem ért v. éretlen alma; Ahlqv. szerint part. praet. *apak sodak*, a mi egyszersmind tagadó módgerundium, az ige-tagadóítás harmadik módja szerint; de az ugyancsak Ahlqvist közölte mordM. textusokban előfordul *apak sodaf*-féle alak is, pl. 100. l. *apak kistēdindaf oc-azirin cora* nem keresztelt királyfi, 106. *apak erväjaftf-an* „nem-nősített“ vagyok = nőtlen vagyok) || E. *a sodaž* nem-tudott (Reg. *a kundaž* nem-fogott, nicht gefangen).

4) Mint az *-ms* végű gerundium (infinitivus) tagadósitója fordul elé *af* e mordM. mondatban: *mon radan iladims adu, štobi soñ marhtinsa marsa af eřams* én örülök a polban maradni, hogy ő velem együtt nem élni (hogy ne éljek).

B) 1) Az *af*, *a* tagadó szó a létigének praeteritumával (*-ilen*, *-eliñ* stb.) mint a potentialis mód segédigéjével:

M. egy. 1. <i>afilen</i> (<i>afelen</i> Reg.)	E. egy. 1. <i>avoliñ</i> (<i>avuliñ</i>)
2. <i>afilet</i> (<i>afelet</i>)	2. <i>avolit'</i>
3. <i>afil</i> (<i>afel</i>)	3. <i>avol'</i>
több. 1. <i>afilemä</i> (<i>afelemä</i>)	több. 1. <i>avolinek</i>
2. <i>afiledä</i> (<i>afeledä</i>)	2. <i>avolide</i>
3. <i>afil'ht</i> (<i>afelt</i>)	3. <i>avolt'</i>

Ezen tagadósított segédigével a potentialis-alakok tagadósítása úgy történik, hogy utána a főigének bizonyos egyforma alakja tétetik ki, — még pedig a mordM.-ban az *a*-végű igetőknek ezen teljes tőalakjuk (*fa*-: *fa*, *soda*-: *soda*), s egyéb igetőknek kopott végű tőalakjuk (*pane*-: *pañ*, *sime*-: *sim*, *muje*-: *mu*), vagy = *a*, *ä* ragos alakjuk (így rendszeren Ablq. szerint, pl. *kuli*-: *kula*, *pele*-: *pelä*) || a mordE.-ban pedig szintén a többtagú *a*-végű igetőknek teljes tőalakjuk (*rama*-: *rama*), de az egytaguaknak *-k* ragos alakjuk (*stá*-: *stak*); egyéb igetőknek hol teljes tőalakjuk (*neje*-: *neje*, *muje*-: *muje*, *vano*-: *vano*), hol *-k* vagy *-t* ragos alakjuk (*vano*-: *vanok*, *vant*; *teje*-: *tejt*, *mole*-: *mol't*). Így a M. *sodalen*, *vanilen*, E. *sodavliñ*, *vanovliñ* stb. állítólagos potentialisnak (§. 28, 4.) megfelel tagadólag:

M.	E.
Egy. 1. <i>afilen soda</i> (<i>vana</i>)	egy. 1. <i>avoliñ soda</i> (<i>vano</i> v. <i>vanok</i> , <i>vant</i>)
2. <i>afilet soda</i> „	2. <i>avolit' soda</i> „
3. <i>afil soda</i> „	3. <i>avol' soda</i> „
több. 1. <i>afilemä soda</i> (<i>vana</i>)	több. 1. <i>avolinek soda</i> (<i>vano</i> , <i>vanok</i> , <i>vant</i>)
2. <i>afiledä soda</i> „	2. <i>avolide soda</i> „
3. <i>afil'ht soda</i> „	3. <i>avolt' soda</i> „

Szintígy történik a tárgyi igeragozásbeli potentialis-alakok tagadósítása oly módon, hogy a tagadósított *afil*, *avol'* segédige veszi föl a kellő tárgyi ragokat:

Tárgy: „öt“.	Tárgy: „öket“.
M.	E.
egy. 1. <i>afilinä</i> <i>avolija</i>	egy. 1. = „öt“ <i>avolin</i>
2. <i>afilit</i> <i>avolik</i>	2. = „öt“ <i>avolt</i>
3. <i>afilezä</i> , <i>avolize</i>	3. <i>afilhtsin</i> , <i>avolinze</i>
<i>afilhtsä</i>	<i>afelizen</i>

	M.	E.
több. 1.	<i>afilisk</i> (-lesk)	<i>avolinek</i>
2.	<i>afilist</i> (-lest)	<i>avolink</i>
3.	<i>afiliz-</i> (lez)	<i>avolize</i>

Tárgy: „téged“.

	M.	E.
egy. 1.	<i>afilihten</i>	<i>avolitin</i>
3.	<i>afilensä</i>	<i>avolinzit</i>
tb. 1. (min)	<i>afiledäz*</i>	<i>avolidiz</i>
3. (sin)	„	„

Tárgy: „engem“.

	M.	E.
egy. 2.	<i>afilemajt</i>	<i>avolimik</i>
3.	<i>afilemañ</i>	<i>avolimim</i>
több. 2.	<i>afilemašt</i>	<i>avolimiz</i>
3.	<i>afilemaz</i>	„

	M.	E.
több. 1.	} = t. „öt“	
2.		
3.		

Tárgy: „titeket“.

	M.	E.
egy. 1. (mon)	<i>afildäz*</i>	<i>avolidiz</i>
3. (son)	„	„
tb. 1. (min)	„	„
3. (sin)	„	„

Tárgy: „minket“.

	M.	E.
egy. 2. (ton)	<i>afilemašt</i>	<i>avolimiz</i>
3. (son)	<i>afilemaz</i>	„
több. 2. (min)	} = „engem“	
3. (sin)		

Pl., mordM. *afilinä soda* „nem tudnám öt“ v. „nem tudtam volna öt“; *min afiledäz mu* „nem találnánk téged“ v. „nem találtunk volna téged“. Meg kell jegyezni hogy a mordE.-ban ezen tárgyi ragos tagadósított segédige mellett a főigének csak teljes vagy kopott végű tőalakja áll: *avolija soda, vano (van), lovno, pel' (pele), saj (saje)**, pl. *koda min avolidiz mu* „ha nem találtunk volna (téged)“.

2) Az *af* tagadó szó a *därä-* (*tärä-*) conditionalis segédige praesensével, a mordM.-ban:

egy. 1.	<i>aftärän</i>	több. 1.	<i>aftärätama</i>
2.	<i>aftärät</i>	2.	<i>aftärätada</i>
3.	<i>aftäräj</i>	3.	<i>aftäräjht</i>

Ezen tagadósított segédigével történik a *conditionalis*-alakok (egy. 1. *sodaändärän, kulindärän*, §. 28, 5) tagadósítása oly módon, hogy eleibe tétetik a főigének tőalakja, s ennek végönhangzója a tag. segédigének kezdő *a*-jába egészen beleolvad; pl. *soda-, kulí-, pele-*től:

egy. 1.	<i>sodaftärän</i>	több. 1.	<i>sodaftärätama</i>
2.	<i>sodaftärät</i>	2.	<i>sodaftärätada</i>
3.	<i>sodaftäräj</i>	3.	<i>sodaftäräjht</i>
egy. 1.	<i>kulaftärän, pelaftärän</i> stb.		

*) Regulynél egyformán: *afeledez*.

Tag. conditionalis, tárgyi ragozással: *sodaftäräsa* „ha nem tudom őt“, stb. (§. 29, 5.) | *sodaftärätä* „ha nem tudlak téged“ stb. (§. 30, 5) | *sodaftäräsamak* „ha nem tudsz engem“ (§. 31, 5.,)

C) 1. Tagadó ige, ind. praeteritum-beli ragozással:

M. egy. 1. <i>ašin v. ezin</i>	E. egy. 1. <i>ezin (ejin)</i>
2. <i>ašit ezit</i>	2. <i>ezit (ejit)</i>
3. <i>ašiz ez</i>	3. <i>ež</i>
több. 1. <i>ašimä ezimä</i>	több. 1. <i>ezinek (ejinek)</i>
2. <i>ašidä ezidä</i>	2. <i>ezide (ejide)</i>
3. <i>ašist est</i>	3. <i>ešt</i>

Ugyanez tárgyi ragozással.

Tárgy: „öt“.		Tárgy: „öket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>ašinä ezija</i>	egy. 1. = „öt“ <i>ezin</i>		
2. <i>ašit ezik</i>	2. = „öt“ <i>ezit, ešt</i>		
3. <i>ašizä ezize</i>	3. <i>ašisün, ašizen ezinze</i>		
több. 1. <i>ašisk ezinek</i>	több. 1. } = t. „öt“.		
2. <i>ašist ezink</i>	2. }		
3. <i>ašiz ezize, eziz</i>	3. }		

Tárgy: „téged“.		Tárgy: „titeket“.	
M.	E.	M.	E.
Egy. 1. <i>aših ten ezitin</i>	egy. 1. (mon) <i>ašidäz ezidiz</i>		
3. <i>ašinsä ezinzit</i>	3. (son) „ „		
több. 1. (min) <i>ašidäz ezidiz</i>	több. 1. (min) } = „téged“		
3. (sin) „ „	3. (sin) }		

Tárgy: „engem“.		Tárgy: „minket“.	
M.	E.	M.	E.
egy. 2. <i>ašimajt ezimik</i>	egy. 2. (ton) <i>ašimašt ezimiz</i>		
3. <i>ašimañ ezimim</i>	3. (son) <i>ašimaz „</i>		
több. 2. <i>ašimašt ezimiz</i>	tb. 2. (tin) } = „engem“		
3. <i>ašimaz „</i>	3. (sin) }		

Ezen, praeteritumi (alanyi és tárgyi) ragozással való tagadó-igével tagadósittatik bármely igének ind. praeterituma — a mordM.-ban úgy, hogy utána vetve tétetik ki az

igének, ha tője *a*-végű, teljes tőalakja, egyéb igéknek meg kopott végű tőalakjuk vagy pedig = *a*, *ä* ragos alakjok (tehát épen úgy mint a tag. potentialisban); — a mordE.-ban meg úgy, hogy az igének csakis *-k* v. *-t* ragos alakja követi a tagadó-igét; pl. M. *ašin soda* nem tudtam, *ašimä soda* nem tudtunk, *ašinä soda* nem tudtam őt, *ašisk soda* nem tudtuk őt | *maksi-*: *ašit maksa* nem adtál, *ašihten maksa* nem adtalak téged | *näinde-*: *ašin näindä* nem láttam | *ez ilad* nem maradt, *est ilad* nem maradtak | *muje-*: *ašin mu* nem találtam | *näje-*: *ašit näj* nem láttál, *ašimajt näj* nem láttál engem || E. *eziñ sodak*, *ezinek sodak*, *ezija sodak* | *makso-*: *ezit makst* | *sa-*: *ež sak* nem jött, *ešt sak* nem jöttek | *neje-*: *eziz nejh* nem látták őt | *orča-*: *tñ ezimiz orčak* nem ruháztatok engem | stb.

2) Imperativus-ragozással való tagadó ige (vagyis tiltó ige):

M., egy.	1. <i>tazan</i>	E. <i>ilazan</i>	M., több.	1. <i>tazama</i>	E. <i>ilazanok</i>
	2. <i>tat</i>	<i>ila</i>		2. <i>tado</i>	<i>ilado</i>
	3. <i>taza</i>	<i>ilazo</i>		3. <i>täst</i>	<i>iläst.</i>

Ugyanez, tárgyi ragozással:

Tárgy: „öt“.			Tárgy: „öket“.		
	M.	E.		M.	E.
Egy.	1. <i>tazajnä</i>	—	egy.	1. = „öt“	<i>ilin</i>
	2. <i>täk</i>	<i>ilik</i>		2. <i>täjt</i>	<i>ilt</i>
	3. <i>tazazä</i>	<i>ilazo</i>		3. <i>tazasñ</i>	<i>ilinze</i>
több.	1. <i>tazasñk</i>	<i>ilnek</i>	több.	1. }	= t. „öt“.
	2. <i>täst</i>	<i>ilink</i>		2. }	
	3. <i>tazaz</i>	<i>ilize</i>		3. }	

Tárgy: „téged“.			Tárgy: „titeket“.		
	M.	E.		M.	E.
egy.	1. <i>tazajhten</i>	<i>ilazdan</i>	egy.	1. (mon) <i>tazadäz</i>	<i>ildiz</i>
	3. <i>tazajnsa</i>	<i>ilanzat</i>		3. (son) „ „	„
tb.	1. (min) <i>tazadäz</i>	<i>ildiz</i>	tb.	2. (tin) }	= „téged“.
	3. (sin) „ „	„		3. (sin) }	

Tárgy: „engem“.			Tárgy: „minket“.		
	M.	E.		M.	E.
Egy.	2. <i>tamak</i>	<i>ilamak</i>	egy.	2. (<i>ton</i>) <i>tamašt</i>	<i>ilimiz</i>
	3. <i>tazaman</i>	<i>ilamam</i>		3. (<i>son</i>) <i>tazamaz</i>	<i>ilimiz</i>
több.	2. <i>tamašt</i>	<i>ilimiz</i>	tb.	2. (<i>tin</i>)	} = t. „engem“.
	3. <i>tazamaz</i>	<i>ilimiz</i>		3. (<i>sin</i>)	

Ezen ragozott tiltó igéhez a mord M. a tagadólag impersativus-ba teendő igének azon alakját mellékeli, mely a tag. potentialis és ind. praeteritumban is a tagadó-igét kíséri, pl. *tat soda* ne tudj, *tát jarhtsa* ne egyél, *sime-: tát sim* ne igyál, *madi-: tát mad* ne aludjál, *kere-: tamašt ker* ne vágjatok engem, *näje-: tazaz näj* ne lássák őt | *azindi-: tát azinda* ne mondj, *kadindi-: tak kadinda* ne hagyd őt, *uči-: tájt uča* ne várd őket, *avarde-: tát avardä* ne sirj; de előfordúl az igének -t ragos alakja is, pl. NyKözl. V, 150. egy mordM. dalban) *lätse-től: tamak lätst* ne löjj meg engem | szintén eltérőleg *mora-tól: tát moraj* „ne dalolj“ (Ahlq. 132. l., mordM. dalban). — A mordE.-ban rendszeren az igének teljes vagy kopott végű tőalakja követi a ragozott tiltó-igét: *ilazo soda* ne tudjon, *ilazo murda* ne térjen vissza, *ila makso* ne adjon, *ila kengele* ne hazudjál, *il-avarde* ne sirj | *čavo-: ilamak čav* ne ölj meg engem, *ule-: ilazo ul* ne legyen, *makso-: ilink maks* ne adjátok őt, *sovavto-: ilimiz sovavt* ne vigy be minket | ritkábban az igének -t ragos alakja, pl. *lise-: ilado list* ne menjetek ki, *käme-: ilado kämt* ne higyetek, *pele-: ilado pel't* ne féljete.

3) Tagadósított módgerundiumot, mely az -z, -ž végű állítólagos gerundiumnak (§. 33, 1.) felel meg, képez e külön tagadó adverbium *apak*, az igének -k és -t ragos alakjával, pl. M. *apak sodak* nem tudva (nem tudván), *apak molt* nem menve (*apak molt af packedat* nem menve nem érsz oda), *apak robotak* nem dolgozva [*af adelasak* el nem végzed], *pane-től: apak patt'* nem hajtva, (hajtatlanúl: *a. p. ilats* ki nem hajtva maradt, pl. a marha, azaz: ki nem hajtották, otthonn maradt) || E. *apak jartsak* nem evén, éhezve, *apak simt* nem iván, szomjuhozva, *apak udok* nem alva, *apak nejt* nem látva, nem látván, *apak-arkst* hirtelen, egyszerre (e h. *apak-artst* nem gondolva, nem vélve; ige: *arse-, artse-*).

1. *Jegyzet.* A mordM. *aš-* tagadó-igének van még ind. praesense és létigével szerkesztett ind. praeterituma is, ezen teljesebb jelentéssel: „meg nem lenni, nem létezni“ (praes. 3. „nincsen, nincsenek“):

praes., egy.	1. <i>ašan</i>	több.	1. <i>aštama</i>
	2. <i>ašat</i>		2. <i>aštada</i>
	3. <i>aš</i>		3. <i>ašit, ašt</i>

praet., egy.	1. <i>ašelen</i>	több.	1. <i>ašelemä</i>
	2. <i>ašelet</i>		2. <i>ašeledä</i>
	3. <i>ašel</i>		3. <i>ašelt.</i>

Így a praeteritum Reg. szerint, s Ahlqvistnál előfordul (120. l.) egy. 3. *ašil* „nem vala (meg)“: *ašil alašats* nem vala lova. Egyéb példák: *aš vizä* nincs erőm | *pekits uli, šulinza aš* hasa van, belei nincsen[ek] | *šorits aš aniklaf* gabonája nincs elkészítve (Ahlq. 126.) | *valgims aš kodanä* leszállni nincs hogyan = sehogy sem lehet leszállni (ib. 114.) | *mon ašelen kutsa* nem voltam otthonn (Reg.) | *ašat koda kadims* nem lehet téged hagyni (tkp. „nem vagy, hogyan hagyni“) Reg. — A mordE.-ban *araš* „nincsen“, több. *arašt* „nincsenek“; teljes praeterituma, létigével: egy. 1. *araseleš* „nem voltam (meg)“, 2. *araselešit*, 3. *araseleš*; több. 1. *araselešinek*, 2. *araselešide*, 3. *araselešit*.

2. *Jegyzet.* Kihagyott, illetőleg nem ismételt állítmányszóhoz tartozó tagadó-szó a mordM.-ban rendszeren *af*, pl. *kuť ce-bär, kuť af, mon ramasa* akár jó, akár nem [jó], megveszem (Reg.) | *jakat toza ili af* jártál-e oda vagy nem? (NyK. V, 145.) | *mon toň šormattnen maksinä af tändi* én a te irásaidat adtam [valakinek, de] nem ennek (Ahlq. 102.) | *šnasaz soňgä, aňcak af sembä vastiva* diesérik őt is, csak hogy nem mindenütt (ib. 119.) | *sevimajt, af ilanksa* megettél engem, nem másért. . . (ib. 135). — Szintígy *aš*, pl. *jakat ervaks ali aš* mentél-e férjhez vagy nem? (Ahlq. 106.) | *molš oc-azirt kudizinja, nengä častka aš* oda ment a király házába, még egy óráig sem [ment] (ib. 101.) | *kuť sašt, kuť aš, mondien sembä šaka* akár jöttek, akár nem, nekem mindegy (Reg.). — A mordE.-ban *avol*, mely tkp. „non est“ (= *a-ul*), egyszerű tagadó-szó gyanánt fordul elő: *mon avol seň kis siň* én nem azért jöttem | *avol soňze, a täťanzo soňze* nem őt, hanem az ő atyját.

§. 35. Mondatszerkesztő segédszók (conjunctiók, nyomatékosító particulák).

A) Encliticus conjunctiók és nyomatékosító particulák:

M. *-ga, -gä*, illetőleg *-ka, -kä* „is“, pl. *songa* ő is, *toñt-sengä* magadat is, *toñtskä* te magad is || E. *-gak, -jak* és *-kak* „is“, pl. *tongak* te is, *mastor lanksojak* a földön is. — Ugyanezek meg M. *-vik* (= E. *-gak, -jak*) és E. *-ga* (= M. *-ga, -gä*), mint nyomatékosítók a határozatlan névmásokon, l. §. 22, E. — Néha nyomatékosító *-ga, -gä* (*-ka, -kä*) imperativus-alakon: M. *aščikä* (e h. *aščik-kä*) „maradj csak, ülj csak“ Ahlq. 128.; *mike* (*mikä* e h. *mik-kä*) „add el csak“ u. o. 130.; *erkä* (*er-kä*) „gyere csak“ u. o. | E. *erga* (*er-ga*) „gyere csak“ NyK. V, 84., *tuka* (*tuk-, tujk-ka*) „hozz csak“ u. o. 95.

M. *-kok* (nyomat.): *tänikok* „ugyancsak most, épen most“, *täčikok* „ugyancsak ma, még ma“ (Reg.).

M. *-nä*, E. *-nä, -ń* (nyomat.), némely kérdő és mutató névmástól való adverbiumokon: *kodanä, stanä, taftanä* (§. 18, C.), *tiänä, siänä, tuvanä, kuvanä* (§. 18, A.) | E. *istanä* (18, C.); E. *mezdeń* (*mezde* mitől, miért), *sedeń* (*sede* attól, azért), NyK. V, 107. 111. 85., *kodań* a mint csak, *mezeń* ugyan mi NyK. V, 87.

M. *-nga, -ngä* (nyomat.): *kidınga* (*ki*: abl. *kidä* + *nga*; l. §. 22, E. 2.), *kosınga* valahol, akárhol (*kosa* hol), *aš-kosınga* sehol, *aš-kovınga* sehova (*kov* hova); *vestıngä* csak egyszer is (*vest* egyszer).

M. E. *-k* (nyomat.), némely kérdő és mutató adverbiumokon: M. *kosik* mikor (*kosa* + *k*), *estuk* (és *esta*) akkor; *stak* (= *stanä*), *kidik* (és *kida*) „ha“, l. §. 18, B. C. | E. *istäk* (és *istä*) úgy.

E. *-žo, -že* (nyomat.), és „pedig“ (= or. ꙗе): *ađa-žo* „rajta csak“, *isłažo* szintügy, épenügy (MyK. V, 83.), *nejkeže* épen most (*nejke, nej* most); *ton-že oznındäřat* „te pedig, ha imádkozol, . .“ (Máté 6, 6.).

M. *-li* (*-eli, -ili*), E. *-li* kérdő szócska (= or. ли).

B) Különálló conjunctiókúl a mordvin nyelv saját szó-készletéből használ ugyan néhány adverbiumot, mely relativ vagy demonstrativ névmástól származván alkalmas a mondat-

kötésre; de nagyrészt nem is szorúl ilyenekre, minthogy mellékmondatok helyett többféle gerundiummal is élhet, sőt gyakran a mondatok kapcsolatát még meg sem jelöli (azaz *ἀσύνδετον*-nak hagyja). Az orosz nyelv hatása azonban már megéreztetette a mordvin nyelvvel több külön kötőszóknak szükségét s ezeket a mordvin nyelv egyenesen át is vette az oroszból (a honnan már egy-két encliticus particulát is kölcsön vett); egy-két esetben meg az orosz conjunctionnak fordításához folyamodott (*mez*, *meks* = что, *istá meks* úgy hogy = такъ что, *avol' koda* semmint, нежели). De meg kell jegyezni, hogy az egyes kölcsönvett orosz conjunctionoknak csak egy részük szerepel általánosan s jóformán nélkülözhetetlen (pl. *a* de, *ali* vagy, *dî* meg, de, *kuť*, *koš* habár), más részük csak az erősebben oroszos táj- vagy akár egyéni beszédben fordul elé (általán véve oroszosabb az erza, mintsem a moksa-mordvin).

1) Mordvin eredetű conjunctionok: M. *kîda*, *kîdîk* „ha“ (v. ö. *koda* „hogyan“ §. 18, C, 2.), *koda* „a mint, ha“ | M. *estinga*, *estingä* „mégis“ (*esta* akkor) | M. *šas*, E. *seks* „azért“; E. *seks* „mert“ | M. *mez*, E. *meks* „hogý“ (dass, v. ö. что) | M. *kilä* ugyanis (*ton k. simsak* te ugyanis megiszod Ahlq. 99.) | M. *täräj* „ha“ (l. §. 28, 5.) | E. *nesak* „mert“ (alkalmasint e h. *nejsak* „látod“) | M. *nalna* „sőt, még — is“.

2) Az oroszból átvett conjunctionok: ME. *a* „hanem, de, meg“ | M. *ali*, E. *ali*, *ili* „vagy“ | M. *dî*, *da* „meg, és, de“, E. *da* | ME. *i* „és, is“ | M. *kuť*, *kuš*, E. *koť*, *koš* „habár“ (хоть) | *kuť i* (*kat' i* Ahlq. 131.), E. *koť i* „habár — is“ | M. *kuli* „minthogy, ha“, E. *koli* „mikor, ha“ (когда) | M. *pîta*, E. *buttabî* „mintha“ (будто, будто бы) | E. *bu* (= or. бы) mint a potentialis módnak fölös kísérője (NyK. V, 91. *mon bu nejiviliñ*, *mon bu vanuvuliñ*); *kodabî* „ha“ (*koda-бы*, v. ö. если-бы) | E. *bude*, *budi* „ha“ (fent 80. l.) | M. *šta*, *što*, E. *što* „hogy (dass)“ (что) | M. *štobî*, E. *štobî*, *štobu* „hogy (dass, damit)“ (чтобы) | E. *neželi* comparativus után „mint, mintsem“ (нежели) | M. *adnaka*, E. *odnako* „de, azonban (однако)“.

III. Nyelvmutatványok.

1. (Moksa).

Érašt atát babat kafīnest. fkā corasna; i korhtajht: „mess (mez-s) tonaftisašk corańkă, sokamă ali moramă?“. babaš korhtaj atāti: „tonaftindărăsašk sokamă, păk son sinivi; a er tonaftisašk moramă.“ atáš korhtaj babati: „moramă tonaftimda er maksisašk tonafnems raznaj kăls.“

Maksiz corasnen atāndi tonafnems. să atáš korhtaj corat alańtsti: „er ladăsašk stană: kida ton kolma kizida melă coratsen sodasak, šavk estit, mon tonafnemda mezevik af šavan; a kida af sodasak, uleza son moń.“ — karmáš atáš tonafnemīnza. pervaj tonaftiză sembă lomań-kălhendi; tosa tonaftiză žuvatań kălti, i mekeli tonaftiză narmin-kălti. coráš kolma kizista tonats, i atāda lama sodaj. son sodasi, kona pinkt saj alats; son tuš alants karšis, a atāti latta ašiz az. coráš korhtaj alańtsti: „varžak alaj, ton kosiik molat, miń son tisamaz sakolks; soń taftama tonafnidinza komš-vehksia, mon kolma-gemencešan. son miń noldasamaz pirfi, min valktama fkā olgină lanks, mon ulan vide širesa kolmiceš. să-meldă tisamaz fkā-ponasa ajgirks, mon tijan prea sărădikš. kolmiceda tisamaz guliks, min taga valktama olgină lanks, mon ulan kerži širesta kolmiceš.“

Coráš tuš meki atát păli, corat alats molš toza. atáš tisin sembin sakolks, noldasin pirfi, sin valkst olgină lanks, i korhtaj corat alańtsti: „sodak es coratsen“. son corants sodază: „moń corază, alaj, tă“. — tosa son tisin fkā-ponasa ajgirks, corat alats taga sodază; mekeli tisin guliks, sin valkst sembă olgină lanks. atáš korhtaj corat alańtsti: „er sodak coratsen“. son corants sodază i šaviză kudu. — Moliht kigă, karšizist lii krandiš; krandišis korhtaj, a atáš af sodasi, mest son korhtaj, i kizifuisi corants: mest, coraj, korhtaj krandišis?“. coráš mărks: „mon tet, alaj, af azsa; mon azindărăsa, ton moń kutsta pańsamak“. alats mărks: „mon toń, coraj, mess pattă; trăizivik moń ańcak ton-at“.

coraś alaŋtsti azindizä, mest korhtaj krandišiš: „*va mest, alaj, son korhtaj: ton kilä moŋ pilgin-štama-vedezen sim-sak*“. aiaś corants kutsta panizä.

(Ahlqvist, 97. l.)

(Rövidítés: ρ = orosz szó.)

atä öreg ember; *baba* (ρ) öreg asszony, anyus; *cora*, *čora* fiú, ifjú, legény — *i* (ρ) és — *korhta-*, *korta-* beszélteni, mondani — *tonafti-* tanítani, *soka-* szántani, *mora-* dalolni, hangszeren játszani — *päk* igen, nagyon, erősen — *sinivi-*, *sinive-* törödni, gyötrödni (v. ö. *sinde-* törni, frangere) — *raznaj* (ρ) különböző, különféle — *käl* (E. *kel'*) nyelv — *maksi-*, E. *makso-* adni.

tonafne- frequ. *tonafti-* — *alä* atya; ember (mann), paraszt — *ladä-* alkalmazni, intézni (ρ *lad'i-*); *stanä* (§. 18, C.) — *kida* ha — *kiza* nyár, év — *melä* §. 17, 29. — *soda-* tudni, ismerni, megismerni, kitalálni; *šavi-*, *šave-* venni, elvenni, kapni (E. *saje-*); — *karma-* kezdeni, hozzá fogni; — *pervaj* (ρ) első; elsőben, először — *sembä* mind — *lomaŋ* ember, mensch — *tosa* §. 18, A. — *žuvata*, *živata* (ρ) állat (tier) — *mekeli* §. 18, B, 2. — *narmin* madár — *tonadi-* tanulni — *lama* sok — *pingä* abroncs; idő, kor (*pinkt*, v. ö. §. 18, B, 4.) — *sa-* jönni — *tuje-*, *tu-* elmenni, elindulni — *karsiš* §. 17, 11. — *lad* (ρ) mód (*af latta* semmiképen, semmit sem) — *azi-* mondani — *varža-*, *varža-* nézni — *kosik* mikor (§. 18, B.) — *mole-* menni, oda menni — *tije-*, *ti-* tenni, csinálni — *sakol* (ρ) solyom — *taftama* ilyen, §. 22, C, 5. — *tonafni* tanuló — *koms* hús, *vehksiä* §. 22, A. — *nolda* ereszteti — *pirf* udvar, kerítés — *valgi-* leszáll, *olga* rúd, pózna (*olginä* dim.) — *lanks* §. 17. — *vide* egyenes, igaz, jobb (dexter) — *širä* szél, oldal — *sämeldä* §. 18, B, 2. — *ajgir* mén, esődör — *pona* szőr — *prea* §. 22, B. — *särädi* beteg — *gula*, *gulu* (ρ) galamb — *taga* megint — *kerži* bal.

meki §. 18, A. — *päli* §. 17, 20. — *kud* ház (*kudu* §. 18, A, 5.) — *ki* út — *karsišist*: *karsiš* — *lije-* repülni — *krandiš* holló — *a* (ρ) de — *mest*: *mezä* — *kizifte-* kérdezni: *kizifne-* v. frequ. — *märge-* mondani, parancsolni — *pane-* hajtani, elhajt, elkergetni — *pattä-*: *pane-* — *trä-* (*trea-*, *trä-*) etetni, táplálni, nevelni: *träj* etető, eltartó — *-vik* (nyomatékosító) §. 35. (v. ö. §. 22, E, 2. *mezevik*, *kivik*) — *aŋcak* csak — *azindi-* frequ. *azi-* — *va* nézd! (*vani-* nézni) — *kilä* ugyanis — *pilgä*, *pilge* láb — *šta-* mosni — *ved viz* — *sime-* inni.

2. (Moksa).

Érašt aščist atat babat kafīnest. siñ kafta trāj corasna, kafta šavf ervänäsna. ocu corasna ervän päldä pavašči. ocu ervänänts kočkäravat panarīnza, pīlmanžavat šormanza, sur-preavat ožanza, kener-pakarğa šormanza.

jolma corats ervän päldä af pavašči; pīlmanžavat panarīnza, kener-pakarğat ožanza, sur-preavat šurīldanza.

suvas kudu sä šuduft mirdīts, korhtaj ervänštī: „ada, šaftä atañ kudu dädätsen päli inžiks“. — esta ušits loskīdīnzīn kočkamā, son anīklās päšten-sukskät ednänzīn. mirdīts anīklās kucema-peti alašants, ervats lihnīsīn ednänzīn, ozašt nurtti, tušt inžiks. tusta virgä lašma-tīrvas űat šudufnen targasīn; vašsä jořasīn päšten-sukskät ednänzīn, tosa povas akša loksti ervants.

alašants šarftizä, kudu tuš. virgä jotaš javsez, pakšava jotaš väškīz, veleti suvas moraž; panžizä ortat, pīrfti suvas kištiz, kucemasta kucis laškīz, kudu suvas vačkaž.

dädäts kizīfnīsī: „peškäts-eli, ednäjä, moñ unīknänendi ščavasna?“ — „peškäts, dädäjä, ščavasna, päk cebārsta sin aščiht.“

kuva jakaj sä piniš, avarđi, selma-vedenzīn af näftsinä; soñ dädänänts näīsīn: „ton ko tiit, pälas pinä, ervänäzen marhta unīknen?“ — ton unīkītnen, dädäkaj, tajt uća; toñ unīknä kurta lašma potmīsīht, dädäsna lašma-tīrvasa langīzīst vanī, pejdi.“ — „mess taftana, coranäj, ton tiit? — „mon taftana šas tiin: ilät madat, moñ šutsät; šobdava steat, moñ šutsät“.

esta sodniz ftalu kädenzīn, kšnis kavādīndaz pilgenzīn; esta šaviz pakša kučkas, mäštä videva lotks pītiz, langīzīnza marašt pengat, kirvästiz, soñ pinet polhtaz.

(Ahlqvist, 136. l.)

aščī- lenni, létezni, ellenni, állni, maradni — ervä nö, feleség — ervänä meny, menyasszony — päldä §. 17. — pavašči szerencés — ocu, ocu nagy — kočkära sark, lábsark — panar ing — pīlmanža, -nža térd — šorma himzés, czifraság; iras — sur ujj — oža ruha-ujj — kener alkar: k.-pakar könyök — jolma kis, kicsiny (v. jomla) — šurīldä rojt, czafrang — suva- bemenni — šuduf átkozott, szegény (sajnálni való) — mirdä férj — ada gyere, rajta! — dädä (dädä) anya — inži vendég — ušīdi- kez-

deni — *loskit* (ϕ) folt, rongy — *kočka* összeszedni — *anikla* készíteni — *pāštā* mogyoró — *suks* féreg, szű: *sukskā* (dim.) — *ed, id* gyermek: *ednā* (dim.) — *kucema* lépeső — *pe* vég — *alaša* ló — *lihte*-, fr. *lihne* kihozni, kiereszteni — *oza* letelni — *nurda* szán — *tusta* sűrű — *vir* erdő — *lašma* mélyedés, völgy, mélyút — *tirvā, turvā* ajak; szél (margo) — *jota* mellette elmenni, átkelni — *targa* húzni, vinni — *vašsā, vasenda* legelőbb, legelsőben — *joā* hajigálni — *pova* fojtani, fölakasztani — *akša* fehér — *loksti* hattyú — *šarfli* megfordítani — *javse* jajgat, ordítani — *pakša* mező, szántóföld — *vāške* füttyölni — *velā* falu — *panzi* nyitni — *ortā*, tb. *ortat* (ϕ) kapu — *kište* táncolni — *kuce* hágni, fölmenni — *laške* futni — *vačka* tapsolni — *peškāde* kiáltani — *unik* (ϕ) unoka — *ščava* nagyanya — *cebār* jó, szép — *kuva* §. 18, A. — *jaka* járni — *pinā* kutya — *selmä* — szem, *näfte* mutatni, *nāje* látni — *ko* §. 18. — *palas* dühös, veszett — *marhta* §. 17. — *učī* várni — *kurta* meredek (ϕ) — *potmisa* §. 17. — *pejde* nevetni — *taftana* §. 18, C. — *ilāt* este — *madī* lefeküdni, elaludni — *šutse*-, fr. *šudī* átkozni — *šobda* sötét: *šobdava* korán reggel — *stea* fölkelni; *esta* akkor (§. 18, B.) — *sodī* kötni: *sodne* (frequ.) — *kād* kéz — *kšni* vas *kavāinda* kovácsolni (ϕ. *kova*) — *kučkas* §. 17, 9. — *māštā* mell — *lotka* gödör — *piti*-, *puti*- letenni, odatenni — *mararakni* — *pengā* tűzifa — *kirvāste* meggyújtani — *polhta* égetni.

3. (Erza).

Erāšt atāt babat, ejdisk (ejdist) araselt. molš atās bazarov, ramaš puřsez, tujize kudov. antšt, antšt soņze, kajš pokš tuvoška. kardazusk (-st) ulneš beřan: tavo-koda panzinze udals ortatneņ, menš pakšav. molš, molš kijava, godavš tenze numolo, kevstize: „tuvo paťaj, kov molat?“ „molān kov selmen nejit; mānelť mastort kaladit“. „sajimak i moņ martot!“ sajize martonzo. artšt, artšt, godavš verges: „tuvo paťaj, kov molťado?“ „molťānok kov selmenek nejit, mānelť mastort kaladit“. „sajimiz i moņ!“ sajiž i vergezeņť. artšt, artšt, godavš ovto: „tuvo paťaj [stb.]. — sajiž i ovtoņť. artšt, artšt, godavš riveš: [stb.]“. — sajiž i rivezeņť martusk. artšt, artšt vasov, uš meri tuvoš: „davajte, jama čvťtanok, kekšťānok!“ karmašt čvťmo, tuvoš sudosonzo, ovtoš lapasonzo; čvťšt pokš jama. tuvoš meri: aždo iňň jamaņte (-ņten), a mon tavattadiz. siň vejks sovašt tov, a tuvoš su-

dosonzo tavadinze, i soñs tuš kudov. — a siñ toso eřašt či kavto, i lamo vačomšt jamañt-esne. korlīt jutkovast: „daj žerebejse kajatanok, kiñ sede ikele sevmeks“. kajašt žerebejse, satots numoloñt sevmeks. stb.

(Nyelvt. Közl. V, 90. l.).

ejed' (M. ed, id) gyermek — aras̄ nincs — bazar vásár — rama- venni, emere — puřsez málacz — tuje- hozni — ando- etetni — kajš e h. kašš (kaso- nőni) — pokš nagy — tuvo disznó — kardas udvar — beřan rossz — tavo-koda: tavo §. 22, E., koda 18, C. — panžo- nyitni — udals hátulsó — mene- mene- külni, megszökni. — kijava §. 15, 6. — godavo- találkozni — numolo nyúl — kevste- kérdezni — pařa néne — mänel' ég, menny, mastor föld — kalado- bomlani, összeszakadni — saje- venni — marto -val, -vel — ardo- futni, utazni — verges farkas — ovto medve — riveš róka — vasov §. 18, A, 5. — uš (ϕ) már — davajte (ϕ) „adatok, hadd“ — jama verem (ϕ) — kekše- rejteni; elrejtőzni — čuvo- ásni — sudo orr, lapa (ϕ) talp (medve-t.) — mere- mondani. — ažo eredj! tarado- befedni, betakarni — vejks egybe, őszve — sova- bemenni — lamo sok — vačomo- megehezni — korta — M. korhta — jutkova §. 17, 10. — daj (ϕ) „hadd“ — žerebej sors (loos) (ϕ) — kaja- vetni — seve- enni, megenni — satodo- jutni, esni (részül).

4. (Erza).

Pakšas̄ paroš, pokš pakšas̄! kelej pakšaso kař-pulo, kař-puloso čej-pulo, čej puloso jakšargo. pižes navaž nerezē, sijas navaž pilgenze; vasoñ-pejelt pulozo, kavto tarvast sovnonzo.

šado jutašt, eziz nejķ; kavto jutašt, eziz nejķ. kijava juti ořotnik, ledemazo lanksonzo; nejize jakšargoñ i artsi čavmonzo. „ilamak čav ořotnik, ilamak čav od čora! kalneš peškse pizede, pizeš peškse alnede, alnetne peškse levkskede. kodañ livtsiñ levksketneñ, seste moñ čavomak, seste moñ ledemak. budi moñ nej letsamak, estet a-paroš uli.“ i tut sajize, čavize; i lavtov langa kajize, tuš kijava moleme.

vele čires pačkuleš, ojmseme lotkakšnoš: lažamo-valgej kajatutš. orta lanks pačkuleš: kardazoš peškets̄ lomañde, ku- doš peškse raskide. sazorozo lisnikšneš lažamo-pača ketsenze,

i ista mérnekšneš: „alakaj alakaj, mezeñ paro ton tujit, mezeñ uli ton kandit? ve ezemnes kuloš telanok, omoce ezems kuloš avanok; kerč pelej kuloš sajiñ polat, kijaks javs lukštadiñ lavss (lavsís) piže tákat.

Pakša mező, paro jó, pokš nagy — kelej, kelev széles — kal' fűzfa; pulo fark, nyél, bokor; čej sás — jakšargo réze — piže zöld; réz — nava- mártani — neř orr — sija ezüst — pilge láb — pejel' kés: vason-pejelt olló — tarvas sarló — šov, šovone, šovno szárny — šado száz — juta- mellette elmenni, múlni, átkelni — eziz §. 34. — ořotnik (ř) vadász — ledema (lövő szer) puska — artse-, arse- gondolni, vélni, tanakodni — čavo- (M. šavi-) ütni, megölni — ilamáč §. 34. — od új, fiatal — kalne: kal' §. 12, a. — peškse tele, piže fészek, al tojás, levks kölyök, madárfi: levkske §. 12. — kodañ, §. 35. — livte- (M. lihte-) kihozni, kivinni, kiköltetni — seste §. 18, B. — lede- löni; kaszálni — budi (ř), §. 28, 5. — a-paro, §. 34, A. — i tut (ř. i to) s csakugyan (mégis) — lavtov váll — kaja- vetni — tuje-, tu- elmenni, elindulni — vele falu — čires, M. šires, §. 17, 19. — pačkule-, pačkude-, érkezni (§. 25, 3, β.) — ojmse- pihenni — lotka- megállni (25, 3, δ.) — laža- jajgatni, megsíratni (-mo §. 13, b. c.) — valgej (M. vajgel) hang, szó (vox) — kajatudo- hirtelen hangzani, fülhez ütödni (hang) — peškede- megtelni — raski rokon, rokonság — sazor hűg — lise, lisne- kimenni, kijönni (§. 25, 3, α. δ.) — pača kendő — ked, käd kéz — mere- mondani — ala, alaka bátya — mezeñ (-ñ §. 35.) — kando- hordani, hozni, vinni — ve, omoce (omboce) §. 24, A. C. — ezem lócza — tetä, täta atya — ava asszony; anya — kerč, kerš bal; pelej §. 17. — pola feleség — sajiñ e h. saji-ne, v. ö. tirine, tiriñ = M. träjnä (eltartó, nevelő); sajine itt nom. acti értékével, v. ö. §. 13, e., §. 32, 1.) — kijaks házföld — javs középre (tő: javo e h. javov = M. jauf [haj-választék]: ige: javo-, M. javi- „elválasztani, osztani“, I. §. 13, d.) — lukštade- hintálni, ringatni — lavš, dim. lavske böleső — piže zöld (újon született), taka gyermek.

5. (Erza).

Maté evangéliomából: V, 1. *nejež že narotšt son kuzež pando pčas, i koda ozaš, seste malavsašt tenze tonavlicanzo.* 2. *i son panžož kurgonzo karmaž tonavtomost siñst, kortlež:* 3. *talanovt niščejt ojmse, seks siñst uli mäneleñ ina-*

zoro-kirdima. — 11. talanovdado tiń, žardo tńk karmıt čavnomonk, kravtomonk, erva beřan val tińdenk tergeme naprasno moń kis. 12. kečardo, vesela ulede, lamo pandavksonk uli tńk mänelse; istaže kravtize proroktneńgak, konat ulešt tińdenk ikele. — 13. tiń sal modanen; jomavtińdäřasazo vienze, mejse saltoms? son mejle mezeks-gak a maštovi, ančak kajams mastorov, pilgeń alov lomatenen. — 14. tiń mastoroń valdotado; a kekševi oš aščemste pando přaso. — 15. kurvastlež šta-tol a putsize sońze kekšež posuda alov, no šandal lanks, i valdovi vesemenen, konat aščit kudoso. — 16. ista tńk valdonk valdozo lomati ikele, nejevlize siń tńk paro tevenk i slavavlize mänelse täťank tńk. — 17. ilink arsek, meks mon siń kalavtomo zakonoń ili proroktneń; mon siń avoľ kalavtomo, no přadmo.

VI. 6. ton-že oznińdäřat, sovak utomozot tońt i solgik kenkšešt es melgat, oznok täťaten konaš tajnaso, i täťat tońt nejež salava pantsazo tent valdova. — 7. oznomsto-že ila kortle uskula, koda idoloń sukuničat; siń arsit, meks lamo kortlemstest marešt ulit. — 8. ilado ulť sińst kondamost, seks täťank tńk sodasazo, mejse ašči nužank tńk, väšmedenk ikele tńk sońze kätstenze. — 9. oznodo tiń ista: „täťanok minek, kona erat mänelse, uleze lemet tońt svätoj; — 10. sazo minenek ińazoro-kirdimat tońt; uleze olat tońt, mastor lanksojak ista koda mänelse; 11. erva čiń kešenek maksik minenek te čiste; 12. i kadik minenek pandomonok minek, koda miń-gak kattanok pandičatnenek minek; 13. ilimiz so-vavt minek bedas, no vanomiz minek beřansto; seks tońt uli ińazoro-kirdimat i viet, i slavat pinges, amin.“

XIII, 24. mänelėń ińazoro-kirdima lomaneń kondamo, konaš videž paro videkst pakšazonzo. — 25. žardo-že lomati udošt, saž a-veškiča sońze, i videž pakort tojžurošt jutks tuž. — 26. žardo lisešt videkstne i karmašt kolos tejme, seste nejevšt pakort-gak. — 27. samsto-že slugat jovtašt azor-nen: bojarom, avoľ-li paro videkst vidit ton pakšasot tońt? kosto-že prašť pakortne? — 28. son jovtaž tenst: a-paro lomań teń tejize. slugatne jovtašt tenze: melezet tuji-li, min moldanok, kočkssinek sińst? — 29. no son jovtaž: ilado, štobi kočkamsto pakortneń ilink targa vejse martost tojžurošt-gak.

— 30. *kadĩnk kasoms teń i ombocešt vejse numoń škas, i numoń škasto mon jovtan nujičatnenen: purmĩnk vasna paktortneń i šulmsĩnk sĩnst puls pultamoń kis sĩnst, a tojžurošt purnĩnk utomozon moń.*

IV. Moksa-mordvin mondatok Reguly jegyzeteiből.

Midőn a Nyelvtud. Közl. V. kötetében Reguly hagyományának a mordvin nyelvre vonatkozó részét kiadtam, melynek II. számát „Regulynak nyelvtani jegyzetei a moksa-mordvin nyelvről“ teszik (115—145. l.), még nem volt kezemenl egy csak későbbben elékerült csomó „Mordvinische Notata“, melyek szintén főleg a moksa-mordvint illetik. Ez utóbbi „jegyzetekben“ Reguly közöl ugyan a név- és igeragozásról is néhány paradigmát, de jobbadán a nyelvtani alakok használatát, szó- és mondatkötési viszonyokat illusztráló mondatokat gyűjtött össze, melyek látnivalólag a mindennapi beszéd nyelvének töredékei. Mint ilyenek ez elég nagy számú mondatok bátran fölérnek összefüggő szövegekkel, a milyeneket maga Reguly nem irt le; sőt sokhelytt olyan nyelvalakot találunk e mondatokban megvilágítva, melyre az Ahlqvist közölte hosszabb szövegekben is hiába kerestünk példát. Másutt még meg nem figyelt nyelvalak is fordul elé bennük, pl. személyragos tag. módgerundium (*apak azĩnttĩnk* 187. sz.), *-nek* ragos comitativus (43—45. sz.). Végre annál fogva is érdekesek e mondatok, hogy a moksa-mordvinnak olyan árnyalatát tüntetik föl, mely az Ahlqvist által ismertetett nyelvtől némileg eltérő, még pedig hangalakjával már az erza-mordvin felé közeledik (pl. rövid szóvégi *a* és szóközépi *i* helyett gyakran *o*; rendszeren hiányzik a *t* előtt betoldott *h*, §. 10. a.).

A mi az itt következő közlésemet illeti, Regulynak az ő mondataihoz csatolt orosz vagy német fordítását, a hol félreértés nem lehetett, egyszerűen magyarra tettem át, s csak ritkán mellékeltem az eredeti orosz vagy németet. De a mordvin szók átírása gyakran némi igazítást is kívánt; mert felismerhető,

hogy Reguly ez utóbbi „jegyzeteiben“ nem annyi gondot fordított a mordvin szók leírására, mint az előbbi (Nyelvt. Közl. V. kötetében közölt) jegyzetekben vagy a mordvin szógyűjteményében. Így gyakran elhanyagolta a szükséges jésítést (pl. *molan-t* írva *mol'an* helyett); rendszeren csak *e*-vel írta nem csak az *ä*-t, hanem az *ë*-t is, mely átírásomban *i*, mely helyett néha *i* is fordul elé nála (mélyhangú szóban is, meg a hol beleolvadt *j* nem jöhet számba). Ilyen, különben Regulynak másutt követett írásmódjához alkalmazkodó igazításokra föl jogosított már az is, hogy egyes helyeken maga Reguly is későbben kiigazította előbbi írását (pl. *e-t ä-re*). Természetesen érintetlenül hagytam olyan hangalakbeli külömbözeteket, melyek az ő specialis moksa-mordvin tájnyelvére nézve jellemzőknek látszanak (pl. *lama*, *marta* mellett *lamo*, *marto*; *tejenza*, *teinza* stb.).

1. *tasa lama pengada* itt sok tűzifa [van] | 2. *saldatks (-tiks) služas* katonául szolgált. *saldatka aras* katona lett | 3. *postufoks* (v. *postufindi*) *sivetkšnes* pástornak szegődött | 4. *mon soñ saldatks tienä* én öt katonává tettem; *popindi tienä* pappá tettem (öt); *kočkašk golovandi* birónak választottuk | 5. *mon tejenze obmančik mergen* én öt csalónak mondtam | 6. *mon čajendañ: son ruzen* gondoltam, [hogy] ő orosz | 7. *robotnikesta kupeceks aras* munkás (napszámos)-ból kereskedő lett | 8. *alšks vaststa bajarks aras* parasztból (paraszt helyből) urrá lett | 9. *popoksta* (v. *popoks šiste*) *saldatks tienä* papból (papságból) katonává tettem | 10. *modamarin vina, modamarista tif vina* krumpli-pálinka, krumpliból csinált p.; *lovin lomañ v. lovista lomañ tien* hó-embert v. hóból embert csináltam.

11. *tä šuftš serista kasis* (*kasis*) ez a fa fölnőtt magasan | 12. *pokarävsta kerizä* kivágta gömbölyűre (крыло) | 13. *akšasta näivi* fehérnek látszik | 14. *akšasta raučkits* fehérből fekete lett (feketedett); *kožasta skudnajgats* gazdagból szegény lett; *serista alnenesta tienä* magasból alacsonynyá tettem; *ocusta jolma tien* nagyból kicsinyt csináltam | 15. *kolmova* (*niluva, kemengä*) *säzuš* háromfelé, három részre (négy-, tizfelé) szakadt | 16. *nileste kavksa tiis* négyből nyolczat csinált | 17. *tä uzir-käčiks* (v. *käčikis*) ez fejsze-nyélre való (на топорике) | 18. *uzir-käčiksendi uskin* fejsze-nyélnek hoztam | 19. *urmat-*

ezda (v. *urmada*) *kald'augits* a betegségtől (v. betegségtől) megsoványodott | 20. *tä šajš psit-ezda* (v. *psida*) *košks* e mosár a hőségtől (v. hőségtől) kiszáradt.

21. *robotada* (v. *robotat-ezda*) *sizen* elfáradtam a munkától | 22. *tä vinat-ezda ireden* e bortól megrészegettem | 23. *jauidemat-ezda* (v. *jauidemada*) *ašez mašto kortamo* az ijedségtől nem tudott szólni | 24. *psit-ezda* (v. *psida*) *kajžä oronts* a hőségtől levetette a subáját | 25. *pizimt-ezda ašen moļu* az esőtől nem mehettem | 26. *vorovaman-ksa* (*vorovamants=inksa*) *piksez* lopásért (lopásaért) megverték őt | 27. *alašanksa saš* a lőért jött | 28. *kals* v. *kalinksa tuš* halért ment; *inizis* v. *in-zinksa* málnáért | 29. *inžit=inksa ramajnä* a vendég számára vettem | 30. *soñ kuvalmanza sañ, eřan řasa* ő érte jöttem, élek itt; *al'ätsen kuvalma kerđan* a te atyáért (atyádra való tekintetből) tűröm.

31. *alašañ kuvalma kortañ* beszéltem [vele] a lóról | 32. *kalin kundamants marto eräj* halászatból (halfogással) él; *torgovamants marto kožakats* kereskedés által meggazdagodott | 33. *moñ son vazents koräs* (v. *jakafints koräs*) *sodajnä* megismertem őt sapkájáról (v. járásáról) | 34. *robotnik veldä kučiz* egy munkástól (m. által) küldték el; *soñ veldenza ert part kučin* ő tőle (ő általa) üdvözetet küldtem | 35. *son tän ručanksa maksizä* ő ezt egy kendőért adta | 36. *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rübelen vettem; *jarmakta robotaj* pénzért dolgozik | 37. *peilsa keršan* késsel vágok; *kätsa amelaj* kézzel merit | 38. *mon soñ mantsa piksinä* megvertem őt bottal; *vihtsa nelgezä* erővel (erőszakkal) vette el | 39. *mon soñ lemsenze serinä* én őt nevével kiáltottam | 40. *kit vajgelbesa unksnez* az utat verszittel mérték.

41. *tä peilt marhta* ezzel a késsel; *moñ kucuvizen marto jartsaj* az én kanálammal eszik | 42. *alants marta saš* eljött az ő atyjával; *šabanä marta saš* gyermekkel jött | 43. *šufta taradnek lopanek* (-neg) a fa ágastúl levelestül; *važneg ašči* sapkában (sapka a fejében) áll | 44. *panarneg vetti praš* ingben esett a vízbe | 45. *sevezä preanek tolganek* megette fejestül tollastúl | 46. *ocu varmane* (v. *varmasta*) *aš kodanä mols* *Volgava* nagy szélben (bei großem winde) nem lehet a Volgán menni | 47. *taftama irdazista* (v. *irdazne*) ilyen sár-

ban (azaz: mikor ilyen sár van); *kaldau kine* (v. *kiste*) rossz útkor (mikor r. út van, bei schlechtem wege) | 48. *son moškiks kortaj* ő mordvinül (moksátul) beszél | 49. *lomaniks ašči* emberül (úgy mint ember) áll; *lomaniks näivi* embernek (ember gyanánt) tűnik föl | 50. *son eräj kožä lomaniks* ő gazdag emberül él (als reicher mann).

51. *moñ latson ečkä* oly vastag mint én; *varsi latso ravža* oly fekete mint egy varjú | 52. *son moñ kelsamañ es corants latsa* ő engem szeret mint a maga fiát | 53. *ruzin-goräs jakaj* orosz módra (öltözve) jár | 54. *tän-goräs tik* tedd e módon, ekképen | 55. *jakamants koräs sodavi* járása szerint (járásáról) ismerhető meg | 56. *pilge-kinken koräs mumaz* lábnyomunk után talált meg bennünket | 57. *lämbesta ščas* melegen öltözött | 58. *tiften tiften* egyenként, *kaftan kaftan* kettenként, *kemenen kemenen* tizenként, *stadan stadan* nyájauként (стадами), *aflamin aflamin* apránként, lassanként; *valfin valfin luvšajnä* rübelenként olvasom (но рублями) | 59. *er lomañts tiften valf pandi* minden ember egy-egy rübelt fizet | 60. *jalga jakaj* gyalog jár, *laštä jakaj* lóháton jár, *krandassa* v. *nurtsa jakaj* szekeren v. szánon jár, *lotkasa ujendi* csónakon jár (tkp. úszik).

61. *kirtapa madiz ašči* mezitelen fekszik; *käpä* (*pilkša*) mezitláb | 62. *pilkta* (v. *pilgedä*) *pouftaf* lábánál fogva fölakasztva | 63. *pränts lanks vets praš* fejével (fejére) esett a vízbe | 64. *aš kašt moli* (minden csendes — ha társaságban mindenki elhallgatott) | 65. *mon tä vastiva jotañ* en ezen a helyen mentem át | 66. *veles suvatama* bemegyünk a faluba; *veli ilädi* a faluban marad | 67. *prä-potmezä, mäštä-potmezä särädi* fejem, mellem fáj (belül) | 68. *stenaso nurgi* falon függ | 69. *pikss* (*piksti, pikst-es*) *kundaš* kötélbe (a kötélbe) fogott (kapaszzkodott) | 70. *šufto preästa* fáról; *kučt kud preäv* mászsz föl a házra.

71. *sett langa moli* a hidon megyen; *pengätñen langa jotaš* átment a hasábfákon | 72. *käž-girdi mon lanksin* haragszik (haragot tart) én reám | 73. *moñ ervezä šačeftemä lanksa* feleségem azon van hogy szüljön | 74. *alınza lihtemä lanksit* tojásai kiköltésen vannak (közel a kiköltéshez) | 75. *art bajarti, azint* menj az úrhoz, mondj (neki); *bajart tes ilats* az úrnál

maradt | 76. *popin tesa eräj* a papnál él (lakik) | 77. *lomañ tes moľan* emberhez (valakikez) megyek | 78. *tona atät testa saj* attól az öregtől jő | 79. *cerkavt vakssa eräj* a templom mellett lakik; *käskavt vakss, vakssta* a zsák mellé, mellől | 80. *aläzen pälä* atyámnál; *saratšt (siratšt) lomañ pälgä* szétmentek más-más emberekhez (разошлись по людямъ).

81. *ošt päli tuś* elment (indult) a város felé; *ošt päldä saś* a város felől jött | 82. *varmaś tä-päldä faj* a szél erről fűj; *päl-ve päldä* éjszakeről, *šin-valgoma päldä* nyugatról | 83. *kidä širesa eräj* az úttól félre lakik | 84. *ilä šires tuś* más vidékre ment | 85. *omo širgä kiś ceber* a túlsó oldalon az út jó | 86. *vort širi* eredj félre (az útból) | 87. *alašatnen jotksta kafta kočkañ* a lovak közül kiválasztottam kettőt | 88. *alašatnen jotkova jakaj* a lovak között jár | 89. *coranetnen jotksta konañ konañ piksen* a fiúk közül néhányat megvertem | 90. *son es vastazanza moñ kučumañ* ő maga helyett (helyébe) engem küldött.

91. *jarmaknen äzems tovar makss* pénz helyett árút adott; *es äzemesenza* maga helyett (helyében) | 92. *tän valf kigä maksizä* ezt egy rubel helyett adta (pedig nem annyi) | 93. *juksk kingä perfsta* oldd le valakiről (az övet) | 94. *perf päldä poromkšnest miñ-deznek* mindenfelől összegyűltek hozzánk | 95. *tä velet perf vešema soñ* e falu körül kell őt keresni | 96. *ošt perf* (v. *perfsa*) *lamo veleda* a város körül sok falu van | 97. *ingeldä cebär, ftalda af cebär* elülről szép, hátulról nem szép | 98. *kolmo ši pe-vastsa* három napi távolságban (tkp. három nap vég-helyében) | 99. *cerkavt vakssta miñ kudinken vakss kolaj ved* a templomból a mi házunkig mindenütt viz van | 100. *läjt vakska jakamä* a patak mellett (p. mentében) jártunk.

101. *ulicät kuvalmīs jakañ* az utcán végig jártam | 102. *kit kuvalmīs lamo ärkta nävi* az út hosszában sok tó látható | 103. *sedavin pačk lätsenden* a deszkán keresztül löttem; *ošin pačk* a városon keresztül | 104. *inžihnen karšes moľan* eleibe megyek a vendégeknek | 105. *marsa jakamä* együtt jártunk; *pirimida mars* gyűljetek össze, egybe; *mars šovirst* összekeveredtek (két nyáj) | 106. *jakšammävik moliht* hideg időben is mennek | 107. *melä ramajnä* taval vettem; *melen šora*

tavali gabona; *manañ* v. *manacen* sóra harmadévi gabona | 108. *jotaj kizäti ašinä näj* mult nyárig nem láttam | 109. *oče-žin perf tosa eräñ* egész hűsvéten át ott éltem | 110. *talin perf nä pengetnä af satiht* egész télre (e. télen át) e tüzifa nem lesz elég.

111. *kafto kizen jotams* (v. *jotamsto*) *af sodasa, mezama jotaj preäsn* két év múltáig (multában = két év alatt) nem tudom, mi történik velem (tkp. mi múlik, kel át fejemen) | 112. *tä kizet jotams vest äncäk ulen* az év folytában csak egyszer voltam | 113. *kafto kizestä* (v. *kizeti*) *vest ulen* két évben egyszer voltam (itt) | 114. *kolmo šista tisa* három nap alatt megcsinálok | 115. *šin-lisemä jotksta* nap-fölkelte idején | 116. *ko molat pizem pačk* hova mégy az esőben (esőn keresztül) | 117. *kafto kizeška eräs tosa* körülbelül két évig laktam ott | 118. *kolmo šiskasta* (*k. šista*) *kenri* három nap alatt megérik | 119. *tä pinksta soñ tesenza eräñ* ez időben ő nála laktam | 120. *oči-žida ingelä* hűsvét előtt, *o. melä* hűsvét után.

121. *ingeli sodajnä* előre (eleve) tudtam, *mekeli sodajnä azután* (utóbb) tudtam meg | 122. *šameldä soñ tejesenza suvañ* azután bementem hozzá | 123. *šad-ingelä kožäl, täni skudni* az előtt gazdag volt, most szegény; *šad-ingelen lomatnä* az előbbi (rég) emberek | 124. *mek-päli sevesašk* ezentűl (később) meg-ereszszük | 125. *ingel-päli mon soñ af noldasa toza* jövőben nem ereszttem őt oda | 126. *kınara mon soñ ašinä näj* régen nem láttam őt | 127. *lamis učen* sokáig vártam | 128. *son nengä ašez sa* ő még nem jött; *son nengä* (v. *ancäk täni*) *sajs* (sás) ő csak imént (csak most) jött | 129. *son ni sajs* ő már eljött; *kurok* (*kuroksta*) *saj* hamar (mindjárt) jó | 130. *odsta kulis* fiatalon halt meg.

131. *od pinksten kigä ašelen tosa* fiatalságom óta nem voltam ott; *jolmaks pinksten kigä* kiskorom óta | 132. *jot ša-čin ašinä näj* a mióta születtem, nem láttam őt | 133. *kines pezeftežä pejilt* kibe szúrta a kést? | 134. *eslik tuš jakama* maga magától kezdett (indult) járni | 135. *es pränts näjsi šama-varžamava* maga magát látja a tükörben | 136. *mez preä vestingä af näftat* miért nem mutatod magadat egyszer sem? | 137. *iznat täči saj* csakugyan eljön ma (or. знать) | 138. *af-kalks* (v. *vidä* Szindor.) *kortas* valóban (igazán) mondta? |

139. *videsta kortaś* igazan (helyesen) mondta | 140. *melä* (*milä*) *koda tiema* hát hogyan kell csinálni? *melä kin, af soñ kié* hát, [ha] nem az övé?

141. *statinga molan* ügyis megyek, *statinga af molan* úgysem megyek | 142. *mon i molan* megyek is, *mon af i molan* nem is megyek | 143. *koda soñ, af soñ* hogy [volna] az övé? nem az övé; *koda, sä af soñ* hogy, az nem az övé | 144. *koda af soñ* hogy ne [volna] az övé? | 145. *kodanä af saĵ?* *isak kortaś, saĵan* hogy ne jönne? tegnap mondta, hogy jön | 146. *padi ni saś* talán már eljött | 147. *jofsi af stanä* teljességgel nem úgy (совсѣмъ не такъ) | 148. *mon nalna šado melä vesting'* *ašin jaka* én azután egyszer sem voltam nála (tkp. jártam) | 149. *er ramak* hát vedd meg; *er mon ina molan* úgy hát én megyek (ha te nem mégy) (но инъ я пойду) (or. ино) | 150. *elä täni* éppen most (теперьже); *añcak elä sañ* csak imént (csak éppen most) jöttem; *täni añcak elä täsil* csak éppen most volt itt.

151. *esta sirä ulan* akkor öreg leszek | 152. *kida bajar ulan, esta saĵat moñ-tezen* ha úr leszek, akkor eljössz hozzám | 153. *ulen ośsa, añcak af täci* voltam a városban, de nem ma | 154. *ulen kozä* (v. *kozä ulen*) *vest, täni bednajan* voltam gazdag egyszer, de most szegény vagyok | 155. *mon tosa ulen* (v. *toselen*), *kosta coranelen* (*jolmanelen*) én ott voltam, mikor még kis fiú voltam | 156. *ulan sirä mizardovik* valamikor öreg leszek | 157. *teäsa uli coranä* itt van egy fiú; *toso uliht alašat* ott vannak lovak | 158. *tä alašas moñ* ez a ló az enyém; *tä moñ alašas* ez az én lovam | 159. *moñ uli alašazä* nekem van lovam; *moñ uliht alašanä* nekem vannak lovaim | 160. *mizara toñ alašaded* (v. *alašadne*) hány lovad van neked? *nilä alašaden* (v. *alašanä*) négy lovam van.

161. *ulih-telli ton jarmakne* van-e v. lesz-e neked pénz? | 162. *moñ kafto traksanä* nekem két tehenem van (v. pedig: az én két tehenem) | 163. *son teinä märks saldatks ulemda* ő nekem parancsolta, hogy katonává legyek (er befahl mir soldat zu werden) | 164. *tosa aś koda ulems* ott nem lehet lenni (нельзя быть, tkp. ott nincs hogyan lenni) | 165. *kulemezen* (*kulimizin*) *af joran soñ-tesenza ulems* nem akarok holtomig ő nála lenni | 166. *moñ ulemstan pizemel ko-*

Iaj [ott] létem alatt (mig ott voltam), eső volt mindig | 167. *moń af ulemstan af robotajht ott* nem létem alatt (ha ott nem vagyok) nem dolgoznak; *moń-ftiman* (v. *mońt-ftiman*) Szalam nélkül, *безъ меня* (azaz: jelen nem létemben) | 168. *moń pinkstın vestingä af moli toza* jelen létemkor (mikor én jelen vagyok, *при меня*) egyszer sem megyen oda | 169. *moń af pinkstın toza jakaj* jelen nem létemkor (mikor én nem vagyok ott) oda jár | 170. *moń ingelden azendezä* (*azindizä*) jelen létemben (előttem, coram me) beszéltte el.

171. *moń toz ulemezen anokt ulest* mig ott nem leszek, készek legyenek (tkp. oda létemig = bis ich dahin komme) | 172. *moń ulemezen af saj* mig [itt] leszek, nem jö | 173. *alät-sen ulemez* (v. *ulems*) *tet lad eräms* mig atyád él, neked jó élni (jó dolgod van) | 174. *mon af ulemezen cebärsta sin af robotajht* mig ott nem leszek, ők nem dolgoznak jól | 175. *tänin pops* a mostani pap, *šad-ingelin-pops* az előbbi pap, *ingelpelin pops* az ezentüli (leendő) pap | *mindeink aš koda tosa ulendems* nekünk nem lehet ott lennünk | 177. *kodanä molan, kuli alašan aš* hogyan menjek, ha nincsenek lovaim | 178. *kodanä mollen* (v. *molelen*), *kuli alašanä ašelt kutsa* hogyan mentem volna, midőn lovaim nem voltak itthonn | 179. *koda af avar-dan, jarmakenen salaz* hogy ne sirjak, [midőn] ellopták a pénzemet | 180. *kodanä treasa, kuli af robotaj* hogy etessem (tartsam el) őt, ha nem dolgozik; *täräj tein treama, kuli af robotaj* vajjon etessem-e (nekem etetnem kell-e) őt, ha nem dolgozik?

181. *panendärälinä* (v. *kida mon panelinä*), *tenars toso ullen* ha én hajtanám, eddig ott volnék | 182. *mon soń näjsa* meglátom őt (fogom látni); *mon soń kulša* meghallom őt (meg fogom hallani) | 183. *mon soń karman kirdemenzä* fogom őt tartani | 184. *isaken af saj inžiš kulš* a tegnapi el nem jött vendég meghalt | 185. *af kenerf marš* (v. *apak kenert marš*) *makss tein* nem-ért (éretlen) almát adott nekem | 186. *apak molt af pačkedat* nem menvén nem érsz oda | 187. *min apak azentenkenga* (*azinttinkinga*) *sodasi* ha mi nem mondjuk is (mi nem mondván is), [mégis] megtudja | 188. *surizä keruš* megvágtam az ujjamat (tkp. ujjam megvágódott) | 189. *mon soń valinä lakaj vetsa* előntöttöm őt forró vízzel | 190. *täčien*

kundafnä sembä t'aset a ma fogottak (a mit ma fogtunk), mind itt vannak.

191. *mon toza af molan, tosa vaskaftemaz* én oda nem megyek, ott engem megcsaltak | 192. *mon näinä, panez saš* láttam, [hogy] hajtvá jött | 193. *vett turks uiz jotañ* a vizen keresztül úszva keltem át | 194. *stanä ärästa arts, p'ita liez* oly sebesen vágatott, mintha repült volna (tkp. mintha repülve) | 195. *posabl'an kand'ima* segíték (neki) hordani | 196. *noldamak simemä* (v. *simmä*) ereszsöz engemet inni | 197. *mon molan soñ paneminza* én megyek őt elhajtani | 198. *simemä-ved* ivó víz, *štama-ved* mosó v. mosdó víz, *ešelemä-vasta* fürdő hely; *kal'in kundama vast'inkä* halfogó (halászó) helyünk; *šit lisemä-vastats* a napnak fölkelő helye | 199. *vand'i pandema šumizä* holnap fizetni [való] az adósságom | 200. *kemen panart muškemats* (v. *kemen panaren muškemas'*) *valf tii* a tiz ingnek a mosása (v. tiz ingnek a mosása) egy rübelt teszen (v. egy rübelbe kertül).

201. *son tuš alašañ kildemä* elment lovat befogni, *son tuš ašašat kildemenza* elment a lovat befogni | 202. *ere simems* v. *jartsams* adj inni v. enni (tkp. gyere inni, nosza inni) | 203. *ere siman, jartsan* hadd igyam, egyem (tkp. iszom, eszem) | 204. *mondien täči lamo sokams* nekem ma sokat [kell] szántani | 205. *nengä lamo ilats sokams* meg sok maradt főnn szántani (maradt sok szántani való) | 206. *kandan ved štams* vizet hozok mosásra | 207. *tä töždene lihtems* ez könnyű kivinni v. kihordani (könnyen kivihető) | 208. *tä cebär kal'in kundams* ez jó halat fogni (halfogásra) | 209. *täčien kundamas' isakcen kundamada cebärel* a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt | 210. *kadžä pengem kermants, tuš nalksemä* elhagyta a favágást, elment játszani.

211. *son loka kal'in kundamati* ő ügyes (ОНЪ ЛОВОКЪ) a halfogásra | 212. *son sizes kal'in kundama marto* ő elfaradt halfogástól (tkp. fogással) | 213. *kal'in kundamsta vetti praš* halfogás közben a vízbe esett | 214. *kal'in kundamst'ink päk varmal'* halfogásunk közben (mikor halásztunk), erős szél volt | 215. *jot kal'in kundamsta näin* („még láttam, mikor halásztam, s azóta nem láttam“ =) utoljára láttam, mikor halásztam | 216. *arak näimä vasts* állj olyan helyre, a hol megláthatnak

(szósz. : állj látó helyre) | 217. *son tosta saj, kosta min samä* ő onnan jó, a honnan mi jöttünk | 218. *pañemesta näinä* látam őt hajtás közben (mikor hajtottam); *samstın muinä* jöttömben találtam | 219. *šit lisemä jotksta* (v. *lisemesta*) nap fölkelte közben (fölkeltekor), *šit lisems* nap fölkelteig, *jot šit lisemesta* nap fölkelte óta | 220. *šit volgimda ingelä tosa ulan* nap leszállta előtt ott leszek.

221. *son tein märks tozo molemda* ő nekem parancsolt oda menni (parancsolta, hogy oda menjek) | 222. *son af anaj mezevik, äncäk äšelemda märgest* ő nem kér semmit, csak engedjenek neki fürödni (engedjék, hogy fürödjön) | 223. *mon kelgan sokamat'* szeretek szántani (szeretem a szántást) | 224. *mon märgan krandast' uskemda* (v. *uskemdenza*) parancsolom, hogy vigyék a szekeret | 225. *tein viziks morams* szégyenlek (мнѣ стыдно) dalolni | 226. *robotat-eli täci* fogsz-e dolgozni ma? *täciengä robotan* ma is fogok dolgozni | 227. *karmañdäran robotama, af lotkan* ha elkezdek dolgozni, nem szünök meg | 228. *mon vizdan tä mort moramants* szégyenlem ezt a dalt dalolni | 229. *mon pelan tän tiemants* félek (nem merem) ezt tenni | 230. *mon pelan toñ martot karšok vasftems* félek veled szembe találkozni.

231. *son jorsemaz miñ tazk kenerems* ő bennünket itt akart elérni | 232. *staka tása kalın kundamaš* nehéz itt a halászás | 233. *tosa cebär erämaš* ott jó az élet; *t. c. eřams* ott jó élni (es ist dort gut zu leben) | 234. *tä virgä jakamaš pelks* az erdön át a járás félelmes | 235. *soñdeenza kerža, nedelati vest äncäk molems* neki kevés, egy hétre (egy hétben) csak egyszer menni [oda] | 236. *tä kerža teenza maksims* ez kevés, hogy neki adjuk (um ihm zu geben) | 237. *tä lamo vest pandims* ez sok, bogy egyszerre fizessük (zu bezahlen) | 238. *ton nolat robotamati* rest vagy a dolgozásra | 239. *son taza, son kepetsi* ő erős, fölemeli (v. *teenza kepidevi* ő fölemelheti) | 240. *alašazen simdemda* (v. *alašazen simdemdanza*) *maksin kati-meze* azért hogy lovamat itatta (lovam itatásáért) *adtam [neki]* valamit.

241. *toñ kudu uskemdit maksin valf* azért hogy téged haza vitt, *adtam egy rübelt* | 242. *simmada* (v. *simmadanza*) *ilä mezevik af anaj* azon kívül hogy igyék, nem kér semmit

243. *son af kelgi mezevik nalkamada ilä* ő nem szeret semmit játékon (játzáson) kívül | 244. *son äšelemada* (v. *äšelemat-ezda*) *särätksts* ő fürdéstől (a fürdéstől) megbetegedett | 245. *avardemada silmenza jakstert* sirástól a szemei vörösek | 246. *avardemati silmenza jakstergitst* a sirástól (tkp. a sirásra) szemei megvörösödtek | 247. *trupkaso targamati pehnä* (*pejhnä*) *lotkajht särädemda* a pipázástól a fogak megszűnnek fájni | 248. *javidemati tirnazus* az ijedtségtől elkezdett reszketni; *jakšamti tirnaj* reszket a hidegtől | 249. *jakama marta sizen* a járástól (tkp. járással) elfáradtam | 250. *torgovaž kožakits* kereskedve (kereskedés által) meggazdagodott.

251. *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni | 152. *tä panarš stamanek meznik kolmo valftii* ez az ing varrással és egyébbel (tkp. varrásostúl mistül) három rübelbe kerül; *stamada baška* varráson kívül | 253. *mon soñ martinza kortaň tostin torgovamat kovalma* beszéltem vele az ottani kereskedésről | 254. *mimda moñts kanesa* semhogy eladjam, [inkább] magam hordozom (a ruhát) | 255. *tazk kadimda martink šafsask* semhogy itt hagynók, [inkább] elviszszük magunkkal | 256. *kandimal täza, kandizä tozo* a helyett, hogy ide hordta volna, oda hordta (tkp. ide hordani vala, azaz: h. kell vala) | 257. *samstin jakšamel* mikor jöttem, hideg volt | 258. *ilatt tazk moñ samozin* maradj itt, míg eljövök; — *sergädemest* míg téged hívnak | 259. *mon ucsinä stamazanza* vártam őt, míg fölkel | 260. *moñ samozin sembä, mezä erävel, sin anoklast* míg eljöttem, ők mindent, a mi kellett, elkészítettek; *soñ samozinza sembä anok-el* eljöttére (míg eljött) minden kész volt.

261. *min molemä šopidims* mi mentünk, míg sötétedett | 262. *tän tiems af noldasa* míg ezt meg nem csinálja, el nem ereszttem őt | 263. *Volgat tirvas molemstan kolaj sudnat näin* mikor a Volgához mentem, mindig hajókat láttam | 264. *mizaris apak sott-el, kolaj ulicava arnes* a míg nem volt megkötve, mindig az utcán futosott (a kutya) | 265. *samdin melä ašinä näj* eljöttem után (eljöttem óta) nem láttam őt; *jot samstin näinä* még a mikor jöttem [utoljára] láttam őt | 266. *sän sodamdo melä semben noldazen* miután ezt megtudta, mind eleresztette őket | 267. *samdinza ingelä teink cebär-el* mielőtt ő eljött, nekünk jó volt [dolgunk] | 268. *moñdeden ingelä* v. *moñ sam-*

din ingelä sas elöttem v. [még] jöttem előtt jött el | 269. *lovit pramda* (v. *lovit prams*) *er šinä toza jakalen* mielőtt hó esett (v. míg hó nem esett) mindennap oda jártam | 270. *samdinza ingel-kigä semben anoklašk* még mielőtt eljött, mindent elkészítettünk.

271. *pakšaso pinkstenza jurtitš pals tasa* a közben, hogy a mezőn volt, elégett itt a háza | 272. *moñ tása robotamštin, tosta semben salaz* az alatt, hogy itt dolgoztam, onnan mindent elloptak | 273. *son tein jarmakt makss, af sodasa mezinksa* nekem pénzt adott, nem tudom miért | 274. *son tuš mon apak sodakin* ő elment a nélkül, hogy tudtam (tudtom nélkül, tkp. én nem tudvám) | 275. *mezendi šävit, moñ apak kizeftin* miért vetted el, a nélkül hogy engem megkérdeztél (engem meg nem kérdezve) | 276. *mon kučsa soñ pengän kerema* elküldöm őt fát vágni; *mon tertsa jartsama* hívom őt enni | 277. *tä ialit nengä pičkäj kundams* ezen a télen még alkalmas fogni (halászni) | 278. *son moñ martinza šävindemañ kalin kundama* ő engem [mindig] magával vitt halászni | 278. *son martinza šävents nevod kalin kundams* ő magával hálót vitt, hogy halászson | 280. *mon tonafštit tuinä šabanen tonafšima* (v. *tonafšimšt*) elhoztam a tanítót gyermekeimet tanítani.

281. *mon tuñ kniga šabanendi tonafšnems* hoztam könyvet a gyermekeimnek tanulni (tanulásra) | 282. *karmaš kăžiämä* kezdett haragudni, *ušits seremä* kezdett kiabálni | 283. *teenza užal soñ noldams* sajnálja (ему жалъ) őt elereszteni | 284. *mon molan soñ kundaminza* megyek őt megfogni | 285. *mon kučan kingä vetemit* küldök valakit téged vezetni | 286. *son šävs moñ kätsten, ašezä azinda mezendi* elvette tőlem, [s] nem mondta, mire | 287. *mon pelan ezdenza* félek ő tőle, *tein viziks ezdenza* szégyenlem magamat tőle, *šas viziks tein* azért szégyenlem magamat | 288. *mon joran täči ošu molems* akarok ma a városba menni | 289. *aläzä joraj sams* atyám akar jönni | 290. *mon jorsen soñ pälenza täni molems, ancäk af sodasa, kuts' af* szeretnék (tkp. akartam, мнѣ хотѣлось бы) most ő hozzá menni, csak nem tudom, otthonn-e vagy sem.

291. *mon salkšilen* akartam jönni, *son tulksil* ő el akart menni, *mon tielksilinä* akartam azt megcsinálni, *maksilksilinä* akartam adni azt, *kundalksilizä* meg akarta fogni | 292. *afel-*

kselen sa nem akartam jönni, *afelkselinä maksa* nem akartam adni azt | 295. *udimazä saš* alhatnám (спать хочется), *tkp.* álom jött, *simmazä saš* ihatnám, *säremazä saš* huzogozhatnám | 296. *moñdein toza molema* (v. *molems erävi*) nekem oda kell menni; *teink ošu molema* nekünk a városba kell menni | 297. *tein täci ošu molemal* nekem ma a városba kellett (v. kellene) menni | 298. *moñdein toza molems erävel* nekem oda kellett menni; *erävendäräj* ha kell | 299. *af erävat skamit* nem élhetsz egymagad | 300. *luums (luvims) af pičkäj* olvasni nem lehet (nem járja, nem alkalmas, es geht nicht an, не ходится); *af luvviht* meg nem olvashatók (sie lassen sich nicht zählen).

301. *täci af molan, robotatama* ma nem megyek, dolgozunk | 302. *mon tet kepidevan* te engem fölemelhetsz; *tein kepidevi* én fölemelhetem; *mondinä tievi* csinálhatom | 303. *täftama krantaskä teingä tievi* ilyen szekerecskét én is csinálhatok | 304. *täci bajars aš kutsa, mondinä možna numils molems* ma az úr nincs itthon, lehet nekem nyulak után menni (nyulat vadászni) | 305. *moñdinä aš koda molems* nekem nem lehet menni (nem mehetek) | 306. *možna ulendäräl molems, molelen* ha lehet vala menni, mentem volna | 307. *koda ašel koda molems, mon afelen mol'* ha nem lehet vala menni, nem mentem volna | 308. *ašat koda kadims* nem lehet téged [itt] hagyni | 309. *särädendäräj ilädeza kudu* v. *kadk iladi kudu* ha beteg, maradjon (hadd m.) itthon; *ilädest (kadk iladiht) kudu* maradjanak (hadd m.) itthon | 310. *kadešt iladi kudu* hagyjátok, maradjon itthon | *kadit iladiht kudu* hagyjátok (öket), maradjanak itthon.

311. *kadimak (kadimašt) ilädan kudu* hagyj (hagyjátok) engem, itthon maradok | 312. *sak, kelktama* jöjj, szeretünk (szeressük egymást — mondja az anya a gyermekének, mire megöleli, megcsókolja) | 313. *äžkä martot kelgin, täni af kelgan* nem rég szerettelek (tkp. szerettem veled, szeretttük egymást), most nem szeretek | 314. *isaken saj inžinä täci tušt* a tegnap jött vendégek ma elmentek | 315. *tä šaka, konañ isak näimä* ez ugyanaz, a kit tegnap láttunk | 316. *tä af sä, konañ mon azindin* ez nem az, a kit én mondtam | 317. *sä at'äs, kona isak saš* (v. *kona at'äs isak saš*), *särädi* az öreg, a ki tegnap jött (a mely öreg t. j.), beteg | 318. *soñ kemen velenzä, sembä*

mokšat (v. *soñ kemen mokšin velenza*) neki tiz faluja van, mind moksa (v. neki tiz moksa faluja van) | 319. *mon sodasa sä ošt, konañ kuvalma tin kortatada* ismerem a várost, a melyről te beszélték (v. *kona ošt kuvalma tin kortatada, mon sodasa*) | 320. *sä alašas, konañ ramaz, cebär (ramaf alašats cebär)* a ló, a melyet vett, jó (a vett lova jó).

321. *stama lomañ, kona mokšaks kortamo lats af mašti, af pičkäj tein tolmačendi* olyan ember, a ki mordvinül (moksául) beszélni jól nem tud, nem való nekem tolmácsnak | 322. *son af joraj stama alaša, kona lats af ardi* nem akar olyan lovat, a mely jól nem fut | 323. *stama sirä lomañä, kodama son sirä, miñ (igy!) af jakajht robotama* olyan öreg emberek, a milyen öreg ő, nálunk nem járnak dolgozni | 324. *kodama alaša ton vešendat, stama řasa af mujat* a milyen lovat te keressz, olyat itt nem találsz | 325. *moñ uli stama kotfizä, kodama tet erävi* nekem van olyan vásznam, a milyen neked kell | 326. *mon sodasa sä vastt, koza kadizä* (v. *kona vastti kadizä*) tudom a helyet, a hol hagyta (mely helyen hagyta) | 327. *mon sodasa sä kit, kona kigä sin tušt* (v. *konañ-ezga sin tušt*) ismerem az utat, a melyen ők elindultak | 328. *sä pinksta, kosta moñ šabanä jolmatelt* az időben, mikor gyermekeim kiesinyek voltak (v. *šabanen jolmaks pinkstest* gyermekeimnek kiskorukban) | 329. *mon täčiingä sä škada (sä pingenä) molan, kona škada (k. pingenä) isak jakañ* ma is azon időben megyek, a mely időben tegnap jártam | 330. *täči taga šaka vastizin ozan, koza isak ozesen* ma megint ugyanarra a helyemre ülök, a melyre tegnap ültem (v. *isakcen v. isaken vastizin ozan* a tegnapi helyemre ülök).

331. *řasa lembä pita bañasa* itt meleg van, mint akár egy fürdőben (*pita* = or. буро) | 332. *ton ult pita es kutsit* légy úgy mint otthonn (mintha otthonn volnál) | 333. *stama kaldau pita särädi lomañ* olyan sovány, mint egy beteg ember (v. *s. lomañ latsa* b. ember módjára); *son stanä kaldau, pita säräts* ő oly sovány, mintha beteg lett volna | 334. *panar marto (v. fkä simańtsa) jakaj pita kizenda* ingben (v. egy vászon káftánban) jár, mint akár nyáron | 335. *son käžiäs moñ langizin, pita mon kolajnä* megharagudott rám, mintha én rontottam volna el | 336. *stama kačamel, pita vir pals* olyan füst volt, mintha

erdő égett volna | 337. *stama ärästa liis, pita nal* oly sebesen repült, mint akár egy nyíl (v. *nal latsa liis*, v. *nalks liis* nyíl módjára v. nyílul repült) | 338. *pita moñts af sodasa, mezama tein tiema, son tonafstamañ* mintha nem tudnám, mit kell tennem, úgy tanít engem | 339. *mon soñdedenza lats sodaza* én jobban tudom, mint ő | 340. *tä tonada päk sizes* ez inkább fáradt el, mint amaz.

341. *sada lama makss, mizara antsen* többet adott, mint a mennyit kértem | 342. *mon soñdedenza kurok päckeden* én nálánál hamarabb érkeztem | 343. *stama ickezä, kolmo šista af päckettäma* olyan messze van, [hogy] három nap alatt nem értünk oda | 344. *stama jakšam-el, nalna šuftnä lazindušt* olyan hideg volt, [hogy] még a fák is megrepedeztek | 345. *stanä arden, nalna alašas šoviäs* úgy vágattam, [hogy] még a ló is habzott | 346. *son stanä javets, nalna mezevik ašez kortava* annyira megijedt, [hogy] még nem is szólhatott semmit is | 347. *vest stanä velet malaselen, pinetnen maräjnä uvama* egyszer oly közel voltam a faluhoz, [hogy] a kutyákat hallottam ugatni | 348. *son teenza señare makss, nonañdi mezevik ašez iläda* ő annyit adott neki, [hogy] amazoknak (a többieknek) semmi sem maradt (v. *estienzenga ašez ilätt mezevik* hogy magának sem maradt semmi) | 349. *stama väri kucš, cuť näjuš* oly magasra ment föl, [hogy] alig látszott | 350. *mizara tet makszi? lama (päk lama), valf maksendaräj* mennyit ad neked? sok (igen sok), ha egy rübelt ad (v. *päk lama valf makszi* legföljebb egy rübelt ad).

351. *son sä marto kozäkits, kaftin-kirda pitnä sävi* ő az által gazdagodott meg, [hogy] kétszeres árt veszen | 352. *sä marto vantš prä, vetti komets* az által mentette meg magát, [hogy] a vízbe ugrott (v. *vetti kometemants marto vízbe ugrásával*) | 353. *son sän-goräs sodamaz, pilge-kinken näizen* ő annálfogva ismert meg bennünket, [hogy] a lábnymunkat látta | 354. *panarints koräs sodajnä, mokšava* az ingeről (inge szerint) ismertem meg, hogy mordvin asszony | 355. *kagidits ašel, šas korä mon arsen, vorgäj* nem volt papirosa (ütlevele), azért gondoltam, hogy szökevény | 356. *son javets, mez sin sašt* ő megijedt, hogy ők jöttek | 357. *son äncäk (šas) kăžiäs, mez*

soñ ašez kizeftä ő csak azért haragudott meg, hogy őt nem kérdezték | 358. *mez son makss, šas monga joran tejenza maksims* hogy ő adott, azért én is akarok neki adni | 359. *son stanä kăžiäs, stanä* (v. *kodanä*) *mizardinga ašinä näindä kăžiama* úgy haragudt meg, úgy (v. a mint) még soha sem láttam őt megharagudni | 360. *tosa stama ocu sudna'uli, kodama* (v. jobban: *stama*) *mizardovik ašin näindä* ott olyan nagy hajóvan, a milyent (v. *stama* olyant) még sohasem láttam.

361. *son alants-eška ocu* ő oly nagy, mint az atyja (*son alants-eška* ő atyja-nyi, *онъ съ отца*) | 362. *son moňėkan* v. *moňėkan* ő akkora mint én (*онъ съ меня*); *tä kutt-eška* akkora mint ez a ház | 363. *vett vajgelpeska kelets* a viznek (folyónak) egy versztnyi a szélessége | 364. *son šaska vaststa saš, konaška vaststa min samä* ő oly messziről jött, a mily messziről mi jöttünk | 365. *mestemä šaska vasts jakat'* miért jártál oly messzire? | 366. *konaška vastsel son, šaska vastselen mon* a mily messze volt ő, oly messze voltam én | 367. *vets' vajgelpen kelesa* a viz egy versztnyi széles (egy verszt szélességében); *tän kuvalmasa* ily hosszú (ennek hosszúságában); *äšien kirkalmasa* kút-mélységű | 368. *son tä šuftt seresa jordaj* oly magasra hajít, mint ez a fa (tkp. e fa magasságában) | 369. *son šaska vasts jordaj, konaška vasts mon jordan* oly messzire hajít, a mily messzire én hajítok | 370. *son sän seresä jordaj, konaň seresä mon jordan* ő oly magasra hajít, a mily magasra én hajítok.

371. *mizaris mon robotan, senaris songa robotaj* a meddig én dolgozom, addig ő is dolgozik | 372. *mizara son kandi, senara monga kandan* a mennyit ő hord, annyit én is hordok; *son senara kantš, mizara mon kanden* annyit hordott, a mennyit én hordtam | 373. *senara tien, mizara tijuš* annyit tettem, a mennyit tehettem | 374. *mizara anaš, senara maksen teinza* a mennyit kért, annyit adtam neki | 375. *mizarkst mon jakaň, sinarkst tonga jakaš* a hányszor én jártam, annyiszor ő is járt | 376. *er sajan, aš kutsa* valahányszor jövök, ő nines itthonn (v. *er af sajan, aš kutsa*) | 377. *mez stanä malati jakat* mit (miért) jársz oly közelre? | 378. *mez ľafta* (v. *stanä*) *lamis učsit* miért vártál ily (v. oly) sokáig? | 379. *mez ľafta* (v. *stanä*) *šurista sašendat* miért jössz oly ritkán? |

380. *stanä stak, tázá náju varrd meg úgy, [hogy] ne lássék.*

381. *salavanä azk, il'at tázaz kul' mondjad halkkal (lopva, titkon), [hogy] a többiek ne hallják | 382. ladnas kortak, štobi šarkedest beszéllj jól, hogy megértsenek | 383. aksínasta štak mosd ki fehéren (fehérré — hogy fehér legyen) | 384. jartsams ašel mezevik, stak maden enni nem volt semmi, s csak úgy (étlenül) fektüdtem le | 385. kodanä esta tients, täniingä stanä tiendi a mint ő akkor tett (tenni szokott), úgy most is teszen | 386. son stanä tis, kodanä mon märgin úgy tett, a mint én parancsoltam | 387. son moñ aläzen latsa tii úgy tesz, mint az atyám (atyám módjára) | 388. táftama taza kotf, kodama taza tä, af mujat ily erős vásznat, a milyen erős ez, nem találász (v. tä latsa taza kotf af mujat) | 389. mon stama sudna näin, kodama nengä mizardovik ašen näjendä olyan hajót láttam, a milyent még soha sem láttam | 390. mon nengä soñ sodalinä od pinkstenza (v. od coraks pinkstenza) én őt ismerem még fiatal korában.*

391. *mon soñ näinä atäks pinkstenza láttam őt öreg korában | 392. son moñ latsan közä ő oly gazdag, mint én; lov latsa akša fehér, mint hó; äši latsa kirka mély, mint egy kút | 393. tása baña latsa lembä itt meleg van, mint egy fürdőben; baña latsa uštezá fütötte úgy mint fürdőt (fürdöként) | 394. isaken šis tala latsa jakšamel a tegnapi nap hideg volt úgy mint télen | 395. moñ alašazä toñ alašatsen latsa ärästa ardi az én lovam oly gyorsan fut mint a tiéd | 396. son stama lats kortaj ruziks, kodanä tatariks kortaj ő oly jól beszéll oroszúl, mint tatárúl | 397. sembeda cebär karandas, konañ tis a legjobb szekér, melyet csinált (v. sembeda cebäresta tif karandas) | 398. ton-elet seä, konañ min näjemä te voltál az, a kit mi láttunk | 399. sembendi, kiä saj soñ pälenzä, kazi mezevik mindenkinek, a ki hozzá jön, ajándékoz valamit | 400. semben sän, mezama soñts ramaš, pandezä mind azt, a mit vett, megfizette.*

401. *sän min sodasašk, konat vires-elemä azt mi tudjuk, kik az erdőben voltunk | 402. son tosa, kosa lomatnä robotajht ő ott van, a hol az emberek dolgoznak | 403. vätemašt toza, kosa lotkaš vezessetek engem oda, hol a csónak van |*

404. *vätit toza* (v. *sä vastti*), *kosa min udomä* vezesd öket oda (arra a helyre), a hol mi aludtunk | 405. *son sä päli tuš*, *kona päldä min samä* ő arra felé ment, a honnan mi jöttünk | 406. *kuvanä mon jotañ*, *siänä cebär jotams* a hol én mentem át (a vizen, sáron), arra jó átmenni | 407. *kuvanä mon jakañ*, (*tosa*) *kosovik virš ašez pal* a merre én jártam, (ott) seholsem égett az erdő | 408. *kosta saš*, *esta näinä* a mikor jött, akkor láttam őt; *mizarda sañ*, *esta jakšamel* mikor jöttem, akkor hideg volt | 409. *kona pinksta mon sañ*, *esta son tuš* a midőn jöttem, akkor ő elment | 410. *mizarda tän tisi*, *esta noldasa* mikor (mihelyt) ezt megcsinálja, akkor őt eleresztem.

411. *mizaris teet lats*, *senaris eräk tásk* a mig neked jól lesz (jó dolgod lesz), addig élj itten | 412. *ilatt tázk senaris*, *mizarda sergättädez* maradj itt addig, mig téged hívnak | 413. *mizaris mon af anasa*, *af makssaz* a mig nem kérem, nem adják meg | 414. *mon učsinä senaris*, *mizarda stëäs* vártam őt addig, mig fölkelt (v. ő. 259.) | 415. *täläma*, *mizaris lov af pizi* csépelni kell, a mig hó nem esik | 416. *mizaris kiš cebär-el*, (*senares*) *sidesta jakalen toza* a mig az út jó volt, gyakran jártam oda | 417. *jot tasan*, *táftama šora ašez šačenda* a mióta itt vagyok, ilyen gabona még nem termett | 418. *jot sañ*, *ašinä näj* hogy jöttem, azóta nem láttam őt (a mióta jöttem —) | 419. *kosk* (v. *kodak*) *samä*, *esk* (v. *esta*) *tuš* mikor (a mint) mi jöttünk, akkor ő elindult | 420. *mizarda tin pelint eräñ*, *esta son nengä jolmal* mikor nálatok éltem, akkor ő még kicsiny volt (v. *tin p. erämsten*, *šoh*..).

421. *kosta kozäl*, *esta sembä skudnahnendi ceberel* mikor gazdag volt, akkor minden segényeknek jó volt (jó dolguk volt) | 422. *pervoj*, *kosta ošta saš*, *kolaj teink tušents mezevik* az előtt, mikor a városból jött, mindig hozott nekünk valamit (v. *pervoj*, *ošta samstınza* —) | 423. *tän tiemesta sidesta sašents* mikor ezt csináltam, gyakran jött | 424. *erväjamstın aläzä nengä živ-el* mikor megnősültem, az atyám még életben volt | 425. *mon sañ*, *sembä anokt-elt*, *esta kigä tumä* eljöttem, minden készen volt, s mindjárt elindultunk | 426. *vandi*, *vets molemsten* (v. *vets molendäran*), *azisa* holnap, mikor vizért megyek (ha vizért megyek), megmondom [neki] | 427. *son äncäk esta peli*, *mizarda lomañ saj* csak akkor fél, mikor

idegen ember jö | 428. *son äncäk lomañ pinksta peli* ő csak akkor fél, ha ember van itt (tkp. ember idejében fél) | 429. *robotants adëlamda melä* (v. r. *adëlandäräsi*, v. r. *adëlandäräzä*) *noldak* ha munkáját elvégezte, eresszd el | 430. *äncäk lomañ saj, sembä çabanä vorgediht* [ha] csak idegen ember jö, a gyermekeim mind elszaladnak.

431. *udomïstan mestkä af kaštirdiht* mikor alszom, ők egyáltalában nem mozczannak (meg sem m.) | 432. *mizarda tertsamañ, esta* (v. *senarda*) *molän* a mikor engem hív, akkor megyek | 433. *moñdinä aram, sin sodasz* nekem úgy látszik (gondolom), [hogy] ők tudják | 434. *soñdeenza aram, miñ tãzk kenersamaz* azt gondolja, [hogy] minket itt utolér | 435. *son näjsamaz, min sembä sizemä* ő látja (tkp. lát minket), [hogy] mind elfáradtunk | 436. *sodasa, ñat sembä od lomatt, konat strug lanks jakajht* tudom, [hogy] ezek mind fiatal emberek, kik bárkára járnak (t. i. bárkát vontatnak) | 437. *mon näinä, (što) saj láttam*, (hogy) jö; *mon maräjnä, kate-gi suvas* hallottam, [hogy] valaki bement; *son sodazä, ickezä* tudta, hogy messze van | 438. *mon kulinä, son ni sas* hallottam, [hogy] ő már eljött | 439. *son märks, vir-kudnezä pals* ő azt mondta, [hogy] erdei kunyhóm elégett | 440. *monga näinä, son soñ piksezä* én is láttam, hogy őt megverte.

441. *son märks teest, lihtezaz tän* (v. *lihtemda*, v. *štobi lihtezaz*) parancsolta nekik, hogy vigyék ki ezt | 442. *son märks, kudu ilädezama* ő mondta, [hogy] maradjunk itthonn | 443. *son seres* (v. *serezen*), *tozo molest* ő kiáltott (v. kiáltotta őket), [hogy] menjenek oda | 444. *sin šormatst, mizäjnä alašasnen* ők irtak, adjam el az ő lovukat | 445. *son joraj, mon martinza molezan* ő akarja, [hogy] vele menjek | 446. *mon terninä, vandi miñ pälink* saza én hívtam őt, [hogy] holnap hozzánk jöjjön | 447. *son joraj, (štobi) täcïkok tust* akarja, hogy még ma menjenek el | 448. *son moli, mon maksindärän mezevik tejenja* ő megyen, ha valamit adok neki | 449. *son peli, sin vetti prajht* fél, [hogy] a vízbe esnek; *son peli, täci afelt sa* fél, [hogy] ma nem jönnek | 450. *mon kizeftizä, kiä son* kérdeztem, ki ő?

451. *mon näinä, ko son tuś* láttam, hova ment; *son sodasi* (v. *sodasinä*), *kosit sin* ő tudja, hol vannak | 452. *son*

saš kizeftemist, mizardo tuiht eljött öket kérdezni, mikor mennek el | 453. *af sodasak, mizardo moli* nem tudod-e, mikor megyen? | 454. *azintk tein, kodanä tän tiezä* mondd meg nekem, hogyan csinálta ezt | 455. *mon märäjnä, mizara sin uskst* hallottam, mennyit hoztak | 456. *kizeftk soñ, ickezä nengä ośš* kérdezd őt, messze-e még a város? | 457. *son jorasinä sodams, sajht af sin* akarja tudni, jönnek-e, vagy nem? | 458. *mon sän kuvalma kortaň martinza, kodanä sä tiema* arról beszéltem vele, hogyan kell azt csinálni | 459. *son näimaz, kodanä min sizemä* ő látta (látott minket), hogyan (meny nyire) fíradtunk el | 460. *š kaj sodasi, koda molš tosa* isten tudja, hogyan ment oda.

461. *soñ meze tevits, seri* neki mi köze hozzá (emy что за дело), hogy kiabál? | 462. *kiä sindezä, sändi pandima* a ki eltörte, annak fizetni kell | 463. *sändi cebär, konaň jarmakinza uliht* annak jó (jó dolga van), a kinek pénze van; *šin jarmakinza uliht, täni ramaza* a kinek pénze van, vegyen most | 464. *mezä* (v. *konaň kolaň, sän pantsa* a mit (a melyet) elrontottam, azt megfizetem | 465. *mezä ośu uskst, miz* (v. *semben miz*) a mit a városba hoztak, azt eladták (v. mind eladták) | 466. *son af melafsi sän, mezin kuvalma kortaň martinza* nem emlékszik arra, miről beszéltem vele | 467. *son sän kualma seri, mezä af sodaj* (v. *kosa af tevits*) arról kiabál, a mit nem tud (v. hol nem az ő dolga = a mihez nincs köze) | 468. *mondien semben näftezen, mezamat tosa uliht* nekem mindent megmutatott, a mi ott van (tkp a mik vannak) | 469. *mon mezevik af jukstan, mezä tein märgiht* én semmit sem felejték, a mit nekem mondanak | 470. *lamo mon jukstaň, mezama tonafnen* sokat felejtettem, a mit tanultam.

471. *mon af ośsa erän, a velesa* nem a városban élek, hanem falun; *mon af ramama saň, a mimä* nem venni jöttem, hanem eladni | 472. *af son näizä, mon näinä* nem ő látta, [hanem] én láttam | 473. *ali ośsa eräj tä talit, ali tädants tes moli* vagy a városban lakik e télen, vagy anyjához megyen | 474. *ali jukstazä, ali ašezä jorse kučems* vagy elfelejtette, vagy nem akarta küldeni | 475. *täci ali vandi keneri ma* vagy holnap elkészül | 476. *kizefnen, saj af* kérdeztem, jön-e vagy nem? *molän, varžasa, kuts'af* megyek, megnézem, otthon-e

vagy nem? | 477. *mon af sodasa, moltám' af* nem tudom, megyünk-e vagy sem (*moltáma ali ilättama kudu* megyünk-e vagy maradunk itthonn) | 478. *tuma, a tu af packettáma kudu* indulni kell, különben (a to) nem értünk haza | 479. *son bednaj, di päk staratelnoj* ő szegény, de nagyon szorgalmas | 480. *tä alašas cebär, di ni sirä* ez a ló szép, de már öreg.

481. *son jorsezen tums, di jukstazen* akarta őket elhozni, de elfelejtette | 482. *toso vir cebär, äncäk päk ičekzä* ott az erdő szép, csakhogy nagyon messze van | 483. *viel lovš, estingä tuš* erős volt a hó, mégis elmentek | 484. *art soñ tezenza, (di) maksk teenza* eredj ő hozzá, s add át neki | 485. *son di mon ošs-elemä* ő meg én a városban voltunk | 486. *liss kutsta, ozas krandasti, di tuš* kiment (a házból), a szekerre ült s elindult | 487. *mon ašelen kutsa, di estinga sodasa, toso kivik ulš* nem voltam otthonn, s mégis tudom, [hog] ott valaki volt | 488. *moñdein ašez azenda, di estinga sodasa* nekem nem mondták s mégis tudom | 489. *son vašftemañ karšik, di ašezä azenda* ő találkozott velem, s nem mondta meg | 490. *son äncäk moñ kolaj kuči, a soñts kuts' eräj* ő mindig csak engem küld, s maga otthonn ül (él, lakik).

491. *tä tuš, a nonat ilätst martink* ez elment, de azok velünk maradtak | 492. *päleškants lihnez, päleškats vajž* a felét kihúzták, a fele vízbe fült | 493. *kosta krandasesa, kosta vedgä uskez* hol szekéren, hol vizen (hajón) vitték | 494. *kosta kutsa robotaj, kosta kalt kuntsi* hol otthonn dolgozik, hol halakat fog | 495. *šoldava* (igy, s nem *šobdava*) *tumä kutsta, abetti packedemä bradezen tes, iläts keneremä ošu* reggel elindultunk hazulról, ebédre a testvéremhez érkeztünk, estére a városba értünk | 496. *monga songa kaftskä toselemä* én is ő is, mindaketten ott voltunk; *af mon af son ašelemä tosa* sem én sem ő nem voltunk ott | 497. *moñ tása kafta trakšenä, di šado baška aläzen kätsä fkä alašazä* nekem itt két tehenem van, meg ezenkívül az atyámnál egy lovam van | 498. *min argedemä vet; jaksamel, varmal', šaka lanks taga pizem tuš* eltévedtünk az éjjel; hideg volt, szél volt, s még ezen felül eső jött | 499. *son sirä, taga särädel (särädil) sä pingenä* ő öreg, meg beteg is volt azon időben | 500. *son af äncäk sirä, esta taga särädel* ő nem csak öreg, [hanem] akkor még beteg is volt.

501. *mon af äncäk näinä, taga kortań martinza* nem csak láttam őt, [hanem] még beszéltem is vele | 502. *son af äncäk ruziks kortaj, tatarikska kortaj* nem csak oroszúl beszélt, [hanem] tatárúl is | 503. *son af äncäk ruziks kortamo mašti, tatariks kortamovik* (v. *kortaminga*) *mašti* nem csak oroszúl tud beszélni, [hanem] tatárúl beszélni is tud | 504. *af äncäk kizinda, talindavik* (v. *talindanga*) *ulinden* nem csak nyáron, [hanem] télen is voltam (ott) | 505. *soń af äncäk šuvtanza lama, jarmaktenzavik lama* nem csak marhája, [hanem] pénze is sok van | 506. *af äncäk alats tasesel, tädats-ka tasesel* nem csak az atyja, hanem az anyja is itt volt | 507. *kopekavik* (v. *groš-ka*) *af maksan* egy kopékát (v. egy garast) sem adok | 508. *vestingä ašel miń-tesink* egyszer sem volt mi nálunk | 509. *šavomda para, fkevik ašemä näj* nem csak nem öltünk (vadat), [de még] egyet sem láttunk | 510. *miń sodamdink para, singä af sodasaz* nem csak hogy mi nem tudjuk, [hanem] ők sem tudják.

511. *vastsä* (v. *vasenda*) *mońdinä aram: minnet; toso* (v. *šado-meldä, -melä, šameldä*) *sodajnä: ilännet* eleinte úgy tetszett, hogy a miéink; azután megismertem, hogy máséi (idegenek) | 512. *son moń (i) andamań (i) simdemań, di valf jarmaksa makss* ő engem etetett s itatott, meg egy rübelt adott pénzben | 513. *nalna maksilkselezä* sőt meg akarta adni; *nalna afelkselezä maksa* még nem is akarta adni | 514. *nalna se kulus* még oda is hallatszott | 515. *nalna afel jakava* (annyira beteg volt), [hogy] még nem is járhatott | 516. *kuť tašto kuť od, mon raman* akár ócska, akár új, én megveszem | 517. *jart-sams ašel mezdä, da maden* nem volt mit enni, s [igy hát] lefeküdtem | 518. *vet šoldal* (igy, s nem: *šobdal*, l. 495.), *teink ašel koda šad-ičkeze molems* az éjjel sötét volt, [s így] nekünk nem lehetett messzebb menni | 519. *mon af sodasa, mez son tafta lamis af saj* nem tudom, miért nem jön oly soká | 520. *mon af molan, alašanä ašet kutsa* nem megyek, [mert] lovaim ninesenek itthonn.

521. *mon martinza aflamnes kortakšnen, šameldä kudu tuń* én vele egy kevesig beszéltem, azután haza mentem | 522. *son täči saj, anoklada mez erävi* ő ma eljön, készítsétek [tehát] a mi kell | 523. *toń aš alašatnä, kodanä jorasajt uskems ne-*

ked ninesenek lovaid, hogyan akarod [hát] őket vinni | 524. *son anaś moñ-kätsten, mon maksinä* (v. *śas maksañ*) ő kért tőlem, [s így tehát] adtam (v. azért adtam) | 525. *sänkša, mez pälin saś, ruca kazin* azért hogy hozzám jött, egy kendőt ajándékoztam neki | 526. *son śas aśez sa: aśezä soda, sama af* ő azért nem jött: [mert] nem tudta, kell-e jönni vagy sem | 527. *mon śas tiin, mez son märks* én azért csináltam, hogy ő parancsolta; *mon tiin, son märks* én csináltam, [mert] ő parancsolta | 528. *mon śas af molan, mez kiś irdazo* azért nem megyek, mert az út sáros | 529. *mez aśet sa? säräden* miért nem jöttél? beteg voltam | 530. *soñ znat' kerža lomañdenza, śas aśez kener* neki bizonyosan kevés embere van, azért nem készült el.

531. *son znat' cebär lomañ, śas sembä kelksaz* ő bizonyosan jó ember, hogy mind szeretik (tkp. azért szeretik) | 532. *mon af sodasajnä sä lomañen, vestingä aśen jaka tejezest* nem ismerem ez embereket, egyszer sem voltam náluk (tkp. jártam hozzájuk) | 533. *moñdein taftama alaśaś af erävi, kuli af päk ardi* nekem az ilyen ló nem kell, ha jól nem fut | 534. *mon sodajnä, ton tisak, kuli son märks tiemda* tudtam, [hogy] te megcsinálod, ha ő parancsolta csinálni | 535. *soñdeinza kozä ulemal, kuli lama šuvatats* neki gazdagnak kell lenni, ha sok marhája van | 536. *teint täčijok tuma, vandi šobdavati toza kenereda* nektek még ma kell elindulni, [hogy] holnap reggelre oda érjete | 537. *mon śas märgin tiemda, štobi sembä näjzaz* én azért rendeltem csinálni, hogy mind meglássák | 538. *lam-baftk kett, štobi kośkeza* (v. *kośkel*) függeszd föl a bőrt, hogy kiszáradjon | 539. *pančka ortat, štobi suvavezama* nyisd ki a kaput, hogy bemehesünk | 540. *näftk kit, štobi mon odu sodazajnä* mutasd meg az utat, hogy ezentúl tudjam; *näftk kit, tazan ärgedä* (v. *afelen ärgedä*) mutasd meg az utat, hogy el ne tévedjek.

541. *kirdezen, täst pra* (v. *afelt pra*) tartotta őket, hogy ne essenek | 542. *son śas i tuś, alaśanzin varžama* ő el is ment azért, hogy a lovait megnézzé (tkp. a lovait megnézni) | 543. *son molendäräj, monga molan* ha ő megyen, én is megyek | 544. *näims jorañdäräsak, tet äräskidima* ha meg akarod látni, sietned kell | 545. *śäfk, jorañdäräsak* vedd el, ha akarod | 546. *toñts tat ti lomanendi osal, estitkä af tiiht* te

ne tégy másnak rosszat, neked (magadnak) sem tesznek | 547. *son tosa ulendäräs, sodasi* ha ő ott volt, [hát] tudja | 548. *märgat: tihtäma, af märgat: af tihtäma* ha parancsolod: csinálunk, ha nem parancsolod: nem csinálunk | 549. *täräj* (Szin-dorovban *aristäj*) *mon šävinä, moñ šutsesamak* vajjon talán (паша, etwa) én vettem el, [hogy] engem szidasz? | 550. *kuť af azintsäsk, estingä son sodasi* habár nem mondjuk is, mégis tudja ő (v. *apak azinttinkinga sodasi*, l. 187).

551. *kuť moliht, (estingä) mon af molan* habár mennek, én nem (mégsem) megyek | 552. *kuť šado kozä, estinga aš senara šuvatats, mizara tonañ* habár gazdagabb, még sincs annyi marhája, a mennyi annak van | 553. *kuš aflamel lomañda, robotat' adelaz* habár kevés ember volt, a munkát [mégis] elvégezték | 554. *kida moñts afelinä soda, kodanä tiema, kuť tonaftelemajt* akár megtanítana engem, mintha magam nem tudnám, hogy kell csinálni | 555. *koza tak pirda, son musi* bár hova rejtse, ő megtalálja (tkp. hova ne rejtse) | 556. *mizaras ašen antsä* (v. *koda ašen antsä*), *ašez maksa* bár mennyire (v. bár hogyan) kértem, nem adott (tkp. mennyire v. hogyan nem kértem) | 557. *koda táza ana, af maksan* bár hogyan kérjen, nem adok (tkp. hogyan ne kérjen) | 558. *kiä táza sa, tak nolda* bár ki jöjjön, ne eresszd (tkp. ki ne jöjjön) | 559. *mizarikst ašinä ternä, ašez sa* bár hányszor is hívtam, nem jött (tkp. hányszor nem hívtam) | 560. *mizarda táza sa, mon anok ulan* bár mikor jöjjön, én kész leszek.

561. *kuť käžiäzä, kuť táza, mon azintsä* akár haragudjék, akár ne, én megmondom neki | 562. *kuť sašt, kut aš, moñdein sembä šaka* akár jöttek akár nem, nekem mindegy | 563. *kuť mizara táza ana, tat maksa* bár mennyit kérjen, ne adj neki (tkp. mennyit ne kérjen) | 564. *kodanä af tisa* (v. *kodanä tazajnä ti*), *af cebär* bár hogy csinálom (v. csináljam), nem jó (tkp. hogyan nem csinálom v. ne csináljam).

Igazítani valók.

13. lap, 9. sor al., e helyett: *šasufti* — olv.: *šasufti*
17. „ 7. „ föl., e h.: *kandiš* — olv.: *krandiš*
39. „ 4. „ föl., e h.: *kosto* hol — olv.: *koso* hol
40. „ 15. „ föl., e h.: *tä-päldä* onnét — olv.: *tä-päldä* innét
44. „ 11. „ al., e h.: *utip* — olv.: *utim*
48. „ 12. „ al., e h.: csakugyan egészen elvész — olv.:
nagyobbrészt elvész
56. „ 14. „ al., e h.: Orratovnál — olv. Ornatovnál
59. „ 11. „ al., e h.: *vejkeñ vejkest* — olv.: *vejkeñ vejkeste*
72. „ 7. „ föl., e h.: *joratanok* — olv.: *joratanok*
89. „ 10. „ al., e h.: *narizä* — olv.: *närizä*.
-

AZ UGOR MÓDALAKOK.

Az ugor igemódok kétszer voltak tudományos vizsgálatnak tárgyai. Először Boller tárgyalta őket a bécsi akadémia bölcs.-tört. osztálya közleményeinek (Sitzungsberichte) tizenharmadik kötetében; másodszer Riedl a magy. akadémiai nyelv- és széptud. osztály Értesítője első kötetében (1860.). Mind a két dolgozat oly időbe esik, midőn még az ugor hangtannak is alig voltak meg első elemei; pedig nyilvánvaló, hogy e nélkül az alakokban csak szubjektív véleményeket lehet kockáztatni s legföllebb eltalált, bizonytalan eredményekre szert tenni. Boller már csak azért sem juthatott határozozott, hasznavehető eredményhez, mert nem szorítkozott az ugor nyelvekre, mint egyelőre kellett volna, hanem az altaji családnak valamennyi tagját, sőt a japáni nyelvet is bele vonta vizsgáladása körébe, és habozás nélkül azonosított egy-egy osztják vagy mordvin segéd igét valamely török-tatár igével, úgy hogy nem esoda, ha az egész egy nagy khaosz benyomását teszi ránk. — Riedl csak rövid átnézetet nyújt s az alakoknak magyarázatára nézve nem sokkal többet tesz, mint hogy Boller nézeteit ismétli. — Nem lesz tehát fölösleges most, midőn az ugor nyelvek hangtani törvényei fő vonásaikban meg vannak állapítva, s a szóképzés titkai sem rejtvények többé: az alaktannak ezt a részét újra szemügyre venni. Boller, Riedl és mások nézeteire természetesen mindenütt tekintettel kell lennünk.

A teendő munkát, azt hiszem, legezlszerűbb lesz könnyebb átnézhetőség kedveért három részre osztani. Az elsőben összeálítom röviden az egyes nyelvek alakjait; a másodikban ezen

alakokat egymással összehasonlítva iparkodom eredeti alakjukat meghatározni és megállapítani, mi volt már az ugor alapnyelv tulajdona; végre a harmadikban föladatomban ezen alapalakoknak eredetét vizsgálni, a mennyire ez az ugor nyelvek eszközeivel s a nyelvtudomány jelen állása szerint lehetséges.

Még két megjegyzést kell előre bocsátanom. A jelentő módot egészen kirekesztem, mert a mi szempontunkból nincs rajta mit vizsgálni. — A körülírt alakokat, melyek külön beható vizsgálatot érdemelnek s különösen a majdan megalkotandó összehasonlító mondatokra nézve válhatnak fontosokká, itt csak annyiban veszem figyelembe, a mennyiben az egyszerű alakok megértését és magyarázatát elősegítik.

I. Az egyes ugor nyelvek módalakjai.

A magyarból kiindulva előbb az északi, azután a déli ág nyelveit sorolom föl.

A. Magyar.

1. Parancsoló mód (imperativus):

írjak írj(ál) írjon, írjunk írjatok írjanak;

keressek, vadászszak, húzzak; üleszje, helhözje HB; vess, láss, jorgossun, bulcsássa, keássatuk HB; bonts, tarts, költs, ejts; fűts, taníts;

régi és nyelvjárási alakok: *alóhad, szomoróhad, szabádúhon, tanúhon* (szabadítson, tanítson; Tih. cod.); *világoséhon; takaríjjon, taníjjon*; — *ehed* (ejtsed B. cod. 30.); — *zoboducha* HB.;

lègyek, tégycék, vigycék, higgyek;

jövel, jövetek; — jer, jertek.

2. Óhajtó (optativus) és föltételes mód (conditionalis):

írnék írnál írna, íránk írnatok írnanak; eneyc HB; (régii tárgyas alakok: 3. sg. *adnaja, akarnaja, szèrzeneye, vèhetneje*; 1. pl. *tudnojok, bocsátanajok, mivelnejek, küldenejek*; 3. pl. *bocsátanajak*; — Göcsejben 3. pl. *mègtudnájék, mègvènnéjék*).

B. Vogul-osztják.

Vogul.

3. Parancsoló mód:

vogB.¹⁾ *oln*²⁾ *oli*, du. *olēn olei*, pl. *olēn olet*;*kietn kieti, kieten*³⁾ *kietei, kieten kietet*;„foglaló m.“⁴⁾ *oleim olein olei* v. *oliem olien olī*;vogK. *olen ole*, pl. *olan olet*;tárgyas: *varalen varatä*, pl. 2. *varelan*.

4. Föltételes mód:

vogB. *olnūm -nūn -nū*, *-nuemen -nuen -nui*, *-nuu -nuen -nut*;vogK. sg. 3. *olni*, pl. *olnov, olnine*⁵⁾, *olnat*⁶⁾;vogL.⁷⁾ *kvolnēm -nēn -nī*, *-nīma -nīna -nīi*, *-nīva -nīna -nēt*;*pilnēm -nēn -nī*, *-nīmā -ninā -nii*, *-nivā -ninā -nēt*;

5. Föltételes mód, befejezett cselekvés:

vogB. *kietsenulem* „küldtelek volna“ (Egy v. m. 306. 1.)

Osztják.

6. Parancsoló mód:

osztB. sg. 2. *mana pona*⁸⁾, pl. 2. *manat ponat* v. *manatī ponatī*;

1) „A vogul föld és nép“ nines kezemnél s így az ész. vogulnál csak Hunfalvy „Egy vogul monda“-jára vagyok utalva.

2) Egy vog. m. XVII. *jälen, vouen*, XXXII. *kangesen, vouen, kinzen*.

3) Egy vog. m. XXIX. *lauēn*, XIII. *mäjēn*.

4) U. o. 305. l.

5) NyK. IX, 86. *olnan* van fölvéve; ez kijavítandó NyK. X, 206. szerint.

6) NyK. XI, 147. egész vogul paradigma áll: *olnem olenen olni, olnov olnine olnat*; nem tudom, az 1. és 2. honnan van véve; NyK. IX, 86. azt mondja Hunfalvy: „Az evangéliumi nyelvben az egyes-számbeli 1. és 2. személyt nem vettem észre.“

7) Bulletin hist.-philol. de l'Acad. Imp. de St.-Petersb. 16. köt.

8) Regulynál egy eltérő *engi* alak (NyK. XI. 133).

osztI. sg. 2. *mena*¹⁾; (3. *menag*, *menañ*, *menagat*, *menañat*);

du. 2. *menaden*, 3. *menagen*; pl. 2. *menada*, 3. *menat* (*menaget*);

sg. 2. *pane*, pl. 2. *panaden* (a többi mint *mena*);

osztS. sg. 2. *mene*, (3. *menex* *menegat*); *pane* (3. *panex* *panega*);

du. 2. *meniten*, *paniten*, 3. *menigenat* *paneganat*;

pl. 2. *meniteḡ* *-itax*, *paniten*, 3. *menidat* (*-itat*, *-itet* C. 57. l.), *panitat*.

7. Föltételes mód:

osztB. *ḡadnal*²⁾;

osztS. *verñam* *-ñan* *-ñal*, du. *-ñamem* *-ñin* *-ñin*, pl. *-ñauḡ* *-ñin* *-ñil*;

osztI. *adañ*³⁾ = volna.

C. Zürjén-votják.

Zürjén.

¹⁾ *a* „wechselt auch mit andern vokalen“ Castrén.

²⁾ Nagyon valószínű, hogy ezt az alakot így kell magyarázni (v. ö. Hunf. nyelvt. 147); akkor egészen megfelel az osztS. *verñal*-nak. Nem kell tehát egy *ḡadna* igét fölvenni (mint Hunf. szót. 45. és nyelvt. 126.); *n*-es igeképzést úgy sem találunk az osztjákban.

³⁾ Ebben: *ma verem adañ* „ich würde tun“, szó szerint „tettem volna“, és *ma verdem adañ* „ich mag tun“, szó szerint „teszek volna“ (v. ö. *teszek vala*; votj. *liktilä val* = megy vala Máté 6, 56. *sojos mino val* = ök mennek vala 16, 12; zürj. *kolö völi* = cserS. *keleş ilen* = kell vala; cserM. *tolod ele gen* „ha jössz vala“; s a hegyi cseremiszbén ez az *ele* a *conjunctionus* mellett is áll. De leghasonlóbb a cser. *tolam olgec* „si venero“, szó szerint „jövök volna.“) — Castrén szerint (nyt.² 56.) *adañ* „particula“ és *at*-ből származik. (Ép így tartotta Gabelentz a cser. *ile* segédigét föltételes kötőszónak; l. Wied. gramm. 159. jegyz.) C. úgy látszik azt az *at*-ot érti, mely a *ḡaj-at* „valaki“, *med-at* „valami“ szavakban fordul elő; s azt hiszi, hogy ez a *particula* vette föl a módjegyét. Ez nem valószínű, s minden esetre egyszerűbb *adañ*-t a létigétől származtatni. Ennek a déli oszt. hangfejlődés sem mond ellent (*l: d* nagyon közönséges, és *üdem* „nagyok“; *adañ: üdem* = *āl* „év“: *ülem* „évelem“).

8. Parancsoló mód:

sg. 2. *bošt, kerav, lež, — kivzi, vinvī, aži*;pl. 2. *boštö, leže, korše.*

Votják.

9. Parancsoló mód:

sg. 2. *šot, ul, lu, si, vera (tö veralī-), — kilzi, aži*;pl. 2. *šotä, luä, siä, ašä.*

10. Föltételes mód:

sg. 1. és 3. *šotsal, azisal¹⁾, pl. -salmi -saldī -salzi.*

D. Lapp.

11. Parancsoló mód:²⁾lappS. *kite kites, du. (-em) -en (eska), pl. (eb) -et -es*;lpE. *kite kitus, du. kitton kittē kittus, pl. -up -ede -us*;lpF. *gite gittus, du. gitto gitte -usga, pl. -op -et -usek*;
bagad baradekkus, pl. -kkop -kket -kkusek; *läga läkkus, läk-*
*kop stb.*12. Határozatlan mód (indefinitus³⁾):lpS. *kitičab -čah -č, -čen -čebetē -čeba, -čeba -čebet -čeh*;lpE. (*kītēm kītēh⁴⁾ kitič, -čän -čvette -čäva, -čep -čvet-*
teđ -čeh; (*lovvem lovveh*) *luvaž, luvvačän -čvätte -čäva, stb.*lpF. *gitičam -čak -ča, -čädne -čäppe -čäva, -čäp -čäp-*
pet -ček; *läžžam läžžak läžža, läžže stb. — lojačam stb.*

¹⁾ A 2. szem. az evangéliomford.-ban nem fordul elő. Wiedemann szerint a 3. sem; de ott van Máté 26, 9: *luisal vuzani* „lehetett volna eladni“.

²⁾ Lönnrot (Acta Soc. Scient. Fenn. IV.) külön rogativust is állít föl a svéd-lappban: *kitom -oh -os, -on -oten -oska, -ob -ote -ose*, s ezt így fordítja finnre: „*kiittäön kiittäös kiittäköön.*“ Az egésznek úgy látszik, nincs elég pozitív alapja s csak a finnre való tekintet vihette rá e külön mód fölállítására.

³⁾ Így nevezi Lönnrot és a finn *kiittänen* alakkal fordítja (Acta Soc. Sc. F. IV. 157); Hunf.-nál (NyK. V.) *conjunctivus*. — Megjegyzendő, hogy az utóbbi helyen Lönnrot után közölt lpE. *kitiē* (sg. 3.) sajtóhiba és *kitič*-re javítandó (v. ö. a tagadó paradigmát L.-nál).

⁴⁾ Így *anām, anäh, oniž; nurvōm, nurvōh, nurvož; demuttičäm, muađučäm, čuojatičäm, koccačem.*

lpE. (*lēm lēh*) *lăž, lăžžen* stb.

lpS. *ležeb ležeh ležža, ležen* stb. és *ličab ličah liča, ličen* stb.

13. Föltételes mód (és óhajtó):

lpE. *kitačim -ih -i, -eim -eid -ein, -im -id -i; luvvučim — ärvediččim; lipčim*¹⁾ *-ih ližij (liži, lipči), du. ližim (lipčim) ližin, pl. ližim ližid lipči; (luvužim, oajnažim stb.)*²⁾;

lpF. *gitašim -ik -i stb.; lojašim — arvedifčim; lifčim -ik -i stb. — és likčim, lukčum.*

14. Föltételes mód (és óhajtó):

lpS. *kitalib -ih -i stb. lulib -ih -i stb.*

E. Finn csoport.

15. Parancsoló mód. A finn köznyelvben kétféle magánhangzóval divik némi jelentésbeli különbséggel; az *o*-mhangzósat rogativusnak (vagy optativusnak is) nevezik³⁾:

¹⁾ Andelin így is: *lidčim, azaz liččim.*

²⁾ Lönnr. Acta IV. 187.

³⁾ Ez a különbségtéves nem lehet nagyon régi s csak a finn köznyelvben fejlődött ki. Ezt mindjárt látjuk, ha összehasonlítjuk a miatyánkknak ezt a mondatát „*Jöjön el a te országod, legyen a te akaratod*“ a különböző nyelvjárásokban. A finnben így hangzik: *Lähestyköön sinun valtakuntasi. Olkoon sinun tahtosi; s már Agricolanál 1542: Lehestulkon sinun valdakunnas. Olcon sinun tactos; egy 1550-diki miatyánkban: Tolkohon siun valtakuntasi: olkohon siun tahtosi.* A karjalai miatyánkban már *tulgah* és *olgah* áll, a vepsäben is *tulkaha* és *téhkahaze* (vagy *tulgha* és *olkha*); a vótban ismét *tulkō* és *olkō*, a livben *tulgo* és *sugüg*, az észtenben *tulgu* és *sündigu*. A krévingek nyelvéből viszont csak *a*-s alakok vannak megőrizve: *elka* er sei, *külaka* er gehorche (vótul *olkō, kültakō*); Wied., Naz. u. spr. der Krev. in Kurld. — De magában a finn köznyelvben sem lehet voltaképen két külön módrólszó, mint a következő adatokból látható, melyeket finn barátom, Grotenfelt Osszián úr szivességének köszönök: „Optativilla on pääte *koho, köhö* ja imperativilla *kaha, kähä*, joita useimmiten supistetaan: *koo, köö* ja *kaa, kää*. a) Tavallisessa puhekielessä käytetään eri personeissa eri tapaa (modus), niin että toisessa personassa on imperativi tavallinen, kolmannessa optativi. Ensimmäinen persona monikossa käytetään harvoin ja silloin impe-

sg. 2. *anna'*, 3. *antakaan*, pl. *-kaamme -kaatte -kaat*;
 sg. 2. *anta'os*, 3. *antakoon*, pl. *-koomme -kootte -koot*.
Anna' tájejtésileg még nagyon erős hehezettel, Savoban majdnem *annak*; sőt néhol („dialektvis“ Andelin, Acta V. 52) *annaka*, *annakka* hallik (Karj. *liekkäh*). A **vótban** is 2. sg. *jõ*, *uju*, *alga* vagy *jõka*, *ujuka*, *algaka* (I. II.); pl. *jõkã*, *ujukã*, *alkakã*: 3. sg. pl. *jõkõ*, *ujukõ*, *alkakõ*.

Sanokee hallható gyakran Savoban *sanokaatte* helyett (Krohn, Viron kielioppi 106. l.); v. ö. az észtet.

Vepsä. 3. sg. *tulkaha*, *svätikahaze*, *tèhkahaze* (refl.).

Karjala. 3. sg. *hüvitiäčekäh*, *tulgah*, *olghah*.

Lív. 3. sg. *tulgõ*, *saag*, *sugög*; 2. pl. *pangid*, *älgid* *kräjigid*.

Észet: *uzu uskugu*, pl. *uskugem -ge -gu* (dorp. *gu* helyett *gais*).

16. Föltételes mód:

antaisin -sit -si, -simme -sitte -sivat; olisi.

Vót: *oleisi, imeisi, — joisësi, veisësi* (*jõ-, vë-*; más nyelvt-

rativimuoto. Siis *saatta-* imp.-opt. 2. *saata'*, 3. *saattakoon* (harvoin *saattakaan*, mon. [1. *saattakaamme*], 2. *saattakaatte* eli lyhennettynä *saattakaat* ja vielä enemmän *saattakaa*, 3. *saattakoot* (harvoin *saattakaat*). [Tehát így lehetne föllállitani a mintát: *saata' saattakoon, saattakaamme saattakaatte saattakool*; v. ö. az észtet!] — b) Runo- ja satukielelessä löytyvät vielä ne tavallisesta kielestä jo unohtuneet muodot; siis 2. sg. opt. *ottaos, antaos* j. n. e. — c) Kieltevässä konjugationissa käytetään kieltoverbistä samat tavat (modi), kuin positivisessakin lauseessa, mutta pääverbistä useimmiten käytetään optativia. Toisessa personassa kuitenkin lyhyt imp.-muoto käytetään molemmasta verbistä, siis esim. *elä ota'* (runo- ja satukielelessä kuitenkin myös optativi: *ellös ottako'*). Mutta sitten esim. 3. sg. *elkõön ottako'*, (1. pl. *elkäämme ottako'*), 2. *elkäätte ottako'*, 3. *elkõöt ottako'*. — d) Yksinäisinä runomuotoina olen vielä tavannut: saduissa 1. sg. opt. neg. *en juopuko minä tästä*, ja runoissa 1. imp. *läkkän* [**lähdekään*] *kurja muille maille.* — A **vótban** a több. 2. sz. a tagadásban is *a-val* van: *elkã jõka* „ne igyatok“, ellenben a 3. sz. *elkõ jõko* „ne igyék“ és „ne igyanak.“ — Az *o-s* alaknak 1. személyét is említik, így Lönnrot (Acta IV. *kittäön*) és Eurén (nyelvt. 114. §. jegyz.).

járásokban is vannak ilyen alakok: *söisisi, joisisi, myysisi, nai-*: *naisisi, soi-*: *soisisi*; Suomi 1870. 315. l.).

Észtd. *palusi -sit -s, -simē -site -siva* v. *-se*; **R.** *paluk-sin -ksid -ks, -ksime -ksite -ksivad* v. *-ksid*; *ks* h. *ss*: *upusse* (l. Krohn, Viron kiel. 222. l., d.).

Liv: *volks volkst volkstō* (= *olisi olisit olisitte*).

17. Határozatlan mód (indefinitus¹):

antanen -net -nee, -nemme -nette -nevat.

Vót: *vottanen, tullen, — sōnenen, jōnenen.*

Liv: *nines.*

A **vepsä** és a **karjalai** nyelvj.-ban más jelentésárnyalattal (l. erről alább III.). Vepsä: *linob, linnob* (= *lienee*); *olnou*. Karjalai: *rikkonnov, tahtonnov, liene, tappanov.*

Észtd. Csak a verro-észtdben teljesen, rendes használatban: *sāne -net -nes, -neme -nete -neva* v. *-nese*. Különben csak egyes nyomok (fölsorolva Wiedemannál).

18. Határozatlan mód, befejezett cselekvés:

Vót: *noznužin* fölkeltem volna; *mönuisin* „jag skulle hafva salt“²).

19. Eventivusnak nevez Lönnrot³) egy alakot, mely a vepsäben fordul elé és lehetőséget jelöl: *sada rublat minä maksneisin* „jag kunde möjligtvis betala 100 rubel“. A Kalevalában is elékerül két helyen:

23, 219. *Tuosta sulho suuttuneisi,*

Mies nuori nuristuneisi.

23, 427. *Tuosta sulho suuttuneisi,*

Kaunosi kamaltuneisi.

F. Mordvin.

20. Parancsoló mód:

M. 2. sg. *ramak, kulik, pelht*; pl. *ramada, kulida, peleda*;

¹) Így nevezi Lönnrot (l. Om det nord-tschudiska spraket 36. l.), s ez véleményem szerint — legalább a finn köznyelvre nézve — alkalmasabb, mint a *concessivus* nevezet; ennél még *potentialis* is jobb (Wied.).

²) L. Kieletär 4. füz. 23. l. és Lönnr. az id. h. 37. l.

³) Az id. h. 37. l.

E. 2. sg. *ramak, vanok, molt*; pl. *ramado, vanodo, molede.*

21. Óhajtó mód:

M. *fazan fazat faza* stb. — *kulizan — pelezan*;

E. *ramazan -zat -zo* stb. — *molezen.*

22. Ohajtó mód:

M. *falksilen -let* stb. — *kulilksilen, — pelekksilen¹⁾*;

E. *ramakseliń -elit'* stb. — *molekseliń²⁾*.

23. Föltételes mód:

M. *falen falet fal* stb. — *kulilen, pelemen³⁾*;

E. *ramavliń -vliť -vol'* stb. — *vanovliń, molevliń.*

24. Kötő mód (conjunctivus⁴⁾):

a) M. *fańdärän fańdärät* stb. — *kulindärän, — pelindärän*;

E. *ramińdärän -at* stb. — *vanińdärän, — molińdärän*;

M. *fańdärän fańdärät'* stb. — *kulindärän, — pelindärän.*

b) E. *ramavlińdärän -ńdärät* stb. — *vanovl. — molevl.*

c) M. *fańdärälen fańdärälet* stb. — *kulind. — pelind.*

G. Cseremisiz.

25. Parancsoló mód:

S. 2. sg. *tol, pokto*; — (3. *tolžo, poktožo*); pl. *tolda, pokteza* (igy); — (*tološt, poktošt*);

M. 2. *tol, išta, — naľok, ištok, — ištema, kelesema*; pl. *tolda, olmuktada, — ištemada, kelesemada.*

26. Óhajtó mód:

tolnem -ned -neže (v. röv. *-že*), *-nena -neda -nežt.*

1) „Desiderativ“ Ahlq.

2) „Opt. praet.“ Wied.

3) Ahlq. conjunctiv „der bedeutung nach mit dem finnischen conditional übereinstimmend“.

4) Így nevezi Wiedemann, s ezt a nevezetet alkalmasabbnak vélem, mint a conditionalis nevet (Ahlqvist), mert ezek az alakok csak is összekötött mondatokban fordulnak elé, még pedig mindig feltételes mellékmondatokban; ellenben azok az alakok, melyeket közönségesen föltételes módnak, conditionalisnak nevezünk (*antaisin, adnék*), ép oly gyakran vagy még gyakrabban fordulnak elé önálló főmondatokban, mint mellékmondatokban.

27. Föltételes mód:

S. *tolgečem -čed -č v. -čen, tolgetna -tña -češt*;M. *tolgecem -cet -c, -cna -cda -cežt*.

A hiányzó alakokat a különböző nyelvek különféle-kép pótolják.

Mint átnézetünkben látható, módalakokban legszegényebb a zürjén, melynek csak jelentő és parancsoló módja van. Föltételes mondatokban a votják fölt. alaknak (-*sal*) megfelelőleg a *veškö* szócskával összekötött jelentő módot használ.

A parancsoló módra csak a 2.-személyű alak van minden nyelvben megőrizve. — A harmadik személyre a zürj.-votj. a jelentő módot használja *med* szócskával, mely alkalmasint nem egyéb, mint a votj. *mīd* „mi“ névmás, s az egészen hasonló francia kifejezőmódra emlékeztet (*qu' il soit béni, qu' il parte*¹⁾), s ép úgy magyarázandó, mint ez (lásd II.). A mordvinban mindig az óhajtó mód helyettesíti s talán ezt kell felvennünk a eseremisre s az osztjakra nézve is. Egészen másképp segít magán a finn csoportnak néhány tagja. A livben a parancsoló mód elé sokszor járul a *las* szócska, azaz „hadd“ (*lask* = f. *laskea* hagyni²⁾), pl. *las ma jeds soög* hadd egyem én előbb, *las sa jera kadog* essél el, *las mēg iegod tñn* maradjunk itt³⁾. Már most a *las* szócskával parancsoló mód értelmében egyszerűen jelentő mód is állhat: *las ta rokāndob* = puhukoon hän. Egészen így fordul elé gyakran a vótban is *lass, la, laka*, pl. 1. sg. *laka kukun, laka vilistñn*⁴⁾, 2. sg. *la saat ukkaase* („hukku'os“), és ismét jel. móddal: *la Nesteri votab, la vannob* („ottakoon, vannokoon“⁵⁾. De legnevezeteseb s legfon-

¹⁾ V. ö. ném. *dass du mir nicht wiederkommst* s hasonl.

²⁾ Sjögrén a *las* szót kölesönvételnek tartja a lettből (hol *las* = *lai*), de Krohn ez ellen joggal hivatkozik a mindjárt említendő analogiákra, Suomi 1870. 503.

³⁾ Egészen rendesen így az angolban: *let us dwell here*; v. ö. ném. *lasst uns bleiben, lass uns gehn*.

⁴⁾ V. ö. magy. *hadd látom, hadd nézem* (Dntül *hal lám, han ném*).

⁵⁾ A Krohnnál felsorolt példákhoz járuljanak még az Ahlqvist közölte vót dalokból (Acta V.): 18. dal 18. sor. *anna tupā tullahseni, la tancin* hagyj a szobába lépnem, hadd tánczolok;

tosabb, hogy az aboi nyjársban is már 2—300 év előtt *lah* (**las*) használatos indulatszóvá süllyedt; Agricola bibliafordításában akárhány példa található, még ilyen is: *lach minä tadhon minullen i yhden swren honen raketa* (Jerem. 22, 14; most csak *minä tahdon*). Az észtnben is közönséges a *laze* „hadd“ használata jel. móddal par. helyett: *laze ma näen* = hadd látom, *laze tema nüd rägib* szó szer. „hadd szól most ó“; de *laze* nélkül is eléfordúl a jel. mód maga: *mina ei voi teid lepitada, teeb linna-kohus mis teeb* én nem tudlak benneteket kibékíteni, ám tegyen a törvényszék a mit akar (szó szer. „tesz a mit tesz“; Wied.). A tveri karjalai nyelvjárásban a *laze*-hez hasonló szereppel egészen közönséges az *ana* szócska, mely rendesen jelentő mód kíséretében fordul ele¹⁾, még pedig nem csak 3. személylyel, mint Krohn mondja. Pl. 1. sg. *ana mie otan* (7, 4), 1. pl. *ana niämmä* („hadd lássuk“ 27, 49.), *ana emmä luai heilä pahua miellä* (17, 27.), 2. sg. *ana sie annat*, 2. pl. *anaže* (že orosz nyomosító szócska) *tüö tijättä* (9, 6.); különben 3. szem., pl. a miatyánkban: *ana hüvittiäčov nimi šivn; ana tulov šivn kuningahuš, ana on šivn vállal* stb. Ezt az *ana*-t Krohn kétség kívül helyesen magyarázza úgy, hogy csak könnyebben ejtett *anna*’, tehát a. m. *las*, *laze* és *hadd*, mert *anta*- minden finn nyelvjárásban jelent megengedést. Még kétségtelenebbé teszi ezt a vót, melynek igeragozásában Genetz (Kieletär 4, 27 és 29.) egyenesen így állítja föl a 3. pl.-t: *anda pestäü, anda salbataü, anda pezezettäü*²⁾. Magában a finn köznyelvben is találkozunk néha jel. móddal par. helyett; így

16, 1. *laka vätan loekkuani* hadd nézem hintámat; továbbá 9, 34. 15, 4—6. 16, 27. 17, 9—11. stb.

¹⁾ Máté fordításáan a következő helyeken: 1, 22. 2, 15. 2, 23 (= 4, 14. 8, 17. 12, 17. 20, 4. 26, 56). 4, 6. 5, 15. 5, 16. 5, 25. 5, 29. 5, 31. 6, 9. 10. 7, 4. 9, 6. 9, 29. 15, 4. 15, 28. 16, 24. 17, 27. 18, 6. 18, 16. 20, 21. 20, 26. 20, 28. 20, 33. 21, 19. 22, 24. 23, 11. 23, 26. 23, 35. 24, 16. 26, 33. 26, 35. 26, 39. 27, 22 (= 23). 27, 42. 27, 43. 27, 49. 28, 10. Föltét. móddal csak: 5, 16. 6, 2. 6, 3. 6, 5 (= 6, 16. 6, 18. 23, 5). 9, 38. 14, 15. 19, 13. 24, 20: csupa célzatos mellékmondatban; úgy látszik, idegenszerűség. Egyszer *ana lienettä* 5, 45.

²⁾ A vótban még az az orosz *davai* „adj“ is eléfordúl ilyen „hadd“ jelentéssel: Kiel. 5, 8.

a bibliában Máté 4, 3: *sano, että nämät kivet leiviksi tulevat* mondd, hogy ezek a kövek kenyérré váljanak. — Különösen el van pedig terjedve a jel. mód használata a parancsoló pót-lására a többes szám első személyében¹⁾. Így az oszt-jákban (Castr. nyt.² 56), a moksa-mordvinban (pl. *posablatama* „segítsünk“ Ahlq. 125. l.), az erdei cseremiszenben (Wied.), az észtenben („statt der 1. pl.-person ist jetzt durchaus vorherrschend die des praes. im gebrauch; also *teeme kauba ära statt teh-kem*, lasst uns den handel abschliessen“; Wied.), a vótban (pl. az id. h. 16. dalban 58. *lähemmä* menjünk, 63. *panemma sanat* beszéljünk), a vepszenben (pl. *vargastamme, müömm* Kiel. 5, 17), s a karjalaiban (pl. Máté 11, 3. *vuotamma*, 13, 28. *kitemmä*). Így a zürj.-votjákban is, csak hogy itt azon kívül egy teljesebb alak is van még, mely csak parancsoló módúl használatos: pl. zürj. Máté 27, 49. *vižedam* lássuk, 26, 46. *munamö* menjünk, 21, 38. *vijamö* öljünk; votj. Márk 4, 35. *višom* menjünk, 12, 7. *minomä, viom* menjünk, öljünk.

II. Az alakoknak összehasonlítása. — Az ugor alapnyelv tulajdona.

Ha az egyes módalakoknak eredetibb hangálladékát és jelentését s végre az ugor alapnyelvnek e részbeli tulajdonát meg akarjuk határozni, nyilván az összehasonlításhoz kell folyamodnunk. Azonban ha itt-ott nem bízunk magunkat egészen és tisztán az induktív módszer vezetésére, ennek megvannak a maga okai, melyek a vizsgált kérdéseknek természetén alapulnak. Mert ha el is ismerjük, hogy az induktív, az úgy nevezett természettudományi módszert egész kiterjedésében kell alkalmazni a nyelvészet terén: mégis a kutatásnak legtöbb ágában nem szabadulhatunk némely előítéletektől, nem kerülhetünk

¹⁾ A francia nyelv is a jel. módot alkalmazza: *allons, aimons* „menjünk, szeressünk“ (a többi román nyelvek conjunctivusalakokkal élnek). Ugyanaz történik a szamojédban, a mongolban s a török-tatár nyelvekben.

mely föltevéseket, melyekről sejtjük, hogy a tények összehasonlító vizsgálatából nyerendő eredményeknek megfelelnek. Így hogy az előttünk álló tárgyon belül maradjunk, mielőtt még a tények tanuságát meghallgattuk, okvetetlen föl fogjuk tenni, hogy már az egységes ugor nyelvnek volt határozottan kifejtett parancsoló alakja, s legalább is valószínűnek fogjuk találni, hogy ezt az alakot — habár elváltoztatva, rövidítve vagy kombinálva — minden egyes nyelvben megtaláljuk. Továbbá ha látjuk, hogy három északi (a magyar, vogul, osztják) és két déli ugor (a finn és cseremis) nyelvben van egy-egy alak, melynek különböző jelentései könnyen megegyeztethetők egymással, s melynek jellemző mássalhangzója *n*: akkor természetesen mindjárt sejtjük, hogy mind ez alakok egy alapalakra mennek vissza s hogy ez már az ugor nyelv tulajdona volt; és törekvésünk oda fog irányulni, hogy meghatározhassuk magát ezt az alapalakot és keressük az utat, melyen a mostani alakok fejlődtek belőle.

A. A parancsoló mód.

Ezt a módot, mely természeténél fogva főleg a második személyre szorítkozik, szereti a nyelvszokás elrövidíteni s ez által mintegy nyomósabbá, hathatósabbá tenni, mint ezt az indogermán nyelvekben is látjuk. S csakugyan két ugor főnyelvben (a türj.-votj.-ban s a cser.-ben) semmi nyoma sem mutatkozik a módképzőnek, s az egyes számban a személyragnak sem. Az utóbbi az osztjában, mordvinban és finnben is hiányzik (a 2. személyről van szó) s a magyarban is a személyragtalan *írj* az *írjál*-féle alak mellett annyira használatos, hogy az *egyél* és *igyál* igéken kívül alig tudnék egyet is említeni, melynél a közbeszédben a személyrag okvetetlen mindig megvolna¹⁾. De a módképzőt egészen határozott alakban megtaláljuk nyelveinknek nagyobb részében. Induljunk ki

¹⁾ Megemlíthetjük itt az ilyen rövid alakokat: *la* (*ládd-é* v. *lásd* h.), *ni* és *ne* (Nyelvőr III. 561. *nézd*), *gyê* v. *gye* (u. o. II. 513, 370. *gyere*), *muti* (= *mutizsd*, *mutasd*, u. o. III. 523); a finnben *ka* (*katso*); a livben *vañ* (e. h. *vañklö* „katso!“); a mordvinban *va* (e. h. *vanok* „lásd, ime!“); a votban *la* (e. h. *lass* „hadd“); votj. *vera* (e. h. *veral*) stb. — Csak könnyebb ejtés kedvéért votj. *puk* (e. h. *pukt*) stb.

A magyarból. A köz-dívatú alak, melyet fönt az 1. számnak elejére állítottunk, a módtót *írja-* (ill. *írjo-*, *írju-*) alakban tünteti föl minden személyben, kivéve a másodikat. De ha *írnék* mellett *írnál* minden esetre egy *na* képzőnél teljesebbet enged következtetni: *írjak* mellett *írjál* nyilván kevesebbet nyom, s alkalmasint csak úgy fejlődött tisztán hangtanilag egy régibb **írjala* alakból, mint a *fonala-*, *tehene-* tökből *fonál*, *tehen*, melyek mellett tájdivatos *fonal*, *tehen* is találkozik, sőt nem is lehetetlen — ámbár határozott adatokra nem emlékszem — hogy egyik-másik vidék nyelvében él még egy *írjal*-féle alak¹⁾. A magyarban tehát *ja*, *je* a par. mód képzője, mely előtt az igetőnek végőnhangzója mindig kiesik (*írja-*, igető *íro-*), s mely a *keress*, *húzz*, *vess*, *bonts* stb. és *higgy*, *légy* stb. igékben csupán hangváltozásnak van alávetve.

Akartak fölvenni a magyarban még egy eltérő-alakú par.-képzőt, t. i. *ha* képzőt. Meg kell engednünk, mint alább látni fogjuk, hogy ez lehetséges; csak hogy véleményem szerint nem elég valószínű, mert ama tények, melyekre e fölvétel támaszkodik, másképp is magyarázhatók. Mindenek előtt a *hallhadsza*-féle nyelvjár. alakok itt nem nyomnak semmit, mert könnyen támadhattak ebből: *hallhatodsza*, *hallhatdsza*, mint *lád-é* szintén par. jelentéssel e h. *látod-é*, *látđ-é*. Továbbá *jövel* épen nem megy szükségképen **jövhel*-re vissza, hanem lehet *jövelj* helyett (*jöve-l* freq. mint *hato-l* stb.), a mint pl. Somogyban mindig azt mondják *tanullon*, *bomoll meg* e h. *tanuljon*, *bomolj*²⁾. *Jövetek* pedig nem is tudom, meg van-e eléggé bizonyítva; de akkor sem kell **jövhetek*-re visszamenie, hanem megfejtethető háromféle uton is másképp: 1) elveszthette a módjegyet, mint a *jertek* szó (*jövetek* e h. **jövejetek*, mint *hamva*, *lova* e h. **hamvaja*, *lovaja*); 2) lehet *jertek*-kel együtt a jel. módból kölcsönözve (v. ö. az I. fejezet végét); 3) támadhatott a *jövel* hasonlóságára, melyben a nyelvérzék az *l*-et személyragnak vehette, s akkor *jövetek*: *jövel* = *játszo-*

¹⁾ Egészen így kell fölfognunk az *írtál* alakot is *írtam* mellett.

²⁾ V. ö. *jer*, mely régebben alig lehetett más, mint **jerj*. Ide számítható még mint eredetileg par. mód az *akar* — *akar* kötőszó; v. ö. a hasonló eredetű lat. *vel-t*.

tok: játszol. Tehát csak azok a par. alakok maradnak, melyeket az *-ít* végű igék tüntetnek föl a régibb nyelvemlékekben, minők *szomoróhad, szabadúhon, világoséhon* s már a HB.-ben *zoboducha* e h. *szomorojtsad, szabadujtson, világosétson, szabadojtsa*, s minő a tájdivatos *fordíh, fordíhon*¹⁾ e h. *fordíts, fordítson.* Nyilván való, hogy **szomorótjad*-ból nem igen lett volna a magyarban *szomoróhad*, hanem igenis lehetett **szomoróthad*-ból, mint *rothad: rohad* (Dn túl). De nem szabad felednünk, hogy *szomoróhad* nem **szomorót*-ból, hanem *szomorajt*-ból lett, sőt legvalóbbszínű hogy **szomoroyt*-ból²⁾. Ezt a HB.-beli *zoboducha* alakból következtetem, melyet véleményem szerint nem elég így olvasni *szabadóha* (mint Mátyás F. Magy. Nytud. II. 56) vagy *szoboduhha* (mint Budenz Blomstedtnél Hal. Besz. 13), hanem így kell olvasni *szoboduxxa*³⁾. Ezt azután nem nehéz magyarázni. A teljes alak **szoboduxtja* volt, ebből **szoboduxja* lett, mint **osztlop: oszlop, eresztvény: Eresztvény* (Nyelvőr IV. 186), *tarthatják: tarhattják* (u. o. 524), *mindjárt: minnyát* (u. o. II. 230), *bolondnak: bolonnak* (Erd. nd. II. 28), *bolondra: bolonra* (u. o.), *kerbe: kerbe* (u. o. 17, 20, Toldy, debr. leg. könyv 203) stb.⁴⁾ Tovább **szoboduxja szoboduxxa* lett nagyon lehető hanghasonulással. Ebből később *szabadohha, szabadoha* lett (v. ö. Moln. A. *pihhen, ma pihen*), a mint majdem minden HB.-beli *ch*-ből *h* lett.⁵⁾ *Ehed* (B. cod.) ép úgy lett az *ejt* igének régibb *ext* alakjából⁶⁾.

¹⁾ Így NyK. VII. 257. jegy. Különben mindig *fordíj, fordíjon* alakban láttam közölve, s Esztergomban is, a hol két évig éltem, mindig így hallottam.

²⁾ Eredetileg **szomorogot* (mint *joxtat* e h. *jogotat*); I. NyK. XI. 64.

³⁾ χ -nak olvasandó a HB.-ben minden *ch*, kivéve természetesen *uromchuz* (*uromkhuz*) és *zuntuchel* (mely szerintem a. m. *szömtökkel*.)

⁴⁾ V. ö. mdE. *jovtlems, kravtlems* stb. mellett és helyett *jovlems, kravlems* (Wied. nyt. 13).

⁵⁾ Csak *turchucat* lett *torkukat*, s azért talán a *ch*-t itt is inkább *k*-nak kell olvasni (mint *zuntuchel*).

⁶⁾ Mind az *ejt*, mind a *fejt* igének (*esik* és *feslik* mellett) mostani alakját minden esetre egy **ext*, **fext* alak előzte meg, mely ismét **est*, **fest*-ből lett (*t* előtt általában nagyon vál-

Csak az szorúl még magyarázatra, hogyan lett *szomoróhon*, *szabadúhon*, *világoséhon*, s végre *fordíhon*, mikor mind ennek az eddigiek szerint így kellene hangzania: *szomorohon*, *szabadohon*, *világosohon*, *fordohon*? Erre a felelet nem lehet nehéz. Nagyon gyakran észlelt tünetény a legkülömbözőbb nyelvekben, hogy a hangváltozások folytán a többitől elütővé fejlődött — úgy nev. rendhagyó — név- és igealakok később szeretnek megint egészen vagy félig a ragozásnak többi alakjaihoz közeledni. A míg azt mondták *szobodujt*, *szabadojt*, addig *szoboduha*, *szabadoha* járta; mikor az előbbiekből *szabadút* és *szabadót* lett, akkor az utóbbiak is alkalmazkodtak és hosszú magánhangzóval így hangzottak: *szabadúha* és *szabadóha*; mikor aztán az igék *szabadét* és *szabadít*-nak hangzotak, a par. mód is *szabadéha*, *szabadiha* lett; s végre ma az illető vidékek a *rijon*, *híjon*, *nőjön*, *beszé(l)jen*, *kerú(l)jön* stb. hasonlóságára jobbára úgy mondják *szabadíjon*, *takaríjon*, *fordíjon*. — Azt hiszem, a dolognak ilyen fölfogása nem csak lehető, hanem valószínű is, s így azt mondhatjuk, hogy a magyarban csakis *ja*, *je* a par. mód képzője. Mindjárt fogjuk látni, hogy a par. módnak ilyen alakot már a magyar-vogul-osztják nyelvegység korában tulajdonithatunk. Ugyanis:

A vogul hangfejlődés szerint semmi sem áll útjában annak, hogy az *oln* ill. *olen*, továbbá *kietn*, *jälen* s még inkább a foglaló módbeli *olein* v. *olien* 2. szem. alakokat ilyenekből eredtesstük: **olejen*, **kitejen*, **jälejen*. A többi vogul alakok is mind meg engedik a *j_s*, *j_z* képző fölvételét, sőt a tárgyasok

tozók a spiransok; v. ö. az épen megfordított *χt:št* változást ebben: f. *tähte* = md. *tästä* Bud. szót. 213. l., továbbá a mordvin és lapp *χt:ft* cserét, pl. a „kettő“ számnévben; viszont a mordvinok az oroszból kölcsönzött *fonar'*, *funt*, *fevral'* szavak elején *f* helyett *χ*-t hallanak s azért ejtik e szavakat többnyire *konar'*, *kunt*, *kevral*-nak (v. ö. Wied. nyt. 13); ugyanott *kavt*, *skavt* helyett azt is mondják *kahvt*, *skahvt* (u. o. 34); v. ö. még pl. ném. *ankunft*: svéd *tillkomst*, ném. *sacht*: ang. *soft*. Mért hogy e szavakban s az eredeti mássalhangzó, azt a rokon nyelvek kétségtelenné teszik. *Feslik* mellett a *fejlik* alak csak is az analogiának köszöni létét (*rejt*: *rejlik* = *hajt*: *hajlik* = *fej*: *fejlik*); hasonló analogikus képzés („analogiebildung“) *döl* és *dönt* mellett *dömlik*, melyet Dunántúl párszor hallottam.

(*varalen, varatä*) meg is követelik az *a* magyarázatára régibb **varajlen, *varajtä* alakok fölállítását. Hasonlóképp áll a dolog

Az osztják 2. szem. *a*-jára nézve; mert *mana, pona* ép úgy állnak **manaj, *ponaj* helyett, mint pl. u. o. *tuba* **tubaj* h. (pl. *tubaje-t*), *joura jouraj* h. (az utóbbi még meg is van az irt. osztjákban), és a cselekvésnevek végén *-psa* e h. *-psaj* (pl. *-psajet*). — A surg. *mene, pane* a szóvégi *a*-t *e*-vé gyöngítette. — A Regulynál talált *engi i*-je vagy még további gyöngüléssel *e*-ből, vagy egyenesen *aj*-ből lett, mint pl. *ovi*-ban mely cselekvőt jelölő név egy *ov*- ige-többlől, tehát **ovaj*, mint **tubaj*. Ép így keletkezett az *i* a surg. kettős és többes számban, tehát *meniteχ* **menejteχ* (**menejetek*, s innen a magyar *menjetek* is), míg a másik két nyelvjárásban pl. *manat* úgy van **manajt* helyett, mint u. o. *mata* „adni“ e h. *maj-ta*; *tinita* „árulni“ e h. *tinij-ta* (igy osztl.) vagy mint a. vogk. *varatä* e h. **varajtä*. — Az osztl. és osztS. 3. sg.-ról l. alább.

E szerint pl. az egy. 2. személyt már a magyar-vogul-osztják nyelvegység korában így állíthatjuk föl:

**mene-je-de* (ered. **mene-je-te*); ebből lett

magy. **menejele*: *menjél*;

vog. **menejene*: *menein* és *menen*;

oszt. **meneje*: *mene*.

Szintén ezen alakra vezethetők vissza az erősen elkopott

Zürjén-votják alakok, s *kivzi, aži* — *kilzi, aži* és hasonlók vég *i*-jökkel még ama *j*-s szótagra mutatnak vissza. — Mert ama 3. szem.-beli *metkö*-ben¹⁾, melyet Flörow az udori zürj.-ből fölhoz s mely Wiedemann szerint (79.l.) az észtku, *gu* s a finn *koo*-ra emlékeztet, nem ismerhetünk el módragot. Ez nem is volna helyén a *med* szócska mellett, mely a zürjénben s a votjákban a jel. móddal kapcsolatban fejezi ki a par. módot, s mely alig lehet más, mint a votj. *müd* kérdő névmás, mely visszamutatóvá válva a votjákban *med* és *ma*, a zürjénben *med* és *mij* alakban czélzatos kötőszóul is használatos²⁾, a parancsoló módot tehát ép úgy jelöli, mint az I. fejezetben említett francia *que* és német *dass* kötőszók, melyek eredetükre nézve

1) Hasonulva *mettö*.

2) L. Wiedemann votj. nyelvt. 250. s 251. l.

is hasonlók a mi *med-ünkhöz*. Már most a votják *ma* mellett szintén kötőszóul szerepel a kettős *ma-kä* is¹⁾, és a Flörow *metkö*-je nyilván nem egyéb, mint a megfelelő zürjén *med-kö*. — Jobban megőrizte a mi *ja, je* képzőnknek ős alakját az északi-ugor nyelvegységből legkorábban kivált

L a p p nyelv. Itt is elveszett ugyan a módképző egészen a kéttagú igetőknél, de ez itt csak a hangsúly nagy befolyásának tulajdonítandó. Azonban egy- és háromtagú töknél már találunk egy képző szótagot, mely változó rövid magánhangzóból s ezt megelőző *kk*-ből áll. Ez a *kk* pedig a lappban hangsúlyos szótag végén és magánhangzók közt, mint itt, mindig eredeti *g*-re mutat vissza (v. ö. pl. *takke*- Bud. szót. 215. l.).

E szerint az egységes északi-ugor nyelv parancs. módjának *-g_s*, *-g_s* volt a képzője s az eddigi *-j_s*, *-j_s* nem egyéb, mint ennek elváltozása.

A *kk*-s alakok mellett ama hosszú *ē*-vel való lappE. alakokat, melyek fönt a 12. szám alatt vannak fölhozva, nem tartjuk a vogul par. alakkal egy fokon állóknak, noha annyira hasonlítanak hozzá; hanem inkább inchoativ képzéseknek tekinthetjük²⁾, s ilyenekkel hasonló szerepben alább is főgünk még találkozni.

Ha most áttérünk a déli-ugor nyelvekre, az eddigiektől eltérő alakot találunk mindjárt

A finnben. Itt tisztán kiválik mint módképző *-koho*, *-köhö*, *-kehe*, s az észti és liv par. is természetesen erre megy vissza. Már most a finn hangfejlődés szerint *-koho* eredeti *-gogo* vagy *-goso*-ra mutat. Magából a finnből ezt alig lehet eldönteni, mert nekem úgy látszik hogy a második lehetőség még nincs

1) L. u. o. 251.

2) *-je* gyakori inchoativ képző a lappban; v. ö. *koca-je* fölébredni, *oda-je* elaludni, *jella-je* föléledni stb. — Az en. lapp indef.-hoz az első és második személynek eltérő alakjára nézve nevezetes analogiát mutat a 'nézek, nézel, néz' ige, mely ugyanazon nyelvjárásban így hangzik: *kājem*, *kājeh*, *käča*, pl. *käčeb*, *käčevetteđ*, *käčeh* (Lönnr.) — tehát a többi személy nyilván freq. tovább-képzéssel, s ez is igazolja Budenz véleményét (szót. 2. l.), hogy a lapp *käče*- (**kājče*-) a finn *kaitse*-igével s nem *katso*-val egyezik.

biztosítva *anta'os* által, pedig ez az egyedüli alak, melyben az *o* után *s*-et találunk. Ugyanis itt az *-s* könnyen lehet az a nyomósító *-s*¹⁾, mely más szavakhoz is járul, de különösen a par. mód 2. személyéhez szeret ragadni (mint a magy. *-sza*, *-sze*: *addsza*, *hozdsza*, *hallhadzsza*), s pl. az eurajokii nyelv-járásban, úgy látszik, egészen közönségesek az ilyen par. alakok²⁾: *annas*, sőt *annast*³⁾ *ann'* mellett. — De biztosítja a *-goso-t*

A cseremis *sz* föltételes módból (főnt 27. szám) tisztán kiváló *-gece*, *-geče* képző, melyet szorosán egyező alakjánál fogva inkább ide vonok, mint a jelentésre nézve jobban hasonlító finn *-ksi-s* fölt. módhoz⁴⁾. A jelentésre nézve is alkothatunk hidat a kettő között. Mint alább a magyarban és finnben világosan fogjuk látni, szolgálhat az óhajítás és a föltételesség kifejezésére egyazon módalak. Tehát csak azt kell föltennünk, hogy mikor a finn külön nyelv lett, ezt az óhajító módot használta a par. kiegészítéseül is, különösen a 3. személyben. Mert

A finn 2. személyről (*anna*, azaz **andak*) talán nem merészség azt tartanunk, hogy még az eredeti egyszerű *-ga* képzős par. módot őrizte meg⁵⁾. E szerint pl. *elä'*, azaz **eläk* egészen megfelel az egyszerű

Mordvin *eräk*, *ramak* stb. alakoknak (*pe'ht*, *mol't* csak sajátos mordvin hangtörvény következtében **pe'k*, **mol'k* helyett). A mordvin többes számban a módjegy nyomtalanul kiesett: *ramada* e h. **ramakadä*. Ugyanez történt

A cseremisben, csak hogy itt már az egyes számban is elveszett a módképző. Ezen kopott *tol*, *išta* stb. mellett a cserM. *nalök*, *ištök* *k*-jában nem a módjegy van megőrizve, mert ezek szakasztott olyan nyomósított szavak, mint az imént (jegy-

1) **Antakoo'-s* — **antakoos* — **antakos*. — V. ö. 1. sg. ép így rövidülve **antakoon* h. *anta'on*.

2) Suomi 1870, 367.

3) Vagy talán itt a *t-t* személyragnak kell tekinteni? Akkor *annast* mégis **antagasa-t*-ből volna összerántva.

4) Ezzel azonosítja Budenz, NyK. IV. 81. és VI. 210.

5) Ellenben más *-ka* van a (15. sz. a.) fölhozott *annaka*, *jōka* stb. alakokban; ez a *ka*, mint *annakka* (azaz *anna'-ka*) mutatja, külön nyomósító szócska.

zetben) említett finn *annakka* stb. Az itt föllépő nyomósító szócska legtöbbször a par. mód (2. sg.) mellett mutatkozik, de gyakran fordul elé más igealakok és más beszédrészek mögött is ¹⁾. — Van még e mellett a hegyi-cseremiszb en egy *ma*-val bővült 2. sg., s ezt alig lehet másnak magyarázni, mint a minék a zürjén-v. *med*-et fölismertük, csak hogy itt ez a segéd kötőszó hátul ragadt az igehez, mint néhány nyelvben a föltételes kötőszó ²⁾, s úgy egygyé lett vele, hogy a több. számban a személyrag is mögötte áll: *istemada* ³⁾.

¹⁾ L. Wied. cser ny. 54. l. A szláv és litván nyelvekben is szerepel egy nyomósító *k*, mely föltünőleg egyezik e cseremiszb és finn elemmel, s valószínű, hogy ez mind a két nyelvben orosz befolyásnak köszönhető.

²⁾ Így a votj. *ku* és *kä*: *šed'todi-ku soä* ha megtaláljátok; *todisaldi-kä* ha tudnátok; a vog. *ke* és *xe*: *jälpiñ mäm rotmi-ke* ha szent földem megáll; *χoltem ol-χe* ha ki volna jelentve; a vepsä *ku*: *püttunet ku sinä* ha el találsz esni stb. De egyéb kötőszók is, pl. magában a cseremiszb en *gin*, *velä* stb. soha sem állnak mondat elején. — Különben lehetséges itt a *ma* szerepét még másképp is fölfogni, t. i. azt is lehet hinni, hogy *istema* eredetileg kérdés volt s így hangzott *istet-ma*. Mert a *ma* illetén használata megfelelve a magyar -é kérdő szócskának, egészen közönséges a cseremiszb en (Wied. 218. l.). Az pedig gyakori jelenség, hogy a paranesot kérdés helyettesíti, különösen élénk beszédben. Azt mondjuk pl. *mész már? még sem mész? takarodsz? (v. ö. non taces? Plaut. Men. 1026. = quin taces? 1114. „ugyan hallgass!“)* — Az észtb en, hol ilyen értelemben tagadó kérdés használatos (az *eks*, azaz *eikas* „nem-é, nonne“ szóval, l. Wied. 582. l.), az a különös, hogy ilyen kérdésekben maga a par. mód is állhat: *eks tehko nōremad kā jārele* („mögen doch die jünger es auch nachmachen“, szó szerint „nemde tegyék meg a fiatalabbak is“) = *eks n. tee kā j.* vagy *tehku n. kā j.* (u. o.).

³⁾ Egészen hasonló eseteket találunk, sőt föltünőbbeket, a vogulban és votjákban. A *ke* „ha“ kötőszó, mely az ige mögött áll, az ész. nyelvj.-ban megelőzheti a személyragot: *kisken* e h. *kisen-ke* „ha kérsz“ (l. Egy vog. m. 317. l. és hasonló esetet A k. vog. ny. 123. l.). A votjákban ez a szerkezet egészen közönséges (l. Wied. 134. §): *kizikuz* e h. *kiziz-ku* „midőn vet vala“.

B. Az *n*-es alak.

A magyarból indulhatunk ki itt is legezélszerűbben. Itt módképzőnek magashangú szavaknál *-né* (*ver-né-k*, *ver-né-l*), mélyhanguaknál *-né* és *-ná* mutatkozik (*ír-né-k*, *ír-ná-l*), s előtte a tö vég-önhangzója csak ott marad meg, a hol mássalhangzócsoport előzi meg (*horda-na*, *ejte-ne*; ide valók az ilyenek is: *taníta-na*, *fűte-ne*, azaz *tanojta-na*, *fűjte-ne*). Az *írnék* alak *írnál* mellett leghamarabb adja kezünkbe a kulcsot az eredetibb alak föltalálására. A hol mélyhangú magyar szóban az *é* magánh. fordul elé, ott az rendszeren *aj*-ből vagy *oj*-ből lett: *gané* = *ganaj*, *kaczé*¹⁾ — *kaczaj*, *sétár* = *sajtár*, *létra* = *lajtorja*, *világosét* = *világosojt*, *géva*²⁾ = *gojva*, *golyva*, *kêreczár*³⁾ = *karajczár* stb. Ily eredetű az *é* alél, *kotorész*, *bámész*, *ágész*, *maradék* s hasonló-képzésű szavakban. E szerint *írnék* is régebben bizonyosan így hangzott: **írnajk*. De szintén közönséges magyar hangfejlődés, hogy *aj*-ből *á* lesz; így támadt az *á* magában az idézett *bámész* szóban (v. ö. votj. *pajmon*, Bud szót.); így az *-ás* végű főnevekben; s így van *álél* mellett *dobál*, *kotorész* *báméskodik* *ágész* mellett *kotorász* *bámáskodik* *vadász*; s ép így van *írnék* mellett *írnál*, *írnánk*, azaz **írnajl* v. inkább **írnajol* és **írnajmuk*, **írnajomuk*. E szerint a magyarban mint képző kimutatható *-naj*, *-nej*, ill. *-najo*, *-nejé*. *Verne* és *írna* egyenesen **vernej* és **írnaj*-ből lett, mint *szüle*, *kósza* **szülej*, **kószaj*-ből (*kósza*: *kószál* = *írna*: *írnál*), vagy mint az oszt. par. módban *mana* **manaj*-ből (l. fönt A. alatt). — Még csak *írnók* szorúl magyarázatra. *Írnók* *írnojok*-ból állott elé, mint a nyelvemlékeinkben előforduló ilyen alakok bizonyítják: *tudnojok*, *bocsátanojok*, *mivelnejek* sth. *Írnojok* pedig **írnojok*, azaz **írnaj* + *juk*-ből lett. A régi *adnaja*, *szerezneje* s hasonló alakok szintén könnyen lehettek ilyenekből **adnaj-ja*, **szereznej-je* stb.

A vogull. *kvolnēm* ép úgy magyarázható **kvolnajm*-ből, mint *írnék* **írnajk*-ből; s a vogK. *olni*, *olnov*, *olnine*, *olnat* alakok minden nehézség nélkül vihetők vissza ilyenekre:

¹⁾ Matkónál; I. Nyelvőr II. 119.

²⁾ U. o. III. 233.

³⁾ U. o. II. 477.

* *olnoj*, * *olnojov*, * *olnojne*, * *olnajt* (a *j* sorsára nézve v. ö fönt a vog. par. módot). Tehát a két déli-vogul nyelvj.-ban a föltételes mód képzőjéül szintén *-nojo* mutatkozik, mint a magyarban. — De az ész.-vog. egészen mást mutat: itt az *n* után *u* magánhangzót találunk, még pedig részben hosszú \bar{u} -t, s ez összevonásra enged következtetni, úgy hogy *-nū* ebből lett: *-novo*. Természetesen nem lehet csöppet sem kételkednünk a felől, hogy az ész.-vog. *-novo* s a déli-vog. *-nojo* egy alapalak változatai. Ez pedig alig volna lehetséges máskép, mint hogy mind a kettő eredetileg *-nogo* volt s aztán a magánhangzóközi *g*-ből itt *j* vált, amott *v* — mind a kettő rendes hangváltozás az ugor nyelvekben. Midőn tehát a magyar nyelv a vogullal még egy volt, a föltételes alak képzője még nyilván *-nogo* volt.

Az osztják ugyanazt bizonyítja. A déli osztják nyelvjárásokban a jellemző mássalhangzó \tilde{n} s az egész módképző *-ña*. Ez a *-ña*, azt hiszem, *-nga*-ból lett (v. ö. u. o. *peñeñ* e h. *pengeñ* „fogas“), ez meg összevonással *-naga*-ból, úgy hogy itt is ugyanazt az alakot leljük, mint a vogulban, csak hogy egészen másképen elváltozva. — Az osztB. *χadnal*, úgy látszik, megint nem úgy fejlődött, mint a déli alakok, mert itt nem \tilde{n} -et, hanem *n*-et találunk, s így inkább azt hihetjük, hogy *χadnal* közvetlen * *χadnaj-l*-ből lett, mint a par. *panat* * *panaj-t*-ből (v. ö. u. o. *mal* „ád“ e h. * *majl*). Azonban legtanácsosabb erre az egyetlen adatra nem sokat építenünk, mert nem csak az lehetséges, hogy hibásan van közölve, hanem még az is, hogy az ész.-osztjában is *-ña* a módjegy és *χadnal*-ban csak a *d* miatt hallik a foghangú *n*. — Végre nem csak azt tarthatjuk valószínűnek (Castrénal,² 56), hogy a par. módbeli *menañ* alak is voltaképen ide számítandó; hanem hogy *menag* és *menex* sem egyéb, mint *menañ*-nak vagy inkább a fölveendő régiebb * *menang*-nak elváltozása. Hogy egy óhajtó módalak a par. 3. személyt helyettesíti, az könnyen érthető; ugyanezt látjuk a mordvinban s a finnben is¹⁾. — Állítsunk össze itt is egy magyar, egy osztják s egy vogul alakot:

¹⁾ Riedlnek (az id. h. 71. l.), úgy látszik, az a véleménye, hogy megfordítva az \tilde{n} lett a par. *g*-jéből (= magy. *j*). De erre a hangváltozásra nem tudok példát, s azon fölülr, mint láttuk, valószínű, hogy a par. mód jegye már az osztják, vogul, magyar nyelvek különválása előtt *j*-nek hangzott.

adnánk: **adnámok*: **adnajamuk*: **adnogomuk*
verñauχ: **verngavuy*: **vernogovuk*: **vernogomuk*
olnov: **olnojov*: **olnojovuk*: **olnogomuk*.

Nem őrizték meg ezt a módalakot az ész. ugor nyelvek közül a zürj.-votják s a lapp, a déliek közül a mordvin. Tehát még csak a finnt és cseremiszt kell szemügyre vennünk.

A finnben *-ne* képzőt találunk s itt föltűnő az *e*, ámbár vannak eltérő alakok is (vp. *linob* stb.). Hogy ezt az *e*-t talán *ai*, *aj*-ból származtassuk, arra a finnben alig találunk bizonyítékot; s így alig marad egyéb hátra, mint hogy (a finnben nem gyakori) hanggyöngülésnek tekintsük, a milyent pl. a *-le* képzős frequent. igék láttatnak, s a milyen, úgy látszik, különösen *h* mellett szokott beállani: a *-he* végű cselekvésnevekben (pl. *kattehe-* s nem **kattaha*) és a befejezett cselekvés igenevében (*antanehe-*, *antanuhe-*, s nem *antanuha-*). S úgy látszik, *antanen* is ebből lett **antanehen*, **antaneen*¹⁾, úgy hogy a képzőnek eredeti alakjául itt is ezt vehetjük föl *-naga*. Az önhangzóközi *g*:*h* hangcserét látjuk az imént említett *-he* képzőben is, mely ugor *-ga*-ból lett.

A cseremiszi *tolnem* **tolnejem*-ből lett, valamint a cser. *omešt-*, *šongest-* s hasonló denom. igékben az igésítő *-j*, képzőnek²⁾ csak az *e* magánhangzó minőségében maradt nyoma. Talán a *j* hatását ismerhetjük még föl a tagadó ige jésült *ń*-jében: *eńem*. — Megkapjuk tehát is a *-neje*, azaz *-n.g.* képzőt.

Még csak egy-két szót ezen alakoknak jelentéséről. A magyarban óhajtó és föltételes módul szerepel (mint a görög optativus s a latin conjunctivus), a vogulban és osztyákbán, úgy látszik, csak föltételes jelentéssel. A cseremiszből, mint a magyarban, részint szándékot vagy óhajtást (Wied. 151. §. 1. és 4.), részint föltételes vagy lehető cselekvést jelöl („néha potentialisnak is nevezhetjük“ Budenz szerint NyK. IV.), s első jelentésénél fogva Reguly egyenesen *voluntarius*nak nevezi. A finn köznyelvben rendszeren lehetőséget, valószínűséget, határozatlanságot fejez ki, úgy hogy sokszor ható igével fordíthatni:

¹⁾ V. ö. fönt *anta'os* és *anta'on* e h. **antakoos*, **antakoon*, s az ész. par. módban *-koho* h. *-ku*, *-gu*.

²⁾ L. Budenz, NyK. X.

tielänethän sen sanomattanikin tudható ha nem is mondom; *hävitys lienee ollut varsin kova, sillä* a pusztítás igen nagy lehetett mert . . Ezt a jelentést a nyelvjárásokban divó használattal együtt alább a III. szakaszban fogjuk magyarázni.

C. A -sa-képzős mód.

A mordvin óhajtó mód -za képzővel készül, mely az erzában hangrendi különbséggel majd -za (-zo), majd -ze alakban járul az igetöhoz. A z rendszeren két magánhangzó közt áll s itt ép úgy keletkezett s-ből, mint van E. *kudozot* 'házadba' e mellett *kudos* 'házba'. Hogy ilyen módalak már az ugor alapnyelvben volt,¹⁾ azt valószínűvé teszi

A lapp indefinitus (12.), melyben az egyszerű č (č) ott is megmarad, hol a föltételes módban (13.) mássalhangzó csoportot találunk helyette (*likčim, lifčim, lipčim, de ličab, ležeb*²⁾). Valószínű tehát, hogy a lapp indef. -ča, -ža képzője eredeti -sa-ra megy vissza (v. ö. *čoarve* szarv, *čalme* szem stb.). Jelentésre nézve megfér az óhajtó móddal, hisz épen az imént ilyen társaságban találtuk a finn indefinitust is.

A mordvinban a parancsoló mód 3. személyét is az óhajtó mód pótolja (mint az osztjákban s a finnben), s talán így kell fölfognunk, azaz a -sa-képzős óhajtó mód maradványának tekintentünk

A cseremis par. mód 3. személyét, melynek -že és -š(t) végzetéről Budenz is sejtette³⁾, hogy nem személyrag, hanem módjegy. Ide vonható a Regulynál talált több. 2. szem. *pokteza* és *liza* is elveszett személyraggal⁴⁾ (mint f. *antakaa*

¹⁾ De a magyar *adsza, mondsza*-félüket (közönségesen így írva *addsza, monddsza*) nem merném ezen mód maradványainak tekinteni, mint Riedl teszi az id. h. 73. l. Én azt hiszem, hogy ez az *adsza* nem egyéb, mint teljesebb alakja a jel. mód *adsz*-jának, mely egyszer úgy is **adszol* volt.

²⁾ *Läžžam, baradäžžam* csak erősebb ejtéssel a hangstül következtében; l. fönt a par. mód *kk*-ját.

³⁾ NyK. IV. 80.

⁴⁾ V. ö. Bud. az id. h. — Ellenben nem vonom ide az egy-két esetben találkozó -žena, -žeda és -naže végü alakokat (l. u. o.), melyeket egészen máskép lehet magyarázni.

e h. *antakaatte*), mert a cseremiszb en alig lehetett volna a *-da* személyragból *-za*¹⁾.

D. A *-ks-képzős* alakok.

A finn *antaisin* fölt. mód, mint már a revali észtből s a livből kitűnik, *andaksin-ra* megy vissza, mint a *putoomaise-igenév putoomakse-ra*²⁾, a *puraise-* mom. ige **puraksa-ra*, a *kalaise-* dim. **kalakse-ra*.

A mordvin M. második óhajtó mód *falksilen* nem magyarázható máskép, mint hogy halmozott freq. képzésű igének³⁾ múlt ideje⁴⁾. Freq. igék sokszor fordulnak elé inchoativ és tovább conativ vagy desiderativ jelentéssel⁵⁾; a múlt időt pedig nem egy nyelv találja alkalmasnak mind az óhajtás, mind a föltételeesség kifejezésére: a német *wusste, ginge, täte wusste, ging* és *tat*-tal függ össze; a román nyelvekben latin plusquamperf.-ből (*cantaram*) és lat. imperf.-ből (*cantare habebam*) lett alakok szerepelnek föltételes és óhajtó jelentéssel⁶⁾; s a magyar irodalmi nyelv is használja a folyó cselekvés múlt idejét föltételes mondatokban (*ha eljön vala*). — Ha e mellett az erzában szintén múlt idejű *ramakseliñ* (v. ö. praet. *moliñ*) alakot találunk 2. óhajtó módtul, akkor ezt nem tarthatjuk másnak, mint a a moksának szorosán megfelelő **ramalkseliñ*-ből rövidültnek.

Alig fogunk csalatkozni, ha ezek után a finn fölt. módot

1) V. ö. NyK. VI. 210.

2) L. Kiel. II. 25.

3) V. ö. mdE. *kuta-ks-le-*, mdM. *pirim-ks-ne-*.

4) Ha jelen idő volna, **falksilan*-nak hangzanék. A múlt időben ellenben nem csak *kulñ kulñt kulñs* van (Ahlq.), hanem *kulñ kulñt kuls* is (Reg.).

5) Desiderativ igeképzésnek értelmezte ezt az alakot már Boller is, Sitzungsber. XIII. 505. — V. ö. an indogermán nyelvekre nézve Delbrück, Gebrauch des conj. und opt. 14. l., „Mithin wäre der ursprüngliche grundbegriff des conjunctivs der der dauernden handlung. Diese kann leicht als eine conative aufgefasst werden, und an den begriff des conates schliesst sich sehr natürlich der des willens.“

6) L. Diez, Gramm. der rom. spr. II.³ 122. — A francia *chanterai*, az olasz *canteria* tulajdonképen optativus: u. o. 123.

is *-ks-* képzős freq. ige mult idejének vesszük¹⁾. Megjegyzendő, hogy ez a mód még néha óhajtást is fejez ki, a finn köznyelvben is (pl. *menisit matkaasi!* bár mennél már Isten hirivel! *voi, jos kävisit meilläkin!* jaj, csak eljőnnél mi hozzánk is! v. ö. Lönnr. Om d. nordtsch. spr. 36. l. jegyz.), de még gyakrabban az észben (pl. *säksin ma vël koju, enne kui päev lõja läheb!* jutnék csak haza, mielőtt a nap lenyugszik!²⁾. Meglehet, hogy ilyen *-ksi-*képzős mód már akkor kezdett kifejlődni, mikor a finn és mordvin még egy nyelvet képeztek, s hogy aztán a mordvin csak a még akkor ilyennek érzett desiderativ, illetőleg freq. képzést bővítette. De minden esetre csak esetleges találkozásnak fogjuk tekinteni, hogy e finn alakhoz olyan megpöleg hasonló

A z ész a k i-l a p p föltételes-mód (13.), melynek egyes alakjaiból szintén eredeti *-ksi* képző következik³⁾. Sőt, úgy látszik, ez az alak a lappban nem is igen régi képzés, mert már

A déli-lapp — ámbár a finn nyelvterülethez közelebb áll s így egyező alakoknál még a finnel nagyobb hasonlóságot mutathatna — ugyanazon jelentéssel egészen más freq. képzést alkalmaz t. i. *l*-eset: (14.) *kita-li-b, lu-li-b*⁴⁾. Mind az északi,

¹⁾ Kellgren *antaisin*-ban az első *i*-t tartja mult időt jelölőnek. Ez természetesen lehetetlen, minthogy ez az *i* nem eredeti.

²⁾ Wied. gramm. 472. l. és Lönnrot az id. h. ezeket kihagyásos föltételes mondatok gyanánt akarják értelmezni, melyekhez fő mondatul ilyesmit kellene gondolni: *se olisi hyvä*, az jó volna. De a módalakok jelentését általában nem összetett és mellék, hanem egyszerű és fő mondatokból tanácsocs elvonnunk (v. ö. Delbrück az id. h. 12. l.), s azt hiszem, valamint a görög *φέρομαι* eredetileg tisztán és kizárólag óhajtó mód (az id. h. 13. és 14.), úgy tulajdoníthatjuk ezt mint eredeti jelentést a finn fölt. módnak.

³⁾ A *lifčim* és *arvedifčim*-ben mutatkozó első *i*-t nem tarthatjuk a módjegyhez valóznak, annál kevésbé a finn *antaisin* első *i*-jével azonosnak, mint Riedl (az id. h. 76. l.) — Az ugor freq. *-sk* képző a lappban *š* (*guoddaše-*), *č* (*vazeče-*), de *kš* és *vš* (= *fš*) is: *tobdahakše-*, lpF. *čabašarša-*.

⁴⁾ Tulajdonképen szintén óhajtó; v. ö. *sāvab vaitodn kuhkeb viesuli* kivánom, hogy soká élj; NyK. XII. 212. Ép így

mind a déli megint mult-időalagnak mutatkozik, ép úgy mint a finn és a mordvin.

E. Külön álló új képzések.

Ide valók mind az újabb körülírt, összetett alakok, minők *adtam vala*, f. *olen tehnyt* = *lapp läm takkam* „tettem“, *lapp likkē läi* (Genes. I. 2) „leng vala“, f. *olen antava* „fogok adni“, észt *ma hakka söma* „fogok enni“ stb. De ezeket, mint már a bevezetésben említve volt, itt mellőzzük. Csak azokat említjük, melyekben az elemek egységes alakot öltöttek s első tekintetre egyszerűnek látszó módkifejezést eredményeztek. Ezek közül még egészen átlátszó

A *vót noznuižin* (18.), mert ez egyszerűen e helyett van mondva *noznu oližin*, a köz-finn *olisin nousnut* „fölkeltem volna“¹⁾. Tehát *noznuižin*-ban a segédigének egész főszótagja el van nyelve, úgy hogy olyan mordvin kifejezésekre emlékeztet, minő pl. *mazian* e h. *mazi ulan* „szép vagyok“.

Az erza-mordvin *ramavliń* (23.) eredetileg szintén nem egyéb, mint **ramaj voliń* (= *ramaj uliń*) „vevő valék“, azaz „veszek vala“ föltételes jelentéssel (*ha veszek vala*). Wiedemann nem tartja valóságos körülírt alaknak, mert a létige előtt álló *rama*-ban ő a pusztá igetőt látja, ez pedig nem léphet ilyen szerkezetbe. Ez azonban nem tartja vissza attól, hogy a *-vliń* végzetben mégis a mult-id. *uliń* segédigét lássa. Itt aztán mesterségesen magyarázza, hogy az *uliń* u-jából hogyan lett *vo* a 3. személyben (*ramavol'*) és *v* az elsőben (*ramavliń*). A mi magyarázatunk szerint azonban az egész processus olyan egyszerű, hogy egyszerűbbet kívánni sem lehet. Mert hisz az *uliń* ige eredetileg **voliń*-nak hangzott; hogyha ez a *ramaj* igenévhez²⁾ járult, gyakori együtt-ejtés következtében könnyen

az északi-lapp alak; v. ö. *ovdil valddačim*, *kuo addeličim* inkább vennék, mint adnék; Acta Soc. Sc. F., V. 459.

¹⁾ Nem állhat meg Lönnrot magyarázata, ki az id. h. 37. l. azt mondja, hogy ez az alak úgy van képezve, hogy a befejező igenevéhez járult a módjegy („af perf. adj. med tillfogande af conditionalis modustilläg“). Névszóhoz módjegy nem járulhat.

²⁾ V. ö. *eräj* lakos, *moraj* énekes.

támadhatott a mostani *ramarliñ, ramavlit, ramavol*¹⁾. — A m o k s a *falen*-t természetesen ugyanolyan összetételnek kell vennünk, azaz **favlen, *favolen*-ből rövidültnek (v. ö. a két mordvin *ks*-es fölt. alak viszonyát D. alatt). — Nem körülírás által támadt

A v o g u l *kietsenulem* (5.). *Kietilem* a. m. küldelek, *kietislem* küldtelek, *kietnulem* küldenének. Tehát *kietsenulem* úgy keletkezett, hogy a befejezett cselekvés tőjéhez (*kietise-* vagy *kietse-*) — mely úgy sem egyéb, mint *mom.*-képzős igető — járult a fölt. mód jegye²⁾.

A v ó t eventivus *suuttuneisi* nyilván úgy készült, hogy az elgyöngült jelentésű indefinitivushoz járult a fölt. mód jegye, és nem hiszem, hogy ennek az alaknak jelentése észrevehetőleg különböznék az egyszerű föltételes alakétól.

A v o t j á k föltételes módnak (10.) -*sal* a jegye. Ezt a jakut -*tar* módképzővel azonosítani, mint Boller teszi³⁾, természetesen egészen haszontalan és céltévesztő vagy inkább útvesztő eljárás. Riedl⁴⁾ a mordvin -*za*, optativus-képzőt látja benne freq. képzővel (melyre itt akkor -*al* jut, nem csak -*l*) folytatva. Mint-hogy még a zürjénben sem találok nyomát, legvalóbbszínűnek tartom, hogy egészen külön *votják* képzés, melylyel e nyelv módokban való szegénységén segíteni akart. Mint ilyent pedig freq. igének vehetnök, a közönséges -*s* és -*al* képzők társításával, melyet különben is több példában megtalálunk: *pulsal*-evezni⁵⁾, *šalžal*- köpködni (mellette *šalž-*, alapige **šal-*), *ponžal*- helyezni, *ulzat*- féléleszteni (*ulzalt*- helyett, tehát *ulzal*-éledni); v. ö. zürjén *volšal*- teríteni (*vol'* ágy), vogK. *lalsal*- foldozni. — Csak az feltűnő, hogy e -*sal* végzetű módtó a 3. személyen kívül is előfordul személyrag nélkül, pl. mint több. 2

¹⁾ Épen ilyen szerkesztményt találunk a lappban (l. NyK. XII.) *viesoluluh*, összerántva *viesuli'*, e helyett *viesoje luli'* 'élnél', szó szerint 'élő volnál'.

²⁾ Így készültek az *írandjak, írandanék* alakok, melyeket némely nyelvtanírók gyártottak.

³⁾ Sitzungsberichte XIV. 346.

⁴⁾ Nyelvtud. Ért. I. 76.

⁵⁾ L. Nyelvőr V. 4. — Másképp NyK. X. 49.

személy *jaratísal, potsal, vilsal*, mint több. 3. szem. *vilsal*, s az egy. 1. szem. is a csupasz módtöböl áll. — Mégis talán legközelebb járunk az igazsághoz, ha ez alakot összetételnek tekintjük a *-sa*-végű igenéből és a létigének mult (*val*) vagy jelen idejéből (*vil*; ez csak tagadással divik). E szerint *šotsal* ebből lett *šotsa val* „adva valék = adó valék = adok vala = adnék“.

Még csak egy van hátra a sok közül, t. i.

A mordvin kötőmód (24.), mely mindig egész föltételes mondatot fejez ki: *fañdärän* „ha fujok“. A második rész külön is előfordul, sőt az ige elé téve, és *täräi*-nek hangzik, pl. Ahlq. nyelvt. 133. l. *täräi mon molän* „ha én megyek“ = *mon molindärän*¹⁾. Wiedemann particulának nevezi és Ahlqvist is a kötőszók közé állítja. De nem nehéz fölismerni, hogy itt voltaképen segédigével van dolgunk. Minthogy pedig ezzel egyeztethető szót sem a mordvinhan, sem más ugor nyelvben nem ismerek, nem látok más magyarázatot lehetők, mint hogy valami hasonló jelentésű *idegen* (talán *csuvas*²⁾ szónak átyétele. — Az erza *ramiñdärän*-ban az első rész nem lehet mult idő (noha egészen olyan alakú), mert az egész annyit tesz, „wenn ich kaufe“. Nem lehet továbbá első személyű igealak, mert változatlanul megmarad az egész egyes és többes-számában. De igenévféle sem lehet³⁾, mert hasonló képzésű névszót a mordvinban hiába kerestünk. Ha tehát véleményt kell mi-voltáról mondanunk, csak egyet tarthatnánk valamennyire valóvalószínűnek: azt, hogy *fañ-*, *ramiñ-* a közös ugor *n*-es módalak maradványa, mely *täräi* előtt — ennek engedve át a személyragokat — erősen megkopott. Hogy jelentése is annyira elhalványult, arra analogiát nyújt a finn nyelvcsoport; v. ö. karj. (Máté 8, 2) *kuin tahtonet, voit* „ha akarsz, tudsz“, (8, 31) *kuin sie miijät porottannet* „ha kihajtasz bennünket“, (16, 19) *min šivonnet — min kerittännet* „a mit kötsz —

1) A *t h. d* csak a megelőző *n* miatt.

2) A jakutból való kölcsönvételre a nagy távolság miatt nem lehet gondolni, pedig épen nagyon hasonló jakut szóval egyezteteti Boller Sitzungsber. 15, 280.

3) Mint Boller hiszi az id. h.

a mit oldasz'; sőt *lienöv* egészen jelentő módül szerepel és van belőle új múlt idő (*lieni* 7, 27. 8, 26. 12, 13) és föltételes alak (*lienis* 24, 2. 24, 20. 26, 5). — A *faändärän* szerkezetére nézve v. ö. az ilyen cseremisz szerkezetet: *kičenet ilē, nalenem ilē*, sőt *ilenet ulgece*, voltak volna¹⁾. — *Faändärän* analógiájából nem nehéz a 24. szám alatt felsorolt többi alakot megfejtetni.

F. Eredmény.

Az ugor alapnyelvnek tehát a jelentő módon kívül három módot tulajdoníthatunk:

1) parancsoló módot $-g_s$, $-g_s$ képzővel (megvan valamennyi nyelvben);

2) óhajtó módot, mely egyszersmind föltételes volt $-n_s g_s$, $-n_s g_s$ képzővel (megvan a magyar, vogul, osztják, finn és cseremisz nyelvben, és nyoma a mordvinban; l. E. végén);

3) óhajtó módot $-s_s$, $-s_s$ képzővel (megvan a lappban, mordvinban, és nyoma a cseremiszben).

Az ugor nyelvek szétválása után keletkezett alakok így csoportosulnak képzésük szerint:

a) A régi módképzők társításával keletkezett:

α) a déli-ugor nyelvegység korában egy $-g_s s_s$, $-g_s s_s$ képzős óhajtó és föltételes mód, mely a cseremiszben föltételes módül szolgál, a finnben pedig a 2. személyen kívül elnyomta a parancsoló módot (15, 27);

β) a vót eventívus (19).

b) Idő- és módképző társításával a vogul *kietse-nulem* (5).

c) Frequentatív képzésű tők mult-idejű alakja:

α) $-l$ képzővel a lappS. föltételes mód (14);

β) $-ks$ ($-sk$) képzővel a lappF. (lappE.) és finn föltételes mód (13, 16);

γ) $-l-kse-l$ képzőkkel a második mordvin óhajtó mód (22).

d) Körülírással (segédigével, többnyire a létigével):

α) a votják föltételes mód (10);

β) a vót *noznužin* (18);

¹⁾ L. Wiedemann cser. nyelvt. 159. l.

- γ) a mordvin föltételes mód (23);
 δ) a mordvin kötő mód (24).

III. A közös ugor alakok eredetéről.

Vizsgálatunknak eredménye tehát az, hogy az ugor alapnyelvnek négyféle módja volt: a jelentő mód, a parancsoló mód ($-g_s$ képzővel), és két óhajtó mód ($-n_s g_s$ és $-s_s$ képzőkkel), melyek közül az első már akkor föltételes módul is szolgálhatott, mint ezt két szélső tagnak — a magyarnak s a cseremisznek — illetén használatából következtetjük. Az ugor nyelvnek tehát nem volt túlságosan sok eszköze a cselekvés módozatai kifejezésére, de mégis elég gazdag volt és nagyon jól beérhette avval, a mije volt.

Az volna tehát föladatunk ez utolsó fejezetben, hogy a három régi módjegy eredetéről adjunk magunknak számot. Ezt a fejezetet kénytelen vagyok sokkal rövidebbre szabni, mint voltaképen terveztem; mert óvatosságra int az a körülmény, hogy mind a három képzőhöz hasonló hangú és jelentésű módképzőt találunk egyéb altaji nyelvesaládok terén is. Így a mi $-g_s$ képzőnkhez hasonlít a török parancsoló módnak jellemző g mássalhangzója s az uigur óhajtó mód $-ka$ képzője. A mi $-n_s g_s$ képzőnkéhez hasonló szerepű $-ni$, $-ni$ stb. képzőt látunk a szamojédban. Végre a mi $-s_s$ képzőnk mellé a török-tatár nyelvek állítanak ugyanolyan $-sa$ módképzőt. Minthogy tehát könnyen meglehet, hogy mind a három módalak az ugor alapnyelven túl, egy régibb nyelvegység korába nyúlik, nem is volna szabad anticipálnunk a jövődöbeli egyetemes altaji összehasonlító nyelvészet döntő ítéletét. A mit tehát ez úttal megtehetünk, csak annyiból áll, hogy az ugor nyelvek szűkebb horizonján belül kijelöljük az anyagokat, melyekből e módképzők készülhettek.

1. A parancsoló mód képzőjét össze lehet vetni azon $-g_s$ elemmel, mely a köz-ugor $-ng_s$ frequ. képzőben mutatkozik, mert nem lehetetlen, hogy ez eredetileg olyan kettős frequ. képző. a milyent sűrűn találunk minden egyes ugor nyelvben (pl.

- $sk_x + l_x$, - $nd_x + sk_x$, - $nd_x + l_x$, - $j_x + l_x$ stb.). De már ezen freq. - g_x képző is bizonytalan alapon állana. Hozzá járul még az, hogy a parancsoló mód, mely mindig nyomósan jelenti ki a cselekvést, inkább intensív igéből, vagy is — a mi ilyenül szokott szolgálni — momentán, egyszeri, rögtöni cselekvést jelölő igéből állhatott elő. Ilyent pedig csak egyet találunk, mely valamennyire hasonlít a mi módjegyünkhöz, t. i. a köz-ugor - k_x , - k_x mom. képzőt. Igaz, hogy ezt már az ugor alapnyelvben tenuissal kell felállítanunk, ha magyar k alakját vesszük tekintetbe (*serken, nyomkod, futkos, tuszkol, haldokol, turkász, turkál*). De vannak esetek, melyekben eredeti media helyett is — melyből rendszeren spirans lesz ($g:j$ v. v , $b:v$, $d:z$ v. l) — tenuis mutatkozik magyar szók belsejében; v. ö. *gyakor, gyökér, kapar, tapint, gyapon, hupolyag*¹⁾. Lehet tehát, hogy e mom. képző eredetileg - g_x volt, s hogy ilyen képzővel ellátott ige szolgált aztán a parancsoló mód kifejezésére.

2. Az első óhajtó mód képzőjét az ugor nyelvek körén belül kétféleképp lehet magyarázni. Vagy úgy, hogy az egyszerű - n_x módjegynek a par. - g_x képzővel való összekapcsolásával keletkezett, a milyent fönt az újabb képzések a) pontjában láttunk. Vagy — s ez valóbszerű — úgy hogy egy - n_x képzős igetökhöz az ugor - g_x igenévképző járult (a finn -*ja*) s ehhez aztán a személyragok; úgy hogy az eredeti **volo-no-go-m* (vog. *olnūm* és *olnēm*) a. m. 'való én' azaz 'váló vagyok', vagy inkább 'leszek, akarok lenni, volnék'. Mert - n_x azonos lehet a mom. - n_x képzővel²⁾, s e szerint az óhajtó mód alapjául inchoatív, conatív jelentésű igető szolgált. Mert beálló cselekvést jelölő alak alkalmas az óhajtás kifejezésére. A finn -*ne-s* alak a nyelvjárásokban sokszor egyenesen beálló cselekvést jelöl. V. ö. vepsä Mát. 6, 23 *Kut silm sinun paha, se kaik hibj sinun pimed linob* „nini koko ruumiisi on oleva pimeä, akkor egész tested sötét lesz“; karj. Mát. 13, 12 *i liakši hänellä lienöv* és bőven lesz neki; 21, 21. *nin i lienöv* úgy is lesz;

¹⁾ L. Budenz szót.

²⁾ Vagy, minthogy ennek ugor alakjául - m_x mutatkozik, inkább egy freq. - n_x képzővel, melyet talán szabad az - nd_x freq. képzőből következtetni; ennek második eleme akkor az a -*da* volna, mely a finn *jouta-, souta-* stb. igékből válik ki.

421,4 *ken langiev tämän kivn piällä, murenov, a kenen piällä langiev, že mäženöv*; itt rendszeren föltételes mellék mondatokban fordul elő s a latin futurum exactumnak felel meg: 5,19. *ken rikkonov ühen näistä pienistä kässennöistä, i nin opaštannov ihmizie, pienin liev taivaš-kuningahušša, a ken luadiv i opaštav, žen šüreksi pannah* (solverit. .docuerit, fecerit. .docuerit, az első kettő *-ne*-vel, az utóbbi kettő jelentő móddal!). A finn köznyelvben ez a mód valószínűséget jelöl s ezt a szolgálatot is nem egy nyelvben a beálló cselekvés alakja teszi meg; pl. *tietänet-hän* így fordítható magyarra és németre: hiszen fogod tudni, du wirst es ja wissen; sőt ilyeneket a múlt időben is találunk: „Ki is mondá a minap? — izé *fogá mondani* — no, kivillant a fejemből“¹⁾; s egymás mellett egyenlő jelentéssel: „Azt N. mondhatta, — ő mondta lesz“ (u. o.); v. ö. „Mondta lesz: tán mondta, v. fogta mondani; — *elmenyen lesz*: tán elmegy; — *ha kérné lesz*: ha fogná kérni“ stb.²⁾

3. A második óhajtó mód *-s_z* képzője egy lehet azon mom. *-s_z* képzővel, melyet az ugor alapnyelvben fölvehetünk. Talán még ezt az egyszerű mom. *-s_z*-t őrizték meg a mom. *-t_z* előtt olyan igék, minő pl. a finn *katsasta-*, a lapp *jukkeste-*, sőt egészen magányosan a vog. *sangves-* és hasonlók; többnyire azonban a mom. *-k_z* képzővel együtt járul az alapigéhez: mordv. *kuriksta-*, finn *puraise-* (**purakse-*), zürj. *jukišt-* (**jukikst-*).

SIMONYI ZSIGMOND.

Egy ál-szó.

„Ál-szó“-nak (ad normam „ál-arcz“) nevezhetünk bátran oly szót, melynek szótáraink külön cikket vagy legalább cikkponton szentelnek, önálló értelmet tulajdonítva neki, s melynek erre való jogczimét kutatva, azt találjuk, hogy csak egy azelőtt egységesnek tartott szónak utórészéül fordul elé, a neki tulajdonított értelem pedig alapjában e szónak előrészét illeti, s neki magának csak határozó képző értéke tulajdonítható.

¹⁾ Háromszékből, NyK. III. 18.

²⁾ Kapnikbányáról, NyK. II. 369. V. ö. Magyar Nyelvészet IV. 227.

Ilyen az a *csík* v. *csik*, melyet M. Nyelv Szótára ugyancsak e szóról szóló czikkének 4-dik pontjában értelmez: „a madarak farának hegye, csücsa, szokottabban: *farcsík*“, s utána Ballagi Teljes Szótára a *csík* czikknek 4-dik pontjában: „a madarak farának csücsa: *farcsík*“ (Ballagi magyar-német szótára még nem hozta föl a *csík*-nak e külön jelentését). De már Kresznerics is így írja át a Molnár A.-nél talált *farczik*, *farczika* szót: *far-csik*, *far' csika* (*csik* alatt, s így legalább még elválasztva a rendesen hosszú *i*-vel ejtett *csík* szótól, mely bizonyos „halacsát, tésztát, vonalt“ jelent). — Ezek ellenében constatálnunk kell, hogy Molnár Alberttől le Márton Józsefíg a magyar szótárak még csak egyszerűen egy *farcsík* v. *farcsika* szóról tudnak, még pedig szerintök e szó csak rövid *i*-vel való (B. Szabó D.-nál, meg Sándor I.-nál is, a kik pedig megkülönböztetik a hosszú *i*-t), a mint mai nap is így (rövid *i*-vel) ejtik, a hol még előfordúl, pl. Dunántúl, vagy a székelységben, a hol még *farcsok* alakja is fönvvan. A MNyelvSzótára ezen szavait: „szokottabban *farcsík*“, tehát így kell megigazítani: „csak ebben: *farcsík* (helyesen *farcsik*)“.

Nyilván a *farcsok* csak ugyanaz a mi *farcsik*, még pedig amazt egyszersmind régibb alaknak kell tartanunk, melynek *o*-jából úgy gyengült el a *farcsik*-beli *i*, mint a *hamis* (= régi *hamos*, *homus*) szóbeli *i* (v. ö. *lapis* Gömör, Orm. = *lapos*, *kacsint* e mellett: *kacsong-at*, azaz *kacsont-gat*). S csakugyan legrégibb előfordulásában a *farcsok* (*forcsok*) alakot találjuk: Bécsi cod.-ben *farcsok*, Müncheneri cod.-ben *farcsok* és *forcsok*. Hogy e szót compositumnak tekintsük, melynek utórésze *csik* v. *csok*, azon kívül hogy alkalmas jelentéssel való ilyen szó ki nem mutatható, már az egész szónak birtokos-ragozása sem igen engedi meg (*farcsokom*, s nem *farom csoka*); de meg nem is kívánja azt a szónak jelentése, mely lényegesen csak ugyanaz, a mi az egyszerű *far* szóé (Moln. „*coxa*, *coxendix*, *uropygium*“, Bécsi és Münch. codexekben „*femur*, *lumbi*“, mai nyelvben „*uropygium*, *coxa*“; *farcsokom fáj* Székl.), legfeljebb hogy a *far*-nak értelme az elnevezett tárgy terjedelmére nézve némi megszorítással vétetik. E gyenge értelem-módosítás a *farcsik*, *farcsok* utórészében (*csik*, *csok*-ban) ki lehet fejezve, ha az nem is egyéb mint kicsinyítő képző, s csakugyan szembe is tűnik benne két olyan kics. képző-elem (*cs* és *k*), mely különben is a legközönségesebb magy. kics. képzőben (*-cska*, *-cske*) ugyane rendben egymással egybekapcsolódott. E szerint *farcsok*, melynek teljes töje *farcsoko*, e h. *farocsoko*, nem egyéb mint *farocska*, azaz: ennek változata, mely történetesen más önhangzó elejtésével támadt (az eredeti *farocsoko*-féle alakból). Megmaradt végönhangzójával a képezhető *farocska*-nak egészen megfelelő alak: *farcsika*.

BUDENZ JÓZSEF.

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a m. t. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárúsnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—X. kötet 30 füzetben 1862—1873. (Sad rét 300 iv.) Ára egy 10 kötetből álló teljes példánynak 12 frt. — Egy-egy kötetnek külön véve 1 frt 50 kr. (Az I-ső és X-ik kötet külön nem adatik.)

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. XI. kötet (Hunfalvy Pál: Az éjszaki osztják nyelv.) Ára 3 frt. — XII. köt., I. II. füzet. Ára 2 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL)

I. kötet (1—11. szám) 1869. Ára 2 frt 20 kr. II. kötet (1—12. szám.

1869—72. Ára 1 frt 80 kr. III. kötet (1—11. szám) 1872—73. Ára 1 frt

80 kr. IV. kötet (1—10. szám) 1874—75. Ára 2 frt.

MAGYAR UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József

I. II. füzet (1—27 iv) 1873—75. Sad rét. Ára 2 frt.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi bizottsága. Szerkesztik Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron, I—III. kötet. 1874. Sad rét. Ára 5 frt.

Egyenkint:

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.

II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII. és 406 l.) Ára 2 frt.

III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IX. és 354 l.) Ára 2 frt.

A MAGYAR IGEIDÖK. Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.

A KONDAI VOGUL NYELV. Irta Hunfalvy Pál (Nyelvtud. Közl. IX. köt.) Ára 1 frt 50 kr.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította. Barna F. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2. kiad. Buda 1847. Ára 24 kr.

A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jutalmazott pályamunkája. Pest 1860. Ára 60 kr.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1833. Ára 70 kr.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 frt — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 5 frt. —

IV. 1. Guary-codex, Buda 1846. Ára 1 frt 30 kr.

MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Á.-tól. Pest 1864. Ára 1 frt 20 kr.

ABUSKA. Csagatájtörök Szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól, Pest 1862. 24 kr.

A RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum). Kiadta Toldy F. Ára 2 frt.

ERDEI- ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR (Vocabularium eremissicum utriusque dialecti). Budenz József (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből). Ára 50 kr.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 50 kr.

A MAGYAR NYELVÚJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

TIZENHARMADIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1877.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

TARTALOM.

	Lap
Az északi burját-mongol nyelvjárás. Bálint Gábor	169
A török-tatár nyelvek etymologiai szótára. Vámbéry Ármin	249

AZ ÉJSZAKI BURJÁT-MONGOL NYELVJÁRÁS RÖVID ISMERTETÉSE.

Átlátva, hogy mongol gyűjteményeimmel még egy ideig nem jelenhettek meg a t. nyelvész közönség előtt, elhatározám magam, hogy a mongolság legéjszakibb ágának nyelvjárását a hazai nyelvész közönségnek röviden bemutatom, annyival is inkább, mert azon gyűjteményemben ezen nyelvjárás úgy sem lesz képviselve. Az alapot, melyen ezt teszem, egy kis (négy ívnyi) burját ábéczés könyvnek népies nyelvü szövege képezi. E kis könyvet Boldonov orosz burját szerkesztette azon czélből, hogy az orosz uralom alatt lévő mongoloknak legéjszakibb részénél, a hol a buddhizmussal együtt a mongol írástudás is csaknem teljesen eltűnt, az orosz írástudást terjeszsze s az orosz vallást a megkeresztelkedő burjátokkal alapvonalaiban megismertesse. Szerzőnek még azon mellékes célja is volt, hogy eszközt nyujtson a burjátoknak saját nyelvök írására, a mire nézve különben már előtte is történt kezdeményezés, a mennyiben az orosz írással megismerkedett burjátok saját nyelvökön való levelezéseikben az orosz írást már előbb is használták. Ekként ő az orosz írást némi módosítással a burját nyelvre alkalmazván szerkesztett egy kis könyvet, melyben van egy rövid erkölccstan, több imádság, rövid hittan, kivonatos vallástörténet s egy kis szógyűjtemény. A szöveg nyelvezete annyira mongol szellemü, hogy a fordításnak úgy szólva nyoma sincs s épen ezen tekintet birt reá, hogy e kis könyvet jelen dolgozatom alapjául fogadjam. A mi az orosz írásnak e nyelvjárásra való alkalmazását illeti, annyit mondhatunk, hogy ha az teljesen nem is, de aránylag mégis jobban sikerült, mint nálunk a latin írás első alkalmazása, s így midőn én ezen orosz átírást a hazai nyelvészet által elfogadott latinos jegyekkel átírtam, csak igen csekély változtatást láttam

szükségesnek. Nevezetesen: a közép és nyílt *e*-t megkülönböztettem, az orosz írás *i* önhangzóját az igenevek genit. és accusativus eseteiben hosszú *ī*-vel cseréltem föl, miután tapasztalatból tudom, hogy az orosz fül hajlandó *i*-t hallani mindazon önhangzók helyett, melyek az orosz nyelvben hiányzanak, így különösen az éles *ī* és közép *ē* helyett, pl. az orosz esküdni merne, hogy *cécén* (okos) *cicín*-nak hangzik stb. De ezen fölcserélést az is indokolja, hogy mondott esetekben a hosszú *ī* az *ai*, *oi*, *öi*, *üi* ikerönhangzóknak összevonása, mely a többi nyelvjárásban is előfordul. Még egy másik változtatás abban áll, hogy én azon szótöbéli rövid önhangzót, mely a ragozás következtében alig hallhatóvá lesz, megtartottam, míg az orosz írás szerint olyankor rövid *ī* áll, így orosz írás szerint *barīni* (mindent, *baran*-tól), míg én *barāni*-it irtam. Végre az orosz írás szerint a vég *n* és *ñ* nincs megkülönböztetve, azt mondván szerző, hogy az orosz *n* szó végén *ñ*-nek ejtendő, a lmi alig ha áll, mert ekkor *χān* (király) szónak is genitivusa *χāñgi* enne, úgy mint *zan* szóé *zañgi*, már pedig *χān*-nak genitivusa *χāñi*. Én tehát jónak láttam az *ñ*-t csak akkor alkalmazni, a midőn ez a genitivus esetben is megmarad, miért is én *χān*-t és *zañ*-t irtam, úgy a mint a többi nyelvjárásban is iratnak.

Az egész burját szöveget, nem tartám szükségesnek mind lefordítani, minthogy hozzá egy rövid szótárt mellékeltem, hanem csak egy-egy részt fordíték le és pedig, hogy a burját gondolat menetét némileg feltüntessem, gyakran tul-csapva a magyar nyelv szellemén. — Végre nem hagyhatom említetlenül, hogy a kis könyv szerzője az arab számok mellett *burjat tōn* (burját szám) név alatt olyan számjegyeket adott, a melyek első tekintetre tisztán római számoknak látszanak, az I, V és X szolgálván alapul, de a melyeket a burjátok egészen sajátos módosítással szoktak pálczára róni, t. i. a latin L helyett V, a C helyett X, a D helyett V, az M helyett pedig X s így a föntebbi három jellel s azok módosulásával minden számot meg tudnak jelölni.

A.

Hain zaŋgi topšō hurjar.

1. *čöbün, burčan žen-šgi čünhi raxsa xexä čödölmörigi xarčaha bolxo, böri hanān zorig čoxarīn čodo xarča jūma geži, dūsa hanaža jaba.*
2. *burčan šamda ami ögöt, tere amigi-šhi xadalčaza absa jabāša jūma, tīgät ši nahandā jūn hain jūmatai-b-ši, tedenü barāni burčanha abhan jūmaš.*
3. *tügär xada, šamda baiča xaira ögöhöni tola burčanda čodo bajarla; burča baiča zürčärü inagla; jūnda-šgi burčani duranha řazā bu jaba; jū-šgi xexädü burčanha tuha ere.*
4. *burčār bolhon erxein zergär xāγā čünde, tīgät jūnda-šgi xāndā medülzi jaba.*
5. *šažaŋgi lamanhi,¹⁾ esege exē čoxarā, nojahā, baiča öböghī tünhā řadna bujanša ulahī, edeni barāgi čünde, tīgät tedeni tuhatai hurčari daxaza jaba.*

Rövid erkölcstan (a jó erkölcsnek rövid tanítása).

1. Gyermekek, gondolj folyvást arra, hogy isten minden embernek nemcsak cselekedetét, de minden gondolatát és szándékát is szüntelen látja.
2. Isten neked életet adván, azt oltalmazza, s éltedben a mi jóval bírsz, azokat mind istentől kaptad.
3. Azért is minden neked adott kegyért (tkp. neked minden kegy adottjáért) szüntelen adj halát istennek, istent egész szivedből szeresd; semmiben se cselekedjél isten tetszése ellen (tkp. miben is isten akaratán kívül ne járj); bármit cselekszel is, kérj istentől segédelmet.
4. Istentől lett hatalomnál fogva királyodat tiszteld s neki mindenben engedelmeskedjél (tkp. miben is királyodnak tudtára adva járj).
5. A vallás papjait, apádat és anyádat, előljáródat (uraidat) az öregeket mind, azon kívül az erényes embereket tiszteld s kövesd azok hasznos tanítását.

¹⁾ lama-nat-nak a c. c. esete.

6. *šadaɣa soɣa, ɣödüüdä-šgi baranda hai-ɣeɣin tola delɣeidä törhönö düsa hanaža jaba.*
7. *šadar-šazama, hai ɣülhän ulaha inaglaɣāhan bolɣo, öhötäi ulahā inagla; tiži inaglaɣadā tīme ulahī nomoɣon-šgi bolɣoɣoš, zalarūɣa-šgi-š tīgät hain-šgi ulat bolɣoɣoš.*
8. *ɣentäi-šgi ɣerür dai-öhö ügäi jaba: ɣüni šamaɣi mülulä-šgi bolha, nalajajar bejedä tarāža jaba.*
9. *ɣüni tuhain abɣin tola burɣatü ögöhön aduhagi ɣamnaža ɣairlaža jaba.*
10. *ɣayza mü jüma ɣeɣähä herizi jabɣāha bolɣo, düɣada borü buzar žür ɣelɣähä herizi jaba.*
11. *biši ɣünäzi jü-šgi bü ɣühe, bü žulu, ɣenhä-šgi jü šgi buliāža bü ab; tīgät šamda örtö-šni jün bib, tügärü ɣenteglen ügäi bolo.*
12. *ügäitü zergedä ɣödölžö olžo jadä bolbol, ɣünhä ɣuiža ere, tixädä-šni ɣüni ögö bolbol ögöhin ab.*
13. *nüdendä ɣarhanā, barāni bü ɣühe.*
14. *ɣödölmöršö bol, ɣödölön ügäi hula jabazāha teriäle. ɣödölžödö burɣan-šgi durtai jüma, šamda-šgi tuhatai jüma; ɣödölön ügäi*

-
6. Gondolj mindig arra, hogy a világra azért születél, hogy kitelhetőleg mindenkor mindenkivel jót tégy.
 7. Felebarátaidon és jóltevőiden kívül ellenségeidet (is) szeresd; így szeretvén az olyan (ellenséges) embereket szelidekké is teszed, meg is javítod s jókká is teszed.
 8. Senkivel se civődjál s ne ellenségeskedjél; ha más tégedet megbánt, nagylelkűleg tűrd el.
 9. Az ember haszonvételére isten adta barmot kiméld.
 10. Ne csupán a rosztat tevéstől, de a hallani utálatos és piszkos szók kimondásától is őrizkedjél.
 11. A másét, bár mi legyen is az, ne kívánd, ne lopd el, senkitől semmit erőszakkal el ne végy; s a mi magadnak van, azzal zugolódás nélkül érd be (tk. légy).
 12. Ha a szegénységben (szegényes szerben) munkával keresni (találni) nem tudsz, kérj másától, s ha ekkor az ad, azt fogadd el (tk. adottját f.).
 13. A szemeddel látottat mind ne kívánd.
 14. Légy munkás, a munkátlan henye élettől fuss. A munka istennek is kedves, neked is hasznos; munkátlan henye élet

hula jabxa zerge xada jamar-šgi mū jūmain γarxa ötxöböri-ozūr bolžo, burγanda böri jeze borū nügel bolōšo jūma.

15. *χödüüdä-šgi χudlār bü xeze, χodo unārü xeze ; tere jūni tola-b geχädä, jamar-šgi χudal χür, jamar-šgi meze xada baixa jamar-šgi nügel xelesähä ülü jūma. Nēgetä χudlār xeze bolha-šgi, χoišo šamda itigeχäjā bolıço.*
16. *medehen jūmajā barāgi bü xeze, xeχädä ušar sek dērān xeze.*
17. *medä ügäi jūmajā ušar zöb-šgi borü-šgi gezi bü xeze.*
18. *aγa χūni šamda jūma xeχädä, duγai bolžo šagnaža hū.*
19. *χür xeχädä, tüürü tere xeχä jūmajā ušar-šipšät xeze.*
20. *došxon bolon ügäi, γari nomoxon bol ; ama zadaγai bolχin orondo, duγai zañtai bol.*
21. *bü exerye ; baranda urin zañta bol ; bejähän doru ulatta ildam, ügütäi ulatta χairäta bol.*
22. *χen-šgi χūgi mülülä bolbol, me-tere tere χüntäjā zoχildo.*
23. *χündü inag jabxada-šni, šamagi biši ulat inaglaγa.*
24. *χenäxi-šgi ülü üzen ügäi, jamar-šgi χündü hai χühezi jaba.*

pedig minden rosznak kutfeje lévén, isten előtt a legnagyobb s legutálatosabb véték.

15. Soha se hazudjál, szólj mindig igazán ; mert (tkp. ha azt mondjuk »az miért ?«) minden hazug szó és minden család nagyobb minden vétéknél. Ha csak egyszer is hazudol, azután (jövöre) neked hinni megszűnnek.
16. Mindent a mit tudsz, ne mondj, hanem csak akkor, ha a mon-dásra ok és alkalom van.
17. A mit nem tudsz, se ne állítsd, se ne tagadd (tk. a nem tudod-ról se azt ne mondd, helyes, se azt, hogy nem helyes.)
18. Mikor az öregebb neked valamit mond, hallgass és figyelj oda.
19. Midőn beszélsz, előbb gondold meg, a mit mondani fogsz.
20. Dühös ne légy, hanem légy szelid ; s a helyett, hogy féktelen száju légy, légy hallgatag.
21. Ne kevélykedjél, légy mindenki iránt nyájas ; a magadnál alábbvaló iránt légy leereszkedő, a szegény iránt pedig kegyes.
22. Ha valakit megbántasz, azonnal békülj ki vele.
23. Ha az embert szereted, tégedet mások szeretni fognak.
24. Senkiét se irigyeld, kívánj jót mindenkinek.

25. uliyam bolžo, hain ulatta baranda žalū žarūlža jaba.
 26. nojahā-šgi hainda hurγāša uluhā-šgi, nomdo hurγāša uluhā-šgi žūrī dūlža jaba.
 27. aža ulatta ūrlažāha bejā barīža jabžāha bolžo, jamar-šgi žūndā ūrlažāha bejā barīža jaba.
 28. ötölhön-šgi, žara-šgi uluhi žödüüdä-šgi bü nāžara.
 29. žojožoja ekse sanan ūgāi, žari žödüüdä-šgi jūnda-šgi zožit seber jabžaja hana. Hain žojo župsahan teneg žūgi sesen bolžožo ūgāi, žari tere žūgi ināädā nādan bolžožo jūma.
 30. ötölsörö dūrgeži jabžajā tola, ene bügedä jūmada bayāhan aban daša huržaja žūrcele. Ene bügedä jūmagi hanāža jabā bolbol, tō ūgāi hain jabazaš, tigūt buržanda-šgi žūndä-šgi inaglulžaš.

B.

Ödör börin zalbarilut.

Esege, žöbün, ariūm amisžuli nerār bolžoži, amin.

Aldar šamadu aj mañi buržan, šamadu aldar bolžoži!

Aj žāna-šgi baikša, žamogi dūrge kšā, bujantani erdeni bolokšo, ami ögökšö, oj-hanā hergekšā, oktožoin žān, ūnen bujanta amisžul!

25. Szolgálatkész lévén, a jó embernek mindenben járj kedvében.
 26. Előljáródnak, jóra oktatóidnak és vallásra (tudományra) tanítóidnak fogadj szót.
 27. Ne csak az öregebbek, de bár ki iránti haragtól is tartózkodjál.
 28. Se előregedett, se közönséges embereket ne gonyolj ki soha.
 29. A ciffrálkodásra épen ne gondolj, hanem bármikor is, bármiben is az illendőséget és tisztaságot tartsd szem előtt. A szép cifra öltöny a bolondot okossá nem teszi, sőt inkább nevetségessé teszi.
 30. Hogy öregségedben betölthesd, kis korodtól fogva igyekezzél mind ehez hozzá szokni. Ha mindezt megtartod (tk. meggondolva jársz), minden bizonynyal jól fogsz élni, s az istennél is, az embereknél is megszeretteted magadat.

M i n d e n n a p i i m á d s á g o k.

Az atya, fiu és szent lélek nevében legyen, ámen.

Dicsőség neked ó istenünk, dicsőség legyen neked.

Ó mindenütt levő, mindent betöltő, erényesek drágasága, életadó, ész, szívet fölvidítő ég királya, valódi erényes (szent) lélek!

ši jerži, mañi doso oröt, jamar-šgi burtag buzarha mañi arilyan, hünehei-mnai ši bujanta tonilyan žairla. Aj ariün buržan, ariün žüšitü, ariün üxel ügäi öröšön žairla.

Aj ab-ariün troica, mañi öröšön žairla : aj ežin buržan nügelimnai arilyan žairla : aj eržetü buržan, mañi nügeltü jabadalı oxın žairla : aj ariün buržan öriö nerein tola, anžiražu mañi öböšön šaltagı edegen žairla.

Aj mañi oktoržodoži esege ! šiñi nere tazigdaya boltožoi ; šiñi žān uran jerže boltožoi ; šiñi duran oktoržo derezin deli žazar dēre adılı boltožoi. Mañi ödör börin teželi manda ene ödör ögön žairla. Mañi öritöndö örin oxızın deli, mañi öriği oxın žairla. Mañi zetžertü orulan ügäi, žari mañi mü jūmain tožborıha aburan žairla.

Buržani ežedü mörgöšö zalbaril.

Aj buržani törhön eže bajarla, buržanha žesiktü Maria, ežin buržan šamtai baina, ši žada baiža bühe ügäi žün bügedähä ülügär adislagdabaš ; tere jünha-b gežädä, mañi hünehegi aburāša šamha törhön jūma.

jere, szállj belénk és minden fertőzettől és csunyaságtól, minket megtisztítván, te szent, a mi lelkünket megszabadítani kegyeskedjél. Ó szent isten, szent erejü, szent és halhatatlan irgalmazni kegyeskedjél. Ó legszentebb háromság, rajtunk irgalmazni kegyeskedjél ; ó úr isten, büneinket megtisztítani kegyeskedjél ; ó hatalmas isten, vétkeinket elengedni kegyeskedjél ; ó szent isten, nevéért minket meghallgatni és betegségünket meggyógyítani kegyeskedjél.

Ó égbeli atyánk, szentelt legyen a te neved ; országod jöjjön el ; akaratom az égen lévőként a földön hasonlóan legyen meg. A mi mindennapi élelmünket ma megadni kegyeskedjél. A mi adósaink adóságát elengedésünk szerént, a mi tartozásunkat elengedni kegyeskedjél. Minket bajba nem vinni (annélkül, hogy bajba vígy) sőt a gonosznak akadályától megmenteni kegyeskedjél.

Az isten anyjához való imádság.

Ó isten szülő anya örvendezz, istentől kegytelt Mária az ur isten veled van. Te minden asszonyoknál (övtelen embereknél) fölötte vagy megáldva, mert a mi lelkünket megváltó tőled született stb.

Untaža bodohon çoino mörgöšö zalbaril. (Fölkelés utáni imádság.)

Aj ežin burçan! namagi amar šaltag-çeňä ügäi untahî-mñi botçoboš geži, tünhü řadna hönin çarañçuiçi ügäi bolçožo, ene ödöri bajartai gerelär gegerülbäš geži, šamäda bajarlanam. Jü-šgi medel ügäi zerge çara hanān çojari-mñi balaiçi ügäi bolçožo; uřān duran çojari-mñi jeçe çüšitü çešigä gerelär gegerül geži, šamäda çol zürçenhän itigehän itigel ärü ežin burçanda šamäda mörgönöm, ši ežin burçan-mnai, šiñi ariün neregi hüzeqlen hedeži duradaža, mañi bütäçü geži zāhan üleçi-šñi, mañi hain zoriktojoj bütäçü çaira manda ögön çairla, tünhü řadna ši ežin burçan-mnai, šiñi ariün neregi hüzeqlen hedeži duradaža, ariün nomdo-šñi ili çaran ügäi baiçāša nūcatu jūmaçi haisa uřanlan oilçoço çaira manda ögön çairla.

Untažin urda mörgöšö zalbaril. (Alvás előtti imádság.)

Aj çamogi šadakša burçan! šiñi çaraltār ene hönin sakta çürhän zergetü bolöt, šiñi öltök çarha jamar-šgi çairanda çürtäži abhan çairana tola, zürçenü bajar šamäda burçanda örgönöm, nügel çehänü tola zürçenü gemšilgeçi šamäda burçanda örgönöm. Tīgät untazaja baihan namagi ariün büřçelgärü büřçen çairla geži, šamada burçanda mörgön çuinam. Tünhü řadna šamagi inaglahan ulatta šiñi belehän mönçö tere amur çarçali martaza ügäiçi miñi tola çaira ögö geži, tünhü řadna namagi tere inaglaşinarā baiça çubitai bolço geži çuinam.

Jdälçin urda mörgöšö zalbaril. (Étkezés előtti imádság.)

Aj ežin burçan, bügedäin nüden šam-teišü šüteži çarça baina, ši çada tedendü idägin çerektäin çeriden ögön çairlanaš, öltök çarā çairagi nēnäs, tīgät bügedü amitāñi çairāra çürten dürgenüs.

Jdülhāñi hüldü mörgöšö zalbaril. (Étkezés utáni imádság.)

Aj mañi çristos burçan, namagi çazara çairata idügärü satçabaš geži, šamada bajarlanam, tīgät namagi oktorçoja çān-uranhan bu halça.

Ünen aldarta šaçañgi simvoli itigel. (Az igaz s dicső vallásnak hitágazata.)

Oktorço, çazar, baiça çaragdaça, çaragdaça ügäi jūmagi zaja-han, çamogi barin baikša çarça burçan esegedü itigenäm. Tīgät

burjañi řazsa töröltö řöbün, řazsa ezin Jisus řristosto itigenäm. Tere řada sagi sag, üjein üje bolġın urda esegähü töröhön at, gerel gerehä, ünén burġan ünén burġanha törhön jüma, zajagdahan bişi, esegetäjä mön neġe řanartai, baiġa jümaġi tere zajahan jüma gezi, itigenäm. Tere burjañi řöbün Jisus řristos bidä ġün bügedäün tola, mañi aboraġın tola, oktorġoho büza jerhün gezi, ariün amisġulär Maria ġäşi üġinhü miġan beje aban, ġün bolhon jüma gezi, itigenäm. Pontin Piladi baiġa sakta, mañi tola kerestü řadagdaża zobon, řazarta bulagdahan jüma gezi, nomdo zurhan zergär řurbatġi ödörtö amioržo bodohon jüma gezi, itigenäm. Oktorġo dërü degden řarša, esegän¹⁾ barün bidä hüġäsa gezi, amida-şġi, üġehän-şġi ġüġi şüġın tola daġın jerġü gezi, tġġät tere Jisus řristosoin řan-uran muġardaşa üġüi bolġo gezi, itigenäm.

Tġġät ariün amisġul, amiorülakşa ezindü itigenäm. Tere řada esegähü řaräşa, esege řöbün řojartoi řamta neġe mörgöl abäşa, řamta neġe aldarşülagdäşa, prororudär nom nomlohon jüma gezi, itigenäm. Apostoludi mön řazsa ariün řamogġi neġe cerkovto itigenäm. Nüġel ġelinsein aldürġın tola řazsa keresä zülġä baina gezi medenäm. Üġehän ulahi bodġġiġi, tünhü řadna řoito amiñi nahagi ġülänäm, amin.

C.

Topşo katġizis.

1. *H u r a l t a.* Şi jün dërhü Xristosoin řazañta gezi nertü bolhon jüma-b-şi? ř a r i ü. Mañi ezin burġan Jisus řristosto itigezi, tünü ariün nomi toktöžo abhanä tola, tġme nertü bolhon jümab.
2. *H u r.* řristosoin řazañ jündä hurġäsim?¹⁾ ř a r. Tere řada jamar-şġi ünendü, jamar-şġi bujanda hurġäşa jüma, tere ünén

Rövid hittan.

1. Kérdés. Miért neveztetttél el te keresztyénnek (Krisztus vallásúnak)? Felelet. Minthogy a mi úr istenünkben, Jézus Kr.-ban hiszek és az ő tanát követem, azért neveztettem el úgy.
2. Kér. Krisztus vallása mire tanít? F. Tanít minden igazságra és erényre, melyek a próféták és apostolok által irt könyvekben

¹⁾ *esegein* helyett.

¹⁾ *hurġäşa-b* helyett.

bujan *çojari* uşar *proroçudi-şgi*, *apostoludi-şgi* zurhan nomutto bõri tailbarçtajar tailagdahan *jūma*, tere ūnen bujan *çojari* uşar *hurçar çada*, miñi oilçoço *sēzilçin* tola mañi ūnen aldarta *çristosoin* şaşañgi itigeli simvoldo topşotojar baran orhon *jūma*, ene simvoli çada bi oilçoço oindo abşa jabanam, tīgāt çerektüädä : *çayşa burçan esegedä itigenäm geži*, tizi *düädäşa jūmab*.

3. Hur. Ene simvol çada egen türü oindo-şni jü orüläşa *jūmab*? çar. *Namagi-şgi*, *baiça daida delçegi-şgi* burçan çajahan, tīgāt *namagi-şgi daida-delçegi-şgi* barıça *baiça çadalçaza* *baiçāşa jūma* geži, oindo-mñi orüläşa *jūma*. Tün *dērhä* bolço çödüüdä-şgi tere burçagi çol çürçärä inaglaça, ünärä çündelen tazıça *jabça çerektäi jūma* geži, oindo-mñi orno; tünhä çadna tere burçanı *çayşa ariün* nomi *hurçarār hanaçada*, *çezädä*, hain *jūmagi hanaça* *çeži* *jabonam* geži, itigeçä çerektüi *jūma* geži, oindo-mñi orno.
4. Hur. *Burçanı* uşar *jün* geži *hananaş*, *jün* geži *şipşin çelnäş*? çar. *Burçan çada çaysaçan jūma*, tünhä bişi örsö *burçan ügäi jūma*; *burçan mönçö jūma*, *burçan çaxalça çarhan çaya ügäi*, *muxardaça bolço muxar ügäi jūma*. *Burçan miçan beje ügäi amışçul jūma*, *üçel ügäi jūma*; tīgāt *burçan ūnen şüberitüi*, örö-

a legvilágosabban kifejtettek, s a melyek tana, hogy én megértsem és eszembe tartsam, a mi dicső keresztyén vallásunk hitágazatában röviden bent van; ezen hitágazatot pedig én megértvén eszemben tartom s a mikor szükséges, vallom, hogy hiszek az egy isten atyában.

3. Kér. Ezen hitágazat legelőször mit juttat eszedbe? F. Azt, hogy engemet is, az egész világegyetemet is isten teremtett s aztán engemet is, a világegyetemet is isten tart fönn. Azért eszembe jut, hogy azon istent mindenkor igaz szivből szeretnem s igazán tisztelnem kell; azon kívül eszembe jut, hogy az isten egyedül szent könyvének tanítása szerint, midőn gondolkozom és cselekszem, hinni szükséges, ha valami jót gondolni és cselekedni akarok.
4. Kér. Istenről mit gondolsz, mit vallasz? F. Azt, hogy isten egyetlen egy, hogy rajta kívül más isten nincsen; az isten örökkévaló, határtalan, és végesvégnélküli. Isten testetlen szellem, halhatatlan; aztán isten igaz bíró, irgalmas, mindenütt

šöltöi, *zana-jana-šgi baiḡāša, baiḡa jūmagi barāni ḡarāša, baiḡa jūmagi barāni dūlāša, baiḡa jūmagi barāni medāši, tūnhä bolḡo mañi hanāgi-šgi zorigi-šgi ḡodo medāši jūma geži, bi hananam, šipšin ḡelnām, itigenām.*

5. *Hur. Burḡaṇi ušar tiži medeži, šipšin ḡelāši bolöt, ḡün öriö durāra jabḡada, uba ügäi jūma-ju-da? ḡar. Ügäi, tīme biši jūma. Bi ḡada burḡaṇi ušar jūn geži šipšin ḡelnūbib, tere šipšin ḡelhnā zergār jabḡa zergetāib. Tailza ḡelḡädü tīme jūma: burḡaṇi ünēn šūberitāin medeži baiža, burḡaṇi ünēn šūberidä šügdat, ḡairain aldalaib geži, mū jūma ḡeḡähän heriḡä zergetāib; tūnhä ḡadna burḡaṇi örösöltöin medeži baiža, gemšilgegi-mñi oḡiḡo ügäi geži naidaža, mū ḡehänä ušar gemšiyä zergetāib. Burḡaṇi ḡāna-šgi baiža, baiḡa jūmagi barāni medeži baiḡāšin, medeži baiḡada dūsa saḡan hanataḡar šipšilgetājār burḡaḡi taḡin hurḡarārin jabaža, mū jūma ḡeḡähä bolḡo, mū jūma oindo orulḡāha heriḡä zergetāib.*
6. *Hur. ḡristosoin šazañ mañi ežin burḡan Jisus ḡristosoin ušar jūn geži hurḡāša jūmab? ḡar. Jisus ḡristos nügeltä mañi ḡair-laḡa zergejā tola teḡgrihä būža, mañi miḡan bejetü bolöt, burḡan*

jelenlövö, minden létezöt lát, mindent hall, mindent tud, s innen minden gondolatunkat és szándékunkat mindig tudja; ezt én gondolom, vallom és hiszem.

5. Kér. Ha az ember istenről ekként vélekedik és vall, s aztán ön tet-szése szerint él, mind egy-e az? F. Nem, az nem lehet. A mit én istenről hiszek és vallok, a szerint kell élnem is. Világo-sabban szólva így áll a dolog: isten igaz bíró voltát tudva, őriz-kednem kell a rossz cselekedettől, hogy az ő igaz ítélete által elítéltetvén, kegyét el ne veszítsem; azon kívül isten irgalmas-ságát tudván és remélvén, hogy bánatomat nem veti meg, a rossz cselekedetet meg kell bánnom; s minthogy tudom, hogy isten mindenütt van, és mindent tud, azért mindig tiszta gon-dolattal, áhitattal tisztelvén istent és tanítása szerint élvén, őrizkednem kell nemcsak a rossz cselekedettől, de még a rossz-nak észbe vételétől is.
6. Kér. A keresztyén vallás (Krisztus vallása) a mi úr istenünkről Jézus Krisztusról mit tanít? F. Azt, hogy Jézus Kr. minket, bűnösöket (tk. bűnös minket) kegyelendő, az égből leszállott,

zergetä dura manda üzülhän jüma, mañi balairhan oigi burza medeýä ünén hurjarär gegerülhän jüma; hüldän çada Jisus çristos mañi nügel arilyaxın tola, mañi jezedä inaglahanä ger-silzi, kerese dërü üzehän jüma, tihän-şgi çurbatçı ödörtö amiorhon jüma, tığät bejetäjü oktorçodo degdezi çarhan jüma.

7. Hur. Ene çristosoin şazañ hain jabäça zergedä-şñi jamar tuha bolöşo jüma? çar. çristosoin şazañgi hurjar namagi jaha-sgi burzagi inaglaya zergetäi bolçöşo jüma. Bejedä abhan miçan bejärä miñi tola duranä çairär zoboloñ ašaça, üzezi, büri tiži namagi burzanı inaglahın dusa çol zürçärü burzagi inaglayaja hanan ügäi, tığät burzanı inaglaya zergegi jünha-şgi dërü hanan ügäi jabä bolbol, bi çün amitanha egen hai buja çezi hanäşa ügäi çün bolhon, mön time çün bolçohom: tünhä çadna ene şazañgi zergär burzanha baiça tuhatai jümagi bi abçab gezi, hezig ügäi naidayada-mñi hanä-mñi böri amar bolno. Burzan miñi tola çöbügä çaramna ügäi bolhon çoina, burzan tere çöbüñä tola namda jü-şgi ögöd çairlaça baiçaksam? ¹⁾

mink féle testü lett, isten akaratát nekünk megmutatta, a mi elhomályosult elménket istent ismerő tanával megvilágosította; végre pedig Jézus Kr. a mi bününk tisztázásáért, irántunk való nagy szeretetét bebizonyítván, a kereszten meghalt, mindazonáltal harmadik napon föltámadt s testestől fölment az égbe.

7. Kér. Mi a haszna a kereszttyén vallásnak arra nézve, hogy te jól élj? F. A kereszttyén vallásnak a tana engemet minden képen istentszeretővé teszen. A magára vett testével értem önkénytesen szenvedve (tk. a szenvedést fölrakva) meghalt, és ha én nem gondolom meg, hogy isten engem így szeretett, s hogy azért istent mindig igaz szivből szeretnem kell, s hogy istent szeretni mindennél több, akkor én valóban olyan ember lennék, mint az, a ki az ember-állatok közül a legjobb jótéteményről meg nem emlékezik; továbbá azon kétségtelen reményem által, hogy én ezen vallás által istentől minden jót nyerek, szivem (gondolatom) egészen nyugodt lesz. S miután isten érettem fiát nem sajnálta, isten azon fiáért nekem nem mindent lesz-e kegyes adni?

¹⁾ baiçakša-b.

8. Hur. Ariün kerese zūžü zergār ši jamar žaira abnaš? žar. Nügel arilya žaira abānam, tigāt žristosoin šaziñtañi tōndo ornom, tünhā žadna kerese zūžädü šuñžahan uhanhan ariün-šgi, nügel žilinse-šgi ügüi bolot žarhañi deli, ariūžar-šgi, nügel žilinse-šgi ügüjār jabžab geži, buržani-šgi urda, cerkovin-šgi urda ama ögönöm.
9. Hur. Jūñi tola žristosoin mižan šuhan žojarta žürtenäš? žar. žristosoin mižan šuhan žojari ariün žürtelgedü žürtežädü, Jisus žristostoi öhöntöi nilžjä tola žürtenäm, šine žüšin buržani žešig žojari abžaja žürtenäm, ariün-šgi, žristosoin-šgi šaziñtañi jaba-dalār jabžajä tola žürtenäm; tünhā žadna tede žristosoin šazañgi ulahār žamta suk altaräta jeržädü, cerkoviha halna ügüib, tede ulahar düsa inag-šgi nege hanātai-šgi jabžab geži, tede ulahi itigülzi, tede žristosoin šazañta aža dü ulahā bajarlülžaja žürtenäm.
10. Hur. Jūñi tola nügelä gemšixä zergetäibši! žar. žoišo haisa-šgi bujanša-šgi bolžo jabžab geži, buržandä nügel žehänä tola gemšil örgöžin tola nügelä gemšixä zergetäi jūma, tigāt tere gemšilgejä zergār gemšilge abāša lama esegār damžulža, buržani žairār.

8. Kér. A szent keresztöltés (keresztség) által minő kegyelmet kapsz? F. Büntisztító kegyelmet, aztán a Krisztus vallását tartók közé lépek, azon kívül a keresztöltéskor ígéretet teszek isten és az egyház előtt, hogy a mily tisztán és büntelen kijöttem a vizből, melyben megfüröztöttem, ép oly tisztán és bűn nélkül fogok élni.
9. Kér. Miért részesülsz Krisztus húsában és vérében? F. Krisztus húsában és vérében azért részesülök, hogy Jézus Krisztussal magával egyesüljek, hogy új erőt és isten kegyelmét nyerjem, hogy szent és keresztyén módon éljek: azon kívül azért részesülök, hogy midőn a keresztyénekkal együtt az oltárhoz járulok, elhitessem velök, hogy az egyháztól nem szakadok el, s hogy velök mindig, mint barát és egy érzelmű élek, s hogy a keresztyén testvéreket megörvendeztessem.
10. Kér. Miért kell bűnödöt megbánni? F. Azért, mert, hogy jövőben jobban és erényesebben éljek, szükséges, hogy az elkövetett vétékért istenemnek bánatot mutassak föl s azon bánat szerént

nügelhän aldürxa çaira abçajā tola nügelā gemšixä zergetai jūma.

11. Hur. Tisārū çrisiosoin šazañgi zergār ši jāza jabça zergetäihši? çar. cerkovč geži çye-mñi, namagi çaisin geži, jaba genü, tügār jabça çerektäib: tügār çada tere cerkovihä çezä-šgi haläça ügüib geži, çerür arurha-šgi, borü hurçarha-šgi, jamar-šgi ebügäi zergähü teriälçab geži, dūsa burçanda çuiça mörgöçöb.
12. Hur. çristosoin šazañta çüñi zergegi böri dürsärü dürgehänā tola jāçab geži naidanaš? çar. Ene-šgi sagi nahanda, çoitto-šgi möñçö nahanda jamar-šgi ažad çairta burçanha abçab geži, naidanam, ene çada: ene nahanda juçār-šgi dutan ügäi çündetäi jabça gāši jūma, çoitto nahanda çada möñçö çarçal abça gāši jūma. Ene jünhab geçüdä, zöbtö eçin burçan-mñi amida-šgi üçehän-šgi ulahi šüçäjü jerçä, tiçüdä tere šüçüdä bujanaš ulat muçardaša ügäi çarçalañda orça geži, nügeltä ulat muçardaša ügäi zoboloñdo orça geži, itigenäm.
13. Hur. Aboragdaça zergedä, buja çen ügäi, çaçsa itigät jabçadā bolço-ju-da? çar. Tiçi bolço ügäi jūma, tere jūnda time jūmab

a bánatot elfogadó pap atya által isten kegyéből büntől feloldó kegyelmet nyerjek.

11. Kér. Következőleg a keresztyén vallás szerint hogyan kell élned? F. Úgy, a hogy az egyház, az én anyám élnem rendeli: annál fogva folyvást könyörögni fogok istennek, hogy azon egyháztól soha el ne szakadjak, hogy a czivódástól, hamis tantól s mindenféle egyenetlenségtől ment legyek.
12. Kér. Azért, hogy a keresztyén ember kötelességét teljesen betöltöd, mit reménylesz? F. Mind ez életben, mind az örök életben az irgalmas istentől mindenféle jót reménylek, és pedig, hogy ez életben minden szükölködés nélkül tisztességesen élek, a jövő életben pedig örök boldogságot nyerek. Mert hiszem, hogy az én igazságos úr istenem el fog jönni, hogy az élőket és holtakat megítélje, s hogy akkor azon ítélet szerint az érelyes emberek végnélküli boldogságba jutnak, a bűnösök pedig végnélküli szenvedésbe.
13. Kér. Az üdvözülésre elég-e csak hinni annélkül, hogy jót cselekedjék az ember? F. Nem elég (tkp. úgy nem lehet), mert ha

geḡädä, buja ḡen ügäi ḡaḡsa itigät jaba bolbol, üḡehäni deli jüma.

14. *Hur. šiüi tola bujaḡgi jabadali zerge jünda zurülhan jüma-b? ḡar. Ene arban zarlikta orhon burḡani ḡülida zurülhan jüma: I. Bi šiüi eḡin burḡan-šüi-b, namha biši, biši burḡat šamada burḡan bü boltoḡoi. II. ši bejedä jüni-šgi düre küldegi bü ḡe; jamar-šgi dërä oktoḡo dërḡi, doro delḡedäḡi, delḡein doru uhan-soḡi jümada bü-šgi mörgö, bü-šgi taḡi. III. ši eḡin burḡanä neregü demei bü durada. IV. ši subbota ödüri ḡündelḡi taḡiḡaja hana: žorḡön ödü-so ḡödölzö, baiḡa ḡödölmörijä tere žorḡön ödü-soḡa bütä, dolöḡi ödü ḡada šiüi eḡin burḡani subbota ḡäši. V. ši esege eḡejä ḡünde, tiḡüdü-šüi šamda buja bolḡo, ḡazar dëre uta nahatai bolḡoš. VI. Bü ala. VII. Tašaḡoilan bü üilet. VIII. ḡulüži bü ab. IX. ši ḡündü ḡudlär ḡerši bü bol. X. ši biši ḡüni ḡeri ḡügi bü ḡühe, biši ḡüni ḡer barägi-šgi, tarialḡani-šgi, barlagin-šgi, šibekšünin-šgi, üḡerin-šgi, ilḡigein-šgi, baiḡa adü malin-šgi, jamar-šgi jümäin-šgi bü ḡühe.*

jó cselekedet nélkül csupán hiszünk, annyi, mint ha a hit meg volna halva.

14. Kér. Az erényes élet kötelme számodra hol van megírva? F. A következő tiz parancsolatot tartalmazó isteni törvényben van megírva. 1-ső. Én vagyok a te urad istened, rajtam kívül más istenek neked istenül ne legyenek. 2-dik. Te magadnak semmiféle alakú bálványt ne csinálj; semmiféle, sem égi, sem földi, sem földalatti, sem vizbeli tárgynak ne hódolj s azt ne tiszteld. 3-dik. Úr istenednek nevét haszontalanul ne emlegesd. 4-dik. Gondolj a szombat megszentelésére: hat napig dolgozzál, minden munkád azon hat nap alatt végezd el, mert a hetedik a te úr istened szombatjának neveztetik. 5-dik. Tiszteld apádat és anyádat s akkor neked erényed lesz, és a földön hosszú életü leszesz. 6-dik. Ne ölj. 7-dik. Parázñaságot ne mivelj. 8-dik. Ne lopj. 9-dik. Másnak hamisan tanuja ne légy. 10-dik. Másnak feleségét ne kívánd, másnak se házát (tk. házát s holmiját) se mezejét, se szolgáját, se szolgálóját, se ökrét, se szamarát, semmiféle marháját, semmiféle jószágát ne kívánd.

15. Hur. *Türüni* zarlıg jüni ušar hurγāša jüma-b? *γar. γayša burγagi zürγärä hanaya geži, tiži hanaža medehünä, amāra xelyä geži, tigät γayša burγa jünha-sgi ülügär inaglaya, χündelyä geži, tünhä řadna γayša burγanda naidaγa geži, hurγāša jüma: tügär řada burγa medeγä ügäi zergähü-sgi, olon-sgi burγatai zergähü-sgi, ab-žibhä-sgi, borü itigeγä zergähä-sgi, burγanı ušar borü hurřarha-sgi, tünhä řadna burγanı řaraltagi hanan ügäi, öriö hanamřaida-sgi, öriö-sgi, biši-sgi ulahi χüšin zösö řojarto naidaža jabaža, bejedü erätüi bolžoho, jāha-sgi teriälχä řerektäi jüma geži hurγāša jüma.*
16. Hur. *Burγanda řalü řarülhan ariün ulahi řaišin geži χündelyä řerektüi jüma-b? γar. Burγagi öhöni χündelyin deli biši, řayša burγanda řalü řarülhan zergetü ulat geži, mañi aborağdayin tola burγanda mörgösö ulat geži, χündelyä zergetüi jüma; tünhä řadna ulahi jabadalı dazaya zergetüi jüma.*
17. Hur. *řojartayı zarlıkta burγan jü çoriöšo jüma-b? γar. Jümär burγan geži řehün jümada, baha tüni deli jamar biši amida-sgi, ami-sgi ügäi jümada, burγanda mörgöçöjä deli mörgöçigi çoriöšo jüma; tünhä řadna borü itigeγä zergegi-sgi, řarai nür řarça zergegi-sgi çoriöšo jüma, tin-tin gehä idelgeši abalřaša bolχigi, zölön-sgi çoloitoi bolχügi çoriöšo jüma: tere jün dërhib gežädä, idelgeši abalřaša bolhon çün, tünhä řadna zölön çoloitoi bolhon çün öño-tergettä mörgöhöni deli řayša çolojä güzegä dürgeçäjä bederäsi jüma.*
18. Hur. *Burγanı-sgi, ariün ulahi-sgi ariün dürehiüdi řaišin geži χündelyä zergetüi jüma-b? γar. Burγanı-sgi, ariün ulahi-sgi dürehiüdi, mön ene burγan geži, hanan ügäi, řayša χündelyä zergetüi jüma, tere jün dërhib-gežädä, tede dürehiüd řada řayša dürläsi jüma, tigät tede dürehiüt, burγanı-sgi, ariün-sgi ulahi jabadalı dürläzi, oindo orüläša jüma, tügär řada bidü tede dürehiüdi urdāhan řarça baiçada, tere dürädä orhon burγanı-sgi, ariün-sgi ulahi jabadalı dazaya zergetüi jümabda.*
19. Hur. *řurbatçı zarlıkta burγan jü çoriöšo jümab? γar. Burγan nerejā tušahan ehe bolhon jümāin ušar duradan ügäi, řayša zalbaril xelyedä, řerektüidä amaldayada, řayça öçödä duratça, tiçädä eye hüzektüjār-sgi heriži-sgi duratça geži, çoriöšo jüma: tügär řada burγanı-sgi ušar borü jüma řelbel-sgi, amaldahanā dürgä ügäi bolbol sgi, töbhön jümāin ušar amaldaya bolbol-sgi,*

burjanha bolol ügäi jūmain ušar ruirā bolbol-šgi, hain ama ögökhönö dürgä ügäi bolbol-šgi, jeze nügeltüi jūma.

20. Hur. Dörbötçi zarlıkta burjan jāxa gehän jūma-b? *zar. nedüle gāši doloni-šgi, baixa jeze ödörhüttä, biši-šgi jeze ödörhüttä zeregä-šgi, çödölmörijä-šgi oziöt, burxanı hümedä jerzi, nomi hurçari ointorçotojar šagnaça-šgi, dūlaça-šgi gehän jūma: gertä çada çöbühä-šgi, gertäyi biši ulahä-šgi burxanı nomdo hurçaya; tünhä çadna baran baixa ödörhüdi, tin-tin gehe ede ariün ödörhüdi jamar-šgi borü çünde ügäi jabodalāra, borü çünde ügäi jūmai çexärä, tin-tin gehe arıçi üçära buzar bolçoçöhon herçä gehän jūma.*

21. Hur. Tabatçi zarlıkta burjan jāxa gehän jūma-b? *zar. Esege ezejä çündelçä gehän jūma, tigät esege ezein orondo egein türü çägi, šazañgi lamanhi, zonçiolōšo nojahı, hurçäsa ulahi, hai çäši ulahi, öböğön ulahi çündelçä gehän jūma, tede ulatta medülzi jabça gehän jūma, tünhä çadna jamar-šgi çügi beje deli hanaça inaglaça jabça gehän jūma.*

22. Hur. Esege eze, çöbüt jamar zergetüi jūma-b? *zar. Esege eze çün çöbühä burjanha hürdäzi hurçaza težäçä, tigät nomdo hurçaya, çöbühä bayāhan aban, çödölmöridö durtai bolçoço, aça-altaja çarça šadaya bolçoço, ulahar ildam çündetüi jabça bolçoço hurçaya zergetüi jūma; çöbühä mü ulahar çanılçaha zailülça, tıçädä tin-tin gehe esege ezen öhödö çöbühä bida mü jūmagi çelçä-šgi ügäi çexä-šgi ügäi zergetüi jūma; çöbühä çursar hurçaza zalayāhan, nomoçon zañçara dilen hurçaza zalaya zergetüi jūma, tigät çayça buja çexä zerge çügi zoltoi bolçoço jūma gezi, nügel çilinse çada çödüida-šgi çündü mü šor bolçoço jūma gezi, çöbühä oindo böçösö hanülça zergetüi jūma. çöbühin çada esege ezejä inaglaça, çündelçä, tedendä medülzi jabça zergetüi jūma: çobor dutag sagi zergedä, ötölçö nahandan esege ezejä težäzi, amar hülçaza, mön zergetü çariürä tölöçö zergetüi jūma.*

23. Hur. Ezin-šgi, barlag-šgi ulat jamar zergetüi jūma-b? *zar. Ezin ulat barlaçudä esege çüni deli abša jabça zergetüi jūma, barlaçudin çada ezittä medülzi jabça, çödölmöridö durtai jabça, itigeltüi-šgi çündelzi-šgi jabça zergetüi jūma.*

24. Hur. Geri ezin geri çün çojar jamar zergetüi jūma-b? *zar. Geri ezin gerä çüntäi inag jabça zergetüi jūma, gerä çündä çarša bolon ügäi, çari gerä çüni oholtoi borü jabyada, oiçoro çaçurzi,*

begin barag çarça zalaxa zergegai jūma ; aça-altada-şgi, çöbühä težäzi hainda hurçaxadā-şgi gerä çügi jeçe itigeltä tuhalāşa çanı gezi, abşa jabça zergegai jūma. Geri ulat çada gerä ezihi inaglaya, çündelçä zergegai jūma, geri ulat gerä ezihi çalü çarülça zañtai bolço zergegai jūma, tiçädä gerä ezihi mulülä bolha, tere mularin nomçonör bejārä dāşa jabaç zergegai jūma, tiçät çojulan ör zūra zöbtöi, çazāşa halçin hanā ügäi jabaç zergegai jūma.

25. Hur. Jamar-şgi çün baiça bügedä ulahar jamar zergegai jūma-b? çar. Jamar-şgi çün baiça bügedä ulahar ildam çündetäi, begin barag çarça, çairta jabça zergegai jūma, tiçädä öldöhön çügi idelülçä, çupsaha ügäi çügi çupsalülça, öbödöhön çügi erjezi üzeçä, nüçeltä çügi nüçelhan toirülça, nom-şazañ, zañ-çülü medä ügäi çügi hurçaxa, çündä hain zöb çelzi öçö, jamar-şgi çün aboragdayin uşar çairta burçanda mörgöçö zergegai jūma.

26. Hur. Zorçotçi zarlıkta burçan şamagi jāçiş çorihon jūma-b? çar. Namagi öhöro bejārä-şgi, bişi ulahar, jabadalāra-şgi, hanāçara-şgi neçe-şgi çündä jamar-şgi, mular çen ügäi, çari jamar-şgi çügi mü jümāha zailülça jabça gezi çorihon jūma. Tügär çada çaişan-şgi gezi alā bolbol, ali alaxadan zöb çelä-şgi bolbol, tuhalā-şgi bolbol, ali alaxa-şgi, mü çexä-şgi teişin bolçö bolbol, burçanda çün böri jeçe nüçeltäi bolço jūma: ene, üligerlezi çelçädä ime jūma: çün çara hanāgi medezi baiça, düçrā, medülä ügäi bolbol, ali çulusihä gertä daraşa baiçā bolbol, ali çerür çarça baiça, halçayā ügäi bolbol, ali çal üle çarça baiça, untarayā ügäi bolbol, ali üçäitü çündä, öbödöhön çündä jüçar-şgi tuhalā ügäi bolbol, jeçe nüçeltäi jūma. Ene zarlıkta çada çara bejedä¹⁾ çar çürçä böri çoriogdohon jūma ; tiçädä burçanı jeçe çairan gezi, bejā çamnaşa jabça gehän jūma.

27. Hur. Dolotçi zarlıkta şamagi jāçiş burçan çorihon jūma-b? çar. çunilag, taşāñçoilazi ületçi-mni-şgi çügi halçin hanātai bolçöşo jamar-şgi begin nüçeltä buzari çorihon jūma ; tünhä çadna çügi time jabadalta hanāta bolçöşo: arçizi uça zergegi, hula hüça zergegi, zut çür çelçi, çatarça, pinşalça nādazigi, zühen börin nādagi, zuhar düçyigi, zut, halçi zurhan bişigi çorioghon

¹⁾ çara bejedä çar çürçä böri, minden önmaga ellen valö cselekedet.

- jūma. Tūnhä bolžo geri ezin geri žün žojarē halžin gemtä jabadal ügäi, arig jabadaltai jabža zergetäi gehän jūma.
28. Hur. Naimatži zarlikta šamagi buržan jāžiš žoriōhon jūma-b? žar. ženi-šgi jamar-sgi jūmagi ili-sgi, űudayar-šgi bulāžī-mñi, olhon jūmagi űuži-mñi, ali botžul žūgi daržī-mñi, biši žūni žajahan tarjāgi, sabšalañgi, ali ožoroħi¹⁾ idāgi adūhanda idūlžī-mñi-sgi, gešžūlžī-mñi-sgi, biši žūni žazarē ežilžī-mñi, žudaldažada, žudaldaži jabžada, andalda želsežädä ženi-šgi meželžī-mñi, žölhönšöhüdä žölhögi daržī-mñi, tin-tin gehe ügätäi uladha zeli abyžī-mñi, žāni-šgi hañgi, buržani-šgi hangi, ženi-šgi möngögi žulūžī-mñi, űuži-mñi žoriōhon juma. Tižä ügäin tola, hula jaban ügäi, žödölmöridö durlaža zergetäi jūma. Tere jūnda tīme-b gežädä, žödölžödö žažsa-šgi bejā, gertäži-šgi ulahā dutan ügäi težähä bolžo, ügätäi ulatta žürtežä jūma.
29. Hur. Jehetži zarlikta buržan šamagi jāžis žoriōhon jūma-b? žar. Biši žūndä žudlār gerši bolžī-mñi, žudlār dūlyāža medūlyī-mñi, žudlār žū arisa²⁾ barīžī-mñi, nere žužalyžī-mñi, nādžaržī-mñi, žūni jabadalda toršo unazī-mñi, biši žūni žürī borū bolžožo želžī-mñi žoriōhon jūma, jamaršgi žudal, arža mežähä zailža jabža gehän jūma, tere jūn dērhä-b-gežädä, tede jūmažada baran žudali ezin sötžörhö žarāša jūma.
30. Hur. Arbatži zarlikta jāži žoriōhon jūma-b? Xar. Mū jūma žexī žoriōžoho bolžo, tižājā oindo orūlyža ügäi, žüržendä hanaxa ügäi geži žoriōhon jūma: tere jūn dērhä-b gežädä, mū hananha bolžo, mū jūma žexän žolo biši jūma.
31. Hur. Buržani zarligi dūrgežädä jūn žerektäi jūma-b? žar. Jamar-šgi hain jūmagi žol žüržärä zalbariži abāša jūmain deli, žol žüržärä zalbariži abāša buržani žairta žešigi tuha žerektäi jūma. Zalbaril gāši žada buržanha hūnehendä tuhatai žaira žuiža manī hanānžüržen žojarē buržanda örgön barīža zerge gāši jūma.

1) Ožorod-tól.

2) Arisa hihetöleg arāha (hátulról) helyett áll.

D.

Topsolhon nomi tūzi.

I. Hurgar:

Daida-delzei zajāhani ušar.

Burzan teŋgri ʒazar ʒoʒarī, ali nēgetyzezi ʒelʒädü, baiʒa daida-delzei jün-šgi ügüi jümāha; ʒayša zarliʒāra zajāhan jūma, ʒazar türündä ʒada ʒarūlan-šgi bütelgejā düre-šgi ügüi baihan jūma; ʒor-ʒön ödör-so burzan zühen züilen amitai jūmagi-šgi ami-šgi ügüi jūmagi zajāhan jūma. Türüni ödörtö burzan gerel zajāhan jūma; ʒojartayī ödörtö teŋgri gāsi üzür-ʒizar ügüi teŋgrin ʒenʒegerī zajāhan jūma; ʒurbatʒi ödörtö ʒazari šoroiho uhaigi ilʒarūlat, ʒazarha baiʒa urʒalaŋgi urʒülhan jūma; dörbötʒi ödörtö nara, hara odo-miši zajāhan jūma; tabatʒi ödörtö halʒin dēgür nihāši uhan-so jabāša amitai jūmahudi zajāhan jūma beläi, ede ʒada: šobukud, ʒarauh; ʒorʒötʒi ödörtö ʒada ʒüräi ʒazar dēgür jabāša amitai jūmahudi zajāhan jūma; tigüt egen hüldän burzan dürejā deliär ʒügi zajāhan jūma. Tihän ʒoina dolöt-ʒi ödörtö zajāʒa üülājā tok-tōʒo, biši-gi zajāʒajā bolohon jūma.

Kivonatos vallástörténet.

I. Tanítás:

A világ teremtéséről.

Isten az eget, földet vagy egy szóval az egész mindenséget semmiből csupán parancsával teremtette. A föld kezdetben sötét, végzetlen és alakatlan volt. Hat nap alatt isten mindenféle élő és élettelen tárgyat teremtett. Első nap isten a világosságot teremtette; második napon az égnek nevezett szél és végnélküli égívezetet teremtette; harmadik nap elválasztotta a földet a víztől és a földből mindenféle növényt növesztett; negyedik napon teremtette a napot, holdat és csillagokat; ötödik napon a levegőben repülő, vízben uszó élő lényeket teremtette vala, u. m. a madarakat és halakat; hatodik napon pedig teremtette a száraz földön élő állatokat; legvégre teremtette isten a maga képére az embert.

Türüni žūgi buržan zajazada, baiža zajalžajā bütähän žoina zajāhan jūma, žūni begin žazarha abša bütähän jūma; hünehēin žada amisžul-at üžel ügüi hünehē, ögön žairlahan jūma. Buržani dūrītājār zajāgdahan ene uzāta hünehendü buržani däre bi jūma. Burža medežin tola inaglažin tola, buržan žūgi zajāhan jūma, tūnhä žadna žūgi, žazar däre baiža jūmagi ežilži baiža, ba-randa tuhatai bolžo geži, zajāhan jūma. Buržan, žū zajāhan žoina, žūni žabiržaha abša, žündü tuhalāša žani geri žū zajāhan jūma, tiži zajāžada tede žojulan nēge mažatai, nēge šuhatai bolhonō medežü geži tiži zajāhan jūma. Türüni žūni nere Adam gehän jūma, türüni geri žūni nere Jeva gehän jūma. Tere žojar žūni hühan žazar türündü žada žazari raj gāši baihan jūma, ene žada ježe nairtai-tātai uržalañta žazar. Tere žojar žün žada tere žazarta ariün-šgi jabadlantai, hain-šgi baidaltai, üželžü-šgi ügüi zergetäi hühan jūma.

II. Hurgar.

Türüni žūni nügelü ušar.

Adam Jeva žojar, zajāhan buržanā zarližaha žarša, ariün

Azután a hetedik napon megállította a teremtés munkáját és megszűnt egyebet teremteni. Isten az embert a teremtés bevégezte után teremtette. Az ember testét földből készítette, lelkét pedig, mely lehelet lévén halhatatlan lélek, kegyesen adományozta. Az isten képe az ő képére teremtett okos léleekben van. Isten az embert azért teremtette, hogy ez őt megismerje, szeresse, s hogy az ember a földön lévő dolgokat hatalmába vegye és használja. Miután isten az embert megteremtette, az ember oldalbordájából az embernek segítő társat, asszonyt teremtett és pedig azért teremtette úgy, hogy mindketten tudják azt, hogy egy húsúak és vértiek. Az első embernek neve Ádám volt, az első asszonyé pedig Éva. Aföld, a hol kezdetben ama két ember lakott, a földi éden volt, azaz igen gyönyörűséges kert (tk. növényes föld). Azon két ember ama földön ártatlanul és boldogan (tkp. tiszta járásu is, jó állapotu is) élt, meghalniok sem kellett.

II. Tanítás:

Az első ember vétkéről.

Ádám és Éva a teremtő isten parancsát áthágván, tisztasá-

zarřalañta baidalā aldaš žehan¹⁾ jūma. Ūželi řoriogdohon modoni idāgi idēžā geži, Jeva gāšigi žürtā orūlhan šötžör, tedeni ene uršakta orūlhan jūma; tīgāt Jeva gāšin řada gerā ežigi žürtā orūlza, tere uršakta orūlalsahan jūma. Tīžādān tere řojari burřan baihan řazari raj gāši řazarhan ūldeži řarřahan jūma. Burřan, šötžöri erže žūšigi daraxa aborakšigi iležāb geži, ama ögöhön jūma.

žūni tīži nügel řehān řoina, ali bišār řelyādā, orūžahan řoina, beje hūnehen řojarin böri mū řaramta zergetū bolhon jūma. žūni bejen řada ježe žödölmöri, zoboloñ, öböšö, tařal, ūžel ašaxa bolhon jūma; hūnehenin řada balai oito borū žüheltā durata zergetū bolhon jūma; enenhā¹⁾ baiřa nügel řilinke řarhan jūma, nügel řilinsāhā möñřö ūžel bolhon jūma. Adam Jeva řojari nügel řeži orūžahan řoina törhön ježe řöbūhin Kain Avel gāši řojar.

Adam Jeva řojari nügeldā řaxsa tedeni řöbūhin řürtehān biši, baha tedeni řöbūhin řöbüt řürtehān jūma, tīgāt baiřa ulat tīme nügeltājār töröšö bolhon jūma.

gukat elvesztették. Az ördög vitte őket ezen bajba, a ki Évát elcsábította, hogy a halál tiltott fájának gyümölcséből egyék, Éva azután a férjét csábította el s így egymást bajba döntötték. Erre isten őket a földi édenből kiüzte; mindazonáltal őket épen vigasztalatlanul nem hagyta. Isten megígérte, hogy megváltót fog küldeni, a ki az ördög hatalmát megdönti.

Miután az ember ekként vétkezett, vagy más szóval, elesett, teste és lelke egészen rossz, sajnálatos állapotra jutott. Az ember teste ugyanis nagy munka, szenvedés, betegség, dögvész és halál hordozója lett; lelke pedig homályos értelmű, hamis (ferde) vágyú és akarató lett; ebből minden véték, bűn származott, a véték és bűnből örök halál lett. Ádámnak és Évának a vétkezés vagy elesés után született nagy gyermekeik Kain és Abel nevezetűek. Ádámnak és Évának bűnében nemcsak gyermekeik részesültek, hanem még ezeknek gyermekeik is s így minden embernek olyan vétkesen kellett születnie.

¹⁾ *Aldaš žehan, aldaža ořihan helyett áll.*

¹⁾ *en-ānhā (ebből, innen) helyett.*

III. Hurjar.

Uhan-χion törölzi oiñi uzāñ χojari ušar.

Avel geži düjā jabadalda γara būža, düjā alaža, delχeidä egen türü χū alahan χün gülhän Kain gāši. Kain gāšihä tarahan ulat mü zañtai ulat bolhon jūma, tīgät Adamda baha nēge Sith geži zöbün bi jūma hanža, tere zöbünhā tarahan aša rušanat, hain hüzektäi, burça medeži jabahan jūma. Hülden çada Sith-hä tarhan ulat biši ulahar çutçarça, örsö ügäi hain jabadalā hamarhan jūma, tīgät baiça bügedä ulatha çaysāra üleži, burçanda çalū çarülhan nēge Noi geži nertäi χün ülhän jūma. Burçan çada tede baiça bügedä mü zañtai borü jabadaltai ulahī uhan-χioçor zarçuin çeži sāzhalhan jūma.

Uhan-χion gāši çada baiça çazar dēgür çarša çamog dēgür uhan bolhon jeçe üjer gāši, tere uhan χiondo baran baiça ulat-šgi, adū-mal, añ göröhön, soço-çorçoi orço üzehän jūma, çaysa Noi gāši ösoçön çüntäi ülehän jūma. Burçan tere Noigi geri ulattain, zühen börin añ-göröhönhö, šobünha çošöt çošöhor kovçeg gāši çarabta abša,

III. Tanítás:

A vízözönről és a lelkiismeretről.

Azon ember, a ki öcscsének, Ábelnek érényes magaviseletére irigy lévén és öcscsét megölvén a földön legelőször embert ölt, Kain nevű. A Kaintól származott emberek rossz erkölcsűek lettek; Ádámnak még egy Szeth nevű fia volt, az ettől származott utódok jók, ájtatosak és istenfélők voltak. Végre pedig a Szeth-től származottak a más emberekkel összekeveredvén, különbség nélküli jó magaviseletőket megrontották és az összes népekből csupán egy Noe nevű ember maradt, a ki istennek tetszése szerint élt. Isten pedig elhatározta, hogy az összes rossz erkölcsű és rossz magaviseletű népeket vízözönnel bünteti meg. A vízözön pedig nem más, mint az egész földet ellepő és minden fölé emelkedő nagy vízár; azon vízözönben minden ember, marha, vadállat és féreg belefult. Csupán Noé maradt meg egy kevés emberrel. Isten azon Noét háznépestől, mindenféle vadállatokból és madarakból egy-egy párt a bárkába

uhan-χiondo orūlan ūgāi abhan jūma. Noin kovčeg gāši χada dērā χojar tešū χeltehān ūhetāi jeχe χarab.

Törölçi oiñi uχāñ gāši χada oin hanān χojar. Tere oin hanān χojar χada burχāñi ūsar īzi hurχāša jūma : 1. Burχanka bišigi burχan geži χündelχā ūgāi geži, mañigi hurχāša jūma ; 2. tigāt ulahi ūsar, biši ulahi manda χehāi¹⁾ geži χühā ūgāi jūmajā, mañigi biši ulatta bü χektün geži, hurχāša jūma ; 3. tūnhū χadna bejā ūsar begin mū duran χühel χojara barīza jabaxa geži, hurχāša jūma.

Ene törölçi uχāñgi Noiha tarhan ulat χadalyaža abša jabā ūgāi jūma, hüldeži jeryedā tere ulahi dilenšin burχanda mörgöχin orondo nara, hara biši amitai-šgi, ami-šgi ūgāi jūmahutta mörgöhön jūma. Tūnhū χadna tede ulat ör dunda zūhen börin nügelšibel kehān jūma, tiχādā : esege eχejā χündelā ūgāi jūma, beje bejā alalsahan, tonolsohon, χoblolsohon žiblelsehān jūma, ūntā jabaxaja, hanā ūgāi jūma, tigāt borū χühelā daxaža jabahan jūma.

vette s így a vízbe fulni nem engedte. A Noé bárkája pedig egy olyan nagy hajó, mely fönt két felé hajlott szarvazatú.

A lelkiismeret annyi mint az ész és sziv (gondolat). Az ész és sziv pedig istenről így tanít: 1-ször, hogy istenen kívül mást istennek mondanunk s úgy tisztelnünk nem kell, s hogy isten törvényének rendeletét áthágnunk nem szabad; 2-or az embereket illetőleg arra tanít, hogy a mit nem akarunk, hogy mások nekünk tegyenek, azt másoknak mi se tegyük; továbbá 3-or magunkat illetőleg arra tanít, hogy a testi vágyat és szenvedélyt fékezniünk kell. Ezt a lelkiismeretet a Nőétől származott népek nem őrizték meg, míg végre azon népek tulnyomó része a helyett, hogy istennek hódoljon, a napnak, holdnak, s más élő és élettelen tárgyaknak hódolt. Azon kívül azon népek egymásközt mindenféle bünt, vétket műveltek, nevezetesen: apjukat, anyjukat nem tisztelték, egymást öldösték, fosztogatták, rágalmazták, csalták, az igaz életre nem is gondoltak és csak gonosz vágyukat követték.

¹⁾ χe- (tenni) igének óhajtója.

IV. Hurjar.

Avraam tigät biši ilinseg řulinsarjudi uřar.

Noiha tarhan ulat zühen zülein nügel řibel řehän, törölři oina uřaňřahan řarhan jüma geži, urdan řelä beläi-bidä. Tisärä uhan-řionhi hüldä tere törölři oihi uřaň Sim gäřihä utřata ozürta ulatta üleži baihan jüma: tisärä ene-řgi utřa ozüri ulat oňřo tergettä mörgöřö zergein mörgöldö mörgöhön jüma. Tere utřa ozürta ulat-ha burřan neře řügi, řazar dërä tere törölři uřaň ünén medelge řojari řadalařaň tola, tere řüntäjä örsö toktöl řelseži ujalsaza, ilřařa abhan jüma. Ene řün řada Avraam gäři řün. Burřan tere řünhü jeře aimaktai ulahı řarřařab geži, řanaan gäři řazar ořöb, tin-tin gehe büdenin¹⁾ tere řüni nerär baiřa řazar dërři řün bügedegi aźid-lařab geži, tere řündä ama ögöhön jüma. Ene řada daida-delřegi aboraksın Avraam aimarāha töröřö zergegi jorlohon jüma. Burřaňi Avraamtaı toktöl ujalsahaňi tendeg bolhon jüma řada tairalřa gehän jüma. Avraam Isaak gäři řöbütüi jümahan geläi. Burřan, Avraami zarlıřāhan řarřa ügäi zergegin, tünhü řadna itigelin tursaza, tere

IV. Tanítás :

Ábrahámról és a többi törzsatyákról.

A Noétól származott emberek mindenféle vétket és bünt követtek el, hogy a lelkiismereten túltettek, arról már előbb beszélünk. Mindazonáltal a lelkiismeret a Szentől származó népeknél megmaradt; azonban az e fajú népek is bálványozásra vetemültek. Isten, hogy a lelkiismeretet és az igaz ismeretet a földön fön-tartsa, azon fajú nép közöl egy embert kiválasztott és azzal különös szövetséget kötött.

Ez az ember pedig Ábrahám. Isten megigérte, hogy azon emberből nagy törzsű népet csinál, hogy Kanaan földét annak adja, úgy szintén azt is, hogy azon ember neve által a földön lévő minden népet meg fog áldani. Ez pedig azt jelentette, hogy a világ megváltója Ábrahám nemzetségéből fog születni. Isten a közte és Ábrahám közt lévő szövetség jeléül a körümetélést rendelte. Isten,

¹⁾ E szó melynek jelentménye sem világos, egészen fölöslegesnek látszik.

zöbügärä bejedä taxil örgöçö gezi zarlig bolhon jüma. Avraam xada burxani zarliyäha çaran ügäi, burxani tere zarligi dūrgeçähän suçaria ügäi jüma. Tigät tere zarligi dūrgeçäjü baiçada, ezin burxani angelda bariülza toktöhon jüma. Isaakta Jakov gezi nertäi zöbün bi jüma hanza, tere zöbünin bişi Izrail gezi nertäi jüma hanza. Tere Jakov arban çojar zöbütäi jüma hanza, teden çada patriarça, bişiar çelçädä, çinseg-çulinsaçut gäşihüt.

V. Hurçar.

Jegipet çazarta baiçadaçi zödölmöri pasça gäşi çojari uşar.

Jakovi zöbüthä alinhan-şgi ülügär esegedä inaglülhan Josif gäşi zöbün bi hanza. Tünhän bolzo açanhin tere dügä ada üzeçi, çudaldahan jüma. Tere Josif Jegipet çazarta uni bolsoro tölçajä medeçä ügäi çün bolzo jabahan jüma, tigät tere çazari çändan jeçe çündetäi bolhon jüma. Tigät jeçe nertä çün bolöt, açanha çarçuin çexä bolhon çoina, tedenä zemein oçişö, tedenä baiça aimaçarin Jegipettä nülgeçi asarhan jüma. Tede ulahi jeçe olon bolzo baiçigi

hogy Ábrahámnak engedelmességét (tk. a törvény át nem hágó szerét) és hitét megpróbálja, meghagyta, hogy fiát'áldozza föl neki. Ábrahám pedig engedelmeskedett és isten parancsának teljesítésétől nem rettent vissza, de midőn azon parancsolatot teljesítőben volt, az úr isten angyala által föltartóztattatott. Izsáknak Jákob nevű fia volt, azon fiunak még Izrael neve is volt. Ama Jákobnak tizenkét fia volt, ezek pedig a patriarchák vagyis az ős-törzsatyák.

V. Tanítás:

Az Egyiptom földén létel alatt történekről és a húsvétről.

Jákobnak gyermekei közül az, a ki magát atyjával mind-egyiknél sokkal jobban megszerettette, József nevű volt. Azért bátyjai azt az öcsésüket gyülvén, eladták. Az a József Egyiptom földén sokáig mint semmibe se vett ember élt, később azon föld királya előtt igen tiszteltté lett. Azután mint nagy nevű ember, miután bátya fölött itelni kellett, az ő hibájukat elengedte, őket minden törzseikkel együtt Egyiptomba költöztette. Midőn Egyip-

Jegipet řazari řān űzāt, tede ulahi barāni alaxaja hanaža ; tīřādū burřan, Moisegi tede ulahī tonilřōšo bolgožo, řāni tīme hanānha tede ulahī zailűlža abhan řūma.

Moisei burřani zarlīgi řān Faraoni dūrgeřin tola, jeře řaiřalta, řūni řeři bolšo űgāi řūmai buřani řūsiār řehān řūma. Izrail ulat Jegipethā řarāt, tere řarhanā hanabarin tola, pasřa geři nertāi jeře űdűr řil bűri řeřā bolhon řūma. Pasřa gāšin řada tařil bolřožo űrgűřű gehān řusa řurřan, tīme řurřagi Izrail ulat Jegipethā tonilřo řarřaja baiřaja urda idehān řūma. Izrail ulahi tonilhon řada, burřani řoina nēgetā, baiřa ulahī sűtřűr nűgel řojari řarta orohogi tonilřořīgi jorlohon řūma.

VI. Hurřar.

řeir řazar jabahaņi uřar.

Izrailulat Jegipet-hā řarāt, řanaan ulahi řazarta ořohon řūma, ene řazarta teneni burřan, Avraamda, tūnhā řoiřiři biři ulatta ama űgűhűn zarlīřa dūrgeřāřū tola asarhan řūma. Tede ulat řermno gāři

tom földének királyá látta, hogy azon nép igen szaporodik, arra gondolt, hogy azon népet mind megöli; ekkor isten Mózeset azon nép megszabadítójává tévén, azt a király oly nemű szándéka elől megmentette.

Mózes, hogy isten parancsát Fáraó király teljesítse, isten hatalmával olyan igen bámulatos dolgot mivelt, a mit ember meg nem tehet. Miután Izrael népe Egyiptomból kiment, elhatározta magát, hogy azon kimenetel emlékére évenként húsvét nevű ünnepet űl. A húsvét pedig annyi, mint áldozatra szánt kos bárány, olyan bárányt evett Izrael népe mielőtt kimenekülűben volt. Izrael népének szabadulása jelentette, hogy isten később minden népet az űrdűg és bűn kezébűl ki fog szabadítani.

VI. Tanítás:

A pusztai vāndorlāsról.

Izrael népe Egyiptomból kijűvén, Kanaan népének földére ment; isten űket e földre azért hozta, hogy az Ábrahāmnak s ű utána más embereknek tett ígēretét beteljesítse. Azon nép a

dalagi burxañi jeze řailřaltai řairār řarhan jūma : tiřädü burřan halři bülřahan jūma, tere halřinhan bolřo dalain uhan řořar teřü řařa hürāt, tede ulatta dalain ořor řarřařa ögöhön jūma, tere řazararin tede ulat zobon ügäi, sāda bīdä řodo řarhan jūma. Tiřüt tede ulat jeze řeir řazarar jabahan jūma, tiři jabaxada tede ulat, burřañi teņgrihä manna gāři nertäi jūmagi bülřařa ögöhön ideři jabahan jūma ; baha tiři jabaxada tede ulat řāna uha olřo jadahan, tendän burřan tedendü řolünha uha řarřařa ögöhön jūma. Tede ulahi Jegipet-hä řarřāhan řoiřo tabiři ödörtön, burřan tedendü, Moisejār dam-řülřa, Sinai gāři řada dērā nomto řülüja zarlīřā bülřařa ögöhön jūma. Tiřädü tere řada-ūla tede ulatta řalta bolřo, teņgrin dū řar-řařa, řal sařilřařa, řarülřa baihan jūma. Tere burřañi nomto řülü řada, urdan ene nomdo biřihän arban zarlīg. Tere arban zarlīg řořar řabtařai řolūnda burřār biřigdehän jūma. Tede zarlīřut řada urdan-řgi medegdehän jūma, tere jūnhab geřädü, tede törölři oiñi uřāñ gāři.

VII. Hurřar.

Burřañi Izrail ulahar toktöli ujalřa řelřehäñi uřar. (Isten Izrael népével szövetséget köt.)

Xūšin řařiñgi řülüda řada adūha alařa, tařil örgöřö řazar dērā řaldařa, tařil örgöřö baihan jūma. Ene tařil örgöřö gazarin řada bur-

Vöröstenger nevü tengeren isten nagy esodás kegyelméből ment át : akkor, ugyanisisten szelet küldött, melytől a tengernek vize kétfelé vált s a népnek a tenger fenekét megnyitotta, a nép pedig azon a szárazon minden baj nélkül a tulsó partra átjutott. Azután azon nép egy igen nagy sivatag földön utazott, utaztában azon nép az isten által égből hullatott mannával élt ; azután a mint úgy utazott, ott a hol vizet nem tudott találni, isten nekik kőből vizet fakasztott. Azon népnek Egyiptom földéről lett kijöve tele után ötvenedik napon isten nekik Moizes által a Sinai hegyen vallásos törvényt adott, a mikor is ama hegy a nép előtt tüzesnek látszott, mennydörgött és villámlott. Isten ama vallásos törvénye azon tiz paranes, mely e könyvben föntebb írva van. Azon tiz paranes két lapos köre isten által íratott. Azok előbb is ismeretesek voltak, minthogy az nem más, mint a lelkiismeret.

zanañi zarlıg toktözo abäša skiñi geži hümein urda bida baihan juma, tere hüme-son toktöli ujalgain baihan xopto baihan juma. Toktöli ujalgain baihan xopton xada zana xanahan xarada bejara altar bürihen xopto. Tere xopto-son nomto zulin zarlıgi zurhan xojar xaptaçai solün baihan juma. Izrail ulatta saziñgi taxil örgöšo lamanat, tuhaläsa levit ulat bi baihan juma. Aaron xöbühära lamanat bolhon juma, tuhaläsa levit gäsühüdün xada, burxani zarlıg toktözo abäša skiñi hümedä tuhalza baiça gülhän levij gäsühü tarahan äsa-çušanat.

Burxan Izrail ulahar, Avraamtai xehanü deli, toktöli ujalça xelsehän juma. Burxan tede ulahi bejedä doso zon bolxoçob geži, xanaan ulahi xazarta orulza hülayab geži, baiça jumagi elbegär öxöb geži, ama ögöhön juma; zon xada baiça çol zürxära-burçagi inaglayab geži, zemetäi baiçada xazarhan üldülçär zühen börin zoboloñ bejedä ašaxar, burxani zarlıgi xadalçan hanaça jabaxab geži, çürä ögöhön juma. Ene xelsehän ujalçaja burxan haisa dürgenhän üma, zon xada müsa dürgenhän juma. Tede ulahi xanaani xazarta çürsi jeryün tola, burxan olo dayin çaira çaxaltaçar üzülen xexädä, tede ulahi Jordan gäsi çoli uhagi çarça bolxodon, tere Jordan gäsi çoli uhagi çatahan juma, çari burxani tisäran-şgi Izrail ulat çeir çazarar jabaxada, arba çarätha-şgi ulü tere ujalça xelsehänhän çarhan juma; tigät burxani öxöb geži ama ögöhön xazarta orço hühan çoina, burçanda mörgöçöjä orondo oñço-tergettä mörgöhön juma.

VIII. Hurçar.

Oñço-tergettä mörgöçö zergein ušar. (A balvanyimädäsröl.)

Urdani sakta baran zon, ali jexenšin oñço-tergettä mörgöçö jabahan juma. Tede ulat tede oñço-tergedä öröd durära hanaxara täça xehan juma, ede oñço-tergehün xada bühetäi-şgi, bühe-şgi ügäi ulahi, bişi-şgi amitai jumaigi dürläzi xehan jumahut, tigät tedenä bühetäi bühe ügäi burçat geži nerlehän juma. Tere burçaşulda mörgöçö, taxil örgöçö baihan juma. Tede ulahi täzi oi-hanäça balairahanin xada zajahan burça martahan dërhän bolhon juma. Tede ulahi täzi balairhan zergen xada jamar-şgi nügeltä jabadalda oroço, teñähän dërhä bolhon juma, tün dërhän bolço ünün burçanä ušar oindo hanaxajä aihan juma; tere zergedän şöçör xada huçain çatçuça oi-hanägin eriülçä arçajä böri olhon juma. Oñço-tergettä mörgöçö zerge tede ulahi jamar-şgi borü nügel jabadalda orülhan juma. Oñço-

tergettü mörgöšö ulat, bišār nerleži želyädä, borü mörgöltön geži nertäi jüma.

IX. Hurjar.

David messija žojari ušar. (Dávidról és a mesiásról.)

Izrail ulat buržani öžöb geži ama ögöhön řazarta jerži hühan žoina, türündä žada zarřu šüberi žäši ulattai baihan jüma, tünä hüldä žadutai baihan jüma. Tede ulahi egein türüni žān Saul gāši žūn žān baihan jüma, žojartazi žānin žada Juda gāši žūnhä utřatai David gāši žūn žān baihan jüma. Tere David Jerusalem geži řorodto Sion gāši žada dērü hühan jüma. Tere David ene žada dērü buržani ujalžain toktöli baihan řopto asarülža bailgahan jüma. Buržan Davidta, aša-řušānat-šgi buržani onsolžo ilřaža abhan zoi žadut baiža geži, tünhä řadna ašařušānat-ha-šgi aborakša řristos buržan töržö geži, ama ögöhön jüma. řristos gāši žür žada türřegdehän, ali bišār želyädä, buržanda ariülagdan-örgögdöhön geži želäši žür.

X. Hurjar.

Samari geži nertäi bolžo halhani ušar. (A szamarai szakadásról.)

Davidi hüldä Solomon geži žöbünin žān töröin dāža širā daržhan jüma. Tere Solomon žada amar hain žān töröjā bariča hühan jüma. Solomon buržanha üneta erdem biliktä bolhon jüma. Tere Solomon, ünē buržanda mörgöžö baihan, Jerusalemi nertä ježe haižan hüme barihan jüma. Ene hüme žada řařsazan hüme baihan jüma. Ene jün dērhä tēme-b gežädä, buržan gāši řařsazan jūmasa tünhä řadna šažañ gāši řařsazan jüma geži, oindo abulžin tola bolhon jüma. Solomon nahand a žürši üžesārä erdem-bilig āžadalřa ügäi jüma ; tere erdem-biligä Solomon biši jahani ulahi bühe ügäi ulatta durlahanā tola, aldahan jüma.

Solomoni nahanda žürši üžehän žoina, žān-törön žojar örsö bolžo řařasahan jüma. Solomoni žöbündä üleži medätai baihanin žada, řařsa Juda Veniamin žojari aimag ; nögö arban aimagin žān bolhon Solomoni barlak, Jerovoam gāši žūn žān bolhon jüma. Jerovoam žān širān dērä böžöžöžöjö tola, šažañ, ali bišār želyädä, cerkovī halřaža abhan jüma. Tihän-šgi üntä cerkovī užiāra Jerusalemda baihan jüma. Jerovoami žān-törö Izrailin ali Samarin geži nertäi žān-törö baihan jüma. Ene žān-töröin-šgi, borü žudal šažañgin možo řorodin žada Samaria gāši řorod baihan jüma ;

nögö Jerusalem gāši azalakša možo ʔorodtoi ʔan-törön, Judein ʔān-törö geži nertäi ʔan-törö baihan jūma.

XI. Hurʔar.

Proroʔudi ušar. (A prófétákról.)

Urda sakta proroʔut burʔani amisʔulār dūrhan ulat jabahan jūma. Urdaxi jūmain ušar ʔelāšin tola, tede ulahi tiži nerlehän jūma. Izraili ʔān-töröin halahani hüldä time proroʔut olon jabahan jūma. Bidü ʔada Isaija, Jerimiya baha biši baranda ʔada arban ʔoryön proroʔudi nomlohon nomtoi bidü.

Tede proroʔut Izraili, ali bišār ʔelyädä, Samarin ʔān-töröin halaža böri ügäi bolhoi ušar writ ʔelhän jūma; tižädä baha tede proroʔut Judein ʔān-törö, ali bišār ʔelyädä, Jerusalemi ušar tere hamnara-butara hürät, daziät höröksö botʔo geži, urdanhan aban ʔelhän jūma. Tede ulad ajar urdanha aban messidä jün bolʔob, baräni writ ʔeleži jabahan jūma. Tünhä ʔadna tede ulat šine toktöli ujalʔain ušar tünhi üʔihan sek ügäi dērü bata bolʔo geži, tünhä ʔadna baiʔa zon oŋʔo-tergedä oʔiöt, ünən burʔanda mörgöʔö geži, urdanhan aban düʔahan jūma.

XII. Hurʔar.

Vavilondo olzologdohoŋi ušar. (A babyloni fogságról.)

Izrail ulahi ʔödüi-šgi burʔanda borü jabaža nügel ʔe-šgi bolha, tedeŋi ʔödüi-šgi burʔanha borülhan-šgi, burʔan uŋi bolsoro tedeŋi nügelä gemšixigi ʔülähän jūma. Hüldēži jeryädä, tede ulahi zemein üzüʔin tola Samarin ʔān-törögi Assirin ulatta böri buta hamna hürgülülhän jūma, tižädän arban aimag tuša böri butahan jūma. Tüni hüldä nöʔödüi bolöt, Judein ʔān-oron baha tišehän jūma.

Vaviloŋi ʔān Navuʔodonosor Jerusalemi butahamna högöt, Judein zoigi olzolʔo omogloʔo abāšahan jūma. Vavilondo oŋʔo tergendä mörgöʔö zerge, tünhä ʔadna töbhön jūmada itigežä zerge baihan jūma: tisärä Judei ulat tende tere olzodo baihan-šgi ünən hain hüzegä oʔio ügäi jūma. Tede ulat-ha Daniil gāši ʔünin jeʔe ariün zergetä prorok ʔün jabahan jūma. Tere Daniilain ʔurban ʔani-nöʔörin Vaviloŋi ʔāni oŋʔondon mörgö ügäjä tola, ʔaltai sol-so ʔajülhan jūma: tigät tedeni burʔan ʔaiʔalta ʔairāra tendähän ʔalʔülzi abhan jūma. Daniil-šgi örsö ügäi barakutta idülʔin tola išiän-

dän *ɟajülhan jūma, tet tede barahudin Daniilagi jāɟa-šgi ügüi jūma.*¹⁾

XIII. Hurɟar.

Judei ulahi olzologdohöni hüldeɟi baidali ušar. (A zsidó nép állapota a fogság után.)

Hüldeži jerɟädä, Persin Kir gäsi ɟän Vaviloni dailaža abāhan ɟoina, Judei ulahi Vavilondo olzodo baihin tabiülhan jūma. Judei ulat biši zonör nilyädä, buyani ünetä šažin ügüi ulahi, ünén burɟagin taniulya teišen bolɟohon jūma. Judei ulat Vavilondo olzologdoɟohon ɟoišo, daɟin oňo-tergendä mörgöɟö mörgöli zergedä orö ügüi jūma. Tede Judei ulahi egen türü šažanġin tola möšixiöžö ɟaršalhan, Grek jahatai, Sirin ɟan Antioɟ gäsi ɟän.

Makkavein Juda gäsi dütäjä tere Antioɟotoi zühen böriör tulalsahan jūma; tere aɟa dü ɟojar zoiɟo hula tataža abahan jūma; tiġüt tünhä ɟoišo Judei ulahi, Rim ulahi taha düša ürisärä dürisärä, ene Makkavein aimag tomiržo jabāhan jūma. ɟristosoin töröɟö sakta Judei ulahi ɟän Irod gäsi ɟän baihan jūma.

Judei ulahi jeɟenšin ɟristosoin teňgrihä büža jerɟä zergein ušar, tere ɟazar derä biši ɟäduhi deli ɟän bolɟo geži, hanayāha ülü hanā ügüi jūma; tünhä ɟadna tere ɟristos baiɟa biši zoigi barāni Judei ulahi medändä orulya, tiɟädä tede Judei ulat juɟār-šgi dutan ügüi, ɟündetäi-šgi, ɟarɟaža-šgi hüya geži, hanayāha ülü hanā ügüi jūma. Nöġö biši ösöġön zoñin burɟanda ünärä itigeži burɟa inaglaža, burɟanda nai tabiži jabahan jūma, tünhä ɟadna ɟristosoigi teňgrihä büži jerɟädä ɟazari ɟän-oro bolɟon batalɟa ügüi, ɟari teňgrin ɟän-oro bolġon batalɟa geži, baha manda aborati üntü jabadal zāža oɟö, tiġüt üɟehin amiorülät möňɟö nahanda orulya geži, itigeži jabahan jūma.

XIV. Hurɟar.

Jisus ɟristosoin törhön zergein ušar. (Jézus Kr. születéséről.)

Jisus ɟristos ariün Maria üɟinhä miɟan bejetä bolžo törhön jūma.

Ene mañi ežin burɟani eɟe ɟada Juda gäsihä utɟa ozürtai, Davihi²⁾ aimayāha ɟarhan jūma. Tere Marija, tere aimayā ariün

¹⁾ Mit sem csináltak.

²⁾ Davidi helyett.

Josif gāšidā, begin arigi xadalyaža abša jabaxin tola, ɣar dālyaza, tūni gergen bōtō bolyulhan jūma. Tere Marijaraħa Jisus xristosoin töröxin ušar tündä dūlyaxin tola, burɣan tündä ɣavriül gāši angeli ilēhän jūma. Tere Marija angelha arig üxin zergärä jabayajā dūlša medāt, ene bajarta dūlyabariği ɣariüdan ügäi, oindo toktōža abahan jūma. Tīgāt esegein zarlig-buɣanı ɣöbün ɣayša nügelhä biši mañi xün zerge-mnai bejedä abhan jūma.

Jisus xristos Judein Vithliem gāši ɣorodto töröhön jūma. Jisus xristosoin törhöni hülar egen türü tündä zün toloha jerhän, erdentä borü hurɣartai baihan ulat mörgöhön jūma. Judei ulahi Irod gāši xän tere jerhän erdentä ulat-ha medāt, tünhä ɣadna proroɣudi ene sakta messin töröxö gezi, urdanhan dūlyahañi medāt Jisusagi ɣardaxaja zoriglon hanahan jūma. Tere jün dērhä tizi zorigložo hanāb gežädä, tere Jisusagi ɣazar dērä xän bolɣo gezi hanaža, ɣan-töröjō aldaxab gezi, herihän jūma; tixädä Jisusagi ɣamta alal-saxab gezi, Vithliem ɣorot törinxi bišixan albatai ɣöɣöinxi barāni alyaxa gezi, zarlig ögöhön jūma. Tihün-šgi Jisus aboragdahan jūma. Angel Josifto Jisustai Jegipet gāši ɣazarta ošoɣo gezi zarlig bolhon jūma; tūni hülar Irodi uzensärä, me-tere angelin Jegipet-hän Judein ɣazarta hörökšö ošoɣo gezi, zarlig bolhon jūma. Josif ene zarlig dūlza, burɣanı zarliɣār ɣalilein Nazaret gāši gorotto ošohon jūma. Jisus gāši xür xada aborakša gāši xür.

XV. Hurɣar.

Keresē zülgexin deli uhanda šuñɣulāša Joannain ušar. (A kereszte-léshez hasonló fűrösztést végezö Jánosról.)

Ariün Joanna gāši Zaxari Jelisavet ɣojari ɣöbün, Jelisavet eɣen xada ariün üxin Marijagi abaga egeši. Tere Joanna töhö ügäi bejä bariza, ɣeir ɣazarta jabahan jūma. Proroɣut tere Joannain ušar urdanhan ɣoišo ɣelzi jabaxada, tūni messin urda jabāša gezi, zāža ɣelhän jūma, tailza ɣelyädä, ene xada biši, xüni urdan jabāša gāši jūma. Tere Joanna xada barāni nügelin gemšülhän jūma, tixädä xürtä orülza, nügelä gemšihän ulahin Jordan ɣoli uhanda šuñɣulza, keresē zülgeɣä bōtō uɣahan jūma. Tere Joanna Jisus xristosogi öhöni keresē zülgeɣä bōtō ugāhan jūma, Jisus xristos xada, keresē züxädä šuñɣaxa uhagi ariülxin tola, tere Joannāha keresē züxä bōtō uɣalya abahan jūma. Jisus xristosoin keresē züxä bōtō

uʒagdaʒa baiʒada, ariün amisʒul dēren nüdendä ʒaragdaʒa, dērhä bühan jüma, tīʒädä öktorgōho esegein ši miñi inag ʒöbün bainaš, šamār barāni ʒairlayab, gehän dün dülyahan jüma. Joanna Jisus ʒristosoin daida-delʒein ʒün-bügedegi nügelhä, tünhä ʒadna nügeli tola zemedä orʒo šügdehän zergähä tonilyoʒojä tola jerhän geʒi gersilhän jüma.

XVI. Hurʒar.

Apostolnuhi ilʒaʒa abahañi ušar. (Az apostolok választásáról.)

Jisus ʒristos, kerese züʒä bötö uʒagdahanā ʒoina, ʒeir ʒazar ošoʒo, döšö ʒonosoro tende masag barīhan jüma. Jisus ʒristos, šabinhä,¹⁾ ali bišār ʒelyädä, apostolnuhä ilʒaʒa abʒada, ʒaʒüda e rekten gāt, miñi ʒoinōho daʒaʒa jabaktan geʒi, ʒaʒsa tīʒetʒeʒi zarlig bolöt, ilʒaʒa abhan jüma, teden ʒada tinsärün me-tere baiʒa zarligin dürgēʒi jabahan jüma. ʒristos arban ʒoʒar ime nertäi apostolnuhi ilʒaʒa abhan jüma : ariün Petr, tīgät tüni dü Andrei, Zavedein ʒöbüt ariün Jakov, ariün Joanna ʒoʒar, ariün Filip, ariün Vartholomei, ariün Mathei, ariün Thoma, Alfein ʒöbüt ariün Jakov, ariün Juda ʒoʒar, ariün Simon, egen hüldēʒin ʒristosoiʒi ʒudaldaʒa zāʒa ögöhön Iskariotskoi Juda. Apostol gehän nerein ʒür ʒada ilägdehän gāši ʒür.

XVII. Hurʒar.

Jisus ʒristosoin hurʒari ušar. (Jézus Kr. tanításáról.)

Mañi eʒin burʒan Jisus ʒristos šabinha daʒülʒa jabaʒa, ʒorot-hud ʒudar-šgi, biši ʒödö ʒudar-šgi hühan zondo öktorʒoin oronü jevangelin hurʒar tarāʒa hurgahan jüma. Jevangeli gāši ʒür ʒada hain hurʒar gāši ʒür ; öktorʒoin oron gāši ʒada bujan ʒeʒenä tola burʒanha ʒaira abʒa, tīgät ʒristostoi-šgi, ariün-šgi ulahar baiʒa möñʒö nahan. Jisus bejā ušar ʒügi aboraʒin tola bejedä ʒün beje abša, ʒün bejetä zergetä bolʒo jerāb geʒi, ʒelhän jüma, tīme zergejā tola ʒamog dēgür nügel-šibilä gemšiktüi, namda itigektüi, tīgät miñi hurʒarha bü ʒaraktui geʒi zarlig bolhon jüma. Tere Jisus beje bodorʒon todorʒoʒodo, ʒairāra baiʒa öböšö-šabašigi edegeʒi, sötʒörmühi ülden ʒarʒaʒa, üʒehän ulahä ʒol orülʒa, bodorʒo todorhon jüma.

¹⁾ šabinat-tól.

Tere Jisus xristos bejārā baiya buja xeyin üliġer manda üzülhän jūma, tin-tin gehe daruŋar jabaxa, nomoxonör jabaxa, bejedä ašaža dāža jabaxa, xaramnaža, örbödöžö jabaža, öröšöltöi jabaxa, ünēn hurŋari ušar zürxelzi jabaxa bujañgi üliġer üzülhän jūma. Tere Jisus xristos tiži hurgaxa zabhurta, xaišin geži mörgöžö zergetäi bidä, tünde-mnai mañi hurŋan ügäi, oxion ügäi hurŋahan jūma, tiži hurŋaxada biši ulatta üzülüñin tola xaxsa yünhi nūrta hain jūma xäši ulahi deli xeyi-mnai xorižo, manda : ai esege-mnai geži zaxalāša zalbarilda hurŋaxa, zāža ögöhön jūma. Tere Jisus xristos esegejā aldar üzülzi, duraindürgeyin tola hurŋarta jabadalta bolhon jūma. Zon xānā xānāha Jisus xristosoin hurgar dūlxaja jerhän jumā. Tixädä hurgartan burxanda xaxsa borū durāra jabaža, nügeltä jabadalā oxixojā durlā ügäi ulat, oro ügäi jūma ; tün dērhā bolžo, Jisus xristosoin hurŋar tede ulahi hanā zobön barahan jūma, tünhā bolžo tede ulat Jisus xristosogi ada-üzeçä hanatai bolhon jūma. Tīme ulahi egän¹⁾ oloñi, Jisus xristostoi zöb-ügäi mejetäi, nomdo hurŋāša, nomšo geži nertäi ulat, tīgät baiya ulat-ha baranha ülügär nom oilŋan dūrgeži jabanamda geži hanaža jabahan farisei ulat. Ene nomdo hurŋāša, nom oilŋon dūrgäsi ulat tiži jabahan-šgi, bujanša ulat biši, xari jürüdä nüdü meçeläsi ulat jabahan jūma. Jisustai zöb-ügäi mejetä ulahi Jisusi ada üzeçen xārā xarahār tünhi alaxaja zürxelzi, tere xara hanāya dūrgehän jūma. Arban xojar apostoli nege Juda Iskariot geži apostolin, Jisusagi xušin sagan xirxag möñgör tede ulatta zāža ögöhön jūma.

XVIII. Hurŋar.

Jisus xristosoin zobohon üzeçän xojari ušar. (Jézus Kr. szenvedéséről és haláláról.)

Jisus pasxa gāsi jeçe ödör baixada, üzeçän jūma. Jisus xristos, hūli üdešin idändä apostolnuhara hūxada, jamar-šgi itigehän xüntäi xaxason ügei, xamta jabaxab geži, tede apostolnuhā itigül-xäjä, xristosoin miçan šuha xojarta xürtelgein ariün nūsa ime zergär nomložo bütän toktöl xehän jūma : ulan talxan xeleme abät, tünä adislaža, apostolnutta : ene miñi beje geži xeleşi ögöhön juma, tīgät ajaxatai vinogradna ulān arixī abät : ene miñi nügel oxixin

¹⁾ egein helyett.

tola, atzahan šuhan gezi, apostolnutta zelhän jūma. Ene zergetä jūmai bütän toktōyoda χūni burzantai sine ujalain toktōl zehän zerge bütähän jūma. Jisus Xristos ene üdešin idāni hüldä χūn zerge-tjā tola, γαξsāra ondo bolžo, zalbaril zehän jūma, tīzädä esegejä zarγu duran zojarta bejā totzoso ögöhön jūma. Tīzä zeridän Juda, Jisusagi bariāt abāsazın tola, seregi ulahī dazülza asarhan jūma, tīgät tede seregin ulat Jisusagi bariāt, Kajafa gāši ayalakša lamada asarhan jūma.

Ene zeridä Petr apostol, zristosoin šabi-ju-s? gezi hurzada, ügäi, ügäi, bišib gehän jūma; tīgät tihänä tola hüldän jeze gem-sihän jūma.

Kajafahan Jisusagi Pilatta asarhan jūma, tīgät tende asarāt, tolyoi dēren dologonoin deli zatγurtai jūmar zehän zän-malγai ömötzöhön jūma; tīzi jerät kerestä zadahan jūma. Jisus zristos hüldä aminā χür: ai esege, γarta-šni amiszul hünehä ögönöm gezi zel-hän jūma. Izi zelhänin hülar amiszul hünehenin bejähän γaxasan γarhan jūma. Jisus zristosoin üzezädä naran zirtēhän, γazar zödöl-hön jūma, tīzä ziridä olon ülehän ulat γol oržo, bodohon jūma. Jisus zristosoin üzel tazil bolhon jūma: tere jün dērhä tīzi bolhon jūma-b gezädä, baiza nügelä tola möñzö üzeltä bolhon, baiza baran χūn büge-dän nügelä tola burzani ünēn zarγuta šüberigi dūrgezä doliōto tazil bolhon jūma.

XIX. Hurγar.

Jisus zristosoin ami orhoüi usar. (Jezus Kr. föltamadásáról.)

Jisus, zristosoin üzehäni hüilde, bejen zursakta zülhän jūma. Zöb ügäi mejetä ulahin, Xristosoin amiorzo zergein usar urdanhan zelhän χürin medehän jūmat-at, Jisus zristos tīzi zelhän χürnehär¹⁾ amiorzoi gezi, zarür tabihan jūma. Jisus zristos üzehänä hüilde γurbatzi ödörtö ami oröt, apostolnutta jerzi üzegdehän jūma, tīzädä apostolnuhin nüdärä zarγaha bolzo, γarara barīza üzät, ami oržo bodohonin usar itigel jada ügäi jūma; tīgät Jisus zristos, apostol-nudara döšo zonsoro jabahan jūma; tede apostolnutta baiza delzei degür baiza baran χūn bügededä ünēn bujañgi jabadal tarāza gehän jūma, nügeltä jabadalha borütulan terielülzä gehän jūma; tere nü-geltä jabadalā gemšülzä gehän jūma: tīzedä tede apostolnudi hur-

¹⁾ χür-net (szavak)-tól.

γari naγur šagnaža aban ügäi, ünärä oindo abhan χügi kerese zül-geži, cerkovito tōto boljon nilülzä geži zarlig bolhon jūma. Jisus χristos, kerese züχä zerge toktōxodo, esege, χöbün, ariün amisχul üneden burčan geži mañigi hurçahan jūma. Jisus χristos apostolnutta nügel tabiulça erçe χüsi ögöhön jūma, tigät jeçe çaiçalta, χüni ježi bolšo ügäi jūmaigi, burçanı χüsär, çexä χüsi ögöhön jūma.

Hüldän Jisus χristos apostolnuhä bidä oktorçodo degdeži çarhan jūma; tigät tünhä çoišo böri aldarta bolhon burčan-at, χün zergetä-at, baran baiça jūmaħa ülü dēre zergetäjär baiçāša jūma. Jisus χristos oktorçodo degdeži çarçada, apostolnutta sagi muçardasāra cerkovitojā-šgi, jamar-šgi χristosoin šažañta χünär çaçasan ügäi baiçab geži ama ögöhön jūma; tünhä çadna daçi hülin ödörtö amidašgi, üçehän-šgi ulahi šüçäjä daçin çazarta büža jerçäb geži, ama ögöhön jūma.

XX. Hurçar.

Ariün amisχuli apostolnud dēre bühani usar. (A szentlélek leszáll az apostolokra.)

Judei ulat zil böri burçanı nomi χüli ögöhön ödör jeçe ödörlöšö jūma; ene ödörin çada tede ulatta tabiçi ödör geži, nertäi baiçan jūma. Mön ene ödörin apostolnut, ariün nom uçānlaža oilçojin tola, ariün amisχuli abahan jūma, tigät tüni abçada apostolnut burçaçi böri inağlaça zergetäi bolhonā bejedä medehän jūma. Apostolnut ariün amisχuli abahar, zühen börin çelär çelelsetsihän jūma. Ene burçanı çairan çada tede apostolnudi baiça baran zondo jevañgelin hurçar tarāça gehäni tendeg bolhon jūma. Tizi baiçada ariün amisχulda hurçulhan ariün Petr gāši apostol böri ünētä hurçar çelzi, tere hurçarara olon χügi uçarulhan, jevañgelin üneden hurçarta itigülhän jūma, tiçedä çurba mañga çürçä zon χristosoin šažañda orohon jūma. Tigät tere Petr gāši-šgi biši-šgi apostolnudin burçanı χüsär burçanı jeçe çaira üzülen çehän jūmat; tedeni hurçar çada burçanı uçāndan oilçulça orulhan hurçar, time hurçarar tede apostolnut zoigi bügede bügedär χristosoin šažañda orulhan jūma. Ariün amisχul me-tere tabiçi ödörtö bulçan ilägdeçädä, burçanı çüsin χüli ögöhön me-tere ödör, burçan šine χüli dulçayin tola ilägdehän jūma.

A mongol nyelvnek négy főnyelvjárása van, u. m. : khalkha, csakhar, dzungari vagy kalmuk és burját. Azonban e négy nyelvjárás alapján véve annyira egységes, mint maga a mongol típus, melynek még árnyalata is alig van ; mert ugyanis ha egy a Gobitól éjszakra pásztorkodó khalkha mongol mellé odaállítanánk egy földmivelő csakhárt a khinai fal mellől, egy dzungarit vagy kalmukot a Volga partjáról és egy vadász burjátot a Bajkal körüli hegyekből, e négy egyén közt, leszámítva az arcz pirosabb, barnább vagy halványabb színét s az öltözetet, oly nehezen tudnánk különbséget tenni, mint négy tyuktojás közt.

Csaknem ugyan ezt mondhatnók nyelvöket illetőleg is, mert ha e négy egyén egymással való beszédét figyelemmel kísérvők, bizonyos szóhangok eltérő kiejtésén s egyes tájszókon kívül egyéb lényeges elütést alig észlelhetnénk. Tehát e négy nyelvjárás megkülönböztetésének alapja leginkább bizonyos betűk vagy szóhangok elütő kiejtésében s egyes (még törzsenként is mutatkozó) eltérő alakú és jelentményű, de csak gyéren különböző gyökű tájszóokban keresendő, míg az alaktani eltérés igen csekély, minél fogva mi sem volna könnyebb, mint a mongol nyelvet a népnyelv alapján egy becsületes írás segítségével egységessé tenni.

Mind ezen nyelvjárások közül mégis legtöbb eltérést mutat föl az éjszaki burját, melyet Castrén khorini (Bajkálon túl), tunkini és nyizsnyeudinira (Bajkálon innen) osztott. Az én forrásom egyszerűen éjszaki bajkalinak nevezi azon nyelvjárást, a melyben : *a*) a többi mongolságnak *k, k, č, ž, s, c, ž* mássalhangzóji *χ, š, ž, h, s, z*-re változván, s a *t, d, n, l* mássalhangzók pedig az *i* hatása folytán, *t, d, n, l*-re lágyúlnak, a melyben *β*) igen sok rövid önhangzó eltűnik s az esetragok sokszor igen összezsugorodnak, s a melyben *γ*) a személy-névmások különösen az igéknél egészen ragokká lettek.

Ezen éjszaki burját nyelvjárásban a mássalhangzók ezek : *k* (szótag végén), *χ, γ, g, h, j, ŋ | š, ž | t, d, d', s, z, n, ŋ | p, b, m | r, l, l'.*

K, š, t, s, p(b) kemények, *m, r* középek, a többiek gyengék ; kemény végű szóknál a rag kemény, gyenge végűeknél gyenge mássalhangzóval következik, középek után hol kemény, hol gyenge áll. *K, t* melyek a szó végén már *g, d* alakban is előfordúlnak,

önhangzón kezdődő ragok és képzők hozzá járultakor *g*, *d*-re gyengülnek; az *ñ* pedig hasonló körülmények közt *ñg*-re oldódik föl. A *t*, mely gyakran a többi mongolság *s*-ének felel meg, az *š* rag *v*. képző előtt el szokott esni ép úgy, mint az *s* a kalmukban a *č* rag előtt, péld. kalm. *teči* (*tesči*) «túrve», bur. *daša* (*datša* helyett) gyakorolva. *T* az *i* előtt különösen a genit. és accus. esetekben *h*-ra szokott változni, mit úgy lehet érteni, hogy a *t* előbb *s*-re *s* csak ebből változik *h*-ra (lásd a névragozási minták II. csop. γ) alatt. A vég *n*, mely e nyelvjárásban *ñ*-vel váltakozik, hol elesik, hol megmarad.

Az önhangzók, melyekre nézve ezen nyelvjárás a kalmukhoz áll legközelebb, a következők: *a*, *ä*, *e*, *i*, *o*, *ö*, *u*, *ü*; tehát van nyolcz rövid önhangzó, melyeknek ugyanannyi hosszú felel meg; az *i*-vel elül vagy hátul hangzó ikerönhangzókat alkothatnak. A többi három nyelvjárásban előforduló *q* (magy *a*), mely *a* és *o* közti hang, az én forrásom szerint nincs megkülönböztetve s így a helyett hol *a*, hol *o* áll. Önhangzóira nézve azért mondtam e nyelvjárást legközelebb állónak a kalmuk nyelvhez, mert a khalkha mongol irodalmi nyelvnek kétszótag *s* γ , *g*, *j*, által jelölt hosszú önhangzói összevonva csaknem mindig azonosak mind két nyelvjárásban pl.

irodalmi :	khalkha :	burját, kalmuk :
<i>aɣola</i> hegy	<i>ölq</i>	<i>ūla</i>
<i>idegen</i> étek	<i>idē</i>	b. <i>idān</i>
		k. <i>idān</i>
<i>kerije</i> varju	<i>keriē</i>	b. <i>χerā</i>
		k. <i>kerā</i>
<i>šibaɣon</i> madár	<i>šobō</i>	b. k. <i>šobūn</i>
<i>saɣo-</i> ülni	<i>sō-</i>	b. <i>hū-</i>
		k. <i>sū-</i>
<i>zaɣon</i> száz	<i>zōn</i>	b. k. <i>zūn</i>
<i>baraɣon</i> jobb	<i>barōn</i>	b. k. <i>barūn</i>
<i>baɣo-</i> leszállani	<i>bō-</i>	b. k. <i>bū</i>
		stb.

Az önhangzók sorakozására nézve e nyelvjárás majd a kalmukhoz, majd a khalkhához közeledik inkább; a kalmukhoz abban, hogy *a*, *e* önhangzós szótagokra közvetlen *u*, *ü* önhangzók következhetnek, míg a khalkha kiejtés szerint inkább *o*, *ö*,

minthogy ez utóbbiban az *u*, *ü*, kezdő szótagon kívül egyebütt gyéren fordul elő; a khalkhához közeledik a burját abban, hogy a önhangzós szótagra leginkább *a* *s* *o*-ra leginkább *o* szeret következni, pl. burj. khal. *abxa* veendő, *olxo* lelendő, *bolxo* leendő, bur. törzö khal. *törökö* születendő, míg a kalmukban *abxu*, *olxu*, *bolxu*, *törökü* stb. Átalában a burját az egyhangusítás felé hajlik, innen a többi nyelvjárásbeli *alázi* öleve, *bäriži* fogva, *bolokci* lévő, *törökci* szülő, születő, *zorikci* tiltó stb. szók a burjátban *alaža*, *bariža*, *bolšo*, *töröšo*, *zoriošo* stb. alakot öltenek.

Az én forrásom szerint az *ä* és *e* a szóban lévő nyelvjárásban nincs megkülönböztetve, azonban a kalmuk kiejtés és Castrén észlelete után határozottan kimondhatjuk, hogy a nehéz *ä*-nek leginkább képzőkben és ragokban van helye, míg egyebütt *s* így köthangzóul csak a közép *e* a helyes így: *gertä* házba, házban, *xelxä* mondandó, de *xelen ügäi* mondatlanul. Maga a khalkha nyelvjárás a nehéz *ä*-t az *a* fölhangúsításán kívül szintén csak hangsúlyos képzőkben és ragokban alkalmazza.

NÉVSZÓ.

A névszók a burját nyelvjárásban is épen úgy, mint a többi mongolságban, végződhetnek mindenféle önhangzóra és a következő mássalhangzók valamelyikére: *k(g)*, *ñ*, *t*, *d*, *n*, *m*, *r*, *l*.

E szerint a névszók mind a többes képzése, mind a ragozás tekintetéből két csoportra, az önhangzón és mássalhangzón végződők csoportjára oszthatók.

A legáltalánosabb többesképző a *t* (*d*), mely az *n*-en kívül egyéb mássalhangzón végződő szókhoz *u*, *ü* köthangzó segítségével járul, míg az *n* végzetnek egyszerűen helyébe lép így: *buržan* isten: *buržat*, *nojan*, úr, elöljáró: *nojat*, *xān* király: *xāt*, *xöbün*, gyermek; *xöbüüt*, *barlak* szolga; *barlaγ-u-t*, *serek* sereg: *seregüt*, *nom* tudomány: *nom-u-t*; *ul-a-t* emberek (ismeretlen gyökből); *ger* ház: *ger-ü-t* stb. Az önhangzón végződőkhez a többi nyelvjárás szerint *s*-nek kellene járulnia, de az *s* e nyelvjárásban *h*-ra változott, *h*-val pedig szó nem végződhetvén, e nyelvjárás úgy segít magán, hogy a *h*-hoz *u*, *ü* köthangzóval hozzá adja a *t* rendes többes képzőt, így: *bara-h-u-t* tigrisek, *juma-h-u-t* holmik, *düre-h-ü-t* képek, alakok, *üile-h-ü-t* tények, ügyek stb. Ilyen ket-tőzött többes a khalkha népnyelvben is fordul elő, mint: *ere-s-öd*

férjek, *χā-d-o-d* királyok, mely utolsó a burjátban is megvan *χād-u-t* alakban.

Hogy *ödör* (nap) a többesben *ödör-h-ü-t* s nem *ödör-ö-t*, annak lehet betudni, hogy a *h-u-t*, *h-ü-t* többesképzőnek mivoltát a nép nem érti már s így azt mint önálló képzőt alkalmazza.

Apostol-nut (apostolok), *lama-nat* (papok), *šabi-nat* (tanítványok) szóknak többes képzője az irodalmi *burγannuγot* (istenek, istentársak)-ra emlékeztet, melyben *nuγot* nem más mint *nuķör* (több. *nuķöt*), «társ» szó többesének változata. *Lama* (pap), *šabi* tanítvány, valamint minden okos lénynek önhangzón végződő neve a többi mongolságban *nar*, *ner* (*när*) (többesképzőt vesz föl. Ezen éjszaki burját nyelvjárásban csupán egy szót (*inaglašinar*, szeretők, öntöttek) találtam e képzővel. Castrén Schiefner A. által kiadott nyelvtana szerint a *nut*, *nüt* többesképző a török eredetű (?) *lar*, *lär* képzőnek *nar*, *ner* változatából állott volna elő.

Végre *burγašol* istenek (*burγän*-ből) szintén különös többesképzőt mutat, melynek hasonmását a khalkha népnelvben *urq-öl* művészek (*urqn*-ből) mutatja, s alig ha nem *ölγan* (gyülekezet, összeség) szónak a rövidülete.

A *-tai*, *-täi*, *-toi*, *-töi* melléknév végzetű főnevek többese ugyanaz, mint a többi mongolságban t. i. *-tan*, *-tän*, *-ton*, *-tön* alakot ölt a főntebbi végzet, így: *amitai* étellel bíró; *amitan* élő lény, állat, állatok, *öritöi* adós. *öritön* stb.

A névragozás.

A nominativusnak esetraga nincsen.

A genitivus ragja rövid vagy ikerönhangzón végződő szónál *in*, a hosszú vagy összevont önhangzón végződőknél *gi* (kh. *gin*) a mássalhangzón végződőknél *i* (kh. csak *n* után, különben *in*) s néha *a*, *ä*, mely a többi nyelvjárásban is előfordul.

A dativus-locativus ragja önhangzón és gyenge mássalhangzón végződőknél *da*, *dä*, *do*, *dö*, *du*, *dü* a kemény mássalhangzón végződőknél *ta*, *tä*, *to*, *tö*, *tu*, *tü* s a *χa* *χä* stb. végű igeneveknél *ja*, *jä* mint az irányulás tulajdonképi ragja, mi azt mutatja, hogy hajdan e két eset különböző raggal birt.

Az accusativus ragja az önhangzón végződőknél *gi*, a mássalhangzón végződőknél *i*; az *n* végűeknél vagy csupán az *n* ele-

sése vagy egyszersmind a *gi* hozzájárulása által áll elő az accusativus. Különösen élettelen tárgyakkal, kivált ha azok partitiv értelemben vétetnek, az accusativus ragja elmaradhat ép úgy, mint a többi nyelvjárásban.

Az ablativus ragja rövid önhangzón végződőknél *aha*, *ähü* (*oho*, *öhö*), mely a szó végönhangzójával egy hosszú önhangzóvá vonatik össze, hosszú vagy ikerönhangzón végződőknél *raha*, *gähü* (*roho*, *göhö*), mássalhangzón végződőknél pedig *ha*, *hä* (*ho*, *hö*). Ezen rag a többi nyelvjárásban *asu*, *äsü* v. *as'*, *es'*, *qs'* az irodalmi nyelvben pedig *ece*.

Az instructivus ragja ép úgy, mint a többi nyelvjárásban *ar*, *är*, *or*, *ör*, mely a szó rövid véghangzóját megnyújtja, a hosszú végönhangzó után *γ*, *g*-t kiván, a mássalhangzón végződőkhöz egyszerűen hozzátapad. Az *n*, *ñ* végűek e mássalhangzók elhagyása után szokták e ragot fölvenni. Az ikerönhangzók vég *i*-je ezen rag fölvételekor *j*-vé válik.

A comitativus ragja *tai*, *täi*, *toi*, *töi*, mely voltaképen nem egyéb, mint a birtokos melléknév képzője; az irodalmi nyelvben *luga*, *lügä*, mely helyett a többi nyelvjárásban *la*, *lä* s *lar*, *lär* (*n-ar*, *n-är*) fordul elő.

Névragozási minták.

I. csoport.

a) nom.	<i>aχa</i> bátya	β) <i>abχa</i> vevés	γ) <i>delyei</i> föld, világ	δ) <i>dū</i> öcs
gen.	<i>aχa-in</i>	{ <i>abχa-in</i> <i>abχin</i>	<i>delyei-n</i> ¹⁾ (kh. <i>delēke-j-in</i>)	(kh. <i>dū-g-i</i> (kh. <i>dū-gin</i>))
dat.	<i>aχa-da</i>	<i>abχa-ja</i>	<i>delyei-dä</i>	{ <i>dū-dü</i> <i>dü-dä</i>
acc.	<i>aχa</i>) <i>aχa-gi</i> }	{ <i>abχigi</i> (kh. <i>abχa-igi</i>)	{ <i>delyei</i> <i>delyegi</i> <i>delyeigi</i>	{ <i>dū</i> <i>dū-gi</i>
abl.	<i>aχāha</i>	{ <i>abχāha</i> (kh. <i>abχās'</i>)	<i>delyeigähü</i>	<i>dū-gähü</i> (kh. <i>dū-gäs'</i>)
instr.	<i>aχār</i>	<i>abχār</i>	<i>delye-j-är</i> (kh. <i>delēkei-ger</i>)	<i>dū-g-är</i>
com.	<i>aχa-tai</i>	<i>abχatai</i>	<i>delyei-täi</i>	<i>dütäi</i> .

¹⁾ Az egyszerű *i* végűek is csak *n*-et kapnak, pl. *χeläši-n* (mondóé, mondásnak).

II. Csoport.

a) nom.	ulat emberek (<i>χöbüt</i> gyer- mekek)	β) <i>ger</i> ház (<i>aimak</i> néptörzs)	γ) <i>χün</i> ember (<i>zon</i> nép)	δ) <i>burčan</i> isten (<i>zań</i> erkölcs)
gen.	{ <i>ulah-i</i> (kh. <i>ulos-īn</i>) <i>χöbüh-i</i>	{ <i>ger-i</i> (kh. <i>ger- in</i>) <i>ger-ä</i> (<i>aimaγ-a</i>)	<i>χün-i</i> <i>χün-ä</i>	<i>burčan-i</i> (<i>zań-g-i</i>)
dat.	ulat-ta (kh. <i>ulos-tö</i>)	<i>ger-tä</i> (kh. <i>ger- tö</i>)	<i>χün-dü</i>	<i>burčan-da</i>
acc.	{ <i>ulat</i> <i>ulah-i</i> (kh. <i>ulos-īgi</i>)	{ <i>ger</i> <i>ger-i</i> (kh. <i>ger- īgi</i>)	<i>χü</i> <i>χü-gi</i> (<i>zo-igi</i>)	{ <i>burča</i> <i>burča-gi</i>
abl.	ulat-ha (kh. <i>ulos-qs</i>)	<i>gerhä</i> (kh. <i>ger- es'</i>)	<i>χün-hä</i>	<i>burčan-ha</i> (kh. <i>burčan- as'</i>)
inst.	{ <i>uladar</i> <i>ulahar</i> (kh. <i>ulos-qr</i>)	<i>gerär</i>	<i>χü-här</i> (<i>zon-or</i>)	<i>burčär</i> (<i>zań-γ-ar</i>)
com.	ulat-tai	<i>ger-täi</i>	c. <i>χün-täi</i>	<i>burčantai.</i>

A melléknevekről csak annyit jegyezzünk meg, hogy a származottakat a *tai*, *täi*, *ša*, *šä*, *šo*, *šö*, a kicsinyítetteket pedig a *čan*, *χan*, *χon*, *χön* és *šik* képzőkről ismerhetjük föl. A fokozás elötét, alliteratio, ismétlés és mondattani szerkezet által fejeztetik ki, úgy mint a többi mongolságban, pl. *jeγe hain*, nagyon jó; *sap saγan*, igen fehér; *γabγara* igen v. egészen fekete; *baγa-baγa*, igen kicsiny, *naran haranha ülügär jeγe* a nap a holdnál sokkal nagyobb; *baranha (bügedähä) hain* a leg- vagy legeslegjobb. Sem jelzői sem mondományi minőségben nem ragoztatnak, hanem csak ha főnév helyett állanak. Igehatározóvá az instructivus ragja által lesznek, pl. *böγö* erős; *böχör* erősen; *hüzektäi* buzgó; *hüzektäjär* buzgón; *hain* jó, *mü* rossz, *böγö* erős melléknevekből az igehatározók: *haisa* jól, *müsa* rosszul, *böχösö* erősen. Ezen

sa, sū, so, sō a so v. sō (ban, ben cf. kh. *do-to* belső) névutóval függhet össze.

A számnevek ugyanazok, mint a többi nyelvjárásokban; *zan*, *χän*, *χon*, *χön* képző által kicsinyítettnek; *-taxi*, *-txi* (kal. *dukēi*, *dükēi*, khal. *doγar*, *dögär*) képző által az alapszámok sorszámokká válnak, a midőn is a vég *n* elesik, pl. *nēge-txi* (gyakoribb *türüni*), *χojar-taxi* (2-dik), *χurba-txi* (3-dik), *dörbö-txi* (4-dik), *taba-txi* (5-dik *tabon*-ból), *zorγo-txi* (6-dik), *dolō-txi* (7-dik), *naima-txi* (8-dik), *jehetxi* (9-dik), *arba-txi* (10-dik). Az osztók, mint a többi nyelvjárásban, itt is *γat*, *gät*, *γot*, *göt* v. *at*, *ät*, *ot*, *öt* képző, vagy csupán az alapszámok istmétlése által lesznek, a midőn a többtől eltérőleg a burját a másodikat az instructivusba teszi pl. *nēge nēgär* (khal. *nējē-nēge*) egy-egy, *dolōn-dolōγar* hét-hét. A gyűjtők képzője az általános *ulan*, *ülän*, pl. *χoj-ulan* ketten, *dörb-ülän* négyen. *Daxin* (szor, szer) *dabγar* (rét) utántétele által az ismétlő és sokszorozó számokat kapjuk.

A személy-névmások, leszámítva a hangtani átmenetet, ugyanazok, mint a többi nyelvjárásban: *bi* (én), *ši* (te, kh. *či*), *bidü* (mink), *ta* (ti). A harmadik személyü névmás helyett itt is, mint a többi nyelvjárásban, *ene* (ez), *tere* (az) mutató név mások szerepelnek. A személynévmások így ragozthatnak:

nom.	<i>bi</i>	<i>ši</i>	<i>bidü</i>	<i>ta</i>
gen.	<i>miñi</i>	<i>šiñi</i>	{ <i>manai</i> <i>mañi</i>	{ <i>tanai</i> <i>tañi</i>
dat.	{ <i>namada</i> <i>namda</i> <i>nada</i>	{ <i>šamada</i> <i>šamdu</i>	<i>manda</i>	<i>tanda</i>
acc.	{ <i>namai</i> <i>namagi</i>	{ <i>šamai</i> <i>šamagi</i>	<i>mañi</i>	<i>tañi</i>
abl.	{ <i>namāha</i> <i>nadaha</i>	{ <i>šamaħa</i>	{ <i>manaha</i> <i>manħa</i>	{ <i>tanaha</i> <i>tanħa</i>
instr.	{ <i>namalar</i> <i>nadalar</i>	<i>šamalar</i>	<i>manar</i>	<i>tanar</i>
com.	{ <i>namtai</i> <i>nadatai</i>	<i>šamtai</i>	<i>mantai</i>	<i>tantai</i>

Hogy a harmadik személyü névmás valamikor az *egün*, *eün*, *ün*(*ö*) volt, mutatja a nyizsnyeudini *öhön*, (pl. *öhöt*, *ök*) tájszón kívül az, hogy *ene*, *tere* minden nyelvjárásban csak *ün* segítségével ragoz-

ható így: gen. *en-ün-i* ez-é, *ter-ün-i* v. *t-ün-i* az-é; dat. *en-ün-dü*, *ter-ün-dü* v. *tündü*; acc. *en-ün-i*, *ter-ün-i* v. *t-ün-i*; abl. *en-ün-hä*, (*enänhä*) *ter-ün-hä* v. *t-ün-hä*; instr. *en-ünär*, *en-ü-g-är*, *ter-ün-är*, *ter-ü-g-är* v. *t-ü-g-är*; com. *en-ün-täi*, *ter-ün-täi*, *t-ün-täi*. A többesben az *ede* és *tede* úgy ragoztatnak, mint az *n* végű nevek.

Birtokos névmásul e nyelvjárásban is a személyes-névmások genitivusa szolgál, mely minden változás nélkül a birtokszó eléjő, ha a nyomaték a birtokoson van és a birtokszó esetragjai után függed, ha a nyomaték a birtokon van.

Tehát a birtokragozás semmi nehézséggel nem jár, pl. *mañi oktorγodoxi esege mañi örigi öxin çairla* égbeli atyánk a mi vétkeinket elengedni kegyeskedjél: *šini öltök çar* a te bőséges kezed, de *naidaxada-mñi (mñi)* reménylésemben, *hanā-mñi böri amar bolno* gondolatom egészen nyugodt lesz; *nügel-mnai arilçan çairla* vétküncet megtisztítani kegyeskedjél stb. A névmások, valamint egyéb szók genitivus esetéhez a *çi* (kalm. *ki*, khal. *ki*) szócskát adván a független vagy önálló birtokos áll elő így *miñiçi* az enyém, *šiniçi* a tiéd, *çen-ü-çi* kié? *çaiñiçi* a királyé.

A tulajdonképi harmadik személyű névmás hiányozván, az *en-ün-i* (ez-é) és *ter-ün-i* (az-é) genitivushasználatik a birtokosharmadik személyének megjelölésére, a midőnis a birtok szorosabb meghatározására vagy nyomatékositására a népnyelv minden nyelvjárása azon szócskát használja, melyet a nyelvtanirók alanymutatónak nevezgettek, mely azonban nem egyéb, mint névmutató (*az*, *a* értelemben). Ezen szócska a mongol irodalmi nyelvben *anu*, *inu*, míg a népnyelvben *n*, *ni*, *ne*, *an*, *on*, *en*, *ön* alakban függed minden esethez. A burját nyelvjárásban ezen névmutató önhangzón végződő esetekhez *n*, mássalhangzón végződőkhez pedig *in* alakban járul. A genitivus *n*-je s az acc. *g*-je ezen elem hozzájárultakor elesik, pl. *jūmain* (*jumagi-n*) «holmiját, a holmit», *ulad-in* (*ulat in*) emberei(k), az emberek; *çarta-n* kezében, a kézben; *çarar-in* keze v. a kéz által, *çarha-n* kezétől a kéztől, *çartai-n* kezestül együtt stb.

Azonban tudnunk kell, hogy a mongolságban a birtokviszonynak ilyszerü megjelölése csak akkor lehetséges, ha a birtokos nem alanya a mondatnak, vagyis ha a mondat igéjének személye különbözik a birtokos személyétől, ellenkező esetben az úgynevezhető alanyi birtokragozás használtaik, mely szerint a

birtokosnak melyik személybeliségét a mondat alanya mutatja pl. «én szeretem apámat, ti szeretitek anyátokat, ők szeretik bátyjukat» féle mondatokban az apámat, anyátokat, bátyjukat birtokviszonyt a mongol nyelv szerént nem lehet *miüi, taüi, tedeni* genitivusok vagy *n, in* mutató elem által kifejezni, hanem alkalmazni kell az alanyi birtokragot, mely minden személyre egy, így: *bi esege-jā inaglanam, ta eze-jā inaglanata, tede aza-jū inaglana*; de *tere šini geri χū inaglana* ő a te feleségedet kedveli, mert a birtokos személye nem alanya a mondatnak.

A mongolok hiányos írása az alanyi birtokragot *jan, jān, ban, bān* és *γan, gān* alakban mutatja, mert a *joγan, jōgān* már össze van téve a *ji (gi)* accusativus ragból és *γan, gān* alanyi birtokragból, mely szerént alig tévedünk, ha ennek alapjául a régi *egün* harmadik személyes névmást tekintjük. A népnyelv szerént ezen rag *an, ān*, mely a nominativust kivéve minden esethez járulhat, a midőn is az összetalálkozó önhangzók egy hosszúvá olvadnak s igen gyakran az accus. *g*-je is elesik, péld. *aza-igi-an, azaiγan, azān* (accus.) *aγadō-an, aγadān* (dat.). A burját nyelvjárásban ezen rag *n*-jét vesztvén a legtöbb esetben csupán a hangzó nyújtása kellene, hogy e rag jelen voltát mutassa, s így ezen nyújtást meg is tartottam, habár a forrásom ezt nem is teszi.

Rövidség okaért példával mintegy képletileg fogom e rag összezsugorodásának módját föltüntetni.

Névszók alanyi birtokraggal:

a) nom.	(öriö) <i>aza</i> kinek-	β) <i>dū</i> öcs	γ) <i>ulat</i> ²⁾ emberek, tör-
	kinek saját bátyja		hön szülött
gen.	<i>aza-j-ā</i> (<i>aγ-i(n)a-n</i> , kal. <i>aza-in-an</i> , kh. <i>azainγan</i>)	<i>dū-j-ā</i> (<i>dū-gi-ä</i>)	<i>ulah-ā</i> (k. <i>ulus-in-</i> <i>an, ulati-a, ulah-</i> <i>ia</i>)
dat.	<i>aza-dā</i> (k. kh. <i>aza-</i> <i>dān</i>)	<i>dūdā</i>	acc. <i>idem</i> , acc. gen. <i>törhön-ö</i> (<i>törhön-i-</i>
acc.	<i>aza-j-a</i> (<i>azaγi-a(n)</i> (k. kh. <i>azaigi-an</i> = <i>azai-γan, azān</i>)	<i>dū-j-ā</i> ¹⁾	<i>ä(ö)</i> stb.

1) De *zān*-ből *χār-a*, ch. *χā gi-a* helyett.

2) Ilyenek: *χöbüt*,
gen. acc. *χöbühä*.

abl. <i>aḡāhā</i> (k. kh. <i>aḡāsān</i>)	<i>dū-gā-hā</i>
instr. <i>aḡāra</i> (<i>aḡārān</i>)	<i>dū-gārā</i>
com. <i>aḡata-ja</i> (k. kh. <i>aḡa-taiḡan</i>)	<i>dū-tā-j-ā</i>

bátyástól.

Visszatérő névmás (reflexivum) e nyelvjárásban kettő van, u. m. *ör*, *ör* (irodalmi *öber*) és *beje* (test) s mind a kettő úgy alak mint használat tekintetében egyezik a khalkha népnyelvével, s mind itt, mind amott alanyi birtokosragot¹⁾ vesznek föl; *ör* leginkább a genitivusban, *beje* a többi esetekben s nevezetesen az accusativusban használtatik. *ör*-nek genitivusa alanyi birtokos raggal *öriö* (kh. *ör-in-ken*) s utána a birtokot jelentő szó birtokos ragot nem kap, pl. *örijö jumagi* magam, magad stb. holmijét, *örijö nerein tola öröšö* a magad neveért irgalnazz, *öriö durār jerhän* ön szántából jött, *bejā* (acc.) *bariža jaba* tartóztasd magad, *bejähü(n) doro* a magamnál, magadnál stb. alább való.

A *kérdő-névmások* közül *zen* (kh. *ken*, kalm. *ken* ki, kicsoda) személy, *jün* (mi, kicsoda) dolog, tárgy után kérdez s mindkettő rendesen ragoztatik; *jün* az acc. instr. és comitativus esetekben *n*-jét veszti.

Ali(n) («hol, ubi, vagy aut») «melyik» értelemben főnevet kíván maga után s kettő- vagy többről használtatik.

A kérdő és mutató névmásoktól származó névszók, melyek milyenséget és mennyiséget jelentenek, ezek: *jamar* milyen! *ime* (kh. *eime*) ilyen, *tíme* (kh. *teime*) olyan; *χödüi* (kh. *kedöi*) mennyi? *edüi* ennyi, *tedüi* annyi stb. Mind ezek mind a főntebiek után a *šgi* (*šigi*, kh. *či*, *čigi*) «is» kötszót adván kapjuk a határozatlan névmásokat, így: *zen-šgi* bárki, mindenki, *jün-šgi* bárnai, *alin-šgi* bármelyik, mindenik, *jamar-šgi* bármilyen, mindenféle, *tíme-šgi* minden olyanféle, *χödüi-šgi* bármennyi, mind. A *šgi* minden eset után állhat, pl. *alinhan-šgi* mindenik közöl. Tagadó igével senki, semmi, semminő, semennyi értelmet kapnak, pl. *jü-šgi üzä ügüib* semmit sem láttam.

¹⁾ De mondhatni *örtö-šüi*, *örtö-müi tuhatai boljo* magadnak, magamnak hasznos lesz.

Igeszó.

Az *igeszó* úgy a mint van, tehát a pusztá igető a burját nyelvjárásban épen úgy, mint az egész mongolságban és török-társágban a parancsoló mód egyes 2-dik személyeként lép föl és alakjára nézve egyéb szóktól miben sem különbözik, végződhetik, mint a névszó, ön- vagy mássalhangzóra, miért is az igéket szintén két csoportra, az ön- és mássalhangzón végződők csoportjára oszthatjuk. A pusztá igetőből készülnek α) a különféle igealakok és β) a részesülők, igenevek és állapotjegyzők, melyekből aztán személyragozás és összetét által előállanak a módok és idők.

Az eredeti igék jelentmény szerint átható igék vagy közép igék; mind ezekből *-gda*, *-gdü* illetőleg *a-gda*, *e-gdä*, *o-gda*, *ö-gdä*, *u-gda*, *ü-gda* képző hozzáadása által szenvedő igék lesznek, péld. *ala-gda*, *aba-gda*, *ol-ogda*, *ög-ö-gdä*: *alä*- ölni, *ab*- venni, *al*- lelmi, *ög*- adni igékből.

ül, *ül* képző által a többtagú, rövid önhangzón végződő átható igékből mivellető (megengedő s így szenvedő), a közép igékből pedig átható (és megengedő) igék lesznek, pl. *alül* (*alä*-ölni), *bariül*- (*bari*- fogni), *idül* (*ide*- enni), *orül* (*orö*- bemenni) stb. Néha a rövid önhangzón végződő több tagúaknál csak a véghangzó nyújtása helyettesíti az *ül-ül*-t, pl. *untarä* eloltani (*untarä*-kialudni).

Az egytagú mássalhangzón végződökhöz *ül*, *ül* helyett *γa*, *gä*, *γo*, *gö* (*χα*, *χä*, *χο*, *χö*) járúl, pl. *γar-γa*- kimeneszteni (*γar*-kimenni stb.), *bol-γo*- létesíteni (*bol*- lenni), *bot-γo*- fölkelteni (*bot*-, *khal. bos*- fölkelni) stb.

Az iker vagy hosszú önhangzón végződökhöz *lγa*, *lgä*, *lγo*, *lgö* járúl, pl. *hü-lγa* ültetni (*hü*- kh. *sö*- ülni), *bü-lγa*- (*bü*- leszál-lani), *bai-lγa* állítani (*bai*- állani). Az önhangzón végződő egytaguakhoz akár *lγa*, *lgä*, akár *γul*, *gül* járúlhat, pl. *γe-lgä* csinál-tatni v. *γe-gül*-.

r vagy *-ra*, *-rä* képző által átható igékből közép vagy szenvedő értelmű igék lesznek, pl. *ebde*- elrontani, *ebde-rä*- v. *ebder*-elromlani, *unta*- aludni, *untarä* kialudni stb.

-lsa, *-lsä*, *-lso*, *-lsö*, képző által származnak a kölcsönös vagy együtttható igék, pl. *ala-lsa*- egymást vagy együtt ölni, *γele-lsä* vagy

γelse- együtt beszélgetni (*γelě-* szólni, beszélni), *tono-lso-* egymást fosztogatni. stb.

Részesülő a burját nyelvjárásban négy van.

α) A jelen vagy általános idejű n. agentis képzője *kši* (*kša*, *kšä*, *kšo*, *kšö*, kal. khal *kči*), mely a rövid önhangzón végződő ige-tökhöz egyszerűen, a hosszú vagy ikerönhangzón végződőkhez *γa*, *gä*, *γo*, *gö* szótag, a mássalhangzón végződőkhez pedig *a*, *ä*, *o*, *ö* köthangzó segélyével járúl, de a mely a *k* kiesésével leginkább *āša*, *āši*, *āšä*, *ōšo*, *ōšö* (*γaša*, *gäša* stb.) alakban jelentkezik, péld. *alāša ölö* (*ala-kša*) *ab-āša* vevő, kapó (*ab-a-kša*) *med-āši* tudó (*mede-kši*) *med-āšä* id.; *gāši* mondó (*ge-*) *bol-ōšo* való, lévő (*bol-o-kšo*) *bai-γaša* álló, lakó, lévő (*bai-γa-kša*).

β) A végzetlen múlt vagy tartós idejű n. agentis képzője rövid önhangzón vagy mássalhangzón végződő igéknél *ā*, *ä*, *ö*, *ō* hosszú vagy ikerönhangzón végződőknél *γa*, *γä*, *γo*, *γö*, péld. *abā* vevőben, kapóban lévő (*ab-*), *alā* ölöben lévő (*alā-*), *ögö* adásban lévő (*ög-*), *hū-γa* ülőben lévő (*hū-*); *bai-γa* állóban levő (*bai-*) *γě-gä* tevőben levő (*γě*) stb.

γ) A végzett múlt idejű n. agentis és n. acti képzője *han*, *hän*, *hon*, *hön* (a többi mongolságban *ksan*, *ksän* vagy *son*, *sen*, *sön*), mely előtt az ige rövid végönhangzója eleshetik, a mássalhangzón végződők pedig köthangzót vehetnek föl, pl. *jere-hän*, *jerh-än* jött, *abhan*, *abahan* vett, kapott, *ögöhön*, *öghön* adott, *zurhan* írt stb.

δ) A jövő idejű n. agentis és n. agendi képzője *γa*, *γä*, *γo*, *γö*, *γu*, *γü*, mely az előbbivel egyenlő módon járúl az ige-tökhöz, péld. *γarγa* a ki nézni, látni fog, nézendő (*γarä-*), *abγa* veendő, *jerγä* jövendő, *baiγa* állandó, *ögö* (*ögγö* helyett) adandó stb.

Az α) γ) δ) alatti n. agentisek egyszersmind n. actionisul szerepelnek, a ζ) alatti e minőségben nyomaték végett a *zerge* (szer, sor) névszót szokta maga mellé venni, péld. *hula jabγa zerge* henye (üres) járás, henyéles, *γarγa ügäi zerge* a ki nem menés, 'át nem hágás stb.

Állapotjegyző (gerundium) szintén négy van; az 1-ső egyidejűségi ger. ragja *n*, mely az önhangzón végződő ige-tökhöz egyszerűen, a mássalhangzón végződőkhez pedig *a*, *e*, *o*, *ö* köthangzó segélyével járúl, pl. *ab-a-n* véve, *jere-n* érkeve, jöve, *biši-n* irva, *bol-o-n* léve, *ala-n* ölve, *ög-ön* adva stb. A 2-dik vagy módhatározó ger. képzője önhangzón és gyenge mássalhangzón vég-

zódó igetőknel *ža, žä, ži, žo, žö*, a kemény mássalhangzón végződőknel pedig *ša, šä, šo, šö*, pl. *hana-ža jabä* gondolva járj, *χulu-ža ablopva* vedd el, *jä-ža* mittéve, hogyan? *heriži jaba* örizkedvé járj, óvakodjál, *medül-ži jabä* tudatva járj = engedelmeskedjél, *muxarda-ža bolço* végződve leendő, végződhető.

A kapcsoló ger. képzője rövid önhangzón és mássalhangzón végződő igéknél *āt, āt, ōt, ōt* hosszú és ikerönhangzón végződőknel *rat, gät, rot, göt*, pl. *āt* léve (*a-* mutató elemből), *ab-āt* véve, miután vett; *bol-öt* léve, *tigāt* aztán (*teingät* úgy mondva).

A határvető ger. ragja *sāra, sārä, sēro, sōrö*, melynek a többi nyelvjárásban *talä, telē* felel meg. Ezen rag előtt az önhangzón végződő igék *n*-et is vehetnek föl, pl. *üze-n-sārä* halálaig, míg meghal; *dōši çon-sōro jabahan jūma* ötven hálásig (napig, *çon-* hálni) járt; *tisārä* (*teingetel'*) míg úgy mondott = mire stb.

Az igetöböl egyenesen képeztetnek még: *a*) az 1-ső végzett jelen idő egyes és többesz. harmadik személye *ba, bä, bo, bö* képzővel, s ebből *l* hozzáadással a föltételes mód aoristusának 3-dik vagy általános személye, pl. *botço-bo* ő felkeltett (én láttam), *gegerülbä* ő fölvilágosított (én láttam), *bol-bo-l* ha lesz; *β*) *lai, läi, loi, löi* képzővel a 3-dik végzett jelen, mely az általános ismert tényt fejezi ki, péld. *ab-lai* ő vett (a mint tudva van), *bol-loi* ő lett (a mint tudva van), *biläi, beläi* volt, vala (*bi* hiányos igétől). *γ*) S végre a föltételes mód aoristusának 3-dik személye *ha, hä* képzővel, mely helyett azonban a *bolha*, vagy *bolbol* segédigéből s a tartós idejű *n*. angentisből való összetétet használtatik így: *ögö bolbol* ha ad, *abä bolbol* ha vesz, vagy veszel, veszek stb.

A módok, idők származása és a személyragozás.

A puszta igetőhöz *-ktun, -ktün*, személyragot adván, kapjuk a parancsoló többes 2-dik személyét, *turái, tügäi, toroi, tögöi* hozzáadása által pedig ugyanezen mód egyes és többes 3-dik személyét így: *ala-ktun* öljetek, *ög-ö-ktün* adjatok, *ala-turái* öljön ő, öljenek ők, *ök-tögöi* (ög-) adjon ő, adjanak ők.

Az 1-ső (*a*) *n*. angentis *jūma* (holmi) melléklettel adja az 1-ső vagy tartós jelen 3-dik személyet, melyhez járúlnak a többi személyragok, pl. *tede jūma baran sötçörhö çar-āša jūma* azon dolgok mind az ördögtől származnak (származó holmi); *burçan amigi-*

šhi xadalyaša abša jabāša jūma isten a te életedet folyvást védelme alatt tartja, *tīzi dūdāša jūmab* mindig így kiáltok.

A 2-dik (β) n. agentishez *b, š, bda, bdä, ta, tã* személyragokat, melyek a személy-névmások rövidületei, adván, kapjuk a végzetlen vagy tartós multnak egyes és többes sz. 1-ső és 2-dik személyeit, a 3-dik személynek nincs ragja, így: egyes 1-ső szem. *alā-b* ölok vala, *ögö-b* adok vala, 2-dik szem. *alā-š* ölsz vala, *ögö-š* adsz vala; többes 1-ső szem. *alā-bda, ögö-bdä*, 2-dik szem. *alā-ta, ögö-tã*; 3-dik személy *alā, ögö*, tehát maga a n. agentis. Ezen n. agentis mellett *beläi* segédigét személyragozván, a végzett múlt időt kapjuk, így: *urđan xelã beläi-bidü* az előbb beszél-tünk volt. Ugyan ezen n. ag. a *bolbol* «ha lesz» segédigével adja a minden személyü és számú aoristust a föltételező módban így: *alā bolbol, ögö bolbol*, ha ölok, ölsz, öl stb. ha adok stb.; *ügäi* tagadó szóval *alā ügäi bolbol* ha nem ölok, ölsz, öl stb.

A 3-dik (γ) n. agentis után a *jūma-t* személyragozván, kapjuk a 2-dik végzett jelent, így: *abhan jūma* kapott, kaptak (úgy mondják), *abhan jūma-š, abhan jūma-ta* kaptál, kaptatok (úgy mondják) stb. Ugyan ezen n. agentis *bolbol* segédigével adja a föltételező mód múlt idejét, pl. *alahan bolbol* ha az ember ölt (minden személyben változatlan mód).

A 4-dik (δ) n. agentis személyragozva a jövő idő, így: egy-több. 3-dik sz. *alāya, alya, öxö*, 2-dik sz. *alya-š, t. alya-ta, öxöš, t. öxö-tã*; 1-ső sz. *alyab, t. alya-bda, öxö-b, t. öxö-bdä*. Ezen n. agentis után a *beläi* segédigét személyragozván kapjuk a jövő multat vagy az ohajtó mód jövőjét, így: *alya biläi-b* ölni fognék. *Bolbol* utántétellel a föltételező mód jövője származik, melynél nincs személykülönbség pl. *alya bolbol* ha ölni fog (az ember). Ugyan ezen n. agentishez *ha, hä, ho, hö* képzőt adván és így személyragozván kapjuk az ohajtó mód mult idejét, pl. *alya-ha-m* öltem volna, *öxö-hö-š* adtál volna stb.

Az 1-ső v. n-es gerundiumból származik a jelentő mód 2-dik jelen ideje *a, ä, o, ö* mutató elem hozzájárulása és személyragozás által, a midőn is az *n* előtti önhangzó annyira rövidül, hogy egészen elesik, így: *alan-a,alna, ögön-ö; ögnö* (ö öl, ök ölnek, ö ad, ök adnak) 2 sz. *alna-š, t.alna-ta, ögnö-š, t. ögnö-tã*, 1-ső sz. *alna-m* (*b*), t. *alna-bda, ögnö-m, t. ögnö-bdä*.

Az igeragozás átnézete.

I. Parancsoló mód.

Egyes, 2. szem.	{ <i>ala</i> ölj { <i>ög(ö)</i> adj	Több. <i>ala-k-tun</i> <i>ög-ö-k-tün</i>
Egy.-Több. 3 sz.	{ <i>ala-turái</i> { <i>ök-tögöi</i>	

II. Jelentő mód.

A) 1-ső vagy tartós jelen.

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>alāša jūma</i> most öl, rendszeren öl { <i>ögöšö jūma</i> most ad	(= egyes)
2. sz. { <i>alāša jūma-š</i> { <i>ögöšö jūma-š</i>	{ <i>alāša jūma-ta</i> { <i>ögöšö jūma-ta</i>
1. sz. <i>alāša jūma-b</i> <i>ögöšö jūma-b</i>	<i>alāša jūma-bda</i> <i>ögöšö jūma-bda</i>

Péld. *Ene žanaha řarāša jūma-b!* ez honnan származik?
tere šamāha řaraša jūma, az tőled származik, szokott származni.

B) 2-dik jelen.

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>al-na</i> ő öl, ők ölnek (most v. ezután) { <i>ög-nö</i> ad, adnak	(= egyes)
2. sz. { <i>al-na-š</i> { <i>ög-nöš</i>	<i>al-na-ta</i> <i>ög-nö-tü</i>
1. sz. <i>al-na-m</i> (<i>bi</i> helyett)	<i>al-na-bda</i> (<i>bidä</i> h.) <i>mda</i> <i>ög-nö-m</i> <i>ög-nö-bdä</i> v. <i>-mdä</i> .

C) 1-ső végzett jelen (tapasztalati).

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>alā-ba</i> ő ölt, (én láttam) { <i>ög-bö</i> ő adott stb.	(= egyes)
2. sz. { <i>alā-ba-š</i> { <i>ög-bö-š</i>	<i>alā-ba-ta</i> <i>ög-bö-tä</i>
1. sz. { <i>alā-ba-b</i> { <i>ög-bö-b</i>	<i>alā-ba-bda</i> <i>ög-bö-bdä</i>

Péld. *Namagi razara id'ägärä satyabaš*, engem földi táplálékkal jóllaktattál; *ene ödöri bajartai gerelär gejerülbäš geži, šamada bajarlanam*, hálát adok neked, hogy e mai nap örvendetes fényével fölvirasztottál.

D) 2-dik végzett jelen.

	Egyes.	Többes.
3. sz.	{ <i>alhan</i> v. <i>alahan jūma</i> ő ölt (úgy mondják) <i>ög-ö-hön jūma</i> ő adott stb.	(= egyes)
2. sz.	{ <i>al-han jūma-š</i> <i>ög-ö-hön jūma-š</i>	<i>alhan jūma-ta</i> <i>ög-ö-hön jūma-ta</i>
1. sz.	{ <i>alhan jūma-b</i> öltem (úgy látszik) <i>ög-ö-hön jūma-b</i>	<i>alhan jūma-bda</i> <i>ög-ö-hön jūma-bda</i>

Péld. *burzan šamagi jāxiš xoriöhon jūmab?* isten mit tenned tiltott (tiltott van); *ši nahandā jūn hain jūmataib-ši, tedenā barāni burzanha abhan jūmaš* ez életben a mi jóval bírsz, azon mindenikét istentől kaptad (úgy gondolom).

E) 3-dik végzett jelen.

	Egyes.	Többes.
3. sz.	{ <i>ala-lai</i> ölt (a mint tudva van) <i>ög-löi</i> adott	(= egyes)
2. sz.	{ <i>ala-lai-š</i> <i>ög-löi-š</i>	<i>ala-lai-ta</i> <i>ög-löi-tä</i>
1. sz.	{ <i>ala-lai-b</i> <i>ög-löi-b</i>	<i>ala-lai-bda</i> <i>ög-löi-bdä</i>

Péld. *burzani ünün süberidä šügdät xairain aldalaib geži mü jūma xezähän herizä zergetäib* örizkednem kell a rossz cselekedettől, hogy isten igaz ítélete által elítéltetve (tkp. «elítéltetem» mondván) kegyét el neveszítsem.

F) Végzetlen múlt.

	Egyes.	Többes.
3. sz.	{ <i>alā</i> ölt (épen most) v. öl vala <i>ögö</i> ad vala	(= egyes)
2. sz.	{ <i>alā-š</i> <i>ögö-š</i>	<i>alā-ta</i> <i>ögö-tä</i>
1. sz.	{ <i>alā-b</i> <i>ögö-b</i>	<i>alā-bda</i> <i>ögö-bdä</i>

Péld. *Jisus bejü ušar χün-bejetü zergetü bolžo jerēb geži xelhän jūma*, Jézus maga felől azt mondotta, «én mint ember jöttem.»

G) Végzett múlt.

	Egyes.	Többes.
3. sz.	{ <i>alā beläi</i> ő ölt volt (már akkor) { <i>ögö beläi</i>	(= egyes)
2. sz.	{ <i>alā beläi-š</i> { <i>ögö b.</i>	<i>alā beläi-tä</i> <i>ögö b.</i>

Péld. *törölxi oina uxāñyaha rarhan jūma geži urdan xelā beläi-bidä*, hogy a lelkiismeretet mellőzték, már előbb említők (tkp. említők vala).

H) Végzetlen jövő.

	Egyes.	Többes.
3. sz.	{ <i>al-χa</i> ölni fog, ölni kell (jövőben) { <i>ö-χö</i> (ög-χö h.)	(= az egyes)
2. sz.	{ <i>al-χa-š</i> { <i>ö-χö-š</i>	<i>al-χa-ta</i> <i>ögö-tä</i>
1. sz.	{ <i>al-χa-b</i> { <i>ö-χö-b</i>	<i>al-χa-bda</i> <i>ögö-bdä</i>

III. Föltételező mód. ¹⁾

Aoristus.

Minden személyü *alā bolbol* v. *bolha* (alábal)
ögö bolbol (ögből).

Múlt idő.

alahan bolbol v. *bolha*
ögöhön bolbol.

Jövő.

alχa bolbol v. *bolha*
ögö bolbol.

¹⁾ Jegyzet. A föltételező igének alanya e nyelvjárásban is accusativusban áll, péld. *χüni ögö bolbol* ha más (tkp. embert) ad; *χüni šumagi müülā bolha* ha más téged gyaláz v. megsért; *χen šigi χügi müülā bolbol*, *me-tere tere χüntäjä zoχildo* ha valakit megsértesz, azonnal azon emberrel békülj ki; ezen mondatban a 2-dik személyü alany nincs kitéve, s csak *zoχildo* «békülj» mutatja azt.

IV. Ohajtó mód.

1-ső Aoristus.

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>alya beläi</i> { <i>öꞟö beläi</i>	(= egyes)
2. sz. { <i>alya beläi-š</i> { <i>öꞟö beläi-š</i>	<i>alya beläi-tä</i> <i>öꞟö beläi-tä</i>
1. sz. { <i>alya beläi-b</i> { <i>öꞟö beläi-b</i>	<i>alya beläi-bdä</i> <i>öꞟö beläi-bdä</i>

2. Aoristus.

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>alä-hai</i> { <i>ög-höi</i>	(= egyes)
2. sz. { <i>alä-hai-š</i> { <i>ög-höi-š</i>	{ <i>alä-hai-ta</i> { <i>ög-höi-tä</i>
1. sz. { <i>alä-hai-b</i> { <i>ög-höi-b</i>	{ <i>alä-hai-bda</i> { <i>ög-höi-bdä</i>

Múlt.

Egyes.	Többes.
3. sz. { <i>alya-ha</i> { <i>öꞟö-hö</i>	(= egyes)
2. sz. { <i>alya-ha-š</i> { <i>öꞟö-hö-š</i>	{ <i>alya-ha-ta</i> { <i>öꞟö-hö-tä</i>
1. sz. <i>alya-ha-m</i> <i>öꞟö-hö-m</i>	<i>alya-ha-mda (-bda)</i> <i>öꞟö-hö-mdä (-bdä)</i>

Jövő.

<i>alya bolbol</i>	<i>öꞟö bolbol</i> (minden személyben).
--------------------	--

Részesülök.

Jelen idejű:	{ <i>alakši</i> v. <i>alāša</i> { <i>ögökši</i> v. <i>ögöšö</i>
Végzetlen múlt:	{ <i>alā</i> { <i>ögö</i>
Múlt:	{ <i>alahan</i> v. <i>alhan</i> { <i>öghön</i> v. <i>öghön</i>
Jövő:	{ <i>alalya</i> v. <i>alya</i> { <i>öꞟö</i> <i>ög-ꞟö</i> helyett.

Tagadólag, jelen : *alā ügäi* *ögö ügäi*
 múlt : *alhan ügäi* *ögöhön ügäi*
 Jövő : *alça ügäi* *özö ügäi*.

Az *igenevek* alakra egyeznek a részesülőkkel így : *alāsi* v. *alāša* ölés, *ögöši* adás; genit. *alāsin tola* ölésért, mert öl; *ögö ügäi* a nem adás; gen. *ögö ügäin* v. *ügäigin tola* a még nem adásért; *alhan* gen. *alhanı usār* arról, hogy ölt; dat. locat. *alhandā* akkor, midőn ölt, öltében; *alça, alçain, alçın tola* azért, mert öl vagy ölni fog; dat. locat. *alça-da* akkor, midőn öl v. ölni fog; dat. *alçaja* arra, hogy öljön.

Állapotjegyzők.

- 1-ső *{ ala-n* ölvén, tagadó; *alan ügäi* öletlenül
 { ög-ö-n adva stb.
 2-dik *{ ala-zi, ala-za* ölve, ölvén
 { ög-ö-zi, ög-ö-zö
 3-dik *alāt* ölvén, ölt és miután ölt
 ögöt
 4-dik *ala-sāra* míg öl, mialatt öl
 ögö-sörö, ök-sörö.

Köt-, lét- és segédigék.

A burját nyelvjárásban épen úgy, mint a többi mongolságban köt-, lét- és segédigéket kell megkülönböztetnünk. A kötíge a mondományt köti az alanyhoz silyen e nyelvjárásban kettő van: *a-* (irod. *a-χo*) és *jūma* tkp. («holmi, tárgy»). Létíge, mely valaminek létezését jelenti s így mondományúl jelentkezhetik, egy van és ez a *bi*. Segédíge, mely a módok és idők képzésénél a főígen kívül szükséges, négy van: *bai-*, *bol-*, *jaba-*, *hanža*.

A két kötíge közül *a-*-nak csak kapcsoló gerundiuma *āt* fordul elő, péld. *tere burçan āt* ő isten lévén (= ő mint isten), *urđan çelhän çürin medehän jūmat āt* eleve mondott szavát ismerők léve (= ők ismervén). *Jūma* csak olyan mondomány után áll, mely n. agentis vagy ilyen természetű szó, péld. *tere olon çöbütäi jūma* ő sok gyermekü (neki sok gyermeke van), *biši çüni çüri borū bol-çozo çelçi-müi çoriöšo jūma* más embernek szavát elferdítenem tiltja. Ha az alany első, második személyű, akkor a mondományt

a személyes név más rövidülete is mint személyrag az alanyhoz kötheti, péld. *bi šiüi ezin burjan-šiü-b* én vagyok a te úr istened. *ši orot-ši* te orosz vagy, *bidä gertä-bdä* mi honn vagyunk, *ši xristo-soin šabi-ju-š?* te Krisztus tanítványa vagy-e?

Jūma mint kötige fölveszi a múlt idő ragját (*jūma-han*¹⁾ kh. *jūmāson*) és a személyragokat, péld. *Avraam Isaak žöbütäi jūmahan geläi* Ábrahám Izsák fiúval biró (fias) volt, (úgy) mondják; *ši tünhü abhan jūma-š* te tőle kaptál (úgy gondolom). *Jūma-nak jūmahan geläi* (mondották, mondják) helyett *jūma hanža* (kh. *jūmä sänži*) is lehet, péld. *tere žöbün-in biši Izrail geži nertäi jūma hanža* azon fia még Izrael nevü is volt (úgy mondják).

A *bi* (irod. *bui*, kh. *bī*, kalm. *bi*, *be*, *böi*) létigének *beläi* (kh. *bilä*, ir. *bölögei*) nyilvánvalósági múlt idején (3-dik végzett jelen) kívül a többi ideji körülírás v. segédigék által fejeztetnek ki, így: *bi jūma* van, létezik, *bi baihan* volt, létezett, *bi hanža* volt (azt mondják), *bi bolžo* lesz, létezni fog; *bi bolbol*, *bi bolha* ha van, ha létezik, *bi bolžo beläi* lenne, léteznék; *täme ulat bi baihan jūma* olyan emberek voltak. *Bi* kötige gyanánt használtatik a kérdő mondatokban, ha a mondomány ige, részesülő vagy ilyen természetű szó, péld. *tere jū hurjāša jūmab?* az mit (mire) tanít? *jūn dērhä täme nertä bolhon jūmabiš?* miért lettél olyan nevűvé? *šamda örtö-šiü jūn bib?* a mi neked magadnak van *bi žada burjaüi ušar jūn geži šipšin želnübi-b* én pedig istenről a mit vallok. Ezt utóbbi két mondat nem kérdő, de alakjára nézve olyan lévén, a *bi* szintén alkalmaztatott. Olyan 3-dik személyű igével kérdő mondatokban, melyekben *-ju* (magy. *-e*) kérdő szócska van, a *bi* helyett *da*²⁾ szócska használtatik, pl. *aboragdaža zergedä buja žen ügäi, řazsa itigät jayabžadä bolžo-ju-da* az üdvözülésre erény gyakorlás nélkül a csupán hívesben elég lesz-e téve?

¹⁾ Jegyzet. A burját nyelvjárásban nemcsak *jūma*, de minden szó, mely mondományúl vagy a helyett áll, fölveheti a személyragokat és a múlt idő ragját, péld. *ende-b* én itt vagyok, *ši mühanši* (*mü* roszt) te roszt voltál.

²⁾ Jegyzet. Ezen *da* szócska nem lehet egyéb, mint a kötigének *ada* alakja, mely a khalkha népnelvben előfordúl, pl. *säin jūm-ada* szép, úgy látszik.

Bai- (állani, élni, lakni) rendszeren ragoztatik s a már *bi-*-nél látott segédszerepen kívül az igék 2-dik (-*ža, žä*) gerundiumával a cselekvésben való tartósságot, szokottságot fejezi ki, péld. *urda sakta tīži tažil örgöžö baihan jūma* régi időben úgy szoktak volt áldozni, *bišiži bai* írj tovább, folytasd az írást.

Bol- (vmivé válni) szintén rendszeren ragoztatik, s a nomen agentisekkel körülírt időket alkot, pl. *žaramnā ügäi bolno* nem akar megkegyelmezni; *baiža ulat tīme nügeltäjäz töröššö bolhon jūma* minden embernek oly bűnösen kellett születnie. Az igék 2-dik gerundiumával a tehetés kifejezésére szolgál, péld. *bišiži bolno* lehet írni, *jerži bolžo* el lehetend jöni. Az igék jövő idejű igenevének ablativusával *bolžo* alakban «nem csak de is» mondatkötöt fejezi ki *hai žülhän ulahā inaglazāha(n) bolžo, öhötti ulahā inagla* nemcsak jóltévőidet, de ellenségeidet is szeresd.

Jabä- (járni, magát viselni, élni) más igék 2-dik gerundiumával a cselekvésnek szintén folytonosságát jelenti, *hana-* gondolni, *hanāža jaba* gondolj mindig arra.

Hanža (khalkha és kalmuk népnyelvekben *sanži, sänži*) hihetőleg az irodalmi «*aksan aži* volt, úgy látszik» állítólagos múlt körülírójának rövidülete s mint látók *jūma* és *bi* igék állítólagos múlt idejét segíti képezni.

A *tagadás* az igéknél úgy fejeztetik ki, hogy *ügäi* «nincs, nem» tagadó szó, mely a múlt idő ragját is fölveheti (*ügäihän*), az idők harmadik személye után személyragoztatik, így: (aorist) *alna ügäib* nem ölök, *alā ügäiš* nem öltél, *alhan ügäibdä* (végzett múlt), *alža ügäitü* (jövő), *alā ügäi bolbol* ha az ember nem öl, *alahan ügäi (alā ügäihän) bolbol* ha az ember nem ölt, *alža ügäi bolbol* ha nem ölend, *alžaügäi beläib* nem ölnék, *alža ügäihänši* nem öltél volna stb.

A részesülők tagadólag ezek: *alā ügäi* nem ölö, vagy a ki még nem ölt, *alhan ügäi* a nem ölt, *alža ügäi* a nem ölendő, melyekhez járul még a *ša, šä, šo, sө* és *l* képzőjü, pl. *bolšo ügäi* nem levő, lehetetlen, *üzeši* v. *üzel ügäi* meg nem haló, halhatatlan.

Az igenevek tagadólag is egyalakúak a részesülőkkel s csak a jövő idejű igenév különbözik némileg, a mennyiben a *zerge* szó ilyenkor is hozzájárul, pl. *zarližāha žarža ügäi zerge* a parancsot át nem hágás stb.

A parancsoló mód személyei elé jő a *bu*, *bü* tiltó szócska, pl. *bü ala* ne ölj, *bü öktögöi* ne adjon ő stb.

Castrén szerint volna a burját nyelvjárásban még *üdi* «még nem» jelentésű tagadó szó, mely a múlt idő ragját és a személyragokat veszi föl, így: *alā üdib* még nem öltém, *alā üdinši* (*alhan üdış*) te még nem öltél, *alxa üdibdä* mi még nem fogunk ölni. *Biši* (más, kívül) minőséget tagadó szó szintén múlt időragot vesz föl és személyragokat, pl. *tere mü bişi* az nem rossz, *şi zamogi şadäşa bişiş* te nem vagy mindenható: *bi bişib* én nem vagyok az vagy olyan.

Részesülők, igenevek és állapotjegyzők.

A négy részesülő közül az 1-ső kivételével a többi három hol cselekvő, hol szenvedő értelmű s a visszahozó névmások kifejezésére szolgálnak, péld. *burzani ezedü mörgöşö zalbaril* azon ima, melylyel az isten anyjához könyörögnek: (tkp. az isten anyjához könyörgő ima); *zügi halzin hanätai boljöşo jamar-şgi begin* (*beje, genitivusa*) *nügeltä buzari çoriöhon jüma* megtiltott mindenféle testi tisztátalanságot, mely az embert könnyelművé teszi; *medä ügäi jümajä bü çele* a mit magad nem tudsz, ne mondd; *burzär bolhon erzein zergär* azon hatalom szerint, mely istentől (i. által) lett; *züni ögöhin* (*khal. ögsönigi-ne*) *ab* fogadd el, a mit más ad (az embernek adottját).

Az igenevek, melyek a részesülőkkel teljesen egy alakúak, mindig azon esetet vonzzák, a melyet igéik s képesek mind azon viszonyúlásra, melyek a főneveknél előfordúlnak, minél fogva esetragok és névutók segítségével a különféle mondatkötők kifejezésére szolgálnak, nevezetesen: a genitivusban *tola* (-ért miatt) névutóval az «azért, mert», «azért, hogy», *çoina, hüldü* (után) névutóval a «miután» és *uşar* (-ról, -ről, illetőleg) és *orondo* (helyett) névszóval az «a helyett hogy» vagy «arról, hogy» *urda* (előtt) névutóval «mielőtt» stb. mondatkötőket fejezik ki, pl. *urdayi jümain uşar çeläşin tola tede ulahi täzi nerlehän jüma* azért, mert a jövő dologról szóltak, azon embereket úgy nevezték (tkp. a jövő dologról szólásért stb.); *tere erdem biligä Solomon . . . bühe ügäi ulatta durlahana tola aldahan jüma* azon bölcseségét Salamon azért, mert az asszonyok után járt, elvesztette; *tere amar çaryali martaxa ügäiginmüi tola çaira ögö* hogy azon boldog-

ságról meg ne feledkezzem, adj kegyelmet (tkp. azon boldogságot el nem felejtésem végett) stb.

Tere ʔazarta jerži hūhan ʔoina miután azon földre érkezve letelepedett; *Izraīl ʔān-töröin halahani hūldā* Izrael országának megoszolta után; *tere ʔān-töröin halaʔa bōri ūgāi bolhoī ušar urit ʔelhān jūma* azon ország megoszlása és megsemmisüléséről előre szólta(ak); *ʔarʔaja baiʔajā urda iđehān jūma* mielőtt kimenni akartak, ettek; *ama zadaʔai bolʔin orondo dūʔai zañtai bol* a helyett, hogy féktelen szájú légy, légy hallgatag.

A *da, dū, do, dō* végű dativ-locativus esetben az «akkor, midőn, ha, hogy ha, az által, hogy» stb. mondatkötők kifejezésére használatnak, pl. *tīʔi inaglaʔada tīme ulahi nomoʔon-šgi bolʔoʔos ha* úgy szereted, az olyan embereket szelidekké is teszed *aʔa ʔūni šamda jūma ʔelʔādū šagnaʔa hū* ha az öregebb neked valamit mond, hallgass reá, *heʔig ūgāi naidazada-mūi hanā-mūi bōri amar bolno* az által hogy kétség nélkül reménylek, gondolatom egészen nyugodt lesz; *bišār ʔelʔādū* másszavakkal, tkp. másként beszélésben.

A jövő idejű igenév a *ja, jā* végű czélt jelentő dativusban az irányulás és czélzás forgalmával bíró igék kiegészítőjeül áll, pl. *hūli ödörtō amida-šgi ūʔehān-šgi ulahi šīʔājā dazin ʔerʔā* a vég napján az élő és holt embereket megítélni ismét el fog jöni, *zarliḡi dūrgāʔājā baiʔada* midőn azon van, hogy a parancsolatot teljesítse . . . , *uha ūʔaja ošohon* víz inni (innia, innya) ment.

Az igenévek accusativusa a tiltást, tudást, hallást, észlelést és várást jelentő igékkel a «hogy» mondatkötő kifejezésére szolgál, pl. *ʔeʔeʔi zarlikta burʔan šamagi ʔaʔiś(ūi) ʔoriōhon jūmab?* a kilenczedik parancsolatban isten mit tenned tiltott? *biši ʔūndā ʔudlār gersi bolʔi-mūi, ʔudlār dūlʔaza medūlʔi-mūi ʔoriōhon jūma* megtiltotta, hogy másnak hamis tanúja legyek, hogy hamisan árulkodjam; *burʔan Avraami zarliʔahan ʔarʔa ūgāi zergegin turšaʔa zarlik bolhon jūma* isten hogy megpróbálja, hogy Ábrahám az ő parancsát nem fogja áthágni, meghagyta; *ene ʔada daida-delʔegi aborakša Avraami aimaraha törʔō zergegi ʔorlohon jūma* ez pedig azt jelentette, hogy a világot megváltó Ábrahám törzséből fog születni; *ūʔehān ulahi bodʔiḡi ʔülānām* várom, hogy a holtak föltámadnak.

Vége a jövő idejű igenév nominativusa a *ge-* (mondani,

rendelni), igének és *zerektüi* «kell, szükségés», *zergetüi* (soros) «tartozó, köteles» mellékneveknek kiegészítőjeül áll, tehát infinitívust helyettesít, péld. *arɣa meɣähü zailža jabɣa gehän jüma* a ravaszságot és csalást kerülni mondotta, *jamar-šgi χügi beje deli hanaza inaglaža jabɣa gehän jüma* minden embert magunkként tartani és szeretni rendelte, *itigežä zerektüi jüma* hinni szükséges; *geri ulat žada geri ežihi inaglaža, χündelžä zergetüi jüma* a nők a férjeket szeretni tisztelni tartoznak.

A négy gerundium közül az 1-ső vagy *n*-es használtatik:

a) egy másik ige által jelentett cselekvés vagy állapot meghatározására, pl. *mörgön juinam* hódolva kérem, *šipšin žel-nüš* bizva beszélsz = vallasz, hiszesz, *ülden ɣarɣana* üzve kime-nesztí (kihajtja), *mižan beje aban χün bolhon jüma* hústestet véve emberré lett.

β) *χairla-* (kegyeskedni), *alda-* (elhibázni, elvéteni, eleresz-teni) igék kiegészítőjeül, péld. *mañi ödör börin težäli mando ene ödör ögön χairla* a mi mindennapi tápiálékunkat nekünk ma adni kegyeskedjél, *üžen aldaba* csaknem meghalt, kicsibe múlt, hogy meg nem halt.

γ) az *ügäi* (nincs) tagadó szóval a magyar «atlanúl, -tle-nül» igehatározó értelmében az «annélkül, hogy» mondatkötőt fejezi ki, péld. *tügär χenteglen ügäi boló* azzal zugolódás nélkül érd be (légy), *jüma χelen ügäi hūna* ül annélkül, hogy valamit szólna, *mañi zet-žertä orulan ügäi . . .* annélkül, hogy minket kísértetbe vigy.

A 2-dik vagy módhatározó gerundium használtatik:

a) épen úgy mint az előbbi, a cselekvés meghatározására, péld. *šini ariün neregi hüzeglen hedeži duradanam* a te szent neve-det ájtatoskodva v. bizva említtem. Innen az *ein geži* így mondva, *tein geži* úgy mondva kifejezések, *iži* (így), *tüži* (úgy) összevont alakban határozó szókká lettek, péld. *iži jaba* így járj, élj, v. *tüži biši* nem úgy van.

β) Ugyan ezen gerundium segítségével szerkesztetnek azon igei összetételek, melyek a mongol nyelvben hiányzó ige-kötőket pótolják, a midőn is a fő igék az ige-kötőket pótló *ɣar-* kimenni, *oro-* bemenni, *ošo-* elmenni, *jere-* eljönni, *ab-* venni, kapni, *ozi-* (kh. *orzi-*) elhagyni igék előtt ezen gerundiumban állnak, péld. *abša ɣar-* vidd ki, *abša orö* vidd be, *abša ošo* vidd el, *abša jere* hozd

el, *degdezi* *γar* menj föl, *bišizi* *ab* írd meg, írd le, *žadalyaža* *ab* őrizd meg, tartsd meg, *aldašize* (*aldaža ozi* helyett) veszítsd el stb.

γ) a már említett *bai-* (állani), *bol-* (lenni, válni), *jaba-* (járni, élni, magát viselni) igéken kívül a *jada-* (képtelen lenni) ige kiegészítőjeül áll, péld. *olžo jadā bolbol* ha az ember nem tud találni.

δ) használtatik az egy alanytól függő több igéjű mondomány összekapcsolására, a mi úgy történik, hogy a több igé közül a legutolsót kivéve, a többi mind ezen gerundiumi alakot vesz föl, péld. *Arel geži düjā bujanša jabadalda žara būža, düjā alaža, delzeidä egen türü žū alahan žün gūlhän Kain gāši* Abel nevű öcscsének erényes életét irigyelt, öcscsét megölt és a földön legelőször embert ölt ember Kain nevezetü. (Kainnak hívják azon embert, a ki öcscsének, Abelnek erényes életére irigykedett, őt megölte és a földön legelőször embert ölt).

ε) használtatik végre a «hogy» mondatkötő kifejezésére és pedig úgy, hogy a kérést, ohajtást, hívést, tanítást, félést, ígérest stb. jelentő igéket tartalmazó főmondatok előtt a *geži* (mondva, mondván) gerundium segítségével a mellékmondatok egyenes mondat alakjában állnak, péld. *biši ulahi* (acc.) *manda žehäi geži žühä ügäi jumajä* (acc.) *mašigi biši ulatta bü žektün geži, hurāša jūma* tanít, hogy a mit nem kívánunk, hogy más emberek nekünk tegyenek, azt más embereknek mi se tegyük; (szó szerént, más emberek «nekünk vajha tennék» mondván nem kívánónkat, minket «más embereknek ne tegyétek!» mondván, tanít), *buržani ünən süberidä šügdät žairain aldalaib geži mü jūma žezähän herizä zergetaib* a rossz cselekedetől tartózkodnom kell, hogy isten igaz ítélete által elítéltetvén kegyét elveszítettem (nehogy elveszítsem helyett); *tere žän-uran mužardaša ügäi bolžo geži itiganäm* hiszem, hogy azon ország végnélküli lesz.

Jegyzet. A *geži* által a főmondatnak alárendelt mondatokban a *ža, žä* végű részesülöt nom. agentis necessitatisnak kell vennünk, péld. *buržanha bišigi buržan geži žündelžä ügäi geži buržani žūlin zarližaha žaran ügäi jabža geži, mašigi hurāša jūma* tanít minket, hogy az istenen kívül mást istennek mondva nem kell tisztelnünk, s isten törvényének rendeletét át nem kell hágnunk stb.

A 3-dik vagy *t-s* gerundium, melyet múltnak vagy kapcsolónak (copulativum) nevezhetünk, mindig két vagy több mondat összekötésére van s jobbára a «miután» mondatkötővel oldhatjuk föl. Péld. *Izrail ulat Jegipethü γarat . . .* miután Izrael népe Egyiptomból kiment . . . ; *daluin uhan γojar tešü γaγa hürüt . . .* miután a tenger vize kélfelé vált . . . Innen a *tein gät* (úgy mondván) szólás *tigät* összevont alakban «és, aztán, mire» mondatkötővé vált.

A 4-dik vagy határvető gerundium a «míg, mialatt, mikor» mondatkötőket fejezi ki, péld. *Solomon nahanda žürsi üzēsärü erdem biligä γadaly-ä ügäi juma* Salamon egész élte fogytáig (halálaig) bölcseségét nem őrizte meg. *Irodi üzēsärü* mikor Herodes meghalt. A mint ez utóbbi példa mutatja, ezen gerundium mellett az alany e nyelvjárásban is accusativusba jő, (cf. khal. *Očirig' irétel'* a míg Ocsir jő).

*Névutó*kül e nyelvjárásban is mint a többi mongolságban, szerepelnek 1. önálló főnevek rendes esetragokkal, ilyenek : *ara-da* megett (*ara*, *aro* far, hátsó rész) *arāha* mögöl ; *oron-do* helyett (*oron*, hely) ; *γažū-da* oldalt, mellett, (*γažū* oldal), *γažūγaha* oldalról *γažūγar* oldalt el ; *γōron-do* között, (*γōron* köztér), *γōrondoho* között ; *zaya-da* szélen, oldalt, mellett, (*zaya* szél, margo), *zayaha* mellől, *zayār* mellett, oldalt el ; *bī-dä* jelenlétében, előtt, félen (*bī* létező, vagy *beje* test). — 2. önállóságot vesztett névszótók : α) rendes esetragokkal, ilyenek : *oñ-do* külön, kívül, kivéve (cf. irod. *añgi* elválás, rész, *añgida* külön stb.) ; *ō-dö* fölfelé, szembe, felé (cf. *ō* kiálló valami) ; *urda* előtt (cf. tat. *boron* orr, előtt), *urdaha* elülről ; *tula*, *tulada* ért, miatt, végett (cf. kalmuk *tölö* ért, *tölö-* fizetni) ; *dalda* megett (cf. *talä* oldal), *daldaha* mögöl ; *dun-da* középett (cf. irod. *dum-da*), *dundaha* középről ; *sā-da* túl, túlsó, *sāda bīdä* túl felül (hihetőleg *sā* mutató elemből). β) olyan nem rendes ragokkal, melyek közül az *-a* és *-ša*, *-sä* (irod. *-kši*, mandsu *-ši*) a czélt jelentő dativus, a *-ra*, *-rā*, *-ro*, *-r* a dativ-locativus, a *-na* pedig a locativus esetek régi ragjainak látszanak, így : *γazā* kifelé, kívül, kint, *γazaša* kifelé ; *tušā* szembe, szemben ; *utāša* hosszant (*uta* hosszú) ; *zū-ra* közben, között ; *dē-rā* föl. *-ra*, *-re*, fönt, *-on*, *-en*, *-ön*, *dē-rā-hä* felülről, *-ról*, *-röl*, *dē-ša* fölfelé, *-ra*, *-re*, *dē-g-ür* fölött, fönt el ; *dō-ro* alá, alant, *dō-ro-do* alatt, *dō-ro-ho* alülről, *do-ša* alá, lefelé, *dō-γ-or* alatt el ; *do-to-r-to*

belé, bent, *do-to-ro-ho* belülről (cf. *doso, so, soya*); *çoi-na* hátul, után (cf. khal. *çoi-to, çoi-ši*) *çad-na* kívül, kint (cf. khal. *çadā*); *sāna* túl mögött (cf. kh. *cā-na, cā-dā*, kalm. *cā-ra, cāi-ši, cā* mutató elemből). — 3. szerepelnek gerundiumok, ilyenek: *çür-tärä* -ig (khal. *kur-telē* mig elér, eljut) *toir-oñ, tor-iñ* körül, környezve (irod. *toçori*- khal. *toir-* környezni), *çündülün* keresztül. — 4. igehatározók és egyéb szók, ilyenek: *oiro* közel, *oiro-ho* közlelől, *çolo* távol, *çoloho* távolról, *çodo* által (üres téren), *çopto* által (közegen áthatólag), *alut* által (vmi fölött), *biši* kívül, kivéve (más), *ügäi* nélkül, *so, sō doso* (gen.) ban, ben, bele, *sō-ç-oho* ból, ből, *deli* ként gyanánt. Ezek közöl *oñdo, biši, çolo, çadna* ablativussal, *çürtärä, tušā* dativussal, *deli, so, sō, ügäi, alut, çodo, çopto, zūra* nominativussal a többiek pedig mind genitivussal járnak.

A már ismert *šgi* (*šigi*) is, *tīgüt* (és, aztán) *tīsārä* (mire) kötszókon kívül megemlítendők: *baha* (kh. *basa*) még, *ali gehä* (ha «vagy» mondunk) vagy (aut), *ehe gehä* (ha «nem» mondunk) vagy (aut), *tin-tin gehä* (ha «ügy-ügy» mondunk) úgyszintén, *çari* (kh. *çärin* visszatérve, ellenben), de, sőt, *tixädä* (*teingexädä* az ügy mondásnál) akkor, azon esetben, *çada* pedig, ugyanis. Az «és» kötszót igéknél a gerundium fejezi ki, két főnév egymás mellé rendelésére úgy e nyelvjárás, mint az egész mongolság a *çojar* (két) számnevet alkalmazza, a midőn is a megelőző főneveknek ragját ez veszi föl, péld. szeresd apádat és anyádat *esege eze çojarā* (al. birtr. acc.) *inagla* (apa anya kettődet szeresd). Három főnév összekötésére *çurban* (három) stb. számnév használtatik.

A «mert» mondatkötő a következő mondatok valamelyike által fejeztetik ki: *tere jünhab geçädä* («az mitől van» mondásnál), *tere jün dērähä geçädä* («az miről van» mondásnál), *tere jünda time jumab geçädä* («az miért [minek] olyan» mondásnál), *tere jüni tolab geçädä* (az «miért» mondásnál, ha azt mondjuk «miért»?) stb.

A kérdő *ju* (magyar *-e?*) mindig megelőzi igéknél a személyragot, hosszú vagy ikerönhangzó után *çu* használtatik, péld. *alā-çu-ta* öltök vala-e ti?

S z ó j e g y z é k.

ai- félni; *aiŕa-* v. caus.
aimag törzs.
axa öregebb fivér, öregebb.
axa-alta gazdálkodás.
axala- főnökösködni.
ajara esésze, pohár.
ajar sőt, még.
añ vadállat.
ažad boldogság, szerencse.
ažidla- boldoggá tenni.
aša unoka, utód.
aša- terhelni, fölrakni.
aša teher.
at (gerundium *a-*) léve, lévén.
atya- (*χ. asza*) önteni, ontani.
ada roszt, gonosz.
adisla- áldani; *adislagda-* v. pass.
adili hasonló, egyenlő.
adū jószág, ménes.
adūha(n) (*χ. adōsō*) állat, barom, marha.
asa (*χ. aca*) villa.
asarā- hozni; *asarul-* v. caus.
anžira- (*χ. anžira-*) meghallgatni.
andalda- cserélni, föl- elváltani.
andalda(ñ) csere-, cserélés.
ab- venni, kapni; *žadaldaža ab-* vásárolni, venni.
ab- žib bűbájosság, bűvészet.
abara nagybátya.
abāša- (*abon- oči-*) elvinni, (tkp. véve menni).

aban (ger. *ab-*) fogva; *urđan han a.* eleitől fogva, előről.
abaljaša huza-vonó.
aborā-, *abor-* megmenteni, megszabadítani; *aboral* n. act.
aborakša megmentő, megváltó.
ama száj, nyílás, szád; ígélet.
amar nyugodt, csendes.
amalda- esküdni.
ami élet; *amitai* adj. poss.
amiorō- föléledni, föltámadni; *amiorul-* v. caus.
amitan élőlények, állat. (sing. *amitai*).
amiszul lehelet, lélek.
amiroljo föltámadás.
ara (*χ. arō*) hát.
ariün tiszta, szent; *ab-* a. igen tiszta, legszentebb.
ariulā- megtisztítani, meg- fölszentelni; *ariulagda-* v. pass.
arži pálinka, szesz.
arig tiszta; tisztaság, szüzesség.
aril- tisztulni.
arilja- megtisztítani.
arur: *zerūr a.* czivódás, zenebona.
arja fogás, mód, eszköz, csel, ravaszság.
arban tíz; *arbatzi* tizedik.
alā- ölni; *alagda-* v. pass. *alul-* v. caus.
ali (*χ. āli*) hol, vagy.
ali, alin melyik.

alta arany.
altari (ρ) oltár.
alda- elhibázni, elveszíteni.
aldašiye- (χ. *aldaži orki-*) elveszíteni.
aldar dicsőség; *aldarta* dicsó.
aldarši- dicsőülni; *aldaršül-* v. caus.; *aldaršülagda-* v. pass.
aldür- elveszíteni.
albatai alattvaló.

eksä épen.
eye (χ. *eke*) anya.
eze, jeze nagy.
ezerze- büszkélkedni, kérkedni, nagyra lenni.
ege, egein, egen, leg-
egeši (χ. *egēci*) nővér; *abara e.* nagynéne.
ehe nem (*non*).
ežin (χ. *ežen*) gazda, úr, tulajdonos; *geri e.* férj.
ežilē- hatalmába venni, elfoglalni, uralkodni.
ede vid. ene.
edege- meggyógyítani.
esege (χ. *ecēge*) atya.
ene ez; *enūni* ezé; *ede(n)* ezek.
eb béke, egyetértés.
erātai reménytelen, bizakodó.
erē-, jerē- jöni, megérkezni.
ere- kérni.
erie (χ. *erge*) part, árok.
eriül- forgatni, csavarni.
erze hatalom, erő.
erzetü hatalmas, uralkodó.
erdeni drágaság, ékszer, kincs.

erdem érdem, művészet, tehetség.
elbeg bőséges, elégséges.

ēzi (*ein geži*) így.
išiā verem, gödör, vaczok.
itige- hinni, bizni; *itigül-* v. caus.
itigel hit, hitel, hűség.
itigeltai hites, hűséges.
idā (χ. *idē. idegen*) étel, gyümölcs.
idāle- étkezni.
idāliul- etetni, ételt adni.
idē- enni.
idēlgāsi falánk, nyalánk.
idül- v. caus. *idē-*
inag barát, kedves, szerető.
inagla- szeretni.
inaglaši szerető, önött.
inaglül- magát megszerettetni.
inādū nevetség.
īme ilyen.
ili világos, látható.
ilā- (χ. *ilēge*) küldeni; *ilāgde-* v. pass.
ilinseg ősapa.
ilγa-, el- kiválasztani.
ilγarül elválasztani, megkülönböztetni.
ilžige számár.
ildam nyájas, leereszkedő.

oi erdő.
oi(n) ész, értelem, felfogás.
ointorrotói figyelmes.
oilγo- megérteni.
oilγül- v. caus; *oilγa.*

oktorjo ég.

ozi- elhagyni, elengedni, meg-
bocsájtani (cf. *χ. orki*).

oꝛorod (*ρ*) kert.

oholtoi gondatlan, könnyelmű,
rosz.

ojor fenék.

oñyon bálvány; oñjo-tergen id.

ošo- menni.

odon csillag; odo-miši csillagok.

ozūr (*χ. iꝛaꝛor*) eredet, gyökér.

ondo külön, félre.

onsoló- különössé tenni.

omoglo- büszkélkedni.

orő-, or- bemenni, ereszkedni,
esni (hó, jég, eső); orül- v.
caus.; žürtü orül- elcsábítani;
reábirni; ꝛol orül- föltámasz-
tani.

oron hely, ország; orondo he-
lyett (*genit*).

orūža- elesni, bukni.

orül v. caus. orő-.

orūlalsa- v. coop. orül vid. orő-
ol- lelni, találni.

olon sok.

olzo zsákmány, fogság.

olzolo- zsákmányolni, fogságba
ejteni; olzologdo- v. pass.

olzololꝛo n. act. olzolo-.

ögő- adni; ama ög- igérni; ama
ögölgő n. act.

öhö (*χ. öšič*) ellenséges indulat,
boszú.

öhötüi (*χ. öšte*) ellenséges.

öhön maga.

öhör maga; öhöro saját, tulaj-
don.

ötöl- megöregedni.

ötꝛöböri eredés, származás, ke-
letkezés (cf. *χ. öške*).

ödör nap; eye v. jeze ö. ünnep;
(pl. ödörhüd).

ödörlö- napolni, jeze ö. nagy na-
pot ülni, ünnepelni.

ösöꝛön kevés, néhány.

öböšön (*χ. öböšcin*) betegség.

öböt-, öbödü- betegeskedni.

ömöt- felöltetni, felvenni; ömötꝛö-
v. caus.

ör maga, tulajdon; öriö magá-
nak vmije.

öri adósság; öritö adós.

öröšö- (*χ. öröšič*) irgalmazni,
megszánni.

öröšöltöi irgalmas.

örgö- fölemelni, felajánlani.

örgög királyi palota.

örsö más, külön, magára álló,
különbség.

örbödü-, örböt- sajnálni, fáj-
lalni.

ölön éhes.

öltök bőkezű.

öldö- éhezni.

ū- inni; ūꝛa- v. caus.

uꝛāta okos, értelmes.

uꝛān okosság, értelem; töröꝛꝛi
oini u. lelkiismeret (a velünk
született ész okossága).

uꝛānla- érteni.

ūꝛi- megszakadni, megszűnni,
végződni.

uṛā- mosni; *uṛāgda-* v. pass;
uṛālya- v. caus.; *uṛālya* n. act.
uja- kötni.
ujarā- meglágyulni, megindulni;
ujarül- v. caus.
ujalya kötés, szerződés, szövetség.
ujalsa- v. coop.; *uja-*
uhan (χ. usó) víz.
uhan-χion vízözön.
ušar (χ. ucír) ok, eset, alkalom;
 ról, ról, (genit).
uta hosszú.
uṭya jelentmény, értelem; alap-
 ok.; *uṭyata* adj. poss.
uṭya-ozūr nem, faj, törzs.
una- esni.
uni hosszú.
unta- aludni.
untarā- ki-elaludni; *untarā-* v.
 caus.
uba: u. ügäi mindegy.
ur (χ. ör) harag.
uran ország; *χān* u. id.
urit előre, eleve.
urin hajlékony, engedékeny.
uṛya- nőni; *uṛyül-* v. caus.
uṛyalañ növény.
uršak baj, nyomorúság.
urda előtt, előbb (genit), *burzañi*
 u. isten előtt.
urdāhan előlről, elől.
ūrla- haragudni.
ūla hegy; *χada-ū.* sziklahegy.
uliyam szolgálatkész.

ūile dolog, munka, ügy; *χal ūile*
 tüzeset, tűzvész.
ūilet- cselekedni.

ūixe- meghalni; *ūixel ūgäi* halha-
 tatlan.
ūixer ökör, szarvasmarha.
ūixin leány, szűz.
ūgäi nélkül, hiány, nincs.
ūgäitüi, ūgätüi szegény.
ūhä szarvazatfa.
ūje tag, iz, nemzetség.
ūjer vízár.
ūze- látni, nézni; *ūzül-* v. caus.
 megmutatni; *ada ūze-* gyü-
 lölni; *ūlü ūze-* irigyelni.
ūzür vég, hegy.
ünän igaz; *ünärä* igazán, való-
 ban.
ūre mag, magzat.
ūri- elszórni, elhinteni.
ūle- maradni; *ūleži bai-* meg-
 maradni.
ūlē- fűni.
ūliger példa, hasonlat.
ūligerlä- példálózni.
ūlü több, többé, inkább; *ūlügär*
 inkább.
ūilde- üzni, hajtani, üldeni.

keres (ρ) kereszt.
kovčeg (ρ) bárka.

χaišan = *χaišin.* hogyan?
χaira kegy.
χairäta kegyes.
χairla- kegyeskedni.
χaxa ketté, szét.
χaxasa- elszakadni, elválni.
χaxurä- feddeni.
χaja- hajtani, dobni, vetni (ma-
 got).

χαζū oldal.
χαζūūr kasza.
χata- megkeményíteni, meg-, ki-
 száritani.
χatarā- ugrándozeni.
χatxu- összezavarni, keverni.
χatxurta szurós, tövises.
χada hegy.
χada pedig, ugyanis.
χada- szegezni; *χadagda-* v. pass.
χadalya- megtartani, őrizni, ol-
 talmazni.
χādud pl. *χān*.
χān király; *ežin* χ. király (úr)
 ő felsége.
χāna hol; χ. *χānahan* minden-
 felől.
χāna-jana imitt amott.
χāni társ, barát.
χānilā- barátkozni, társalkodni.
χaptaχai lapos.
χabirχa oldalborda.
χamog minden, összes.
χamta együtt.
χarā- χar- nézni, szemlélni,
 látni.
χara fekete; rosz, közönséges;
 gonosz.
χaragda- látszani.
χarañχui sötét, sötétség.
χarab (ρ) hajó.
χaram sajnálat, szánakozás;
χaramta sajnálatra méltó.
χaralta gondozás, gondviselés.
χaramna- sajnálkozni.
χari de, söt, ellenben.
χariū (χ. *χāriō*) viszonzás, fe-
 lelet.

χariūdā- ellenezni, ellenszólni,
 felelelni.
χarūl- v. caus. et pass.; *χarā-* :
χalū χ. kedvében járni, tetszé-
 sére lenni.
χarša ellenséges.
χaršalā- ellenségeskedni, hábor-
 gatni.
χarda- roszat tenni.
χalūn meleg.
χalya- elföldni, megvédeni, ol-
 talmazni; *χalyūl* v. caus.
χe- tenni, csinálni, önteni.
χeir (χ. *Kēr*) sivatag, puszta.
χeñχeger ívezet, boltozat, gör-
 bület.
χešig áldás, szerencse, kegy.
χešiktū áldott, szerencsés, bol-
 dog.
χezā mikor.
χen ki, kicsoda?
χeñā: *šaltag* χ. *ūgāi* minden baj,
 szerencsétlenség nélkül.
χentegle- nyugtalanzkodni, béké-
 telenkedni.
χer (χ. *Ker*) hogyan.
χerī, χirī, kor, idő, mérték.
χerektūi szükséges.
χerūr (χ. *kerōl*) veszekedés, czi-
 vódás.
χelē- beszélni; *šipšin* χ. vallani,
 állítani.
χelen nyelv.
χeleme (ρ) kenyér.
χelelsetši- megszólalni, beszélni.
χelinse bűn, véték.
χeltā- meghajolni, félredőlni.
χelse- v. coop. *χelē-*.

ziumhan (χ. *zumošo*) köröm, karom.
zizar határ, vég.
zirī, *zeri* kor, időszak, mérték.
zirū (χ. *kerō*) dér.
zirzag szély, vágat, nyirat.
zoito hátsó, jövő, ezutáni.
zoina, *zoino* után.
zojar (*zojar*) kettő.
zojulan ketten, mindketten.
zoš pár, kettő; *zošöt zošohor* párjával, két-két.
zodo át, keresztül.
zonin kövér farku juh.
zonö- hálni, napot tölteni.
zobor gyér, szegény.
zopto láda, szekrény.
zoblo- rágalmazni; *zoblolso-* v. *coop.*
zori- korlátolni, körül-bekeríteni, tiltani; *zoriogdo-* v. *pass.*
zorin húsz; *zoritzi* huszadik.
zorxoi bogár, féreg, rovar, *soxo-* χ. id.
zolo távol; *zolozi* távoli.
zoloi, *zoloi* torok.
zoloitoi torkos; *zölön* χ. nyalánk.
zöjőinzi csecsemő.
zödö mezőség, falu.
zödöl- mozogni, munkálkodni.
zödölmöri munka, foglalkozás.
zödölmöršö munkás.
zödüi mennyi, hány; *zödüüdä* mikor.
zözün (χ. *kuzö*) nyak.
zöbün (χ. *kubegön*, *kübön*) fiú.
zölhön izzadtság, bér, fizetés, kölesön.

zölhönšö béres, szolga, munkás: (pl. *zölhönšöhüd*).
zuzalä- gyalázni, becsmérlni.
zūšin (χ. *zöcün*, *zaročin*) öreg, ó, régi.
zutzarä- keveredni, elegyedni.
zudar -on, -en, -ön ként.
zudalda- kereskedni, eladni.
zudla hazugság; *zudlär* hazugúl.
zusa bárány (χ. *zucq* kos).
zunilag paráznság.
zupsahan öltöny, ruha.
zupsalä- ruházkodni; *zupsalül-* v. *caus.*
zubi rész; *zubitai* részes.
zūrai száraz.
zurγan (χ. *zurö*) ujj.
zursa éles; szigorú.
zursak koporsó.
zūli (χ. *zaoli*) törvény, törvény-könyv.
zulu- lopni.
zuluši tolvaj.
zūhe- (χ. *kuse-*) kívánni.
zūhel kívánat, hajlam; *zūheltä* adj. *poss.*
zūši(n) (χ. *kuči*) erő.
zūšitü erős, hatalmas.
zūn ember; *geri* χ. feleség, nő; *bühe ügäi* χ. asszony (tkp. öv-telen ember).
zünäzi másé, idegen.
zūndetüi tisztelt, becsült.
zūnde- tisztelni, becsülni.
zür szó (cf. χ. *kurne-* beszélni).
zür- érkezni, jutni.
zürte- részesülni, (dat.); *zürtä-* v. *caus.*

zürtelge részesülés.

zürne- szólni, beszélni.

zül-; *hai zülhän* jötevő.

zülä- várni.

zaiçal bámúlat, csoda; *zaiçalta* adj. poss.

zaksa, zaysa egyetlenegy, egyedül való: *zaysaxan* dim. *zada z.* csupán egy.

zadna kívül (abl.) *tünhä z.* azon kívül.

zazä (*z. zadä*) kivé, ki (abl.)

zazäsa kifelé.

zazar (*z. zazar*) föld, hely.

zamna- kimélni.

zar- kimenni, fölmenni, eredni, támadni, fölülmúlni; *zarzav.* caus. *üldezi zarza-* kiüzni.

zara: *z. zarahar* tovább és tovább menve.

zarät gerun. *zar-:* *arba z tiznél* több.

zal tűz.

zalda- megégetni.

zäsi (*z. gekäi*) mondott, nevezett.

ge- mondani.

gegerül- megvilágosítani.

gešzi- lépni, tapodni; *gešziül-* v. caus.

gemši- bänni, bänkódni.

gemšil bánat.

gemšilge megbánás, bánat.

ger ház, sátorház.

gerel fény, világosság.

gergen feleség.

gerši (*z. gereci*) tanú.

geršül- bizonyítani, tanusítani.

zojo czifra.

zojozoi czifrátkodás.

zorod (*o*) város.

zorxon (*z. zorixon*) csermely.

zol folyó, bél, belső rész, lélek.

zol tengely.

görohö(n) vadállat *añ- g.* idem.

zui- kérni, könyörögni.

zusa harmadizü unoka, kis unoka (pl. *zusanad*) *aša z.* utódok, maradékok.

zušin (*z. zušin*) harmincz.

zurhan (*z. zörsö*) toll.

zurban három, *zurbatzi* (*z. zurbadoyar*, k. *zurbadukči*) harmadik.

zulinsag az ösapának apja.

güzen (*z. guzē*) has.

gülhän (*gegül-?*) úgy nevezett.

hain jó, finom; *haičan* dim.

haisa jól, szépen.

hañ kincstár, pénztár.

hanä- (*z. sana-*) gondolni, szándékolni, említeni.

hanän (*z. sanä*) gondolat, szándék, czél, jelentmény.

hanamzai tervezés, szándék.

hanabari emlék.

hanül- v. caus. *hanä-*.

hanza (*z. sänzi*, = *aksan aži*) azt mondják, volt.

hamarä- összezavarodni, megromlani.

hamna szét.

hamnarä- el-, szétszóródni.

hara (χ. *sara*) hold, hónap.
hal (χ. *sal*) szál, tutaj.
hal- (χ. *sal-*) el-, megválni;
halʿa- v. caus.
halʿin (χ. *sálki*) szél; szeles,
 kicsapongó.
hede- bízni.
heri- ébredni, éberkedni, óva-
 kodni; félni, tartani vmitől.
herge- ébresztetni, fölvidítani.
högö- hök- bontani, rontani; *buta*
hamna h. szétverni, össze-
 rombolni.
höni (χ. *šöni, söni*) éj.
hörökšö visszatérő, vissza.
hū- (χ. *sō-, saʿo-*) ülni.
huʿain egészen, teljesen.
hur- (χ. *sur-*) tanulni.
huralta (χ. *surulta*) kérdés.
hurʿa- (χ. *surʿa*) tanítani; *hain-*
da h. jóra tanítani.
hurʿül- v. caus. *hurʿa-*.
hurʿar (χ. *surʿal*) ianítás, tan.
hula (χ. *sulʿa*) üres, szabad,
 tág.
hūʿa v. caus. *hū-*.
hüektäi ájtatos.
hüegle- (χ. *suzögle-*) tisztelni;
 buzgólkodni, bizni.
hünehen (χ. *suñösö*) lélek.
hüme templom.
hüre- hasadni, elválni.
hürgülül- eltöröltetni.
hürde- félni; *hürdä-* v. caus.
hül (χ. *sul, segul*) fark, vég,
 utó; *hüldä* után; *hüldäxi* vég-
 ső; *hülä* id.
hülde bálvány.

hülde- végződni; *hüldezi jerʿäddä*
 végre (cf. *hül-*).

jā- mit tenni, csinálni; *jāza*
 mittéve, hogyan? *jāha-šgi*
 bármittéve, akárhogy is, min-
 den módon; *jāxiš ʿoriošo*
jūmab! mit tenned tilt.

jaha(n) esont, faj, nem; *jahatai*
 adj. poss.

jada- képtelen lenni, nem tudni
 nem birni.

jabā- (χ. *jābō-*) menni, járni;
 más megelőző igének folyto-
 nosságát mutatja pl. *hanaža j.*
 gondolkozni, emlékezni; *χüri*
düläža j. a szót meghallgatni,
 szót fogadni; *bejä barʿža j.*
 magát tartóztatni.

jabadal járás, élet, magaviselet.
jamar milyen.

jeze (χ. *ike*) nagy.

jēhen (χ. *jisen*) kilencz; *jehetxi*
 kilenczedik.

ježenšin legnagyobb rész.

jerē-, erē- jöni érkezni.

jeren (χ. *jiren*) kilenczven.

jorlo- jósolni.

jün mi? micsoda?

jūma vmi, holmi, tárgy; mint
 mutató elem kötige gyanánt
 áll mult-idei és személyrago-
 kat vesz föl; *tere hain j.* az
 szép; *ügäi j.* semmi.

šazā ünnepélyes eskü.

šazama megközelítés, közelség;
šadar-š. közeli, közel való, fe-
 lebarát.

šagna- (χ. čigna-) hallgatni, reáhallgatni, figyelni.
 šazañ vallás; šazañta adj. p.
 šada- (χ. čida, čada-) képes lenni, tudni, birni.
 šadar közel, közeli.
 šanar (χ. činar) természet, tulajdonság; šanartai adj. poss.
 šabaši sebesült, sérvés. (cf. k. šab).
 šabi tanítvány.
 šamādu, šamda vid. ši
 šarai (χ. carai, cirai) arczszín, kinézés.
 šaltag ok, baj, eset.
 ši (χ. či) te, gen. šiñi. pl. ta. dat. šamādu neked.
 šižen (χ. čiči) fül.
 šine új, friss, üde.
 šipsi- megvizsgálni, meggondolni.
 šipsilge bizalom; šipsilgetai adj. poss.
 šibekšin szolgáló.
 šibel (χ. čuböl) csunyaság, csufság.
 širā asztal, trón.
 šobūn madár.
 šor: mū šor kárhozat.
 šoroi földpora.
 šolūn (χ. čolō) kő.
 šötžör (χ. čötkör) ördög.
 šuhan (χ. cusō, cison) vér.
 šuñγa- fürödni.
 šuñγūl- fürösztetni.
 šū- (šigu-) szűrni, vizsgálni, itélni; šügde- v. pass.

šüden (χ. šudō) fog.
 šüberi vizsgálat, ítélet, bírálát; šüberitü itélő, bíró.
 šgi (χ, čig, čigi) is: jamar-šgi bármilyen; jū-šgi, bármi, minden
 žen-šgi bárki, mindenki.

žarγa- örvendeni, vigadni.
 žarγal (χ. žirγal) öröm, vig-ság.
 žible- csalni; žiblesel- v. coop.
 žil (χ. žil) év.
 žoron (χ. žiran, žiren) hatvan.
 žorγōn (χ. zurγā, k. zurγān) hat;
 žorγōtγi hatodik.

ta ti, gen. tani.

tā- sejtteni.

tair (tāri-) metszeni, vágni, körülmetelni; tairatγa n. act.

tail- ki-, szétnyítani, föltárni, megoldani, levetni (ruhát); tailagda- v. pass.

tailbari megnyitás, kitérés, megfejtés; tailbarita adj. p.

taγal dögvész.

taγi- tisztelni, imádni; taγigda- v. pass.

taγil áldozat.

taha (χ. tasō) el, meg, szét.

tašañγoi kicsapongás, bujálkodás.

tašañγoila- bujálkodni.

tātai kívánatos, gyönyörűség.

tahi- megismerni; *tahiül-* v. caus.

tabi- tenni, helyezni, letenni, elengedni; *tabiül-* v. caus.

tabin (χ. *tābin*) ötven; *tabitxi* ötvenedik.

tabon öt; *tabotxi*, *tabatxi* ötödik. *tarā* származni, eredni, elterjedni; *tarā-* v. caus.

tarā- eloszlatni.

tariā vetés, termés, gabona.

tariālzan mező, vetés.

tarxa- v. caus. *tara-*.

tarmur gereblye.

talyan liszt.

teišü arra felé, felé; *šam t.* feléd.

teišen, *teišin* igyekezet, törekvés.

teŋgri ég, szellem.

težā- (χ. *težiē-*) táplálni.

težāl táplálék.

tet azonban, de.

tede azok (pl. *tere*).

teneg esztelen, bolond.

tendeg (χ. *temdek*) jegy, jel.

teňā- megbolondúlni.

teriälē- eltávozni, eltérni, elkerülni.

tixā (*tein geke*) olyan (úgy mondó); *tixädä* akkor.

tigät (χ. *tein gegäd*) azután, aztán (tkp. úgyszólván).

tihän (*tein geksen*) úgymondott, úgy; *t.-šgi* mindazonáltal.

tise- hasonló sorsra jutni.

tisärä (χ. *teingetel*, *geksēr*) mire, (míg úgy mondána).

tin-tin gehä nemkülönben, úgyszintén.

tinsärän (χ. *tein getel'*) azonmondására, arra, akkor, azonnal (a mint úgy szóla).

tīme (χ. *teīme*) olyan.

tō, *ton* szám; *tō ügäi* minden bizonynyal (tkp. szám nélkül).

toirül- megtéríteni, megfordítani.

toxom nyeregalávaló, pokrócz.

tokto- megállni, megszűnni;

toktō- v. caus.

toktoli szerződés, megállapodás (statutum).

totxo- irányozni, czélozni.

toxobori szándék, czél.

todorō- világos, nyilvános lenni;

todorxo- v. caus.

tonilxo- megszabadítani, megmenteni.

tono- kifosztani.

tonolso- egymást kifosztani.

topšo összevont, rövid.

topšolō- röviden összefoglalni.

tomir- igazgatni, kormányozni.

tōrin (χ. *toiron*, *toyorin*) körül; *tōrinxi* körüli.

torxo tartó, edény.

toršo akadály.

tola ért, miatt (genit.).

toli tál.

tolo oldal.

tölō- számlálni; *tōlja* n. act.

tolxoi fej.

töhō kényelem.

töbhön komoly.

tömön (χ. *temē*) teve.
törö-, *tör-* születni.
töröl születés.
törölgi veleszületett, természetes.
töröltö szülött, születésü.
tölö-fizetni.
tuha (χ. *tusa*) haszon, segítség.
tuhatai adj: poss. *tuha*: *baranda*
t. mindenkől hasznot huzó.
tuhalä- hasznot csinálni, segíteni.
tuhaläša segítő, segéd.
tüzi (χ. *tōži*) történet, elbeszélés.
turša- kémlelni, vizsgálni.
tul- támaszkodni, érintkezni.
tulalsa- egymásba ütközni.
tünhü, abl. *tere*.
türün fő, kezdet; *türüni* első.
türü első, először; *egen t.* legelőbb, legelőször.
türze- kenni, dörgölni, zsurolni;
türzegde- v. pass.

dä- elvállalni, birni; *dälyä-* v. caus.
dai(n) háboru.
dailä- legyőzni, meghódítani.
dajä- (χ. *dajä-*) követni.
daxi- ismételni; *daxin* ismét.
daxül- v. caus. *dajä-*.
dat-, *dad-* hozzászokni.
damžül- közvetíteni (abl.): *esegär*
damžülza az atya által.
darä- nyomni, eldugni, elrejtteni.

daryan kovács.
dalai tenger.
dalan (χ. *dalin*) hetven.
dali szárny.
dälyä- reá bizni.
dögür fölött el.
degde- fölemelkedni.
degdelge fölemelkedés.
demäi hiába, hasztalan.
dere on, en, ön, ra, re.
dērhä ról, ról; *jün d.* miről, miért (cf. *dere*).
deli ként, gyanánt, hasonlóan.
delyei (χ. *delēkei*) föld, telek, terület; *daida-* d. világ.
dilen szelid, csendes.
dilenshi(n) nagyobb, túlnyomó rész.
došyon tüzes, dühös, veszett, bösz.
doso bent, benne, bele (genit); belső.
doro alatt, alatt való, alább való.
doliöto váltsági.
dolion hullám.
dolojonoi tuskés növény.
dolon (χ. *dolān*) hét; *dolotxi* hetedik.
döšin (χ. *döčin*) negyven.
dörbön négy; *dörbötxi* negyedik.
dūrjai (χ. *dū ugei*) hangtalan, hallgatva, csendesen.
dūša ger. *düt*.
düt- végződni.
duta- hiányzani.
dutag szükség, hiány.

dūda- kiáltani, hívni, szólítani.
dūsa folyvást, mindig.

dūn (χ. *dō*, *daʿon*) hang, dal;
teñgrin-dūn mennydörgés.

dura(n) akarat, kedv.

duradā- említeni, emlegetni.

durta kedves, tetszést találó.

durla- akarni, kedvet kapni,
 beleszeretni.

dūlā- hangoztatni, dalolni, hal-
 lani; *dūlʿa*- v. caus.

dūlʿabari hallomás, hír, tudósít-
 ás.

dū öcs; *aʿa d.* testvérek.

dūr- megtelni; *dūrsārū* egészen
 (teltig).

dūre (χ. *dūrī*) alak, képmás.

dūri- legyőzni?

dūrge- tölteni, teljesíteni.

dūrlā- ábrázolni.

sak (χ. *cak*) idő, időszak.

saxilʿa- v. caus. *saxi*-: γ. s. vil-
 lámlást csinálni.

sayan fehér, tiszta.

sāžalā- elhatározni, eldönteni.

satʿa- jóllaktatni, kielégíttetni.

satʿulañ (χ. *catʿolqñ*) jóllakott.

sāda túl.

san pléh.

sapšalañ kaszáló, rét.

sāžilē- megtanúlni, emlékeze-
 tébe, szívébe vésni.

sek idő, alkalom.

sesen okos.

seber tiszta.

sereg hadsereg.

sel mélység, göbe.

sō, *soʿa*, *son* -ban, -ben; *uhan-
 sōxi* vízben lévő, vízbeli; *sō-
 roho* -ból, -ből.

soxo: s. *χorχoi* féreg, rovar.

soʿa -ban, -ben, alatt (időről):
šadaʿa s. a lehetőleg, kitel-
 hetőképen.

sol kemenceze.

suk együtt, összes.

suxari- visszariadni.

cerkov (ρ) templom, egyház.

zā- (χ. *ziā*-) mutatni.

zailā- eltávozni, kerülni (abl.)

zailūl- v. caus. *zailā*-

zaʿa szély, határ.

zayalā- határolni.

zayuhan hal.

zaja- (χ. *zaja*-) teremteni, létesí-
 teni; *zajagda*- v. pass; *zajalʿa*
 n. act.

zāñ erkölcs, jellem.

zāñtai jellemes, jellemű, termé-
 szetű.

zadajai korlátlan, szabados, fék-
 telen; *ama z.* fecsegő, fékte-
 len szájú.

zān elefánt.

zabhur rés, repedék, időköz.

zar (χ. *zar*) hír, hirdetés.

zarʿu biráskodás, ítélet, bünte-
 tés.

zarlig parancs.

zala- fenyíteni, büntetni.

zalarül- kiegyenesíteni, igazítani.

zalbaril imádság, könyörgés.

zä (χ. *ze*) no, igen, jól van.

zet (χ. *zes*) vörös réz.

zetzer akadály, esáb, kísértet.

zeme hiba, vétek.

zerge szer, sor, rend, féle, fajta;

hula jabxa zerge a henyélés;

ügäitüi zerge szegénység; *tüni*

zergär a szerént.

zergetä, zergetüi adj. poss. *zerge*,

köteles, tartozó illő.

zëli kamat, uzsora.

zoxt illő, rendes.

zoxtido- kibékülni, egyezkedni.

zon, zo (χ. *zon*) nép.

zonzioli- igazgatni.

zobo- szenvedni.

zoboloñ szenvedés.

zorig szándék, cél.

zorikto adj, p. *zorig*.

zoriglo szándékozni, czélozni.

zoltoi szerencsés, boldog.

zöšö (χ. *zöri*) szerzemény, vagyon.

zöb helyes, jó, illő; *z. ügäi* helytelen, nem illő, ellenséges.

zöbtöi illő, kellő, helyes.

zölön puha, lágy.

zuhar aljas, ocsmány.

zut csunya, piszkos, ocsmány;

(cf. χ. *zudar*)

zün (χ. *zön*) száz.

zur- írni; *zuragda-* v. pass.

zūra közben; *ör z.* egymás között.

zurül- v. pass. et caus. *zur-*

zū- magára öltetni, fölvenni;

zülge- v. caus.

züil osztály, féle, fajta; *zühen z.*

mindenféle.

zühen (χ. *zūšö*) szín, külső, alak.

zün bal, kelet.

zürzen szív; *zol zürzär* tiszta,

egyenes szívvvel.

zürzele- igyekezni, törekedni,

buzgólkodni.

nai remény, bizalom.

naida- reményleni.

naidalxa remény.

naiman (χ. *näima*) nyolcz; *nai-*

matxi nyolczadik.

nairtai mulatságos, víg.

nahan (χ. *nasö*) életkor; *nahan-*

da mindig.

najan (χ. *najin*) nyolczvan.

nätjarä- gúnyolni, tréfát, bolondot

üzni (acc.).

nāda(n) játék.

naran nap.

nalarai nagylelkü.

negen (*nigen, nēge*) egy.

negetä egyszer, egyizben.

negetxe- egyesíteni.

nere(n) név.

nerele- nevezni.

nih (χ. *nis-*) repülni.

nilē (χ. *neile-*) egyesülni; *nilül*

v. caus.

noir alvás, nyugvás, álom.
noḡōn (χ. *noḡā*) fű.
nojān (χ. *nojān*, *nojīn*) úr.
nom vallási tudomány.
nomoxon csendes, békés, szelid.
nomšo irástudó.
nomlo- tanítani, szólani.
nōgō a más, a többi.
nū költözni, vándorolni; *nūlge-*
 v. caus.
nūgel bűn, véték.
nōxōdūi nehány, kevés; *n. bolōt*
 nem sokára (cf. *kal. nēkedūi*,
nēgekēdūi).
nōgō második, másik, többi,
 (cf. *nōgōt*).
nā- nyitani.
nū- eldugni, elrejtteni.
nūdaḡar alattomosan, titokban.
nūca titok.
nūcatu titkos, rejtett.
nurān (χ. *nurō*) hát, hátge-
 rinez.
nūden (χ. *nīdūn*, *nudō*) szem.
nūsegen (χ. *nucōgei*) meztelen.
nūr arcz.

pasza (ρ) húsvét.
pinšalā- tánczolni.
prorok (ρ) próféta.

bai- állani, leani, élni; *baiḡa*
 lévő, minden; *baiḡa-* v. caus.
baidal állapot, élet, természet.
bakši tanító.

baḡa kicsiny, kiskorú.
baha (χ. *basa*) még, megint.
bajar öröm, vígság, hála; *bajarta*
 adj p.
bajarla- örvendeni, hálát adni.
bata erős, tartós, szilárd.
batalā- megerősíteni.
bara tigris, párducz.
bara- végződni, elfogyni, kime-
 rűlni.
barā vagyon, holmi.
barag: *begin* b. *ḡarḡa* az illendő-
 séget szem előtt tartva (cf. χ.
barok).
baran minden; *baranda* mind-
 össze.
barī- megfogni, tartani; *bejā* b.
 magát tartóztatni; *ōrgōn* b.
 fölajánlani; *ḡudlār ḡū arīha* b.
 az embert rágalmazni.
bariūl v. caus. *barī-*
barūn jobb.
barlak szolgál.
balai homály, sötétség, vakság.
balairā- elhomályosulni; *balai-*
ralḡa n. act.
begin testi, külső (cf. *beje*).
beje test, maga.
bederž- keresni.
belāi vala, volt.
belet-, *beled-* készíteni.
bi én, gen. *mini* pl. *bidā*; dat.
namada.
bi (χ. *ir. bui*) van.
bī oldal, rész; *bīdā* oldalt, felől,
 előtt; *barūn* b. jobb felől;
ḡōbūhā b. a gyermekek előtt.

biši más, nem az, nem olyan,
kivül, kivéve.

bišijan piczi, kicsiny.

bišig írat, levél, könyv.

bilik bölcsesség; *erdem b.* id.

bot- fölkelni, futni.

botxo- fölkelteni, fölkelni engedni.

botzul szökevény, csavargó.

bodō- (χ. *bos*) fölkelni.

bodoryo- elszánni, elhatározni, megfontolni.

borū ferde, visszás, helytelen.

borülä- elfordulni, ferdülni.

borülül- v. *caus. borülä-*.

bol- válni, lenni vmivé; *raḡsa-tūgi ḡarḡaha bolxo* nem csak azt látja.

bolī- megszűnni, kedvét veszteni.

bolxo n. ag. fut. *bol-*: az igék infinitivusának abl.-sával, »azonkívül hogy« mondatkötőt fejezi ki.

boljo- létesíteni, semmivé tenni, változtatni.

boljül- v. *pass. bolja-* vid. *bol-*.

böḡö erős; *böḡösö* erősen.

böḡöžö- megerősödni.

bötö egész, egészen.

böri minden (cf. *baran*); igen, leg-; *ödör b.* mindennap; *zühen b.* mindenféle.

bü- leszállni; *būlya-* v. *caus. ḡara bü-* megirigyelni.

bu, bü ne.

bujan erény, jó cselekedet.

bujanša erényes; (χ. *bujanči*).

bujanta erényes; (pl. *bujantan*).

buta szét szórt.

butarä- szétozslani, szétszórdni.

buzar piszkos, bü.

buritag fertő, csunyaság.

burjan isten; *ežin b.* úr isten,

burḡašul, pl. *burjan*

bula- elásni, eltemetni; *bulagda-* v. *pass.*

buliä- rabolni, fosztani, erőszakot használni.

bü (χ. *bitege, bitē*) ne.

bügedä minden, összes.

bühetäi öves, férfi.

bütä- végezni, befejezni, teljesíteni.

bütelge beteljesítés.

büri- borítani, bevonni.

bürye- betakarni, borítani, földni.

bürzelge takaró, borító, fedő.

maḡa vid. *miḡa(n)*.

masag böjt.

marta- elfeledni.

maḡa sapka, föveg; *ḡän-m.* korona.

mal marha, jószág.

meḡe ravaszság, esel, fogás.

meḡelē- megcsalni.

mejetä, meḡetä adj. p. *meḡe.*

me-tere azonnal; (cf. χ. *möndaro*)

medä(n) tudat, igazgatás, hatalom.

medätäi kormányzott, alávetett.

<p><i>mede-</i> tudni, igazgatni, kormá- nyozni; <i>medegde-</i> v. pass.</p> <p><i>medül-</i> v. caus; <i>mede-</i>; <i>medülzi</i> <i>jaba-</i> engedelmeskedni.</p> <p><i>miḡan</i> hús.</p> <p><i>miñyan</i> ezer.</p> <p><i>miši</i>: <i>odo-miši</i> csillagok.</p> <p><i>možo</i> (ḡ. <i>moži</i>) megye, tarto- mány.</p> <p><i>möñgö</i> örök.</p> <p><i>möñgö(n)</i> ezüst, pénz.</p> <p><i>möšḡi-</i> nyomozni, üldözni.</p>	<p><i>mön</i> ugyan, valóban, igazán.</p> <p><i>mör</i> nyom.</p> <p><i>mörgö-</i> hódolni, tisztelni.</p> <p><i>mörgöl</i> tisztelet, hódolat.</p> <p><i>mū</i> (ḡ. <i>mō</i>, <i>maḡo</i>) rozsz.</p> <p><i>muḡar</i> vég.</p> <p><i>muḡarda-</i> végződni.</p> <p><i>mūsa</i> rozszúl.</p> <p><i>mūlar</i> rozszaság, gonoszság.</p> <p><i>mūlul-</i> megsérteni.</p> <p><i>lama</i> pap.</p>
---	--

A török-tatár nyelvek etymologiai szótára.

A török-tatár szókincsnek az összehasonló nyelvészet alapján való etymologikus fejtegetése a tárgyalandó anyag világosságát tekintve egy részt nem oly nehéz ugyan mint hasonló törekvés az árja, vapy sémi nyelvek terén; másrészt azonban több veszélylyel is jár, mert az alapvető hanganyag gyakori is nagy hasonlósága a szófejtegetésnek tudvalevőleg nagyon sikamlós útján olyan tévedésekbe ejti az embert, melyeket bonyolultabb és nem oly könnyen áttekinthető nyelvelemeknél már azért is jobban el lehet kerülni, mert ott a csalogató analogia csábításai nem bántják annyira és a rögs pályán megfontoltabb lépéssel kell haladnia. A mi pedig a török-tatár nyelvek terén az etymológiát leginkább megnehezíti, az, hogy egyáltalában nincsenek régibb nyelvemlékeink, azaz nem pillanthatunk be az átmeneti fokozat ama viszonyába, melyben, hogy pl. az árja nyelvekről szóljak, a classicus nyelvek vannak a szanszkrittal. Ámbár az az eszme, hogy a szanszkritot anyanyelvnek tekintsék, régen elavúlt, nagy fontnssága mint medium a hangbeli és fogalmi rokonsági fokozat világos föltüntetésére mindazonáltal kétségen kívül való, és az újabb testvéryelvek összehasonlító tanulmányával egyetemben rendkívül nagy hasznát vesszük az összes árja nyelvterület megismerésében. Egy ilyen factorról a török-tatár nyelveknél egészen le kell mondanunk. Nincs erre vonatkozó kiinduló pontunk, mert először töröktől a török nép kulturviszonyainál keveset, vagy ritkán irták és az irodalmi nyelv címét csak itt-ott lehet néha rá alkalmazni, és mert másodsor a legrégeb, eddig előttünk ismert emlék, t. i. a Kudatku Bilik 1069. évből származik, tehát csak nyolczszáz éves, és korántsem vág bele abba a korba, melybe olyan népesoportosulást sejthetünk, mely a ma előttünk ismerttől lényegesen különböznék. Nem sza-

bad továbbá arról sem megfeleledkeznünk, hogy a most említett nyelvemlék és a mai ujjur, azaz Keleti-Turkesztan nyelvének összehasonlítása a török nyelv föltünő állandóságáról tanuskodik; mert míg a Kudatku Bilik szövegét minden kelet-turkesztáni, sőt minden középzásiai általában könnyen megérti, a Niebelungok nyelvéről és a mai németről például, bár az időkülönbség nem oly nagy, még se lehetne hasonlót állítani. A legjobb esetben tehát mai napságig csak az ujjurt, nevezetesen pedig a Kudatku Bilik nyelvét vehetjük olybá, mint a török szanszkritját, különben azonban arra a gyöngve vezérfonalra vagyunk utalva, melyet a történeti hagyomány nyújt a megtörtént újabb népesoportosulására vonatkozólag.

Mindenek előtt oszszuk a török nyelvterületet két részre, még pedig északira és délire; az előbbihez számítjuk a Lena-tól a Jeniszei-ig, jobban mondva s szajani hegység északi kiágazásaiig terjedőt, a jakutot és koibal-karagaszt a legközelebb rokon nyelvjárással együtt; az utóbbihoz ellenben a török nyelvek hosszú lánczának mind azon egyes szemeit, melyek délnyugati irányban Khina belsejétől egész a Dunáig vonódnak. Mind a kettő, a mi az alakot és anyagot illeti, közel áll a mongol-mandsuhoz, de mint-hogy a tulajdonképi töröknek és nem az egész nyelvcsaládnak etymológiáját tűztük ki czélul, ezekre a legkeletibb tagokra egyelőre már csak azért sem lehet tekintettel, mert először az ilyen szándék dolgozatunk keretét nagyon is megbővitené, és másodsor mert véleményünk szerint a mongol-mandsu, a mi a tulajdonképi népnyelvet illeti, nem esik még úgy a kutatónak keze ügyébe, mint a török. Továbbá az analogia viszonya is sokkal bensőbb a tulajdonképi török nyelvtest egyik tagjai, mint az utóbbiak és a mongol között, és mint egyes, a czímen világosan jelzett összekötő pontokat csak a keleti határterület legszélsőbb csücsait, t. i. az ujjurt, altajit és jakutot vehetjük számba. Hogy aztán a mongol-mandsuhoz való szorosabb fűződés eme momentumaiból kiindulva, az utóbbiban az egész család legrégebb forrását, vagy legprimitivebb részét kell-e keresnünk, arra nézve eddig nincsenek biztos adataink. Ha tekintetbe vesszük azt a körülményt, hogy egy nyugatról keletre való vándorlásban alak és anyag mindenütt tisztábban maradt meg, talán ilyen nézet jogosúlt volna, ha épen a földrajzi kiterjedés ezen theoriája jelentékeny kivételeket nem tüntetne föl,

így pl. a csuvas, melynek hangtana sok esetben régibb korra utal mint maga az ujjur. Ha tehát szigorú következettséggel tekintjük a dolgot, magukból a földrajzi és történelmi viszonyokból még nem következtethetünk a különböző ágak nagyobb vagy kisebb korára s ennél fogva csak úgy kaphatunk a korbeli viszonyokra némi fölvilágosítást, ha az illető népek műveltségi állapotait és az ezekkel összefüggő társadalmi föltételeket is tekintetbe vesszük.

Most tehát a nomádok és a megtelepedett népség törökségéről akarunk szólni. Valamint az utóbbinál az ujjurt, úgy kell az előbbinél az altajit mint azt a részt tekintenünk, mely primitív alak- és szókincsénél fogva viszonylag régibb ruhában tartotta fönn magát, és etymologikus kutatásoknál szintoly értéke van mint az ujjurnak az irodalmi nyelvben. Ha nyugati irányban e két végpontból kiindulunk az előbbinél, t. i. a kara-kirgiz, kazak, turkoman és a jürükök nyelve között Anatoliában ugyanazon fokozaatokkal találkozunk, mint a második résznél, t. i. a csagatáj, kazán-török, azerbajdsan és oszman között. Hasonló okok mindenütt hasonló következményeket idéztek elő, mert valamint a nomádok nyelvében kényszerült, vagy önkénytes vándorlások, a megtelepedett népekkel való erősebb vagy gyöngébb érintkezés maradandó emlékeket hagytak hátra; úgy viseli magán a megtelepedettek nyelve is a közönkenti idegen kulturhatás, sőt a társadalmi és állami élet mindennemű mozzanatának világos nyomát. Ha tehát, mint Radloff helyesen megjegyzi (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Südsibiriens I. Theil [Text]. XIII. 1.), Délszibiria és a dzungariai sivatagok dialektusai az iszlám kiforgató hatásától mentek maradtak, mert köztük a legtöbb törzs még ma is az eredeti saman vallás híve és a mohammedánokkal sohasem érintkezik szorosabban, — másrészt nem mellőzhetjük azt sem, hogy pl. a kara-kirgizek, bár már régóta ragaszkodnak az iszlámhoz, mind a mellett, az Alai-hedység völgyeiben viszonylagosan seclusiv életüknél fogva jobban elzárkózhattak az idegen moszlim hatás elől mint a kazakok és kara-kalpakok a khánságok északi részében. Ép így van az irodalmi nyelvvel is. A Kudatku Bilikben alig lehet egy-két arab-perzsa szót találni, még *Allah* és *Pejgamber* neveket is többnyire *Tengri*- és *Jolaué*-al fejezi ki. A csagatájban, azaz a khánságok törökségében, melyről Baber és Mir Ali Sír előttről nem sokat tudunk, az időszakonként jelentkező török

nemzetségi mozgalmak élénk nyomokat hagytak hátra, és míg az azerbajdani, turkoman és oszman a tatárok betörése előtt nyelvjárásilag még semmit sem különböztek, mai nap minden egyes nyelven világos nyomait látjuk a társadalmi és ethnikus constellatióknak. A török nyelvterület északnyugati részében hasonlót vehetünk észre. A mostani Déloroszországban levő törökség, melyet Dr. Blau O. a kumanokról szóló tudós értekezése után senki sem fog többé egy a mongolokkal bevándorlott török törzs nyelvének tartani, egyrészt világos jeleit mutatja a keleti török nyelvágnak, sőt ezeket sokkal hívebben megtartotta mint néhány századdal később déli Ázsiába bevándorolt testvérei, míg másrészt a valláskülönbőség nem maradt következmények nélkül, mert a kerecsen*) (keresztény tatárok) nyelvjárása, melyre az arab-persa befolyás nem hatott annyira, aránylag tisztább és primitívebb mint a kazáni és nogaji.

Minthogy egy anyanyelv fölvevására konkrét bizonyítékokat nem hozhatunk föl, csak a már gyakran említett keleti két végpontot, nevezetesen az ujugurt és altájit vehetjük föl mint legrégebbi testvérnelveket, és az etymologikus kutatásnál az összes területet minden izében részében hasonló figyelemmel kell átvizsgálunk. Mind a mellett, hogy az egyes tagok eltérése gyakran oly természetű, hogy inkább nyelvjárásoknak mint testvérnelveknek tekinthetjük őket, a tőszótagok értelmezésénél mégis meg kellett tartanunk azt a sorrendet, mely a hang- és fogalmi összetartozás világos föltüntetésének legjobban megfelelt, az elveket pedig, melyeket könyvem kidolgozásánál szem előtt tartottam, a következőkben igyekeztem összefoglalni.

A.

A tőszótag.

1) Vajjon az úgynevezett anyagszót a török-tatár nyelvekben mint gyökeret, vagy egyelőre csak mint tőszótagot tekintsük-e, az olyan kérdés, melyet még mindeddig sem döntöttek el véglegesen. Részemről mostanáig óvatosság tekintetéből csak tőszótagokat volnék hajlandó föltenni, minthogy vannak példáink, melyekben a

*) V. ö. Bálint: Kazáni-tatár szótár; továbbá *Pervii Opit Szlovar narodno-tatarszkago Jazika*. Kazan 1876.

gyökér az alapszóból és egy később hozzájárult affixumból oly módon alakult, hogy csalódásunk csak mélyebb vizsgálat után derül ki. Így pl. *um* v. *un* (liszt) *og* -*ov*-ból (dörzsölni, összemorzsolni) csak *ogum*, *ovum*, *ôum* összevonása és tulajdonképi gyökérnek a török liszt szónál csak *u*-t tarthatjuk. Szintolyan a viszony ezeknél is: *eš* (társ) *ek*-ből (párosítani, társítani), *egiš*, *eiš*, *eš*; *koš* (összetenni, hozzáadni) *koj-uš*, *kouš*-ból; *jum-šak* (puha, lágy, málló), tulajdonképen *jogum-šak*, *jôum-šak* (szétdörzsölt) *jog*-ból (dagasztani); *jaš* (halk, lassú) *javaš*, *jaaš*-ból stb. Az itt felsorolt példák számát könnyen szaporíthatjuk és így elégségesen igazolva van egy tőszótag felvétele gyökér helyett.

2) Alakjára nézve a tőszótag vagy trilitteralis, vagy bilitteralis, némely esetben azonban egyetlen egy magánhangzóból is áll, mely előtt a szókezdő és szóvégző hang idővel eltűnt. Trilitteralis tőszótagok *bar* (menni) *ber* (adni) *köl* (tó); bilitteralisok *ač* (nyitni) *il* (kötni) *öl* (nedves) *eň* (lő, messze), végre egytagúak *u* (álm) *u* (háló).

3) Ha jobban megvizsgáljuk a trilitteralis és bilitteralis tőszótagok között levő viszonyt, csakhamar arról győződünk meg, hogy az utóbbiak csak később támadtak, még pedig a szókezdő mássalhangzó elvesztése után, tehát csak a másodlagos alakot, a trilitteralisok ellenben az eredeti alakot tüntetik föl. Legjobban kitűnik ez a következő összeállításából, a hol az illető példák majd egy és ugyanazon, majd ismét különböző egymás között szoros rokonságban levő nyelvek szókincséből vannak véve, melyeknek fordításánál nem a fontos, hanem az általános fogalmat tartottuk szem előtt. Ezen czélből hasonlítsuk össze egymással a következő 47 tőszótagot.

ač—*čač*—*čeč* (nyitni, kinyitni).
ag—*bag* (háló, kötés).
ajt—*hajt* (hajtani).
ala—*ujalau* (láng).
al—*tal* (alacsony).
am—*kam* (orvosság).
ar—*jar* (szegény, sovány).
araláš—*karaláš* (zűr-zavar).
as—*kas* (nyereség).

aš—*kaš* (dörzsölni).
az—*jaz* (tévedni, hibázni).
egir—*tegir* (körbe menni, for-
 gatni).
ege—*jege* (úr, birtokos).
ek—*tek*—*tak* (hozzátenni).
et—*tat* (jó, békés).
em—*meme* (mell, szoptatni).
eň—*keň* (tágas, bő, kényelmes).

ik—jik (elfonyadni).
ile—bile (-val, vel).
il—jil (év, esztendő).
inč—tinč (csöndes, nyugodt).
inžu—jinžu (gyönpy).
ip—jip (kötél).
it—jit (megérkezni).
is—tis (bent).
im—kim (megindít, érint).
ili—jili (meleg).
ir—jir (dalolni).
igi—jigi (sírni).
iz—kiz (forró meleg).
iš—jiš (világos, derült).
ol—bol (lenni, válni).

ong—jak—sak (helyes, jó).
or—bor (korán, először).
ot—cot (tűz).
ok—jok (fönt, magas).
osuk—bosuk (puszta).
öl—höl (nedves).
öc—köc (harag).
öl—böl (osztani).
ögri—bögr (görbe).
örsele—törsele (össze-, darabokra
 törni).
ömek—kömek (segítség).
uzun—curun (hosszú).
üz—jüz, jüž (fönt, -n, sat.).
ur—vur (ütni).

4) A bilitteralisok kölcsönös viszonya a trilitteralisokhoz nem annyira egy és ugyanazon nyelv körén belül, mint inkább több testvérnelyvénél tűnik elő. A csagatáji például bizonyos esetekben szereti megtartani a szókezdő mássalhangzót, melyet az oszman már elvetett. Így *bol-ol*, *keng-eñ*, *bile-ile* stb. Ide tartozik a szókezdő *s*-nek gyakori eltűnése a jakutban, míg a csuvasban egész sereg olyan labialissal kezdődő szó van, melyeket másutt csak mint bilitteralisokat ismerünk; pl. *vul-ol* (ő) *vudur-otuz* (harmincz) *vugur-öküz* (ökör) stb. Az a körülmény, hogy a régi hazától távolabb eső és az idegen befolyásnak inkább alávetett nyelveknél a szókezdőnek eltűnése gyakrabban előfordul, arra vett bennünket, hogy a trilitteralisokban eredeti, a bilitteralisokban pedig másodlagos alakot fődözzünk föl.

B.

H a n g c s e r e.

5) Az után, a mit Boehtlingk jakut nyelvtanában a török-tatár nyelvek hangtanáról annyi elmével és tudományossággal mondott, nehéz volna itt valami lényegesen újat mondani. Nem is másért teszünk itt tehát néhány általános észrevételt, mint saját eljárásunk világosabb megértése kedvéért.

6) Ha közelebbről vizsgáljuk azt a szabályt, melyet a török-tatárban a hangcsere követ, mindjárt észreveszszük, hogy a) az a

szabály, melyet eddig egy és ugyanazon nyelv körében megfigyeltek, a különböző testvényelvek kölcsönös viszonyában jut teljes érvényességre; sőt sok esetben épen az egésznek összehasonlító áttekintéséből kiindulva állíthatjuk föl és állapíthatjuk meg az illető szabályt. Míg pl. a *j*-nek *t*-vel váltakozását a szó kezdetben a tulajdonképi törökben csak sejthetjük (v. ö. *jok-tok*), addig ez a viszony az ujgurban és jakutban már sokkal világosabb, és a koi-bal-karagasban, a hol minden török szókezdő *j*-nek *d* és *t* (olv. gy, ty) felel meg, e két hangnak úgy szólván átmeneti pontját lehet fölismerni. b) Mássalhangzóknál a szókezdő kevesebb változásnak van alávetve mint a szóvégző, ellenben a magánhangzók, akár mint szókezdők a bilitteralisokban, akár mint belső hangok a trilitteralisokban, oly gyakori változásnak vannak alávetve, hogy némely esetben még az euphoniának különben szigorúan megtartott szabályára sincsen tekintet, és gyakran ugyanazon szótagot itt alhangú, ott pedig fölhangú magánhangzókkal találjuk; pl. *ane-ene* (anya) *aitmak eitmek* (mondani), van továbbá nagy számú tőszótag, melyekben *o* vagy *u* majd szókezdő, majd belső hang és a melyek *ö*-re és *ü*-re változnak. c) Bilitteralis tőszótagoknál a szóvégzőnek sokkal ritkább mint a trilitteralisoknál.

7) Minthogy a magánhangzók változása, akár egy és ugyanazon nyelv, akár az egész család körében, nem olyan, hogy a hangig analógia föltüntetésénél különös nehézséget okozzon, különösen a mássalhangzókkal fogunk foglalkozni, melyeknél a hangcsere gyakran oly nagy, hogy egy tőszótagnak szókezdője ugyanaz csoportnak majd minden variációjában előfordúl.

8) A legtöbb változásnak a gutturalisok, a török-tatár mássalhangzói anyag legnagyobb része, vannak alávetve; még pedig szó végén sokkal inkább, mint a szó kezdetén. Mint szókezdő, és mellesleg jegyezzük meg mindjárt, hogy keleten a gutturalisatio majd mindenütt erősebb, mert erősen aspirált *ch*-vel*) találkozunk ott, a hol az oszmánok egyszerű *k*-val élnek — a *k* következő változásoknak van alávetve. a) $k=h$. V. ö. *kap-hep* (mind együttesen),

*) Ezt a *ch*-t tehát mindvégig *k*-val jelöltem és még ott sem tettem kivételt, a hol Boehtling χ -val és Castrén *x*-val él, még pedig azon föltevésben, hogy e tanulmány iránt érdeklők a *kaf* és *kef* belértékét úgy is képesek megítélni.

köl-höl (tó, nedvesség). b) $k = \acute{c}$, s . V. ö. *kak-čak* (ütni, verni) *kak-šak* (aszott, száraz). A mit a szókezdő *k* gutturalisatiójának különböző fokát illetőleg mondtunk, az még inkább kitűnik, ha mint szóvégző szerepel. A nyugati törökben megtörtént affixálás után itt is vehetünk észre lágyulást, sőt némely esetben a *k* egészen el is enyészett. V. ö. ujj. *sarik*, *kuruk* és *jak* szókat, oszm. *sari* (sárga) *kuru* (száraz) és *jaa* (zsír) szókkal, továbbá ujj. : *ak-ir* (nehéz) *kak-urmak* (roston sütni) és oszm. *air*, *kaurmak*. Némely nyelvben, mint a kazaniban és az altajiban a szóvégző *k* eltűnése egy affixum előtt majdnem szabálylyá vált, és a hányszor diphthongusra akadunk, majdnem mindannyiszor a tőszótagban megvolt gutturalis elenyészést sejtethetjük. Nem ritka továbbá a szóvégző *k*-nak *g*, *j* és *v*-vé lágyulása; így: *dök-mek*, *dögmek*, *döj-mek* és *döv-mek* (ütni, verni), *tök-rek*, *töj-erek*, *töv-erek* (kör, kerület), *kog-mak*, *kov-mak* (hajtani, üzni, kergetni) stb. A szóvégző *k* továbbá még *b* vagy *p*-vel is váltakozik, mint *ek-üb* (hozzátenni) és végre meg kell még említenünk a szóvégző *k* vagy *k* orrhangosítását, mit — ilyenekben veszünk észre mint *ok-ong* (jó, helyes), *tök-töng* (csavarni, forgítani), *jak-jang* (égni).

9) A szókezdő *j* első sorban *s*-vel váltakozik. V. ö. a jakutnak kölesönös viszonyát a keleti és nyugati török nyelvekhez; ez a változás még az utóbbiak körén belül is előfordul; így *jak-sak* (egészséges, üdvös) *jöb-söb* (illő). *J* még \acute{c} z -vel is váltakozik, a mi a kirgizben és kazaniban majdnem szabálylyá lett. Végre *t*-vel váltakozik a *j*, mint: *jal-tra* — *tal-tra* (villámlani) *jok-tok* (domb), és mint szókezdő néha egészen el is tűnik, mint a 3. §. alatt föl-sorolt példákból legjobban lehet látni. Mint szóvégző a *j* legtöbbszörire *t*-vel váltakozik, gl. *jaj-jat* (terjeszteni), *tij-tit* (eltiltani), *toj-tot* (jóllakatni), *boj-bot* (növény, termet) stb.; azon fölül még *s*, *z* és *r*-vel. V. ö. *aj-as-at-ar* (a láb jelentésű török szó tőszótagja).

10) A szókezdő *t*, nem tekintve *d*-vé lágyulását, többszörire \acute{c} -vel váltakozik; v. ö. *tob-čob* (csomó, rakás), *tük-čük* (alap, fenék) és *k*-val; v. ö. *tül-kül* (szétdarabolni, összevagdalni) *tir-kir* eltörni. — Annál gyakoriabbak változásai mint végző, még pedig a) \acute{c} , z -vel; pl. *bit-bič* (metszeni) *ket-keč* (elmenni vmi előtt) *köt-köč* (elhúzni) stb. b) *j* és *s*-vel; mint *bat-baj-bas* (lealacsonyítani, nyomni, tiporni).

11) A labialis *b*, *p*, *f*, *v* és *m* gyakran váltakoznak egymás között, mind nagyobb, mind kisebb körben. Míg például Kelet-

turkesztánban mindenütt *p*-t találunk, a hol a khánságokban *b* hangzik és a nevezett részekben *f* is váltakozik *p*-vel, addig az altajiban kizárólagosan csak egy szókezdő *p* van. Hasonlókép a csagataiban gyakran használnak *m*-t mint szókezdőt, a hol az oszman *b*-vel él. V. ö. csag. : *men*, *mínmek*, *muz*, *muru*, *mojun*, *mor* és oszm. *ben* (én) *binmek* (fölszállni) *buz* (jég) *buru* (nád) *bojun* (nyak) *bor* (barna). *b* még *j*-vel is váltakozik, mint: *sub-suj* (víz) és *m* vagy *mb*-vel; pl. *kap-kam* (elzárni) *hep-hem* (mind, mindnyájan) *kom-komb* (púp, bütyök) *jam-jamb* (postaállomás).

12) A sybillans *s*, *š*, *z* és *ž* részint egymással, részint a rokon dentalisokkal, *t*, *d*-vel és *č*, *ž*-vel váltakoznak. V. ö. *süt* - *süć* - *čüć* (édes, izletes, tej) *söl* - *čöl* (hervadt, puszta) *sal* - *tal* (dobni, lóbálni, hintálni), *bos* - *bnč* - *bot* (puszta, kopár, sivatag, üres). *Z* gyakran még *r*-vel is váltakozik, mint *kör* - *köz* (látni, szem) *kaz* - *kar* (varkarni, kaparni) *boza* - *bor* (szeszes ital). Az említetf sybillansokhoz sorakoznak még *č* és *ž* kettős kangok, melyek épen nem tartoznak a török nyelvek ős hangjaihoz és a legtöbb esetben *s*, *š* és *t*-re lehet visszavinni.

13) *L* és *n* mint szókezdők a tulajdonképi török nyelvekben nincsenek meg, és mint ilyenek, az idegen szók és néhány affixum kivételével, csak néhányszor fordulnak elő. A keleti török a szókezdő *l*-t még könnyen kiejti, az oszmanli csak úgy, ha magánhangzót tesz elébe; így: *iliman* (öböl), *ilimon* (ezitrom) *liman*, *limon* helyett. Mint szóvégző az *l* váltakozik *j*-vel, pl. *ül* - *üj* (rész), *sil* - *sij* (dörzsölni, törölni); *n*-vel, mint *kil* - *kin* (szűrni, vágni), *čol* - *čon* (tomba) és *r*-vel, pl. *tal* - *tar* (nagy, tágas, teres), *tül* - *tür* (szemközt, átellenben).

14) Az imént mondott még inkább vonatkozik az *r*-re, melyet mint szókezdőt a nyugati törökségben csak egy elébe tett magánhangzó segítségével ejthetni ki. Így csinált az oszmanli a *Russ* (orosz), *Rum* (görög), *raki* (pálinka), *rahat* (béke), *ruze* (bőjt) idegen szókból *urus*, *urum*, *uruž*, *iraki*, *irahat* szókat; sőt eredeti török szókban, a hol *r*-vel kezdődő affixum fordul elő, hangváltozás (Lautverschiebung) történt. Így lett pl. *čob* - *ra* (leves), *jap* - *rak* (levél), *baj* - *rak* (zászló), *baj* - *ram* (ünnepe), *top* - *rak* (föld), *ög* - *renmek* (tanúlni) alakokból a nép nyelvében *čorba*, *jarpak*, *barjak*, *barjam*, *torpak* és *örgenmek*. A hangcserében *r* *z*-vel váltakozik. Lásd 12. §., továbbá *l*-vel, mint *tir* - *til* (törni), *kor* - *kol* (kar) és *j*-vel, pl. *kir* -

kij (törni, vágni), mely utóbbi viszony leginkább a csuvasban mutatkozik.

C.

S z ó j e l e n t é s.

15) Ha jelen tanulmányunknál, a török-tatár nyelvek hangváltozását illetőleg, viszonyítva más nyelvekhez, aránylag könnyű téren mozgunk és tisztább, nyiltabb látáskörünk van, még inkább meg van ez a szójelentést tekintve. Nem szabad elfelednünk, hogy egy primitív, ősrégi emberi faj nyelvvel van dolgunk, melynek az őt körülvevő természettől kiszabott életmódjára idegen kulturbefolyás évezredek át nem hatott, és ennek következtében egész máig megőrizte nyelvének azon őseredeti észjárás képét, mely az embernek csak a mesterkéletlen természet stadiumában sajátja. A mi szavai fejlődésének nemes egyszerűségét, oly mesteri és oly csodálatos következetességű logikáját illeti, páratlan a török nép nyelve és fölülmúlja magát az arabot is, melyről már régen megjegyzték tréfásan: azt gondolhatná az ember, hogy ezt a nyelvet egy szellemes philologus társaság csinálta és adta át a népnek használat végett. — A törökben minden fogalomnak meg van szorosán kimért határa, minden képzetnek pontosan határolt köre, egy szócska sem fölösleges és egy eszme sincs úgy kifejezve, hogy az illető szó pontos meghatározásánál magyarázatra szorulna. Ezt az elragadó szépséget, ezt a hasonlíthatatlan elsőséget természetesen nem egyetlen nyelv keretéből, hanem az egész család általános áttekintéséből kell fölismernünk, azaz nem a fejlődés különböző fokaiból eredtek, hanem, a szóképzés szelleméből ítélve, meg kellett már lenniök abban az ősrégi időben, midőn a törzs még együtt volt, midőn földrajzi távolság még nem választotta el, midőn a mai választó falakról még szó sem volt és csak egy török nyelv létezett. Hogy a mondottakat példákkal megvilágosítsam, könyvemnek bármely lapjára utalhatnak és egy párt föl is akarok említeni. Lássuk pl. a jární fogalmát és számára *bar-mak*, vagy *var-mak*, *mañ-mak* vagy *meñ-mek*, *kit-mek* és *jor-imak* szókat találunk, melyeknek, a mai használatból ítélve, határozatlan és ingadozó értelmük van, ha azonban az illető tőszótagokat jobban megvizsgáljuk, egészen világos és pontos meghatározást nyerünk. *Bar-mak* eredeti jelentése t. i. elmenni, előre menni *bar*, *bor*-ból,

az előre, előtt fogalmát igei alakban használva, ép úgy mint *kat*, *ket*-ből (hátra, mögé, vissza) *ket-mek*, később *kit-mek* (vissza-, hátramenni) eredt; *meñmek*, melynek eredeti jelentése fölfelé menni, fölszállni, és ma is mint *minmek* használatos *mañ*, *meñ*-ből (fönt, föl) való — és végre *jorimak* a menés általában, a járás *jol*, *jor*-ból (menet, út) származik, mint az illető szócsaládok föltüntetéséből leginkább kítűnik. Hasonlókép lesz világossá a *sözlemek* és *ejtmek* (beszélni vagy mondani), *asamak* és *jimek* v. *jemek* (enni és étkezni), *bulmak* és *tapmak* (találni) stb. között levő viszony is. A mit tehát Curtius »Grundzüge der Griechischen Etymologie« című munkájában (79. l.) mond: »A ki vak nem akar lenni ilyen világos tényekből megtanúlja, hogy a változatosság sokkal korább való mint az egyformaság, és lemond minden kísérletről, hogy sarkfogalmakkal dolgozzék« — egészen megbizonyúl a török-tatár nyelvekben is. Ez a gazdaság és szabatoság a török nyelveknek nem később korából származik, sőt ellenkezőleg, a mily mértékben történt az elágazás és kiterjedés, olyan módon fogytak ezen tulajdonságok, mert mennél inkább visszatérünk a régi nyelvjárásokhoz és a hazai határhoz közel maradt leánynyelvekhez, annál tisztább lesz a fény, melyre a szónyomozás homályos utaink megvilágosítására ma szükségünk van.

16) Ha tehát különböző, egymástól távol álló szóknál egy sarkfogalmat nem fogadunk el, és inkább az egyes szócsaládok tőszótagában keressük azt a közös alapanyagot, melyből a rokon fogalmak szorosabb köre fejlődött, akkor a tőszótag magyarázatának magától érthetőleg olyan általános és határozatlan természetűnek kell lennie, hogy a szellemi összefüggés esetleg ne mint erőszakos értelemforgatás eredménye, hanem mint a török-tatárban alakilag és anyagilag különben is átlátszó nyelvelemek általános áttekintésének eredménye tűnjék föl. Hogy ilyen körülmények között a fogalomnak magyarázása nehézséggel jár, könnyen föl lehet gondolni. Első sorban a tárgyias és elvont fogalmak egész körével kellett tekintettel lennünk, mi alatt mindig az az észjárás, az a gondolkodásmód volt irányadónk, mely különösen a török-tatár népelemeknek sajátjuk. Vegyük például a *ma g a s* és *ma g a s z t o s* fogalmat, és látni fogjuk, hogy e czélra két, hangilag egészen más törzsszó van, melyek két különböző szócsaládra oszlanak és mindegyikében még egyes ágakat képeznek. Ezek az *ak*

és *baj* tőszótagok (1. 6. és 201. §-kat). Mind a kettő első pillantásra sok tekintetben synonymnak tűnik föl, de ha jobban megvizsgáljuk, csakhamar meggyőződünk, hogy *ak* eredeti jelentésében, valamint származékaiban ép oly mértékben foglalja magában a fölszállás, a fölfelé mozgás tárgyas fogalmát, valamint *baj* ennek a fogalomnak épen csak elvont vagy képes értelmét jelenti. *Ak*-ből származott pl.

	ujgur	csagatáj
	<i>akarur, jokaru</i>	<i>okar, jokaru, egiz</i> (magas, fölfelé)
	<i>akmak, jokalmak</i>	<i>agmak</i> (fölszállni, föllépni)
	<i>jokunč</i>	<i>jokus</i> (magasság, domb)
	<i>jokun</i>	<i>jogun</i> (fölhalmozás)
	<i>üksek</i>	<i>jüksék</i> (magas, emelkedett), míg <i>baj</i> -t

következő szókban lehet fölismerni :

ujgur	csagatáj	jakut	csuvas
<i>baj</i>	<i>bai</i>	<i>bai</i>	<i>pojan</i> (királyfi, gazdag, magasztos)
<i>bot</i>	<i>boj</i>	<i>bájä</i>	<i>pü</i> (hosszúság, természet, alak)
<i>bej</i>	<i>bi</i>	<i>bi</i>	— (fejedelem, öregebb testvér)
<i>bajat</i>	<i>bijat</i>	—	— (Isten, Magasztos)
<i>batuk</i>	<i>bäjük, bijik</i>	—	— (nagy, hatalmas) stb. Végre nem

volna szabad figyelmen kívül hagynunk az erkölcsöket és szokásokat, sőt a nép egész ethnikai életét sem, mert gyakran megesik, hogy a nekünk trivialisnak tetsző erkölcsi kép egyik másik vonása adja meg a fogalomanalogia lánczában rég keresett szemet.

17) Különösen érdekes volna azt magyarázni, milyen grammatikai alakban képzeljük magunknak a török-tatár nyelvekben a tőszótagot, azaz vajjon igének, névszónak tekintsük-e, és vajjon esetleg e két beszédrészt egymásból származhatjuk-e, mint ezt más nyelvekben, majd igenlőleg, majd tagadólag, állítják. Mint-hogy, mint mindjárt kezdetben megemlítettük, a török-tatár nyelvekben az anyagszót nem szabad gyökérnek is tekintenünk, mert a tőszótagul szereplő alapelem igen gyakran egy affixummal való összeolvadásból keletkezett — már eleve is lehetetlen a kérdésre határozottan felelni. Jelentékeny számú olyan tőszótagokkal van itt dolgunk, melyek sem határozott ígét, sem névszót nem tüntetnek föl, hanem az illető képző hozzájárulásával mind a két szereplésre alkalmasok, sok esetben azonban a nyelvterület egyik részén affixummal, másik részén ellenben affixum nélkül

jelennek meg mint főnevek vagy igék. Mások megint, még pedig a túlnyomó szám, határozottan mint igei alakok fordulnak elő, és főnevek belőlük csak az illető affixum hozzájárulásával keletkeznek. Ha pl. a *kat*, *sak*, *sus*, *tap* és *tal* alapszókat vesszünk, azt találjuk, hogy mind névszói, mind igei alakot vehetjük, mert *kat* sor és sorozni (imper. 2-ik személy), *sak* az ujjurban szám és számítani, megolvasni; *sus* csöndes és csöndesíteni; *tap* nyom (spur) és nyomozni, találni; *tal* alatt és alámerülni, míg pl. *kal* (maradni) *kel* (jöni) *kit* (menni) *böl* (osztani) stb. csak mint igei alakok szerepelnek; másoknak meg, mint: *karamak* (látni), *bojamak* (festeni), *tirilmek* (élni) *kar*, *boj* és *tir*-ben sem igei sem névszói alakot nem tulajdoníthatunk.

18) Az előrebecsátott megjegyzéssel megegyezik tehát, ha a tőszótagok fordításánál az illető alapképzeteket majd mint főneveket és melléneveket, majd mint igéket említjük, és csak arra a jelentésre voltunk itt-ott több tekintettel, melyben a tőszótagok a tulajdonképi török nyelvekben jobban elterjedtek.

19) Hasonló alapelvet követtünk egy tőszótag különböző hangátmenetének fölemlítésénél is, a hol bizonytalan, vajjon a régibb és eredetibb alaknak az a változata van-e az élén, mely az ujjurban és csagatájban leginkább megvilágosítja. Az 1. §-ban pl. *ac* van az élén, mind a mellett, hogy a *é* szóvégű csak később, még pedig *j* vagy *t*-ből lett. Szintúgy a 21. §-ban *as* és nem a ma inkább használatos *es*, mert *a* mint az eredeti *kas* tőszótag belső hangja az egész szócsalád hangi összefüggését legjobban föltünteti.

20) A mi végre egy szócsaládnak különböző ágakra osztását illeti, magától érthetőleg csak a hangviszonyok és nem a fogalomkör különféleségeit vehettünk kiinduló pontnak. Az egyes ágak, melyek római számokkal vannak jelölve, az szókezdő és szóvégző hangok fölcserelése szerint oszlanak szét, a hol első esetben az illető hangváltozatok a vonal előtt, második esetben pedig a vonal után állnak. Így pl. *baj*, *bat*, *bas*-nál először a *-j*-vel, azután a *-t*-vel és végre a *-s*-vel végződő tőszótag van; míg pl. *sal*, *tal*-nál először a *s*-, azután a *t*-vel kezdődő példák vannak fölsorolva. Ha a mondott sorrendet föl is állítjuk, épen nem akarjuk mondani, hogy ezt vagy azt a hangalakot először említjük, mert az egyiket régibbnek, vagy eredetibbnek tartjuk, mint a másikat. Némely példánál,

nevezetesen *j*, *g* és *v*-nél, melyek erősebb, vagy gyöngébb gutturalisokból eredtek, vagy a *j* és *t*, az *r* és *z* közti kölesönös viszonynál, a hol az eredeti alakot régibb nyelvemlékekre, vagy kevésbé hamisított nyelvterületekre való utalással meglehetősen biztossággal ki lehetne mutatni, ezt ugyan meg lehetne tenni, — de egészben véve az ily eljárást az ó-török ismeretének mai állásánál elhamarkadottnak és minden biztos alapot nélkülözőnek kell mondanunk. Ép oly nagy óvatosságra volt szükség némely szócsalád kikerekítésénél, nevezetesen olyanokénál, a hol az egész terület bővítését kétségbe alig vonható hanghasonlósággal és fogalmi rokonsággal könnyen lehetne igazolni. Vegyük pl. az 1. §-ban *ag*, *aj* tőszótagot nyílt, világos és tiszta jelentéssel és az 5. §-ban *ag aj* tőszótagot fehér, világos, hold jelentéssel, a két család egyesítése sok körülmény között igazolva lesz. Mind a mellett ebben, mint más hasonló esetekben óvatosság tekintetéből két családot vettünk föl és a szorosabb összefoglalást inkább későbbre tartottuk fönn.

Még valamit kell mondani a forrásokról, melyeket jelen munkámnál használtam. Első sorban azon tapasztalataim vannak, melyeket keleti és nyugati törökökkel való sok évi benső közlekedésem alatt tettem, és a melyek, midőn valamely fogalom pontos meghatározásáról, valamely szó valóságos jelentéséről volt szó, nekem sokkal czélszerűbbeknek és megbízhatóbbaknak tetszettek, mint a meglevő szótári adatok, melyek igen gyakran a fő- és mellékjelentés elméleti kutatásának eredményei és valamely szó anyagi és képes jelentését nem fejezik ki eléggé. Valamely alapfogalom és származékai jelentéseinek systematikus rendje annál fontosabb, minthogy ez egy és ugyanazon szó fogalmi analogiájának föltüntetésénél a különböző testvérvelveknél ugyanazt a szerepet viszi, melyben egy egész szócsalád hangi összefüggésének magyarázatánál az alapalak osztozik. Az említett okoknál fogva tehát a csagatáji nyelvtanulmányaimnál használt kútfőmunkákat még egyszer átvizsgáltam és különösen a Khulaszei-Abbaszi-ban és Fazl-ullah Khan Lugati-türki-jében (l. »Čag. Sprachstudien« című munkámat, 200. l.) nem egyet találtam, a mit a nevezett munka megírásánál újra értékesítettem. A török nyelvterület azon részeit illetőleg, meddig személyes tapasztalataim nem terjedtek, nagyobb részét

Budagov L. munkáját »Szravnitelnij Szlovar tureczko-tatarszkikh Naretsij«. Sz.-Pétervár 1869 (A török-tatár nyelvek összehasonlító szótára) használtam. Olyan munka ez, mely czímének semmikép sem felel meg, mert alapjában véve praktikus czélokra szerkesztett könyv, a melyben arab-persa elemek is fordulnak elő, és a nyelvhasznításra csak annyiban van tekintettel, a mennyiben az oszman, azerbajdzsani, csagataj, kazáni, baskir, kirgiz, altaji és közbe-közbe a szibíriai-tatár és a tobolszki hozzáférhetővé vált nyelvkincsét összehordja. Ha az oda nem illő címet nem tekintjük, a munka lelkiismeretesen van dolgozva és igen értékes, úgy hogy Budagov könyve nélkül ezen munkának elkészítése bizonyára sokkal nehezebb lett volna. Igen nagy hasznát vettem továbbá a következő munkának: »Grammatika altajszkago Jazyka szosztavlena altajszkoji Misszij« (Az altaji nyelv grammatikája, szerkesztették az altaji missio tagjai. Kazan 1869), mely egészen új és igen értékes adat a török-tatár nyelvcsalád ezen, az ujjurral sok tekintetben hasonló fokon levő keleti tagjának ismeretéhez; és végre a következő munkáknak: »Karnevoi csuvasko-ruszkij Szlovar.« Kazan 1875. (Csuvas-orosz gyökér szótár) Zoltónitzkij N. J.-tól — és »Pervyi Opyt Slovarja narodno-tatarszkago jazyka« (Egy nemzeti-tatár, azaz keresztény-tatár szótár első kísérlete.) Ostroumov N.-tól. Kazan 1876. Magától érthető, hogy a jakutnál és koibal-karagasznál Boethling és Castrén ismert munkáit használtam.*) Eleinte az volt ugyan szándékomban, hogy a fogalmi analogia föltüntetésénél tekintettel leszek Budenz »Magyar-ugor összehasonlító szótár«-ára, minthogy barátom ez érdekes és tudós dolgozata, a töröknek az ural-altaji nyelvcsalád említett részeivel való szoros összefüggésénél fogva sok tekintetben fölvilágosít és magyaráz; ám ezen szándékomról később lemondtam, mert először Budenz könyve még nincs befejezve, másodsor, mert ilyen eljárás könyvem tárgyilagosságának ártott volna. A czél, melyre törekedtem, csupán csak a csagataj-oszman nyelvkincs etymológiája volt és minden egyéb tanulmányom körébe vont anyag csakis az ety-

*) Az itt tárgyalt török nyelvek következő rövidésekben fordulnak elő: ujj. = ujjur, csag. = csagataj, oszm. = oszman, kaz. = kazani, az. = azerbajdzsani, trk. = turkoman, alt. = altaji, csuv. csuvas, k. k. = koibal-karagas, jak. = jakut.

mologikus összefüggés jobb megvilágosítására szolgáljon. Hogy
célom mennyire sikerült, azt a kritikára kell biznom és a sikam-
lós útnak teljes tudatában, melyen mozogtam, szívesen veszek
minden helyreigazítást és javítást, annyival is inkább, minthogy
szándékom, hogy e jelen kísérlet később a török-tatár nyelvek
rendszeres gyökérszótárává növekedjék.

Budapest 1876.

VÁMBÉRY Á.

1.

Ač, až, at, aj, ag, au — nyílt, tiszta, üres, éhes, józan stb.

I. — *č, s.*

ujg. *ačmak* = nyitni; *ačak* = ajtó, kapu, nyílás; *ačuk* = üres, világos, tiszta; *ačun, ažun* = világ, mindenség — tulajdonképen a nyilvánosság, a nyílt. (V. ö. *tam* = sötét, rejtett és *tamuk* = alvilág, pokol). *ač* = éhes, szükölködő. (V. ö. *tok* = töltött és jóllakott).

csag. *ačmak* = nyitni, világosítani, deríteni; *ač* = szegény, éhes; *ačik* = nyílt, szabad, a szabad; *ačikta* = a szabadban; *ačar* = kulcs; *ačikmak* = éhesnek, üresnek lenni (karnim *ačikti* = éhes lettem, megéheztem, azaz hasam megürült); *asnamak, esnemek* = ásítani, a száját föltátani.

oszm. *až, ač* = éhes, józan; *ačik* = nyílt, tiszta, világos, üres.

jak. *as, asabin* = nyitni; *as* = éhes; *aččik* = józan, éhes.

k. k. *as, aiš* = éhes; *asarmen* = nyitni; *esarmen* = ásítani.

csuv. *oš* = nyitni, *oze* = nyitott, nyílt.

II. — *j, t.*

csag. *ajaz* = nyílt, tiszta, téli idő; *ajuk* = józan, nyílt, tiszta elméjű; *aja* = nyitott, tárt kéz, a marok (V. ö. *jumruk* = ököl, tulajd. : zárt kéz).

jak. *at, atabin* = a száját föltárni (tul. a nyílást nyitni). *atit* = vmit föltárni, kinyitni; *atačči* = a ki a száját kinyitja.

k. k. *aterben* = nyitni; *aja* = tárt, nyitott kéz.

csuv. *ojar* = tiszta idő.

III. — *g, v, u.*

csag. *aguz, agiz, avuz* = száj, nyílás, torkolat.

alt. *aus, uus, agsi* = száj, nyílás.

k. k. *akse* = száj.

csuv. *sjuvar* = száj (sjuv : megfelel aj, av-nak, ar pedig uz, iz-nek).

Mind a mellett, hogy a szóvégzőnek eltávozása rendes, mégis nehéz meghatározni, melyik e törzszónak eredeti, vagy legrégebb alakja, minthogy a leghasználtabb alak a *č ž* szóvégző, csak *t* vagy *j*-ből eredhetett, aligha *k* vady *g*-ből. Ép oly kevéssé lehet megmondani, mi lehetett a mindenütt hiányzó szókezdő, ambár Budenznek a 204. cikkben a *t át* szóról és a 272. a *száj* és *szád* (mündung) szavakról adott etymológiája szerint hajlandó vagyok föltenni, hogy itt eredetileg *t* vagy *d* volt, a mit különben a rokon *čecmek* = kioldani, kitárni-ból is lehet sejtteni.

A fogalomkört illetőleg *ajik*-hoz sorakozik a rokonértelmű *ojak*; csag. *ojgak*; ujj. *otuk* = éber; minthogy *oj* és *aj* olyan mértékben jelenti a nyitott, éber állapotot, mint elentétese *uj*, *ut* nem csak az aludni, hanem az elbágyadás, a zárt, sűrű állapot fogalmát is kifejezi. Így *süt ujudu* = a tej megaludt, tul. megsűrösödött.

2.

Ait, hait, aik, haik, kaid, kaik — hívni, kiáltani, rákiáltani, serkenteni, hajtani.

csag. *aitamak* = serkenteni, hájtani; *aitaguči* = hajtó, hajesár; *aik*-armak, *haik*armak = kiáltani, rákiáltani, hajtani.

jak. *aidar* = lármázni; *aidan* = lárma; *kai* = hang, a melylyel a marhát hajtják; *kaida* = a marhát hajtani; *kaidan* = hajtatni.

alf. *aida* = hajtani; *aikír* = serkenteni, rákiáltani.

oszm. *hajde, haide* = nosza! rajta!

A mint a *jak*-ból kitűnik, a *csag.* és *oszm.* hajtani, üzni csak elvont fogalma a kiáltás-nak, lárma-nak, melynél fogva vmit, vagy vkit erőszakkal elhajtának.

V. ö. *kak* = éles hangot hallatni, továbbá a haj! haj! fölkiáltást, melylyel a turkomanok rabszolgáikat és lovaikat serkenteni szokták.

3.

Aj, ej, uj, et, ut, üt — jó, szép, jámbor, egészséges, engedékeny stb.

I. — .

ujg. *aji* = erény, jóság, jótétemény, és belőle a Kudatku-Bilikben

gyakran előforduló *asiz* = rosz, vétkes, helyesebben *ajsiz* = jó-ság nélkül, erénytelen; *ajik* = jólét, gazdagság.

- csag.** *ejkü, ijkü* = jó, szép; *ejkülük* = jóság, szépség; *ajamak* = kimélni, tulajd. jónak lenni, jót akarni; *ajav, ajanč* = kimélés, jóakarát; *ujmak* = vmibe beleegyezni, javallani, jóvá hagyni; *ujgun, ujugur* = engedékeny, engedelmes.
- kaz.** *ejem, ijem* = dísz, szépség, kellem; *ejemli* = díszes, szép; *ejemlenmek* = magát csinosítani, fitogtatni.
- jak.** *ajinma* = helyes, illő; *ajinmala* = beleegyezni, jóvá hagyni; *aji* = istenség, teremtés, teremtő, a jó; *ia, iajabin* = vki iránt barátsággal, jóakarattal lenni; *ajägäs* = barátságos.
- k. k.** *ajirben* = sajnálni; *eke* = jó.
- oszm.** *aju, eji* = jó; *ejlik* = jóság; *ujmak* = engedelmeskedni, szót fogadni.

II. — t.

- ujg.** *etkü* = jó, jámbor; *etik* = üdvös, helyes; *üt* = gyógyulás, fölépülés; *ütemek* = gyógyítani; *ütci* = orvos; *utmak* = engedelmeskedni, követni; *utkur* = engedelmes.
- jak.** *ütü* = jó, igen; *ütüor* = meggyógyulni; *etenne* = boldog, szerencsés.

A *j* és *t*-nek ezen egész rendes hangváltozásához, melyek közül magától érthetőleg a *t* szóvégző az eredeti alak, a kérdéses tőszónak *t*-ből *s*-vé változott alakját is ide számíthatjuk még, nevezetesen *es*, *as*-t és causativ alakját *esir*, *asir*, mely e szócsalád harmadik ágának sorolok föl.

III. — s, z.

- ujg.** *esen* = ép, egészséges (a hol a határozói *en* ragot könnyen föl lehet ismerni); *esenlik* = egészség; *asiramak, asramak* = őrizni, védni, megóvni; *asrak* = kimélve.
- csag.** *esli* = erős, nagy; *esen* = egészséges; *esirgemek* = kimélni, védni.
- oszm.** *esirgemek, esirmek* = megóvni.
- k. k.** *esän* = szerencse; *izüz, ezän* = jólét, üdvözet, köszöntés.
- csuv.** *osra* = védni, táplálni.
- alt.** *ezen* = egészséges; *ezennik* = egészség; *ezenleš* = meggyógyulni, fölépülni.

E törzsszó meglehetősen tág fogalomkörében a jó, jámbor, szép és kimélni alapeszme analogiája más nyelvekben is gyakran elő-

fordúl. A jó és egészséges fogalmi rokonsága az arabban is megvan: *sahi* = igaz, igazságos és *sihat* = egészség, továbbá a magyarban: jó, jav, jog, javas és gyógyul. A mi végül az *aj*, *ej* = jó kölcsönös viszonyát az *uj* követni, engedelmeskedni-hez illeti, *Abulgazi*-nak az *ujgur* szóról ismeretes etymológiájára tévedésre vihet ugyan, de de a tatár történetírónak épen e következtetése alapjában hibás, mert e tulajdonnév töszavának jelentése engedelmeskedni, engedni, nem pedig *összefutni*, tehát *egyedülni*.

4.

Aj, ej, at, át — mondani, beszélni, nevezni.

- jak.** *ät* = mondani, beszélni; *ätit* = kimondatni; *ätin* = jelentkezni.
ujg. *at* = név, hír, szó; *atamak* = mondani; *atak* = a mondott, az ígéret, fogadás; *ajumak* = mondani, beszélni; *ajitmak* = beszélni; *ajküci* = szónok, beszélő.
csag. *ajimak*, *ajitmak*, *aitmak* = szólani, beszélni, mondani; *ajkamak* = gyakran vagy sokat beszélni; *ajkak* = csacska, fecsegő, hírharang; *ajtim* = ének; *at* = név; *atik* = a kinek neve van, híres; *atimkak* = híressé lenni; *adak* = ígéret, fogadás.
az. *ad* = név; *adlamak* = hívni, nevezni; *adakli* = menyasszony; *adaš* (tulajd. *ad-daš*) névrokon, drusza.
csuv. *ijt* = mondani; *jat* = név.
k. k. *at* = név; *adaš* = barát; *adirben*, *adárben* = nevezni.
alt. *aít* = mondani; *aítir* = magáról beszéltetni.

Azonnal föltűnik, hogy *aj*, *ej* és a passivnak látszó *ajt*, *ejt* alakok hasonlóképp fejezik ki a cselekvő *szólni-t*, *beszélni-t*. Az *aj*, *ej*-nek közelebbi viszonyát az *ajt*, *aít*, *ejt* vagy *eit*-hez nem ismerem, az utóbbi mindazonáltal újabb alak, mert az *at*, *aj* stb. régibb, eredeti alakot bizonyítja először a mindenütt változatlanul maradt *at*, *ad* = név, szó; továbbá *jak. át*, *ujg.aju* = mondani és *csag. ajkamak*, mely utóbbi a régi *aj* = mondani-nak frequentatív alakja.

5.

Ak, ek, ag, aj, ej — fehér, szürke, ezüstszinű, ezüst, hold.

- csag.** *ak* = fehér, szürke; *akče* = szürkés, ezüst; *akčil* = szürkés; *akar*, *akhar* = halványító; *akarmak* = megszürkülteni, fehérülteni, megöszülni; *agil* = a hold udvara (fehér fény); *aj* = hold.
k. k. *ak* = fehér; *akte* = pénz; *agarerben* = fehéríteni.

csuv. *akkiš* = hattyú (ak kuš = fehér madár?); *akšar* = alabastrom; *aksa* = pénz; *ojik* = hold.

Az *ak* = fehér és *aj* = hold közti viszonyt a következő körülmények magyarázzák meg: 1) A törökben *aj*-t a képes nyelvben tiszta, fehér értelmében használják, pl. *aj jüzlük* = tiszta, világos arcú, ép úgy mint *kün*, *künes*-vel a fénylő, ragyogó piros színt jelölik meg. V. ö. *küj* = égetni és *kün* = nap. 2) Rokn és idegen törzsi más nyelvekben is fordul elő kasonló képzés. Így pl. Hunfalvy és Budenz szerint a magyar hold, hód-nak eredeti jelentése fehér, tiszta, világos. V. ö. még: héber lábhán = fehér és lebháná = hold.

Ak = fehér, szürke-vel a családnak öregebb tagjaira vonatkozó bizonyos rokonsági fokozatok megjelölése is összeköttetésben van. Így csag. *ujg. aka*, *aga* = bátya, oszm. *aga* = úr (V. ö. *senis* és *senior*, német *grau* és *graf*) csag. *eke* = atyának testvére, nagybátya; *ekeži* = öregebb nőtestvér, néne (*eke* és *eče* = asszonyból) *aja*, *eje* = öregebb nő, matróna, és innen *ajim* = asszonyság, megtisztelő cím nők számára, mint *Begum*, mely nem *Beg* = fejedelem-től, hanem *Bige*, *bike* = asszony-tól származik. Továbbá *jak. aga* = atya; *agas* = öregebb nőtestvér, néne; k. k. *aga* = nagyatya, nagybátya; *csuv. aga* = öregebb nőtestvőr, néne.

Végül meg kell még jegyezni, hogy *ak*, *ag*, *aj* mind hangi, mind fogalmi tekintetben *aj-ag*-val = nyílt, tiszta világos 1. § szoros rokonságban van.

6.

Aj, au, av, u — háló, tör, csapda, vadászat, vadászni,

csag. *ag, agh* = háló (balik *agi* = halászháló).

kir. *au, av* = háló, csapda, tör verem (bars *avi* = párduczverem).

alt. *u, uu* = háló; *uula* = hálóval, törrel állatokat fogni, vadászni.

oszm. *aa, agh* = háló; *av* = vadászat; *avlamak* = vadászni.

Ha nem tévedek, ez a tőszótag a *baa, bag, bagh* = kötél, fonál, kötelék családjába tartozik, melyből a labialis szókezdő később eltűnt. Erre a föltevésre egy másik hasonló szóképzés csábít, t. i. *jilim* = háló és *ilik* = szita, hálószerű szövevény, melyek *ilmek, jilmek* = kötni, kapcsolni, csomózni, származnak; továbbá még az a körülmény is, hogy *ag* mindig szövés, szövevény, köteléket jelent; pl. örümžek *agi* = pókszövés, pókháló.

7.

Ak, ag, ek, eg, ok, ök, ög, öj, ük és szókezdő *j*-vel *jok, jük, jik*, melyek együttesen a magas, magasztos, emelkedett, fönt, föl, fölszállni, fölhalmozni, föltenni, fölrakni, valamint elvont származékaik a magasztalni, becsülni, tisztelni, dicsérni fogalmát tüntetik föl. Legjobb lesz, ha őket hangi különbségeik fő osztályai szerint soroljuk föl.

I. *Ak, ag, ok.*

- ujg.** *akari* = magas, fölfelé, föl; *akmak* = fölszállni, a magasba jutni; *okmak* = a magasba, földobni, löni; *ok* = lövés, dobás (a magasba, föl, ép úgy mint *atmak*, *atış* = eldobás, a lefelé dobást jelenti).
- csag.** *okar* = magas; *oguz* = vastag, földuzzadt, durva; *oklamak* = földobni; *agmak* = fölszállni; *agdirnak*, *aktarmak* = föltúrni, keresni (tulad. fölszállatni).
- oszm.** *akhtarma* = a rejtekből előkeresett áru, csempészárú.

II. *Jok, jik.*

- ujg.** *jokaru* = magas, fönt; *jokalmak* = fölszállni; *jokunč* = magasodás, magaslat; *jokun* = vastag, sűrű, durva.
- csag.** *jokuš* = magasság, domb; *jogun* = vastag, fölhalmozott, esetlen; *jikmak*, *jigmak* = fölhalmozni, fölrakni, magasán egymás fölé tenni; *jigim* = tömeg, rakás.
- alt.** *ju* = halmozni, gyűjteni; *juuna* = gyülekezni; *juuš* = gyülekezet, csoport.
- k. k.** *t'ogar* = föl, fölfelé; *t'ogarki* = a fölső; *t'oktarmen*, *t'okterben* = fölfelé vezetni; *t'on* = vastag; *sagare* = fölfelé, hegynek.
- A k. k. *t'ok*, *tog* a *tok*, *tak* = magaslat, fölfelé-nek összekötő hídja lehet és az utóbbiakat, bár szigoruan véve ehhez a családhoz tartoznak, mint rokonokat külön fejezetben fogjuk tárgyalni.

III. *Ek, eg; ök, ög, öj.*

- ujg.** *ekis*, *ökis*, *ükis* = magas, magasztos, emelkedett; *üksek* = magas.
- csag.** *egiz*, *igiz* = magas; *üksek*, *ügümek* = fölhalmozni, gyűjteni; *ögülmek* = halmozódni, gyülekezni; *ögül* = csoport, csomó; *ögüş* = sok; *ögüm* = fölhalmozott, óriási; *ögmen*, *öjmen* = ara-

- tás, gyűjtés; *öjür* (ujg. *ögür*) = nyáj, ménes (tulajd. állatok csapatja, gyülekezete).
- kaz.** *üjmek* = fölhalmozni, egymásra rakni; *üjük*, *üjün* = domb, rakás; *üjüklemek* = több rakásba tenni.
- alt.** *ees* = magas, emelkedett; *üün* = csoport, rakás; *üür* = nyáj,
- oszm.** *öjün* = rakás, csoport (iki *öjön kahve* = két rakás kávé).
- jak.** *üör* }
k. k. *ör* } nyáj, nénes.

Ide sorozzuk még a szóban forgó tőszótag képes jelentését, mint:

- ujg.** *ökmek*, *ögmek* = dicsérni, magasztalni; *ökti* = dicséret, tisztelet; *öke* = tisztelet; *ökelik* = tisztelt, becsült; *öktilmek* = dicsértetni; *öktiçi* = dicsérő, magasztaló.
- csag.** *ögmek*, *ögümek* = dicsérni; *ökte*, *ökti* = haszon, elsőbbség, elsőbbség.
- oszm.** *öjmek* = dicsérni; *öjünmek* = dicsekedni.
- Az *ek*, *ök* = magas és *ökmek* = dicsérni közti viszony *maku* = magas és *maktamak* = dicsérni, magasztalni-nál is meg van.

IV. *Jük, jüž, sük, sjük.*

- oszm.** *jüksek*, *jüze* = magas; *jük* = teher (tulajd. a fölrakott); *jüklemek* = rárakni, megterhelni.
- csag.** *jük* = teher, felelősség, kezesség, azaz a mit magára vállalt valaki; *jüken* = domb, magaslat; *jükürmek* = menni (tulajd. fölkerelkedni, a sátorfát fölszedni. V. ö. *köč-köčürmek* *]).
- alt.** *žük* = teher, súly.
- jak.** *sük* = vállára venni; *sügü* = teher, melyet vállon visznek; *süktör* = vkit vmivel megterhelni.
- csuv.** *sjük* = teher; *sjükle* = magát vmivel megterhelni.
- k. k.** *tügen* = domb.

A szövégző *k*-nak *ž*-be való rendes változását (*jük*, *jüž*) tekintve ide még egész sor fogalmilag és hangilag rokon szókat kelene számítanunk, de szándékunkhoz híven az igen messze vágó

*] A csag. *jükürmek*, *jügürmek*-ből származott az oszm. *jürmek* = lépni, haladni. E mellett szól az is, hogy más nyelvek is megtartották a gutturalist; pl. alt. *jugur*, csuv. *sjügit* = futni, szaladni.

combinációk sikamlós útját kerülni akarjuk és őket mint rokono-
kat, de külön fejezetben fogjuk tárgyalni.

Ha jobban szemügyre vesszük a négy alosztályba, vagy ágba osztott szókinccset, látni fogjuk, hogy a tőszótag alaki különbség szerint majd lágy hanggal, *j* szókezdővel vagy a nélkül fordul elő. A fogalomkör is nagyon különösen fejlődik. Az alapjelentés magas, emelkedett, magasztos, fönt, föl, fölfelé, melylyel az ily mozgást magyarázó igék legközelebbi összefüggésben vannak; pl. fölmenni, fölszállni, fölemelni, fölvetni, föltúrni, fölkeresni stb. Mindjárt rá következik a fölrakás, fölhalmozás, megterhelés, egymásra rakás és gyűjtés cselekvése; végre az elvont, vagy képes használat, mint: dicsérni, magasztalni stb.

8.

Ak, ag, ok, og, au, ou, uu — érték, súly, nehézség, nehéz, lassú
titkos, titkolt.

ujg. *ak* = készpénz, érték, adomány; *aki, akki* = bőkezű; *akilik* = nemesség, bőkezűség; *akitmak* = adományozni; *akici* = szám-tartó, adományosztó; *akir* = értékes, nehéz, komoly; *akirlamak* = tisztelni, becsülni, tulajd. vkit fontosnak tartani; *akin* = nagyot halló, süket.

csag. *ok, og* = készpénz, tőke, érték; *agir* = nehéz, tekintélyes; *agirlamak* = tisztelni; *agirlajis* = tisztelet, ajándék, tulaj. a tárgy, melylyel tiszteletet tanúsítanak; *agruk* = teher.

oszm. *aghir, aair* = értékes, nehéz, lassú; *aghirlik* = nehézség, lassúság, súly, teher.

alt. *uur* = nehéz, fárasztó; *uurlan* = nehézséget, nagy fáradtságot érezni.

k. k. *agarin* = lassú.

csuv. *jivir* = nehéz, fontos.

jak. *iarakan* = nehéz, drága, értékes (Boethlingk szerint. — A *jak. iar*-nak *agir*-val való analogiája nincs jelezve).

Ha még jobban kibővítjük az értékes, nehéz és lassú fogalomkörét, tapasztalni fogjuk, hogy *ak, ok* az utolsó jelentés folytatásában még *ak, ok*-val = halk, titkos, lassú, rejtett is összefüggésben van, pl.:

ujg. *akru* = halk, csendes; *okri, okrin* = titkos, rejtett; *okurlamak* = eltitkolni, lopni; *okrik* = tolvaj.

- csag.** *ogrin, agrin* = csöndes, titkos; *ogri* = tolvaj; *okramak* = hal-
kan hívni, nyöszörögni; *ogurlajin* = rejtett, titkolt.
- oszm.** *oghri, ouri* = tolvaj.
- jak.** *uor, uorabin* = lopni; *uorajak* = tolvaj.
- k. k.** *ōgor* = tolvaj; *ogarín* = lassú.
- alt.** *uur, uuri* = tolvaj; *uurla, oorla* = lopni.
- csuv.** *vuru* = tolvaj; *vurla* = lopni.

9.

Ak, eg, ag, aź, ač — méreg, keserű, fanyar, fájdalmas, aggódó.

- ujg.** *aku, agu* = méreg; *akši, eksi* = savanyú; *aču* = keserű, fanyar.
- csag.** *agu* = méreg (*agudek ači* = keserű mint az epe, tehát a méreg tárgyas jelentésen kívül még valamely igen keserű, fanyar substantiát is jelent); *ažik* = savanyú, fájdalmas, haragos; *ažikmak, ačikmak* = fájni, sajnálni (tulajd. keserűn, kellemetlennek lenni); *ažikturmak* = fájdalmat okozni.
- oszm.** *ekši* = savanyú; *aži* = keserű, fájdalom; *azimak* = fájni, sajnálni.
- k. k.** *at'ék, et'ik* = keserű, savanyú; *ačenarben* = boszankodni; *at'inerben* = sajnálni.
- jak.** *aba* = méreg; *asi* = savanyú, keserű; *asin* = sajnálni, siratni; *asit* = savanyúvá tenni.
- alt.** *aču* = keserű, savanyú, gond, fájdalom; *ačuun* = hevesen, nagyon (*ačuun ijladi* = keservesen sirt); *ači* = keserűnek vagy savanyúnak lenni, fájdalmat érezni.

Végre e családba tartozik még már a keserves, fanyar, fájdalmas fogalmi analogiája következtében is az ujj. *csag. akru, agri* = fájdalom, kényelmetlenség; *agrimak, akrumak* = fájni; *akrutmak, agritmak* = kínozni; *csuv. agir* = szomorkodni. V. ö. ujj. *katik* = kemény, fárasztó és *katku* = gond, baj; továbbá *lat. labor*, mely mind munkát, mind pedig gondot jelent.

10.

Al — piros, világos piros, aranyos, sárgás.

- ujg.** *alčín* = pirosos, világos sárga; *altin, altun* = arany, aranyos.
- csag.** *al* = világos piros; *altai* = pirosos; *altin* = arany (V. ö. kizil = piros és arany; szláv *zlato* = arany, *žluti* = sárga; persa *zer* = arany, *zerd* = sárga).

oszm. *al*, *altin* (mint fönt); *alat* = sargaszínű (fuchsroth) (ló).

jak. *altan* = réz (vörös érc?).

csuv. *iltin* = arany.

Úgy látszik, hogy *al* általában a nagy a g ó, f é n y e s jelentését tekintve *jal* = ragyogni, fényleni tőszóhoz tartozik. *Al*-val azonkívül még más állatokat és tárgyakat is jelölnek, melyek a r a n y o s, s á r g á s színű külsejük által tűnnek föl. Így csag. *alcin* kuš = vörösös tollazatú solyom; *albugu* = kicsi vörösös madár. A szó tárgabb értelmében *al* = tarka, cifra is ide tartozik, melynek tulajdonképi jelentése *f e s t e t t*. Még mai napság is megvan a oszmánban: *al* ejlemek = festeni, pirosra festeni, *al* jaňak = piros orczájú, *kanle* jeri *al* ejlemek = a földet vérrel festeni.

11.

Al, *ol*, *ul*, *ül* — nagy, magas, emelkedett, magasítani, dicsérni, dicsőíteni, áldani.

ujg. *alp*, *alk* = bátor, hatalmas, fönséges; *alkimak* = dicsérni, magasztalni; *alkiš* = dicsőítés, dicséret, áldás; *uluk* = nagy, magas; *ulam* = dicsőítés; *ulkamak*, *olkamak* = nőni, nagygyá lenni, fölszállni.

csag. *alp*, *ulup* = nagy, hatalmas, bátor, hős; *algamak* = áldani; *algajiš*, *alkiš* = áldás; *olgajmak* = nőni; *olčamak* = tisztelni, becsülni, áldani; *olčaš* = hódolat, áldás; *ulu*, *uluk* = nagy, magas; *ülken* = magas, nagy, *ülümek* = nőni.

kaz. *alpaut* (tobolsk) *alpagut* = úr, parancsoló (Budagov).

csuv. *olbut* = úr; *olip* = nagy, gazdag.

k. k. *ālep* = hős, vitéz; *uluk* = nagy.

jak. *alga* = áldani, dicsőíteni; *algi* = a megáldás; *algis* = az áldás; *albäk* = sok, számos; *älbät* = szaporítani; *ulu*, *ulakan* = nagy; *ulat* = nőni; *ulutui* = büszkélkedni.

alt. *ulula* = fölfuvalkodni (sich gross machen); *ulurkan* = büszkélkedni; *ülken* = istenség (a jóságé).

Fogalmilag *al*-t, igen magas, fölötte, mértéken fölül jelentését tekintve még a *jak. alis* = rendkívüli, fölötte, k. k. *allék*, *allik* = széles, bő és csag. *alis* = messzé, távol szókban is föl lehet találni. A m a g a s, m e s s z e, t á v o l és e l ő r e szóknak épen ez a fogalmi rokonsága, mely másutt is ki van fejezve, mint *üs* = fönt,

magas és *us*(ak) = messze, kiterjedt, az, mely az *ul* = magas, nagy tőszónak az

Il, el, al — előtt, előljáró, legjobb, elől tőszóval való kapcsolatára, összefüggésére utal. Pl.

ujg. *ilik* = előlálló, királyfi, uralkodó, eleje (vminek), első; *ilkerü, ilrü* = elől, előre.

csag. *ilej, elej, eli, eldi* = előtt, előre, elő; *alin* = előtt, elől (zuvor), előrész, eleje (vminek), homlok. V. ö. önglük = homlokzat, facade, homlok öng = előtt-ből, továbbá persa *pisane* = homlok piš = előtt, előlből; *altamga* = fejedelmi pecsét, mely fő n t, azaz az okirat elején van.

kaz. *el* = előtt (eddin ejtmek = előre megmondani, jósolni. Bud).

oszm. *ilk* = első; *ilerü* = előre; *aln* = homlok.

alt. *ilgeri* = jobb, jeles; *alin* = előtt, elől (alin edek = az öltözet eleje).

k. k. *alén* = arcz, homlok.

csuv. *ilik* = elő, első, legöregebb; *ülim* = jövő, előbbi idő.

Il-ből mint az *el é, elő re* fogalmából származtatnám az *ilmek, iltmek, jak. ilt, ilčabin* = vmit előre mozgatni, elvinni, vezetni, vinni, elküldeni igét, valamint a tőle származó *csag. ilči, oszm. elči*; *jak. ilčit* = követ, küldött főnevet. Továbbá a *csag. ilgamak* = előre lépni, haladni; *ilgar* = előre, gyors menet.

12.

Al, il — alacsony, alatt, alsó.

ujg. *ali* = alatt, alsó, közönséges, durva; *alik* = lehangolt, kedvetlen; *altin* = lent, alatt (ne altin ne üstün = sem alant sem fönt); *il* = lent, alant, alatt, alsó ülés valamely sátorban vagy társaságban. A *csag.*-ban és *turkmban* az utóbbit *eden*-vel fejezik ki, mind a kettő megfelelő ellentéte *tör-nek* = fölső ülés, megtisztelő ülés.

csag. *alt, alti* = alant, lent; *alčak* = alacsony; *alči* = az alsó, nevezetesen a csontocskák alsó része az *ašik ojuni* = csontjátéknál.

oszm. *alt, alčak* (mint fentebb).

jak. *alin* = az alsó, alsó rész; *allara* = alant, alatt, lent; *anniga* lefelé.

k. k. *alté* = alatt levő, alant levő.

csuv. *ajlam* = mélyedés, alacsonyság.

Al, il = alatt, lent olyan viszonyban van *ol, ul* = magas, nagy, fönt-vel mint *as* = alant, alatt, lent öz, ös, üs = fent-hez, meg kell azonban jegyezni, hogy a kemény szókezdőjű *al* a rendes alak és a lágy *il*-t csak a Kudatku Bilik ujjurságában lehet találni.

13.

Al — hamis, csaló, csalékony.

ujg. *al* = ravaszság, csalás; *alči* = hamis, ravasz, csaló.

csag. *al* = csalódás, csalás; *alčimak* = tévedni; *alčimak* = megtévelyíteni; *alčik* = kém; *aldamak* = csalni, rászedni; *aldag* = csaló, csalékony; *aldaguči* = csaló; *aldauč* = csalás; *albasti* = boszorkánnyomás (Alpdrücken, képzelt nyomás).

oszm. *aldamak, aldauč* (mint fentebb).

jak. *algas* = tévedés; *algasa* = tévedni; *albin* = a csalás.

csuv. *oldav* = csalás, rászedés, csalódás.

Ha nem tévedek az *al* tőszótag alighanem a tárgyias *al* = venni, elfogadni-ból származott. Ezt a viszonyt a passiv-transitív *aldanmak* = csalódni alakból lehet sejteni, nem kevésbé az *almak* — *alšimák* — és *aldamak*, magy. cserélni, valamit valamiért venni, rászedni összefüggéséből.

14.

Al, el, il, ul — idegen, vad, rendkívüli, borzasztó, félelmes.

alt. *al* = vad, idegen, borzasztó (al pörü = vad farkas, al jış = borzalmas erdő); *aldi* = vad állat.

oszm. *el, il* = idegen, másképp (el mali = idegen jószág).

jak. *ullarii* = megváltozni.

Hogy ez az *al* = vad, félelmes milyen viszonyban van *aj, at, as*-hoz ezekben :

csag. *ajgir* = szörnyeteg, a persák Gul-i-bijaban-ja.

ujg. *atkir* = szörnyeteg.

jak. *atir* }

k. k. *askér* }

csödör, hím állat, pl. k. k. askér tákák = kakas

azt csak sejteni lehet, biztost egyelőre alig állíthatunk. Szintúgy függőben kell még hagynunk, vajjon az *alt. aň-t* = vad állat (némi-leg rokon *aj*-val) kaplan, arslan, zirtlan (tigris, oroszlán, hiéna)

szókban kell-e fölismerünk, mint a Grammatika Altaiszkago Jazyka állítja.

Minden esetre tekintetbe kell vennünk, hogy *at*, *aj*, mely a föntebb említett atkir, ajgir szóknak alapja, csekély hangváltozással megtalálható más állatneveknél is; így: *at*=ló; ujj. *ot*, *öt*=marha, ökör, egy csillagzat neve is; csag. *oj*, *őj*=szervasmarha; *ojči*=szarvasmarhapásztor; *uj*=tehén stb., melyeknél mindenestre csak későbbben egy magyarázható összefüggésnek kell lenni.

15.

Al, *il*, *el* — venni, elvenni, elfogadni, megfogni, megkapni, érinteni.

- ujj.** *almak*=elvenni, megfogni; *alsikamak*=lassan venni; *elik*=kéz, (vevő, fogó); *eliklemek*=megfogni, megragadni.
- csag.** *almak* (mint fönt); *aldaramak*=ide-oda kapni, maga körül nyuládozni; meggondolatlanul cselekedni; *alakmak*=szabad zsakmányolást üzni; *alakman*, *alaman*=rabló csapat; *al-ašmak*=kölesönösen venni, kiválasztani, egymásról levenni, cserélni, kereskedni; *alžašmak*=kicserélni, becserélni; *al-mašmak*=összesavarni, összeturkálni (*almaš-kalmaš*=zürzavar); *aluš*, *aluč*, *auč*, *avuč*=egy maroknyi (tul. olyan fogás, a mit egyszerre vesznek); *elik*=kéz; *elkermek*, *elgermek*=hozzá férhetővé tenni, mepszelídíteni; *alik*=elfogott, fogoly, szomorú.
- kaz.** *alšmak*=cserélni; *almašmak*=fölcserélni, összetéveszteni; *algašmak*=magához venni, magához vonni.
- alt.** *al*=venni; *alim*, *aluča*=kötelesség (a mit magára vesz az ember); *algir*=bátor (a ki vmit magára vállal, vesz); *algača*=menyasszony (a kit elvesznek, az elvenni való); *alin*=elbodúlni, bámúlni, csodálkozni; *alu*=balga (elfogult).
- csuv.** *ala*=kéz; *alza*=keztyű; *il*=venni, kapni; *olt*=kicserélni.
- oszm.** *almak*=venni; *alšmak*=megszokni (azaz egymástól venni); *el*=kéz.
- jak.** *il*, *ilabin*=venni, elfogadni; *ilin*=valamit magára vállalni.
- k. k.** *alerben*=venni; *álestêrben*=cserélni, váltani, változtatni; *algan*=férj, feleség (a kit elvettek és a ki vesz); *alak*, *alik*=balga, ostoba, rossz.
- Hogy én a csuv. *ala*, csag. *elik* (kéz) szókat az *al*, *el* tőszó-

tagtól származtatom, sőt *elik*-et úgy szólván az illető ige nomen actorisának tartom, arra más tesztrészek megjelölésénél előforduló hasonló tünemények csábítottak; pl. ujj. *atak* = láb és *atamak* = lépni, haladni, menni, járni; *kulak* = fül és az elavúlt *kul* = hallani; *köz* = szem és *körmek* = látni; *tiš* = fog és *tišmek* = kilyukasztani; *tirmak*, *tirnak* = szeg és *tirmakalamak* = karmolni, vakarni, stb.

Al továbbá még mint segédige is kasználatos, pl. oszm. *alikojmak* = megtartani; *alivermek* = hozzáfogni, hozzálátni; esag. *alib* barmak = magával hozni; jak. talan *il* = kiválasztani, kördön *il* = kikérni. Még úgy is, hogy az *l* szóvégző a következő szótag szókezdőjébe olvad; pl. alt. *akel* = ide hozni, elhozni (al-kel) — *akir* = behozni (al-kir) — turkm. *akit*; *ekit* = elvinni, elvezetni (al-kit) — az. *apar* = magával hozni (alib-bar).

16.

Am, an, em, en — anya, nő melle, női nemzörészek.

csag. *amčik* = női nemzörész; *emčik* = emlő, csöcs, nők melle; *emmek*, *immek* = szopni; *emüzmek* = emtetni, szoptatni; *ana*, *ene* = anya, *eneke* = anyacska, anyóka.

oszm. *am* = női nemzörész; *emžek* = csöcsbimbó; *meme* = mell, emlő, csöcs; *emmek* = szopni, szívni; *ana*, *ene* (mint fönt).

alt. *em* = szopni; *emčik* = mell, csöcs, emlő; *ene* = anya.

csuv. *ančik* = egy még szopó állat; *ama* = nőtény, emse, anya; *üm* = szopni.

kaz. *ana*, *anei*, *enekei* = anya, anyácska, anyóka.

k. k. *enä* = az atyja testvére, néne; *enei* = asszony, gazdaasszony; *emei*, *emd'äk* = csecsbimbó; *ëmerben* = szopni.

jak. *ämü* = mell, emlő, csöcs.

Boethling a jak. *ije* = anya szót is összeveti a török-tatár *ana*, *ene*-vel, az én véleményem szerint azonban, nem helyesen, mert *ije* az *aja*, *eje*, *eče*, *eše*, *eše* = nő, asszony, nevelőné szócsaládhoz tartozik.

17.

An, am, em, en, im — készséges, készlétező, most, mindjárt, határozott, megjelenteni.

ujg. *anuk* = készséges, kész, jelenlevő, jelen; *ana* = most; *anumak* = késznek lenni; *anutmak* = készíteni, meghatározni.

alt. *em, emdi* (kodom : *am, amdi*) = most, már ; *emdig* = a mostani, a mindjárt következő, a legközelebbi (*emdegi* künderde = a legközelebbi napokban).

csag. *ene* = itt, itten, imitt ; *emdi, imdi* = most.

oszm. *imdi* = most (*šimdi, šu imdi-ből* = mostan, most).

jak. *ani* = mostani idő, a jelen ; *aniği* = mostani, kész, jelen levő, jelen ; *ana* = megjelenteni, utalni ; *anat* = megjelentetni vagy meghatároztatni.

csuv. *inde* = most, már.

k. k. *am* = most ; *amök* = mindjárt, azonnal.

Az *an* tőszótag csak *oñ* = helyes, igazságos-val van némileg megfelelő viszonyban.

18.

And, ant — eskü. **csag.** *oszm.* *and* vagy *ant* *ićmek* = esküdni (**jak.** *andagar* = eskü ; *andagai* = esküdni). A keleti és nyugati törökségben mindenütt esküt inni, valamint az új persában is sokend khorden (esküt inni) féle kifejezés van, mi azon ősz turáni szokásra utal, mely szerint a két fél kölcsönösen fölmetszette erét, hogy a közös edénybe ötött vérből igyék *). Ez a szokás Magyarországon még a török hódoltság korában is uralkodott, minthogy Solakzade és Pečevi egy a magyarok és törökök közt Budában történt hasonló esküt említenek meg. Használatosak még *and* *bermek* = esküdni ; *and* *tutmak* = esküt megtartani ; *and* *bozmak* = esküt megszegni és *and* *ićib* *bekitmek* = esküvel megerősíteni. Alig lehet tehát föltenni, hogy ezt az ősi szokást kölcsönzött szóval jelölték, úgy látszik tehát, hogy *and, ant alt, alk, alć*-val közös eredetű, mi mellett a magyar *á l d o m á s* (ital valamely szerződés vagy szövetség megkötése után) is szól.

19.

Ar, or — között, közepett, egymás között közös, társaság.

ujg. *ara* = között, közbe ; *artak, artaki* = közég, középső.

csag. *ara, aralik* = köz (Zwischenraum), szoros (Pass) ; *ariš* = ket-

*) Ez a szokás különben még ma is megvan Afrikában. Lásd Magyar Lászlónál »Utazás Bihében« a Kissoko, egy barátságkötés leírását, mely egészen evvel a szertartással jár.

tős rúd (az a köz, a hol a lovat befogják); *aral* = tó, sziget (tul. egy nagyobb test köz é zárt kisebb test); *aralás* = zürzavar, elegyedés, keveredés; *orta* = középén, középső; *ortak* társ, résztvevő; *ortaklik* = társaság, egyesület, világ; *ortas* mak = egymás között fölosztani; *ortala* smak = fölosztani, elosztani; *ortan* ži = közvetítő.

oszm. *ara*, *orta*, *ortak* (mint föntebb).

alt. *ara* = közég, köz; *arala* = közvetíteni, közbelépni, elválasztani; *arga* ci = közvetítő; *argis* = közvetítés, eszköz. (Ebből némileg megmagyarázható az ujj. *arkis* = karaván; jelentése szó szerint társaság.)

jak. *arit* = köz; *orta* = közép; *ortonnu* = középén levő; *ari* = sziget.

Tekintve, hogy *arala* š és *karala* š (zürzavar), továbbá *ara* šiik és *kari* šiik (vegyes, kevert, elegyült) egészen hasonló jelentésűek, sejtethetjük, hogy bár közöttük *gutturalis* szókezdő különbség van is, a két tőszótag közös eredetű; annyival is inkább, mert a *csag.* *karmak*, *karma* smak = keverni, elegyíteni határozottan az *ide-oda*, *összedobálás* cselekvésére vonatkozik, és *karmak*, *karmalamak* = *fogni*, *kapni*, *nyúl* ni-hoz semmi köze.

20.

Art, *ark* — hát, hátrafelé, hátul, alattomos, vissza, hátra, hátra-maradni, fönnmaradni, megmaradni.

ujg. *art* = hátul, hátrafelé; *artuk* = a mit hátramarad, a maradék; *artukluk* = több, a többi, maradék; *arkuk* = rejtett, alattomos, csaló; *arkun* = hátrafelé.

csag. *art*, *artka*, *artkaru* = hátra; *artamak* = félre tenni, megtakarítani, megmaradni; *artuk* = a mi maradt (übrig); *arka* = hát, támaszték, könyöklő; *arkalamak* = megfordulni, hátat fordítani.

kaz. *arka* (mint fönt); *arkali* = által, következtében (azaz támaszkodva . . . ra); *arkan*, *arkun* = hátra, hátrafelé.

alt. *arka* (mint fönt); *art* = hátul; *artin* = vmit magára venni, vállalni (v. ö. ujj. *ket* = hátul és *ketmek* = egy ruhát magára ölteni, rávenni); *artikta* = megtakarítani.

oszm. *ard*, *ardin* = hátrafelé, hátul; *arkuru* = hátrafelé.

- jak.** *arga* = hát, nyugat (v. ö. katin = hátul, hátra és nyugat); *ord* = megmaradni; *orduk*, *ordu* = maradék, több, jobb.
- k. k.** *arga* (mint fönt); *argand'e* — ravasz; *arta* = hátsó rész; *artak* = igen sok; *artärmen* = túllépni, áthaladni (vmit hát mögött hagyni, hátrahagyni utat).

Hogy itt a *t* szóvégző, valamint a *t* ezekben *alt*, *ast*, *eld*, *üst* locativ rag, arról kételkedni sem lehet, ámbár másrészt a *k*-ra való változás, mely ép úgy szerepel mint a *t*, mindenesetre egész rendkívüli valami. Mint a jelen állítás mutatja, *art*, *ard* a hátul, hátra, hátrafelé kölesönzött alakot fejezi ki, míg *ark*, *arg*-ban a tergum, hát positiv jelölése van.

21.

As, *kas*, *kaz* — haszon, nyereség, szerzemény, nyerni, gyűjteni.

I. *a* —

- ujg.** *asik* = haszon; *asikmak* = használni, haszonnal járni; *asikli* = hasznos; *asikéi* = szerző (Erwerber); *aslik*, *asiklik* = hasznosság.
- csag.** *asig*, *assi* (mint föntebb); *asgiz*, *asigsiz* = hasztalan, haszonkül való.
- alt.** *astam* = nyereség, haszon; *astamda* = kereskedésben nyerni.

II. *k* —

- oszm.** *kazanmak* = nyerni; *kazanč* = nyereség.
- csag.** *kazkanmak*; *kazkanč* (mint fönt).
- jak.** *kasān*, *kasānabin* = magának gyűjteni, magának készletet szerezni.

Mint a *jak. kazan*-ból kitűnik *kaz*, *as* tárgyas jelentése gyűjteni, halmozni, melynek átható alakjából eredt a *nyerni* ige.

22.

Aš, *eš*, *kaš*, *kas*, *kaz*, *kar*, *koz* — dörzsölni, súrolni, köszörülni, kaparni, vakarni, törölni, ásni.

I. *a* —

- ujg.** *ašikmak* = dörzsölni, súrolni, vakarni; *ašikli* = ráspoly, dörzsölésre, vakarásra való szerszám.
- csag.** *ešinek*, *kaparni*, *dörzsölni*, *ásni*, *kiásni*; *ešinmek*, *ašinmak* =

földörzsölődni, oda dörzsölődni, elkopni; *ešgek* = ásásra való szerszám, ásó, lapát, evező.

k. k. *ešermen* = evezni, lapátolni; *iški* = evező.

oszm. *ešmek*, *ašinmak* (mint fönt).

II. k —

csag. *kašimak* = vakarni, dörzsölni; *kašak*, *kašan* = vakaró; *kašinmak* = vakarózni; *kasmak* = vakarék, a serpenyő fenekéről levakart ételrész; *kazmak* = kitörölni, ásni, bevésni; *kozgamak* = föltúrni, fölászni; *kozgun* = föltúrt; *kozgalan* = fölzavarás, fölizgatás; *kazuk*, *kazuk* = tuskó, töke, karó (Pflock), (tul. a beásott). *Kazma* = kapa, ásó; *kazan* = kazán, katlan (tul. mélyedés).

alt. *kazinti* = árok, gödör, kút.

oszm. *kazinmak* = törölni, radirozni; *kašik* = kanál.

k. k. *kašek*, *kahek* = kanál.

jak. *kas* = ásni, kivájni, kiásni; *kaspak* = mélyedés, árok, gödör; *kasta* = letépni, lebontani (lerázni, letörölni?).

csuv. *kas* = kapálni, metszeni; *kazik* = fejezet.

III. — r (v. ö. kir, kil = bevágni).

jak. *karii* = föltúrni, szántaui; *karir* = kis lapát; *kor* = árkot ásni; *korui* = föltúrni, szántani.

csuv. *koran* = katlan, mélyedés.

k. k. *karerben* = kopni, borotválni.

csag. *karčimak* = vakarni.

Az *az*, *as*, *kas*, *kaz* és *kar* tőszótag alapjelentése ásni, vakarni, föltúrni és a hangilag különböző alakok kölcsönös viszonya ugyanaz mint *as-kas* = nyerni; *eng-keng* — bö, tág, széles, messze; *kis-is* = meleg stb. tőszótagoknál, a hol a gutturalis szókezdő eredetileg meg volt s csak később tűnt el.

23.

As, *az*, *aš*, *uz*, *jas*, *jaz* — alant, alacsony, kiesiny, kevés, csekély, fogyni, hiányozni, tévedni, ártani stb.

I. a —

ujg. *as* = kevés; *astamak* = kevesbiteni; *ast* = alsó, alacsony; *as-*

tin = alatt; *aşak* = le, lefelé; *aşitmak* = lecsillapítani, megnyugtatni, elnyomni, elfojtani; köngül *aşitmak* = a kedélyt elnyomni. V. ö. *al* = alatt és *alkitmak* = lecsillapítani.)

csag. *az* = kevés; *azalmak* = eltünni; *ast* = alatt; *astar* = rossz selyem vagy vászonnem, melyet aljának vagy bélésnek használnak; *aşakki* = az alsó; *uşak* = kicsiny, csekély; *uşatmak* = kisebbiteni, szétdarabolni; *uşalmak* = kicsinyültni v. alacsonyodni.

az. *aşaka* = alatt, lefelé; *aşagalanmak* = kevesbültni, lefogyni; *aşakalamak* = leereszteni.

oszm. *az*, *azalmak*, *astar* (mint föntebb); *aşak*, *uşak* = suhancz, legény; *azmak* = silányulni vagy rosszszá válni; *azdırmak* = rosszszá tenni, elfajúztatni; *azggn* = fölháborító, elfajult; *azgaşmak* = gonoszszá válni, megharagudni.

csuv. *ar* = kicsiny (csak más szókkal összekapcsolva használatos).

alt. *as* = kevés, eltévedni; *askir* = eltévelyíteni, tévedésre vinni.

jak. *ačcat* = kicsinyíteni, kisebbitni; *ačcant* = megkisebbült, csekélyebb; *aččari* = kis ördög.

II. j —

ujg. *jaz* = kár, hiba, véték, baj; *jazim* = hiba; *jazuk* = bűn, véték; *jazmak* = rosszszá válni, szemtelenkedni, elfajulni; *jazkurmak* = hiányozni, véteni.

csag. *jazumak* = vétkezni; *jazgurmak* = vkit megbüntetni; *jazuk* = bűn, véték.

alt. *jazik* = hiba, bűn; *jas* = hiányozni, fogyni; *jastik* = kevesbitni, tévedni.

oszm. *jazik* = kár.

Ide tartozik még a tárgyias eltévedni, bolyongni, útját veszteni, csag. *adaşmak* és *azaşmak*; k. k. *asarmen*, *azerben*, valamint még más származékok is, melyek együtten az itt felsorolt szókinésnek mind fogalmi, mind hangi tekintetben való összetartozására utalnak.

Nem szabad itt *az* eredeti alakját, t. i. *kaz* = csavarogni, koborogni, bolyongani szót se mellőznünk, mely mint ilyen csak az elavult *kazak* = csavargó, koborló, nomád szóban van meg, felhangú alakban azonban még ma is előfordul a csag. oszm. *kezmek*, *gezme* = sétálni-ban.

24.

Aš, eš, taš, teš — átlépni, áthaladni, mellőzni, a határon, a mértéken túl lépni, menni.

ujg. *ašik* = túlhaladó, fölösleges; *aškamak* = át- v. túlhaladni; *aškak* = mellőző, mellőzve; *ašni, ašniki* = első, először, a többségből kinyúló; *ašunmak* = magát vmin túltenni.

alt. *aš* = valamely magaslaton, dombon áthaladni í *ažin* = fölülmúlni; *ažu* = hegyszoros (tul. vmely hegyen áthaladásra szánt út).

csag. *ašurmak* = vmin átmenni, áthaladni; *ašuri* = a határon túl, a mi igen sok, a mi oda át van; *ašuk, ašukti* = sietség (az átmenés, áthaladás gyors mozgásának tárgyias jelentésére való tekintettel).

csuv. *aš, aža* = valamin áthaladni.

oszm. *ašmak* = áthaladni, áthágni, melynek causativuma *ašurmak* és ebből *aširi* = igen sok, igen messze, a határon túl, a másik oldalon.

jak. *ās, āsabīn* = elhaladni, mellette elmenni; *āsar* = mellette elmenetni.

Evvel a tőszótaggal rokon *taš, teš* = áthaladni, áthágni, átfolyani, mely utóbbi valószínűleg az eredeti alak, egy tágabb szókörnek képezi alakját. Így:

ujg. *taš* = külső, kívül, külső rész, határon túl; *tašarti* = künt, a szabad.

csag. *taš, tiš, teš* = kívül, külső, messze, távol; *tašik* (v. ö. ujj. *ašik*) = fölösleges, túllépő, túlhaladó, túlómló; *taška, tiška, taškaru, tiškaru* = kívül, künt; *tašmak* = túlómleni, túllépni; *tašimak, tašlamak* = kihozni, eltávolítani, elvinni, vinni, czepelni.

jak. *tas* = a külső; *tasara* = kívül, künn; *tasar* = kivezetni; *tas* = vinni; *tasagas* = teher, málha.

trkm. *daš* = messze, távol.

az. *dašimak* = eltávolítani, vinni, elvinni.

oszm. *dīš* = künt, kívül, külsőleg; *dīšari* = künt, kívül; *tašmak* = elárasztani.

k. k. *taskar* = künn, kívül; *tastiren, dozni, vetni, hagyni.*

Az *as*, *taš* és származékaik között levő hangvi viszonyt illetőleg v. ö. *ič*, *iš* és *tiš*, *teš* §.

25.

As, *aš*, *ez es*, *is*, *it*, *ič* — enni, zabálni, harapni, inni, élvezni.

ujg. *aš* = étel; *ašamak* = enni, étkezni; *ašuk*, *asuk* = ételkészlet; *ičmek* = inni: *esürmek* = megrészegedni; *isük* = élvezhető, izletes.

alt. *aš*, *ažan* = táplálékot magához venni; *ezir* = megrészegíteni.

csag. *ašam* = harapás, falat, korty, ital; *ašatmak* = etetni, táplálni; *ašlamak* = elfogyasztani; *ašláu* = jászol (a hol az állatokat etetik); *azuk* = ételkészlet; *esremek* = étkesnek, nagyehetőnek lenni; *isirmak* = harapni, enni; *aši* = oltás, beoltás, beadás; *isürmek*, *üsürmek* = megrészegülni, magát leinni: *isürük*, *üsürük* = részeg.

kir. *as* = étel; *asau* = etetés, falat.

oszm. *aš*, *ašamak*, *ičmek* (mint fönt); *ašlamak* = oltani, beoltani.

csuv. *is* = inni; *iske* = ital.

jak. *as* = étel; *asā*, *ašbin* = enni; *asilik* = táplálék, takarmány, abrak; *isik* = útra való eledel; *itir* = harapni; *itirik* = harapos; *ista* = rágni (v. ö. jem = étel és jemirmek, gemirmek = rágni); *it*, *itäbin* = táplálni; *is* = inni; *itir* = megrészegedni, leinni magát; *itiriäk* = részeg.

k. k. *aš* = rozs, vetés, kenyér; *ašerarmen* = elnyelni; *ešerarmen* = rágni, rágódni; *ezererben* = harapni, *eseräk*, *izeräk* = részeg.

Mint jelen összeállításból kitűnik, *as*, *aš* stb. alapjelentése tulajdonképen bevenni, magához venni, magába fölvenni; azért van az *a* csak olyan csekély hangvi különbség evés és ivás között nemcsak a különböző tájszólásokban, de sőt ugyanazon szójárásban is és azért tartozik *ašlamak* = oltani, beoltani is e tőszótag családjába.

Ha *aš* határozottan a beevés tárgy fogalmát fejezi ki, *jemek* v. *jimek* nem annyira az enni, hanem inkább az elfogyasztani, elpusztítani fogalmat jelenti. Ilyképen mondják pl. miras vagy mal *jimek* (örökséget vagy vagyont elfogyasztani) nem pedig *ašamak*.

26.

At, aj, as, et, ej, es — atya, nagyatya, unokabátya, medve, továbbá a két nem jelentékeny számú rokonsági viszonyainak megjelölésére szolgál.

ujg. *ata* = atya; *atik* = medve.

jak. *ese* = nagyatya, medve. Boethling erre megjegyzi: »A samojedok a medvét *ö r e g a t y á n a k* nevezik (Castrén a Bulletin historico-phil.-ban T. IV. S. 39. 17. jegyz.), a közönséges ember Svédországban igazi nevének használatától való féltében *ö r e g e c s k é n e k* — *hin gamle-* vagy *öregatyának* nevezik — (Arndt Moricz Ernő a «Monatsblätter zur Ergänz. der Allg. Zeitung» című folyóiratban).

csuv. *aba* = anya; *obà* = medve.

csag. *ata* = atya, ős, hím (némely állatoknál: *ata büri* = hímfarkas, *ata kaz* = gunár); *atag* = az atya helyettese; *ajik* = medve; *atalik* = vezérméltóság Khivában (tulajd. az, a kit a fejedlem tiszteletből atyaczimmal — *atalik* — tisztel meg); *ači, aži* = öregebb fitestvér, bátya (Lugati Fazlullah Khan); *etke, eteke* = nagybátya.

k. k. *ada* = atya; *ad'a* = nagybátya, nagynéne.

Az *a t y a* és *m e d v e* eredetének jellemző közössége, a mely tehát nemcsak az északi altajiaknál, hanem az ujuguroknál és más mai napság délben lakó törököknél is megvan, újabb bizonyítéka annak a föltevésnek, hogy a török nép a magas északról vándorolt délnek.

27.

At, aj, az, ar — haladni, lépni, lépés, láb, támaszték.

jak. *atak* = láb, támaszték; *atilla* = haladni, lépni.

ujg. *atak* = láb; *atakun* = lábon, talpon.

alt. *ajak* = láb, támaszték; *adak* araba = járó koezi, görgő koezi, melynek segítségével a gyermekek *j á r n i* tanúlnak; *atim* = lépés.

csuv. *oda* = haladni, lépni; *ot* = járni, menni; *ora* = láb; *oralan* = lábra, talpra állni.

k. k. *azak* = láb.

Atak, ajak atamak-val (haladni, lépni) olyan viszonyban van mint *elik* (kéz) *almak* (venni)-val; *kulak* (fül) *kul* (hallani)-val

stb. További bizonyítékül szolgál még a *jak. ata* = levő (? álló), mely majdnem olyan mint a román *stare* = állni és lenni, nem különben megvilágosítja a magy. állni és a török *olmak* = lenni, fönt v. egyenesen lenni közti kölcsönös viszonyt is.

28.

At, it, it, jit — dobni, vetni, hajítani, elvetni, elszórni, elveszteni, tönkre menni.

jak. *it* = löni; *it* = elereszteni, elküldeni; *it̄* = a lövet, a lövés; *itačči* = lövő, lövész.

k. k. *aterben* = löni; *étarmen, édarmen* = elküldeni, küldeni; *titerben* = elveszteni.

ujg. *jitmak, jitmek, itmak, itmek* = dobni, vetni, elrúgni; *jittürmek* = elveszteni, eltékozolni; *jitikmek* = tönkre tenni.

csag. *atmak* = dobni, vetni, hajítani, löni; *atim* = lövés, vetés, hajítás (v. ö. ok = lövés, nyíl és okmak = vetni, dobni); *itmek* = rúgni, neki rúgni, üzni, vadászni; *ittürmek* = elveszteni, eldobni; *itük, jitük* = veszteség.

csuv. *ivit* = elhagyni, vetni, dobni.

Nem tekintve az *a* szókezdőnek *i*-re és utóbbinak *i* és *ji*-re való egész rendes hangváltozását, a fogalom fejlődése is egészen rendes. A tőszótag mindenütt az eldobás, eltávolítás cselekvését fejezi ki, míg a szenvedő alak az eltüntetést, elvesztést jelenti. Kérdéses, vajjon *itük, etük, etek* = valamely ruhának vagy hegynek segélyzete, továbbá *eten, eden* = a sátor legalsóbb része, mint legelőször érinthető részek, nem közös eredetűek-e *itmek*-vel = rúgni, bele ütödni, érinteni?

29.

At, aj — máskép, különböző, változtatni, elkülöníteni, elválasztani.

ujg. *atin* = máskép, különböző, egy másik; *atinmak* = változni, megváltozni, más lenni; *atirmak* = vmit elkülöníteni, elválasztani.

jak. *atin* = egy másik, különböző.

csag. *ajirmak* = elválasztani, elkülöníteni; *ajruk, ajri* = elkülönített, elválasztott; *ajran* = választó fal, az a gerenda, rúd, melylyel két istállóban álló lovat egymástól elkülönítetik.

kaz. *ajrim* = elkülönített, eloszlott, elválasztott; *ajirma* = elkülönítés, különbség.

oszm. *ajirmak*, *ajri* (mint fönt).

csuv. *ojir* = elválasztani; *ojrik*, *orik* = egy másik.

Mint látjuk a tövszótagot önállóan csak az ujjurban és jakutban használják, míg a többi szójárásokban rendszeren a causativ alak fordul elő. Ide tartozik még csuv. *av* és csag. *ajinmak*, *ajnamak* = elromlani, egy jóból rosszra való vált o z á s. Így mondják pl. *su ajnadi* vagy *čaj ajnadi* = a víz vagy a thea elromlott, megváltozott.

30.

Eg, *ej*, *et*, *es*, *ös*, *ij*, *it* — úr, birtokos, birtok, saját, tulajdon.

ujg. *ige*, *ite*, *iti*, *idi* = úr, birtokos, isten; *itilik*, *idilik* = istenség, uraság, uralom, védelem; *et* = saját, tulajdon (*Eigenthum*, *eigen*); *ös* = maga, magáé, sajátja.

csag. *ege*, *eje* = úr, isten, birtokos; *ejelemek* = elfoglalni, birtokba keríteni; *ejeletmek* = más birtokába juttatni; *öz* = maga, az övé, saját.

az. *ejmek*, *ejmek* = birtokolni, birni, uralkodni vmin.

alt. *ee* = tulajdonos, láthatatlan szellem, démon (tu *eezi* = hegyi szellem, *su eeezi* = vízi szellem); *ös* = maga; *östörin* = egyedül magáért, csak maga számára.

jak. *ičči* = birtokos, úr, tulajdonos.

k. k. *is*, *ēs* = tulajdon, birtok.

csuv. *jižin* = magának tulajdonítani, hatalmába keríteni; *již*, *jiš* = család, egybetartozók (v. ö. persa *khiš* = tulajdon, saját, család; csag. *koum-i-khiš* = család [tulajd. saját népe]).

Ámbár a *g*, *j* szókezdő tövszótag itt első helyen van fölsorolva, mert mai napság ez az alak legtöbbször fordul elő, mégis egész biztossággal lehet állítani, hogy *t*, *d* képezi a régibb alakot, mint először az ujj. *iti*, *jak*. *ičči* szóból, másodszer a sibilans *s*, *z*-re való hangváltozásból kitűnik, mely utóbbi sokkal közelebb van a *t* vagy *d*-hez mint a gutturalis *g* vagy *j*-hez.

31.

Ek, *eg*, *ej*, *ij*, *ev*, *äb*, *öj*, *öv* — hajlani, hajolni, megfordulni, forgatni, csavarni, megfordítani, körbe forgatni stb.

ujg. *ekmek* = hajlítani, hajlani; *ekri* = hajlott, görbe.

csag. *egmek, egri* (mint fönt); *ijmek* = forgatni, csavarni; *ijinmek* = elfordulni.

oszm. *ejmek, ejri* (mint föntebb).

Sokkal kiterjedtebb e tőszótag köre az *er, ir, ür* hozzáfűggesztésével, t. i. az ige causativ alakjában; pl.:

ujg. *evirmek, evürmek* = forgatni, csavarni, körbe mozgatni; *evürlemek, evirlemek, evrilmek* = körben mozogni, körben forogni; *evre, evüre* = ismét, újra; *evri, evrik* = megfordítva; *evren* = sors, ég (v. ő. persa: *čarkh-i-gerdan* = sors, ég, tul. a forgató kör).

csag. *egirmek, igirmek, ijirmek, öjürmek, övürmek* = forgatni, csavarni, körbe forgatni, megfordítani; *evrilmek, ivrilmek* = megfordulni, vmi körül forogni; *egrim, igrim, öjrum, öjrem, övrem* = a gyors körszerű mozgás, örvény, forgó, gyorsaság, hadi jártasság; *igrík, igrim, ijrim* = vízforgó.

alt. *eebir* = forgatni; *eebre* = köröskörül; *ür* = fonni.

jak. *äbir* = a fodrozás; *äbirda* = fodrosodni, fodrot képezni (a vízről).

k. k. *eberben* = megfordítani; *egerben* = hajlítani; *êger, îger, îgir* = ferde, görbe.

csuv. *öbünder* = megfordítani.

Passiv-transitív alakban *il, ül*-vel ezt a tőszótagot a következőkben találjuk:

ujg. *ekilmek* = meghajol, magát meghajtani.

csag. *egilmek* }
oszm. *ejilmek* } mint föntebb.

jak. *ögülün* = meggörbedni, meghajolni; *ögüllübüt* = elhajlott, görbe.

A causativ *ögör, öjür, övür*-t *öür, ör, är*-be összevont alakban végre még a következő, hangilag és fogalmilag könnyen fölismerhető alakban találjuk:

csag. *örümek, ürümek* = kötni (flechten, winden); *örme, ürük* = kötél; *örüm* = hajfonat (Zopf), hajkalács, fonat; *ör-gemzi, ürgemzi* = pók; *arkam* (orgam?) = kötél; *organzi* = köteles; *örgemek* = fonni, kötni (flechten, winden).

oszm. *örmek, örümžek* = pók; *örü* = fonat, hajfonat, czopf.

alt. *ürmek* = fonni, szőni; *uruk* = fonat.

k. k. *örürmen* = fonni (flechten); *örük* = hajfonat.

csuv. *avla, avirla* = fonni ; *arman* = malom.

jak. *ärü* = megfordítani ; *ärgü* = megfordúlni.

V. ö. *tek, deg* (kör, gömbölyeg), melynél a dentalis szókezdő még nem tűnt el és e szerint e tőszótag eredeti alakjának kell tartanunk. Hasonló viszony mutatkozik *eg, ek, ög, ök* (csavarni, fordítani) és a labialis szókezdetű eredeti *bök, бүк, бүг* (megfordítani, elcsavarni, hajlítani, görbíteni) között. Mint *ek, eg, ej*-hez tartozót megnevezem még *eger, iger, ejer* = nyereg, melyet görbült, hajlott alakjáról neveztek így. Pl. valamely hegy nyerge, azaz domborodása vagy görbülete.

Az előbb említett oszm. *ej* és csuv. *ar, av*-hoz az illető szócsaládnak még következő ága sorakozik :

csag. *ajlamak* = körülvenni, megfordítani ; *ajlanmak* = megfordúlni, fordúlni ; *ajlanž* = fordulat.

kaz. *ajramak* = fordítani (köz ajarmaj = a nélkül, hogy szemét elfordítaná, levonné [vmiről], Budagow) ; *ajlaš* = kör, kerület.

alt. *ajla* = megfordítani, körben forgatni.

oszm. *ajartmak* = elcsábítani (tul. valakit vmiről elferdíteni) ; *ejlenmek* = tartózkodni vagy múlatni (tul. ide oda koberogni).

k. k. *ailanerben* = forogni.

32.

Ek, äb, ik — hozzátenni, párosítani, pár, kettő, iker.

ujg. *ekermek* = hozzátenni, egyesíteni ; *eklik* = egyesült, párosult ; *ekiz* = pár, iker ; *eki, iki* = kettő.

csag. *ekermek, egermek* = párosítani, vkihez csatlakozni (dativust vonz), kísérni ; *ekinti, ikinti* = a délutáni imádság, a dél és este közé igtatott imádság ; *ikmek* = közbeszöni (einschalten), megengedni, vetni (säen) ; *iklik* = hozzáadás, melléklet.

oszm. *ekmek* = vetni (säen) ; *ikiz, ekiz, igiz* = iker.

kir. *eki* = kettő.

k. k. *ikki* } kettő.
csuv. *ikke* }

jak. *ikki* = kettő ; *äbi* = hozzátevés, melléklet ; *äb, äbäbin* = vmit vmihez hozzátenni, mellékelni.

Ekeš, egeš-nek (kölesönösen egymáshoz szegődni) azelőtt az *ek, eg* tőszótagból kellett állnia és az ide tartozó alakok

eš, aš = társ, összekötni, egyesíteni — belőle eredtek. Ilyenek:

- alt.** *ees* = kísérni, együtt menni, kísérő, társ.
csag. *es* = társ, szövetséges, pár, hasonmás; *ešmek* = összekötni, egyesíteni, kötni, csomózni; *ešme* = kötés, kapocs, összköttetés.
oszm. *eš* = barát, társ; *ešlemek* = párosítani; *esmek* = öszemenni, együtt menni.
k. k. *eiš* = társ, nőcske, feleségecske.

Az *ek*, *eg* tőszótágot különben nemcsak az *alt. ees* segítségével, mely *dialectus* a belső gutturalist és labialist különösen szereti elenyésztetni, lehet fölfödözni, hanem még *ermek*-ben követni, következni, mely *egermek*, *ekermek*ből vonódott össze, is könnyen föl lehet ismerni.

33.

Em, am, im, um — nyugság, béke, szelídség, enyhítés, gyógyulás, megnyugvás, vigasztalás, remény.

ujg. *em, am* = orvosság, gyógyulás, enyhülés; *emik* = üdvös, egészséges, enyhítő; *amul, emül* = szelíd, csöndes, nyugodt; *amir, emür* = nyugvás, béke; *emrűlemek* = magát megnyugtatni, megnyugodni, békében élni; *emlemek* = gyógyítani; *emči* = orvos; *umunmak* = remélni, bízni (tul. nyugodni, vmibe megnyugodni); *umunč* = remény.

csag. *eme* = orvosság; *emlemek* = gyógyítani; *imrak* = békés, barátságos, kívánatos, ohajtott, barát; *imranmak, emrenmek* = vágyódni, sovárogni; *ummak* = reményleni; *umsuz* = kétségbeesett (reménytelen); *umsunmak* = kétségbe esni.

kaz. *imči, emči* = orvos.

oszm. *imrenmek* = vmi után vágyat, kívánságot mutatni.

alt. *emire* = buzgón kérni; *emirek* = sovárogyva; *emde* = gyógyítani, gyógyulni; *amir* = nyugvás, béke, helyeslés; *amiraak* = békés.

jak. *äm* = orvosság; *ämtiä* = gyógyítani; *amarak* = forrón szerető; *amtan* = izlés.

k. k. *amék, amik* = csöndes, nyugodt; *amér, amír* = csöndes.

csuv. *amal* = gyógyító szer, eszköz; *amal usti* = orvos.

Mind a mellett, hogy *am, em*-t mint tőszótágot említettük meg, azért a lehetőség még sincs kizárva, hogy benne egy *aj, ej*-től (jó, igaz) származott szótágot ne ismerjük föl, még pedig

annyival is inkább, minthogy az ujj. *ajumak*-ban = javúlni, gyógyúlni (szintúgy oszm. *ejjolmak* = gyógyúlni) az *ajum-nak am* vagy az *ejim-nek em-be* történt olvadását sejthetjük, hasonlóképp mint az ujj. *ovmak* = összedörzsölni és *um* = liszt (összedörzsölt) lett *ovum-ból*. *Am* = orvosság-nak azelőtt gutturalis szókezdővel kellett birnia, a mint mindenütt a szintúgy használatos *kam* = doktor, orsos, kuruzsló szóból kitünik.

34.

Em, äm, en — beteg gyöngé, megveszödött, sokat dolgozott, megkínzott, bajos.

ujj. *emeke, emke* = beteg, nyomorúlt; *emgek* = fáradtság, kín; *emgemek* = fárasztani, kínozni; *emgenmek* = veszödni; *emgenikli* = a ki magát kínozza.

csag. *emgeklemek* = túlságosan dolgozni (sich abarbeiten); *emekői* = dolgozó, munkás.

oszm. *emek* = fáradtság; *emekdar* = kiszolgált; *eñel, engel* = teher, fáradtság, veszödség.

jak. *ämäk* = lusta, tehetetlen, gyöngé (megveszödött, megviselt jelentéssel is, mert ebben az értelemben kell az *ämäksin* = öreg asszony szót fölfognunk); *ämgänü, ämsärgäi* = elgyöngülni.

csuv. *amak* = fáradtság, munka, kín.

A tőszótag *em, äm, am, a k, g* pedig csak frequentativum. Úgy tetszik nekem, hogy *em*-vel még az ujj. *ömek, csag. kömek* = segítség is rokon.

35.

En, eñ, enč, jen, jenč, in, inč, jinč, jünčs — kicsiny, fiatal, új, könnyű (tekintve továbbá az oszm. *kolaj* = könnyű és *jeng* = haszon, elsőség, p. o. *bu işin kolajı nedir* = hogyan férhet az ember hozzá, vagy: *añın kolajını bilirmisin* = meggyőzheted ezt, megbirkózhatol evvel? közti szellemi összefüggést) győzedelem, haszon, elsőség, meggyőzni stb.

I. mássalhangzós szókezdő nélkül.

csag. *ini* = kicsiny, fiatal, öcs; *inak* = a fiatalabb királyfi; *inük* = némely állatok kölyke; *inžke, inče* = vékony, gyöngéd,

finom; *inčmek*, *enčmek* = összetörni, szétdarabolni, összezúzni; *öñ* = könnyű.

ujg. *inické* = finom, vékony.

alt. *oñoi* = könnyű; *oñoi* = megkönnyíteni.

jak. *ini* = öcse.

ujg. *öngi* = megkönnyebbülés, győzedelem.

II. mássalhangzós szókezdővel.

csag. *jingi*, *jengi* = új, fiatal; *jöngül* = könnyű, gyöngé; *jengmek* = meggyőzni, legyőzni; *jeng jengilmek* = legyőzetni; *jengiš* = győzedelem, haszon; *jengiži* = győző; *jengišmek* = a győzedelemért küzdeni (egymást kölcsönösen elgyöngíteni).

ujg. *jeng* = győzedelem, könnyűség; *jengilmek* = győzni; *jengitmek* = megkönnyíteni, könnyebbíteni.

alt. *jengi*, *jangi* = új, fris; *jeng*, *jende* = meggyőzni; *jengü* = győzedelem; *jengiš* = versenyezni; *jengir* = megújítani.

oszm. *jeñi* (mint föntebb); *jeñil*, *jenli* = könnyű (súlyban); *jeñgin* = győzedelmes; *jeñmek* = legyőzni; *jeñgilik* = győzedelem.

jak. *saña* = új; *sañar* = megújítani; *sañard* = megújítani.

k. k. *ñek* = gyöngé, csekély.

csuv. *sjine* = új, fiatal; *sjin* = legyőzni, meggőzni; *sjumol* = könnyű.

A jak. csuv. *saña* = új; *sañar* = megújítani, valamint alt. *jangi* (új) szókhöz sorakozik a jan = felelni, megújítani, tul. újra kezdeni stb. tőszótag; még pedig a következő szójarásokban:

ujg. *janmak* = felelni, megfordulni, megtéríteni, megfizetni; *janut* = felelés, megfizetés, felelet; *jana* = megint, újra.

csag. *janmak* = megfordulni, elállni, visszamenni, megbánni; *jene* = újra, ismét.

oszm. *jine*, *jene* = újra, megint, ismét.

Érdekes jelenség itt ez *inč*, *jinč*, *enč*, *jinč* tőszótag, a hol a kettős szóvégő *nč* nem ñ vagy ng-ből eredt, hanem minden valószínűség szerint a *čik*, *čik* diminutív képző *č*-je az, mely az eredeti *ñ*, *n* szóvégző mellett megmaradt. Legjobban kitűnik ez, ha megjegyezzük, hogy az oszm. *inže*, a csag.-ban *inžke*, az ujj.-ban már *inické*, tehát igen kicsiny, igen gyöngé, vékony jelentéssel bír. *Inč*, *enč* stbivel összefügg továbbá a) csag. *inči* = dísz, díszlet, kaczer nő; *inžü*, *jinžü*, k. k. *mindī*, *tindī* = gyöngy, dísz, ékszer, továbbá *inč*, *inču* = apród, a hol a kicsi, gyöngéd vagy csinos alapeszméje

jutott kifejezésére (v. ö. žiži, čeče = kicsi, csinos es ékszer); b) ujj. *inč*kimek = megsértetni, megbántani; csag. *inč*mek, *jenč*mek = zúzni, széttörni; *jenč*itmek, oszm. *inž*itmek; kaz. *jünž*ütmek = megsértetni, kínozni.

A jeng tőszótágot föl lehel még ismerni az oszm. *jigit*, trkm. *iegit* = ifjú, hős szókban.

In, *en*-re végre még a következőkben akadunk:

csag. *en*mek (az oszm. *in*mek = leszállni, lejönni; *eniš*, oszm. *iniš* lejtő; *enük* = bélszakadás, herezacskó (V. ö. *tašak* = testicula és *tašamak* = lelőgni); *öngür* = valamely hegy lejtője.

jak. *äniü* = valamely hegy lejtője.

csuv. *an* = lemenni, leereszkedni; *anat* = alsó rész — a hol a lefogyás, levevés abstract jelentése mindenütt ismét fölvetta a leszállás, lejtőzés, leereszkedés tárgyias megnevezést.

36.

Er, *är*, *ir*, *ür*, *ur* — erő, erősség, férfiaság, nagyság, hatalom, férfiú, erény.

ujg. *er* = fáradtság, fáradozás, férfi; *erik* = erő, hatalom, támasz; *eriklik*, *eriklik* = erős, hatalmas; *erikmek* = erősödni; *ersik* = nemes, nagylelkü.

csag. *er*, *eren* = férfi, hős; *erlik* = férfiaság, erő; *erkeč* = bak (er köč-ből); *irik* = nagy, erős, öreg; *iriklik* = nagyság, erő.

alt. *erik* = erőlködni, fáradni, fáradozni; *erü* = vesződség, fáradtság, erő; *erlik* = a legnagyobb alvilági vagy ellenséges istenség a saman vallásban; *erkin* = akarat, hatalom.

jak. *är* = férfi, erő, kitartás; *äräk* = kitartó; *ärägär* = állhatatos, állandó; *äräi* = vesződség, szenvedés; *äräk* = harag, hevesrég; *ärkä* = régi, ó, kopott.

kir. *irük* = akarat, hatalom, erő; *irüksiz* = ájult; *irkünlemek* = hatalmat vagy szabadságot adni.

oszm. *iri* = nagy; *er*, *eren* = férfi, hős; *erkek* = férfi, emberke; *ergen* nőtlen, ifjú.

csuv. *ar* = férfi; *ará* = erő, férfiaság; *irik* = akarat.

k. k. *er* = (mint fönt); *ergek* = emberke.

Tekintve azt a körülményt, hogy *dögmek* = ütni, verni, *kakmak* = beütni, verni, verni, kiporolni (ruhát) és *urmak*, *vurmak* = erővel ütni, ölni, leverni-t, tehát nem annyira a verés cselekvését

mint inkább az erő nagyobb alkalmazását jelenti; tekintve továbbá még a magy. *erő*, *verni*, csuv. *ará* (erő) *per* (ütni) közti kölcsönös viszonyt — hajlandó vagyok a tör.-tat. *ur-vur*-t mint a szóban forgó tőszótaghoz tartozót megjelölni. *Ur*, oszm. *zur*, csuv. *per* először az ütés, a harezolás és erőszakos beleütközés cselekvését fejezi ki; másodszer a kiütés cselekvését mint csag. *ur*. *urma* hólyag, kiütés, fekély; *uruk* = sarjadék, valamely fa v. ág hajtása; és képes jelentésben ivadékok, valamely család ága, család; *jak*. *urula* = rokonná tenni; *kaz*. *ürčün* = utódok, ivadék; *kir*. *ürčün* = nem, faj; harmadszor valamely út vagy kerület kitérését (kiütését), mint *oram* = városnegyed; *uru* = kör, járás a bányákban; *ürčün* = kerület (Bezirk, District).

37.

Ib, *ip*, *jip*, *jüp* — kötél, fonál, czérna sodrott.

ujg. *jüp*, *jöp* = kötél, fonál.

csag. *jip* = kötél; *jipek* = selyem; *ipkin* = durva czérna; *üpcün* = pánczéling, mely tudvalevőleg fonott vasszálakból van.

oszm. *ip*, *ipek*, *iplik* (mint fönt); *iplemek* = összekötni.

alt. *jibek* = czérna.

jak. *sab* = czérna, szál.

csuv. *sjip* = fonál, szál (Garn).

Alapjelentése szerint úgy látszik, hogy *ib*, *ip*, *jip* az *i*, *ij*, *iv* = csavarni, tekerni, szőni-vel rokon, ép úgy mint *urgam*, *urma*, *arkam* = kötél-nek *ur*, *or* = fonni, kötni, tekerni tőszótag képezi alapját.

38.

Ič, *iš*, *is*, *öz*, *üz*, *tiš*, *teš* — bent, belül, belső, közép, velő, mag, behatolni, bejárás, lyúk, nyílás.

I. *i* —

ujg. *ič* = bent, titkos; *ičil* = vmely ország vagy nép központja.

csag. *ič* (mint fönt); *iček* = belső rész, belek, belső; *ičre* = be, befelé; *ički*, *ičeki* = a belső, belül levő; *išton* = alsó ruha (belül viselt ruha).

kir. *iš* = belső, bent levő; *išik* = belső rész, belső.

az. *išik* = ajtó, bejárás.

- jak.** *is* = a belső, belső rész ; *isinnägi* = benső ; belsőleg ; *istan* = alsó nadrág.
k. k. *isti, išti* = a belső ; *izik, ed'ik* = ajtó.
csuv. *iš* = a belső.
alt. *ič* = belül (ičkendin = belülről) ; *ežik* = ajtó (jaan ežik kapu).

II. *ü* —

- ujg.** *üz* = a belső ; *üze* = mag, csira.
csag. *üz, üzek* = velő, mag, mandola (bél pl. diónál) ; *üzlenmek* = egész velőig, egészen behatolni ; *üzlik* = velős, erős.
jak. *üös* = a fa veleje, belseje, központ, közép.
alt. *özök* = a belső ; *özön* = velő.
k. k. *özün* = fa veleje.

Ič-ben könnyen föl lehet ismerni *ač* = kinyitni, behatolni egyik legközelebbi rokonát, annyival is inkább, minthogy e két tőszótagból származott szavak hangji és fogalmi analogiája ezt nagyon is kitünteti. Pl. csag. *ačak*, alt. *ežik*, k. k. *ed'ik* (ajtó, nyílás, bejárat). Az *is* és *üz* elkülönítését illetőleg megjegyezzük, hogy az utóbbit azért soroltuk föl külön, mert a velő t. i. a test legbelsejének tárgyias fogalmára vonatkozik.

III. *t* —

- ujg.** *tışmek, teřmek* = behatolni, lyukasztani ; *tışük* = lyuk, nyílás.
csag. *tışmek, tışük* (mint föntebb) ; *tışı* = nőstény az állatoknál.
 V. ö. héber nekébhâ = nőstény és nákabh = átlyukasztani.
jak. *täs, täsäbin* = átszúrni ; *täšin* = léket kapni ; *tışı* = nőstény.
k. k. *tizek, tezek* = lyuk ; *tize* = nőstény.
alt. *teř* = lyukasztani ; *tež* = lyuk.

39.

Ij, ej, et, it — tenni, cselekedni, csinálni.

- ujg.** *itmek* = tenni, cselekedni ; *itinmek* = magának készíteni, készüldni ; *itik* = munka, dolog ; *itiš* = edény (tul. valami csinált, eszköz).
alt. *et* = csinálni, készíteni ; *edin* = valamit magának készíteni, csinálni.
k. k. *ederben* = csinálni ; *ides, idiš* = edény.
csag. *ijlemek, itmek* = tenni, *ijledik* = cselekedet, a csinált.

oszm. *ejlemek, etmek* (mint fönt); *edinmek* = magának csinálni.

A *j* — *t* szóvégző rendes változásánál meg kell jegyeznünk, hogy a keleti szójárás legrégebb nyelvemlékeiben a *j* soha sem fordul elő, és az azerbajdianoknál, turkomanoknál és oszomanoknál mai nap is inkább használatos mint a khánságokban.

40.

Ij, is, es, os, us, ut — fujni, szagolni, bözölni, bűdösködni, bűdösnek lenni.

I. — *t, j.*

ujg. *it, jít* = szag; *ibar* (ijbar, itbar?) = mosusz (a minek szaga van).

csag. *ij, is* = szag; *ijlemek, islemek* = szagolni; *ibar* (mint fönt).

az. *ijlamak* = szagolni.

alt. *jít* = szag, illat, szellem (jaksí jít = jószag, illat); *jitta* = megszagolni.

jak. *i* = mosusz, erős, átható szag; *ilak* = magától erős, átható szagot bocsátó; *sít* = szag; *sitta* = megszagolni, a szag után menni; *sítii* = rothadni, elrothadni (tul. maga után szagot bocsátani, és ebben az értelemben hangilag és fogalmilag rokon vele a *csag. sasmak* = rossz szagának lenni, rothatni; *sasik* = rossz szagú, rothadó, a mi rothadásba jutott).

k. k. *tét* = szag, szintűgy *tész*; *tétteg* = szagos.

csuv. *ibar* (mint fönt).

II. — *s, t.*

csag. *ismek* = lengni, fúni; *islemek* = lobogni, lengni, repülni; *isnemek* = szagolni, megszagolni, megérezni; *isnemek* = nyeríteni; *iskirmak* = fűtyölni; *osurmak* = szelet bocsátani, fíngani; *osuruk* = fíng.

oszm. *esmek* = fúni, lengni; *islemek* = fűtyölni; *islik* = síp; *osurmak, osuruk, usuruk* (mint fönt).

jak. *uturuk* = fíng.

k. k. *etermen* = nyeríteni.

A fuvás v. lengés és szagolás fogalmi analogiája kitűnik először az *ij, it, csag. ij, is*; *k. k. tét, t'es* (szag) és *et* (fúni, lengni) hangbeli rokonságából, másodszer egy másnemű hasonló viszony-

ból. Ilyen pl. alt. *kak* = fújni, lengni és oszm. *kokmak* = szagolni, szagának lenni. Mindenesetre igen jellemző, hogy a bűdösség és jószag ugyanazon tőszótagból származik, mind azon által ez a viszony magában a műveltségben leginkább előrehaladott osziban is változatlan maradt, mert *ejj kokmak* annyi mint szagosnak lenni, *fena kokmak* pedig = bűdösnek lenni.

41.

Ik, ak, ag, jok — elmenni, lefolyni, lefelé vitetni, folyni.

kir. *ik* = a széltájék (ik žak ellentéte žil žak-nak = a szélnek á t ellenében levő tájék, oldal; pl. *tez tez karangdar koj igib kitpesin* = lássatok jókor hozzá, hogy a juhokat a szél el ne vigye).

csag. *ikmak, akmak* = folyni, lefelé menni; *agmak* = lecsúszni (pl. *tujening jüki agib kitti* = a teve terhe lecsúszott); *ikin, akin* = a folyón lefelé; *ikik* = a mi lefelé folyik, folyékony.

oszm. *akmak* (mint fönt); *akinti* = áramlat; *akin* = betörés (képes elnevezése a folyamszerűleg ömlő katonai betörések és innen *akinži* = támadásra, megrohanásra szánt katonai csapat).

jak. *ik* = húgy (tul. lefolyás, sidik-hez tehát semmi köze, mint Boehtlingk tévesen állítja); *iktä* = hugyozni (lefolyatni).

k. k. *agarben* = folyni; *agazarben* = a folyón lefelé menni.

csuv. *jok* = folyni, csurogni; *joktar* = elönteni; *ük* = esni.

Ennyit e tőszótag tárgyias fogalomköréről. Az utóbbinak azonban meglehetősen tág elvont jelentésű fogalomköre is van a hangilag közel rokon:

Jik, jek, ük, ek, ak-ban — fogyni, kevesbbedni, hiányozni, beteg, beteges, hiányos, hibás.

ujg. *jik* = betegség, *jiklik* = beteg, fogyóban levő; *jiklemek* = megbetegedni í *jikitmek* = gyöngíteni, megbetegíteni; *jiksik, üksik* = beteges, törődött, hiányos.

csag. *jik, jek* = baj, betegség, gyöngé, kellemetlen; *üksük* = hiányos; *üksüme* = hiányozni, lefogyni, kevesbbedni; *aksak* = hibás lábú, sántító.

oszm. *eksik* = hiányos; *eksilmek* = lefogyni, kevesbbedni; *aksak* (mint fönt); *aksamak* = sántítani.

jak. *agin* = fölhagyni, megszűnni; *agjaik* = hiány, kevés (asági-jaga = élelemben való hiány).

k. k. *aksak* }
csuv. *oksak* } sánta.

alt. *jek* = utálat, ellenszenv; *jeksin* = undorodni. A most említett alakhoz és a csag. *jek*-hez (*jek* körmek = megutálni, utálni) sorakozik az *ek*, *ik*, *ig*, *ij* a csag. *ikrenmek*, *igrenmek*, oszm. *ijrenmek* = undorodni, irtózni, *ijrenč*, *ijrinti* = undorodás, utálat szókban.

42.

Il, jil, el, ol, ul — zárni, kötni, betenni, összehozni, összegyűjteni.

ujg. *ilmek* = betenni, bezárni; *ilinmek* = csatlakozni, kapcsolódni; *ilki*, *jilki* = nyáj, ménes (tulajd. állatok gyülekezete); *il* = nép, emberek, nemzet (tul. gyülekezet, község), ország; *il* = béke, szövetség.

csag. *ilmek*, *il*, *ilki*, *jilki* (mint fönt); *ilgemek* = begombolni egy ruhát; *ilgek* = gomb; *ilik* = zárt, zárva; *ilenmek* = vkihez csatlakozni; *ilenžek* = tolakodó, a ki vkire rátolja magát; *olamak*, *ulamak* = megkötni; *ulatmak* = megkötetni; *ile*, *bile* = -val, -vel (tul. összekötve, összekötésben).

kaz. *ilenmek* = tolakodni, tolakodónak lenni; *ilenü* = tolakodás.

oszm. *ilmek* = hozzáfűzni, neki ütődni; *ilik* = gomb; *iliklemek* = begombolni; *ilim* = csomó, csokor; *jilim* = csiriz; *ile*, *bile* (mint fönt).

csuv. *jili* = kötő, gomblyuk, szalag.

alt. *il* = hozzá v. ráakasztani, rákötni; *el* = haza, ország; *jele* = kötél, melylyel az emlős állatot elválasztják; *jelim* = csiriz.

jak. *il* = jó egyetértés (szövetség); *il*, *iläbin* = hozzákapcsolni, beakasztani *ilim* = halfogáshoz való háló, kötelék; *silgi* = lovak, ménes. (V. ö. csag. *ilmek* és *ilki*.)

Nem tekintve az európai nyelvekben is előforduló viszonyt szövetség, békekötés és szőni, kötni; francz. *ligue* és *lier* között, a török-tatár *il* = béke a kötés és összekötés alapjelentését illetőleg még a következő szólásmódban is érvényességre jut. Azt mondják t. i. *ičeri bekikmi ja čözük* = kölesönös viszonyuk kötött-e vagy tágult? azaz békében vagy ellenségeskedésben vannak-e? Ez a szólásmód legjobb magyarázatát adja azon gyűrűknek, melyek

Délpersia szaszanid emlékein némely lovas kezében vannak föl-tüntetve, minthogy a gyűrűk a megtörtént kibékülésre, egyesülésre utalnak. Nem kevésbé érdekes a török-tatár *il* = nép és *ilki* = nyáj, csorda analogiája, ha germ. *Volk* = nép és ang. *flock* = nyáj, csordával állítjuk szembe. Két egymástól oly távol eső nvelv és mégis ugyanazon eszmemenet!

43.

In, iš, it — bizalom, remény, hit, vigasztalás.

I — *n*.

- ujg.** *inan* = hit, bizalom (*inansis* = megbizhatatlan); *inanč* = megbizhatóság, vigasztalás; *inanmak* = mapát bizni (vkire), vkiben bizni.
- csag.** *inam* = hit (bizalom (*inamsiz kul* = megbizhatatlan szolga).
- oszm.** *inanmak*, *inan* = hit.
- csuv.** *injen* = hinni; *injemzer* = hitetlen

II. — *š, t*.

- csag.** *išanmak* = hinni; *išanč* = hit.
- ujg.** *išanmak* = bizni (*inanib išanir men sangga* = hívón hiszek benned).
- alt.** *ižen* = remélni; *iženči* = remény.
- jak.** *itägäi* = hinni; *itägäl* = hit.
- k. k.** *itägärmen* = hinni; *itägällik* = hívó, hű.

Már első tekintetre láthatni, hogy az itt tőszókul fölállított *in, iš, it*, nevezetesen az elsőnek viszonyát az utóbbiakhoz illetőleg fogalmilag ugyan megegyeznek, de hangilag nem. Úgy látszik tehát, hogy mind a kettőnek az ujj. *ij*, a Kudatku Bilikben persa: *árzu* (vágy, kívánság)-val magyarázva, képezi alapját, még pedig *in*, *ijin*-ből (magának vmit kívánni, magát vmire bizni) *iš* *ijiš*-ből (egymásnak kölesönösen és ismételve kívánni) eredt. Csak a mint az ujj. *inanib išamirmen*-ből kitűnik, vehetünk az *in* és *is* között olyan fogalmi különbséget is észre, hogy az *iš*-ben a bizalomnak erősebb foka van kifejezve.

44.

Ir, er, ar, ur — korán, érett, reggel, holnap, korán van, érettnek lenni, érni.

csag. *ir, irte, erte* = korán, jókor, reggel, holnap; *irik* = érett, kora; *irikmek* = korán fölkelni; *irteki* = a korai, az előbbi, a múlt, esemény, mese, történet; *irmek* = idejében lenni, megérkezni, érni (reifen); *irim* = remény, jövő, várakozás (tul. a bekövetkezés).

oszm. *ir, er, erte* (mint fönt); *erken* = korán érő; *ermek* = megérkezni; *jarin, jerin* = holnap.

csuv. *ir* = korán; *iran* = holnap.

alt. *erte* = korán, a kora reggel; *ertegi* = kor, öregség, múlt; *ertin* = holnap.

k. k. *erte* = korán érő.

jak. *ärdä* = korán, a kora reggel; *ärdäññi* = korán; *urut* = előbb, régente; *urukka* = a régi kor.

Ha tekintetbe vesszük, hogy az érés, levés, bekövetkezés, megérkezés fogalma a helyi lét vagy levés fogalmától nem üt el annyira az

ujg. <i>irmek</i>	} lenni, létezni
csag. <i>irmek</i>	
oszm. <i>imek</i>	
jak. <i>i, ibin</i>	

segédigét is ide kell számítnunk. Irmek különösen helybeli létezését fejez ki, mert *l e n n i* (essere) általában eredetileg *olmak, bolmak*-ban van meg.

A jelen tőszótag, különösen *ar, ur, bor, bur*-val előbb, először, rokon.

45.

Ir, ür, er — folyékonynak lenni, vagy folyékonyná válni, fölengedni.

csag. *erimek* = olvadni, fölengedni, föltörni v. erjedni (vmely daganatról, és innen származik) *erin, irin* = csunyaság, gennyedés és *irinlemek* = gennyedni, azaz lassankint föltörni, erjedni; *eritmek* = olvadásra juttatni.

jak. *ir, iräbin* = fölengedni; *iriär* = fölengedésre hozni; *iräna* = gennyedség, csunyaság; *üräk* = folyó.

oszm. *erimek* (mint fönt); *irmak* = folyó, folyam.

alt. *iriñ* = gennyedség; *iriñde* = gennyedni.

k. k. *irgeser* = olvad.

46.

Is, iz, ez az = zúzni, nyomni, benyomni, benyomás, nyom, nyomozni, keresni, akarni.

ujg. *is* = nyom, közbenjárás (Fürschritt), életmód, életpálya; *ismek* = benyomni.

alt. *is* = nyom (vestigium); *iste* = nyomozni, keresni.

oszm. *iz* = nyom (Spur); *izlemek* = nyomozni, utána járni; *istemek* = akarni, keresni, kívánni, követelni; *ezmek* = összenyomni, szétzúzni; *azu, azi* (diš) = zúzó (fog); zápfog.

csag. *iz, izlemek, istemek* (mint fönt); *istek, islek* = akarat, kívánság; *azik* (tiš) = zúzó (fog).

k. k. *is* = nyom (vestigium); *istirben* = fölkeresni, nyomozni.

csuv. *jir* = nyom (vestigium).

kir. *izdemek* = keresni, akarni; *esmek* = összenyomni.

Hangilag *is, iz* tulajdonképen *kes, kis*-hez (összeszorítani, nyomni) tartozik; sőt az utóbbi a régibb és eredetibb alak, mint ugyanily módon *kis* (melegség) és *is* (forróság) szóknál is észre lehet venni, és az elkülönítés itt csak igen tág fogalomkör következtében történt meg. Az *is* (vestigium) *istemek* v. *islemek* (keresni) és *ezmek* (nyomni) kölesönös viszonyát illetőleg v. ö. tap (vestigium) taplamak (fölkeresni) és *tep* (tiporni, összetiporni).

47.

Oj, öj, ov, ev, ot, ut, üt — ásni, kiásni, faragni, mélyíteni, mélyedés, gödör, árok, lyuk, lakás stb.

I. — j.

csag. *oj* = mélyedés, völgy, síkság, gödör, sátor (v. ö. ak-*oj* és kara-*oj*); *ojmak* = ásni, kiásni, vésni, mélyíteni; *ojuk* = lyuk, gödör, mélyedés; *ojma* = kiásás, képfaragómunka; *ojmaži* = képfaragó; *öj* = ház, sátor, lakás; *öjlük* = a házbeliék (Hausleute), feleség; *öjlemek* = magának házat csinálni (házasodni); *ojmak* = gyüszü.

kaz. *ojuk* = vésett, hornyolt (ciselirt); *ojum* = bevésés, hornyolás (ciselirung); *ojmakče* = penczér. sintér.

- alt.** *ojdik* = gödör, verem ; *ojiš* = magát befészkelni ; *üj* = ház.
jak. *uja* = fészek ; *oju* = diszítés, vésés ; *ojula* = diszítani (bevésések által).
k. k. *oi* = hosszú völgy, völgytorok (Schlucht) ; *ojak* = völgytorok (Schlucht) ; *oimak* = gödör.
csuv. *oj* = völgyes vidék.

II. — *v, r.*

- ujg.** *evči* = feleség *ev* = ház-ból.
csag. *ova, oba* = ház, sátor, lakás általában.
alt. *eb, ev* = ház.
oszm. *ev* = ház ; *ova* = völgyes vidék, síkság ; *evlenmek* = házasodni.
k. k. *oj* = kis folyó, völgyecske ; *oraš* = völgytorok (Schlucht).

III. — *t, d.*

- csag.** *otag* = terem, szoba, sátor (lakás).
kir. *otau* = új házasok sátora.
oszm. *oda* = szoba ; *odalik* = szobalány, odaliszk.
alt. *odu* = istálló, szállás ; *odulan* = szállásra akadni.
jak. *üt* = lyuk.
k. k. *üt* = gödör, lyuk.
csuv. *odar* = menedékhely juhok számára.

Igen érdekes megfigyelni, hogyan fejezi ki ez a tőszótag minden hangi és fogalmi változásában, akár *j, v* vagy *t* szóvégzővel, akár mint sátor, szoba, lakosztály, istálló stb. alapjelentésében mégis mindig a mélyedés, lyuk, fészek fogalmát, mint az emberek legeredetibb lakása módját. Különben nem szabad említés nélkül hagynunk, hogy a most említett lakáson kívül a pusztai lakóknak még más nemű lakásuk is volt, t. i. a sátor *čatma* v. *čadir*, melynek szószerinti jelentése nem az ásni, vájni, hanem az összetenni, összerakni, összeállítani = *čatmak* fogalmon alapszik.

48.

Ok, og, ong, ök, öng, öj — értelem, ész, fölfogás, fölfogni, tudni, tanítani, tanulni, tanácsolni.

I. *o* —

ujg. *ok* = értelem, tudás, fölfogás ; *okuk* = az értés, a tudás ; *okuk-*

luk = az olvasmány; *okuš* = tudás, tudomány; *okmak* = fölfogni, érteni, tudni; *okikli* = az értő; *okkan* = isten (az értő, a tudó); *okturmak* = megértetni, fölfoghatóvá tenni.

csag. *okumak* = olvasni, érteni; *okutmak* = tanítani, oktatni; *ogan* = isten; *ong*, *ang* = értelem, ész (analog az ujgor ok-val). Pl. angi *učkan* = egészen meg volt lepve, egészen elbámúlt, értelme elrepült; *anglak* = értelmes; *anglatmak* = fölfoghatóvá tenni.

oszm. *okumák*, *okutmak* (mint fönt); *okutdurmak* = tanítatni, tanítatni; *añ* = értelem, öntudat; *añsíz* = hirtelen (tul. meglepve, öntudat nélkül); *añlamak* = érteni.

alt. *uk* = hallani, hangzani, tudni; *ukmak* = tudósítás, hír; *ukali* értelmes; *oñno* = emlékeztetni.

Abból a körülményből, hogy az alt. *uk* és csag. (Kelet-Turkesztan) *ok* = hallani, fülelni, engedelmesskedni-t jelent (az altajji nyelvtan orosz szerzői *uk*-ot *slisat-* és *slušatsa-*val fordítják), sejtteni lehet, hogy a csag. oszm. *išitmek-nek* = hallani megtudni *iš*, ? *is* = ész képezí alapját és *iš-itmek*, *is-itmek* szószerint fölfogni, érteni-t jelentene, ép úgy mint *okmak* vagy *uk*, melyeknek alapjelentése nem audire, hanem intelligere. Rokon példa erre a francia *ouir* és *entendre*. Nevezetes továbbá, hogy a török-tatár szójárásoknak általában tárgyias fogalmú szavuk van a *h a l l a n i*, *i s m e r n i* számára. Az oszm. *dinlemek* = meghallgatni tulajdonképen azt jelenti csöndesnek v. nyugodtnak lenni. Mint a *kulak-ból* = fül sejtteni lehet a *kul* ige, finn-ugor *kuule*, *kulle*, magy. hallani, egykor a törökségben is használatos volt, de ma már csak az altajban maradt fönn nyoma.

II. ö, ü —

ujg. *ök* = ész, tanács, értelem; *ökün* = figyelmes (ésszszel) *öklenmek* észre jönni, fölfogni, tanulni; *ökletmek* = vkit észre hozni, tanítani; *ögüt* = tanács.

csag. *ögüt* = tanács, tanítás; *ögrenmek* = tanulni; *ögretmek* = tanítani.

oszm. *ögrenmek* = tanulni; *ögretmek* = tanítani; *ögüt* = tanács.

alt. *üüren*, *üren* = tanulni; *üredü* = tanultság, tudományosság (Gelehramkeit); *üüret*, *üret* = tanítani.

jak. *üäräk* = tanulás, tanítás (Lehre); *üörät* = tanítani, oktatni; *üörän* = tanulni.

k. k. *ügüränerben* = tanulni, *öränermen* is.

csuv. *viren* = tanulni; *virent* = tanítani.

Az ujjgurban *ök* és *ok* fölváltva használatos ugyanabban az értelemben, azon származtatott szavaknál azonban, melyek tanítani, tanulni, tanácsolni-ra vonatkoznak, a lágy hangú *ö*, *ü*-ből és soha sem a kemény hangú *o*, *u*-ből képeznek szavakat.

Kétes, vajjon *öksüz* = árva, elhagyott *ök-süz* = tanácstalan, vagy *ök* (= sátor, ház) *süz* = hajléktalan-ból származik. Castrén az utóbbit tartja, de meg kell jegyeznünk, hogy *öksüz* = árva valamennyi szójárásban előfordúl, míg *ök* = sátor csak a k. k.-ban van meg.

49.

Ok, og, jog, ov, of, ob, up, uf, juk — dörgölni, dörzsölni, összedörzsölni, dagasztani, összedagasztani, összegyúrni, szétdarabolni — és az említett cselekvés következtében keletkezett melléknév — finom, szétdörzsölt, szétdarabolt, vékony, kicsiny stb.

Mint hogy egész rakás egymásból folyó hangi és fogalmi analógiákkal van dolgunk, jobb megérthetés kedvéért a tőszóttagot különböző szókezdője és szóvégzője szerint egyenkint soroljuk föl.

I. — *k, g.*

csag. *ogmak* = dörgölni, dörzsölni; *okalamak* = szétdörzsölni, összeszézúzni; *oklagu* = henger, mángorló (Walze, a melylyel vmit szétdörzsölnek); *ogurmak* = dörgölődni, magát kenni.

oszm. *oklau* = henger, mángorló (Walze).

II. *j* —

csag. *jokum, jogum* = puha, lágy, szétdörzsölt és ebből (*jovum, joum* és *jum*-šak = lágy, puha (eredetileg *jogum*-šak); *jokmak* dagasztani (kneten); *jogurmak* = jól meggyúrni.

k. k. *ñémđak* = puha, lágy.

oszm. *jovurmak, jourmak* = dagasztani.

alt. *jimīža* = megpuhulni, meglágyulni; *jimīžak* = puha, lágy.

csuv. *sjamze* = puha, lágy; *sjunuk* = liszt, orba *sjunuk* = árpaliszt.

III. — v.

- csag.** *ovmak* = dörzsölni, zúzni; (*ovum*, *oŭm*) *um* = liszt (a szétdörzsölt); *ovatmak*, *ovalamak* = őrleni, szétzúzni; *juvarlamak* = hengergetni, gördíteni.
- oszm.** *un* = liszt; *ovmak* (mint fönt); *övütmek*, *öjütmek* = őrleni, szétzúzni.
- kir.** *um* = liszt, por, porok (Pulver); *umtak* = porrá dörzsölt; *untamak* = finoman szétdörzsölni.

IV. — b, p, f.

- jak.** *ubak* = vmely szilárd test szétdörzsölése; *ubakta* = a kézzel összedörzsölni.
- csag.** *upak*, *uparak* = kicsi, vékony, rostos v. szálkas (faserig), régi avúlt (ruháról); *jupka* = vékony; *upramak*, *opramak* = összetépni, összedarabolni; *jupka* = vékony.
- ujg.** *oprak*, *uprak* = kicsiny, picziny, törpe, csekély; *opramak* = szétdarabolni.
- oszm.** *ufak*, *ufarak* = kicsiny, igen kicsiny; *jufka* = vékony.

Az itt felsorolt szókinccset egészben véve fogalmilag és hangilag két részre lehet osztani. A k, g, v szóvépzővel bíró tőszótag különösen a dörzsölés, összezúzás, őrlés, zúzás cselekvésre vonatkozik, míg a b, p, f-re végződő az összeapritás, szétdarabolás cselekvését foglalja magában.

50.

ujg. *okul*; csag. *ogul*, *oul*; alt. *ul*, *uul*; oszm. *oul*, *oghlan* = gyerek (Knabe) szót alapjelentése szerint nem annyira puer-t, mint hím nemű gyermeket, hanem mint gyermeket, növedéket általában kell fölfogni, az *ok*, *og* tőszótag pedig a *tok* = szülni egy mellékalakja, mely a *dentalis* szókezdőt elvesztette. E mellett a következő bizonyítékok szólnak: 1) az ujg. *tok* = gyermek és *tokmak* = szülni; alt. *uk* = fajzat, utód és *ukta* = fajt szaporítani (Geschlecht fortpflanzen); jak. *ogo* = gyermek és *oglon* = szülni; k. k. *olak* = gyerek (Knabe) és *olgan* = 3—4 esztendő gyermek (*ol* a *gutturalis* egybeolvadása következtében *og-ul*-ből eredt) közti viszony. 2) *Ogul*, *oglan* az oszm.-ban még ma is mint gyermek (Kind) használatos; pl. *kizoglan* = leánygyermek, hajadon. Az

ogul, ogulan, oylan olan jelentése tehát szószerint a megszületett (das Geborengewordene) a l i a s gyermek.

51.

Ok — együtt, egyetemben (zugleich). hasonló.

ujg. *ok* = mindjárt, egyetemben (zugleich), szintén; *oklamak* = hasonlítani; *oksak, okšak* = hasonló.

csag. *ok* (mint fönt); *okšamak* = hasonlónak lenni, hasonlítani; *okšaš* = hasonló; *okšatmak* = összehasonlítani.

Az *okšak*-beli *š* véleményem szerint nem annyira correpetitivum mint inkább a *sak, sik* melléknévképzőnek erősbült sziszegő hangja, mely az ujurban gyakran, a csagatajban azonban csak igen ritkán fordul elő.

52.

Ol, bol — lenni, létezni, tartózkodni, ülni, lakni.

ujg. *olmak, bolmak* = lenni, létezni, tartózkodni, vmely helyen megállapodni; *olturmak* = ülni, lakni, maradni.

jak. *olor* = tartózkodni, élni, maradni (verweilen), leültetni, leülni; *olortor* = mondani, hogy üljön le (sitzen heissen); *olok* ülés, állás, élet; *buwl* = lenni, válni (werden); *buwlus* = közösen vagy együtt lenni, válni.

csag. *bolmak, olturmak* (mint fönt).

oszm. *olmak, oturmak* = lenni, ülni.

k. k. *olerarmen* = ülni; *olertermen* = ültetni; *öderben* = ülni, élni.

Az ülés és állás közös eredete leginkább kiténik a jakutból. Az *olur* és *oltur*; oszm. *otur*; k. k. *öder* elválasztott alakot illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy *olturmak*, tulajd. *oli-turmak* = maradni, állva maradni az eredeti lenni, létezni erősbült fogalma. A mint *otur*, *oltur* nem annyira az ülés, mint inkább a maradás, tartózkodás cselekvést tünteti föl, szintúgy *turmak* is, mely csak a nyugati törökségben jelenti azt, hogy állni. A keleti törökségben az állni fogalmat *ajak üzre turmak*-val = talpon, lábon lenni, fejezik ki, mint a francziák *être debout*-val.

53.

Ong, oñ, on — jobb (Rechte), helyes, egyenes, igaz, megelégedett.

ujg. *ong* = jobb (Rechte), igaz, helyes, jó; *ongmak* = egyenesnek

lenni, gyarapodni (gedeihen); *onggai* = egyenes; *ongumak* = alkalmazkodni, magát irányozni; *onamak* = megelégedni; *onar* = szerencsés, boldog.

csag. *ong*, *onamak* (mint fönt); *ongai* = illő, helyes, alkalmas. *ongalmak* = gyógyulni; *onguš* = ügyesség, siker; *ongušmak* = alkalmazkodni, belenyugodni (sich fügen); *ongan* = megelégedett; *onglamak*, *ongdamak* = kijavítani; *ondurmak* = kielégíteni, megnyugtatni, lecsillapítani.

oszm. *oñat* = jó, szép; *oñulmak* = gyógyulni, javulni; *oñulmaz* = haszontalan, semmirekellő, javithatatlan.

alt. *oñ* = jog, helyes, siker; *oñori* = egyenes; *oñdo* = megjavítani.

jak. *uña* = jobb, helyes, jobb oldal; *oñor* = elkészíteni.

csuv. *nü* = itélni, jóvá tenni.

Ong fogalmilag és hangilag legközelebb van *sak*, *sag*-hoz = jobb oldal, egészséges.

54.

On, *oñ*, *ong*, *ond*, *ün*, *ün*, *iñ*, *in* — hang, szózat, hívás, hívni, sóhajtani, nyöszörögni, jajgatni.

ujg. *ong*, *on* = hívás, hang, szózat; *ondamak*, *indamak*, *inlamak* hívni, kiáltani, hangot hallatni, inteni.

alt. *ün* = hang; *ünden* = hívni. inteni; *umda* = jelek által hívni; *onto* = sóhajtani.

csag. *ou*, *oñ* = hang; *önlemek*, *inlamak*, *ondamak*, *indamak* = hívni, inteni; *indurmak*, *initmak* = hivatni; *onduçi* = kikiáltó; *indao* = az intés, hívás; *ünlemek* = sóhajtani; *ünek* = tehén (tul. a jajgató, nyöszörgő, ép úgy mint *buga*, *buka* = bika a *bug* = ordítani, bögni tőszótaggal van rokonságban).

jak. *inik* = a nyöszörgés; *inak* = tehén.

oszm. *ön*, *öñ* = hang (er *öñlü* avret = férfi hangú asszony).

Első tekintetre úgy tűnhetik föl, hogy az *ün*, *in* és *im* tőszótag nem tartozik egybe, minthogy az utóbbit rendesen intéssel, fejhajtással fordítják, és talán *kim*-vel = mozdítani, megindítani hozható kapcsolatba; — nézetem szerint azonban *im*-vel nem annyira a fej mozgását, mint inkább a vele járó hangadást fejezik ki.

Mint *oñ*, *ong*-val legközelebb rokonokat még a következő hangilag és fogalmilag ide tartozó alakokat kell felsorolnunk.

1) A k-nak ñ, n-be és viszont való hangváltozásának szabálya szerint:

ujg. *ok* = hang, szózat; *okimak* = hívni.

csag. *okimak* (mint fönt); továbbá ong-hoz sorakoznak még:

oszm. *janke* = hang, visszhang.

jak. *saña* = hang, szózat, hívás; *sañar* = hívni, kiáltani.

csuv. *jingil* = csengés, hang.

55.

Oz, os, es, is — előbb, azelőtt, elmúlt, régi, öreg.

alt. *ozo* = korább, azelőtt, a múlt (Vergangenheit); *ozogi* = régibb, korább való, öreg; *ozoči* = előtte vagy mellette elment; *ozin* mellette elmenni.

ujg. *öski, üski, özki* = múlt, régi, öreg, ó.

csag. *iski* = öreg, régi, ó; *iskirtmek* = öregíteni, öreggé tenni.

oszm. *eski* = öreg, régi, ó; *eskimek* = megöregedni.

V. ö. *aš* = mellette elmenni, melyhez az *alt. ožin, csag, ašin, ašir* sorakozik legközelebb, ámbár az utóbbit *taš* = áthaladni, átlépni, fölhúzni v. ráhúzni (überziehen) mellékalakjának lehet tekinteni. Megjegyzésre méltó, hogy az *iski, eski* eredetének kinyomozását csak az *alt. ozo, ozoki*-nak köszönhetjük.

56.

Ot, vot — tűz, égni.

csag. *ot* = tűz; *otun* = tüzelő szer, fa (Holz); *otimak* = égni; *otlanmák* = meggyúladni.

jak. *uot* = tűz; *otun* = meggújtani, tüzet rakni.

csuv. *vot* = tűz; *vočak, votčak* = tüzhely, kandalló.

k. k. *ot* = tűz; *otok, otuk* = tűzaczel.

Ide tartozik még az *oszm. és csak ožak, očak* = tüzelő, kemenze, tüzhely, kandalló, a hely, a hol tüzelnek, melyet azelőtt hibásan származtattam *üe-ajakból* = háromlábú (Dreifuss), minthogy a *csuv. votčak, vočak* határozottan az *ot, vot* tőszótagra mutat.

Ha a *kizmak* = lángolni, tüzelni, égni és haragudni, *jak. uor* = harag, hevesség és *ört* = égés közti viszonyt szemügyre vesszük, könnyen fölismerhetjük, hogy *ot* = tűz és *öt* = harag, buzgalom közt hasonló viszony forog fönn, minek következtében az utóbbi minden hangi változásával ide tartozik.

öt, öj, öv, öp — harag, izgatottság, buzgalom.

csag. *öt, öd* = harag (Zorn, Ingrim), epe; *öpke, övke* = harag, fölindultság; *öpkelemek* = haragudni, boszankodni; *öjke, öjge* = az állatok párosodásának, ivásának ideje és a vele összekötött düh.

k. k. *öt* = epe; *öték* = merész, bátor.

kir. *öpkel* = haragos; *ökpelemek öpkelemek helyett* = haragudni.

oszm. *öt* = epe; *öfke* = harag.

Az oszm.-ban továbbá ez a kifejezés van *ödüm koptu* = igen ijedt, igen izgatott voltam; szó szerint buzgalmam emelkedett; nem pedig epém föltámadt. Az *öt* = epé-t csak e szó képes jelentésétől vették át, mert az epe mint testrész számára a törököknek nincs külön önálló szavuk. Az oszm.-ban pl. az epe szót az arab *safra-val* = epe, sárgaság; az azerbajziban *öd-vel*, de a persa *zerde-vel* is = epe, sárgaság fejezik ki.

57.

Ot, oj, öi — értelem, ész, elme, gondolkodni, elmélkedni.

ujg. *oj, oti* = gondolat, értelem; *otmak* = gondolkodni, kigondolni; *otunmak* = elmélyedni, megfontolni, meggondolni.

alt. *uda* = meggondolni, megfontolni, elgondolkozni (udabai kelgen = hamar jött, megfontolás nélkül).

csag. *oj* = gondolat, ötlet.

jak. *öi*, elme, emlékező tehetség (Gedächtniss); *öidüö* = érteni, felfogni; *öidöt* = fölfoghatóvá tenni.

Úgy látszik, hogy az *oj* tőszótagnak a tárgyias *oj* = ásni képezi alapját. V. ö. német graben és grübeln, magyar fúrni és fürkészni.

58.

Ot, oj, ov — játék, tréfa, enyegés, tánczolni, tréfálni, játszani.

ujg. *otmak, utmak* = vkit kijátszani, lóvá tenni, játékban meggyőzni; *ojuk, ovuk* = játék, tréfa; *ovuklamak* = tréfálni, ingerkedni.

kaz. *otmak, utmak* = kijátszani; *otuš* = nyereség, játék:

csag. *oj-kiz* = játszótárs (Gespielin); *ojnaš* = kérő (Freier); *ojnak* kópés, kópé, könnyelmű; *ojnamak* = tánczolni, játszani (úgy látszik, hogy a tréfa és tánczolni közti fogalmi analogia a német T a n d és t a n z e n közt is meg van).

- kir.** *ojnamak* = körben forogni, körben forgatni; *ojnarki* = pajkos.
oszm. *ojun* = játék; *ojalamak* = enyelegni; *ojnamak* = játszani, tánczolni.
jak. *oinu* = játék; *oinuv* = játszani, ünnepelni.
k. k. *o'en*, *öjen* = játék.

A két először fölsorolt szójárásán kívül, a hol a tőszótag legrégibb alakjában és képző nélkül fordul elő, a többinél a transitív *n*-re akadunk. *ojnamak* tehát helyesebben azt jelenti játszani (sich spielen), körben forogni (sich kreiseln). Az oszm. *ojalamak*, melynek előttem ismeretlen csag. *ojkalamak*-nak kell megfelelni, és *ojalanmak* régibb használatúak.

59.

Ov, oj, uj, ut — szemérem, szégyen.

- ujg.** *ovut* (*ojut*?) = szemérem, szégyen; *ovutluk*, *ojatluk* = szemérmes, szégyenkező; *ovutmak*, *ojatmak* = megszégyeníteni.
alt. *ujat* = szégyen; *ujal*, *ujalin* = magát szégyelni; *ujalt* = megszégyeníteni.
csag. *ojat* = szégyen; *ojal* = piha! *ojatmak* = megszégyeníteni; *ujalmak*, *utkanmak* = magát szégyelni.
oszm. *utanmak* = magát szégyelni, szégyenkeyni; *utandirmak* = megszégyeníteni.
jak. *sāt* = szégyen; *sāt*, *sātabin* = magát szégyelni.
k. k. *ñat*, *ujat* = szégyen.

Ha az itt fölsorolt k. k. és jak. példák után itélnénk, könnyen azt hihetnők, hogy az eredeti tőszótag *jat* és az *o* szókezdő csak később került hozzá. Ez a föltevés határozottan téves volna, mert az igei alakok különbözőése *ujat* és *ujal*-ban egész világosan *uj*, *oj*-ra utal mint tőszótagokra, és nekem úgy látszik, hogy ez utóbbi az alt. *ojlo* = elmenekülni, visszavonulni, *ojtto* = vissza, hátra stb. szókkal rokon. A szégyenlés tárgyias fogalma tehát magát visszavonni, visszavonulni, elbujni, mint ez különben a transitív *utkanmak*, *otanmak*-ból legjobban kiténik. Meg kell még jegyeznünk, hogy *ut*, *ot* a legutóbb említett példában nem az *uj*, *oj* régibb alakja, sőt inkább *ojat*, *ovut*-ból van összevonva.

61.

Ög, ök, öj, eg, ük, üg, üv — máskép, különböző, idegen, mostoha, változni, elfordulni, ócsárolni.

ujg. *ögün, ökün, egin* = máskép, némely, különböző; *ögünmek* = megváltozni, megbánni; *ükünč, ögünč* = megbánás; *ükmek* = ócsárolni, hibáztatni, bíráltni, máskép akarni; *üktüm* = ócsárlás, hibáztatás.

csag. *ögün, ögünmek, ögünč* (mint fönt); *ögündürmek* = vkit megbánásra bírni, elkülöníteni, tisztítani; *ögürmek, ügürmek* = elfordítani; *üvej* = idegen, mostoha, elkülönített (üvej karindás mostoha testvérek).

oszm. *öjünmek* = elfordulni, megbánni (bu isdem öjündüm = megbántam ezt a dolgot); *ögünč* = megbánás; *üvej* = mostoha, nem vérrokon.

jak. *ägin* = sokféle, mindenféle; *ägälgä* = sokféleség, váltakozás.

k. k. *öi* = mostoha, idegen (öi baba = mostoha apa).

alt. *öoj* = mostoha, idegen; *öñö* = másik, különböző.

V. ö. *aj, at* (máskép); a jelen tőszótag egy allangú alakját, melyet szigorúan véve szintén ide lehetne számítani. Fogalmi tekintetben ezt annyival inkább is meg lehet magyarázni, mint-hogy változtatni, megváltoztatni az elfordítani (abwenden, abneigen) fogalomkörétől nem igen üt el.

62.

Öl, höl, köl — nedves, vizes, tenger, tó.

k. k. *höl, köl, kül* = tó; *ül* = nedves.

csag. *ül, öl* = tenger, nagy víz; *höl* = nedves; *hölletmek* = megnedvesíteni, bevizezni; *kül, köl* = tó.

oszm. *göl* = tó.

jak. *üöl* = nedves; *il-i, iljabin* = megnedvesedni.

csuv. *olik* = nedves, rét, sáros.

A csuv. *olik* fogalomköre kiinduló pontúl szolgál a csag. *öleng* = rét megmagyarázása, melyet hibásan tartottak persa eredetűnek. Az utóbb említett szónak alapjáúl az *öl* = nedves, vizes tőszótagot annál is inkább tarthatjuk, mert vele mint ellentéte *takir* = kemény, száraz síkság áll szembe. Szintezzen okból ide tartozik talán még az alt. *ölöng* = fű. nád; kaz. *ölen* = fű, a zöld,

mely megegyezik a *jaš* = nedves és *jašil* = zöld, a zöld fogalmi analogiájával.

63.

Öl — meghalni, megölni.

ujg. *ölmek* = meghalni; *ötük* = halál, holttetem; *ötüm* = halandó; *ölkürmek* = megölni.

csag. *ölmek* (mint fönt); *öltürmek* = megölni.

oszm. *ölmek*, *öldürmek* (mint föntebb); *ölü* = halál.

jak. *öl* = meghalni; *ölör* = meoölni.

k. k. *ölerben* = meghalni; *ölör* = megölni.

csuv. *vil* = meghalni; *viler* = megölni; *vilin* = halál.

64.

Öñ, öng, önd, ün, eng, eñ — elől, előtt, lefelől, magas, vmely test kiemelkedőbb része, kiemelkedni, fölemelkedni, nőni.

ujg. *öng* = előtt, elől, eleje (vminek, Vorderseite), külseje (vminek, Aussenseite), *öngin, öngtin* = előbb, előtt (zuvor), kelet; *öngöe, ököe* (öngöe?) = vezető (előálló); *eng* = magasan, leginkább (eng üstön = legmagasabban).

csag. *öng* (mint fönt); *öngmek* = nőni; *önggen* = magas, emelkedett, magasztos; *öngüllük* = a nők nyakláncza (Halsgehänge, tul. az eleje); *öndür* = magas; *engri, angrri* = előre, tovább, át, túl.

oszm. *öñ* = előtt; *eñ* = egy kötő szó a felső fok megjelölésére.

jak. *ängär* = vmely ruha felső darabja (Vorderstück); *uñuor* = túlsó részbeli (jenseitig); *uñuorgu* = túlsó részen levő (V. ö. csag. angrri, angrriki); *ün* = nőni; *ünnär* = növesztetni; *öndöi* kissé fölemelkedni.

alt. *öngdöi* = fölemelkedni; *ömür* = előrész.

k. k. *ünermen* = emelkedni, fölemelkedni.

csuv. *om, omin* = előtt, elől, erőre.

A fogalmi összefüggést *m a g a s* és *e l ö l* között egy részről, valamint más részről *e l ö l* és *n ö n i* között, egyéb példákban is föl lehet ismerni; így: *uluk, ilük* = nagy, emelkedett, magasztos és *ilej* = előtt, elől, előre. *ulgajmak* = nőni. Vegyük továbbá tekintetbe az *ujg. öng* fogalomkörét, nevezetesen külső rész, szín jelentését és tegyük hozzá a *kir* = szél (Rand) és *kertis* = szín, valamint *üz*,

üs = fönt és *jüz* = kinézés, külső rész analog viszonyát, akkor kétség sem foroghat fönn, hogy

Öng, *ön*, *ün* — szín, kinézés-töszótagot szintén ebbe a családba kell számítnunk.

ujg. *öng*, *üng* = szín.

jak. *ön* = szín, gyapju ; *iñ* = szín, pirosság az orezán.

csag. *üing* = szín ; *öngün*, *üingün* = megjelölt (állatokról, melyeket vmely színnel megjelölnek) ; *ining*, *ününg* = festék (Schminke), pirosság. Az említett szóból talán *jangak*, *jañak* arcz, arczszín szintén ide tartozik.

65.

Ös, *üs*, *öz*, *üz*, *jüz*, *ör*, *ür*, *os*, *us*, *oz*, *uz*, *už*, *uč* — fönt, föl, fölfelé, felső rész, arcz, magas, emelkedés.

I. — s, z.

ujg. *üse*, *öse*, *üze*, *öze* = föl (auf, herauf) ; *üst* = fönt, fölső ; *jüz*, *jüs* = külső rész, arcz ; *östek* = magas, emelkedett, magasztos.

csag. *öze*, *üst* (mint fönt) ; *üzmek*, *jüzmek* = úszni, azaz fönt maradni vagy lenni ; *ösmek* = a magasba jutni, nőni ; *ösken* = magas, fölött ; *üstemek* = magasbítani, fölemelni (erhöhen) ; *özenmek* = emelkedni ; *özengi* = kengyel, azaz a min föl-emelkedik valaki.

alt. *üs*, *üst* = fönt ; *üzeri* = fölülről ; *üstüngi* = a legfölsőbb isten ; *ös* = nőni ; *öskür* = nevelni ; *öskü* = emelkedni.

oszm. *üzre*, *üstün* (mint föntebb) ; *jüzlük* = fölhuzat, cziha (Ueberzug, *jüz*-ből = külseje, föle [vminek], arcz).

jak. *üse* = magasság ; *üsägi* = a fölső ; *usun* = úszni ; *tsüsün* = külső, kinézés, alak, kép ; *süs* = homlok (V. ö. *al* = fönt, fölül és *aln* = homlok).

k. k. *üstü*, *üstü* = fönt ; *üstü* = az úzás ; *üöskä* = támadni, keletkezni ; *üöskät* = nemzeni, előteremteni.

csuv. *üs* = kijönni, kibujni (emporkommen), nőni ; *üsten* = fölnevelni ; *jış* = úszni.

kir. *özmek* = nőni ; *ösün* = növény, jövedelem, kamat.

II. — *r*.

- ujg.** *örü, öri* = fönt, föl, magas (*öri* turmak = fölkelni, fölállni); *öremek* = meggyőzni (überwältigen; v. ö. super és superare).
- csag.** *ör, ur* = magas, fönt, föl —n, magasság; *örlemek* = fölszállni, föllépni, a folyón fölfelé hajózni; *örükmek*, fölijedni, megijedni; *üre* = oszlop, domb; *örge* = domb, magasság, terras; *örköč* = púp; emelkedés; *ürlemek* = fölhúzni (überziehen), beteríteni (V. ö. örtmek = beteríteni, befödni, oszm. jüzlük = fölhuzat, cziha).
- jak.** *örö* = magasán levő hely, magasság, magas, folyón fölfelé; *ürüt* = a felső, felső rész, fölület, mennyezet (egyéb jelentésekre nézve l. Boethlingk: Jak. szótár 50. l.); *ürümä* = hab (a mi a felszínre jön. V- ö. ném. ober, Obers, magy. föl és föl, tejknek föle); *ürdük* = magas; *ürgüt* = fölriasztani, elhurrogatni; *ör* = hosszú (időről).
- alt.** *öre, üre* = domb, magasság, fönt; *örögi* = felső; *örökön* = magas, öreg, tekintélyes.
- k. k.** *üri* = felső; *öremä* = a tej föle; *ür* = hosszú.

Ör-vel (fönt, fölött) és a *t* locativ raggal, tehát *ört* = *öst*, *üst* vel szoros összefüggésben van *örtmek* (örütmek?) = fölhúzni (überziehen), megvédeni, befödni, fölőgyelni. Pl.:

- ujg.** *örtünmiš* = védelem, örizet (tangri örtünmiši = isten oltalma).
- csag.** *örtülmek* = oltalmaztatni, megőriztetni; *örtük* = befödött, védett; *örtküči* = védő, oltalmazó.
- oszm.** *örtünmek* = magát befödni; *örtü* = takaró, lepel, védelem.
- kaz.** *örtün, örtünün* = titkos, elrejtett.

Miután e szócsaládnak kölesönös viszonyát a felhangú tőszótaggal föltüntettük, ugyanazt akarjuk tenni a alhangúval is, azon megjegyzéssel azonban, hogy némely szójárásnál a, belső hangnak eltérése gyakran ugyanazon szóban is előfordul.

III. — *s, z*.

- ujg.** *usak* = magas, nagy, előkelő; *usun* = hosszú; *usluk* = hosszúság; *usakmak, uzakmak* = sokáig tartani.
- jak.** *usa* = hosszú, nyulni, tartani (dauern); *usun* = hosszú (térben és időben); *usta* = hosszúság; *ustun* = hosszában; *usuk* = csúcs (legfelsőbb vég).

- csag.** *uzak* = messze; *ozmak* = nőni, magassá vagy hosszúvá válni, utat megmérni vagy megtenni *ozamak* = elkisérni, elküldeni.
- oszm.** *uzak* (mint fönt); *uzanmak* = nyúlni; *uzatmak* = nyújtani.
- k. k.** *usun* = hosszú; *uzaderben* = meghosszítani; *ozerben* = eltávozni; *ustuk* = csücs.
- csuv.** *ozat* = elkisérni.

IV. — *r*.

- ujg.** *ur* = magas, magasság; *urun* = trón, emelkedett hely; *orn*, *orun*, *urun* = ülés, hely (Platz, Ort); *ornukmak*, *ornašmak* = helyet elfoglalni; *ornatmak* = vkit ültetni.
- kaz.** *urun* = ágyhelye, szék; *urunduk* = szék, karszék.
- jak.** *oron* = ágy helye, pad (nyugvársra szánt magas hely); *orun* = hely (Stelle); *oroi* = csücs, tető, fejtető; *ura* a jurta legmagasabb csücsa.
- k. k.** *örén*, *örn*, *oren* = ágy.
- csuv.** *vurum* = hosszú; *vurak* = messze; *virin* = hely, magaslat, ágy, trón (v. ö. *oron*, *urun*).

Az *s* szóvégzőnek *ž*, *č*-be való változása következtében e tőszótagnak még következő ágat kell ide számítnunk.

V. — *ž*, *č*.

- ujg.** *uč* = felső vég; csücs; *učmak* = fölszökni, repülni; *üžek*, *öžek* mennyezet.
- csag.** *uč*, *už* = kezdet, csücs (v. ö. *töb* = fenék, alsó vég); *üže*, *jüže* = magas; *üžek* = padlásszoba, tető, mennyezet; *učmak* = *paradiesom* (magas lakóhelyül tekintve. V. ö. *tamuk* = pokol és *tam* = sötét hely); *učar* = madár (tulajd. a magasba szálló).
- k. k.** *ušar* = dagad (es schwillt); *ušarmen* = repülni; *utu*, *uđu* = vég; *utugarben* = repülni.

Ha most *e* meglehetősen messze elágazó szocsaládot fogalmi és hangvi viszonyában összefoglaljuk, látni fogjuk, hogy először a fogalomkört tekintve a *h o s s z ú*, *m a g a s*, *f ö n t* közti rokonság máshol, nevezetesen az *al*, *il*, *ul* tőszótagnál is előfordúl (L. 10. §.) s másodsor, hogy hangilag az *r* szóvégző mint régibb alak, a melyből *z*, *s*, *ž*, *š*, *č* keletkezett, az északi szójárásokban igen használatos, míg a délnyugati tájszólásokban majdnem egészen eltűnt.

66.

Öt, üt, it — mellette elmenni, előtte elmenni, átlépni, áthaladni, keresztülhatni, áthatolni.

ujg. *ötme*k = mellette vagy előtte elmenni; *ötlemek* = történni, átmenni vmin, megérkezni, menni; *ötlek* = mulandó; *ütük, itik* = átható, éles; *itkürmek* = áthatóvá tenni, élesíteni, köszörülni.

csag. *ötme*k (mint fönt); *öte* = óta, elmúlt; *ötek* = átmenő, utas; *ötken* = múlt, elmúlt; *ötkenmek* = élni, éldegélni, keresztülélni, az időt tölteni; *ötkürmek, itkürmek* = mellette v. át v. keresztül menetni, élesíteni, köszörülni; *ötkür, itik* = átható, éles.

oszm. *ötülemek* = vasalni, simítani (tul. a vassal ide-oda mozogni).

alt. *öt* = körösztlümmenni, körösztlühatolni; *ötkür* = éles; *ötpös* = tompa, nem átható).

k. k. *öterben* = átmenni; *ötererben* = átszúrni; *títi* = éles.

csuv. *vit* = áthatolni; *vitre* = át, keresztül, vmin át.

jak. *sitti* = éles, átható.

Tekintetbe véve egy más nyelvekben is előforduló fogalomkört, nevezetesen a ném. gehen, Vergehen, sich vergehen-t, talán az ujj. és csag. *ötürmek* = bünt tenni, bünt elkövetni és *ötün* = bűn, vétek, büntett szokat is ide számíthatnók?

Hogy az *öt. üt* mint a mellette vagy előtte elmenés tárgyas fogalma mennyiben hozható kapcsolatba a hangilag analog *öt, üt*-vel = átellenben lenni, szemközt állítani, azt egyelőre sejteni, de világosan kimutatni még nem lehet, hacsak ezt a körülményt nem vesszük tekintetbe, hogy az előbbi töszótag a mellette vagy előtte elmenés végbenelő, folyamatos cselekvésére, az utóbbi pedig a már megtörtént cselekvésre vonatkozik. Csak a könnyebb áttekintés kedvéért történik tehát, hogy az utóbbit itt soroljuk föl.

Öt, üt, öd, ut — átellenben, szemközt, megtérítés, viszonzás, megfizetés.

ujg. *ötne*mek = fizetni, megfizetni, megtéríteni (bezhalen, vergelten — alapjelentése szerint talán megtérítésként szembe állítani); *ötrü* = pótlekűl, megtérítésül, kárpótlásül, szemközt, -ért, miatt, végett.

- csag.** *ötemek* = megtéríteni, megfizetni, fizetni; *ötürü, ötrü* = -ért, miatt, végett, ellen; *ötünč* = kölcsön, kérelem, kérés.
- oszm.** *öte* = szemközt, átellenben, túl (jenseits), múlt, elmúlt (*ötedenberi* = régóta. A fönt említett két tőszótag viszonyát az oszm. *öte* világosítja meg legjobban); *ödemek, ödünž, ötrü* (mint föntebb).
- jak.** *utari* = szemközt, átellenben.
Szorosan *öt*-hez csatlakozik hangilag és fogalmilag.

Öč, üč, už, uč, ős — megfizetni, megtéríteni, viszonzni (de nem a jót, hanem a rosszat), bosszút forralni, durczáskodni, haragodni; továbbá szembe állásba jutni, találkozni, ráakadni. Pl.:

- ujg.** *üč, öč* = bosszú, harag, gyűlölet; *üčün* = ért, helyett, a helyett.
- csag.** *üčükmek, üčüklemek* = haragudni, ellenségeskedni; *üčük* = haragudva, ellenséges szembe állva (v. ö. *tušman dušman* = ellenség *tuš, tüš*-ből = szemközt, átellenben, mely minden török dialektusban előfordúl, tehát nem persa eredetű); *üčün, icün* = ért, miatt, végett. Továbbá alhangú magánhangzóokban, mint: *učramak* = szemközt kerülni v. jutni, rá-találni, találkozni, előtalálni; *učrašmak* = találkozni; *učru* = elmúlt, múlt, elhaladott, nem rég, a múltkor; *učur* = felelet, viszonzás.

oszm. *üč, už, icün* (mint fönt).

- alt.** *öč* = rosszakarat, gonoszság, harag (Groll); *öčö, öčük* = haragudni (grollen); *öčöstir* = haragot kelteni, támasztani; *östü* = ellenség; *učura* = előtalálni (begeggen); *učur* = fölvilágosítás, felelet, jelentés (Bedeutung).

Ide tartozik még *učmak* = repülni; nem kizárólag a levegőn át való mozgást jelent, a mely értelemben különben csak az oszm.-ban és az.-ban használatos, hanem a sietős, sebes előrehaladást is, és causativuma *učurmak* = vmit átlépni vmely magasságon vagy mélységen áthaladni.

Nem érdektelen megfigyelni, hogy az itt felsorolt tőszótag *köč, göč, keč, geč*-vel fogalomkörét tekintve igen közel rokon a mi azt sejteti velünk, hogy *öt, öč* csak későbbi, gutturalis szókezdő vesztes alak. Nekány példa szembeállítására ezt legjobban be fogja bizonyítani; így: *ötmek* — *kečmek* = mellette elmenni (vorbeigehen); *ötkenmek* — *kečkinmek* = élni, létezni; *ötek* — *kečik* =

utazó; *ötken* — *keçken* = régi, öreg, múlt; *ötkürmek* — *keçkirmek* = mellette vagy át menetni; *öç-köç* = harag (Groll); *öçkünnek* — *göžünnek* = haragudni (zürnen, grollen) stb.

67.

U, uj, ut — álom, alvás, aludni, elbágyadni, megakadni, elaludni (erlöschen).

ujg. *u* = álom, alvás; *usuz* = éber, álmatlan; *utimak*, *utumak* = aludni; *utikli* = alvó.

jak. *u* = álom, alvás; *utui* = elaludni; *utut* = aludni hagyni.

alt. *ujuku* = álom, alvás; *ujukta* = aludni; *ujukat* = altatni; *ujukuzak* = álmos.

csag. *ujumak* = aludni; *ujuklamak* = elaludni; *ujmak* = elakadni (stocken), elbágyadni (Pl. süt ujudu = a tej megaludt (elakadt), kolum ujudu = kezem elbágyadt, elzsibbadt. V. ö. a német szólásmódot: der Fuss ist mir eingeschlafen).

oszm. *ujumak* (mint fönt); *ujutmak* = elaltatni; *ujuşmak* = elbágyadni, elzsibbadni, megderemedni; *jugurt* = aludt tej féle (azelőtt valószínűleg *ujugurt*, *ujgurmak*-ból = elaltatni, aludtá tenni, minthogy a tejet szándékosan altatják, hogy *jugurt*-féle tejes ételt készítsenek).

az. *juku* (jukhu) = álom, alvás; *juklamak* = aludni (mint föntebb *jugurtnál*, itt is elmaradt az *u*).

k. k. *uigu*, *uihu* = álom, alvás; *udurmen* = aludni.

csuv. *ijik* = álom, alvás, szendergés, szunnyadás.

A *j*, *t*-nek *ç*-be való változása következtében a föntebbi tőszótagból eredtek még:

ujg. *učukmak* = elaludni (erlöschen), kifogyni, elfogyni (ausgehen), eltűnni (tiriklik *učuksa* = ha az élet fogy); *učukmiş* = kialudt (erloschen — *učukmiş kömür* = kialudt szén).

csag. *učuk* = szédülés (Schwindelsucht); *ücmek* = kialudni, elfogyni; *üçürmek* = eloltani (auslöschen, letörölni; *üçük* = kioltott).

alt. *üji*, *öji* = eltűnni.

A török-tatár *uj*, *üç* fogalomköréhez leginkább közeledik a magy, aludni; mondjuk t. i. aludt tej, elaludt a tűz.

68.

Us, es, is — ész, elme, értelem, művészet, ügyesség.

ujg. *us* = művészet.

csag. *us, is, es* = ész, elme, értelem; *uslu* = értelmes, okos; *uslanmak, eslenmek* = észre jönni; *islemek, eslemek* = ráhallgatni, meghallgatni (Gehör geben).

kir. *iskirmek* = emlékeztetni, eszébe juttatni.

csuv. *usta* = a legfőbb, mester. E szó a persa *ustad*-hoz csak esetlegesen hasonlít); *us, as* = értelem, ész; *azîn* = emlékezni; *azîrga* = eltalálni (errathen).

jak. *ustuk* = művészet, ügyesség; *ustuktak* = ügyes.

alt. *us* = mesterség (Meisterschaft), mester; *uzan* = magát mesternek mondani.

oszm. *us* = értelem, ész, elme; *uslu* = értelmes, okos; *uzlaşmak* = egymást kölcsönösen értesíteni; *uzlaştîrmak* = kiegyenlíteni, kibékíteni.

A csag. *islemek, eslemek*-ben, mely úgy látszik *is ejlemek*-ből van összetéve, található az *isitmek* (hallani) egész mostanáig mindig rejtvényesnek maradt etymonjának kulcsa; ez az ige szenvedő alkatú és mégis egészen activ jelentésű. A mint *islemek* vagy *is ejlemek* alapértelme szerint fölfogás, megértés, hallomás-t jelent, véleményem szerint *isitmek*, k. k. *isterben, esterben* szintén *itmek*-ből eredt (v. ö. ok 48. §.).

69.

Üs — összefutni, összetöpörödni, fázni, dideregni.

csag. *üşmek* = összefutni; *üşükmek, üşümek* = dideregni, fagyoskodni, fázni; *üşenmek* = összehúzódni, lustálkodni, irtózni (Widerwillen haben); *üşenž* = irtózás (Widerwille), lustaság; *üşendirmek* = vkiben ellenszenvet, irtózást kelteni (jem. Widerwillen verursachen).

oszm. *üşmek* = össejönni (basına üşüb geldiler = ráestek, rátámadtak); *üşümek, üşenmek* (mint föntebb).

Úgy látszik, hogy mint a legtöbb *š*-re végződő tőszótag *üş is* üg-üş, üüş, üš-ből van összevonva.

A M. TUD. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárúsnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—X. kötet 30 füzetben. 1862—1873. (8-adrét 300 iv.) Ára egy 10 kötetből álló teljes példánynak 15 forint. Egy-egy kötetnek ára különvéve 1 frt. 50 kr. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK stb. XI-ik kötete. **AZ OSZTJÁK NYELV.** Nyelvtan, Szöveg és Szótár. Irta Hunfalvy Pál. 1875. 30 iv. Ára 3 frt.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK stb. XII. kötet. Szerkeszti Hunfalvy Pál. Ára 3 frt.

A KONDAI VOGUL NYELV. Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ára 1 frt. 50 kr.

CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól. Pest. 1861: (8-adrét, XIV. és 580 lap.) Ára 1 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és népei. Kidolgozta Hunfalvy Pál. (4-edrét, VII. és 364 lap.) Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHA-SONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. I. füzet. (1—16 iv) 1873. 8-adrét. Ára 1 frt.

ERDEI- ÉS HEGYI CSEREMISZ-SZÓTÁR. Budenz József. (A Nyelvtudom. Közlemények IV. kötetéből.) Ára 50 kr.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és nyomtatványok. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—III. köt. 1874. 8-adrét Ára 5 frt.
Egyenkint Ára 2 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL I—IV. köt. 1869—1875. Ára 7 frt 80 kr.

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. Kiadta Toldy Ferencz. Ára 2 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások birá-lata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 50 kr.

FINN NYELVTAN. Fábian Istvántól. Pest, 1859. Ára 50 kr.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

ABUSKA. Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól. Pest, 1862. Ára 40 kr.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

HUNFALVY PÁL.

TIZENHARMADIK KÖTET.

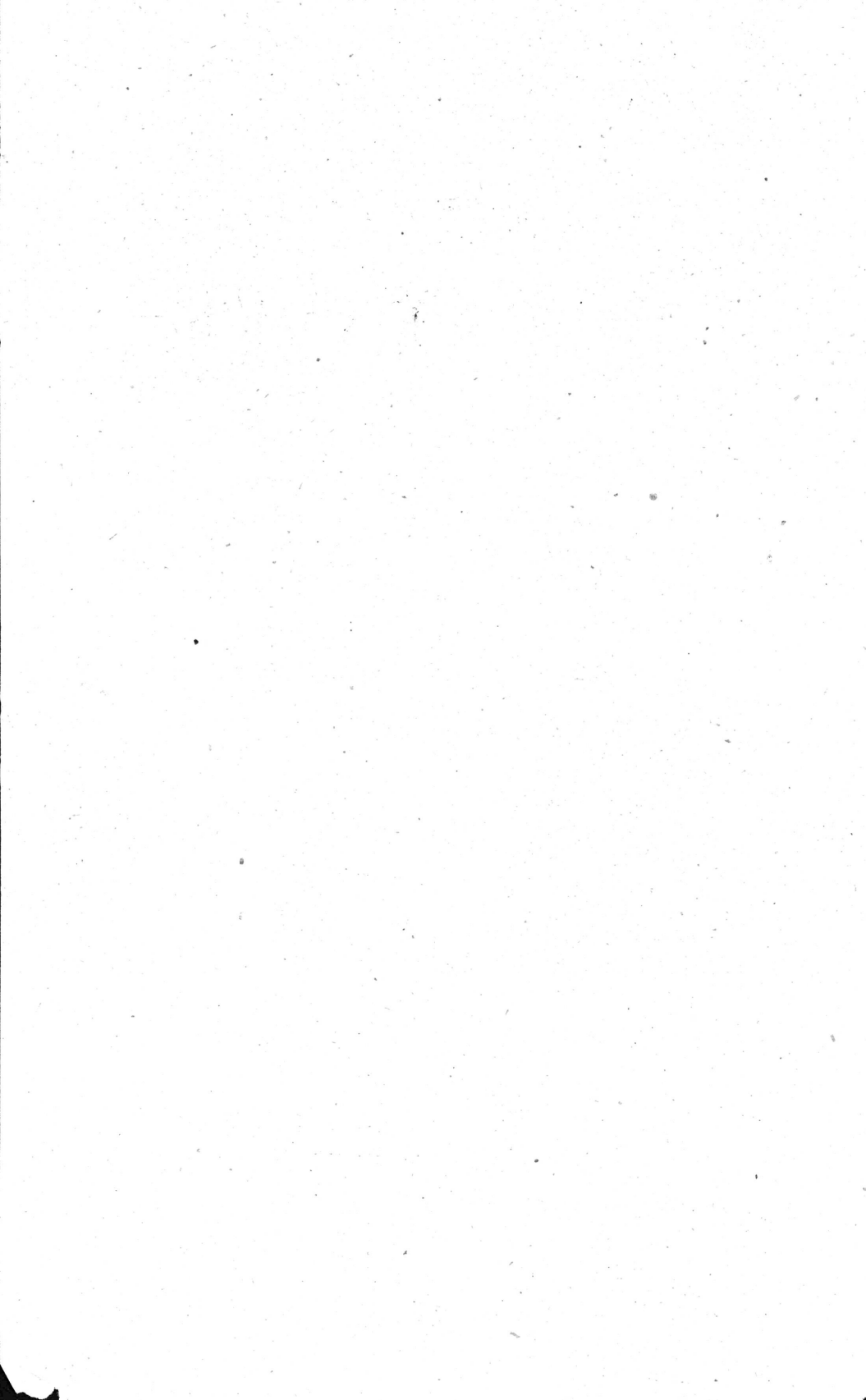
HARMADIK FÜZET.

BUDAPEST, 1877.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

70.

Út, üd, üc — idő, időszak.

- ujg.** *üt, üd* = idő; *üti* = időnként (a Kudatku Bilikben *demadem*-mel magyarázva); *ütrü* = mindig, folytonosan, mindenkor.
jak. *ötör* = nem sokára, csakhamar, rövid idő múlva.
k. k. *uda* = gyakran.
alt. *öj* = idő, időszak, korszak (ajditkan *öj* = meghatározott idő).
csag. *ücür, üžür* = idő.

Úgy látszik, hogy a jelen tőszótaggal az alt. *üdele* = délen át pihenni, delelni; oszm. *öjle, öjlen* = dél (Mittag) mind hangilag, mind fogalmilag összefügg. Meglehet, hogy az eredeti jeletés »időtölten, időzni« volt. V. ö. magy. idő és időzni.

71.

Üz, öz, ös, os, жүз — törni, letörni, elválasztani, elkülöníteni.

- ujg.** *özmek* = letörni, megszűnni; *öze* = elválasztva, külön v. el (los, weg), egyedül; *özlek* = elválasztás, elválás; *özük* = elválás, különválás, fölhagyás (Abbruch, Unterlass. — *özüksüz* = mindig); *öz* = egyedül, magánosan levő személy.
alt. *ös* = letörni, megszűnni (abbrechen); *öske* = idegen, másképp; *öskölö* = megváltozni.
csag. *öze, üze* = alhagyni, egyes, különvált; *özge* = másik, többi, egyéb; *özlük* = egyedüllét, magánosság; *özen* = az anyamelltől elválasztott gyermek; *özenmek* = elválni, különválni; *osmak* = hámozni, lehántani; *osulmak, ösülmek* = hámozódni, lehántódni; *üzmek, жүzmek* = nyúzni, a bőrt lehúzni.
oszm. *özmek, özge, жүzmek* (mint fönt).
jak. *ösül* = eloldani, kioldozni; *ösülmek* = eloldozódni, különválni (sich losbinden), fogyni; *usul* = levetni, lehúzni (ausziehen, ablegen).
k. k. *öskä* = másik, idegen; *öskäre* = elválasztott, el (fort); *üzemben* = letépni, leszakasztani; *üzül* = a kiholt lelkek v. szellemek.

Ez a tőszótag csak mellékalakja a sibilans szókezdetű *süz, söz*-nek (elkülöníteni, elválasztani).

72.

Kab, kob, kov, keb, köb, küb, kev, köv, küv. — Ez a tőszótag a legkiterjedtebb fogalomkörök egyikét foglalja magában, még pedig a következő irányokban: 1) fölkelni, fölemelni, megdagadni, fölindúlni, egyszóval valamely testnek ama fölfelé irányult mozgása, mely által belülről üres, emelkedett tér keletkezik. Ezzel a cselekvéssel szoros összefüggésben vannak 2) a következő melléknevek: dagadt, fölfujódott, vastag, gömbölyű, domború, boltos, üres, kávas — és ezeknek képes jelentése, mint 3) büszke, kevély, dicsekvő, hiú, gögből v. kevélységből fölfuvalkodni.

Az illető osztályozásban először a alhangú, azután a felhangú szókat soroljuk föl.

I. *k* (*kaf*) —

- ujg.** *kobi* = üres, puszta, kivájt, hiú; *kopki* = fölfuvalkodott, kevély; *kovuk* = kalap; *kopmak* = fölkelni, fölállni, földagadni; *kopurmak*, *kovurmak* = fölemelni; *kovanmak* = fölemelkedni (a kedély), örülni; *kovanč* = öröm (v. ö. az emelkedett kedély = öröm kifejezést alčak köngül [alacsony kedély] = bánat, gond, szomorúság kifejezéssel); *kaba* = vastag, durva; *kobdik* = durva, zordon; *kib* = üres, kivájt; *kibki* = kevély, fölfuvalkodott; *kiblik* = üresség, hiúság.
- csag.** *kabarmak* = megvastagodni, megdagadni; *kabaržuk* = vízhólyag; *kaburmak* = föltúrní, fölzavarní; *kaburti* = csödülés, lárma; *kaburuk* = fölfuvalkodott, fölfujt; *kapčak*, *kipčak* = üres (hohl, leer); *kaban* = nagy, erős, magas — és nekem úgy látszik, hogy a labialis szóvégző, illetőleg belső hang elhagyásával ebből eredt a mongol-török *kaan* = fejedelem, fő. *Kaan*-ból keletkezett az újabb *khan* alak; *kopmak*, *koparmak*. *kovanmak*, *kovanž* (mint föntebb).
- kaz.** *kobmak* = fölkelni, fölállni; *kobšulamak* = magát fújni, fölfuvalkodni, kevélykedni.
- alt.** *kap* = sok, tömeg, száz; *kubat* = öröm; *kubuilu* = víg örvendétes; *kobrak* = híd (I. körprü).
- oszm.** *kavuk*, *kovuk*, *kobuk* = hólyag, kalap, sipka; *kabag* = tök; *kabarmak* = megdagadni, földuzzadni.
- jak.** *kobo* = üres golyó *kob* = rágalmazás, árulkodás (üres, hamis

beszéd ?) ; *kabag* = hólyag ; *kabiri* = boltozottal ellátott, boltozott ; *kabirit* = okozni, hogy vmi boltozódjék, dagadjon vagy hólyagot kapjon.

csuv. *kaban* = rakás, csoport, tömeg, szénakazal ; *kobar* = keletkezni, támadni ; *kobart* = vmit fölemelni ; *kubuk*, *kubik* = hab, hólyag.

A főnt és elől, elő rész (v. ö. al, il, ul = magas) fogalmi analogiájából magyarázhatjuk meg az az. *kabag* = elől, előrész ; k. k. *kapak*, *kapmak* = homlok szokat is és mind a kettőnek a kérdéses tőszótag képezi alapját.

II. k (kef) —

ujg. *kebek*, *kevek*, *köbek* = üres, kávas, kivájt, hiú, semmis ; *kebez*, *kevez*, *kövez* = fölfuvalkodott, gögös, dicsekvő ; *kövezlenmek* = dicsekedni, fölfuvalkodni, kevélykedni ; *kebinmek* = képzelni (sich einbilden) ; *kevinč*, *kevinč* = képzelődés, önbizalom.

csag. *kevek* = üres, kávas, üveges ; *kevrek* = üres, üreges, málló, puha, lágy ; *kevermek* = föltúrni, megereszteni (locker machen) ; *kevsemek*, *keösemek* = kérődzni (widerkaufen), kivájdni, elgyöngülni, elbágyagni ; *kevšek*, *keöšek* = gyöngye, föloldozott (locker), tartalmatlan ; *kevenmek*, *kövenmek*, *küvenmek* = fölfuvalkodni, dicsekedni.

oszm. *gevek* = üres, vájt, üreges ; *gevrek* = málló (mürbe) ; *gevšek* = föloldozott, szabadon (locker) ; *gevšetmek* = megereszteni (lockern) ; *gebe* = terhes (schwanger — megdagadt) ; *gebermek* = megdögleni.

kir. *köbsek* = lágy, puha, málló ; *köbseklemek* = megguhúlni.

jak. *käbiäräk* = szabadon, megeresztve (locker), nem erősen ; *köb*, *köppök* = szabadon, megeresztve (locker), puha, lágy, durva (bundafélékről) ; *köbüö* = föloldazni (locker werden).

A jak.-ban a *kep* és *köp* analogiájára felsorolt példa szerint az utóbbiakra vonatkozó szavakat ugyan a megelőző osztályba sorozhattuk volna, — de minthogy az *ö* belső hang ugyan rokon, azonban mégis különálló fogalomkört tüntet föl, külön családág alapjaként soroltuk föl.

III. — ö —

csag. *köb*, *köbü* = üres, vájt, gömbölyű edény ; *köb* = sok, gazdag,

tömeg, csoport, sűrű, sötét; *köblemek, köbimek* = szaporítani, növekedni, meghízni; *köprümek* = halmozni, fölhalmozni, boltozni; *köprük* = híd, tul. boltozott, kivájt út; *köpük, köbök* = hab, szappanbuborék (üres, üreges alakjáról elnevezve); *köpüklemek, köpürmek* = habzani, buborékolni (v. ö. az alhangú *kobuk* = holyag és *koburmak* = habzani, pezsgeni, buborékolni).

kir. *köpmek* = megdagadni; *köptö* = öreg, régóta (tulajd. sok idő óta).

az. *köb, köp* = hab; *göbek* = domb, has, has csúcsa, köldök.

oszm. *köpür* = tömeg, csoport; *köpük* = hab; *köpürmek* = fölkaivarni, pezsgeni, habzani; *göbre, gübre* = rakás, határ, szemétdomb és mint pars pro toto ganaj, szemét; *gömmür, gömbür* = határ, földuzzadás, dagadás; *gömmürmek, gömbürmek* = megdagadni, fölfujódni.

alt. *köp* = sok; *köptö* = szaporítani, halmozni; *köp* = fölfujni, duzzasztani.

k. k. *köp, köfei* = sok, gyakran; *köp* = hab; *köbergä* = híd (Legjobb bizonyítéka, hogy köprü-nek a görög *γέφυρα*-hoz semmi köze, mint azelőtt gondolni szokták).

csuv. *küpee* = megdagadni, földuzzadni, megvastagodni.

Végül meg kell még jegyeznünk, hogy a *b, p* szövéző rendes hangváltozás következtében még *k, g, ng*-re is változik, mint a következő példákból kitűnik.

IV. — *k, g, ng.*

ujg. *kök* = vastag, megdagadt; *kökremek* = megdagadni, földuzzadni, üressé válni (hohl werden); *kökküz* = mell (tul. a test domborodása); *küng, künk* = dob (üres, száraz hangot adni (einen hohlen Ton geben), hangzani (schallen)).

csag. *kök, kökremek* (mint föntebb); *kökrek, köksük* = mell.

az. *kökček* = szép (tul. gömbölyű kövér külsejű).

csuv. *kukur* = mell, szív.

oszm. *gögüz, göjüz* = mell

k. k. *köksü* = a hónaly alatt levő mell; *küngdei* = üres, üreges (leer, hohl).

megelőző *kap*-val, minthogy szintén 1) a halmozás, megadás, föl-duzzadás, fölindulás, főzés, forrás, habzás 2) tömeg, csoport, sűrű, vastag, hegy és más magasabb tárgyak alapjelentését foglalja magában.

I. — *l*.

- csag.** *kalamak* = fölhalmozni, egymásra v. egymás fölé rakni; *kalin* = fölhalmozott, sok, nagy; *kalparmak* = megdagasztani, föl-fujni, ömlesztteni; *kalpak* = kalpag, kalap; *kilaj* = halom, rakás; *kalkmak* = földuzzadni, emelkedni; *kalkan* = ernyő, pajzs (tul. a mit védelmül föltartanak); *kalga* = úr, védő, a krimi tatároknál a mi úr szónoknak megfelelő cím; *kol* = domb, magasság, magaslat.
- ujg.** *kal* = sok, gazdag; *kalik* = vmely háznak magassága, felső emelet; *kulkalamak* = lassan fölkelni.
- kir.** *kalka* = vihartető, ernyő, oltalom; *kalkan*, *kalkam* = pajzs.
- oszm.** *kalin* = vastag, sűrű; *kalmak* = fölkelni; *kaldirmak* = föl-emelni; *kaldirim* = kövezet, emelkedett út; *kalgimak* = föl-ugrani, föltrezeni.
- alt.** *kaljuur* = tombolni, dühösködni; *kaljimak* = dühös. (Tárgyas jelentése szerint forró, heves vérűnek lenni. V. ö. deli = meleg és dühös, veszett [toll]; *kalka* = függöny, tul. a mit föl lehet emelni; *kalin* = vastag, sűrű.
- jak.** *kalin* = vastag, vastagság; *kalga* = védelem, oltalom; *kalkala* = vkit megvédni, oltalmazni; *kalgan* = külső ajtó (védelem, oltalom ?).
- k. k.** *kalén* = vastag, sűrű; *kalbak* = széles.
- csuv.** *kolim* = vastag, sűrű.

II. — *j*.

- csag.** *kajnamak* = főzni, forni, ömleni, fölindulni, haragudni; *kajnak* = forrás (Quelle — tulajd. a mi fölbuzog. V. ö. *bulamak* = fölindulni, fölbuzogni és *bulak* = forrás); *kajparmak* = ömleni, csergedezni, hullámozni; *kajmak* = tejfel (hab (a mi fölbuzog, fölindul, a magasba jut); *kajmaklamak* = habzani, fölösödni (Rahm aufwerfen).
- oszm.** *kajnamak* = fölni, forni, nyüzsögni (ortalik kajnar = minden mozog, mozgásban van; *kajmak* (mint fönt).
- az.** *kajnar*, *kajnarže* = forrás (Quelle).

- jak.** *kijin* = fölni, boszankodni; *kinar* = forrásra vinni (zum Kochen bringen); *kina* = vkit boszankodni; *kinnamsak* = ingerlékeny.
- csuv.** *kajar* = harag, fölindultság (Tör kajare = isten haragja); *kijma* = tejföl.
- alt.** *kijal* = harag; *kijalda* = haragudni; *kijanak* = vakmerő, heveskedő, fölindult.

74.

Kaj, kij — hajlítani, hajolni, elhajlítani, meggörbíteni.

- csag.** *kajmak, kajmak* = hajlítani, görbíteni, leereszteni (herabsenken); *kajilmak* = hajolni, meghajolni; *kaš* (kajiš) = ív, szemöldök, tulajd. a meghajlott; *kiš* (kijiš) = görbe, hajlott. V. ö. *egmek* = hajlítani és *egri* = görbe; *kijšik, kišik* = ferde (schief, schräg); *kišimek* = elferdíteni, görbíteni; *kajirmak, kijirmak, kivismak* = heverni, ferdíteni (umschlagen), begörbíteni, befoglalni; *kiv* = szegély, hajtás (Saum, Einschlag); *kijinč* = a ferde, bandsa pillantás.
- alt.** *kajir* = elhajlítani (umbiegen); *kij* = meggörbíteni, hajlítani; *kijilt*, elfordítani (abwenden); *kom* (kajum?), *komut* = iga, görbült fa az állatok nyakán.
- oszm.** *kivismak* = borítani, befoglalni (umschlagen), begörbíteni; *kivrik* = hajlott, kondor, fűrt; *kivrižik* = kicsiny kondor gyapjas juhfej.
- jak.** *kišisak* = oldalra hajlás; *kältai* = görbülést kapni; *kältai* = sántikálva (görbe lábúnak lenni).
- k. k.** *kejer, kijer* = ferde szemű.

Már máshol (v. ö. *egmek* = hajlítani és *egin* = hát) kimutattuk, hogy a hajlás, hajlítás, megfordulás, megfordítás fogalomköre a hát, hátulsó fél, túlsó oldal fogalomkörrel közel rokon, és ez az oka, hogy mindjárt a jelen *kaj, kij* tőszótag után a *kat, kaj-t* = hát, hátulsó fél soroljuk föl.

Kaj, kej, ki, kat, kät, kit, kič, küt — megfordítani, hátrafelé, hátra, hát, hátul, alatt, alfél, hátulsó v. hátsó fél.

I. — j.

- ujg.** *kijin* = hátrafelé; *kijru, kejrü* = hátra; *keritmek* = hátratenni, megkárosítani; *kerilmek* = hátra v. visszavonulni.

csag. *kajta* = hátra, újra, ismét; *kajtarmak* = vmit megfordítani; *kajtmak* = megfordulni, visszatérni; *kijn, kin* (kijin) = hátra, hátul, után, hátrafelé; *kirü* = hátra, vissza.

oszm. *girü, geri* = hátra, vissza; *gerilmek* = visszavonulni.

jak. *kännä* = hátul; *kännägäs* = jövendő (a mi hátul v. hátra van); *känniki* = hátsó, következő.

Tekintve, hogy a ruházás, ruházkodás, öltözködés fogalma a török-tatár szójárásban a hát befődés cselekvését foglalja magában — mint: bir nesne sirtına al = végy vmit magadra (végy vmit hátodra); sirtı açık = öltözetlen (mezítelen hátú), hajlandó vagyok föltenni, hogy

kej, ket, kij, gij-ben = ruházni, fölöltözni, fölöltöztetni, rávenni = szintén meg van a jelen tőszótag; így:

ujg. *ketmek* = ruhát rávenni; *ketim, ketkü* = ruha, öltözet; *ketkülük* = vmi fölöltetni való.

csag. *kijmek* = fölöltetni, magára venni; *kejim, kijim* = ruha; *küjnek* = ing; *kijgülik* = vmi fölöltani való; *kejmü* = takaró, burok.

oszm. *gijmek* = felöltetni, fölhúzni; *gömlök* = ing (tul. gijimlik).

k. k. *kedermen* = fölöltetni; *kögänäk* = ing.

jak. *kät, kätäbin* = fölöltetni, rávenni; *kätärd* = vkit fölruházni.

Úgy látszik továbbá, hogy a *kuj, kut, kud* fark, hátsó rész, far elnevezés (at *kujrugi* = lófark, gemi *kujrugu* = a hajó fara) szintén a jelen tőszótagból eredt; pl. csag. oszm. *kujruk*; jak. *kuturuk*; k. k. *kuduruk*; csuv. *kot* és *küre*, és a velük összefüggő *kuskun, kujuskun* = farokszíj.

II. — t.

ujg. *kat* = után, hátul, hátsó rész, alfél; *kata, katda* = mögött, hátul; *katın* = mögött, hátul (rücklings, hinten), nyugat (V. ö. *öng* = elől és kelet); *katra* = hátra, vissza; *katurmak* = megfordítani.

jak. *kät* = hátul; *kätäk* = nyak (Nacken); *kätägärin* = a hátulsó fél die rückwärtige Seite).

csag. *köt, küt* = hátsó rész, alfél, podex.

csuv. *kıs* = hátul; *kissin* = hátrafelé.

k. k. *kiste* = hátsó rész, alfél.

A dentalis *s, s* szóvégző még *č*-re is változott, mint: csag. az. *kič* = hátsó rész, alfél; *kičke* = hátsó nyak, nyakszirt, hátsó fej,

kupa — és ha e tőszótag fogalmi értékét teljesen méltatjuk, kérdéses, sőt talán valószínű is, hogy

csag. *kič, kiče* = későn, este; *kičikmek* = hátra- v. visszamaradni.

jak. *kiäse* = este.

k. k. *keďä* = este.

csuv. *kaš* = este.

szintén ebbe a családba tartoznak. Ha az illető ellentét, t. i. a reggel (ir, irte) szószerint a nap kora időszakaszát jelenti, mért ne lehetne este *keč*-vel = késő analog eredetű.

A *kat, kät* tőszótagot, ha hátúl, hátra, vissza fogalomkörét pontosan megvizsgáljuk, végre még a visszamenés, visszavonulás cselekvésében is fel fogjuk fedezni. Az utóbb említett cselekvésnek különösen két neme van előttünk; az egyik az egyszerű elmenés, a hol a *t* szóvégző sértetlen maradt, míg a második, mely fokozott, sietős fokot, t. i. elszökni-t fejez ki, a frequentatív *š* következtében *č* vagy *š*-re végződik. Így keletkezett *kat, kät*-ből = hátúl, hát a) *ket* = elmenni, eltávozni, visszavonulni, melyet csak később és hibásan használtak menni helyett, minthogy erre a külön barmak van meg. b) *kač, keč* (sietve menni, elenyészni, futni, szökni) — mind a két alak szigorúan véve ide tartozik.

75.

Kaj, kai — milyen, mikép, mennyi, egy minőségi és mennyiségi kérdő szó.

ujg. *kaj* = melyik, milyen; *kajun* = hogyan? mikép? *kanč, kanča* = mennyi; *kajunki, kanki* = melyik; *kajda* = hol?

csag. *kaj, kaju, kajda* (mint fönt); *kajdag* = hogyan, miképen, mi módon? *kajisi, kajsi* = milyen (was für einer?) *kajčag, kačan* (*kajčagun*) = mikor, milyen időben?

oszm. *kangi, hangi* = melyik; *kaniä, haniä* = hol; *kač* = mennyi?

kir. *kaj* = mi, hogyan, mikép? *kajtaïn* (tul. *kaj etein*) = mi tenni való van? mit lehet tenni? (was ist zu thun?).

jak. *kaitak* = milyen, milyen tulajdonságú (wie beschaffen); *kantän* = honnan; *kanna* = hol? *kannik* = milyen fajta? (von welcher Art?); *kaiča* = mennyi? *katsa* = hébe-hóba; *kas* = mennyi; *kasan* = mikor?

k. k. *kai* = milyen, miféle?

76.

Kak, kok, kog, kav, kov — szikkadt, száraz, puszta, kopár és átvitt jelentésben üres, szomorú, bánatos.

ujg. *kok, kak* = száraz. szikkadt, föld, ellentétben *öl, hól*-vel = nedves, vizes, tenger. A szónak ezen ős jelentéséből sejthetjük, hogy az új persa *khak* = föld török eredetű, annál is inkább, mert ezen szóra az árja *zemin*, szláv *zemlja* = föld van meg; *kokuz, kukuz* = szomorú, nyomorúlt (könglű *kokuz* = komor [kiszáradt]) lelkű.

csag. *kak* (mint fönt); *kak suju* = a száraz földön összegyűlő és ott tovább megmaradó eső vagy hóvíz; *kaklik* = szárazság; *kaklamak, kakšal* = száraz, nedves, pudvás fa, tapló; *kagurmak* = szárítani, roston szárítani.

alt. *kakši* = nagy szárazságtól megrepedt; *kakšal* = elgyöngült, elbágyadt; *kogo, koolok* = a melegben szétpattanni v. repedni.

oszm. *kavurmak (kagurmak)* = roston sütni, perzselni; *kavurulmak sich rösten, magát megperzselni, megégetni*; *kav* = gyújtó (Zunder); *kakimák* = haragudni; *kakim* = harag. V. ö. *kizmak izzani* (glühen) és haragudni.

jak. *kagdan* = sárga, sárgás (fűről, levelekről); *kagdari* = megsárgulni.

k. k. *kag, kabo* = gyújtó (Zunder).

Vizes, nedves, fiatal és zöld (*jaš — jašil*) ugyanazon tőszótagból vannak képezve és egészen úgy van száraz, szikkadt és sárga szókkal is. Az utóbbi értelemben *kak, kav* még *kar, kor, kuru*-val (fekete, száraz, öreg) is rokon.

Végül ide tartozik még *csag. kuvarmak* = halványulni, elhalványodni; *alt. kuba* = halvány, kopár, puszta, sivatag, száraz és *kubar* = elszegényedni v. nyomorálttá lenni, a hol a *kakurmak, kavurmak* hangváltozásához hasonlóan a szóvégző *k, g* az illető tőszótag átvitt fogalomkörében szintén *v*-re változott. V. ö. *kuj, küj* = égni, égni.

77.

Kak, čak, čok, čuk — ütni, verni, kopogni, kivágni, vágni (hauen), szúrni, kiszúrni, kivájni.

I. k —

csag. *kakmak* = ütni, verni; *kaklamak* = csörögni, zörgetni; *kakil-*

damak = lármázni (poltern), közbe-közbe ütni, kiporolni;
kagišmak = verekedni, egymást elverni.

oszm. *kakmak* (mint fönt).

Ide sorakozik a hangutánzás által keletkezett *kak, kank, kang* tőszótag, a hangos, éles, átható hang fogalma. Pl.

csag. *kakirmak* = károgni, visítani, kukurikolni; *kankirmak* = csöngni, harsongani, visszahangzani.

alt. *kok* = erős, éles hang; *kokila* = erős, éles hangot adni; *kagilda* kiáltani; *kakta* = visítani; *kangil* = kotkodácsolás.

jak. *käksia, käksibin* = hívni, szólítani; *kagirga* = visítani (krächzen).

k. k. *kägararben* = károg, visít (krächzen).

II. ě —

csag. *čakmak* = ütni, metszeni, szúrni, harapni; *čaku* = kés; *čakanamak* = összeverni; *čaganak* = öböl (*čakanmak-ból* = kivájódni); *čokmak* = kivájni; *čokur, čukur* = gödör, kivájt hely (Aushöhlung), üreg; *čokumak* = csípni, kiveni (a szemet); *čokmar* = furkós bot (ütő); *čokum* = buzogány; *cokuč, čokuč* = kalapács (verő, kopogó).

oszm. *čak* = szétrepedt, fölpuffadt, összevert, összeütött; *čaki* = kés.

kir. *šakpak* = ütni, szúrni; *čovgrau* = kut (tul. kivájás, gödör, üreg).

tat. *čongarlamak* = kivájni, kiásni.

jak. *čokui* = ütni, verni, kopogni; *čokočču* = fa kalapács; *coň očok* = kivájt nád pipául használva.

Ugyanaz a viszony, melyet föntebb mint *kak* = verni és *kak, kang* közt meglevőt kiemeltünk, *čak* = ütni, vágni (hauen), *čak* = = hívni, szólítani és *čang* = hangzani közt is észlelhető; pl.

ujg. *čonk* = harang.

csag. *čank, čang, čangra, čungrau* = harang.

oszm. *čaň* = harang; *čingirdak* = kis harang; csöngetyü; *čingramak* harangozni.

kir. *šing* = harang; *šingildamak* = harangozni, csöngetni.

alt. *šang* = harang; *šang kak* = harangozni, harangot verni; *šangir* — *šungur* = harangozás; *šangdara* = harangozni.

A *čak* tőszótagnak még egy önálló jelentése is van, t. i. *rész, szakas*, olyan szó, melyet mind a tér mérésére mind az idő meghatározására használnak; pl. *ujg. kačak* (kai čak) = mikor?

kitken čakta = abban az időben v. akkor, mikor ment; jak. *sagina* = időben; csuv. *čok* = időszakasz. Az ujjuriban *čak* határozottan egy órát (Stunde), a nap egy részét jelenti, mint Ulug Beg igen helyesen megjegyezte, mondván: »A khinai és ujjur csillagvizsgálók a napot 12 részre osztották és mindegyiket *čag*-val jelölték meg«. Egy igei alakban is előfordúl, mint *čaklamak*, *čagdamak* = az idő bevárni, elkészülni (sich vorbereiten); *čagdaul* = őrállomást. Az időmérést vagy a minőség és mennyiség megjelölését tekintve *čak*-nak *čag*, *ča* változatban még tágabb szereplése van. Így jüz *čak* = száz rész, százszoros; *čaglik* = mértékkel bíró (orta *čaglik* = középszerű); ol *čaglik kan akti* = annyi vér folyt! — *talgača* = a fáig stb.

A *čak*-t végre, az osztani, szét darabolni, összevágni fogalomkörét tekintve — *čak*, *čik*, *čuk*, *čük*, tul. egy szakasz, töredék, rész, csipet kicsinyítő szótagban is föl lehet ismerni, melyből a *čakiz*, *čagiz*, *čegiz*, *čejiz* és *čijiz* erősbült diminutivum származott. Úgy látszik, hogy a csag. *gina*, *kina* diminutivum és az ismeretes *kijmak* = vágni, metszeni; *kijin* = vágás, fejezet, töredék között hasonló viszony van.

78.

Kak, *kok* — fúni, lehelni, szagolni.

alt. *kak* = fújni, lengni (wehen — salkin kakti = a szél fujt).

oszm. *kokmak* = szagolni; *koku* = szag, illat (v. ö. *esmek*, *ismek* = fúvás [Wehen] és *is* = szag, illat).

79.

Kal — hátramaradni, alant maradni, fekvé maradni, alámerülni, elsülyedni, maradni.

alt. *kal* = maradni, meghalni, elsülyedni; *kali* = elállni, vissza v. hátramaradni; *kaldik*, *kaldiktar* = utódok, a hátrahagyottak; *kalmanži* = beteges (Marodeur), a ki hátramarad.

csag. *kalmak* = hátramaradni, fekvé maradni; *kaldurmak* = elveszteni, hátrahagyni; *kalatmak* = visszatartani; *kaltag* = lusta, renyhe, tunya (tul. a ki hátramarad, fekvé marad).

kaz. *kalžimak* = visszahuzódni, visszavonulni, magát elvonni; *kalžigan*, gyöngé, erőtlen, visszatartó (enthaltsam — v. ö. csag. *kaltag* és alt. *kalmanži*).

oszm. *kalmak* = maradni; *kalan* = maradék (Rest).

jak. *kal*, *kalabın* = maradni (bléiben, übrig bleiben); *kallar* = hátrahagyni.

k. k. *kalerben*, *halermen* = maradni.

A szó tágabb értelmében *kal*-val rokon a török-tatár *öl* = meghalni és *al* = alatt, legközelebb van azonban hozzá a magyar *halni*, *hálni* és a finn-ugor nyelvekből megfelelő analógiák. L. Buzdenc Magyar-ugor összehasonlító szótár 78. l.

80.

Kap — megfogni, megragadni, megkapni, érinteni; úgy szintén erőszakosan megragadni, elkapni, magához ragadni.

csag. *kapmak* = megfogni, megragadni, megkapni; *kapušmak*, *kavušmak* = egymást megfogni, egymást átfogni, átkarolózni, össze kerülni, hajba kapni, találkozni; *kavušturmak* = eszközölni, hogy átfogózzanak, összehozni; *kabu*, *kapa*, *kaba* = falat, harapás (Bissen), fogás (Griff, Fang); *kapkan* = csápdá, fogó (Fange, megkapó).

oszm. *kapmak*, *kavušmak* (mint fönt); *kavušturmak* = egymásra hozni, egymás fölé tenni; *kavuš*, *kovuš*, *kouš* = cselédszoba (szó szerint a szolgák egyesülő vagy gyülekező helye).

alt. *kap* = megragadni, meg- v. elkapni; *kapšagái* = sietve, gyorsan, hirtelen; *kapšagajla* = magát elhordani, eltakarodni (sich sputen).

jak. *kab*, *kababın* = fogni, megfogni, megkapni.

csuv. *kíp* = megkapni, megragadni, harapni; *kípěik* = harapófogó, fogó (Zange, Anfasser).

Kabuš, *kavuš*, *kauš*-ból származott a labialis belső hang lassankint való elhagyása folytán *koš* = összeállított, egyesült, páros, pár, kettős, a mint a következő családagból kitönik.

ujg. *koos*, *kouš* = cselédség, sereg, szakasz (Truppe — v. ö. *čerme* = gyűjteni, egyesíteni és *čerig* = sereg); *koošmak* = egybeállítani; *košni*, *koušni* = társ, szomszéd, egyesült; *košnilik* = közelség, közösség.

csag. *koš*, *koša* = páros, kettős, egyesült, pár, társaság, kör; *košuk* = párosvers, rím, vers; *košum*, *košun* = sereg (az egyesített, összeállított. V. ö. *ujg. kooš*); *košbag* = kettős kötés (Doppelbinde — több szíj együtt egy középázsiai utikészlet föl-

akasztására); *koš-khan* = a háznak vagy családnak feje; *koš-begi*, *kušbegi* = a cselédség legelsője; *košmak* = hozzátenni, befogni (anspannen), egyesíteni; *košalmak* = csatlakozni; *košanma* = melléklet, hozomány (tul. a mit a vőlegénynek a leánnyal adnak).

az. *košanti* = hozomány.

kir. *kos*, *kous* = pár. páros, kettős.

oszm. *košmak* (mint fönt); *košturmak* = elkisérteni (tul. eszközölni, hogy vki csatlakozzék).

jak. *kos* = kettős; *koson* = rím, alliteratio.

k. k. *kôzerben* = hozzátenni.

csuv. *koš* = egyesíteni, hozzátenni; *košni* = vmely több részből összeállított egész.

Koš első tekintetre *kojuš-ból* = összefeküdni, összetevődni, összerakódni látszik összetéve, de nem szabad elfelednünk, hogy *koj kot*-nak újabb alakja, és hogy *kap*, mint a már meglevő *kooš*, *kouš* is jelenti, talán több valószínűséggel bir.

81.

Kap, *kab*, *kob*, *kam*, *kep*, *keb*, *hep* — betakarni, betenni, elzárni, eltakarni, fölruházni, körülkötni, körülheverni, ruha, takaró, hüvely, boríték.

I. k (*kaf*) —

ujg. *kapuk* = kapu, zár, zárat, takaró, lepel; *kapkamak* = betenni, betakarni; *kapukli* = záró, kulcsár; *kobuk*, *kopuk* = korpa, a gabona hüvelye; *kammak* = kötni, zárni; *kammuk* = kötött, egyesült, mind, mindnyájan; *kamukluk* = tömeg, öszvesség.

csag. *kab* = sál, takaró, zsák, tok; *kapak* = födél, szempilla; *kapsak* = boríték, pólya; *kapkak* = födél; *kapkurmak* = betakarni, beföldni; *kapalamak*, *kapamak*, *kamalamak* = körülzárni, bekeríteni, ostromolni (belagern); *kabal* = ostromlás; *kamči* = kötelék, ostor; *kapčuk* = zsák, zseb; *kabur*, *kobur* = zseb, tartó (Behälter); *koburšak* = katulya, tok, tartó.

oszm. *kabuk* = héj, kéreg, takaró; *kabaržik* = takaró, nemeztakaró; *kapı* = kapú, ajtó.

alt. *kapčik* = zsák; *kaptal* = felső ruha.

csuv. *kop* = zárni; *kapka* = kapu.

- jak.** *kappak* = fődél; *kappakta* = betakarni, befödni; *kappar* = nagy zsab; *kuvračak* = koporsó (l. csag. koburszak) *kā* = zseb; *kāi*, *kajabin* = elzárnai; *kamii* = összetenni; *kamilin* = összegyűlni, gyülekezni.
- k. k.** *kakpak* = fedél; *kakpas* = nyirfahéja (*k-p* hangfelcsereléssel).

II. *k* (*kef*) —

- csag.** *kepek* = takaró, lepel, köpönyeg, korpa; *kevs* (kebiš keüs) czipő, lábbeli; *kepeng*, *kepenik* = köpönyeg; *kejmur* = takaró, dunyha.
- alt.** *kebis* = takaró, ruha.
- oszm.** *kepek* = korpa; *kepenek* = köpönyeg.

82.

Kar — ellen, viszonzás, megfizetés (Entgeltung).

- csag.** *karu* = felelés, viszonzás, megtorlás, megfizetés (Vergeltung); *karulašmak* = egymásnak megtéríteni.
- kir.** *karu* = ellentállás, védelem (*karu* etmek = ellentállni); *karsa* = ellenfél (Widersacher); *karsimak* = ismételni.
- alt.** *karuun* = viszonzásképen; *karuči* = ellen (Gegner), ellenfél; *karulan* = viszonzani, megtéríteni, megfizetni, megtorlani; *kartu* = szemközt, átellenben, ellen.
- oszm.** *karsi* = szemközt, átellenben; *karsilik* = viszonzás, megtérítés, megfizetés, megtorlás; *karsulanmak* = ellenszegülni.
- jak.** *korui* = felelni, hasonlót hasonlóval viszonzni.
- csuv.** *korav* = viszonzás, felelet.

Nekem úgy tetszik, hogy ez a tőszótag alapjelentése szerint *kar-val* = látni rokon. Erre emlékeztet legalább a magyar *s z e m k ö z t*, valamint a persa *ru-be-ru* = szemközt, szó szerinti arc, arcban, úgy szintén a német *a n g e s i c h t s*.

83.

Kar, kor, kör, köz — szem, pillantás, nézni, látni, keresni.

I. *k* (*kaf*) —

- ujg.** *karak* = szem, szemgolyó, pillantás; *karakli* = a kinek jó pillantása van, éles szemű.
- csag.** *karamak* = nézni, látni, keresni; *karašmak* = körülnézni, kö-

- rültekinteni; *karam*, *karal* = pillantás, körültekintés, gondosság (Umsicht); *karagan* = látás köre (Horizont).
- alt.** *kara* = látni, nézni, *karaan* = látásköre.
- oszm.** *kara* (göz karasi) = szempolyó, nem pedig a szem feketésse, mint eddig hibásan gondolták; *karaul*, *karagul* = őrség, ör (Schildwache), fölügyelő; *karauš* = fölügyelő, szolgál; *aramak* = keresni (v. ö. csag. *karamak*), melynek gutturalis szókez-dője eltűnt.
- jak.** *karak* = szem; *karai* = gondoskodni (fölügyelni. V. ö. *bakmak* látni és vigyázni, ügyelni).
- k. k.** *karak* (mint fönt).
- csuv.** *kora* = keresni, nézni, őrizni; *koral* = ör (Wache).
- Ezen alhangú tőszótag felhangú alakban is előfordul és a csuv. *kor-t* lehet átmeneti pontnak tekintenünk.

II. *k* (*kef*) —

- ujg.** *körmek* = nézni, látni; *körkütmek* = mutatni; *körük*, *körk* = szépség (? tekintélyesség [Ansehnlichkeit]); *körklük* = szép, csinos, díszes.
- csag.** *körmek* (mint fönt); *körsetmek*, *körküzmek* = mutatni, látni hagyni, láttatni; *körüsmek* = egymást látni, egymást látogatni; *körüm* = tekintet, pillantás, látvány, a mnnyire látni lehet; *körnek* = minta, a mit láthatóvá tesznek; *körüklük* (mint fönt).
- az.** *görükmek* = mutatkozni; *görček* = szép.
- oszm.** *görmek* = látni, nézni; *gürükli* = szép; *örnek* = minta. V. ö. csag. *körnek*.
- jak.** *kör* = látni; *körüñ* = tekintély, külső; *kördök* = látni való; látásra méltó; *körün* = tükör.
- k. k.** *körerben* = látni, nézni, tekinteni.
- A tőszótag utóbb említett alakjában a szóvégző *r*

a) *z* és *s*-re változik; pl.:

- ujg.** *köz* = szem; *közetmek* = őrizni, megőrizni; *köskü* = tükör; *kösemek* = kívánni (vmi után látni, vágyakodni).
- csag.** *köz* (mint fentebb); *közlemek*, *közetmek* = vigyázni, figyelni, megtartani, megóvni (bewahren); *közsel* = szerető, szép (Geliebte, Schöne); *közeng* = ablak, nyílás; *közci* = ör (Wächter).

- oszm.** *göz* = szem, pillantás; *gözükme* = látszani, láthatóvá válni; *güzel* = szép (v. ö. körük, körk, közel).
- jak.** *kösün* = láthatóvá válni; *kösüt* = megvárni, megfigyelni (v. ö. közetmek).
- csuv.** *kos* = szem (v. ö. kor = látni): *kos kiski* = tükör; *kosi* — gas = kacsintani.

Ezen *z* szóvégző még *b*) *t*-re is változik, mint:

- csag.** *kütme* = őrizni, megóvni, megvédeni; *küte-öl* = várparancsnok, főlügyelő, a honnan az új persa kutval származik, melyet Budagoff hibásan köt — vali-nak olvas.
- ujg.** *kütezmek* megőrizni, megóvni, megvédeni; *kütezcí* = védő, ol-talmazó.
- jak.** *kätia* = megőrizni; *kätäbit* = ör; *käti* = az őrzés; *küt* = megvárni, elvárni.
- csuv.** *küt* = nyáját őrizni; *küdei* = nyáj; *küdü* = védett hely; *kütle* = megőrizni.
- alt.** *küze* = őrizkedni; *kezet küt* = őrizni; *kütke* = vkit őrizni.

84.

Kar, kîr, kor, kur — fekete, száraz, szikkadt, öreg, vén, kár, szerencsétlenség, átok.

- ujg.** *kara* = fekete, sötét, föld, köznep; *karaku* = vak (V. ö. *aj, ag-t* nyílt, tiszta, világos *ak*-val = fehér); *karku* = szerencsétlenség, átok, gyalázat (V. ö. *kara kün* = szerencsétlen nap; *jüz karaliki* = gyalázat, az arcz feketesége ellentétben *jüz akliki* = becsület, arcz fehérsége); *koruk* = szikkadt, száraz, üres, vén; *kar* = öregség, vénség; *kari* = öreg, vén; *karilmak* = megöregedni; *kuruč, kurč* = öreg, érett; *kurtka* = éltes.
- csag.** *kara* (mint fönt); *karangku* = sötét; *korum, kurum* = korom, feketeség; *kargu, kargiš* = ások; *kargamak* = átkozni, szidni, gyalázni; *karak* = rablás, kár; *karaklamak* = rabolni; *karakéi* = rabló; *kîr* = sötétszürke, piszok, föld (mező). V. ö. *kara* = fekete és föld (Erde); *kor, kur* = üres, puszta, öregség, idő; *kuruk* = száraz, szikkadt, üres, puszta, terméketlen; *kari* = öregség, öreg; *karimak, kartaimak* = öregedni; *karča* = száraz, jól megsült; *kurut* = kemény, megszáritott sajt.
- oszm.** *karartmak* = feketíteni; *karalti* = szürkület, félhomályos;

kauga (tul. *karga*) = veszekedés, civakodás, háboru; *karga* = holló; *karakuš* = sas (mind a kettő tollazatuk színéről nevezve így); *karmiš*, *kart* = öreg, éltes; *kari* = asszony (eredetileg vén asszony, ellentétül *kiz*-hez = leány, tulajdonkép fiatal, tüzes nő).

- alt.** *kara* = fekete, gonosz, tisztátlan (oj *karazi* = a gonosz házi szellem); *karam* = kárörvendő; *karački* = homályos, félhomály; *kari* = öreg; *korom* = később, aztán; *kurgu* = száraz.
- jak.** *kara* = fekete, homályos, sűrű (a homályos és sűrű analogiájára nézve v. ö. *tom* = sűrű és *tam* = sötét); *karaña* = homályos; *kärä* = szürke, ősz; *kärämäs* = feketés szürke; *kirtsagas* = öreg; *kirii* = öregedni; *karakan* = ösatya; *küruñ* = elszáradt; *kür*, *kürabin* = megszáradni.
- k. k.** *kara* = szántóföld, puszta (Steppe — v. ö. csag. kir. föld), északa, fekete; *kargan*, *kérgan* = öreg, vén; *kargarmen*, *kárgarben* = szidni, átkozni; *ker*, *kér* = szürke; *karga* = csóka.
- csuv.** *kura* = száraz fű; *karčik* = öregség.

Hangi tekintetben a fölsorolt példák összefüggését első pillantásra föl lehet ismerni; a *kuru* fogalmi analogiáját illetőleg hasonló viszonyt találunk az ellentett *jaš* = nedves, *jašil* = zöld; *jaš* = fiatal; *jašamak* = élni, virúlni; *jašik* = nap, világosság szókban, valamint *kak*-ban is, melynek jelentése száraz, szikkadt, fonnyadt, halvány, sárga, gyengés.

85.

Kar, kor, kol — kar, kéz, karhosszúság, rőf, sink.

- csag.** *karak* = kar, hatalom, védelem; *kar*, *karu*, *kari* = kar; *kari*, *karič* = karhosszúság, rőf; *karilamak* = a karral mérni; *kol* = kar, kéz, az állatok első lába; *kollamak* = a kézzel venni, megfogni (és épen azért számíthatjuk ide *karmak*, *karumak*, *karvalamak*, *karmalamak* = megfogni, ide-oda nyúlni szót); *koldamak* = kezénél megfogni, vezetni, kísérni; *koldaguč* = segítő, vezető, isten.
- ujg.** *kolakmak* = vezetni; *kolakuz* = útmutató.
- csuv.** *kol*, *kul* = kar, valamely állat első lába; *kulan* = kar hosszúságnyi mérték; *kor* = rőf, arsin.
- oszm.** *kol* = kar, szárny, hadsereg része; *kolač* = öl (Klafter); *kolča*

= karkötő; *koltuk* = karmélyedés, hónalj; *kariš* = sing (Spanne); *kullamak* = használni, megfogni.

jak. *konnok* = a kar alatti tájék. (Ha tekintetbe vesszük, hogy az *l* szóvégző a vele rokon *n*-re változik, továbbá, hogy, a mint az oszm.-ból kitűnik, *kar* és *szárny* fogalmi rokonságban vannak, úgy hiszem, nem állítok valami merészset, mikor azt mondom, hogy a mindenütt meglehetősen hasonló *kanat*, *konat* = szárny szintén e tőszótaghoz tartozik); *kului!* add ide! (helyesebben talán nyujtsd ide. V. ö. csag. *kollamak* = nyujtani).

86.

Kar, kor, kür, gür — körülvenni, átfogni, körülkeríteni, megvédni, oltalmazni stb.

I. k —

- ujg.** *karuk, koruk, kuruk* = kerítés, bekerítés, oltalom, védelem; *kurukluk* = megvédés; *korukmak, kurukmak* = magát védni, visszavonulni, félni (félelem tehát tárgyas értelemben a visszavonulás cselekvését jelenti); *kurma* = búvóhely.
- alt.** *kori* = védni, bekeríteni, oltalmazni; *korum* = védelem, tábor; *koruk* = félni; *korlan* = magát övezni; *koral* = fegyver, fegyverzet; *kur* = öv, befoglalás; *kurču* = abroncs, befoglalás; *karča* = magát övezni.
- jak.** *karirga* = védni; *kariš* = kimélet; *kargila* = megvédni, oltalmazni; *kur* = hasöv; *kurda* = körülövezni; *kurdu* = körülövezés; *kordo* = búvóhely, rejtek, védelem; *korgot* = megvédni, oltalmazni.
- csag.** *kur* = örség, védelem, öv; *kurči* = testőr; *kurluk, kuruk* = kerítés, állatkert, tárház; *kurgan* = erősség; *kuršak* = erősség; *kuršak* = öv (V. ö. kur); *kuršamak* = magát övezni.
- kaz.** *kora* = udvar, kerítés, istálló; *korali* = bekerített.
- csuv.** *kura* = félni; *kural* = megijedni (azaz: eszközölni, hogy vki magát védje); *kornau* = védelem, védett hely.
- k. k.** *kur* = öv; *kurluk* = puzdra (a hol a nyilakat tartják, őrzik).
- oszm.** *koru* = park; *koruži* = parkörző; *kurumak* = oltalmazni; *kur-tulmak* = magát megmenteni, megszabadulni; *kušak* (v. ö. *kuršak*) = öv.

II. k —

E tőszótagnak felhangú alalakja a gyűrű, egyesülés, gyülekezet fogalmát foglalja magában, mint :

- ujg.** *kürel* = gyűrű, zártkörű társaság, gyülekezet; *küret* = öv, védelem, kerítés; *küreš* = küzdés, birkozás (melylyel nem annyira a küzdelmet, mint inkább a küzdők egymást átkarolását, átfogását, tulajdonkép csak ál küzdelmet fejez ki).
- csag.** *küren* = zárt kör, szekérvár, tábor; *kürešmek*, *külešmek* = küzdeni, birkózni; ál küzdelmet küzdeni.
- kaz.** *kürte* = kerítés, bekerítés.
- oszm.** *gülešmek* = küzdeni, birkózni (v. ö. csag. *kürešmek*).
- k. k.** *kürezerben* } küzdeni, birkózni.
- csuv.** *küreš* }

87.

Kat, kít, kot, kaj, káj, koj — kemény, sűrű, szilárd, igen, vaskos, kemény test, mint : kő, szikla, furkó stb.

I. — t

- ujg.** *katik* = kemény, szilárd, igen, gyorsan; *katiklamak* = megerősíteni, megkeményíteni.
- csag.** *kati*, *katik* (mint fönt); *katkak* = keményített, szilárdult, aszalt; *katimak* = megkeményedni; *katirmak*, *katurmak* = megkeményíteni, megakasztani; *katlanmak* = üllepedni, megakadni, megaludni (stocken), megnyugodni; *katangur* = száraz, szikár ember; *kitik* = szoros, nyomott; *kütük* = furkó, tuskó; *kütrüm* = merevség, köszvény; *kütrüme* = megmerevedni, köszvényessé, paralytikussá válni (tul. összehúzódni, megdermedés, megkeményedés, a test megmerevedése).
- az.** *katik* = aludt tej, savanyú tej (v. ö. *jogurt* = aludt tej és *jogun* vastag, sűrű); *katiklaşmak* = a tej megalvása.
- oszm.** *katı* (mint fönt); *kıt* = szoros, erős, ritka; *kitlik* = hiány (tul. ritkaság).
- csuv.** *kida* = kemény, szilárd, igen, erős; *kitlan* = megszilárdulni, megkeményedni.
- k. k.** *katék* = kemény.
- jak.** *kat*, *katabın* = megszáradni; *katan* = kemény; *katav* = szá-

ríttni; *katat* = aczél (Feuerstahl — v. ö. *kaja* = szikla); *kati-rik* = kéreg, héj (a kemény fölület?); *katasin* = fagy (megdermedés, megkeményedés. V. ö. *tom*, *dum* = erős, szilárd *tong-val* = fagy).

II. — j.

- csag.** *kaja* = szikla, *szirt*; *kajrak* = a fém köszörüléséee való kemény kő, köszörtükő; *kojuk* = sűrű, szilárd, homályos; *kojungur*, *kungur* = sötétbarna.
- oszm.** *kaja* (mint fönt); *koju* = sűrű; *kojulumak* = megsűrűsödni.
- jak.** *kaja* = szirt, szikla; *kíaragas* = keskeny, szoros, szorosság; *kíarat* = szorossá tenni; *kíar* = coire cum femina (v. ö. oszm. *sik* = szoros és *sikmek* = coire cum femina).
- alt.** *küjür* = megszorítás, kényszer, elnyomás; *küjüre* = megszorítani, nyomni, kényszeríteni (küjürenin per = vmit kényszerítve ide adni).

A tárgyas sűrű, vastag, kemény, nehéz, szilárd stbin kívül e tőszótag még a *gond*, *vesződség*, *kín*, *aggodalom* elvont fogalmát is kifejezi. (V. ö. *sik* = szoros és *sikínti* = boszankodás, *kin*; *tar* = szoros és *targin* = haragos.) A hangi alakot itt is *j* és *t* szóvégzőre lehet fölosztani.

a) — j.

- ujg.** *kijin* = megkínzott, megveszódott, aggódó, *kín*, *gond*; *kijnamak* = kínozni, gyötörni.
- alt.** *kijin* = kín, gyötrelem, *gond*; *kijna* = kínozni, megszorítani, gyötreni; *kairal* = szeretett, ápolás, kegy, kegyesség (tulajd. aggódás vkiért); *kairan* = jóságos; *kairakan* = könyörülő, irgalmas (isten ephithetonja).
- csag.** *kin* (eredetileg *kijin*) = kín, gyötrelem (Plage); *kijnamak* (mint fönt); *kijnži* = kínzó, gyöttrő; *kajgu* = gond, fáradtság; *kajurmak* = gondoskodni, szánni, ápolni; *kajrak* = a gondoskodó, könyörülő.
- az.** *kajirmak* = tenni, csinálni (tul. gondoskodni [besorgen]).
- oszm.** *kajirmak* = gondoskodni; *kajrinti* = irgalmasság, aggódás, aggodalom.
- kir.** *kajrim* = jóság, szivesség (gondoskodás).

csuv. *kojik* = gond, aggodalom, nehézség, panasz; *kojgir* = törődni (vmvel).

b) — *t.*

ujg. *katku* = gond, bú, aggodalom, aggódás; *katkun* = melancholikus, aggódó, elszorúlt, bús; *katkurmak* = aggódni, szomorodni, magát gyötreni.

Alig lehetne végre mellőznünk, hogy *kít* = szoros, sűrű *kis*, *kiz*-vel szoros, keskeny, 'rövid mind hangilag, mind fogalmilag rokon és ennél fogva mint harmadik családtag szintén e tőszótag körébe tartozik, mint :

III. — *s, z.*

ujg. *kis* = szoros; *kiska* = rövid; *kisurmak* = elszorítani.

csag. *kismak* = nyomni, szorítani, elszorítani; *kisnak* = szoros (Engpass), keskeny út; *kiskanmak* = elszorúl a szíve (sich beengten Busens fühlen), irigyelni; *kisir* = terméketlen.

alt. *kis* = elszorítani; *kizik* = szoros, keskeny; *kista* = beszorítani, becsípni.

oszm. *kiz*, *kít* = ritkán, szoros; *kisik* = összenyomott; *kissa* = rövid; *kiskanmak* = irigyelni; *kisnak*, *kasnak* = keret (a melybe vmit beszorítanak).

jak. *kis* = gonosz, sötét (V. ö. *kiskanmak* = irigyelni, továbbá *tum*, *tím* = szűk, sötét); *kisalga* = szűkséglet, szükség, nyomor.

csuv. *küske* = rövid.

k. k. *késel* = szoros, keskeny; *késka* = rövid.

A szókezdő *k* kemény és lágy alakjánál kérdéses, vajjon az utóbbiak, t. i. *kes*, *kis*, *küs* nem tartoznak-e 106. §. alá, és nem lehetne-e a *kis* = irigyelni elvont fogalmát a *kis* 116. §. alá sorozni.

88.

Kat, *kaj* — vmely testet közvetlenül a másíkhöz sorozni, illeszteni, hozzáfűggeszteni, hozzátenni, társítani, társ (Geselle, Genosse, Gefährte), feleség, asszony, szép szülék (Schwiegerältern), t. i. a később hozzá járúlt szülék.

ujg. *kat* = -nál, mellett, hozzá; *kataš* = társ, barát (V. ö. csag. *jan* = oldal és *janas*, *jandaš* = barát); *katašlik* = barátság; *katin* = vő (a hozzáadott, *katin okul* helyett. Ilyenek még *katin*

ata = ip, ipa, katin ana = napa); *katun* = asszony, nő (tulajd. társ); *katilmak* = társulni.

csag. *kat, kati* = mellett, -nál, hozzá, réteg, helyzet, fiók, ráncz; *katla* = sor, egymás mellé v. egymáshoz helyezett egyes állatok vagy dolgok (bir katar tüje = egy sor teve); *katmak* = egymásra vagy egymás fölé tenni, összekeverni, összeelegyíteni; *kajaš* (V. ö. ujj. kataš) a legközelebbi, rokon (uruk kajaš = az egész család); *kajin* = hozzátett, hozzáadott, szép szülék (kajin ata, kajin ana); *kadamak* = rákapcsolni, föltenni (anlegen); *kadag* = zár, lakat; *khatum, katum* = asszony.

oszm. *kat, katmak* (mint fönt); *katik* = vmi a kenyér mellé (der Imbiss zum Brode — katik siz ekmek = száraz kenyér); *kadin* = asszony; *kajin* (ata v. ana) = após, napa.

alt. *kadim* = asszony; *katla* = hozzátenni, ismételni; *kat* = réteg.

csuv. *kut* = fiók, szak (Fach); *katla* = ismételni; *kodiš* = összeelegyedni, összekeveredni; *kotštar* = összeelegyíteni.

jak. *kítari* = egyesült; *kítar* = egyesíteni vkit vmivel; *kitin* = egyesülni; *kat* = kettős; *katta* = ismételni; *kitta* = a mellett (zugleich), rokon; *kilín* (v. ö. oszm. kajin) = a feleség atyja.

k. k. *kat* = asszony; *kate* = egyszersmind (zugleich); *kadel* = szak fiók (Fach); *kadine, kazine* = napa.

Vajjon a *küt, küj, küv, güv* által származott rokonsági fokozatok, mint jak. *kütüö* = sógor; csag. *kujau* = vő; ujj. *kübek* = vő; oszm. *güvej* = vő, vőlegény ide tartoznak-e, vagy hogy *güvej, üvej* vel = idegen analog-e, a gutturalis szókezdő eltűnése ugyanis nem tartozik a ritkaságok közé — azt egyelőre nehéz volna eldönteni. Annál elfogadhatóbb a csag. *kaš*, k. k. *káze* = közel, mellett, ide tartozósága, melynek az imént említett *kajaš* képezi alapját.

Ide tartozónak jelölném még az ujj. *kot* = nem, faj, fajta (birkot = egyféle); alapjelentése szerint helyzet, réteg, és az utóbival rokon trkm. *kuda* = törzsök, család s *kudaman* = sógorság (Verschwögerung) szókat. Továbbá a szókezdő gutturalisnak *č*-re való változása után csag. *čatmak* = összetalálkozni, összeütközni; *čatma, čatir* = sátor (tul. az összerakott, összeállított); *četen* = kocsisátor — oszm. *čatik* = a mi egymásba ütődik; *čatismak, šatašmak* = összetalálkozni szavakat.

Ha megfigyeljük a *jan* (oldal) és *janašmak* (közeledni); *kat* (fiók, réteg [Fach]) és *katlamak* (hozzátenni, hozzáadni) közti

viszonyt, akkor a *čatmak* (összetalálkozni) és *čet* (oldal, szél) közti viszony is világossá válik. Az utóbb említett szónak származékai *csag*, *četlemek* = bekeríteni, körülkeríteni, határolni; *četli* = határolt (tört *četli* = négyszögletes) — kir. *šetén*; alt. *čedan* = kerítés, védelem (V. ö. *četen* = kocsisátor).

89.

Kar, kaj, kir, kij — hó, dér, hóförmeteg, ónos eső, hideg szél, tél.

csag. *kar* = hó; *kaj* = hóförmeteg, zivatar, hóval vegyült eső; *kis* (*kajiš, kijiš*?) = tél, körülbelül a hó és hóförmeteg idejének meghatározása. V. ö. szláv *zima* = hideg és tél, lat. *hiems* és szanszkr. *hima* = hó; jak. *kar* = hó és év (Boethling. Jak. Wört. 80. l.); magy. szél (Wind) és tél; *kirau, kiragu* = dér, fagy.

oszm. *kar, kiran, kajī, kiš* (mint fönt).

jak. *kar* (mint fönt); *kis* = tél; *kai* = hóval megdobálni.

csuv. *jor* = hó.

90.

Kil, kin — tenni, csinálni, alakítani.

ujg. *kilmak* = tenni, csinálni; *kilik* = alkat, tulajonság, alak, test, termet; *kilinmak* = vmihez fogni, vmire készülődni (sich zu etwas anschicken); *kilinč* = tett, munka; *kilikli* = alakított, formált, szép.

csag. *kilmak, kilinč* (mint fönt); *kilik*, termet, alak; *kilau* = kötelesség (a mi tenni való); *kilauli* = bátor, kötelességéhez hű.

oszm. *kilmak, kilik* (mint fönt).

kir. *kilik* = szokás, alak (V. ö. *josun* = szokás, alak); *kilikti* = illedelmes.

alt. *kilikti* = fölnőtt (termetű).

jak. *kin, kinabin* = tenni, csinálni; *kinnar* = tetetni, csináltatni.

91.

Kir, kil, kij — összetörni, szétmetszeni, szétdarabolni, hegyezni, faragni, metszeni, törni, metszés, törés, darab.

I. — r.

csag. *kir, khir* = bevágás, hasadék (tört *kirli miltik* = négy vonású

puska); *kirmak* = letörni, elpusztítani, megsemmisíteni; *kirik* = darab; *kirinti* = gyaluforgács, ráspolyforgács; *kirgi* = faragó kés; *kirkinč* = a levakart; *kirpik*, *kilpik* = tüske, fulánk, szempilla (tul. a szuró, a vágó); *kiran*, *kirgin* = vereség; *kirim* = árok; *kirkmak* = lemetszeni, megnyirni (stutzen); *kirinti* = nyirott gyapju.

oszm. *kirmak* = törni; *kirik* = összetörni; *kiriklik* = törés, repedés.

jak. *kirii* = összemetszeni; *kirī* = él, élesség; *kirbas* = darab; *kirba* darabokra zúzni vagy metszeni.

csuv. *kir* = vakarni, metszeni; *kirčik* = vakaró, vakaró kés.

k. k. *kirpik*, *kiribek* = szempilla.

Vajjon a *jarmak* = elválasztani, metszeni és *jar* = meredek part; *jolmak* = tépni, kitépni és *jalī* = part; továbbá a magy. s z e l (schneiden) és szél (Rand, Ufer) analogiájára a

csag. *kirag* = szél, határ (a hol vmi megszakad).

alt. *kir* = határ; *kirantik* = födeles, széllal ellátott (kantig).

oszm. *kirag*, *kijī* = part.

jak. *kiri* = part, szél.

k. k. *kir* = hegyhát

nem tartozik-e ehhez a tőszótaghoz, azt határozottan állítani nem merem, ámbár igen valószínű.

II. — j.

ujg. *kijmak* = vágni, szétvágni; *kijik* = vágás, darab, törés, töredék.

csag. *kijmak* (mint fönt); *kijak* = gyalú, forgács; *kijik* = forgács-darab, száalka; *kiji* = hulladék, eldobott, használhatatlan részek, szemét, ganaj; *kajči*, *kijči* = olló.

oszm. *kijma* = vágott hús; *kijik* = vékony, finom (lefaragott, legyalúlt); *kijmik*, *himik* = csontdarab (Splitter eines Beines).

alt. *kin* (kijin ?) olló.

jak. *kidi* = lekaszálni, levágni, leöldösni; *kī* = ganaj (V. ö. csag. kiji).

k. k. *kait'e* = olló.

III. — l.

csag. *kil* = tövis, haj; *kiltik*, *kilčik* = halszáalka; *kiltik* = olló; *kilič* kard (tul. vágó-eszköz).

k. k. *kél* = sörény (levágott); *kilannak* = éles hajcsucokkal el látva.

jak. *kil* (mint fönt); *kilam* = szempilla.

Előkerül még a *kir*, *kil*, *kij* tőszótag a legközelebb rekon *kiv*, *kib* alakban; így: oszm. *kivilžim* = szikra az elavúlt *kivilmak*, *kirilmak-ból* = letöredezni (szikra tehát fogalmilag töredékkal analog); jak. *kibian* = szikra; *kibak* = porszemecske; *kibtti* = olló; alt. *kim* = szikra. Ha tehát a *kiv*, *kib*-nek *kir*, *kil*-vel való fogalmi összefüggése eléggé ki van mutatva, akkor a hangis összefüggés is újabb bizonyítékot kap, ha megmondjuk, hogy a csuv.-ban szikra még mai napság is *kilgem*.

92.

Kir — kenőcs, szín, festék, piszok, külső.

ujg. *kirku* = festett, festék; *kirtiš* = külső (Aussehen).

alt. *kirtiš* = fölszín, kenőcs.

oszm. *kir* = piszok, mocskok, kenőcs, máz; *kirletmek* = bepiszkolni, bemázolni.

jak. *kir* = piszok, mocskok; *kirdäk* = piszkos, mocskos.

Vajjon *kir*, *kir kar*-hoz (fekete, barna) tartozik-e, az csak valószínű, de nem bizonyos. Fogalmilag rokonok *kiz* (piros és festék, szín) és *boj* (szín és piros).

93.

Kis, *kiz* — tűz, melegség, pirosság, izzóvá válni, gyulladozni, buzogni, tűzbe jönni, haragudni.

ujg. *kis*, *kiz* = tüzes, izzó, pirúlt, meleg, leány (a két utóbbi jelentés fogalmi analogiájára vonatkozólag v. ö. deli kanli = ifju, tulajd. heves vértű); *kizmak* = pirossá, tüzessé vagy izzóvá válni; *kizil* = piros, vörös, arany (v. ö. *al* = piros, *altun* = arany).

csag. *kiz* = leány, hajadon, szüz; *kizi* = buzgó, meleg, izzó; *kizikmak*, *kizmak* = izzóvá, tüzessé válni; *kizil* (mint föntebb); *kizoglan* = tulipán (piros színéről nevezve így); *kizganmak* = buzogni, hevülni, haragudni, irigyelni; *kizganë* = irigység, irigy; *kizdirmak* = ingerelni, boszantani; *kistamak* = buzdítni (aneifern, ansporten).

kaz. *kizi*, *kizu* = égő, forró, tüzes; *kizil* = szép, színes, piros.

- kir.** *kizil* = szép; *kizbalik*, *kizmalik* = bájos, elragadó, vonzó.
- az.** *kizil* = arany, piros, vörös; *kizdirma* = hideglelés, láz.
- oszm.** *kizmak* = fölhevülni, tűzbe jönni, haragudni; *kisamuk* = piros bogyó.
- jak.** *kisil*, *kis* (mint fönt); *kitarkai* = piros, vörös; *kitar* = elpirúlni; *kitard* = pirosítani, véresíteni, izzóvá tenni.
- k. k.** *kézél* = piros, vörös; *kézarterben* = vörösíteni, pirosítani, fösteni; *kézéllarmen* = tarkítani (v. ö. *al* = piros, vörös és tarka).
- csuv.** *kir* = hajadon, szűz; *kirle* = piros, szép; *kirt* = meggyulladni, föllobogni, lángolni.
- Á mint *kas*, *as*-nál (ásni, koptatni, köszörülni), *keñ*, *eñ*-vel (bő, tágas) a szókezdő gutturalis eltünése folytán ugyanazon tőszótagból két különböző alak eredt, ép úgy van a jelen esetben *kis* és *is* között is; pl.
- csag.** *isik*, *issig* = meleg, égés, tűzfolt (Brandmahl); *is* = égés; szénfeketeség, korom; *issirgamak* = pirossá, vörössé tenni, izzani; *issirgamak* = elpirúlni.
- oszm.** *sizak* (*issizak* helyett) = meleg; *issitma* = láz; *issitmak* = melegíteni; *issinmak* = megmelegedni.
- jak.** *iti* = forró; *itsigäs* = meleg.
- k. k.** *isseg* = forró; *éis* = füst.
- csuv.** *užu* = meleg, forró; *užul* = megmelegíteni.

94.

Koč — erős, hatalmas, nagy.

- ujg.** *koč* = erős, hatalmas (*koč jüreklik* = bátor, erős szívű) kos (ez az állat a török-tatár népeknél és máshol is Ázsiában a hatalom, erő és fenség jelképe).
- csag.** *koča*, *koža* = nagy, öreg, úr, férj, fejedelem; *kožalik* = uraság; *kočak*, *gožak* = hős, vitéz, a bátor (v. ö. eren 35. §.); *kočkar* = kos.
- kir.** *gožak* = hős, ifjú (erős értelmében).
- oszm.** *koža* = nagy, öreg, férj; *kožaman* = az ősz (Greis), öreg ember; *kožalik* = öregség; *kožamak*, *kožalmak* = öregedni; *koč* = kos.

Szigoruan véve e tőszótag *kar* = öreg családi körébe tartozik, még pedig *koč korč*, *karč*-val (nagyon öreg, óriás, túlságos) analog és az utóbbiból keletkeztek a *korčalmak* = nagyon megérni, elfajulni;

korčak = igen magas alakok. *Korč koč*-hoz hangilag úgy viszonylik mint *kuršak kušak*-hoz.

95.

Kog, kov, kou, kuu — kergetni, vadászni, üldözni, hajtani, üzni, serkenteni, buzdítani.

csag. *kogmak, kovmak, kovalamak* = hajtani, kergetni, elűzni; *kouži, kovgunži* = üldöző, bevádoló, árulkodó; *kovgun, kaugun* = üldözés; *kuš* (tulajd. *kouš, kuuš*) = vadászat, hajtóvadászat, vadászó madár. K-ról átment az elnevezés *avis*-ra általában, de ez csak a nyugati törökségben történt, mert a tulajdonképi szó *avis*-ra uçar = a röpülő; *kušlamak* = vadászni, üzni.

oszm. <i>kovmak</i>	}	hajtani, kergetni, vadászni.
csuv. <i>kuv</i>		
alt. <i>kuu</i>		

A *kog* tárgyias jelentésének magyarázására nincs más támasztó pontunk, mint ezt az igét *kak*-val = ütni összehasonlítani. Erre emlékeztet egy a *čap* tőszóban mutatkozó rokon észjárás, melynek jelentése mind ütni mind üldözni, kergetni, vadászni. V. ö. francia *battre* = ütni, verni és *battue* = hajtóvadászat.

96.

Kom, kam, kım — érinteni, mozdítani, vonaglani, rázni, megrázni, dolgozni.

ujg. *komimak* = megmozdúlni, mozogni; *komitmak* = vmit megmozgatni, rázni.

csag. *kımmak* = könnyen mozgatni, érinteni, megindítani; *kımır-mak* = rázni, rázogatni (és innen *kimiz* = a rázás által egy bőrzaeszkóban — tursuk — savanyított, hasonló nevű kanczatejből készült ital); *kımırlatmak* = megrázni, megrendíteni; *kımsatmak* = lassan hintálni, ide-oda mozgatni; *kımsanmak* kedvetlenségből ide-oda mozgatni, durczáskodni, daczolni; *kımač* = pislantás, hunyorgatás v. vonaglás a szemmel, kaczerkodás, kaczer pillantás; *kamči* (tul. *kamici*) = ostor (tul. érintő, buzdító).

jak. *kamna, kamsa* = megmozdúlni, mozogni, dolgozni, lépésben menni; *kamvas* = munka (mozgékonyság?); *kamsat* = moz-

gásba hozni; *kamni* = mozgás; *kamnani* = élénk mozgás, mozgékonyság; *kamsir* = megindítható.

oszm. *kimildanmak* = mozdúlni; *kibmak* = hunyorgatni (v. ö. csag. *kimač*).

k. k. *kéimeraderben* = mozgatni, érint, megindítani; *kamd'e* = ostor.

csuv. *kumgan* = mozogni, hintálódni, magát renetgni.

Vajjon *kanat*, *kannat* = szárny, alt. *kanar* = haluszó tőszótagja szerint ide tartozik-e, minthogy e testrészeknek jutó mozgásra való tekintettel a fogalmi összefüggést könnyen ki lehetne találni, vagy pedig *kan kol*-val 85. §. rokon-e mint már jelentettük — azt egyelőre nehéz eldönteni. Annyi bizonyos, hogy a jakutnak fogalomköre, nevezetesen a *mozogni* és *dolgozni* szóké könnyen azt sejteti velőnk, hogy *kam*, *kim*, *kín* szoros viszonyban van *kil*-vel (tenni, csinálni, elvégezni), az utóbbi pedig *kol*-val (kar, kéz), körülbelül annyiban, mint *el* (kéz) van *ellemek*-vel = megkapni, megfogni.

97.

Kom, *komb*, *kun*, *kund*, *kön*, *künd* — tuskós, gömbölyű, tömött, vaskos testek megjelölése.

ujg. *komar* = csomó, amulet (v. ö. csag. *tomar* = amulet és *tom*, *tum* = sűrű, gömbölyű, tömött); *köndek* = esetlen, tuskós; *könülmek* = nehezé, esetlenné válni.

csag. *kom* = a teve púpja; *kumalak* = golyócska, egészen gömbölyű, juhok és tevék ürítéke, bogyója; *kombul* = gomb, csomó (Knaul); *konbul* = fogó, markolat (a fegyver vastag vége); *kund* = vastag, esetlen, tömött; *kundak* = nyél, szár (Schafft, Stiel); *künde* = nehéz, fontos, tuskó; *könlemek* = tisztelni (v. ö. *akir* = nehéz és *akirlamak* = tisztelni).

oszm. *kund* = esetlen, vastag, erős; *kom* = hullam (tul. gömbölyű, fölfúvott alakja).

jak. *kündü* = értékes, drága, tiszteletben tartott; *kündülüö* = megvendégelni (tisztelni, becsülni?).

alt. *kündü* = tisztelés, becsülés; *kündüli* = tiszteletre méltó.

Az eredeti *kom*, *kum* alak *tom*, *tum*-val mind hangilag mind fogalmilag szorosan rokon.

98.

Kot, kuj, kut, kuj — alant, alatt, alacsony, mély, mélyedés, letenni, leeresztteni, fektetni, hagyni.

- ujg.** *koti, kotu* = alant, le (herab); *kotki* = az alsó; *kotmak* = helyezni, állítani, letenni, eleresztteni, fölthagyni; *kotunmak* = leereszkedni, letelepedni.
- jak.** *kotu* = lefelé eső helyzet, lefelé, völgynek; *kotol* = mélyedés, mélyedt; *kötök* = öl (Schoss).
- k. k.** *kudu* = lefelé; *kutuk* = kút; *kui* = barlang (mélyedés).
- kaz.** *kojtu* = alacsony, rossz (és úgy látszik, hogy evvel rokon az oszm. *kötü* = rossz); *kojtulanmak* = rosszszá lenni (oszm. kötülenmek) tulajd. alacsonnyá lenni, értékben súlyedni, leszállni.
- csag.** *kutuk, kuduk* = kút (mélyedés); *koji, koju* = alant, alacsony, mély (baş kojan = fejjel lefelé); *kojmak* = fektetni, helyezni, hagyni; *kotmak* (Fazlullah Khan szótára után) = hagyni, elhagyni; *kotarmak* = mélyebbé, alacsonyabbá tenni; *kotan* = a juhok éjjeli fekvő helye.
- csuv.** *kor* = tenni, rátenni, hátrahagyni.
- alt.** *koi* = letenni; *kudu* = alámerülni, elsülyedni; *kuduk* = kút.
- oszm.** *kojmak* (mint fönt); *koji* vermek = feküdni hagyni, ott hagyni (liegen lassen); *kojun* = alant (jüzi kojun = arczczal lefelé); *kuj, kuju, kuji* = kút; *kujun* = kebel, mélyedés.

Ép úgy a mint *tük, tüg* (legalsó vég) tőszótagból *tükmek* = önteni, kiönteni, tulajdonképen lefelé hozni, véghez vinni, végezni ige eredt, szintűgy találjuk *koj, kuj-t* a következő kiöntés, kiönteni-re vonatkozó szókban; pl.

- csag.** *kujmak* = önteni, szórni (giessen, schütten); *kujga, kujgan, (kumgan)* = öntöző kanna; *kujman* = forró zsírba öntött tésztanem.
- kaz.** *kujgun* = vizesés; *kujgunlanmak* = ömleni (sich ergiessen).
- oszm.** *kujunži* = arany vagy ezüstműves (tul. érczöntő).
- jak.** *kut, kutabin* = önteni.

A *koj, kot*, transitiv alakjából eredt még végre *kon* (tulajd. *kojun* = leülni, letelepedni stb.). Pl.

csag. *konmak* = letelepedni, táborozni, *konak* = letelepedés, lakás,

- valamint a letelepedő (vendég); *konalmak* = éjjelezni; *konalku* = éjjeli szállás; *konuśmak* = együtt lakni; *konśu* = szomszéd.
- oszm.** *konmak*, *konśu* (komśu), *konak* (mint fönt); *konuśmak* = egymással közlekedni,
- jak.** *kon*, *konobun* = éjjelezni (übernachten); *konu* = föld (Feld), sík tér, sík, szabad föld emelkedett hely (táborozó hely?); *konnok* = éjjeli fekvés.
- csuv.** *kan* = kinyugodni; *kannaś* = beszélgetés (Unterredung — v. ö. oszm. *konuśmak*, átvitt értelemben társalogni); *kanna* = vendég. (V. ö. csag. *konak*.)

99.

Kul — hallás, fül, fülek.

- ujg.** *kulkak* = fül. Mint a végképzésből látható egy a törökségben ma már elő nem forduló igének (*kulkamak*? = hallani) nomen agentisa. A legközelebb rokon nyelvcsaládban, t. i. a finn-ugorban a *k* annál gyakrabban fordul elé; mint: finn *kuule*; cseremisiz *kol*; vogul *χol*; osztják *χul* = hallani. V. ö. Budenz 102. §.
- csag.** *kulak* = fül; *kulaklamak* = hallani.
- oszm.** *kul*, *kulp* = fülek.
- alt.** *kulak* = hallás (Gehör), fül.
- csuv.** *kulga* = hallás, fül; *kulgazir* = siket (a ki nem hall).

Ha tekintetbe vesszük a német *Hörige* (függő — freie und Hörige) és *hören* = hallani, továbbá a szláv *sluga* = szolga és *sluch* = hallás közti kölcsönös viszonyt — nem lesz nehéz a török-tatár *kul* = rabszolga és *kulak* = hallás (Gehör), fül közti összefüggést kitalálni.

100:

Kut — szerencse, üdvösség, lét, létezés.

- ujg.** *kut* = szerencse, üdvösség, boldogság; *kutluk* = üdvözült, boldogült, boldog; *kutkumak* = szerencsésnek lenni, boldogúlni, gyarapodni (prosperiren); *kudatmak*, *kututmak* = szerencsésé tenni, szerencsétetni; *kudatku* = boldogító.
- csag.** *kut* (mint föntebb); *kutanmak* = örülni, boldognak lenni; *kutkarmak* = megszabadítani, megváltani, vkit meggyógyítani,

üdvözíteni (jem. heil machen); *kutulmak* = megszabadulni, üdvözülni.

alt. *kut* = élet, lélek, elme. Pl. *kuti* öikti = ő igen megijedt. V. ő. csag. *angi uctu* = ő megijedt, szószerint: esze vagy elmélete elrepült.

Az alt. szónak és mondatnak jelentésének tekintetbe vételével történik, hogy *k* mellé sorolom a *jak*. *kutta* = megijedni; *kuttal* = félelem; csag. *kuturmak*; oszm. *kudurmak* = megdühödni, megveszni szavakát, ámbár nyíltan szólva, e két tőszótag fogalmi összefüggésével nem vagyok tisztában, ha csak a keletieknek azon nézetére nem reflectálunk, mely szerint az örültség és átszellemülés-féle lelki állapotok egymással rokonok.

101.

Keb, kib, gib — kép, alak, hasonlóság.

ujg. *keb, kep* = kép, alak, minta (Modell); *kepit* = minta (Muster).

alt. *kep* = kép, alak; *kep sös* = metaphora, közmondás. (Vajjon a csag. *gep* = szó, nem rövidítése-e az azelőtt a khánságokban is használt *geb söz, geb sözi-nek*?).

oszm. *gibi* = hasonló, egyenlő.

az. *gimi* = hasonló.

k. k. *kiberlék* = hasonló.

jak. *kiäb* = alak, termet (Form, Gestalt); *kiäbtä* = vmely dolognak alakot adni.

Nekem úgy látszik, hogy *keb*-vel = alak, minta rokon az alt. csag. *kem* = mérték is.

102.

Kel, gil, gel — jönni, közeledni, odajönni, érkezeni.

ujg. *kelmek* = jönni; *kelikli* = jövendő.

csag. *kilmek* = jönni; *kiltürmek* = hozni, jövetni, juttatni; *kilin* = menyasszony (a házba jövő, minthogy a nő mindig a férfi házába jön).

oszm. *gelmek* = jönni; *getirmek* = hozni; *gelin* = menyasszony.

jak. *käl, käläbin* = jönni; *kälit* = jövetni, juttatni.

k. k. *kelermen, kilerben* = jönni.

csuv. *kil* = jönni; *kin* = menyasszony.

103.

Keñ, eñ — tág, bő, széles, téres, kényelmes, kibővíteni, kiterjeszteni, kinyújtani.

- ujg.** *keñ, keng* = gazdag, bő, széles; *kengri* = gazdagon, bőségesen; *keñgeš* = ráérő idő, kényelem.
- csag.** *keñ* (mint fönt); *kengetmek* = kibővíteni; *kengešmek* = vmit hosszúra nyújtani, elhúzni (verschleppen), gondolkodni, tanácskozni; *kengeš* = tanácskozni. Csak a szó átvitt értelmében, mert *consilium*-ra *ögüt* van meg.
- oszm.** *geñiš* = bő, tágas, téres; *eñ* = szélesség; *eñli* = széles, eő, tág; *eñsiz* = keskeny (szélesség nélkül); *engin* = nyílt, széles tenger, V. ö. *engin ovalar* = széles, tágas völgyek.
- alt.** *keñ* = széles; *eeñ* = nyitott, bő, messze; *eendü* = széles; *eende* = kiterjeszteni; *enik* = szabadnak lenni; *enigü* = szabadság.
- jak.** *kiñ* = bő, széles; *käñäs* = kicsit bő, kicsit széles; *aña* = nyílt; *añat* = kinyitni; *añai* = kinyílni (sich öffnen).
- csuv.** *ana* = tágas, téres, nyílt; *anzir, kanzir* = keskeny (szélesség nélkül) — tehát *an kan* itt is = szélesség. V. ö. oszm. *eñsiz*).

A felsorolt példákön kívül a *jak.*-ban még *köñüv* = eltávolítani, a közt kibővíteni (den Zwischenraum erweitern) is egyik alakja a kérdéses tőszótag, a mi könnyen arra a gondolatra hoz, hogy a *köñül* = kedv, jókedv, szót szintén e családhoz számítsuk. Fogalmilag *kedv, jókedv, öröm* már azért is azonosítható volna szélesség, kényelem-vel, mert először a boszankodás és kedvetlenség ellenkező fogalma az *elszorulás, nyomás* alapjelentésből eredt; mint: oszm. *sik* = szoros és *sikinti* = boszankodás, tulajd. *elszorulás*; továbbá *tar* = szoros, keskeny, szűk és *targin* = haragos — és másodszer, mert más nyelvekben hasonló viszony van. Így arab: *mebsut* = kiszélesített, fejlődött és egyszersmind öröm, *mudhaikat* = elszorulás s egyszersmind gond. Mint mondtuk, az ilyen föltevés nagyon kínálkozó, de másrészt nem szabad mellőznünk, hogy az *alt.*-ban *küj, küü* az öröm, akarat, szeretet stb. tőszótaga, s ez eredetibb alak e szerint 116. §-ba is tartozhatik.

104.

Ker er — tág, bő, széles, tér, térség, betérni, beleférni, belépni,
(v. ö. 108. §. kir ker).

alt. *ker* = kibővíteni (weit machen), kinyújtani, kiterjeszteni (kere
alta = nagy lépéseket csinálni).

csag. *kermek* = kiterjeszteni, kiszélesíteni; *kerenmek* = kinyújtóz-
kodni; kiszélesedni, kiterjedni, kiterjeszkedni; *kerege* = nyúj-
tható faháló a sátor aljának csinálására; *keriš* = kifeszített, kinyúj-
tott, az ijnak kifeszíte-t húrja.

csuv. *kar* = kinyújtani.

oszm. *gerinmek* = a tagokat kinyújtani, kinyújtózkodni.

V. ö. *ken*, *keñ* = bő, tág, széles 103. §.

105.

Ker, ger — kötelesség, (Pflicht, Bemüssigung, Schuldigkeit,
tartozás, áldozat.

jak. *käriñ* = kötelesség, kötelezettség; *käriñnäk* = köteles, leköte-
lezett; *kärätä* = kárpótlás, helyett; *käräk* = áldozat (az isten-
nek kapott jóságért való tartozás).

ujg. *kerek* = szükséges, vétkes, tartozó (schuldig), tartozás.

csag. *kirek* = kell, szükséges.

oszm. *gerek* = szükségesnek lenni, kelleni (müssen); *gereklik* = kö-
telesség.

k. k. *kêrek* = szükséges (nöthig).

csuv. *kirle* = szükséges (nothwendig).

K-val mind hangilag mind fogalmilag — kötelesség, tarto-
zás, jog és igazságos másutt is ugyanazon eszmekört alkotják —
összefüggnek még:

oszm. *gerček* = igaz, igazságos; *gerčeklik* = igazság.

jak. *kirdik*, *kirtsik*, *kirtis* = helyes, igaz; *kurdat* = igazodó út
(Richtung); *kurduk* = egyenlő, egyenlőség.

k. k. *kirtis* = igaz.

csuv. *kir* = hit.

106.

Kes, kis, keč, kič — metszeni, szétvágni, szétdarabolni, szét dara-
bolni, szétdarabolt, kicsiny, kevés, csekély.

I. — s.

- ujg.** *kesmek* = metszeni; *kesük* = metszés, szakadás, pusztulás, betegség (v. ö. *bütmek* = végződni és *bütük* = kór, beteg, végeére járó); *kesükli* = beteg; *kesim* = vég (Ende — azaz a hol vmi levágva, letörve van); *kesimči* = elvégző, bevégző, kipusztító.
- csag.** *kesmek*, *kismek* (mint fönt); *kesek* = darab, metszet, földgö-röngy; *kesik* = levágott; *keser* = kés; *keskülemek* = összedarabolni; *keskin* = éles, metsző; *kezek* = elosztás, sor.
- kir.** *kesim* = szabás, alak, szokás; *kez* = a nyíl szétvágott vége, melyet az új hurjára tesznek; *kezü* = rész, osztály (Antheil), sors; *kezeklemek*, *kezülemek* = egymás között elosztani.
- oszm.** *kesmek*, *kesim*, *kesik* (mint fönt); *kesinti* = darab.
- k. k.** *kesek* = fele (Hälfte. — V. ö. *biemek* = metszeni és *bučuk* = fele; továbbá *jarmak* = széthasítani és *jári* = fél); *kezak* = kevés, kis darab.
- alt.** *kezek* = az egésznek egy része.

II. — č.

- ujg.** *kečik*, *kičik* = kicsiny, fiatal; *kičürmek* = összemetszeni, megkisebbitni.
- alt.** *kečenek*, *kičenek*, *kičik* = kicsiny, fiatal.
- csag.** *kičik* = kicsiny; *küčük* = kölyök (kutya).
- oszm.** *küčük* = kicsiny; *küček*, *köček* = gyerek, kölyök, gaz gyerek, tánczos.
- jak.** *kučugui* = kicsiny.
- k. k.** *kičik* = csekély, kicsiny.
- csuv.** *kižen* = kevés, kicsiny, fiatal.

Az *s*-re végződő alak az eredetibb, és mint mindenütt a *č*, *ž*-re végződő mellékalak az tulajdonképi tőszótagnak itt is fokozott cselekvését fejezi ki. Míg *kesik*, *kisik* egy darabot, az egésznek egy részét jelenti, addig *kečik*, *kičik*-ben a kicsiny, nem egész van fogalmilag kifejezve. *S—č* hangtani viszonyát illetőleg v. ö. *jüs*, *jüž* = fönt és *jüže*, *jüče* = magasság, magas.

Ket, *kit*, *keč*, *kič* — elvonulni, eltávozni, elmenni, előtte elmenni, elhaladni, elmúlni (időről), menni, utazni, elmúlt, késő, este.

I. — t.

- ujg.** *ketmek* = menni, elmenni; *kötürmek* = eltávolítani, elvenni.
csag. *kitmek* = elmenni; *kitken* = elmúlt; *kitermek* elmenni hagyni.
oszm. *gitmek* = menni; *gedek* = út, hegyi út, szoros (Engpass).
alt. *kederle* = elmenni, eltávozni.

II. — č.

- ujg.** *kečmek* = előtte elmenni, mellette elmenni; *kečik* = kijárás (V. ö. oszm. *gedek*); *kečkü* = mulandó; *kečken* = múlt; *keč* = késő (keč üdi = késő idő, este).
csag. *kičmek*, *kečmek*, *kič*, *keč*, *kičken*, *kečken* (mint fönt); *kiče* = este (v. ö. kaj, kej 74. §. II.).
oszm. *gečmek* = előtte elmenni, elmúlni, átugrani v. menni (übergehen); *gečid* = átjárás (Furt, Uebergang); *gečen* = múlt; *geč* késő; *geže* = este.
k. k. *kešermen* = átmenni (übergehen); *geterben* = a vizen átmenni.
csuv. *kaž* = előtte elmenni, elmúlni; *kazgar* = előtte elmenetni, elmulatni (vorübergehen lassen).

Már a késő és este szók közös eredete, melyről 74. §. alatt megemlékeztünk, nem kevésbé azonban a csuv. *kas*, a hol az alhangú belső hang még meg van, és *keč*, *keš* közti viszony, világosan mutatják, hogy a jelen töszótágot 74. §-hoz lehetne számítani. *Ket*, *kit*, *git*, mint már megjegyeztük, nem a menés (a minek számára barmak, varmak van), hanem az elmenés, eltávozás, megfordulás cselekvését, egy szóval a testnek azon mozgását jelentik, mely a kitűzött céltől vagy iránytól való eltérést foglal magában. *Ket* végre hangilag is csatlakozik *kat*, *kaj*-hoz (megfordulni). V. ö. *katnamak* = mozdulni, vonulni.

Ugyanazon viszonyban, melyben *ket* van *keč*-hez (a č szóvégző mindig frequentatív, fokozott cselekvést fejez ki), van *kat* *kač*-hoz (fokozott, sietett megfordulás, azaz szökni, megszökni; e szerint tehát a csag. oszm. *kačmak* = szökni, menekülni — *kačak* = szökevény; k. k. *kat'erben* = megfutni — *kaske* = szökevény; oszm. *košmak* = futni, szökni — szavakat szintén e töszótághoz kell soroznunk.

108.

Kir, ker — bemenni, belelleni, alámerülni, lesülyedni.

csag. *kirmek* = belépni, vmiben eltérni; vmire készülni (sich zu etwas anschicken); *kirgüzmek* = bevezetni, elhelyezni.

oszm. *girmek* (mint fönt).

kaz. *kermek* = belépni; *kergezmek* = bevezetni.

jak. *kir, kiräbin*

csuv. *kir'*

kir. *kirerben*

} belépni, bemenni.

Kir, ker mind fogalmilag, mind hangilag *ker*-vel 104. §. rokon. Az intrare jelentés csak átvitt, mert a tőszótag gerundiuma eltérni, beférni; épügy mint a mellékalak *ir, er* (ermek = megérkezni, megjönni és belelleni, betérni, eltérni).

109.

Kiš, kis, kiz, giz — őrizni, védni, megőrizni, eltenni (aufbewahren), eldugni, eltitkolni.

ujg. *kišemek* = őrizni, megóvni, vkit megőrizni, megvédeni; *kişik, keşik* = őrség (Wache); *kişiklik* = ör; *kišen* = védelem, véde, bilincs; *kišenmek* = tartózkodni; *kišenlik* = elrejtett, titkolt, tartózkodó.

jak. *kistiä, kistibin* = elrejtteni, eldugni; *kistäläñ* = titok.

csag. *kišen, keşik* (mint fönt); *keşikëi* = ör; *kizlemek* = őrizni, megőrizni; *kizlenmek* = őrizkedni, elrejtőzködni.

oszm. *gizli* = titkos, rejtett; *gizlemek* = elrejtteni, eldugni, megőrizni (aufbewahren).

K mind fogalmilag mind hangilag *köz, küs, küt*-hez 83. §. tartozik, melynek belső hangú középalakját az alt. *kezet*-ben = megóvni, őrizni lehet fölismereni.

110.

Kök, gök, köj — zöld, kék, fű, ég, zöldelni.

csag. *kök* = zöld, kék, ég (Himmel); *kökermek* = zöldelleni, kékelteni, kék színt játszani; *kög, küg* = fű, a zöld; *kökürt* = kén (zöldes színéről nevezik így).

az. *güj* = fű.

jak. *küök* = zöld, kék; *kögör, kögörubin* = zölddé vagy kékké lenni.

k. k. *kök* (mint fönt); *köhür* = kén.

csuv. *kvak* = kék, zöld; *kvagar* = zöldelni, kék foltokat kapni.

Tekintetbe véve, hogy zöld, kék-nek víz, nedvességvel máshol, török és nem török nyelvekben is közös tőszótága van, mint: *jaš* — nedves — *jašil* = zöld; arab: *mā* = víz — mavi = kék; persa: *ab* = víz — *abi* = kék, zölde — hajlandó volnék az ujj. *ük*, *ök* = víz szót a *kök* mellékalakjának tekinteni.

111.

Köl — hozzá támasztani, befogni (anspannen), eleje fogni (vorspannen) és innen különféle kocsizó, lovagló és szállító eszközök elnevezése.

alt. *kölö* = megtámasztani (anlehnen), beárnyékolni.

csag. *kölük*, *kölek* = lovagló és kocsizó, járó eszköz, mint: ló, teve, számár, hajó.

jak. *kölüi* = befogni (anspannen); *kölö* = élébe fogás, forspont (Vorspann), szállító eszköz (lovak, iramló szarvasak, kutyák).

k. k. *köllärmen*, *kölerben* } befogni (anspannen).

csuv. *kül*

Az alt. *kölö* a megtámasztás, beárnyékolás fogalmi analogiájára utal, de hogy az alt. *kölöngö*, *kölötki* — csag. *kölge* — oszm. *gölge* = árnyék, védelem, ernyő származékok milyen viszonyban vannak a fönt említett *köl* tőszótaghoz, nem egészen világos előttem. Annyi bizonyos, hogy az árnyék szót csak a védelem, támaszték átvitt fogalmában kell tekintenünk. *K*-val rokon a fogalmilag analog *jöl* tőszótag, mint:

alt. *jöle* = megtámasztani, hozzátámasztani, vmire támasztani; *jölön* = támaszkodni (sich stürzen, sich anlehnen).

ujg. *jölemek* = segíteni; *jölek* = védelem, támaszték, segítség; *jöl-ekçi* = segítő, támogató.

cssuv. *sjül* = megszabadítani, megváltani.

112.

Köm, *göm* — elrejtteni, eldugni, eltömni, elásni, eltemetni.

csag. *kömmek* = eltemetni, elásni, eldugni; *kömük* = elásott, eldugott; *kömüş* = ezüst (V. ö. jak. *kömüs*); *kömüsmek* = leeresztetni, lesülyesztetni, lehajlítani; *kömülemek* = eldugni, elrejtteni.

kir. *kömbe* = elásni.

- az.** *kömle* = rejtek, buvó hely, a vadász leső helye.
oszm. *gömmek, gömüs, gömülmek* (l. csag. *köm* —).
jak. *köm* = bekotorni (verscharren), elásni; *kömük* = mély hó; *kömüs* = ércz. Igy: ürün *kömüs* = fehér ércz, azaz ezüst; *ki-sil kömüs* = vörös ércz, azaz arany.
k. k. *kömerben* = eltemetni.
csuv. *kümül* = ezüst.
 V. ö. a rokon *töm, tüm, cöm, com* tőszótagot.

113.

Kömük = nyak (Nacken), mint önálló szó csak az északkeleti nyelvterületen használatos, a többi részekben, nevezetesen a csagban csak compositummal fordul elő; pl. *kömüldörük* = a lovak és tevek nyakdísze, mely *kömük* = nyak, *nyakszirt* és *dürük, durük* = álló, levő szókból keletkezett. Hasonló összetételű *eginduruk, egin-dirik* = *inggallér, ruhagallér*, azaz a nyakon, *nyakszirten* (egin) levő, továbbá *oszm. bojunduruk* = *iga*, *bojun* = *nyakszirt* és *duruk* = levő szókból. Vajjon *köm* nem jelent-e annyit mint a meghajlott, hajlott *kaj, kij*-ből (hajlítani), a milyen eset *egin-nél* = hát, *nyakszirt* van, melynek *eg, ej* (hajlítani) tőszótag képezi alapját — azt egyelőre csak sejteni, de meghatározni nem lehet.

114.

Köt, küt, göt, köč, küč, göč — fölvenni, fölemelni, föltörni, vonni, húzni vonítani, utazni.

I. — t.

- ujg.** *kötürmek, kötrürek* = fölvenni, fölemelni; *kötrüm* = fejedelem, kiválasztott (tul. a fölemelt, minthogy a török népségeknél régtől fogva az a szokás volt, hogy főnökük megválasztását fölemeléssel jelezték).
csag. *kötél* = magaslat, domb, hegy; *köteli* = a magasba v. fölemelve, magas; *kötermek* = fölvenni, terhet fölemelni; *köterim* = teher, a fölrakott; *kötelmek* = fölfelé szállni; *kötkürmek* = fölkerekedésre birni v. hozni.
az. *götmek* = vinni, hozni.
oszm. *götürmek* = fölemelni, megterhelni (gyakran *getürmek* = hozni szóval tévesztik össze hibásan).

k. k. *ködelerben* = fölemelkedni; *köt'erben* = nomád életet élni.

II. — *č*.

ujg. *köč* = fölkerekedni, utazás, vándorlás; *köčmek* = fölkerekedni, utazni; *köčükli* = utazó, nomád.

csag. *köč* etmek, *köčmek* = fölkerekedni, utazni; *köčürmek* = átszállítani, vkit átköltöztetni; *köčemen*, *köčmen* = nomádok, vándortársaság.

oszm. *göčmek*, *göčemen* (l. *köčmek*, *köčmen*).

jak. *kös*, *kösöbüen* = lakását megváltoztatni; *kösör* = más helyre vinni.

Ha a 107. §-ban említett azon viszonyra utalunk, mely ugyazon tőszótag *t* és *č* szóvégzője között van, akkor a *köt* — *köč* közti fogalmi összefüggést is könnyen magyarázhatjuk. A fölvevés, fölemelés alapjelentésével utazni, elvonulni, elköltözni, tul. sátort vagy lakást fölemelni, fölszedni is összefügg. Hasonló esetre akadunk a *jük* = teher és *jükürmek* = fölkerekedni szókban.

115.

Küč, küt, küs — hatalom, erő, erősség, buzgalom, bátorság.

ujg. *küč* = erő, hatalom, önkény; *küčki* = erőszakos; *küčkünmek* = erőszakot elkövetni; *küčlük* = zsarnok, hatalmas.

csag. *küč* (mint fönt); *küčüm* = hatalom; *küčenmek*, *küčünmek* = erőlködni, buzgólkodni; *küt*, *köt* = erő, hatalom; *kütibar*, *kötibar* = erős, hatalmas (ereje, hatalma van).

oszm. *güč*, *güč* = munka, dolog, nehéz (*güčile* = fáradalmasan, nehezen, alig); *güčzenmek* = haragudni, megsértődni; *göt*, *güt* = bátorság, hatalom; pl. *götüñ varsa* = ha mersz, ha bátorságod van — nem *göt* = podex szóból, honnan a török népety-mologia származtatja.

jak. *küs* = erő; *küstäk* = erős; *küsür* = erőt nyerni, kapni,

k. k. *küs* (mint föntebb); *küstük* = hős, vitéz; *ködel* = munka, dolog; *ködelermen* = dolgozni.

Vajjon *küč* a *köt*, *küt*-vel = fölemelni, vmit helyéről elmozdítani, vagy *küs*-vel = heves, tüzes rokon-e — azt egyelőre nehéz eldönteni.

116.

Küj, kuj, koo, kog, güj — égni, meggyúladni, izzadni, ragyogni, világítani, parázs, napforróság, égés, világosság, nap (és képes jelentéseik; mint:) buzgóság, irigység, harag, vágyódás, sóvárgás, erős akarat.

csag. *küjmek, küümek, güjmek* = égni, meggyúlni; *küje, köje* = égés-seb; *küjük* = vmely test elégett része; *küjdürmek* = elégni; *küjdürdü* = rák, gyúladás (Brand); *küjünč* = vmely seb fájdalmas égetése; *küjelemek* = föllobog, föllángolni; *küz* (küjöz) izzó szén; *kujmak* = égetni, meggújtani; *kujas, kojaš* = nap (sol), nap forrósága.

oszm. *güjünmek* = égni; *güjnük* = láz, forró láz (v. ö. *kiz* = meleg és az *kizarma* = láz); *künlük, günlük* (küjünlük-ből) = füstölő szer, fütülő. (tul. az elégetendő); *kümür* (küjmür?) = szén (tüzelő szer? V. ö. *ot* = tűz és *otun* = tüzi fa).

alt. *küj* = égni; *köb* = égés; *küje, küjlek* = üszök; *küjün* = irigyelni (v. ö. *kiz* = tűz és oszm. *kizganč* = irigység); *küjünü* = irigység; *küjünček* = irigy, irigylő.

jak. *kujas* = nappali forróság, forró nap (v. ö. csag. *kujas* = nap [Sonne]).

k. k. *köjerben* = égni; *köjő* = kiégett szén; *kős* = égő szén.

csuv. *kija* = fafáklya, gyújtó (Brander), forgács (Kinnspann); *kojel* = nap (Sonne).

Küj, köj-hez szorosan csatlakozik a *kün* tőszótag, melynek nasalis szóvégzője aligha a tőhöz tartozik és sokkal nagyobb valószínűséggel képzőnek tekinthetjük. Legjobban kitűnik ez az altajból, a hol a *küjün* és *küün* hasonló jelentésű alakok a *j* szóvégző absorptióját eléggé mutatják. *Kün*-t tehát = *küjün*-nek lehet tekinteni, és tárgyas és elvont származékait illetőleg majdnem ugyanazon fogalomköre is van; pl.

alt. *küün* = mohóság, buzgalom, szeretet, kívánság, óhajtság; *küönger* = óhajtni, kívánni, akarni; *küün* = kedv, jókedv.

csag. *kün* = nap (Sonne), világosság, nappal; *küneš* = nappali forróság, nap heve; *künlemek* = buzgózkodni, tűzbe jönni, irigyelni; *künnetmek, künletmek* = tűzbe hozni, irigységet kelteni; *künčilik* = irigység.

oszm. *gün* = nappal, nap (Sonne), nappali világosság; *güneş* = nap (Sonne); *künü* = buzgólkodás, irigység; *künlüme* = irigyelni.
csuv. *kon* = nappal, élet; *kondurla* = nappal (bei Tag. — V. ö. csag. *kündüz* = bei Tag).'

Ha a jelen tőszótag fogalomkörét közelebből vizsgáljuk, ki fog tűnni, hogy *köngül*, *küngül*, *göñül* = kedv, kívánság, szeretet, vágyakodás, buzgalom, tűz szintén ide tartozik, minthogy e szónak a szív (véredény) jelentése csak másodlagos és későbbi eredetű — *cor-t* a törökben *jürek* fejezi ki — és eredetileg bátorság, kedv, jókedv, buzgalomra vonatkozik; pl. oszm. *göñüllü* = önkénytes katona; csag. *köngüllük* = bátor; *köngül almak* = bátorságot venni, merészkedni stb.

117.

Kül, kür, küi, küj — tompa hangcsattanás, nevetés, nevetni, lármázni, tombolni, dörögni.

ujg. *kül* = csattanás, nevetés; *külümek* = nevetni.

csag. *külmek* = nevetni; *külümsemek* = mosolyogni; *külemek* = dühöngni (a szélről); *külbür* = zaj, zúgás; *kürlemek* = lármázni, dühöngni (leginkább tompa, görgő hangról), dörögni; *kü-lüntü* = zaj, zúgás, dörgés, lárma; *kürüng* = csevegés, tréceslés, mende-monda.

oszm. *gülmek* = nevetni; *küldür* = zaj, zúgás; *gürlemek*, *gürüldemek* = lármázni, dörögni, zúgni; *gürülti*, *gürlünti* = zúgás, dörgés.

kaz. *küi*, *küj* = hang, ária; *küjlemek* = dalolni; *külmek* = a galambok bűgása.

alt. *küü* = tompa zúgás, visszahangzás; *küüle* = hangzani, visszahangzani, örvendezni (jauchzen); *kül* = nevetni, mosolyogni.

kir. *küilemek*, *küjlemek* = rákiáltani, szólítani (kutyát vagy más állatot).

jak. *kül*, *külabin* = nevetni.

csuv. *kol* = nevetni; *türl* = lármázni, zajogni.

Kül hangutánzás, mely, mint látható, helyes következetességgel ír le tompa, görgő és magas hangokat. Némileg közeledik ez észjárás a magy. h a h o t a (tul. ha ! ho !-t kiáltani).

Kün, gün, kön, cün, cín, sin — sima, egyenes, igazságos, irányt adni, küldeni.

ujg. *küni, könü* = sima, egyenes, őszinte; *künilik* = becsületesség; *künmek, künimek* = megegyenesedni; *künilmek* = igazodni, készülni (sich anschicken); *künitmek* = egyenesíteni.

csag. *kün* = sima, készített bőr; *küni, künmek* (mint fönt); *kündem* őszinte, hű, alkalmazkodó, türelmes; *künülmek* = magának egyenes irányt adni; *kündürmek* = vkinek irányt adni, vkit irányozni; *künük* = alkalmazkodó; *künüktürmek* = vkit alkalmazkodóvá tenni, engedelmességre bírni.

oszm. *göndürmek* = küldeni v. ö. oroszúl *pravo* = egyenes, őszinte és *napravljat* = küldeni, irányozni (tulajd. irányt adni. Küldés-re másutt mindenütt jollamak használatos).

jak. *könö* = egyenes, becsületes; *kön, könübün* = megegyenesedni; *könnör* = megegyenesíteni.

k. k. *köné* = az imént, épen, mindjárt.

csuv. *kone* = békés.

Kün szótag *cín, cün*-vel = fok, mérték mind hangilag, mind fogalmilag rokon, de hogy mi lehet e tőszótagnak tárgyias fogalma, azzal még nem vagyok tisztában. Mi tehát a gutturalisból sibillans szókezdetűre változott tőszótag származékait fok, irány, mérték vagy egyenes, igazságos, mértékletes jelentésük szerint fogjuk folytatni; mint:

ujg. *cün, cín* = őszinte, becsületes; *cínlik* = becsületesség.

csag. *cín, cén* = igaz, egyenes, helyes, mérték; *cínamak* = mérlegelni, megfontolni; *cínamlamak* = gondolni, vélekedni; *sin* = kísérlet, vélemény, próba; *sinanlamak* = mérni, megkísérteni, megvizsgálni, próbálni.

kir. *šijn, šén* = helyes, egyens, mérték; *šindik* = őszinte; *šinau* = sejteni, következtetni; *šinsi* = megkísérítő, csábító.

oszm. *čintürmek, sinamak* = megvizsgálni.

jak. *činka* = egyenes, egyenesen, mindenképen; *činkil* = egészen, mindenképen, általában.

k. k. *sen* = mérték, igazság.

alt. *čene* = mérni, próbálni; *čín* = helyes, egyenes; *činda* = itélni, igazságot tenni, igazítani; *čindik* = igazságos.

csuv. *čin* = igazságos, igaz, egyenes; *čin* — *činak* = valóban (für-wahr).

Midőn a *čin* tőszóttagot *kün*-vel összehasonlítjuk, épen nem szabad mellőznünk a *teñ* = sima, egyenes, kimért, nyugodt (gemessen) és *denmek* = mérni, próbáldi közti viszonyt, minthogz az utóbbinak az előbb említetttel való hangi rokonsága is igen valószínű.

119.

Jab, jav, jam — hiú, semmis, sovány, rossz, pusztá, kopár, idegen.

ujg. *jaba, java* = hiú, üres; *javuritmak, javritmak, jabritmak* = meghiusítani.

alt. *jabis* = közönséges, durva, rossz; *jabiza* = lealacsonyítani magát; *jaman* = szegényes, rossz; *jamanda* = rosszá lenni, le-sülyedni.

csag. *jaba* = haszon nélkül való; *jabu* = rossz (lóról *jabu* = gebe, tehát nem persa eredetű mint általában gondolják); *jaban* = pusztá, kopár, sivatag; *jaman* = gonosz.

oszm. *jovan, javan* = sovány, aszott (užuz etiñ jovan olur čorbası = olcsó húsnak híg a leve); *jaban* = pusztá; *jabanži* = idegen; *jav, jao* = vesztesség (jav kilmak = elveszteni, eltékozolni).

k. k. *tabal* = rossz; *tabés* = alacsony, közönséges, aljas, durva.

Jav, jab-ból a frequentatív *š* hozzáfüggestése által eredt még:

csag. *javaš, juvaš* = félenk, lassú, csöndes.

alt. *joboš* = puha, lágy, csöndes, békes (jobuš pašti kiliš kispes = békés fejet nem vág kard).

kir. *žujas* = halk, csöndes.

csuv. *jivaš* = csöndes, nyugodt; *jivın* = elállni (abstehen), elfáradni.

A mint szövegző gutturalisoknál és labialisoknál gyakran megtörténik, hogy ha képző járult hozzájuk, eltűnnek és két szótagból egy lesz; pl. *tavuš* = taš (távol); *kojus* = koš (összetett, egyesült); *čigir* = čir (híni, szólítani) stb., ép úgy lett itt is *jabuš, javaš*-ból az összevont *jaš* (csöndes, halk, titkos). Pl.

csag. *jaš* = titkos, csöndes, halk; *jašurmak* = eltitkolni, elrejtteni; *jašurun* = rejtett, titkos.

ujg. *jašru* = titkos (az adverbialis *ra, ru* képzővel, mint *dogru, özre, egrü* stb.).

oszm. *jašmak* = fátyol, tulajd. elrejtő.

alt. *jažil* = titkosság; *jažittu* = titkos; *jažir* = eldugni, elrejtteni.

jak. *sasar* = elrejtteni; *sas* = elrejtőzni.

k. k. *tazererben* = eldugni.

Hasonlóképen olvadt össze a *juvan* adverbialis alak *jon*-vá, mint: kaz. *jon* = olcsó; *jon* aitmak = olcsóvá lenni; jak. *sinegäs* = vékony.

120.

Jag, ag — zsir, háj, kenőcs.

csag. *jag* = kenőcs, máz; *jaglamak* = bekenni (kövérség, zsir szóra a csag.-ban *maj* gyakrabban használatos).

oszm. *jag, jaglamak* (mint fönt); *jaginmak* = magát bekenni, bemázolni; *jaglik* = kendő.

jak. *sia* = kövérség, zsiradék, háj; *aga, agibin* = bekenni, bemázolni; *agan, aganabin* = magát megkenni; *aginiak* = kenőcs (Schmiere, Salbe).

k. k. *tak* = kövérség, zsiradék, háj; *taglirben* = bekenni, bemázolni.

csuv. *sju* = kövérség, zsiradék, háj.

121.

Csag. oszm. *Jagmur*, az. *jamgur*, kir. *žagmur*, k. k. *nang-*mér, jak. *samir*, csuv. *sjomir* = eső (Regen).

Ha tekintetbe vesszük, hogy *gur*-t gyakran használják valamely tulajdonság megjelölésére (pl. *tojgur* = a ki jóllakik, tinmagur = a ki nem nyugszik stb.), könnyen arra a gondolatra jöhetünk, hogy hangcsere történt, és a *jam* töszótagnak többé elő nem forduló eső (nedvesség?) jelentése van. Ez a föltevés azonban téves volna, valamint az is, mely szerint *jag, žag*-ot *žig, žik*-vel = nedves, iparkodnak azonosítani. A *jak* töszótag t. i. az *Ik, ak* = leesni, esni családjába tartozik és a *jagmur* szó eredeti jelentése a leeső. V. ö. magy. *esni* és *eső* (Regen). Így mondjuk eső esik, hó esik, ép úgy mint a törökben, a hol az esést, esőzést vagy havazást soha sem fejezik ki egyes igével. Azt mondják: *jagmur jagar* = eső esik; *kar jagar* = hó esik; *bašimiza taš jagdi* = fejünkre kövek estek.

122.

Jak, jag, sak, sag, sav — jó helyes, szives, egészséges, kellemes, kényelmes, józan, éber, jólesni, tetszeni, vmin fölüdülni, józanon vagy ébren lenni, megfigyelni, őrizni, gyógyítani.

csag. *jakmak* = jót tenni (wohl thun), *jakišmak* = illeni (sich schicken, geziemen); *jakši*, *jakhši* — szép, jó, illő; *jôrmak* (*jakurmak*, *jaurmak*-ból) jóslani, álmot fejteni (szó szerint jól tenni, jóvá tenni. — V. ö. magy. jó és jósolni).

alt. *jakar* = tetzésre találni, tetszeni, jóváhagyni, helyeselni (genehmigen); *jakši* = szép, jó; *jakšila* = jóvá tenni, megjavítani.

kaz. *jagumli* = szives, udvarias; *jagumluk* = udvariasság.

kir. *žakmak* = ízleni.

k. k. *taksé* = jó.

ujg. *jakuk* = jóltevő (wohlthuend), jól eső, hasznos; *jakukluk* = tetzés.

Ide tartozik még az az. *čak*, *čug* = jó, egészséges, fris és *jak*. *čagiän* = fris, egészséges; talán az oszm. *čakmak* = vmit jóizüen enni, mulatozni (zechen), a mely esetekben a *j* mindenütt *č*-re változott.

Még nagyobb e tőszótagnak családi köre szókezdő *s*-vel; mint:

ujg. *sak* = egészséges, helyes, jó; *saklik* = jóság, tökéletesség; *sakizmak* = vigyázni, ébren lenni; *sakni* = figyelmes.

csag. *sag*, *sao* = egészséges, helyes, jobb kéz (Rechte); *saomak* = egészségesnek lenni, magát jól érezni; *saolamak* = meggyógyulni; *sautmak*, *saklamak* = egészségessé tenni, meggyógyítani, megóvni, megőrizni; *saut* = pánczél (védő); *sakinmak* magát óvni vagy védni; *sakči* = ör, bakter; *saklau*, *saklak* = éber (wachsam); *saktat* = magára vigyázni (sich in Acht nehmen).

alt. *sak* = figyelem, ügyelés; *saki*, *sakta* = megőrizni; *su* = egészséges; *soot*, *suut* = megengesztelni, lecsillapítani, gyógyítani.

oszm. *sagh*, *saa* = egészséges, jobb (recht), jobb kéz (Rechte); *saulmak* (*saa-olmak*) = vigyázni, figyelni; *saušmak* = óvakodni, visszavonulni; *saušturmak* = vkit megmenteni (okozni, hogy valaki magára vigyázzon).

k. k. *sak* = józan, üdvös.

csuv. *su* = egészséges; *suzir* = beteg, egészségtelen; *suzirla* = betegnek lenni; *sik* = óvatosság (Achtsamkeit); *sikla* = vigyázni, figyelni.

123.

Jak, jan, jau, jav — oldal, fal, part, oldalvást, mellett, közel, közelség.

ujg. *jak* = oldal (jakka jürütek = közel menni, tulajd. az oldalra menni, és ilyen észjárásnak megfelelőleg hozzájuk csatlakozik) *jakuk* = közel, az oldalon; *jakumak* = közel jönni; *javuk* = rokon, felebarát; *javutmak, jakutmak* = közel hozni.

csag. *javuk, jouk* = közel; *jaka* = oldal, part; *jakalamak* = a part hosszában menni; *jaklaşmak* = vkihez közeledni, pártját fogni, párthoz szegődni.

kir. *žak* = oldal (žak bolmak = párthoz szegődni, pártjára állni).

oszm. *jaka* = oldal, part, szél, gallér; *jakin* = közel; *jaklaşmak* = közel jönni; *jakalamak* = megfogni, vkit galléron v. nyakon csípni.

kaz. *jak* = oldal (her jakka = mindenütt); *jaklamak* = egy oldal megragadni, megtámadni.

k. k. *tagan* = közel; *t'ogaš* = közel.

csuv. *sjuk, sjivik* = közel.

alf. *ju* = közeledni; *juuk* = közel; *juuda* = közel hozni.

Tekintve a *k n*-re való hangváltozását (v. ö. *jakmak-janmak* (égni, meggyújtani); *sakmak* — *sanmak* (gondolni, wännen, denken) — *jak* (oldal, hasonmás) tőszótagot kell származékaival együtt ide számítnunk. Pl.

ujg. *janalmak* = közel jönni, közelegni.

csag. *jan* = oldal, fal; *jantaš* = legközelebbi rokon (Nächster); *jan-čuk* = oldalzseb; *janamak* = köszörülni, koptatni.

oszm. *janašmak* = közelegni, közelíteni.

jak. *antak* = oldalon, oldalvást (auf der Seite); *annara* = túlsó oldal.

csuv. *en* = oldal.

124.

Jak, sak, čak, čuk — fényleni, ragyogni, csillámlani, villogni, égni, sugározni.

I. *j, s* —

ujg. *jakik* = ragyogó, sugárzó; *jakiz* = barna (égni-ből), barnúlt, homalyos.

csag. *jakti* = világos, tiszta; *jaktilik* = világosság; *jaki* vagy *jagi* = fontanel, égető szer és egyszersmind égés, gyulladás (Brand), égésseb (Brandwunde); *jagir* = égés (Brand), a lovaglásra és teherhordásra használt állatok hátán levő törés-okozta seb; *jagir* barnúlt, barna; *jakmak* = meggyújtani (entzünden).

oszm. *jakmak* = meggyújtani (anzünden).

jak. *sak. sagabin* = tüzet verni, csiholni.

csuv. *sjut* = világosság; *sjuda* = világos.

k. k. *taharmen* = tüzet verni, csiholni.

A gutturalis *k, g*-nek *ng, n*-be való rendes hangváltozása következtében (v. ö. *sak, sag* = gondolat, vélekedés és *sanmak* = gondolni, vélekedni) a *jak, jag*-ból

oszm. *janmak* = égni; *jangin* = égés,

jak. *sandar* = világos fény; *sandarabin* = tiszta, világos fényt árasztani,

csuv. *sjon* = égni, langolni
keletkezett.

II. *č* —

ujg. *čakkan* = villogó, sugárzó.

csag. *čakmak* = villogni, villámlani, szikra, tűzkő, kova, tüzet csiholni; *čakin* = villám; *čaknamak* = villámlani, szikrázni, villogni; *čüg* = izzó szén (v. ö. *küjmek* = égni és *küjmür, kőmür* = szén).

oszm. *čakmak* (taši) = tűzkő, kova; *čakil* (taši) = kavics).

jak. *čagilii* = villámlani, sugározni; *čagilan* = villám, ragyogás, sugárzó, villámló; *čakir* = tűzkő, kova.

k. k. *šagarben* = tüzet ütni, csiholni.

alt. *čok* = égő szén, tűz, villám, szikrázni.

A *jak* = világítani, melegíteni, égni és *čak* = villámlani, szikrázni közti fogalmi viszonyt máshol is, nevezetesen *jal* = fényleni, világítani és *čil* = sugározni, ragyogni, szikrázni szóknál is észre lehet venni. Hogy a *č* szókezdő ez esetben mért jelöl fokozott cselekvést, az még tisztázásra vár.

125.

Jak, jag, jau, jav — ellenséges, harcziás, vad.

- ujg.** *jaki* = ellenség; *jakilik* = ellenséges (feindselig); *jakizi* = harcziás, *javlak, javlak* = vad; *javuz* = mérges, haragos.
- csag.** *jagi* = ellenség, ellenséges, harcziás; *jau, jav* = háború, ellenség; *jauz, javuz* = bátor; *javlak* = az ellenség tartózkodó helye; *jagimák* = megtámadni, háborúval megtámadni.
- oszm.** *jauz* = harcziás, vad, kegyetlen; *jagma* = harczi zsákmány; *jaganmak* = ellenségesen szemközt állni, fenyegetni.
- k. k.** *ta* = háború.
- alt.** *ju* = ellenség; *juula* = háborúval megtámadni.

Jelen tőszótag a *jak. sak* = ördög és *ujg. sak-val* = folt, rosszasság, gonoszság (pl. *saki jok kiši* = erényes jó ember) szorosán rokon, és úgy látszik, hogy ellenség, ellenségeskedés jelentésének mythologiai eredete van.

126.

Jal, jil, jol, jul, zil, čil, il — ragyogni, sugározni, világítani, szikrázni, csillogni, melegíteni, forrni, tombolni, dühöngni.

A.

I. j —

- ujg.** *jola* = fáklya, világosság; *jolmak* = fényleni, ragyogni; *jolduz* = csillag.
- csag.** *jalau, alau* = láng; *jalin* = a világos, fényes tűz; *jalinlamak* = föllobogni; *jalgin* = a távolból világosan ragyogó, fénylős talaj; *jaldirak* = szikrázó, ragyogó; *jiltramak, iltramak* = villámlani, szikrázni; *jilman* = sima, ragyogó.
- kaz.** *jalkimák* = világítani, fényleni, ragyogni.
- alt.** *jalkin* = villám; *jali* = lobogni, lángolni; *jalin* = láng; *jil* = melegedni; *jilu* = meleg.
- oszm.** *jildirim* = villám; *jiltramak* = szikrázni, villogni; *jalin* = láng; *jaldiz* = megaranyozás; *jaldizlamak* = aranyozni.
- k. k.** *séltés* = csillag; *d'al, t'al* = láng; *t'al* = villám.
- jak.** *sulus* = csillag.
- csuv.** *jaldir* = ragyogó; *sjolu* = tüzes.

A *j*, *s* szókezdőjű után a *č*, *z*-vel kezdődő tőszótag vonja magára leginkább figyelmünket, de minthogy ez nem eredeti, hanem összetett mássalhangzó, azokat fogjuk felsorolni, melyekből a *č*, *z* rendesen eredni szokott. Ebben az esetben pedig a következők:

II. *k* —

- jak.** *kilär* = ragyogó, sima; *kilbäi* = fölragyogni; *kilbiän* = a sugárzás, ragyogás; *kiläñ* = sima, ragyogó, kopasz.
csag. *kel* = a sima, még nem durva héjú dinnye, szöretlen kutya-kölyök.
oszm. *kel* = kopasz, kopaszfejű.
k. k. *kiläñ* = sima.

III. *t*, *t'* —

- alt.** *taltra* = villámlani; *taltrak* = villám.
ujg. *tilbe* = örült, megbolondult (eredeti jelentése szerint meleg, forró, minthogy az elmebetegséget belső tüztől átjárt, igen fölizgúlt állapotnak tartják).
csag. *tili*, *tilbe* = veszett (toll), örült; *tilürmek*, *tilberemek* = megörülni, dühöngővé lenni, dühbe kitörni; *tilbelik* = örült-ség, düh.
kir. *delbe* = megbolondult (verrückte).
oszm. *deli* = megbolondult, igen fölizgatott; *deli kanli* = ifjú (heves vérű) *deli baš* = eszeveszett fő (tüzes fő).
k. k. *t'ilberañ* = ragyogó, sima; *t'al* = láng; *t'alén* = villám; *t'altés* = csillag.

IV. *č*, *z* —

- csag.** *žili*, *čili*, *jili* = meleg, forró (*žili kanli* = tüzes vérű, tüzes, *žili kilmak* = melegíteni; *žilik* = megbolondult; *žilitmak* = melegíteni.
kir. *čili* = meleg; *žilik* = forróság; *žilimak* = melegíteni.
oszm. *čil* = ragyogó, villogó, szikrázó; *čilgin* = veszett, dühös (toll); *čildirmak* = megveszni, megdühödni (toll werden).
jak. *čilas* = meleg, melegített.
alt. *čaltul* = vmely a naptól megvilágított hely vagy tájék; *čal* = fényleni, világítani.

Előfordúl e tőszótag olyan alakban is, a hol a mássalhangzós szókezdő egészen hiányzik, még pedig ezekben:

csag. *ili, ilik* = meleg; *ilimak, ilinnak* = megmelegedni; *ilinžak* = langyos, meleg; *ilice* = meleg fürdő, therma; *ilbarmak* = forrni, buzogni (sprudeln); *ilbaratmak* = magát leforrázni.
oszm. *ilinžak* = langyos; *ilize* = meleg fürdő.

127.

Jal, jar, ar — meztelen, csupasz, üres, hiú, hamis, semmis, szegény.

B.

I. — l.

ujg. *jalank* = mezítelen, csupasz; *jolak* = sovány, vékony; *jalkan* = hamis, hiú (egy a világítani és semmisnek hasznontalannak lenni-re alapuló igen elmés megjelölés) *jalinguk* = világ (Welt), a hiú, mulandó (*jalinguk oklani* = ember, tulajd. a mulandó gyermeke); *jalkamak* = tévedni, hibázni.

csag. *jalang, jalangaž* = meztelen, csupasz, egyedül (*jalang at* = nyergeletlen ló; *jalang kilič* = meztelen, azaz kivont kard; *jalang ajak* = mezítláb); *jalgan* = hamis, helytelen; *jalganži* = hazug; *jalgiz, jalguz* = csak, csupán.

kir. *žalang* = mezítlen; *žalangačlik* = meztelenség (Blösse).

oszm. *jalın* = mezítelen, csupasz (*jalın sütdür* = csupán csak tej — es ist blösse Milch); *jalınız* = egyedül; *jalan* = hamis.

jak. *ial* = koldús, vendég (v. ö. *jarlik* = szegény, idegen).

Tekintetbe véve azt a régi török-tatár szokást, hogy a kérőnek, könyörgőnek mezítláb és meztelen, hajadon fött kell megjelennie, a *jalibarmak, jalbarmak* és *jalvarmak* (kérni, könyörögni) szóban összetételt sejtethünk *jalın* (meztelen) és *barmak* (menni) szavakból.

Az *l* és *n* hangváltozása következtében (*jolmak* és *jon* = vakarni, gyalulni, simítani) a *jal* tőszótagra *jan, jang* alakban is lehet akadni: mint:

alt. *jangis* = egyedül, egyes, egyenkint (csag. *jalgiz*).

k. k. *ñungus* = egyetlen, egyedül; *t'alas* = mezítelen; *t'algas* = egyedül.

II. — r.

A belső és szóvégző hang különböző változásai a következők: *jar, jer, jir, žar, žer ar* és *har* nyomorúlt, idegen, szegény, beteg, kényelmetlen, fáradt stb. fogalomkörrel; pl.

ujg. *jarluk* = szegény, nyomorúlt; *jerimek* = megvetni; *jerik* = kór, beteg.

csag. *jarlig* = szegény; *jarlilik* = szegénység; *arık* = sovány, vékony, ritka (schütter); *harmak* = elfáradni, elbágyadni.

kir. *žarli* = szegény; *žarilmak* = elszegényedni, megszegénykedni.

alt. *ari* = elfáradni, megsoványkodni, félre állni v. ellankadni (abstehen); *arıt* = vkit elfárasztani; *aribas* = fáradhatatlan.

jak. *īari* = szenvedő, beteg; *īariti* = a beteglét; *arittak* = ritka, gyér (schütter).

csuv. *jirgan* = szegényes; *jorla* = szegény (armselig), gyarló.

128.

Jar, or, uor, ör -- ragyogni, sugározni, égni, tiszta, világos, föllángolni.

C.

I. j, s —

ujg. *jaruk* = világos; *jarumak* = ragyogni; *jarutmak* = megvilágítani.

alt. *jarı* = fényleni, világítani (tang *jarıdı* = szürkül a reggel); *jarık* = világosság, fény; *jarıkın* = a világítás, fénylés; *jart, jartın* világos, tiszta.

csag. *jaruk, jarumak, jarukmak* (mint fönt); *jargak* = a fénylő, kikészített bőr; *jar kanat* = denevér (szó szerint: fényes szárnyú; tollatlan, meztelen szárnyáról nevezték így ez állatot).

kjr. *žarkimak* = ragyogni, sugározni.

k. k. *t'arak* = világ, világosság; *t'arederben* = világítani.

csuv. *sjorda* = gyertya; *sjorım* — bos = hajnalpir.

jak. *sara, sarıbin* = nappalodni; *sarı* = a nappalodás; *sardañar* = világossá vagy fénylővé válni; *sarı* = kikészített bőr (sima, szörtelen bőr; *sırda* = világosnak vagy fénylőnek lenni; *sırdik* = világos, fénylő.

oszm. *jarasa* = denevér (lásd csag. jarkanat).

Tekintve, hogy a *jak. sarsin* = holnap, a következő nap *sar*, török *jar* (fényleni, ragyogni) tőszótagból származik, továbbá mint-hogy a finn-ugor nyelvekben hasonló viszony van (lásd Budenz 105. l.), az oszm. *jarin* (cras) szót tulajdonképen ide, nem pedig *er*, *ir*-hez (kora, reggel) kellene számítanunk, másrészt azonban *irte* = cras és *irte* = mane analogiája sokkal nagyobb és aztán nem is állítom egész biztos dolognak, vajjon *ir* = kora, reggel nem tartozik-e épen szigorúan véve *jar*-hoz, és *irmek*-vel kora, korán lenni, csak rokon, nem pedig analog viszonyban van.

II. o, ö —

csag. *örüng* = világosság, fény; *örüme* = látni, világítani, világosnak lenni; *ort*, *ört* = égés, rétézés és az a fény, melyet az utóbbi a távolba terjeszt; *ortamak* = meggyújtani, elégetni; *örtük* = elégett.

jak. *örd* = rétézés; *uor* = harag, hevesség (v. ö. *kizmak* = izzónak lenni és megharagudni közti viszonyt); *uordak* = haragos; *urutta* = tűzeskedni, kimelegedni; *urun* = világos, tiszta, fehér.

kir. *örtermek* = égni; *örteng* = leégett rét.

k. k. *ürterben* = égni.

alt. *ört* = égés; *örtö* = meggyújtani, elégetni.

A *jar* és *or*, *ör* közti különbség abban van, hogy az előbbi csak sugározni, ragyogni, fényleni, világítani-t jelent, míg az utóbb említettek az égni, meggyújtani fogalmát is magukban foglalják.

A megelőző három szakaszt azért láttuk el alphabeticus osztályozással, mert összetartozásuknak mindjárt szembe kell tűnni, én pedig szándékomhoz lehetőleg híven az egyetlen családra való fölosztást csak akkor tehettem meg, mikor kevés vagy épen semmi kétség sem forog fönn. Nem kell valami különös philologiai éles szeműség hozzá, hogy a *jal* és *jar* (ragyogni, világítani) analogiáját fölfödözzük; sőt az eszmemenet, az észjárás részletei is sok tekintetben megegyeznek egymással. Pl. B-ben *jal* valamint *jar* és viszont nem csak a ragyogás, égés, hanem a simaság, kopaszság, szegénység fogalmát is kifejezik, Egy szóval egész sereg olyan hangi és fogalmi analogia van, mely az összefoglalást igazolná.

129.

Jang, jeng — mód, eljárás, szokás, használat, vallás, törvény.

- ujg.** *jang* = út, mód (Art, Weise — bu *jang* ile = ezen módon); *janglik* = ilyen módon, hasonlóan; *jangsak* = hasonlító, hasonlókép tenni, utánozni.
- alt.** *jang* = szokás, vallás, mód (Weise); *jangda* = szokást vagy vallást megtartani.
- csag.** *janglik*, *jañlik*, *jañluk* = hasonló, egyenlő; *jangilamak* = hasonlítani, utánozni, csalni (täuschen).
- kir.** *jang*, *jañ* = szokás, vallás, törvény (*jangi jok jur* = ország törvény nélkül: Radloff).
- kaz.** *žanglik* = hasonló; *žanglamak* = hasonlítani, rászédni csalni, (täuschen); *jon* = ut, mód (Art, Weise), eszköz; *jonli* = illedelmes; *jonsiz* = illedelmetlen.
- trkm.** *jali* = hasonló.
- oszm.** *jañsilamak* = utánozni; *jañliš* = csalódás, csalfa, tévedés.

Hogy hiba és törvény hogyan eredhet egyazon tőszótagból, az föltűnhetik ugyan, mindazonáltal igen egyszerű a dolog. *Jang*, *jañ* alapjelentése szerint annyi mint a l a k, a k ü l s ő (és *ang*, *añ* = arcszín rokon) és míg egyrészt a külsőségre, szokásra és törvényre vonatkozik, másrészt a külsőség elfogadásának, az utánzásnak, illetőleg csalódásnak és tévedésnek képezi alapját (v. ö. al = csalás 13. §.).

130.

Jap, jab, jam — betakarni, eltakarni, befödni, zárni, rátenni.

I. — p, b.

- csag.** *japmak* = betakarni, eltakarni; *japuk* = takaró, lepel; *japku* függöny, ruha; *japinži* = női ruha (Khiva), esőköponyeg (azerbaidsan); *japrak*, *japurgan* = levél (Blatt), takaró; *japalak* = gömbölyű, zárt.
- oszm.** *japmak* = zárni; *japik* = lőtakaró, pokrócz; *jôrgan* (*japurgan*, *javurgan*, *jourgan*-ból) = takaró, dunyha.
- jak.** *sab*, *sababin* = betakarni; *sabi* = fődő, fődél; *sabilak* = betakart, befödött; *çaptal* = egymásrarakás.

alt. *jap* = betakarni, eltakarni; *jabu* = takaró; *jabilti* = függöny, lepel.

k. k. *t'abarben*, *tefarmen* — betakarni; *t'abénérben* = betakarózni.
csuv. *sjiviké* = levél (Blatt).

Ide kell még számítnunk az ujj. alt. csag. oszm. *japišmak* = hozzá tapadni (tul. vmihez csatlakozni) *japištirmak* = megtapasztani, rátapasztani.

II. — m.

alt. *jaminmak* = betakarózni; *jama* = folt.

csag. *jamamak* = foltot rátenni; nyilást vmivel betakarni, befödni.

oszm. *jama*, *jamak* = folt, kiegészítő munkás, a kit vmely legény mellé adnak (Konstantinápolyban: kukta); *jamalamak* = foltozni.

Mint *jap* — *jam*-hoz legközelebb rokont v. ö. *kap*, *kam* (zárni, befödni).

Ha tekintetbe vesszük a befödés és bezárás fogalmi analogiáját *jam*-t, a belső hang változásával még *jum*, *jom*-ban is föl lehet ismerni, de minthogy ez külön szókört képez, külön fejezetben soroltam föl. (L. 147. §.).

J még *č*-re is változik, mint:

csag. *čapan*, *čepen* = ruha, köpönyeg, takaró.

oszm. *čaprak* = ló vagy nyeregtakaró; *čepken* = köpönyeg.

131.

Jap, *lap*, *jep*, *ep*, *jöb*, *söb* — egész, jó, illő, szép, tökéletes, kész, elkészíteni, csinálni, építeni.

ujj. *jap*, *jab* = sok, igen, erős, szilárd; *japmak* = elvégezni; *japurmak* = elkészíteni, elvégezni (beschliessen, enden); *japra*kin gyakran, sokszor; *japlumak*, *jeplümek* = fölépíteni; *epilmek* = virulni (gedeihen), tökéletesedni; *epitmek* = elkészíteni; *epik* = mesterség (Kunst), ügyesség.

csag. *japmak* = építeni, kiigazítani (herrichten), elkészíteni; *japi* = épület; *jap* = készített csatorna.

oszm. *japmak* = csinálni, készíteni.

az. *lap*, *lab* = igen (sehr), jó, erős (lap jakhêi = igen szép).

jak. *lab* = igazság, határozott.

alt. *epte* — rendezni, kiegyenlítani, megcsinálni v. kiigazítani (herrichten); *ep* = ügyesség; *eptü* = ügyes; *epçi* = megcsináló, csi-

náló, békeszerző (Elding epéizi tonning topéizi = a békeszerző a népben olyan mint a gomb a ruhán.

Ő, ü, u belső hanggal e tőszótag leginkább csak adverbialis alakban fordul elő a következő módon.

ujg. *söb, süb* = illően, szépen, helyesen (söbüt = illő időben, jókor).

jak. *söb* = helyesen, illően; *söbsüö* = kegyesen venni, fogadni (genehmigen); *söbü* = megengedés, jóváhagyás (Genehmigung); *sübä* = tanács; *sübälläs* = tanácskozni.

alt. *jüb, jöb* = jól, egyenesen, szépen, tanács, megegyezés (jöbsöz = jóakaró, őszinte szó); *jöbtö* = tanácsolni.

csag. *jüb, jöb* = jól (jüb körmek = helyeselni, megengedni (genehmigen)).

A *j* szókezdőnek *s*-re változását, a mi különben csak a jakutban fordul elő, itt az ujurban is észre lehet venni. Hogy milyen viszonyban van a legközelebb következő *jap* (beföldni, betakarni) a jelen *jap*-hoz, azt két más tőszótagnak, t. i. *böt* = betakarni és *böt, бүт* = bezárni, végezni — továbbá *ujg. japurmak* = végezni; *csag. japurmak* = betakarni hasonló viszonyából sejteni némileg ugyan lehet, de határozottan tudni nem.

132.

Jar, jer, ar, er — jó, hasznos, tiszta, jámbor, érni (taugen, werth sein), elkészíteni, fölszerelni.

I. j —

ujg. *jari* = haszon, orvosság, segítség (bu jikke jari jok = e baj számára nincs orvosság); *jaramak* — érni (taugen, werth sein), használni, érdemesnek lenni; *jarak* = haszon, elkészítés; *jaraklik* = derék, jó, oda való (tauglich); *jar* = jóakaró, barát; *jarlikmak* = tetszeni, szeretni (gern haben); *jarašmak* = egymás iránt jónak lenni, békét kötni, illeni (sich geziemen); *jaraš* = béke; *jarasti* = béke; *jarašik* = illő (passznd).

csag. *jar, jarak, jarlikamak* (mint fönt); *jaramak* = érni (taugen); *jaratmak* = készíteni, elkészíteni; *jardim* = segítség (tul. szivesség).

oszm. *jarar* = derék, érdemes, méltó, illő (schicklich); *jaratmak* = teremteni.

alt. *jara* = megengedni, jóvá hagyni, helyeselni (genehmigen),

késznek lenni; vkit kielégíteni v. kedve szerint tenni; *aras* = megelégedni; *jaramik* = kellemes, elégséges.

csuv. *jora* = kellemesnek lenni (genehm sein); *jorat* = szeretni; *sjirlak* = kímélni, szeretni; *sjorat* = teremteni; *sjoras* = illeszkedni (sich anpassen), kényelembe helyezkedni, megbékülni.

k. k. *t'éraglik* = szép.

II. a —

ujg. *arik* = tiszta, erényes, jó; *arimak* = tisztítani; *aritmak* = eszközölni, hogy tisztúljon (rein werden lassen), mellőzni, láb alól eltenni; *arič* = béke, nyugalom, kényelmesség; *ermek* = érdemesnek lenni (werth sein); *ertük*, *artam*, *ertem* — érték erény, érdem; *erteni* = ékszer.

csag. *arik* = tiszta; *aritmak* = tisztítani; *arinmak* = tisztulni, magát tisztítani; *aru* = szép, jó, igen (ja).

oszm. *ari* = jól.

jak. *ar* = a legjobb; *iras* = tiszta; *irasta* = tisztítani.

alt. *aru* = tiszta; *arula* = tisztítani.

k. k. *arak* = tiszta.

csuv. *ira* = jó, jótékony.

133.

Jar, ar, jir, ir — széthasítani, összetépni, eltávolítani.

I. j —

ujg. *jarmak* = összehasítani, szétdarabolni; *jirakmak* = mellőzni, eltávolítani; *jirak* = távol.

csag. *jar* = hasadék, repedés, meredek lejtő; *jarmak* = hasítani, elválasztani, ketté választani (entzweien — átvitt értelemben is), elhatározni; *jargi* = fűrész; *jargu* = ítélet (elhatározás?) *jara* = seb (repedés a testben); *jiratmak* = eltávolítani; *jirak* = távol, messze.

alt. *jar* = hasítani (spalten); *jaril* = megrepedni (sich zerklüften); *jara* = seb.

oszm. *jarmak* (mint fönt); *jarma* = darab vágott fa (ein Scheit Holz); *jarik* = repedés, nyílás; *jorti* = lyuk; *jort*, *jurt* (csag. *jurt*) = lakás. V. ö. *oj*, *öj* = ház és *ojmak* = ásni, vájni, mely

tehát az illető szóképzésben egészen hasonló észjárást tüntet föl) *jari*, *jarim* = fél, fele.

jak. *sír* = meredek = part.

k. k. *t'ar* = meredek part; *t'arak* = hasadék; *t'arém* = fél (Hälfte).

csuv. *sjor* = hasítani (spalten); *sjir* = meredek part; *sjora* = fél (Hälfte); *jiran* = kasadék, repedés, barázda.

Vajjon a *csag. jarmak* = pénz, helyesebben apró pénz talán váltó pénz, *jarmak* = választani, elválasztani igéből ide tartozik-e, vagy pedig a *jar* (ragyogni, fényleni) tőszótagból eredt-e, minthogy *tenge*, *tünge* = pénz *tüng*-ből = fényleni, hasonló észjárás folytán keletkezett — egyelőre még nem lehet eldönteni.

II. a, i —

csag. *arık*, *arna* = csatorna, hasadék; *art* = bevágás vmely hegyben, szoros (Engpass); *oramak* = metszeni, vágni; *irak* = távol, elvágott, eltávolított.

alt. *ira* = eltávozni; *irak* = távol.

oszm. *arig* = csatorna.

jak. *ararta* = sok részre osztani, szétdarabolni; *artık* = hegyszoros.

k. k. *èrarmen* = hasítani; *èrek* = repedés, hasadék; *èrak* = messze, távol; *èirben* = eltávolítani.

Ide tartozik még a *csag. irgamak* = szétrepezstenni, összeválni, és *irgak* = balta, bárd (Hacken).

134.

Jaz, jaz, jos — nyugalom, rend, szabály, törvény, rendezni, igazítani, csinálni.

ujg. *jasun*, *josun* = út, mód (Art, Weise).

csag. *jasal* = sor, csatarend; *jasak*, *jasav* = törvény, törvénykönyv, rend; *jasamak* = rendezni, csinálni, sorozni, tisztítani (putzen), díszesíteni, csinósítani; *jasak* = büntetés; *jasaul* = rendező, a törvény végrehajtója; *josun* = út, mód (Weise, Art — bu josunluk = ilyenféle).

alt. *jaza* = megcsinálni, igazítani (toj jazadi = ünnepet rendezett); *jas* = gyógyítani, megjavítani (*jazildi* = ő meggyógyult); *jozok* = minta, kép, példa. V. ö. *joz* = kép, rajz és oszm. *jaz* = ír; *jozokto* = minta vagy példa szerint cselekedni.

oszm. *jasak* = tilalom; *jasakèi* = ör, örség, eltiltó.

kir. *žasa* = törvény; *žasamak* = csinálni, rendezni.

jak. *tsasai* = rendezkedni (seine Anordnungen treffen).

k. k. *t'asârmen* = csinálni, készíteni.

csuv. *joza* = csinálni, rendezni, elkészíteni; *jozan* = meggyógyulni; *jozav* = rend.

A rendezés és berendezés, elkészítés fogalma nem igen különbözik a simítás, egyengetés fogalmától, a jelen tőszótag tehát *jas*, *jat*-nak = sík, sima, egyenlő legközelebbi rokona. A *jasak* = törvény szónak hangilag és fogalmilag megfelel az alt. — *csag. jatuk* = harmonia (vmely hangszernek).

135.

Jaš, jiš, iš — világos, fényes, fény.

ujg. *jašik* = nap (Sonne — *jašik* tündi = a nap süttött); *jašin* = villám, fénysugár; *jašnamak* = világítani, fényleni, villámlani.

csag. *jažim, išim* = villám; *jašnamak, jišnamak, išnamak, išlamak* = ragyogni, fényleni, világítani; *išik* = világosság, a szabad (das Freie v. ö. *tim, tum* = sötét, zárt tér ellentéte); *išikta künt* (a szabadban).

kir. *žašim, žašnamak* = villámlani.

csuv. *sjizim* = villám.

alt. *jaažin* = villám.

oszm. *ašik* = szikra; *išik* = fénysugár, fény, világ, világosság (nem *fente, crevasse* a travers laquelle on peut regarder — mint Bianchi mondja).

A szóvégző *š* itt is, mint a legtöbb esetben, vmely megvolt képzőnek összevonását sejteti velünk és az *aa* kettős magánhangzó az alt.-ban, mely többnyire *k* vagy *g* kiesése után szokott támadni — ezt a sejtést még inkább megerősíti. Nagyon valószínű tehát, hogy *jaš* *jakiš*, *jaiš*-ből (*jak* = világos, tiszta) vonódott össze.

136.

Jaš, is, iz — nedves, vizes, zöld, fiatal, zöldelni, élni.

ujg. *jašil* = zöld; *jašillamak* = zöldelni, virúlni, növekedni (ge-deihen).

csag. *jaš* = nedves, vizes, fiatal, könnyű, életkor (*jaš kiši* vagy *jaš oylan* = ifju); *jašlik* = az életkorra vonatkozó (kiska *jašlik* = fiatal azaz rövid életkorú); *jašil* = zöld; *jašlatmak, jišlatmak*

= megnedvesíteni; *jašillamak* = virúlni, zöldelni; *jašamak* = élni, virúlni, tenyészni; *izgar, jizgar* = nedves.

oszm. *jaš* = kor, öregség, könny, fris, nedves; *jašli* = öreg; *jašamak* = élni, virúlni; *jašlik* = nedvesség; *ješil* = zöld; *islamak* = megnedvesíteni; *islak* = nedves.

alt. *jažil* = zöld, nedves.

jak. *sas* = életkor.

k. k. *d'as* = könny, könyű, idő; *d'it, t'it* = fiatal.

csuv. *jaš* = fiatal.

A fiatal és zöld vagy nedves közti fogalmi analogia az ellentétben, t. i. *kor, kur*-ban = száraz, szikkadt és öreg is meg van.

137.

Jat, jaj — gyöngö, szegény, csekély, nyomorúlt, mezítelen, gyalog.

I. — t.

ujg. *jatin* = gyöngö, erőtlen, lusta; *jatik* = idegen, nyomorúlt (v. ö. az arab garib alapjelentése szerint idegen, az oszm.-ban azonban mint szegény, elhagyatott használatos. Ilyen szó a német *elend* is, melynek alapjelentése idegen); *jatak* = a láb; *jataklik* = gyalogos.

csag. *jat* = idegen, ismeretlen; *jatilik* = idegen hely, szegénység, nyomorúság; *jatlamak* = elszegénykedni.

csuv. *jat* = idegen.

oszm. *jatlu* = szegény, szerencsétlen; *jad* = idegen.

k. k. *dazak* = gyalog.

II. — j.

csag. *jajak* = gyalog; *jajaklamak* = gyalog menni; *jajdak* = meztelen (nyergeletlen ló).

alt. *jaju* = gyalog, *jajina* (jajina?) magát gyöngíteni, magát gyötreni, kínozni.

oszm. *jajan* = gyalog, alacsony (pl. sen ašın janında jajan kalırsın = te nagyon alatta állsz — szószerint te mellette gyalog maradsz).

A szókezdő *j* is átváltozott néhány esetben a legközelebb vele rokon *s*-re; mint:

- ujg.** *satkamak* = megvetni, fitymálni; *satkak* = fitymáló; *satkun* = megvetésre méltó.
- jak.** *tsadai* = elszegényedni; *sotâ*, *satibîn* = létre nem jönni, vmivel hasztalan fáradni; *tsadañi* = szegény, szegénység; *sadak* = hiány; *sati* = gyalogosan levő.
- csuv.** *sjidik* = idegen.

Tekintetbe véve e töszótag legutóbb említett alakját a *satmak* = eladni (verkaufen) igét, a szó török jelentése e szerint *do bra ver ni, o da ad ni*, is hajlandó vagyok ide számítani.

138.

Jat, jaj, jas -- feküdni, támasztani, nyújtani, kinyújtott, lapos. (A mint *tur* nem annyira az állás, mint a fönnlevés fogalmát jelöli ép úgy nem fejezi ki *jat, jas* különösen a kinyugvás, hanem inkább a vízszintes fekvés, a kinyújtózás, kinyujtozkodás cselekvését).

ujg. *jatmak* = kinyújtani, kiterjeszteni; *jatkamak* = feküdni; *jatkak* = fekvés, ágy; *jatilmak* = kinyujtózni, kiterjedni, kiterjeszkedni; *jatik* = kiterjedt, széles, lapos. (Jatik a Volga ujgur elnevezése (csag. *jajik, jaik*), szószerinti jelentés szerint *s z é l e s*, kiterjedt és szembetünőleg megegyezik e folyó magyar elnevezésével, t. i. *atil*-val (Porphyrogenitus szerint).

csag. *jatmak* = feküdni; *jatkuzmak* = fektetni; *jajmak* = kinyújtani, kiterjeszteni; *jajik* = széles; *jajpak, jalpak* = sík, lapos; *jasmak* = síkká, lapossá válni; *jasang* = széles; *jazi* = síkság; *jaska* = sík, lapos; *jastanmak* = megtámaszkodni; *jastuk* = vánkos; *jasmuk* = lencse (talán lapos alakjáról nevezték így?).

oszm. *jatmak, jastanmak, jajmak* (mint fönt); *jatsi* = a lefekvés ideje; *jaz* = nagy síkság; *jassi* = sík, egyenes, lapos.

alt. *jai, jas* = kinyújtani, kiterjeszteni; *jat* = feküdni, élni, lenni (v. ö. *turmak* = lenni, állni és élni, *olmak* = lenni és élni); *jadiš* = az élet; *jaitak* = széles; *jaitis* = síkság.

jak. *sit, sitabîn* = lefeküdni, feküdni; *sitiar* = lefektetni; *sittik* = vánkos; *sisi* = síkság, lapos tér.

k. k. *t'adarben* = kiterjeszteni; *t'äderben* = feküdni; *t'ase, t'aze* = föld (Feld), puszta (Steppe).

Ha tekintetbe vesszük, hogy nyárnak és tavasznak neve majd *jaj* majd *jaz*, ha tovább még arra a körülményre is ügyelünk, hogy nyár és tavasz az altaji népeknél a szűk téli lakás után a

szétmenés, a kiterjeszkedés idejét jelenti, talán el lehetne fogadni, hogy *jaj*, *jaz* = kora nyár, nyár szintén e tőszótaghoz tartoznak.

139.

Jer, er, jir, ir, sir — tér, térség, hely, föld.

ujg. *jer, er* = föld (Erde), tér; *jerlemek* = helyezni, elhelyezni.

csag. *jir, ir* (mint fönt); *jirleşmek* = eltérni, elférni; *jirlik, jerlik* = vhová tartozó v. való.

oszm. *jer*

kir. *žer*

k. k. *tir*

csuv. *sjir*

föld, hely, tér (Ort, Platz).

jak. *sir* = hely, tér, föld; *sirdiä* = utat mutatni.

Ámbár mai napság minden nyelvjárásban *jer*-nek általában föld a fő jelentése, még sem foroghat fönn kétség, hogy ez a jelentés kölcsönzött és hogy *jer* eredetileg tért, térséget fejez ki. A tulajdonképi elnevezések föld (Erde) számára 1) *ujg. kok*, *tulajd. száraz, szikkadt*, egészen úgy mint *kara*, melynek alapjelentése szintén száraz, szikkadt (l. 75. és 84. §.). 2) *toprak*, szószerint az a tárgy, a melyen tipródnak (l. tap, tip). *Jer* tehát mind hangji mind fogalmi tekintetben *er*-vel, az *ermek* = eltérni, beférni, beleilleni; *erdirmek* = behozni, helyet szerezni igék tőszótagával van legközelebbi rokonságban. (V. ö. keng, keñ 103. §.). *Jir* (*jür*)-t üreg jelentésben végre még a *jürek* = szív, véredény szóban is föl lehet ismerni (v. ö. köñül 116. §.).

140.

Jet, jüt, sit — mellette levő, határos, megérkezni, hozzátartozni (anlangen), elérni, elégnék lenni (genügen).

ujg. *jetik* = hozzátartozó (anlangend), határos, illő (gebührrlich) *jetru* = elégséges, megfelelő.

alt. *jet* = elégségesnek v. kielégítőnek lenni (genügen), elérni; *jettre* = -ig, megérkezve, hozzátartozó (üjge *jettre* = a házig).

csag. *jetmek, jitmek* = elérni, eljutni (gelangen), elégségesnek lenni (genügen); *jetik, jeter* = elégséges; *jetkürmek* = közel hozni.

jak. *sit, sitäbin* = elérni (einholen, erreichen); *sitär* = véghez vinni, beteljesíteni.

csuv. *sjit* = elérkezni, elérni, elégségesnek lenni; *sjidetčen* = -ig, elérkezve (csag. *jitkenče*); *sjidellek* = elégséges.

k. k. *t'iderben*, *t'ererben* = elérni; *t'etereben* = megengedni (elérni hagyni, eléretni).

Vajjon *jet* a hozzá fogalmilag közel álló *jak*-val (közel, jó, szives) rokon-e, mely kettőnek *jek*, *jej* (jó, jól) közelité, úgy [szólván, közép alakját képezi — azt itt csak sejtenünk lehet.

141.

Jig, *ag*, *ig*, *čig*, *čag* — hangosan kiáltani, kiabálni, sírni (V. ö. angol *to cry* = kiáltani és sírni), jajgatni, siránkozni, lármázni.

ç. j, i, a —

csag. *jigi* = a sirás (*Gewein*); *jiglamak* = sírni.

alt. *igla*, *igla* = sírni; *ij*, *ig* = sirás; *ijlakan* = siralmas.

oszm. *aglamak* = sírni.

A *j* szókezdő legközelebbi változása *č*, *ž* és *s*. Az utóbbi csak kevés példában fordul elé, mint: csag. *siktamak* = nyöszörögni, sírni; *sokramak* = morogni (*knurren*); *sagirtka* = tücsök; *kirg. sikirlan* = vicsorgatni (*knirschen*), csirpelni; csuv. *sigin* — hívni, kiáltani, míg az először említett szókezdőjű tőszótag gazdag családot tüntet föl. Pl.

II. č, ž —

csag. *čagirmak*, *žagirmak* = hívni, kiáltani (*rufen*); *čig* = hívás, kiáltás; *čigiš* = láрма zaj; *čigir*, *čigirdak* = károgni, morogni és a hasonló hangot adó eszközök, mint: *čigir* = a vízvezeték kereke; *čikrik* = a gyapjutiláló gép kereke; *čaglama* = hang, szózat.

oszm. *čagirmak* (mint fönt); *čagildamak* = susogni, rezegni, cse-regni; *čagišti* = hang (*Klang*, *Laut*), csattanás, hangzás, zaj.

kir. *žigi* = a sirás (*das Weinen*).

čigir, *čagir*, *jigir*-ből, a belső gutturalis hang elenyésztetése után keletkeztek még *čir*, *čar*, *jir*, *jar*, mely fogalmilag csak annyiban különbözik a többi törzsrokonoktól, hogy az illető szócsalád a hívást, kiáltást, ujongást, örvendezést, nem pedig sirást, panaszo-lást, jajgatást fejez ki; így:

- ujg.** *čarkulamak* = fölvidíteni, vidámra hangolni; *jirmak* = hívni, kiáltani (rufen).
- csag.** *čarlamak*, *žarlamak* = hívni, kiáltani; *žarang* = visszhang; *žarak* = vidám; *jirlamak*, *irlamak* = dalolni, ujongni; *jirau* = dal, éneklés; *jirindak*, *irindak* = dallam.
- kir.** *žir* = dal, ének; *žirži* = énekes.
- oszm.** *irlamak* (mint fönt); *irinti* = dal, ének (Jürük Anatóliában).
- jak.** *čorgui* = nagyon hangzani, nagy hangot adni; *iria* = dal; *illa* = dalolni.
- csuv.** *jora* = dal.
- k. k.** *ér* = dal, ének.
- alt.** *jar* = kiáltás, fölkiáltás, hír, tudósítás; *jarči* = kikiáltó; *jarla* = megjelenteni, nyilvánosságra bocsátani; *jarlik* *) = hirdetés, fölhívás, parancs.

Ezt az összevont *jar*, *jir*, *čar*, *čir*-t mind szókezdőjét mind szóvégzőjét illetőleg végre a következő a rendes hangváltozásnak megfelelő alakban lehet találni.

1) *čar* = *čav*, *čau*, *šau*.

- ujg.** *čav*, *čau* = kiáltás, hír (Ruf); *čavukmak* = hírre vergődni; *čavutmak* = híressé tenni.
- csag.** *čau* = kiáltás, fölkiáltás, hír; *čauži* = kikiáltó; *čaudur* = kiáltó; *čaudurmak* = hívni, kiáltani; *šaukun* = lárma.
- oszm.** *čavuš*, *čauš* = fölügyelő (eredetileg vmely fejedemi parancs hirdetője).
- kaz.** *šavla* = zúgni, morogni.

2) *jar* = *sar*, *sav*, *sau*, *sai* **).

- ujg.** *sav*, *sau* = hír, tudomás, követség; *sauči* = próféta, hírül adó.
- csag.** *sairamak* = dalolni; *sairan* = dal, éneklés; *sairo* = fülemile; *sauči* (khatun) = szerelmi követ (Liebesbotin), az oszm.-ban hibásan nevezik seviži khatun-nak.
- alt.** *sarin*, *sarindar* = dal, éneklés.

*) A *jar* tőszóttagot a felsorolt szó mellett, mely a csag.-ban és oszm.-ban (jerlig = fejedelmi irat) is előfordúl, föl lehet még ismerni a csag. *jargi* = ítélet, birói szó; *jarguči* = ítélet mondó, bíró; alt. *jargila* = ítélni szavakban.

**) A *sar*, *sau*, *sav* bővebb kifejtését lásd a *sor* = megszólítani (anreden) és *söz* = szó, beszéd rokon tőszótagnál.

142.

Jil, jel, jal, sil, siäl, sal — szél, szeles, hideg, lehelet, lehelni (és a szó képes jelentésében) gyors, sietős, sebesen mozogni.

I. j —

- csag.** *jil, jel* = szél (Wind); *jilsik, ilsik* = vitorla, szélellező; *jellemek* = fujni (wehen); *jildam, ildam*, gyors, hamar; *jelmek, jelikmek* = sietni, gyorsnak lenni (fink sein); *jilatun* = a gyors járás.
- kaz.** *jelburdamak* = szétporlani, gyorsan szétmenni; *jelpimek* = szellőztetni; *jelpu, jelibikü* = legyező; *jeldüremek* = szélesebséggel mozogni.
- alt.** *jel* = levegő; *jelbü* = léghuzam, huzat; *jel* = gyorsan futni; *jelek* = csődülés.
- oszm.** *jel* = szél, szélütés; *jellemek* = szellőztetni; *jelmek* = ide-oda futni; *jelken* = vitorla; *jel* (paze) = legyező, tulajd. széllel játszó a török *jel* és persa *baze* szókból.

II. s —

- ujg.** *salik* = szél; *salikmak* = fujni, lengeni (wehen).
- csag.** *salig* = szeles (Khulassai Abbasi); *salkin* = hűvös, hűvös szél; *salkinlamak* = hűs szél fujásáról; *soluk, soluš* = lehelet, lélegzet; *solamak* = lehelni, lélegzetet venni, füttyülni (a szélről); *sülümek* = beszívni; *sülük* = pióca (szívó); *savurmak, saurmak* (tulajd. *salurmak*) = szelelni (winden).
- kir.** *salkam* = szeles (windig); *soluktau* = föllélegzeni.
- oszm.** *selin* (Anatolia), *serin*, hűvös, szeles; *soluk, solukmak* (mint fönt).
- csuv.** *sil* = szél (Wind); *sollà* = fujni (wehen), szelelni (winden), szelet okozni v. csinálni; *sollan* = a szélben mozogni, és ide lehet talán a többi szójárásokban ismeretes *sallanmak-t* = mozogni, himbálózni szót is csatolni.
- alt.** *salkin* = szél; *serüün* = meghülés.
- jak.** *salgin* = szellőcske, levegő; *salgii* = fujni, lengeni; *salgila* = fris levegőt szívni; *tial* = szél; *tialir, tialirabin* = fujni (wehen); *siäl* = dobogva menni (traben); *siällär* = dobogva járatni. A *sol, sil* tőszótág szóvégzőjét *v-re* illetőleg *b, f, p-re* változ-

tatja és így *sov*, *siv*, *sib*-t nyerünk lélegzeni, lehelni, szívni, fujni (blasen), füttyülni jelentéssel; mint:

csuv. *sivla* = lélegzeni, lélegzetet venni; *sivliš* = lélegzetvétel; *sivir* szívó, szopó; *sibir* = hangszer.

csag. *sipkarmak* = szopni, szívni; *sipozga* = flóta, síp; *sovurmak* = beszívni, belélegzeni.

kaz. *sibizgi* }
alt. *sipiski* } nádsíp, flóta.

143.

Jok, *joj*, *juj*, *jut* — nem, tagadni, elpusztítani, megsemmisíteni, hazudni, elrontani, segítség, halálvész.

ujg. *jok* = nem (nein, nicht); *joki* = megsemmisítés; *jokalmak* = megsemmisíteni; *jokluk* = pusztulás (Verderben), *jut*, *juti*, *juvik* = szerencsétlenség, pusztulás; *jutmak* = elhasználni, elpusztítani.

alt. *jok* = nem, nélkül, nélkülözés (Entbehrung); *joktu*, *joksus* = szegény, megszorult; *jogol* = tönkre menni; *joksın* = veszteni (Verlust empfinden); *joksira* = megszégyenkedni; *joj* = hazug, szájhős.

csag. *jok* (mint főtebb); *jokolmak* = eltűnni; *joksul* = szegény, szükölködő; *jojmak* = megsemmisíteni; *joju* = megsemmisítés; *joj*, *juj*, *jujen* = hazugság, hazug, téves; *jut*, *jut* = halálvész, elpusztítás, pusztulás; *jutmak* = elnyelni, elpusztítani, megsemmisíteni.

kir. *žojmak* = megsemmisíteni; *žut*, *žud* = halálvész; *žojan* = hazudós; *žokmak* = árulkodni, hazugságot mondani, rágalmazni.

oszm. *jokluk*, *jokhsul* = szegény; *jok* etmek = megsemmisíteni.

jak. *suok* = nincs meg, nincs itt, távollét; *suokta* = nélkülözni, távollétét érezni (vermissen).

csuv. *sjok* = nem, nélkül; *sjogat* = megsemmisíteni; *sjogal* = tönkre menni.

k. k. *t'ok* = szegény.

A szókezdő *j*-nek a k. k. csuv. és jak.-ban mutatkozó rendes

*) Nem lehet-e a csag. *jal*, *jel*; jak. *siül*; csuv. *sjilge* = sörény szavakat, a lobogás, lengés fogalmából kiindulva, ide számítani?

hangváltozásához *t'* és *s*-re, egy rokon fogalomkör megjölésére a *t* és *č*, *z* szókezdjű tőszótag sorakozik.

$j = t, t'$.

- alt.** *tögün* = hazugság; *tögünči* = hazudó, hazug; *tögünde* = hazudni, tagadni.
k. k. *t'öi* = csaló; *töilenerben* = csalni, megcsalni.
jak. *tüökün* = hazug.
csag. *tükül*, *tügül* = nem létező.
oszm. *degil*, *dejil* = nem, nem lévő.

$j = č, ž$.

- ujg.** *žoki*, *čoki* = rágalmazó, áruló, hazng.
csag. *čogul* = hamis vád; *žüjen*, *žügen* = hamis. És végre ebbe a családba tartozik *ujg. čikai* = szegény, szükölködő.

144.

Jol, jon, jul, jun — gyalulni, faragni, vakarni, simítani.

- csag.** *jolmak* = simítani, a haját kitépni; *joluk* = sima, simított; *jölünmek* = elkopni, ledörzsölődni; *jonmak* = faragni, faragcsálni, gyalulni; *jonuži* = ács, faragó.
alt. *jul* = tépni, kitépni; *julda* = lehámozni; *jilin* = megvékonyodni, összetöpörödni, elkopni.
oszm. *jolmak*, *jonmak* (mint fönt); *jonga* = gyaluforgács; *jonizi* = kőfaragó.
csuv. *jan* = olló, kés; *sjol* = metszeni, vágni.
k. k. *ñunerben* = faragni, faragcsálni; *ñonarmen* = megkapálni; *t'ularben* = tépni, kitépni (rupfen); *t'ülürmen* = borotválni, nyírni.

A hangi és fogalmi összetartozás szorosabb értelmében *jol*, *jon*-t *jal*-hez (lásd 127. §.) lehet számítani.

145.

Jol, ol, ul, jor, jur, jür — menni, haladni, járni, menet, út.

I. — l.

- ujg.** *jol* = ut, mód, szokás, eljárás; *jolamak*, *jolakmak* = küldeni; *jolauči*, *jolauč* = követ, próféta; *olanmak*, *jolanmak* = elmenni

(sich begeben); *olašmak* = ide-oda menni, egymáshoz menni, közlekedni.

- csag.** *jol* = út (Weg) mód, vonal, irány; *jolukmak* = találkozási; *ulak* = nyargalásra való állat, szamár (tul. kocsizó v. utazó eszköz. V. ö. arab *rakaba* = menni és *merkeb* = lovaglásra való állat, kocsizó eszköz, járómű); *jular* = gyepelő (*jol*-ből = irány, tehát irányadó, irányozó).
- alt.** *jol* (mint fönt); *ula* = irányt venni, bizonyos irányba menni; *ulala* = utat mutatni; *ulagiči* = utmutató, vezető.
- kaz.** *ulak* = követ, futó, gyorsfutó; *ulau* = vezetés; *ulauži* = vezető, vezér.
- jak.** *suol* = út; *suollâ* = utat tenni v. csinálni.
- csuv.** *jol* = szokás, erkölcs (Sitte, Gebrauch), megszokás; *šjol* = út, -szer (Mal); *viläk* = állat (v. ö. csag. *ulak*).
- kir.** *žol* = út, mód, -szer, -szor; *žola* = erkölcs, szokás; *žolak* = esikos, vonalokkal ellátott.
- k. k.** *t'al* = út.

II. — r.

- ujg.** *gorik* = menet, út, mód; *gorimak* = menni, járni.
- csag.** *goruk* = lépés, menés, út (*gorukta jürüme* = lépésben menni, lépést menni); *jortmak*, *jorgalamak* = poroszkálni vagy nyargalni; *jorgun* = fáradt (tulajd. lejárt — abgegangen. V. ö. állni és megállapodott: stehen, abgestanden); *jormak* = elfáradni; *jürüme*, *jünüme*, *žünüme* = menni, masirozni, megérkezni, odaérkezni.
- jak.** *tsor* = poroszkálni (im Passe gehen); *tsoruo* = poroszkáló (Passgänger); *širit*, *šiltsabin* = menni, lovagolni, kocsizni; *širi* = menet, járás, út (Gang); *šilai* = elfáradni, *šilâ* = fáradtság; *šür*, *šüräbin* = futni; *šürük*, futó, jó futó, áramlás.
- k. k.** *t'orgarmen* = kocsin menni (fahren); *t'orirben* = menni; *t'orterben* = poroszkálni.
- alt.** *gor* = menni; *jort* = serkenteni, hajtani; *jür* = élni, menni; *jürüm*, *jürüş* = élet, járás.
- csuv.** *šjort* = szaladni (rennen); *šjür* = élni, menni, járni.

Nem tekintve a szóvégző *l*-nek *r*-be vagy viszont való rendes változását, a *jol* és *gor* analogiája mellett itt legjobban tanuskodnak

az illető példák a jakutban, a hol *sir* és *sil* ugyanazon fogalomra fölváltva használatosak.

Tekintetbe véve, hogy *jür* jelentése nemcsak futni, hanem futásnak eredni, fölbuzogui is, a *jürek* = kedv, bátorság, szív; *jürekli* = bátor szót szintén ide számítom. Mint köngül úgy ez is csak elvont fogalom és az illető véredénynek nem egyenes magyarázata.

146.

Juk, jik, juv, ju — mosni.

ujg. *jumak* = mosni; *junmak* = mosdani.

csag. *jumak, juvmak* (mint fönt); *jukalmak* = megmosdatni, mosatni (gewaschen werden).

oszm. *jikamak* = mosni; *jikanmak* = mosdani. Különben van még egy régibb alak is *ju* és *jun*-val.

az. *juv, juvmak* (mint fönt).

alt. *ju, jun* = mosni, mosdani.

jak. *sui, sujabin* = mosni; *sun, sunabin, sujun* is = mosdani; *suju* mosás (Waschung).

k. k. *t'urben* = mosni.

csuv. *sjuv* = mosni (put sjuvas = orczát megmosni).

Ámbár úgy látszik, hogy *juk* a régibb alak, a régibb nyelvemlékekben *ju* mégis inkább használatos. Nekem úgy tetszik, hogy *juk* eredeti jelentés szerint nem a mosás, azaz tisztítás, hanem ellenkezőleg a magát bekenés, bemázolás, benedvesítés, bemocskolás alapfogalmát rejti magában, s e szerint *juk*-val = bemocskolni, bemázol (behaften) rokon. Budenz egész helyesen hasonlítja össze «Magyar és finn-ugor nyelvekbeli Szóegyezések» című munkájában 1868. 85. l. a magy. *fest* szót a finn *pese* = mosni, dörzsölni szóval. Az alant következő szócsalád tehát határozottan ide tartozik, sőt a régibb és eredetibb alakot is föltünteti.

csag. *jukmak, jokmak* = ráragadni, ragadni, magát bekenni, bemázolni (*jokun agri* = ragadós betegség); *jukak* = ragadós, hozzárágadó.

oszm. *joklamak* = megtapintani, megtapogatni, érinteni, megérinteni.

147.

Jum, žum, jom, som, žom, jüm, čüm — egyesíteni, összenyomni, szilárd, vastag, tömött, gömbölyű zárt alakú test.

I. j —

- ujg.** *jumitmak* = összegyűjteni; *jumulmak* = gyűlni, gyülekezni, bezárkózni; *jumki* = együttesen, mind összevéve (insgesammt); *jime*, *jüme* = mind, mindnyájan; *jumdurmak* = fölhalmozni.
- csag.** *jummak* = benyomni (zudrücken), bezárni, zárni; *jumalak* = csomó (Knaul), kelés, búb (Beule — bezárt gömbölyű alakjáról nevezik így); *jumruk* = ököl, marok, betett kéz, V. ö. *aja* = lapos, nyílt kéz, azaz tenyér; *jümri* = gömbölyű; *jüm-rülmek* = romba dőlni, tul. egy rakássá válni.
- alt.** *ju* = összegyűjteni; *juuna* = összegyülekezni; *jumur* = gömbölyű, tojásdad; *juun* = nép, gyülekezet.
- oszm.** *jummak* (mint fönt); *jumru* = kelés, daganat (Beule); *jumak* = csomó (Knaul).
- jak.** *imít* = nyomni, zúzni; *suturuk* = ököl.
- k. k.** *numzuruk* = ököl.

Jellemző, hogy *jum* a *tojás* szó megjelölésénél mindenütt mint tőszótag szerepel; pl. csag. *jumurtka*, oszm. *jumurta*, csuv. *sjimarda*, k. k. *numurtka* stb., a mi magától érthetőleg e szónak csomó, gömb, gömbölyűséggel való fogalmi analogiája mellett szól.

II. č, ž —

- ujg.** *čomlamak* = gyűjteni.
- csag.** *čom*, *žom* = mind, mindnyájan, igen (sehr), erősen (*čom kara* igen fekete); *čoman* = bunkó, furkó, gömbölyű, tömött feje vmely hosszú testnek; *čömük* = sűrű, szilárd, tömött; *čömürmek*, *čömülmek* = összehuzódni, összezsugorodni; *čömrü*, *čomru* = megtelepedettek, letelepedettek (ellentéte *köčernek* nomád, ide-oda vándorló).
- oszm.** *čomak* = czomb, buzogány (Keule); *čumar* = gömbölyű szarvatlan fejű birka.
- csuv.** *čumar* = gömbölyeg (Kreisel), csomó.

J és *č* között mint középhangok a kérdéses tőszótagban még a következők szerepelnek: 1) *s*, pl. oszm. *som* = tömött, sűrű (*som gömüs* = tömött ezüst); alt. *som* = szilárd, sűrű (*som gömüz* = tömött ezüst); alt. *som* = szilárd, kemény (*som temir* = kemény vas); jak. *sim* = szoros (gedrengt), tele és *ümis* = kövér; csag. *semiz* =

kövér; *semirmek* = megkövéredni; csuv. *samír* = kövér; *samirt* = etetni és k. k. *simiz*, *sēmiz* = kövér stb. 2) *t*, pl. csag. *tommak* = alámerülui, fürödni (be ab feru reften — Lugati Fazlullah Khan), és az utóbbi alakban *jom*, *čom*, *som*, *tom* a legközelebb rokon *tum*, *tom*-hoz sorakozik.

148.

Sag, *sog*, *saa*, *sav*, *sao* — kivenni, kihúzni, kivonni, fejni, lehúzni, levonni, levenni, elvenni.

csag. *sagmak* = fejni (tulajd. a tejet kihúzni); *sagin*, *saglik* = anyajuh, fejős tehén, fejős kancza; *sagir*, *sigir* = tehén (az utóbbiból van az oszm. *sigir* = marha [Rind], barom, marha általában).

kaz. *savmak*

oszm. *saghmak*, *saamak* } fejni.

k. k. *sárben*, *sagarben* }

alt. *saa* = fejni (saalu uj = fejős tehén).

kír. *savluk*, *saoluk* = fejős állat.

jak. *īa*, *īhin* = fejni.

Ennyit az *a* belső hangú tőszótagról. Az *o* belső hangú példák vagy a causativ alakban fordulnak elé, mint csag. *sogurmak* = kivenni, kihúzni, kivonni, kilič *sogurmak* = kardot húzni), *sogur* = vízmerő (Eimer — vízkihúzó), *sojurmak*, *sovurmak* = lehámozni, levetkőztetni, lehúzni (ausziehen), kirabolni, megmezteletni, kifosztani (entblößen); oszm. *sijirmak* = a hüvelyből kihúzni; k. k. *sûr*arben = levonni, lehúzni, levetkőztetni (ausziehen); vagy az alapalakban is, mint csag. *sojgan* = zsákmány, rablás; *sogan* = hagyma (Zwiebel, azaz a lehámozódó); oszm. *sojmak* = ruhájától megfosztani, levetkőztetni (entkleiden), megrabolni; *sovan* = hagyma (Zwiebel) stb.

Vajjon a görög $\mu\epsilon\lambda\gamma \acute{\alpha}\mu\epsilon\lambda\gamma\text{-}\omega$ = fejni (Curtius: Griechische Etymologie 153. l. I.) és a német Milch analogiája nem szolgálhat-e kiinduló pontul a *süt* (tej) szónak a *saa* = fejni igével való összehasonlítására, talan *saut* = a fejtett (das Gemolkene)?

149.

Saj, *šaj*, *čaj*, *čej* — ide-oda mozgatni, kóborogni, bujdokolni, himbálózni, tánczolgatni, az elmével ide-oda mozogni (fantazálni).

I. s, š —

- ujg.** *sajilkan* = ide-oda tévedező, bujdokló (umherirrend), bamba, hülye (*sajilmak*-ból = ide s tova tévelyegni — umherirren).
- csag.** *sajak* = vagabund, csavargó.
- alf.** *sajgakta* = ábrándozni, badarságot beszélni (faseln); *sajak*, *sajgak* = hazug, ostobaságot beszélő, dicsekedő (Faselhans).
- oszm.** *sajiklamak* = ábrándozni (faseln), fantáziálni, képzelődni; *sajrik*, *savrik* = csacsogó, badarságot beszélő.
- kir.** *sajkamak* = ide-oda mozgatni, rázni (at basin sajyadi = a ló fejét ide-oda mozgotta); *šajmak* = rázni, megötenni, tele önteni (beschütten), mosni.
- csuv.** *soja* = hazugság (v. ö. alt. *sajak*).

II. č —

- csag.** *čajkalamak*, *čajkalamak*, *čajkamak*, *čajpamak* = ide-oda mozogni, hintálni, ringatni, rázni; *čajku*, *čajkun* = a hintálás, mozgatás, mozgás, remegés; *čajnamak* = ide-oda mozgatni (a száját, azaz rágni).
- kaz.** *čaja* = gyors, mozgékony; *čajlamak* sietni (sich beeilen).
- alt.** *čajba* = hintálni, lóbáznai, locsanni (plätschern), mosni, öblíteni; *čajbu* = locsogás, locsanás (Geplätscher); *čajka* = rázni; *čej* = keverni, vegyíteni, elegyíteni (palkaiska su čej = vizet keverj az agyagba).
- oszm.** *čalkamak*, *čajkamak* = hintálni; *čijnamak*, *čijnemek* = rágni, rágcsálni (kauen), tánczolgatni, tipegni.

A kir. *š* átmenetet képez *č* és az eredeti *s* között, mint tőszótagot pedig e szókezdővel *saj*-t *sal*-hoz (l. 152. §.), melynek alapjelentése az utóbbival azonos, kell számítani.

Szintilyen hang- és fogalmi rokonság van *čaj* és *čal* között, mint a következő példákból látható. Így csag. *čalik* = gyors (fink. V. ö. kaz. *čaja* = gyors); *čalkamak*, *čalkalamak* = rázni, hintálni, lóbálni; *čalim* = gyors, hirtelen mozdulat, ravaszság, esel; *čala* — *čala* = sietős, gyors (eilig, hurtig).

150.

Sak, sag, saj, (sajin), san — számítani, számolni, ráügyelni, tekintetbe venni, tisztelni, meggondolni, gondolni, sajnálni, szánni, szánakozni.

ujg. *sak* = szám, mód, eljárás (Art, Weise); *sakış* = szám, számítás, kiszámítás (Berechnung), gondolat, ábránd (Wahn); *sakmak*, *satmak* (az utóbbi sajmak-nak egy változata) = számolni, megszámlolni, tisztelni, ráügyelni, tekintetbe venni (beachten); *sakinmak* = törődni (sich bekümmern), ráügyelni, tekintetbe venni, gondoskodni v. gondját viselni (Sorge tragen); *saknilamak* = vkit sajnálni; *sakinč* = gond, bánat (Kummer), sajnálat, sajnálkozás.

csag. *sag, saji* = szám, mérték, irány*) — az utóbbi alak ma már elavúlt és csak származékaiban lehet fölismerni, mint: *sajin* megmért, megszámlolt, szám, át, általában, hosszában (jil *sajin* = az egész éven át); *sagu* = gyász, gyászdal, panaszdal (Klagelied); *sagun* = elgondolkodó (nachdenkend), szomorú; *saginmak* = gondolkodni (denken, sinnen); *sajgu* = ábránd, hiedelem (Wahn), számítás, kiszámítás (Berechnung); *sajlamak* = kikeresni.

jak. *ak, agabin* = számolni, megszámlolni; *akși* = leszámítás, számítás; *akti* = megemlékezés, emlékezet (Erinnerung); *agilin* megszámloltatni, tiszteltetni v. becsültetni.

alt. *sagiš* = értelem, elme, ész, kedély, szív (ak *sagišli* = jó érzelmű, jó indulatú — gut gesinnt —, kara *sagišli* = rossz érzelmű, rossz indulatú — schlecht gesinnt).

oszm. *saji* = szám; *sajmak* = számolni, megszámlolni, számot tenni, tekintetbe venni, figyelembe venni.

k. k. *ságus* = ész, elme, értelem, emlékezet (Gedächtniss); *sagunerben* = gondolni, gondolkodni.

Vajjon *san*, mint fönt jelezve volt, *sajin*-ból eredt-e, vagy hogy az eredeti tőszótagban a szóvégző *k* vagy *g* az *ng*, *ñ* közvetítő hang folytán változott-e *n*-re azt egyelőre csak mint hypothesis lehet fölvetni. Annyi bizonyos, hogy *san* hangilag rokon, szárma-

*) Úgy látszik, *saji*-val = irányában, hosszában (in der Richtung, entlang) rokon a *csag. sari* = hosszában, mentében (entlang).

zékainak egészen azonos fogalomköre következtében pedig csakis ide lehet számítani.

- ujg.** *sanin* = szám; *sanakçi* = csillagvizsgáló, csillagszámoló (Stern-deuter, Sternzähler — mind a kettő Budagov után).
- csag.** *san* = szám; *sanamak* = számolni, tisztelni, becsülni, megfontolni, meggondolni; *sanag* = megfontoló, félénk, habozó, kímélő; *sanaglik* = kimélet, tekintetbe vétel (Beachtung), részvét; *sankur* = gondolatba merült, elcsudálkozva, bámulva, (verwundert).
- kir.** *san* (mint föntebb); *sana* = gondolat, értelem, elme (ak sanali kiçi = helyes érzelmű v. elméjű férfi).
- oszm.** *san* (mint fönt); *sanlu* = tisztelt, becsült, számot tevő, a ki vmit nyom a latba (der etw. zählet); *sanmak* = gondolni, vélni; vélekedni; *sanu* = gondolat; *sankilik* = csudálkozás, bámulás.
- jak.** *sānā* = gondolni, vélni; *sanargā* = szomorkodni, gyászolni (trauern).
- k. k.** *sanirben* = olvasni, számolni (V. ö. magy. olvasni = lesen és zählen. A számolni, tisztelni, gondolni és sajnálni fogalmi analogiaját illetőleg is v. ö. magy. szám és szánni, szándék szavakat).
- csuv.** *son* = gondolni, gondolkodni, elgondolkodni, töprenkedni (denken, nachsinnen).

151.

Sak, šak — száraz, szikkadt.

- jak.** *saksa* = kiszáradt, száraz, szikkadt; *saksai* = kiszáradni, kiszáritni; *saksarkai* = kiszáradt, eloldott, szabadon (lose, locker).
- csag.** *šakšal* = száraz fa; *šakšalmak* = igen kiszáradni, elszikkadni, megsoványkodni (dürren werden).

Úgy látszik, hogy *sak*, *šak*-ból, illetőleg causativ *sakurmak* alakjától, származott *sakruk*, *sakrik*, *sarik*, *saruk*; k. k. *sáarak*; csuv. *sara* = sárga, sárgult, sárgított, elszáradt v. elhervadt (verdorr). Erre a sejtésre egy másik *száraz*, *szikkadt* jelentésű szó ad okot, mely hangi és fogalmi tekintetben hasonló módon keletkezett. Ha t. i. a *kak* tőszótágot hasonló processuson viszsziük keresztül, ezeket kapjuk: *kakurmak*, *kakruk*, *kauruk*, *kuruk* és *kuru* = száraz, szikkadt, üres stb.

152.

Sal, tal — vmely test ide-oda mozgatása, a hirtelen heves mozgatás a szó causativ és transitiv értelmében, pl. dobni, vetni, hajítani, küldeni, hajtani, üzni, kergetni, rázni, ingadozni, lobálni, hintálni.

I. s —

csag. *salmak* = dobni, vetni, hajítani, üzni, kergetni (jagen), küldeni; *saldamlu* = komoly (ernst, gesetzt), gyakorlott (v. ö. franczia: bien lancé = ügyes, jól dobott); *salgit* = adó (Steuer), földadó (tul. a kivetett, a mit kivetnek); *salig* = betét (Einsatz); *salgamak* = ide-oda vetni v. dobni, hintálni, himbálni, rázni; *salkinmak*, *salginmak* = hintálózni, himbálózni (sich schaukeln).

oszm. *salmak* (mint fönt); *sallamak* = tétlen járni, ácsorogni (bummeln), lelőgni; *salkin* = szőlőfürt, biling (tulajd. a lelógó, mint bir *salkim* üzüm = szőlőfürt, szőlőfej — bir *salkim* khurma = egy csomó datolya); *sallatmak* = himbálni, hintálni; *salak* = penis (tulajd. a lelógó); *salik* = a dobás, kiküldés, küldés; *salik vermek* = vkit útjára, irányába terelni (jem. auf den Weg, in die Richtung setzen — tulajd. lökést adni. V. ö. lancer quelqu'un — to give a start).

jak. *salai* = fordítani, irányozni, igazítani (v. ö. oszm. *salik vermek*; ujj. sub *salmak* = hadsereget küldeni, irányozni, sub *salar* = generalis — innen származik az új persa sipehsalar.

Sal-ból a belső *a* hangnak *i*-re változása következtében keletkezett még:

csag. *sillenmek* = hintálózni, himbálózni; *siltemek* = érinteni, megmozdítani.

oszm. *silkmek* = rázni, rázogatni; *sille* = pofonvágás (Ohrfeige).

alt. *silki* = a rázás.

k. k. *siligerben* = kirázni (ausschütteln).

csuv. *sille* = rázás, rázogatás.

Továbbá a szóvégző *l*-nek *r*-vé változása után a csag. *sarsamak*, *sarsimak* (salsamak-ból) = rázni, megrázni, rázogatni és *sarkmak* (tnl. *salkmak* = lelőgni, leomlani (herabwallen)).

II. t —

- csag.** *tallamak*, *talgalamak* = hintálni, himbálni, ringatni, ide-oda mozgatni; *talgum* = hab, hullám, fölindúlt tenger; *talginmak* vergődni (zappeln), ide-oda mozogni; *talgitmak* = fölzavarni, fölkeverni (aufwühlen, aufrühren — köngül talgitmak = nyugtalanságot okozni, azaz: vkinek kedélyét fölzigatni, fölzavarni).
- alt.** *tolkoo* = hullám; *tolkoolan* = habokba tornyosúlni (sich in Wogen aufthürmen); *talbanda* = ide-oda hánykolódni, ringatózni (sich wiegen).
- oszm.** *dalga* = hab, hullám; *dalgalanmak* = himbálózni, hintálózni (sich schaukeln).
- jak.** *dolgui* = ingadozni, mozogni, megmozdúlni, hullámozni; *dolgun* = hullám.
- k. k.** *t'alheg* = hullám.

153.

Sap, *šap*, *čap* — vágni, ütni, verni, metszeni, összevágni, bemetszeni, beverni, beütni, betörni.

II. s, š —

- csag.** *sapmak* = behatni, bevágni (einschlagen einen Weg), bedönteni beverni egy czölöpöt — einrennen (einen Pflock); *sapamak* = bottal kiverni, kiporolni; *saplamak* = behatolni, beütni, beverni, behelyezni (einsetzen); *sapak* = nyél, szár, fogó, markolat (Stiel, Heft, Stengel, Griff — vmely teste alsó szilárd része, melyet a kézben tartanak vagy a földbe vernek); *sapan* = eke (lásd a *sapak*-nál zárjel közé tett magyarázatot); *sapag* = oldalút, mellékút; *šappalmak* = csattogtatni, vágni; *šapa*, *šapalak* = pofoncsapás; *sappati* = széles, vékonyra vert.
- kir.** *saba* = jól ütni, verni (fest schlagen); *saban* = bot, verés (Stock, Prügel); *šapmak* = ütni, sietni, rohanni; *šapoo* = szökés, betörés (Einfall).
- alt.** *saba* = vágás, fejezet (Abschnitt), rész; *sabalak* = ág (valószínűleg a már levágott. V. ö. *sal* = ág és *salmak* = dobni ledobni, levetni, lehányjni).
- oszm.** *sapmak* (mint fönt); *saplamak* = beütni, beverni bedönteni

- (einschlagen, einrennen); *sap, sopa* = bot, verés; *sap* = nyél, szár (Stiel, Stengel).
- jak.** *ub* = nyél, szár (Heft, Stiel, Stengel — v. ö. osm. *sap*).
- k. k.** *saptarmen* = átszúrni; *sabarben* = ütni, verni; *sap* = nyél (Schaft); *sapka* = kasza (kapa).
- csuv.** *sabak* = nyél, szár (Stengel, Stiel); *sap* = ütni, verni, elverni, eldögönyözni.

II. ě —.

- csag.** *čapmak* = ütni, verni, vágni, sietni, rohanni; *čapuk* = sietős, sebes, gyors; *čapaul, čapau* = megrohanás (Ueberfall), rablóhadjárat (Raubzug); *čapku* = kés, vágó kés, bárd, fejsze; *čapki* = ütés, csapás (Hieb), lépés; *čap* = galop, vágatás; *čapkun* = vonalon kívül lövő (Plänkler), vonalon kívül lövöldözés (Geglänkel), bitang, maradozó (Marodeur); *čaukun* = az arcot verő hó vagy eső; *čapalamak* = ide-oda verni, vergődni; *čapkulamak* = kiverni, kiütni, ide-oda vágni, köröskörül vágni (umherhauen); *čapkulin* = kardvívás.
- az.** *čapar* = gyorslovas, posta, courier.
- oszm.** *čapmak* (mint fönt); *čapa* = kapa, fejsze; *čabuk* = gyors; *čabalamak* = törekedni, azon lenni, fáradozni (trachten, sich bemühen. V. ö. csap. čapalamak); *čapkin* = lidér, gazember (Schelm — v. ö. csag. čapkun).
- csuv.** *čop* = futni, szaladni, rohanni; *čoptar* = ide-oda hajtani, kergetni, üzni.
- jak.** *čäpčäki* = könnyű, csekély súlyú, ügyes, könnyelmű (v. ö. oszm. čapkin).

Lágy magánhangzóval, az belső hangú *e*-vel *e* tőszótágot föl lehet még ismerni *čevik* = gyors (flink), csag. *čeber* = gyors, sebes, sietős szavakban. — *Ö*-vel továbbá a következőkben: *čöp* = szemét, hulladék, forgács; csuv. *šjüp* = szemét; csag. *čöpü* = törpe — a hol mindenütt meg van a szétvágás, összevágás, összedarabolás alapfogalma.

154.

Sat, sač, čáč, caš — szóval és tettel dobálozni: tipegve-topogva menni (schlendern), dobálni, hajítani, képzelődni, dicselkedni, körülszórni, kiszórni.

I. s —.

- ujg.** *satkamak* = ócsárolni, gyalázni; *satkilmak* = megvettetni; *satkun* = könnyelmű (leichtfertig), jelentéktelen (geringfügig).
- kaz.** *sata* = könnyelmű, meggondolatlan; *satašmak* = fantáziálni, álomban beszélni; *saču* = vetés (Saat — songsaču = késő vetés — Spätsaat).
- csag.** *sačmak* = ide-oda dobni, szórni, kiszórni, vetni (säen); *sačik* ajándék (melyet alábbvalók v. alattvalók adnak az előkelőknek, azaz a szokás szerint az útra szór t); *sačuk*, *sačak* = abrosz v. törülköző kendő (azaz a kiterjesztett, kiszórt), a ruhának lefüggő, lelógó része, rojt.
- oszm.** *sačmak* (mint főtebb); *sačma* = csekély (geringfügig), csekélység; *saču* = kis ajándék, a lakodalomnál vagy ünnepnél kiszórt kis pénzdarabok; *sačik* = szétszórt; *sačanak* = szórványos eső (Streifregen); *šašmak* = szórakozottnak vagy megilletődöttnek lenni; *šaškin* = szórakozott (Zerstreute), balga, bolond.
- k. k.** *sazerben*, *t'at'erben* = vetni (säen); *t'at'ak* = rojtok, czafrangok.

I. č —.

- csag.** *čašmak* = eltévedni, elbódúlni, eszét elveszteni, szórakozottnak lenni; *čačmak* = csevegni, fecsegni, haszontalanságot beszélni, dicsekedni (faseln); *čačkan* = dicsekvő (Faselhans).
- kir.** *čačmak* = vetni (säen), kiszórni; *čačrau*, *čačrak* = szikra (v. ö. oszm. kivilžim, helyesebben kirilžim = szikra, azaz a letőredezett).
- alt.** *čač* = behinteni, befecskenyezni, ide-oda dobálni, vetni (säen); *čačligi* = libatio, áldozati ajándék.
- az.** *čašan* = az esztelenül járkáló.

Vajjon a csag. oszm. *satmak* (eladni — verkaufen), ha a minden áron eladás (Losschlagen), eldobás, elvetés értelmében veszünk, ide tartozik-e, azt egyelőre csak sejtenuink lehetett. Mondják pl. a csag.-ban *satkak* kiši = elvetendő, eladható ember? V. ö. a hangilag és fogalmilag rokon *saj*-t 149. és 137. §§.

155.

Ser, sar — nehéz, fáradságos, kemény, meredek, durva, szigorú, gyors.

ujg. *serp, sarp* = nehéz, fáradalmas, durva (rauh — ezen *p, b* képző még csak *alp, ulb*-ban [hatalmas al, ul-ból] és *kulb*-ban [fülek, vmely edény füle, kul-ból = fül] van meg); *serinmek* = erőlkedni, magát megerőltetni, fáradozni; *serirmek, sararmak* vkit fáradságot, fáradalmat okozni; *serim* = szorgalom, megerőltetés (Anstrengung).

oszm. *serknek* = fölriadni, fölugrani (auffahren, aufspringen); *serkek* = fölriadó, följedő (auffahrend), a kinek könnyű álma van; *serče, sirče* = gyors, sebes, fürge, flink, behend).

jak. *säräk* = éber; *särän* = óvakodni, őrizkedni.

alt. *serke* = fiatal kecske.

E tőszótag tulajdonképi tárgyias jelentését nem ismerem.

156.

Sev, seü, süj, soj — szeretni, kedvelni, örömet lelni, örülni, megörvendeztetni.

ujg. *sevük* = szerető (liebевoll), szeretett; *sevüklük* = szeretet, szerelem; *sevinč* = öröm; *sever, siver* = barát; *sojurmak, sojorkamak* = megörvendeztetni, megajándékozni, vkit ajándék által megörvendeztetni.

csag. *süjmek, süümek, süvmek* = szeretni; *süjgölük* = szeretett; *süjünmek* = örülni; *süjünč* = öröm; *süjürgal* *) = ajándék (előkelőktől alárendelteknek), szeretetnyilvánítás (Liebesbezeugung; *süjürgamak* = vkinek ajándékot adni; *seuga, sauga* = ajándék.

oszm. *sevmek* = szeretni; *sevgi* = szeretet, szerelem; *sevgili* = kedves, szerető (Geliebte).

*) Ez az egyetlen példa a török nyelvben, a hol a magánhangzó illeszkedés az illető képzőkben nem történt meg, a mit azon körülménynek lehet tulajdonítani, hogy ez a szó csak az irodalmi nyelvben fordul elé, a hová a persa-középázsiai írók jutatták.

alt. *sü* = szeretni; *süjüm* = szeretet, szerelem; *sügünüş*, *süjünüş* = öröm.

k. k. *séilirben* = megajándékozni, megvendégelni.

csuv. *sav* = szeretni, szívelni.

A tárgyas fogalmat tekintve, nem valószínűtlen, hogy *seü*, *süj sil*, *sür*-vel = czirógatni, dédelgetni azonos. Erre emlékeztet a csag. *silemek* = czirógatni, szeretni és az alt. *sürünüg* = szerető (liebreich). Annyi bizonyos, hogy *sev* másodlagos, *seü*, *süü*, *süv*, *süj* pedig az eredeti alak.

157.

Sij, *šij* — hugyozni (onomatopoeia, hangutánzó szó).

csag. *sijmek* = hugyozni; *sijdik* = húgy.

oszm. *išimek* = hugyozni; *šidik* = húgy.

158.

Sil, *sij*, *sir*, *sür*, *siz*, *čir*, *čiz* — dörzsölni, törölni (streichen), simítani, kenni, festeni, rajzolni és a megfelelő részint tárgyas, részint elvont fogalmú névszók; mint: vonal, huzás, sor, festmény, rajz, írás, kép, arcz, külső alak —; nagy család tartozik ide, melyet a különböző szövegzők szerint sorolunk majd föl, mert ezek változnak leginkább.

I. — *l*, *j*, *v*.

ujg. *silik* = sima, tiszta, jámbor.

csag. *silmek* = törölni, dörzsölni, surolni, simítani; *silenmek* = czirógatni, simítani, dédelgetni (lieblosen); *sijdam* = sima, csuszós, sikos; *süjremek* = csúszeni, csuszkálni; *süjüşmek* = el v. kicsúszeni.

oszm. *silmek* (mint fönt); *sülmen* = kenőcs, kenő szer (Schminke); *silki* = törölő rongy; *šivışmek* = kicsúszeni (entgleiten); *sijirmek*, *šivirmek* = simítani.

k. k. *silik* = szép, tiszta.

II. — *r*.

csag. *sirmak* = csúszeni, törölni (wischen, streichen), letörölni; *sirinžak* = csuszká; *sürmek* = dörzsölni, kenni (streichen); föl-

- kenni, rákenni, hajtani; *sürtmek*, a) *sürmek* = csúszni, kop-
tatni, köszörülni; *sirgi*, b) *sürgü* = sor, rend, vonal, rajz.
- ujg.** *serge* = sor, rend, vonal, írás, irat (ennek legközelebbi rokona
čerge = szabadságlevél).
- oszm.** *sürmek* (mint fönt); *sürme* = kenő szer (Schminke), húzás,
vonat, závár; *sürgü* = závár; *sürüsmek*, *sürtünmek* = hozzá
dörzsölődni, kopni, vánszorogni (sich schleppen).
- alt.** *sür c*) = kenni, mázolni (sreichen), rajzolni, bemetszeni, kép,
arcz; *sürlü* = befesteni, bevészt; *sürtkün* = kenőcs.
- csuv.** *sjür* = kenni (schmieren), simítani, dörzsölni; *sjir* = rajzolni,
írni; *sjiru* = írás.
- jak.** *sirai* = törülköző kendő; *sirga* = szán, szánka (csuszó, síklő
járó mű; *särgä* = sor (vonat); *särgäläs* = egy sorba állni.
- k. k.** *sirben*, *sigirben* = vonalokat húzni; *sor* = szánka (v. ö. jak.
sirga).

III. — z.

- csag.** *sizmek* = vonni, húzni, vonalozni, bevésni, bemetszeni (és az
utóbbtól az é r z é s, fá j d a l o m átvitt értelme; mint: *sizgi*
= szúrás, nyilalás (das Tippeln, das Stechen. V. ö. *sanžmak*
= szúrni és *sanžu* = hascsikarás); *sizik* = vonal, húzás (Linie,
Strich).
- ujg.** *sizik*, *sisik* = szúrás, fájdalom.
- oszm.** *čizmek* = vonalozni, húzni, vonni; *sizmak* = bemetszeni,
szúrni, csípni; *čizgi* = vonal; *sizi* = morgás, hascsikorgás
(Grimmen), viszketés (Jucken); *sezmek* = érezni (empfinden,
fühlen).
- csuv.** *sis* = érezni; *sis'* = érzet.
- alt.** *sez* = érezni; *sezik* = érzet.

Jegyzet. a) *Sürt*-ből hangesere folytán a csag. südremek
— csuv. *sjütre* — alt. *sünre* = eltolni, elhengeríteni, elrúgni eredt.
A *sür*-ben befoglalt dör z s ö l n i és h a j t a n i fogalmi rokonságát
említsük meg, mellesleg, hogy *sür* nem annyira el h a j t a n i, el-
k e r g e t n i, e l ü z n i, mint inkább e l t á v o l í t n i, f é l r e t e n n i,
ú t b ó l e l t e n n i, t i s z t í t n i jelentésű, mint a származtatott szavak-
ból kitűnik.

Jegyzet. b) A csuv.-ban *jirgi* = sor, rend, a mi egykori *j*

szókezdőjü tőszótagra utal. Ezen *jir* v. *jar*-t ha nem csalódom, az oszm. *jaz* = irni-féle igetőben vélem fölismerhetni. V. ö. 214. §.

J e g y z e t e). A kép, rajz fogalmához sorakozik még egy hangilag ide tartozó, különösen arczra, külsőre, arczszínre, szépségre stbire vonatkozó szócsalád; mint :

- csag.** *ćiraj*, *ćirai* = arczszín; *ćirajlik* = szépség; *ćün*, *šin* = szín, külső (mogul *šinlik kiši* = mongol külsejü, olyan mint egy mongol — von mongolischen Aussehen).
- kir.** *širai* = fiziognomia; *sin* = szín, külső (Aussehen); *sindi* = külsejü (tүjүče *sindi* = teve alakú).
- jak.** *sirai* = arcz.
- csuv.** *šin* = arcz, arczszín, arcz- (Gesichts); *sinzir* = alaktalan, csunya (ungestalt); *sir* = szín, pirosság.
- alt.** *ćiraj*, *ćirajli* (mint fönt); *sir* = pirosság, szín; *sirla* = festeni, (färben), tarkítani.

Ha e szócsalád alapjelentését egy kicsit jobban szemügyre vesszük, nevezetesen a *sil*, *sij* *siv* és *sib* hangi rokonságának megfontolásánál, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a most következő cikket, mint félre eső családtagot, szintén ide kell számítnunk. Ez pedig :

Sib, *siv*, *sim*, *süp*, *suw* — simítgatni, czirógatni, söpörni, sima tiszta, üdvös.

- ujg.** *siba* = sima.
- csuv.** *šima* = sima; *šuv* = csuszni, csuszkálni; *šuvi* = simított, éles; *šuvirt* = simítani, koptatni, köszörülni.
- csag.** *sipalamak* = kiesúszni, csúszni, csuszkálni; *sipanžak* = szánkaút; *sipürmek*, *süpürmek* = söpörni, simítani; *süpe* = seprő; *süpsük* = söpredék, szemét (Kehricht); *sivamak*, *suwamak* = rákenni, rámozolni (anstreichen).
- alt.** *šiba* = agyaggal bekenni.
- kaz.** *sibirnek* = söpreni; *sibirtki* = seprő.
- oszm.** *süpürmek* (mint fönt); *siva* = máz, rákenés (Anstrich), mely fal fölruházása, fölczifrázása.
- jak.** *siba*, *sibäbin* = kenni (schmieren); *sibak* = kenőcs; *sīs* = söpredék, szemét (Kehricht).
- k. k.** *seberben* = söpörni.

159.

Sir — fönt, felső fél, föltenni, rátenni, rárakni, fölölteni.

- csuv.** *sirt* = hát (Rücken), felső rész; *sirin* = fölöltözni; *sir* = fölruházni (bekleiden — v. ö. *ket* = hát és *ketmek* = fölruházni, fölölteni, rávenni [anziehen, anlegen] — magy. ruhát felölteni.
csag. *sirt* = hát, hegyhát (*sirtiga* almak = vmit magára venni vagy fölölteni).

160.

Sok, sog, sov — hűvös, hideg.

- ujg.** *sokuk* = hideg; *sokutmak* = lehűtni.
csag. *soguk, sovuk* = hideg; *sogmak, sovmak* = meghidegülni, meghűlni (sich abkühlen).
oszm. *souk, soumak, sogmak* = hideg, lehűtni v. meghűtni (abkühlen).
alt. *sook, suuk* = hideg; *suut* = kihűlni.
jak. *soj, sojobun* = meghűlni (sich abkühlen).
k. k. *sók* = hidegség.
csuv. *sive, s'ive, solgin, soligim* = hideg, hűvös; *suen* = meghűlni (sich abkühlen).

A csuv. példa, a hol *siv* és *sol* közösen *hideg* jelentésűek, valamint az a körülmény, hogy a csag. és oszm. *salkin* és *sejrin* (hűvös, hideg) szavakban is *l* vagy *j* szóvégzőjű tőszótag van meg — azt sejtetik, hogy *sok, sog* nem eredeti, hanem másodlagos alakot tüntetnek föl *soj, sol, sal*-ból (szél, hűvösség. Ez tehát a magy. tél és szél, a görög *χεῖμα* = vihar és *χειμων* = tél szavakkal = analog szóképzés volna.

161.

Sok, sík, síg, sing, siñ, süñ — alapfogalma szerint — behatolni, keresztül v. áthatolni (átvitt értelemben) beledugni, bevágni, bedugni, beszúrni, vágni, szúrni — beszívni, beszopni, bevenni, megemésztetni, befészkelődni, beleilleni stb.

I. — o —.

- csag.** *sokmak* = szúrni, vágni, vagdalni, faragni, beledugni; *sokuš, soguš* = küzdelem, harc, ütközet; *sokmak* = benyomott hely

a földön, kitiport út, ösvény; *sokulmak* = magát beleelegyíteni, belekeverődni, behatolni, befurakodni; *sogulžan* = féreg, kucz, faféreg (tul. a befurakodó).

oszm. *sokmak*, *sokulmak* (mint fönt).

alt. *suk* = bedugni, beledugni.

csuv. *suk* = vágni, csípni, szúrni.

k. k. *soktârmen* = rúgni, lökni, törni (stossen — tulajd. beleütni — hineinstampfen); *sógak* = mozsár.

jak. *suga* = fejsze, bárd.

Az említett példákban a tőszótag a beledugás, behatolás tárgyias cselekvését fejezi ki, a most következő, nyújtott *i* belső hanggal ellátott alakban e mellett még a transitív cselekvés is ki van fejezve.

II. — *i* —.

ujg. *síkmak* = eltérni, elférni; *síkkurmak* = helyet v. tért csinálni, vkit elhelyezni (jem. unterbringen); *síkku* = menedékhely.

csag. *sígmak* = beleilleni; *siginmak* = vmibe beletörődni, vmihez alkalmazkodni (sich in etw. hineinfügen), menekülni v. folyamodni (Zuflucht nehmen), visszavonulni; *síguurmak* = elhelyezni (unterbringen); *sígnak* = védelem, oltalom (Schutz, Wehre); *siginža* = kis erősség.

csuv. *šinís* = eltérni, elférni (Raum haben), helyre v. szállásra találni (unterkommen); *šinistar* = elhelyezni (unterbringen); *šinar* = kunyhó.

Még inkább kitűnik az említett viszony ott, a hol a szóvégző torokhang, megtörtént orrhangosítás után, a rokon *nk*, *ng*, *ñ*-re változott; mint:

ujg. *singmak*, *singmek* = behatolni, áthatolni; *singimlik* = vki, aki mindenüvé behatol vagy mindenén keresztül hatol, azaz bátor, derék.

csag. *singmek*, *süngmek* = behatolni, beszívni, megemészteni (taam midemge singmes = gyomrom nem emészti meg az ételeket; szó szerint: az ételek nem hatolnak gyomromba. Derja suga singer = a folyó áthatol v. átszivárog a homokon); *singürmek*, *singüzmek* = fölszivatni, behatoltatni vagy megemésztetni; *signi* = ideg, hur, azaz szívó edény; *singek*, *süngek* =

légy (beszívó); *süngür* = takony, tulajd. az, a mi átszivarog; *süngürlemek* = taknyozni.

oszm. *siñmek* = megemésztetni, behatolni; *sünger* = szivacs, fürdő szivacs; *siñek* = légy; *siñir* = ideg (Nerv); *süyük* = takony.

kaz. *süngü* = átszivarogás, beszivarogás; *süngükremek* = taknyozni.

alt. *cingir*

k. k. *singererben* } taknyozni, a taknyot kifujni.

jak. *iñ* = behatolni, beszivatni (ingesogen werden — folyadék-ról); *iñär* = beszívni; *iñir* = ideg, húr (Sehne); *siñsü* = egy szippantást venni (eine Prise nehmen); *siñsir* = a megszagolás (vmely illat beszívása).

Sing, *süng*-vel legközelebb rokon a belső és szóvégző hangjában megváltozott *sanč*, *sanž* = csipni, szűrni, azaz erőszakosan behatolni, mint:

csag. *sančmak* = fúrni, szűrni *); *sanču*, *sanči* = hascsikarás (v. ö. burumak = fúrni és buru = hascsikarás); *sanžik* = kis gerely; *sanžak* = zászló (tulajd. gerely, mert ezt a fegyvert használják lófarkkal ellátva zászlónak. V. ö. a fogalmilag rokon képzésű *tüg* = hosszú hegyestest és *tug* = zászló).

oszm. *sanžlamak* = át v. keresztül fúrni; *sanžki* = villa (Budagov); *süngü* = bajonnet, szurony.

csuv. *sunu* = lándza, szurony (tulajd. az átfúró, átszúró).

Megemlítendő még e helyen a *sin* (törni, megtörni) tőszótag, melyről joggal állítják, hogy a szóvégző *n*-t passiv-transitiv képzőnek, nem pedig a tőszótaghoz tartozónak kell tekinteni. A Kudatku Bilik-ben meg van ugyanis a *simak* = meggyőzni, összetörni tárgyas alak; mint: jakin *simak* = az ellenség legyőzni, köngül *simak* = vkit szívét megrepszteni, megtörni. Tekintetbe kell továbbá venni, hogy *sinmak* nem activ jelentésű mint *kirmak*, hanem inkább passiv értelmű — és csak magától eltörni, megtörni vagy összetörni-vel lehet fordítani; pl.

csag. *sinmak* = törni, romba dőlni, elpusztulni (verfallen); *singak*, *sinak* = megtörött, eltörött, összetörött.

oszm. *siñmak* = vereséget szenvedni (eine Niederlage erleiden), szét-

*) Az ujj.-ban *šančmak* = behatolni, győzni és innét van az ó-török *Sanžar* (azaz győzedelmes) tulajdonnév.

- dőlni, összedőlni (zerfallen — pl. sirb sındigi = a szerbek veresége, azaz a koszovai ütközet); *singun* = bukott (banquerotte).
- jak.** *sintü* = meghajolni, félre hajolni, megfordulni (sich umbiegen); *sin*, *sinabin* = összenyomni.
- k. k.** *senerben*, *sen*: armen = összetörni.
- alt.** *sin*, *sinik* = törni (brechen), összetörött.

162.

Sok, *sik* — szoros, keskeny, sűrű, szilárd, tele, nyomott, zsugori, fősvény, vak — megszorítani (beengen), nyomni, zsugorodni, fősvénykedni, sovárkodni (geizen).

ujg. *sok* = sűrű, szoros, vak, fősvény, sóvár (geitzig); *sokni* = szorosan együtt (v. ö. kat = szoros, szilárd és katni = együtt); *sakir* = siket; *šök*, *šük* = csöndes, nyugodt; *šükme*k, *šük* turmak = hallgatni, csöndesen lenni.

csag. *sok*, *suk* = irigység, fősvénység (Geitz); *sokur* = vak, fősvény (karg); *sagir* = siket; *soklamak* = irigygyé lenni; *sik* = sürtű, szoros, szilárd, zárt.

oszm. *sikmak* = nyomni, szorítani, megszorítani (beengen); *sikilmak* = magát elszorúlva érezni, elszorúlni (sich beengt fühlen), boszankodni (v. ö. tar = szoros, keskeny és tarilmak = haragudni).

kaz. *sangra* = siket; *sikna* = kuporgó, zsugori, fősvény.

jak. *ik* = kinyomni; *igis* = egymást nyomni, szorítani; *iksa* = sürtű, közel; *iksat* = megszorítani, szorítani (beengen, drengen); *uk* = dugni, tenni, helyezni (stecken, legen); *sokkor* = félszemű.

k. k. *sokor* = vak.

Sok tőszótaggal mind hangi mind fogalmi tekintetben szorosan rokon *tok* (tele, jóllakott) és *tikamak* (tömni, tölteni). Ép úgy sorakozik azonban az előbbi tőszótaghoz, mert a *behatolás*, *betöltés* (Einfüllen) cselekvése a fentebbi általános fogalmakkal szoros összefüggésben van. A *szoros*, *keskeny* és *vak*, *zsugori*, *fősvény* fogalmi analogiáját némileg megvilágítja a következő szólásmód: *eli tar* = fősvény (szűk kezű, szűk markú); *közi tar* = fősvény (geitzig), *vak* (szűk látású v. szemű).

163.

Sol, son, col, çon — bal, balogsüti, ügyetlen, nyomorék (krüppelhaft, gyöngé).

csag. *sol* = bal kéz, balra; *solak* = balogsüti; *colak* = ügyetlen, nyomorék (Krüppel); *çonak* = emberek és állatok hibás testrészekkel.

kir. *solakaj* = balog, balogsüti; *sonak* = tompa, nyomorék (krüppelhaft), ügyetlen).

kaz. *solak* = fél kezű (einarmig), kezetlen (armlos).

az. *colak* = sánta, sántító; *colpak* = a ki mindent elront.

oszm. *colak* = nyomorék (Krüppel).

csuv. *solagai* = bal oldal.

V. ö. *jak, sak, sag* 122. §. jobb kéz, jobb, helyes, egészséges, jó, tökéletes mint fogalmi ellentét. *Sol* alapjelentését illetőleg, mint-hggy szóköre szűkebb, nem vagyunk úgy tájékozva, mint *sak*-nál.

164.

Sol, söl, soñ, söng, col, cöl — hervadni, elszáradni, végére járni, elfogyni, vég.

I. — l.

csag. *solmak* = hervadni, elfonnyadni, elszikkadni, elaszni; *solgan, sölpük* = hervadt, fonnyadt, száraz; *cöllemek* = kiszáritni, aszalni, igen szomjazni; *cöl* = puszta, sivatag, kiszáradt föld megkülönböztetésül *kir*-től = növényzettel ellátott föld.

kir. *cölde* = igen szomjazni.

II. — n.

csag. *sönmek, sünmek* = elaludni (fénnyről, gyertyáról), leesni, lehúllni (csillagokról), elfogyni, elmúlni, kialudni (tűzről). V. ö. aziki söndi = haragja kialudt, elmúlt; *sönük, söngen* = elaludt, kialudt, elfogyott (erloschen, ausgegangen); *söng* = vég, után.

oszm. *sünmek* (mint fönt); *soñ* = vég; *soñra* = után.

csuv. *sjün* = elaludni (erlöschen), végét járni, elfogyni (zu Ende gehen).

165.

Sub, suv, su — víz, fény, ragyogás, tisztelet (a fogalmi analógiát illetőleg v. ö. persa *ab* = víz, fény; *ab-rui* = az arcz ragyogása, tisztelet — *abi* — *šemsir* = a kard ragyogása és *abdan* = szép).

ujg. *sub* = víz, ragyogás, tisztelet, becsület; *subluk* = vizes, ragyogó (glanzvoll), szép, tisztelt.

csag. *su, suj, sju, suu* = víz, email; *subuk* = szép, vizes; *suvarmak, sugarmak* = itatni, megöntözni; *susumak, susamak* = szomjazni; *susak* = szomjas.

oszm. *su* (mint fönt); *sulamak* = megöntözni; *susuz* = szomjas.

jak. *u* = víz; *utui, utujabin* = vízzé válni; *utat* = megszomjálni; *utak* = szomjas.

k. k. *suk, sug, su* = víz; *sük* (suguk?) = folyó (flüssig).

csuv. *šu, šiva, šiv* = víz, folyam; *šivar* = itatni.

alt. *su* = víz nedves; *sugat* = itatni; *suuza* = szomjazni.

166.

Sus, süs, süz — megakadni, megaludni (stocken), csöndesnek lenni.

csag. *sus* = bágyadt, gyöngé; *susak* = bágyadt, megilletődött (betreffen), a ki bámulatból megáll; *sustajmak* = elbágyadni, elájulni; *susun* = aludt tej (Lugati Khulassei Abbasi után).

oszm. *sus* = csöndes, hallgatag; *ssumak* = hallgatni; *susturmak* = elhallgattatni; *süzme* = aludt tej (v. ö. csag. *susun*).

k. k. *sodan, šodan* = tompa.

Mint idetartozókat még a következőket említem meg: **oszm.** *sis* = köd, tulajd. sűrű levegő (v. ö. *tum* = zárt, sűrű és *tuman* = köd, füst); **csag. jak.** *is* = erős v. nagy füst; **alt.** *sas* = sár, mocsok, piszok; **k. k.** *saz* = mocsár; **csag.** *sas* (ik = rothadás, bűz).

167.

Söz, sor, sur — beszéd, szó, hang, beszélni, szólani.

ujg. *sözük* = mende-monda (Gerede), beszéd; *sözçi* = beszélő, szóló.

csag. *söz* = szó, beszéd, hang Laut); *sözlemek* = szólani, beszélni; *sözčün* = beszédes (gesprächig); *sözööl, sözaul* = hirdető, megjelenítő, kikiáltó (nem pedig szözeöl, a mi azt sejteti velünk,

hogy egy sözmeke vagy sözemeke igei alaknak is kellett lenni); *sormak*, *soramak* = megszólítani, kérdezni, kóstolni, megizlelni, megvizsgálni; *sorašmak* = egymásnak köszönni, azaz egymást hogylétéről kérdezni; *sorak* = tudakolás, tudakozódás; *soragu* = koldus, azaz megszólító.

oszm. *söz*; *söjlemek* = szólni, beszélni; *ses* = hang (Stimme, Laut); *seslenmek* — hangot adni (einen Laut von sich geben).

alt. *sös* = szó; *sorun*, *sorug* = kérés, kérelem, imádság.

jak. *ös* = szó, beszéd, hír, tudósítás; *östös* = czivakodni; *surak* = hír, tudósítás; *suragila* = kérdezni.

k. k. *söz*, *söt* = szó; *sölrben* = mondani; *södänerben* = beszélni.

csuv. *sas* = hang (Stimme, Laut); *sumak* = mende-monda (Gerede), szó; *sumakla* = szólni, beszélni.

A **jak.** *ös*-hez sorakozik a sibillans szókezdő elhagyásával a **csag.** *öže*; **ujg.** *üce* = szó, mende-monda, továbbá **csag.** *üžešmek* = szót váltani, felelni; **csuv.** *očar* = beszélni.

168.

Süz, *siz*, *siz*, *čüz*, *čöz* — választani, elválasztani, elkülöníteni, osztani, föloldani, föloldatni, eloldani (los machen), eloldott (los), szabad.

csag. *süzmeke* = elkülöníteni, föloldani (los machen), tisztítani (läuteren); *süzük* — tisztított (geklärt), elkülönített, tiszta (lauter, rein); *süzkeč* = szűrő (Seiher — elkülönítő); *sozmeke* = oldani (lösen), elválasztani, külön v. szétválasztani (auseinander bringen), kinyújtani, kiterjeszteni; *čözmeke* = eloldani (losmachen), föloldani (aufbinden), oldani (lösen); *söz*, *süz*, *siz* = nélkül, föloldott (los).

oszm. *süzmeke*, *sizmeke* = átszivároztatni, átszűrni (filtriren), elkülöníteni; *siz*, *süz*, *söz* = nélkül.

alt. *sīs* = lefejtteni (abtrennen), származni (abstammen), megsza-
badulni (loskommen — adamnañ siskan eneden čikkan jangis men = csak én vagyok az atyától származó és az anyától született).

csuv. *sír*, *zir*, *ser*, *zer* = nélkül; *sjür* = átszivároztatni, átszűrni (filtriren).

jak. *süör* = oldani, megoldani, megfejtteni (lösen), eloldani (losbinden).

169.

Süz, žuč, čuč, ses, čec, cič — édes, izletes, kedves, szép, csinos, díszes, ékes.

ujg. *sücik, süžük* = édes, édesség, bor; *süčünmek* = tetszeni (Gefallen finden), izleni (v. ö. *tat* = édes — *tatanmak* = tetszeni); *čücek, čüčük* = virág, dísz (Zierrath).

csag. *süžük* (mint fönt); *čüčük* = nedv, édesség; *süčimek, čüčimek* = izleni; *čüče, čüčün* = szép, vendég (kellemetes ember?); *čiček, čēcek* = virág, dísz (Zierrath); *čičen, čēcen* = jó, bátor, hős.

kaz. *süčü* = édes; *süčüzi* = alkusz (Mäkler — édesítő, azaz a ki a jószágot dicsérettel vagy tetszéskeltéssel igyekezik eladni).

oszm. *süs* = dísz, ék (Schmuck, Zierrath); *süslü* = czifra, szöszke; *čiček* = virág, arabeszkek.

csuv. *seske, čēcek* = virág (Blume, Blüthe); *čēcen* = tiszta, sima.

k. k. *t'et'ek* = virág.

170.

Tab, tap, tep, tip, dib, tüb — alatt, alsó rész, fenék, föld (Boden), talp, nyom (Spur); és minden erre vonatkozó cselekvés, mint: a lábbal tiporni, nyomba hágni, utána kutatni v. fürkészni, keresni, találni, magát lealacsonyítani, szolgálni, imádni, tisztelni, becsülni.

I. — a —.

csag. *tap, tab* = lépés, ütés, nyom, forradás (Tritt, Schlag, Spurnarbe); *taban* = alsó rész, talp; *tabanlik* = kíséret (Gefolge — tulajd. a ki vkinek nyomába lép, a ki alattvaló); *tabu* = bélyeg (tulajd. benyomás); *tabuš, tavuš, tauš* = lépés, a lépés hangja; *tavušlamak* = visszhangzani (lépésről); *taplamak* = letiporni, vékonyra tiporni vagy verni, széttiporni és abstract vagy képes fogalomköre, mint: *tapmak* = nyomozni, utána fürkészni, fölkeresni, találni (v. ö. *iz* = nyom (Spur), benyomás és izlemek = keresni); *tapinmak* = magát lealacsonyítani, imádni, szolgálni; *tapku, tapuk, tabuk* = szolgálat, találmány (Fund), a talált; *tapkur* = a zsákmánykeresésre kiküldött hadtest; *tapišmak* = egymást megtalálni v. egymással találkozni; *tapiširmak, tapširmak* = egymásra rábízni (sich gegen, seitig anvertrauen), egymásnak valamit átadni.

- ujg.** *tap* = benyomás, tisztelet; *taplamak* = bízni (vertrauen), tisztelni.
- alt.** *tap* = meghódolás, megegyezés (Uebereinstimmen — seniñ tabiñ bolziñ = ha neked tetszenék — wenn es dir genehm wäre); *tapir*, *tapkir* = leleményes (erfinderisch).
- az.** *tapmak* = találni.
- kir.** *tapmak* = imádni; *tapamak* = ütni, tiporni; *tapanža*, *tabanža* = ütés, pofoncsapás, pisztoly.
- jak.** *taptai* = egyenesíteni, egyengetni (ebnen), lapítani (platt machen), lapossá kovácsolni; *tab* = a czélt eltalálni; *tabis* = egymást megtalálni, találkozni; *tabin* = talány (a mit kell találni. V. ö. oszm. *bulmaža* = talány és *bulmak* = találni); *tapta* = szeretni; *taptal* = szeretet, szerelem.
- k. k.** *tabarben*, *taberben*, *tafarmen*, találni, czélba találni.
- csuv.** *tap* = tiporni, rúgni, törni (stossen); *tapran* = mozdúlni, takarodni (sich sputen), vergődni (zappeln), tipegni (oszm. *davranmak* = sietni!) *top* = nyomába jutni, nyomára akadni.

Ide tartozik még a majdnem mindenütt hasonlóan előforduló *toprak*, *tuprak* = föld (Erde), az a hely, a melyen tipródnak, mert mind ez, mind pedig *jer*, *jir* (tul. tér) terra számára csak átvitt értelemben használatosak. Terra számára az eredeti szó *kak*. Lásd 76. §.

II. — e —.

- ujg.** *tepmek*, *tepremek* = összetiporni, tipródni, összeütni, érinteni, mozdítani; *teprenikli* = az élő, a mozgó.
- csag.** *tepmek*, *tepremek* (mint fönt); *tepkelmek* = vergődni (zappeln).
- kir.** *tepümek* = rúgni, törni (stossen); *tepke*, *töpke* = lökés, a lovak kirugása.
- oszm.** *tepmek* = tánczolni, tipegni, tiporni, rúgni.
- jak.** *täb*, *täbäbin* = a lábbal rúgni, lökni; *täbis* = tiporni (stampfen).
- k. k.** *tepermen*, *teberben* = lábbal rugni, lökni (mit den Füßen stossen).

III. — i, ü, ö —.

- ujg.** *töb*, *tüb* = alsó rész, alap (Grund), fenék, eredet; *töblük*,

- tüblük* = a minek eredete van, nemes (adelig), nemes származású.
- csag.** *tüb* (mint fönt); *tübün* = alant, alatt; *tübsüz* = fenektelen, alaptalan (unbegründet).
- alt.** *tümün, tömön* = alant, alsó rész; *tümünki* = az alsó, az alacsony.
- kaz.** *töb* = alap = fenék (Grund, Boden); *töblemek* = feneket érni.
- oszm.** *dib* (lásd *töb*); *diblik* = a mi a fenéken van (was auf dem Grunde sich befindet); *diblenmek* = alámerülni, alásülyedni.
- k. k.** *tüp* = fenék (Grund); *töben* = lefelé, le (hinunter).
- jak.** *töb* = alacsony (gesetzt), alacsonyosság (Gesetztheit. — V. ö. ujj. *töb*).
- csuv.** *tübjä* = le, lefelé (hinab).
Tep, töb, түb-hoz csatlakozik a legközelebb rokon *tek, tög, түк*, lásd 183. §.

171.

Tak, tek, tag, teg, taj, tej — megérinteni, hozzányúlni, hozzátenni (hinzulegen, hinzufügen), -ig (bis, bis zu, azaz, az az állapot, melyben két test érintkezik); továbbá a képes fogalomkör, mint: megtámasztani, támasztani (stützen), hozzányúlni segíteni (unterstützen).

I. — a —

- ujg.** *taku* = hozzátett, hozzáfűggesztett, egyszersmind, is; *takmak* = hozzáadni, hozzátenni (hinzufügen), rátenni (darauflegen); *takun* = határos, egyszersmind (zugleich); *ta* = is, és; *toki-mak* = érinteni, megérinteni; *tokmak* = kopogni, kopogtatni.
- csag.** *takmak* (mint föntebb); *takar, taqar, takau* = a rátett, azaz takaró, lepel, a ló talpára tett gömbölyű vasdarab, azaz patkó; *takim, tokum* = több részből összeillesztett egész; *taka, toka* = csat (Spange, Schnalle azaz két külön test összeillesztője); *tokumak* = megérinteni, szőni (azaz fonalakat egymás mellé tenni); *takišmak* = összemenni (sich zusammen geben), összeállni; *takinmak* = ráfűződni, rajta csüngni (sich anhängen), vminek neki támaszkodni (sich an etw. anlegen); *tajan-mak* = rátámaszkodni (az elavult *tajmak* = támasztani, oda állítani szóból); *tajak* = támaszték (Lehne, Stütze), támaszkodásra való bot; *tajganč, taj* = támaszték (Stütze), hatalom,

kitartás; *tajtmak*) = oda tartani, támasztékot nyújtani (hinhalten, Stütze leihen).

trkm. *tajau* = az az a rúd, melynek a hajósok neki támaszkodnak, hogy a hajót előremozdítsák, támaszték (Stütze, Lehne).

oszm. *takmak*, *takim*, *dajak*, *dajanmak* (mint fönt); *dakhi* = szintén, is, egyszersmind; *dokumak* = szőni; *dokunmak* = megérinteni.

alt. *ta'a*, *da'a* = egyszersmind; *tagau* (l. *takau*).

jak. *dagani* = is, és; *tajak* = mankó, nád.

csuv. *toja* = támaszték, bot.

k. k. *tagaranerben* = foltozni, kijavítani (azaz vmely nyílásra rátenni); *t'eganak*, *tähänäk* = könyök, támaszték (v. ö. csag. *tirsek* = könyök és *tiremek* = megtámasztani, rátámasztani (stützen, anlehnen)).

II. — e, i —.

ujg. *tekmek* = hozzáérni (anlangen), érinteni, határosnak lenni (angräezen), *tek*, *teg*, *tekrü* = határos, elnyúló, elérő (anreihend), -ig (bis, bis zu); *tekinmek* (= *takinmak* = csatlakozni; *tekišmek* = találkozni (sich treffen), egymást elérni; *tekiš*, *tegiš* = a találkozás, ütközet (das Treffen, Schlacht), csata, ügyesség; *tegük* = támaszték (Stütze); *tekimlik* = elérhető, utolérhető (erreichbar).

csag. *teg*, *tig*, *tigru*, *tegin* = -ig, (bis, biszu), mellette levő (anstoßend), határos; *tegme* = érintés nélkül, alig; *tegdirmek* = érintetni v. juttatni (zukommen lassen); *tegirmek* = rávenni, rábírni (dazu bringen), hozzá tenni (dazulegen — kungül *tegirmek* = sovárogni, vágyakodni, a szívet valamire vinni v. bírni); *tegišmek*, *tegišmek* = megérinteni, hozzá nyúlni.

kaz. *tejiš* = hozzá tartozó, oda tartozó, oda való (zugehörig, zuständig); *tejišmek* = vmihez fogni, vmire készülni (sich zu etw. anschicken).

oszm. *dejmek* = érinteni (szóval érinteni, megemlíteni), hozzáérni (anlangen — kolagima *dejdi* = hallottam — ich habe es gehört); *dejin*, *degin* = -ig; *dejenek*, *dejne* (v. ö. *dajak*, *dajanmak*) = támaszték, bot.

jak. *tii*, *tjabin* = hozzáérni (anlangen), elérni (erreichen); *tiär* = vmire vezetni (zu etw. führen), eléretni (erreichen lassen);

tigis, tiksäbin = nagyon összeütödni vmivel; *tiksis* összelátalkozni.

csuv. *tiv* = megérinteni, érinteni (belangen, berühren), elérni; *tük* érinteni, rúgni, lökni, ütni; *tügün* = érintkezni, magát érinteni (sich berühren).

A csuv. *tük*-höz sorakozik a csag. oszm. *tögmek, döjmek, döv-mek* = ütni, megérinteni és származékai, mint: *dögüsmek* = verekedni; *dögdürmek, döjdürmek* = megveretni; *tögüš, dögüš, döjüš, dövüš* = verekedés; ugyanezek a fogalmak különben e tőszótag alhangú alakjaiban is meg vannak; pl. *tokuš* = küzdelem, verekedés; *tokušmak* = küzdeni, egymást elverni; *tokač, tokmak* = = mozsártörő (Stössel), buzogány (Keule); *tokat* = ütés, pofoncsapás; jak. *oguz* = zörgetni, kooptatni; *oksa* = a zörgetés, kopogtatás; az utóbbiaknál a dentalis szókezdő elenyészett. Továbbá alt, *tokulda* = ütni, rúgni, lökni; *toñlak* = rugás, lökés, ütés.

172.

Tak, tek, tik, tok — metszeni, darabolni, összetépni, szétfejtteni (zertrennen), porrá tenni (zerstäuben), megvékonyítani (és az ilyen cselekvésből eredt fő és melléknevek) mint: darab, tag, egyes, rész, elválasztott, külön, vékony, ritka (schütter).

csag. *tak, tek, tikke* = egyes rész, egyedül, darab, elkülönített (tek kiši = egyes ember, tek baraturgan = a ki maga v. egyedül megy) *teklük* = egyedüllét (Einzelnheit), elkülönítettség (Abgesondertheit); *tagmak* = szétdörzsölni (egy kelést); *taglamak* = szétszórni, összehányani (aus einander werfen); *tagitmak* = kiterjeszteni, kinyújtani; *togramak, tokramak* = metszeni, összemetszeni, faragni.

kaz. *takilmak* = összemetszeni, összevágni, keresztülvágni.

oszm. *dag* = bevágás (Einschnitt), forradás, jegy (Maal = hibásan származtatták a persából); *daglu* = égés- vagy szúrásokozta sebbel ellátott; *dagmak* = összedörzsölni; *daglamak* = szét v. elszórni; *daginmak* = szórakozni, elszóródni; *daginlik* = elszórás, szórakozás; *dogramak* = metszeni, faragni, gyalulni; *dogramaži* = asztalos (Schreiner); *tektikke* (mint fönt); *tikkelemek* = összedarabolni.

alt. *toor* = faragni, vakarni (schaben — *toorim* agaš = legyalult fa).

Tak, taj, tog — kopasz, tar, sima, egyenes (eben), csúszni, kicsúszni, megesúszni.

csag. *tak* = sima, egyenes (eben), általában (durchwegs — csak *tüz* mellett használatos mint nyomósító szótag, mint: *tak* *tüz* = egészen egyenes); *toka* = szabály, rend, szokás, azaz sima, egyengetett állapotok és innen *togru* = egyenes irányban, irányban, rendben; *togrutmak* = egyenesíteni; *takir* = a szilárd sima agyagföld a puztán, kopasz, tar, kopaszfejű; *takrak* = *takir*; *takirlamak* = kopaszszá v. simává tenni (kahl oder glatt machen), egyengetni (ebnen); *tajmak* = csúszni, csúszkálni; *tajgak* = sikamlós.

ujg. *tajik* = sikamlós.

alt. *tajiz* = vmely folyónak sekélye, kopasz helye.

oszm. *dogru* = egyenes, igazságos (v. ö. csag. *togru*).

Ha jobban megvizsgáljuk a *sima*, *szilárd*, *kemény* fogalomkörét *tak* a *kak* = s z á r a z, s z i k k a d t, k i s z á r a d t tőszótag rokon alakjának fog föltűnni; a szókezdőnek ugyanaz a változása ez, melyet már a c s ú s z n i, c s ú s z k á l n i fogalmának megjelölésénél máshol is észrevettünk. Pl.

oszm. *kajmak* = csúszni, csuszkálni; *kajak* = csúszós, sikamlós.

jak. *kaltarii* = kicsúszni; *kaltirkai* = sima, simaság (Glatt, Glätte).

Ezt a tőszótagot végre rokon *s* szókezdővel is lehet találni, nevezetesen *saj*, *sej*-bən (= *taj*, *tej*), melynek fő jelentése *sima*, *alacsony*, *sekély* (seicht).

csag. *saj* = alacsony, sekély, kicsiny (vízről); *sajluk* = sekély, felőlegesség.

alt. *sajjak* = ritka (selten, schütter — v. ö. *kuru* = száraz, üres, szegény); *saj* = kis kövek egy folyó partján.

az. *sajirmak* = kevesbbíteni (abnehmen, vermindern).

oszm. *sejrek* = ritka (selten, schütter — a csag. *saj* comparativusa).

k. k. *sai* = a víz sekélysege, homokzátony.

csuv. *saira* = ritkán.

174.

Tal, tel, tar, ter — nagy, tágos, téres, kiterjedt, nagy terjedelmű — kibővíteni, kiszélesíteni, kiterjeszteni, kinyújtani, kiszórni, vetni, (säen) kiterjeszteni (darlegen).

I. — *l*.

- ujg.** *talim, telim* = sok, nagy; *tabulamak, talimlamak* = növekedni (zunehmen), meggazdagodni, szaporodni.
- csag.** *talai* = sok, gazdag, nagy; *dalim, delim* = sok; *tala* = messze kiterjedt föld, puszta.
- jak.** *tala* = nagy víz, vizek (Gewässer); *tälgät, tälgiä* = kiterjeszteni, kinyújtani.
- alt.** *talai* = tenger, nagy, széles víz (v. ö. oszm. *eñ* = messzeség, szélesség és *eñin* = nyílt v. sík tenger; *tala* = sík föld (offenes Feld), tájék.

Tal-val mind hangilag mind fogalmilag rokon a minden török nyelvben egyképen előforduló egy jelentésű szó, mint ujj. csag. *tolu*; oszm. *dolu*; jak. *tuol, toloru*; k. k. *tolo*; csuv. *tol*, mely nemcsak *plenus*, hanem *igen* (sehr), sok és erős jelentésű is. A keleti törökségben pl. azt mondják *tola obdan, tola jakši* = igen szép, igen jó — *tola içkendir* = sokat ivott.

II. — *r*.

- ujg.** *tarajer, terejer* = kiterjedés, lap (Fläche), lapos tér (*jazi tak tarajeri* = a hegynek és völgynek fölülete); *tarakmak, tarakmak* = kiterjeszteni, kiszórni, vetni (säen); *tarakçi* = kjszóró, vető (Säer). földműves.
- csag.** *tarimak* = vetni (säen), kiszórni; *tarik* = vetés (Saat), vetéses föld (Saatenfeld), szántóföld (Feld); *tari* = dara (Grütze), vetés (Saat); *taratmak* = szélyelbocsatni (egy hadsereget — auseinander gehen lassen); *tarkatmak* = szétszórni, összeszórni, össetürni, összehányni, elszórni, kiszórni; *tarakmak* = fésülni, szélyel dobni, gereblyézni; *tarak* = fésű (a szét-szóró); *teremek, terkimek* = kiterjeszteni, kiteríteni (ausbreiten); *terkinmek* = kiterjeszkedni; *terki* = az a kendő, vagy hely, a melyre a kelmét, a jószágot kirakják v. kiterítik, kirakat, kiállítás (Ausstellung), kiterjesztés v. kiterítés; *tere, teri* =

völgy, lap, lapos hely (ellentéte tak-nak = hegy); *terek* = előterjesztés (Darlegung), tudósítás, hír.

alt. *tara* = elszórni, elvetni (aussäen); *tarkila* = szélyel dobni.

oszm. *taramak* = vetni (säen), kiszórni, fészülni; *tarla* = vetékes föld; *darmadar* (kettőzött dar ma-val) = szétszórt, elszórt, szélyelhányt; *tarak* = fésű, gereblye; *dere* = völgy.

az. *daralmak* = szórakozni, elszóródni; *dar-ba-dagan* = elszórt (dar, ba = ma és dagan-ból áll).

jak. *targat* = elszórni, szétszórni; *tarâ* = fészülni.

k. k. *tarirben*, *târirben* = vetni (säen), fészülni; *tarlak* = szántóföld.

csuv. *tira* = vetés (Saat); *tora* = fészülni.

Még egy alakot kell felsorolnunk, melynél a szókezdő *t s*-re változott, t. i.

csag. *sermek* = kiterjeszteni, kiteríteni; *serilmek* = kiterjedni, kiterjeszkedni (sich ausbreiten).

oszm. *sermek* (mint fönt); *sergi* = kiállítás, kirakat (Ausstellung), a portékának eladásra való kiterítése (v. ö. csag. terki).

k. k. *sirä* = ágy, nyugvó hely (a tagok kinyújtására való hely?).

csuv. *sar* = kiteríteni, kiterjeszteni.

175.

Tal, dal — alant, hátul, alacsony, alámerülni, lebukni, lesülyedni, elsülyedni, leszállni, elállni, elfáradni.

az. *dal* = hátul, mögött, alant, az alsó vagy hátulsó rész, gyökér (ellentéte kabag-nak = elől, előrés); *dalmak* = elsülyedni, lebukni, alámerülni; *daldalamak* = hátrálni, visszavonulni.

csag. *talmak* = elsülyedni, távol lenni, elállni (abstehen), elájulni; *talik*, *talkan* = állott (abgestanden), fáradt, gyöngé; *talikmak* = elfáradni (sich ermüden); *talgič*, *talguči* = buvár, alámerülő.

alt. *tal* = fárasztani (ermüden); *taldir* = vkit elfárasztani.

Vajjon *terin*, *tering*, *tariñ* = mély, azelőtt talán *teñ*, *taliñ*, nem származott-e a jelen tőszótagból —? azt némi tekintetben lehet kérdésül fölvetni. Másrészt azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy *tal gyöngé*, *kim erült* jelentéssel *jal*-val (szegény) némi összeköttetésben van; *alant*, *alacsony* jelentésében azonban határozottan *al* eredeti alakjának kell tekinteni.

176.

Tal, tul, dal, dul — meztelen, csupasz, csupán, egyes (einzeln, vereinzelt), elhagyatott, üres, özvegyasszony; megrabolni, megfosztani (entblößen).

csag. *tal* = meztelen (nackt, entblösst — tal kilič = meztelen kard), elkülönített, egyes (bir tal jigač = egy szál fa), fa (Baum), ág; *tala-tala* = egyedül, magán, elkülönített; *talamak* = megmeszteleníteni, kifosztani (entblößen), megrabolni (v. ő. oszm. sojmak = vkit levetkőztetni és megrabolni); *talán, talaš, tal-kan* = rablás (Raub), zsákmány, rablás (Räuberei), czivakodás, veszekedés; *talašmak* = egymást megrabolni, czivakodni; *tul* = elhagyatott, üres, özvegyasszony (v. ő. viduus — vidua; k. k. ord'ok = özvegy, azaz férjetlen).

ujg. *tul* = elhagyott, komor, gyász, szomorúság.

kir. *dal* (mint fönt); *dal kiloo* = összedarabolni; *dal dul* = fél meztelen, rongyos — *dal neme, danneme* = épen semmi; *talasbak* = czivakodni, pörlekedni; *tulda* = özvegyasszony gyásza férje halála után; *tulak* = sovány tehén vagy ló; *talai* = egyes, elkülönített, külön (einzeln, gesondert).

oszm. *dal* (mint fönt) *dal taban* = meztéláb járó, gyáva (meztelen talp) — *dal kauk* = élőködő (meztelen kalpag *) *dal sirt* = öltözetlen (meztelen hát); *dul* (karí) = özvegyasszony.

jak. *talá, tal'bin* = rabolni, megrabolni; *tal'i* = a rabolás (dar Rauben); *tulaja* = özvegyasszony.

alt. *tul* = nélkülözni, szükségelni (benöthigen, bedürftigen) — *suga tulgan kojon din* = mint egy szomjazó nyúl — gleich einem wasserbedürftigen Hasen); *tulak* = meztelen, szörtelen bőr; *tul* = özvegyasszony.

k. k. *tul* }
csuv. *tuluk* } = özvegyasszony.

V. ő. a *t*-vel rok. *jal* 127. §. és *sal* = eldobni 152. §. tőszótagokat, mely utóbbi nélkülözés (Entbehren) alapjelentésben az oszm. *salt*-ban = üres, csupasz (*salt at* = nyergeletlen [üres, meztelen] ló) fordul elé. Nem szabad tovább azt sem mellőznünk, hogy *tal, tul*-t az *l* szóvezőnek *n*-re való rendes változása következtében

*) Az az a ki mindenhová dörzsölődik, és ezáltal szörnélküli elkopott kalpagja lett.

a *tan, tin, ten, dan, din, den* = -tól, -től, -ból, ből (von, aus) postpositióban lehet fölismerni. Olyan viszony ez, mely élénken emlékeztet a *siz süz, suz* (nélkül -talan) és a *sez siz, süz* (kitörni, letörni, elkülöníteni) tőszótag közti összetartozásra. A *t* végre még *č*-re is változott; pl.

csag. *čalmak* = ütni, verni, vágni, metszeni, elkülöníteni.

oszm. *čalmak* (mint fönt, csak hogy még a következő jelentései is vannak) lopni (v. ö. *talamak*), muzsikálni, zenélni (hangszert verni); *čalik* = összevágni, összeverni.

alt. *čali* = metszeni; *čala* = fél (halb, Hälfte — *čala tindi* = félig eleven). A *metszeni* és *fél* (halb) analogiáját illetőleg v. ö. *bičmek* és *bučuk* és *jari* (133. §.).

177.

Tam, tem, tim, tom, töm, tum, tiim, ton, tön, toñ, tun — összegyűlt, egyesült, szoros, szilárd, sűrű, zárt, megdermedt, megfagyott — homályosság, sötétség, köd, éj, börtön, pokol, kőépület (középszerű fogalmak szerint, azaz ablaktalan) — gyűjteni, megakadni, megaludni, fagyni, megdermedni stb.

Könnyebb megértés kedvéért a fölosztásnál itt a tőszótagnak nem hanggi, hanem fogalmi fejlődését fogjuk szem előtt tartani, és először a *gyűjtés, egyesítés* alapfogalmával kezdjük meg.

I. (Gyűjteni, fölhalmozni).

ujg. *tom* = sok, fölhalmozott; *tömen* = rakás, igen sok; *tömenmek* szaporodni.

alt. *tem* = gyűjtött, egyesített; *temeš* = egyezkedni, egyesülni; *temiktir* = egyesíteni.

csag. *tomanmak* = szaporodni; *tumar* = rakás, csomó, halmaz, talisman (csomó, a melyben iratot tartanak); *tömen* = rakás, tömeg, bőség (Fülle), kerület (Bezirk); *tomušmak, dumšajmak, dumsajmak* = összehuzódni, összehuzódni, összeguzsorodni, összekuyorodni (és ennek átvitt jelentése) szomorkodni (sich betrüben), durezáskodni (schmollen); *tomluk, tömlük* = tömeg, vastagság, sűrűség (Dichtheit); *tömmek* = földuzadni. (A sok és felhalmozás felduzzadás fogalmi rokonságot illetőleg v. ö. *kal* — *kalin* 73. §.).

jak. *tomuruon* = nagy terjedelmű.

csuv. *tuman* = igen sok, töménytelen (Unzahl).

Az összehuzás, megdermedés ezen alapjelentésével olyan testeket és természeti jelenségeket fogunk összefüggésben találni, melyeknek alkata a sűrűség, zártság (Geschlossenheit) és homályosság állapotát rejti magában, mint

II. (sűrű, szilárd testek).

csag. *tam, tím* = köház, falak (Gemäuer): *tamuk* = pokol (sötét, zárt hely); *tamak, tamur* = ér (Ader), torok, mély út, hegyszoros (Schlucht); mélység, örvény (Schlund — tulajd. a szűk, üres és sötét út; pl. *tag tamuri* = sötét üreges út a hegyben); *temir, temür, timur* = vas, vasszilárdságú (v. ö. *temirbaş* = kemény fejű, önfejű, konok — *temir kazik* = éjszakcsillag — szó szerint vas czövek [eiserner Pfloeken], azaz mozdulatlan csillag).

ujg. *tamuk, tamu* = pokol.

oszm. *tamu* (elavult) = pokol; *tumruk* = börtön, tömlőcz (*tumruk agasi* = börtönőr); *demir* = vas (*demir kanli* = rettenhetetlen, azaz vas kemény vértű).

alt. *tím* = szilárd, mozdulatlant, sűrű, csöndes; *tími* = elcsöndesedni (salkin *tími berdi* = a szél elcsöndesedett, lecsillapult).

csuv. *tamík* = örvény, pokol (v. ö. *csag. uçmak* = örvény és pokol); *timar* = gyökér, ér.

jak. *timir* = vas; *timirtsit* = kovács (Grob schmied).

III. (Sötétség, homályosság).

ujg. *tumlik* = sötét, sűrű, homályos; *tumlitmak, tumritmak* = elsötétíteni, elhomályosítani, megszorítani; *tön, tün* = éj, sötétség; *tünerik*, anyaméh (erik ?); *tünek* = börtön, sötét helyiség; *tünek, tünenek* = elsötétetni, gondolatokba merülni.

csag. *tuman* = köd, sűrű léggör; *tün* = éj; *tünmek, tonmak, tunmak* = beesteledni, besötétetni, elgondolkodni (nachsinnen), gondolatokba merülni; *tünekün* = tegnap; *tonkatar* (tunkatar) = éji ör (a ki az egész éjjelen át járkál).

jak. *tüni* = sűrű, áthatatlan; *tün* = éj, éjfél; *tuman* = köd.

oszm. *dün* = tegnap (v. ö. szláv *večer* = este és *včera* = tegnap; lat. *vesper* és ném. *gestern*, angol *yester*); *duman* = köd, füst.

alt. *tün* = sötét, éj; *tüner* = homályosodni, elsötétetni: *tünerik* = sötétség (v. ö. *ujg. tünerik*).

kir. *tünümek* = az éjjelt átvirrasztani; *tünkatus* = a ki egész éjen át utazik.

k. k. *tünéj*, tegnap; *tan* = éjszak (Nord), éjszaki szél (v. ö. trkm. temir kazik = i csillag és éjsszak; magy. éjszak = Nacht és Nord).

IV. (Megdermedés, fagy).

ujg. *tong* = fagy (Frost); *tongšak* = fagyos, hideg.

csag. *toñ*, *tong* = fagy (Frost); *tongmak* = megfagyni (gefrieren); *tonglu* = fagyott (tonglu jagmur = jég [Hagel] — fagyott eső).

oszm. *doñ* = fagy; *dolu* (doñlu jagmur-ból) = jég (Hagel).

jak. *timni* = hideg; *toñ* = fagyott, szilárd, tömött; pl. ton ručča = tősgyökeres orosz; *toñui* = fagyos (frostig); *toñor* = fagyni.

csuv. *tum* = fagy.

k. k. *tong* = fagyott; *tongar* = hóréteg.

alt. *toñ* = kemény, szilárd, fagyott (toñ torko = erős selyem — Seide).

Úgy hiszem a fölsorolt fogalmak összetartozásához nem kell több bizonyíték. Csak azt kell megjegyeznünk, hogy a tőszótag a m e g d e r m e d é s - r e , f a g y r a vonatkozó szavaknál a szóvégző *n-t* a legtöbb esetben *ñ*, *ng*-re változtatta, némelykor azonban mint a jak.-ban és csuv.-ban az eredeti *m-t* meg is tartotta.

178.

Tam, dam, tim — csöpp, csöpögni, pecsételni.

ujg. *tamka* = csöpp, pecsét (azelőtt egy kölcsönös szerződés megerősítésére vagy aláírására a hivatalos okiratra ejtett vér-csöpp, melyet később piros színnel [al tamga] pótoltak); *tamkalamak* = csöpögtetni (träufeln), pecsételni; *tamušmak* = csöpögtetni, kiönteni v. ontani (vergiessen).

csag. *tam*, *tim* = csöpp; *tammak*, *timmak* = csöpögni; *tamlamak* = szivárogni (träufeln); *tamšimak* = csöppenként inni; *tamga* = pecsét.

kir. *tamši* = csöpp, szélütés (Apoplexie); *damlamak* = csöpögni; *damga* = pecsét.

jak. *tammuk* = csöpp; *tammalá* = csöpögni.

k. k. *tâmer* = forrás (csöpögő forrás); *tamdeleriben* = folyani, folydogalni.

oszm. *damla* = csepp, szélütés; *damlamak* = cseppegni.

csuv. *tamga* = pecsét; *tomla* = csöpögni (triefen); *tomlak* = csöpp.

Úgy látszik, hogy *tam*, *tim* a leeső csöppnek, az ütésnek,

melyet okoz, hangutánzásából eredt. Másnemű összefüggést nem gondolhatok.

179.

Taň, teň, tiň, tüň — világosság, hajnalpir, ég, isten, ragyogni, sugározni, fényleni, világítani.

- ujg.** *tang* = hajnalhasadás, nappali világosság, világosság; *tangmak* = rábámúlni, megbámúlni, csodálni (tulajd. világosnak vagy sugárzóknak lenni); *tangri* = isten, ég; *tangsuk* = a csoda, a kápráztató (das Verblendende); *tüngmek, tingmek, tinmek* = fényleni, sugározni, ragyogni (jašik tingliki = napfény).
- csag.** *tang* = hajnalhasadás (*tang jolduzi* = Orion); *tanglamak, tang atmak* = világosodni (hell werden), szürkülni; *tangsuk, tansuk* (mint fönt); *tangizgamak, tansuklamak* = csodálkozni (Wunder nehmen), kíváncsinak, vágyakodónak lenni (neugierig, lüstem sein); *tangri, tingri, teňgri* = isten; *tüng* = ablak (Lugati Fazlullah Khan); *tünglük, tünlük* = világosság beboocsátására való nyílás (Lichtloch), füstös nyílás (Rauchloch), nyílás a sátor tetején.
- oszm.** *dan* = napkelte (Tagesanbruch), elcsodálkozás (*daňa kalmak* = meglepettnek lenni (überrascht sein); *diňlik* (aj *diňlik* = világosság, holdvilág (v. ö. ujj. jašik tingligi); *taňri* = isten.
- alt.** *tang* (mint fönt); *taňda* = szürkülni, bámúlni; *teňeri, tegri* = ég (Himmel).
- jak.** *taňara* = ég, istenség, isten; *tiň* = hajnalpir, napkelte; *tünnük* = ablak; *tünnä* = kikészített jávor bőr (gegerbtes Ellenfell — sima, ragyogó külsejéről nevezték így. V. ö. *jargak* = kikészített bőr és *jaruk* = sugárzó.)
- k. k.** *tang* (mint fönt); *d'än, d'äjän, t'äjän* = isten.
- csuv.** *tóra* *), *tór* = isten, istenség; *tüne* = világosság kibocsátására való nyílás, a füst kibocsátására való nyílás.

A mint a világos, tiszta (hell, dicht, klar) jelentéséhez más nyelvekben is hozzá sorakozik a megvilágosodás (Erhellen, Erleuchten), megismerés, tisztává levés, tisztulás (Klarwerden) stb. fogalma (v. ö. német weiss és wissen), véleményem szerint

*) Alkalmasint a *tanri*-ből eredt, mert az oszm. népnyelvben még ma is *tari* (taňri helyett) használatos.

az itt tárgyalt tőszótaggal a *tang, tan* = tudni, megismerni, érthetőnek lenni (einleuchtend sein) ép úgy van közel rokonságban. A *tan, dan* persa eredetét tehát határozottan tagadva, az utóbb említett szócsaládot itt soroljuk föl.

- ujg.** *tanuk* = bizonyíték, tanu, bizonyítvány; *tanukluk* = megismerés (Erkenntniss).
- csag.** *tanimak* = ismerni, megismerni, tudni; *tanglamak, tanlamak* = (lassankint megismerni), választani, vizsgálni, kóstolni, kikeresni, eltalálni (errathen); *tangla* = íny (tulajd. a megvizsgáló, megkísértő); *tanušmak* = egymást megismerni, ismeretséget szerezni.
- kir.** *tangdabak* = megismerni.
- jak.** *tañalai* = kemény szájpaddás (v. ö. csag. *tangla*).
- k. k.** *tangma* = ismertető jel, jegy (nem kell összetévesztetni tamgával 178. §.).
- alt.** *tani* = tudni, ismerni (wissen, kennen).

180.

Tar, ter — szűk, szoros, keskeny, sűrű; megszorítani, összehúzni, egyesíteni, gyűjteni, összehozni.

I. — a —.

- csag.** *tar* = szűk, szoros; *tarlik* = szorosság (Enge), megszorulás (Beengung — Elik *tarligi* = fősvényesség, köngül *tarligi* = elszorulás — Beklemmung — harag); *tarimak, tarukmak* = elszorúlva lenni (beklommen, beengt sein), haragudni (zürnen, böse sein — v. ö. *kiz* = szűk, szoros és *kizmak* = haragudni); *tarik* = haragos, elszorúlt (beengt, beklommen); *taritmak, tariltmak* = vkit megszorítani (jem. beengen), haragudni; *tartmak* (*tar-etmek?*) = összehúzni, húzni, elhúzni (in die Länge ziehen), tartani (dauern). Magából értetik *tart*-nak összehúzás, összevonás alapfogalmából kiindulva, ellenkező esetben azt 174. §. II-hez kellene sorolni.
- oszm.** *dar* = szűk, szoros; *darilmak* = meg v. elszorúlni (sich beengen), magára haragudni; *dargin* = haragos, boszús; *tartmak* = mérni (wiegen — tulajd. húzni, minthogy itt többnyire húzómérlegről van szó. Ilyen a persa *keşiden* is = húzni és mérni (wiegen).

- alt.** *tarin* = boszankodni, haragudni; *tarinčak* = haragudásra hajlandó.
- k. k.** *tar* = szük, szoros; *taranerben* = boszankodni, haragudni.
- jak.** *tarendak* = haragos (böse, zornig); *tard*, *tardabin* = húzni.
- csuv.** *tort* = fölhúzni, fölölteni, húzni, vonni (ziehen, schleppen), dohányozni (v. ö. oszm. *tütün iémek*; persa. *tombaku kešiden* = füstöt vagy dohányt húzni, azaz dohányozni).

II. — e —.

- ujg.** *termek* = gyűjteni, összehúzni; *terenmek* = magát összeszedni (sich zusammennehmen); *terken* = rakás, összehúzás, összevonás (Zusammenziehung — *čerik terkeni* = csapathalmozás — Truppen-Anhäufung).
- csag.** *termek*, *tirmek* (mint fönt); *terim*, *tirim* = a kalászok összeszedése, bilingérezés (Nachlese); *terme*, *tirme* = gyűjtemény; *terki* = batyú, *tarisznya* (Ranzen — hely vagy edény egyes tárgyak gyűjtésére; *tergemek* = összefűzni, összekötni, összedni (zusammenkoppeln).
- az.** *dermek*, *dirmek* = gyűjteni.
- oszm.** *dirim* (dirmak-ból) = rakás, tömeg (Haufe); *dირinti* = gyülekezet; *direng* = reunio.
- kaz.** *tirgemek* = összefűzni (zusammenheften), összevarrni.
- k. k.** *têrirben* = gyűjteni.
- csuv.** *targan*, *torgan* = gyűjtő (Sammler), seregyűjtő, előljáró (Oberhaupt. — Itt kell valószínűleg alapját keresnünk az ismert *tarchan*, *terchan*, *ujg. tarkan* címnek, melyet *rendesen fejedelem, főember* [Oberhaupt] szóval fordítunk).
T-hez, nevezetesen a tőszótag II. alakjához tartozónak tekinthetjük még a majd mindenütt egyképen előforduló *čerig*, *čerik* = sereg, csapat szót; a szószerinti jelentése *csapat, tömeg, gyülekezet*, a mint különben a *čerik tartmak* = egy hadsereget, csapatot összevonni szólásmódból és a *čerkenmek* (*terkenmek* egyik mellékalakja) = gyülekezni igei alakból is kitűnik.

181.

- Tat*, *dat* — szilárd, nyugodt, csöndes, békés, készséges, kellemes, édes, izletes.
- csag.** *tat*, *tatik* = őszinte, becsületes, édesség, íz, izlés; *tatiklik*, *tatlig* = édes, izletes, kellemes; *tattu*, *tatu* = egyesítés, fölvilágo-

sítás (Verständigung), készségesség (Genehmigkeit); *tatuluk* = szives, készséges, békés; *taturmak* = megízlelni; *tatanmak*, *tatulašmak* = készségesnek vagy szivesnek mutatkozni, meggyesülni, békét kötni; *tuči* (*tučü-ból*) = édes; pl. *tuči su* = édesvíz, *tuči tilli* = édes nyelvű, mézes beszédű; *tačik* (*tatčik-ból*), *tažik* = az a név, melylyel a törökök és mongolok a békés és, letelepedett népeket nevezték. Így nevezték el a betörő arabok Közép-Ázsiai iráni lakóit is, és így nevezik még ma is. *Tažik*-nak tehát a *tazi* szóval, mint azelőtt hibásan vélték, semmi köze. Tazi ó-persa kifejezés volt az arabok és mohammedanusok számára, sőt az örmény még ma is *tažik* névvel jelöl minden moszlimt, akármily nemzetbeli is.

ujg. *tatik* = kellemes, szives, édes.

alt. *tedü* = békés, csöndes, nyugodt, készséges; *tattu* = édes.

kaz. *tat* = íz, izlés (Geschmack); *tatli* = édes; *tattiu* = béke, készségesség (Genehmigkeit); *tattü ulaniš* = békésnek vagy készségesnek mutatkozni.

k. k. *tádelék*, *tádelik* = kellemes, izletes.

csuv. *tačak* = szives, kéznél, keze ügyében (gefällig, bei der Hand); *tut* = íz, izlés; *tutta* = édes, izletes.

T alapjelentése szilárd, biztos (solid), nyugodt, békés, a melyből a szelid, édes, kellemes (genehm) átvitt fogalmak származtak. Vajjon *tat*, a melyből a *tut* alak is fönmaradt, *tut*-val = szilárd, erős, fogni, tartani (fest, fassen, halten) rokon-e, azt lehet ugyan sejtenünk, de kimutatnunk még nem.

182.

Tek, *tök*, *teg*, *tög*, *töng*, *tej*, *töj*, *tev*, *töv* — kör, gömbölyűség, körül, köröskörül, forgatni, megfordítani, fordítani, körözni.

ujg. *tekri* = körül, a környékben; *tekrilmek* = forogni, körben forogni (sich kreisen); *töngmek* = megfordítani.

csag. *tekre*, *tegre*, *tigre* = körben (im Kreise herum); *tekre-taš* = az egész környék; *teker*, *tekir* = gömbölyűség, kör (tekir baš = gömbölyű fej; *tekerme* = gömbölyűség, gömbölyűség (Rundung, Runde); *tekerčik* = kerék, kis kerék; *tekerlemek* = hengergetni; *tekrenmek* = körben mozogni; *tegirmen*, *tekirmen* = malom; *töge* = domb (gömbölyűség); *tögremek*, *tögermek* = megfordítani (umdrehen), földönteni, gömbölyűvé tenni; *tögül*

- csomó (Ballen, Knaul); *teverek, töverek* = gömbölyűség, környezet, környék; *tevrik, tövrök* = földöntött, elcsavart (umgedreht), megfordított.
- kir.** *tökre* = körben (im Kreise herum); *tökerek, tögerek* = gömbölyű, gömbölyűség; *töngerlemek* = körben forogni; *töngül, tüngül* = tengely; *döngelek* = köröskörül.
- alt.** *tegerek* = kerék, kör, gömbölyűség; *tepilek* = gömbölyű kis pénz; *teermen* = malom; *togolok* = gömbölyű forma; *togolon* henteregni.
- oszm.** *teker* = gömbölyű mozdulat, bukfencz; *tekerlemek* = hengergetni, gördíteni; *tekerlik* = kerék; *degirmen, dejirmen* = malom; *diñil* = tengely; *döñmek* = megfordulni, fordulni; *devirmek* = földönteni (umstürzen); *devrik* = földült (umgestürzt), fordított.
- jak.** *tögürük* = gömbölyű, kör; *tögöröçcü* = köröskörül; *tögörüi* = körben menni; *tökünüi* = legördíteni; *tönün* = megfordítani; *tönnör* = megfordíttatni (umkehren lassen).
- csuv.** *tügür* = astrolabium; *tügürt* = tükör (Kelet- és Közép-Azsiában még ma is köralakú).

A *t* szókezdőt a megelőző tőszótagban, még pedig a *v* szóvégzőjü alakban, a rokon *č*-re változva is lehet találni, pl.

- oszm.** *čevirmek* = forgatni, csavarni, megfordítani; *čevre* = köröskörül, kör, környék (v. ö. tekre, tevre) *čevresini almak* = vmit körülvenni (etw. umringen); *čevre* = kendő, ruha (tulajd. olyan dolog, melyet betakarásra, becsavarásra használnak).
- az.** *čövrümek* = forogni (kreisen), körülvenni; *čövrük* = megfordulás (Umkehr).
- csuv.** *sjav* = fordítani (wenden); *sjavrin* = megfordulni (sich umwenden).

183.

Tek, teg, tej, teng, tiñ, deg, dej, deñ — sík, sima, egyenes, egyenlő, hasonló, hasonnemű, egyértékű, erő v. értékes (werth), megérni (werth sein), fölni (aufwiegen), mérlegelni, megfontolni, próbálni, hasonlót hasonlóért adni, azaz cserélni.

- ujg.** *tek* = hasonló (gleich, ähnlich); *teng* = sík, egyenes, rend, szabály, vezérfonal (Richtschnur); *tenglemek* = igazítani, rendbe

hozni, elrendezni; *tengešmek* = egymással fölélni (sich gegenseitig aufwiegen), egymást segitni.

csag. *teg, tig, dek, dik* = hasonlóan, mintha (*mentig* = minten—gleich mir, *barirdik* = mintha menne, a menéshez hasonló); *tegiz, tigiz* = síma, sík, lapos, egyenlő; *tegmek* = érdemes (werth), fölélni (aufwiegen), megfelelni; *teger, tegiš* = elégséges, megfelelő, érték, a mi fölé (was aufwiegt); *tegišmek, tikišmek* = egymással fölélni, kicserélni, elcserélni, egyet a másért adni; *teng* = egyensúly, rend, ellensúly; *deñ, diñ* = síma, egyenlő, hasonló, egyenes (ne diñlu, ne deñlü = milyen? miféle? mihez hasonló — was gleich?); *teng-tüz* = egészen egyenes, egészen sík; *teñlik* = egyenlőség, érték; *tengmek, deñlemek* = mérlegelni, próbálni; *tengšemek, diñšemek* = kiegyezkedni, az egyensúlyt kölcsönösen helyreállítani.

kír. *tik, tig, tigiz, ting* (lásd *tek, tegiz, teng*), *tigmek, tijmek* = megérni (werth sein).

oszm. *deñ* = egyensúly; *deñlu* = annyi mint, értékű (im Werthe von); *deñmek, deñemek* = megfontolni (erwägen), megkísérteni; *dejmek* = megérni (werth sein); *dejišmek* = cserélni.

alt. *tiñ* = síma, sík; *tij, dij* = hasonló v. olyan (gleich), sík (eben); *tekši* = sík, egyenes.

jak. *täñ* = síma, sík, hasonló; *täñniä, täñnibin* = összehasonlítani; *täñnii* = kinyúlni, kiterjeszkedni (tul. lapossá, sikká lenni).

k. k. *teg* = hasonló, mintha (gleich, als wenn); *teng* = sík, egyenes; *tengnirben* = egyengetni.

csuv. *tan, tigis* = síma, sík, egyenes, hasonló; *tanaš* = egyenesedni; *tanaštar* = egyengetni, egyenesíteni.

A felsorolt szókincsnek mind hangilag, mind fogalmilag szoros összefüggéséhez nem kell bővebb magyarázat.

184.

Ter, tır, tes, tis — mozgó, mozgékony, gyors, eleven, élénk, megmozdúlni, mozogni, élni.

I. — r.

ujg. *teri, terk* = sietős (eilig), biztos (sicher), fürge (behend), jó, fris; *terkin* = rögtön, gyorsan, sietve; *terik, tirik* = eleven, élet; *tirikmek* = elevennek lenni, élni.

- csag.** *teri, tiri, tirik* = gyors, fürge, sebes, élénk, eleven); *tirilmek* = élni; *tirimek* = megmozdúlni, mozogni; *tiritmek* = mozgatni, megindítani (rührig machen); *tirgüzmek* = éltetni (beleben).
- alt.** *tiril* = reszketni, remegni (tengeri tirler = az ég reszket. Bud. Radl. után); *tür* = gyors, sebes, fürge (hurtig, flink); *türü* = eleven.
- jak.** *tilin, tiläbin* = meg v. föl elevenedni; *tilinnär* = éltetni, életet önteni (beleben); *tilli* = az élet.
- oszm.** *diri* = eleven; *dirilmek* = fölelevenedni; *tiril, tiril* = remegő, reszkető.
- csuv.** *čiri* = eleven; *čiril* = föléledni, újra élni (aufleben); *čirit* = éltetni, életet önteni (beleben).

II. — s, z.

- csag.** *tes, tez, tiz* = gyors, élénk, sebes, sietős (nem persa eredetű mint általában hiszik); *tiskinmek* = gyorsnak lenni, megmozdúlni, mozogni, remegni; *tizlemek* = sietni.
- ujg.** *teskinmek* = mozogni, mozdúlni (sich bewegen).
- alt.** *tes* = futni, szaladni, elszaladni, megfutni.
- jak.** *täskiliä* = veszedelemtől menekülni (von einer Gefahr davonlaufen); *täsi* = iszonyodó (scheu), iszonyodás (Scheuheit).

185.

Ter, tir — nedvesség, izzadság, nedves, fris.

- csag.** *ter, tir* = izzadság, nedves; *terlemek* = izzadni; *teretmek* = megnedvesíteni.
- oszm.** *ter* = izzadság; *tere* = fris (tere jag = fris vaj, ter taze = egészen friss, vonatkozva vmely test nedvez, zöld állapotára); *terlik* = izzasztó takaró (Schweissdecke), izzasztó ruha v. kendő (Schweisstuch).
- jak.** *tirit* = izzadni; *tälliä* = izzasztó takaró.
- csuv.** *tir, tar* = izzadság.

Itt is ki kell külön emelni, hogy *ter* nem persa kölcsönvétel, hanem valószínűleg megfordítva van a dolog.

186.

Ter, tir — tisztátalan, ügyetlen, fordított.

ujg. *ters* = barbár, ügyetlen, rossz.

csuv. *tiris* = pizok, mocsok (Unrath).

oszm. *teres, terez* = rossz, tisztátalan, kényelmetlen, kellemetlen; *ters* = fordított (verkehrt), rossz (schlecht, ungerathen — innen *ters khane* = arsenal, azaz a tisztátalanok helye, mivel itt kezdetben csak hitetleneket alkalmaztak).

Ters-t továbbá a csag. *teskeri*-ben fordított is föl lehet ismerni, melyből az *r* kiesett. Képzését illetőleg v. ö. ič, ičkeri.

187.

Til, kil — nyelv (Zunge, Sprache), szó, beszélni, kérni, kívánni, könyörögni, koldúlni.

ujg. *til* = nyelv (Zunge, Sprache); *tilek* = kívánság, kívánat; *tilekči* = koldús; *tilekli* = a kinek kívánsága van; *tilmeči* = tolmács (tulajd. beszélő).

csag. *til, tilek* (mint fönt); *tilči* = kém, tudósító; *tilemek* = beszélni, kérni, kívánni; *tilenmek* = magának vmit kívánni, koldúlni; *tilmanč* = tolmács; *tilmürmek* = kívánsággal v. vágyakodással tekinteni vmi után.

kir. *tilemsek* = tolakodó, rábeszélő; *tildik* = fecsegő.

alt. *tilmeš* = tolmács; *tilmešte* = fordítani (übersetzen), tolmácsolni; *tilbilen, tilbirge* = sóvárgónak, epedőnek lenni v. sóvárogva, epedve tekinteni.

oszm. *dil* = nyelv (Zunge, Sprache), hír, tudósítás; *dilemek* = koldúlni; *dilenži* = koldus.

jak. *til* (mint föntebb); *tilbas* = tolmács; *tilła* = tudósítani.

k. k. *tél* = nyelv (Zunge).

csuv. *kil* = imádság, kérés; *čil* = nyelv (Zunge), kiejtés (Aussprache); *kil-gil'* = imádkozni.

kaz. *kelja, telja* = kérni, könyörögni, imádkozni; *keljan* = kérelem, kérés, könyörgés, imádság.

Vajjon a csag. oszm. *timek, temek*, oszm. *dijmek, demek* = mondani, beszélne nem származik-e ettől a tőszótagtól? Erre a föltevésre nagyon csábít az alt *te*, csuv. *té* = beszélni, szólani (sprechen, reden).

188.

Tin, tim, tiñ, tinč — lélek, lehelet, lélekzet, lélekzetvétele, lélekzeni, magát kifujni (sich ausschnauben), nyugodni, nyugodtnak v. csöndesnek lenni, megszűnni (aufhören), meghallgatni.

ujg. *tin* = lélek, lélekzet, lehelet, gőz v. pára (az utóbbi jelentésben e szó a törökben és új-persában *dem* alakban is meg van. Iráni származása tehát határozottan téves); *tinmak* = lélekzeni; *tinikli* = lélekző, élő; *tinlik* = eleven, lelkes (belebt); *ting, tinč* = csöndes, nyugalom; *tintürmek* = megnyugtani.

csag. *tin, tem, dem* = lélekzet, lélek, gőz v. pára (*tin kilmak* = élni, *tem almak* = magát kifujni (sich ausschnauben), lélekzetet venni, *tem birmek* = nyugalmat megadni — Ruhe gewähren); *tinmak, tinč* (mint fönt); *temlemek, demlemek, dem urmak* = gőzölögni, párologni (theáról); *tinčlamak* = magát megnyugtani, megnyugodni; *tiñlamak, tiñlemek* = csöndesnek lenni, meghallgatni, hallgatni (anhören, zuhören); *tinik* (su) = állott, leülepedett víz.

alt. *tin* = lélek, élet, lélekzeni; *tindu* = eleven; *tiniš* = a föllélekzés, nyugvás (v. ö. *tinč*); *tim* = nyugság, béke, csönd; *timi* = csöndesíteni, elhallgattatni.

oszm. *dinmek* = nyugodni, megszűnni, fölhagyni (aufhören); *dinlemek* = magát csöndesen viselni, meghallgatni (anhören, zuhören); *dindürmek* = lecsillapítani.

jak. *tin* = lélekzet; *tinmak* = élő, eleven (belebt); *tin, tinabin* = lélekzeni.

csuv. *tin* = értelem, öntudat; *tinla* = ráemlékezni (sich entsinnen).

k. k. *tén* = lélekzet; *ténanerben* = kipihenni, kinyugodni.

A szókezdő elhagyása következtében *tinč, ténč*-ben keletkezett a hasonló jelentésű *inč, enč*, mint:

ujg. *inč* = nyugalom, csöndesség; alt. *enčü* = nyugalom; *enčik* = nyugodtnak vagy békésnek lenni.

189.

Tir, tor, tür, tör, til, tel — törni, összetörni, összedarabolni, összetörni, zúzni (zerstossen), áttörni, lyukasztani, porrá tenni (zerstäuben).

I. — r.

- ujg.** *torlamak* = összetörni, porrá tenni, összeesni, romba dőlni; *tor* = por.
- jak.** *tír* = keresztülvágni, áthatítani; *tírít* = összetépní; *tírinkala* = kis darabokra hasítani; *tír* = hasadék (Spalte).
- csag.** *tírím* = töredék, darab; *tíre* = vmely családnak ága ethnikus értelemben; *torgamak* = összedarabolni, összetörni; *törselemek* = letördelni v. aprogatni (abbröckeln), lassankint összetörni (innét az oszm. *örselemek* = magát megtörve érezni); *törtmek* = összezúzni v. megtörni (zerstossen); *törtülmek* = elmállani, apróra töredezni (sich zerbröckeln).
- oszm.** *dírím* = darab; *dörtmek* összezúzni, zúzni (zerstossen, stossen); *törtí* = hulladék, seprő, alja, sarok (Abfalle, Hefe, Absatz).
- csuv.** *tordu* = vmely család ága.
- A szóvégző *r*-nek *z*-be való lágyulása folytán e főszótagot még a következő alakban lehet fölismerni.

II. — z, s.

- alt.** *tos* = darabokra töredezeni, összetöredezni (sich zerstückeln); *toskír* = összetörni, eltörni; *tozín* = por.
- csag.** *toz* = por, darabocska, morzsa (Bröckel — v. ö. ujj. *tor*); *tozma* = porrá tenni (zerstäuben); *tozang* = puha föld (weicher Boden), por; *tozanglamak* = porozni (stauben).
- kaz.** *tozgak* = poreső.
- jak.** *tosun* = törni, szét v. kettéválni (entzweien); *tosut* = vmit összetörni; *toštu* = ketté (entzwei).

III. — l.

- csag.** *tilmek* = törni, áttörni; *tilím* = törés (Bruch), darab; *tilimgač* darabocska; *tilük* = áttörés (durchbruch), lyuk, lóláb nyoma; *tilin* = darab, áttörött, kivágott (tilin-tilin = darabonként).
- oszm.** *delmek* = áttörni; *delik* = lyuk, áttörés (Durchbruch); *delinmek* = lyukat v. léket kapni.
- jak.** *dálbi* = szakadás, hasadék (Riss, Spalte); *dälbärit* = szét v. megrepesztetni, meg v. fölpuukkanásra vinni (zum Platzen bringen).

És végül a dentalis szókezdő még *č*-re és sibillansra változik, mint:

IV. *č*, *s* —.

- csuv.** *čil* = össze v. szétdarabolni, összevágni (v. ö. *til* = törni); *szjür* elrothadni, darabokra törni, összemorzsolni (zerbröckeln).
- alt.** *čiri* = elrothatni, törekenynyé, gyöngévé válni (gebrechlich werden).
- csag.** *čürümek*, *čürüknek* = elrothadni; *čürük*, *čürüken* = gyöngé (gebrechlich, schwach).
- jak.** *siti* = lusta (faul),
Tir, *til*-vel v. ö. továbbá *kir*, *kil* 91. §. Az utóbbiak szigorúan véve ehhez a szócsaládhoz tartoznak.

190.

Tir, *tiz* — támaszték (Stütze, Lehne), térd, könyök.

- ujg.** *tirkek*, *tirkük* = támaszték, oszlop.
- csag.** *tiremek*, *tirkemek* = támasztani; *tirek* = támaszték, oszlop; *tirsek* = könyök; *tiz* = térd.
- kir.** *tireö* = árbóczfa, oszlop; *tireös* = támaszték.
- oszm.** *dírek* = oszlop; *dírsek* = könyök; *díz* = térd.
- jek.** *tirän* = megtámaszkodni, támaszkodni; *tiriä* = támasztani; *tiräbil* = támaszték.
- k. k.** *teräl* = támaszték; *terirben* = támasztani.
- csuv.** *čire*, *čir bossi* = térd.

A térd és könyök szavak ugyanazon tőszótagtól való származtatása 1) mind a két testrész alaki hasonlósága 2) a kölcsönös hangviszony folytán van igazolva. Mind térd mind könyök szószemlénti jelentése támasztó pont, mert valóban egyik a test felső, másik alsó részének támasztására szolgál.

191.

Tob, *töb*, *čob*, *čöb* — rakás, tömeg, gömbölyű, vastag, gömbalakú, összeguzsorodni, összekuporodni, gyűjteni, együtt (zusammen).

I. *t* —

csag. *tob*, *top* = rakás, golyó, csomó, cserje; *topi* = gömbölyű, fél-

gömbforma sapka Khokandban ; *topak* = vmely kötél csomója ; *topčak*—kövér, gömbölyű ló ; *topie, töpie* (töb bije?)—kövér gömbölyű kanca ; *töpe, tüpe, tipe* = domb, felső rész, fejtető ; *toplamak* = gyűjteni ; *töplēmek* = gömbölyödni, hegyeződni.

oszm. *top* = golyó, lapda ; *tepe* = csócs, domb. V. ö. tek = gömb és töge = domb 182. §. ; *topalak, tombalak* = egészen gömbölyű (kugelrund) ; *topal* = görbe, sántító (tulajd. vmely tag összehuzott gömbölyű alakja).

kaz. *tubalašmak* = összekuporodni, magát összehúzni.

csuv. *tübe* = magaslat, domb, fönt ; *tübek* a madarak búbja, bőbitája.

alt. *töbö, töbe* = domb.

II. ě —

csag. *čobulmak* = csomódni, keveredni, kuszálódni (sich in den Knaul verwirren).

ujg. *čobrunmak* = összeguzsorodni (zusammenschrumpfen), összszejönni.

Mind *top* mind *čop* közel rokonságban vannak *tom, jom, čom*-val (177. §.), sőt a szó szorosabb értelmében az utóbbiak synonimái, a mennyiben együttvéve a gömbölyű, összegyűjtött sb. fogalmát fejezik ki. Meg kell még itt továbbá emlitenünk, hogy *čob, čom, čum* az összekuporodás mellett a fürdés, lebukás (sich ducken) fogalmát, a mi összekuporodás folytán történik is kifejezi. Ezek következtében e családba tartoznak még :

csag. <i>čummak</i>	} = fürdeni, lebukni, (baden, sich untertauchen).
alt. <i>čom</i>	
az. <i>čömmek</i>	
oszm. <i>čimmek</i>	
csuv. <i>čum</i>	

192.

Tok, toj, tot, tut — sűrű, szilárd, tömött, sok, tömött, sok, tökéletes, jóllakott, tele — megerősíteni (fest machen), tartani, tömni, tölteni, jóllakni, tökéletesíteni.

I. — k, j.

csag. *tok* = tele, jóllakott, csöndes, nyugodt, higgadt ; *tokluk* = bőség, gazdagság ; *tokmak* = megtöltő (Anstopfer), mozsártörő,

kölyű; *toklamak* = etetni, jóllakni; *toktamak* = csöndre birni, csöndesíteni, csillapítani, megállapodni (inne halten), föltartóztatni; *toj* = jóllakás, lakoma, ünnepi evés; *tojum* = gazdagság, zsákmány; *toigarmak* = jóllakatni; *tojmagur* = telhetetlen (Nimmersatt); *tojmak* = jóllakva, tele, áthatva lenni (innen tudni, érezni, észrevenni. Az utóbbi jelentést ugyan gyakrabban jelölik *tujmakval*, de az alhang felhangú *ö, ü*-re is változik, mint *töjök, tüjük* = tudatos, tudó, érző — *töjüklük* = érzet, öntudat).

oszm. *tok* = jóllakott; *dojmak* = jóllakni; *dujmak* = érezni, tudni (empfinden, wissen, fühlen); *toj* = ünnep, ünnepi evés, lakoma (és innen *düjün* = ünnepnap, tulajd. *toj* v. *töj-gun* = ünnepnap).

az. *tok* = jóllakott; *toulamak* = etetni, hizlalni; *toulu* = kövér.

jak. *toktus, toktubun* = megállapodni, megállni; *toktot* = föltartani, vkit föltartóztatni (aufhalten, jem. anhalten).

csuv. *tukta* = megállapodni (inne halten); *toj* = lakoma (Festessen); *turan* = jóllakni (sich sättigen).

k. k. *tok* = jóllakott; *tokpak* = tuskó (v. ö. csag. *tokmak*); *toi* = lakodalom; *tokterben* = megszünni (aufhören).

Tok-hoz = jóllakott, tele tartozik 1) megváltozott belső hanggal *tik* is a csag. *oszm.* *tikamak* = megtölteni (voll machen), tele tömni, megtömni, tömni; *tikin, tigin* = szük, szoros, etlömött, eldugult; *tik* (v. ö. sik) = szük, keskeny; *tigizlik* = szük nyílás, szorulat; *tikač* = dugasz; *tikilmak* = eldugulni, eltömödni szavakban; 2) változott szókezdővel, t. i. *č*-vel a következő az elején felsorolt jelentésekkel rokon, sőt synonym tömeg, sokaság, hatalom, gyűjteni, szaporítani jelentésű fogalmak, mint:

ujg. *čok* = hatalom, nagyság, méltóság, erő.

csag. *čokmak* = szaporítani, gyűjteni.

oszm. *čok* = sok, igen (sehr); *čogalmak* = sokasodni (viel werden).

jak. *čuogui* = vmely rakáshoz, csoporthoz állni; *čuogus* = összeállni. És

3) felhangú belső hanggal, mint:

ujg. *tök* = sok, számos; *tökün* = egészen, tökéletesen; *tökellik* = bőség, tökéletesség, áldás.

csag. *tükel, töküz* = tökéletes; *tükellemek* = tökéletesíteni, megfölni, kiegészíteni; *tükün* = tökéletes, bevégzett.

oszm. *dükelli* = mind, mindnyája, együttvéve.

Továbbá a *tok, tuj* (szilárd, erős, tele) tőszótagot még *tüg, tüj* = kötni, megerősíteni tárgyas jelentésű változatában is találjuk mint e szócsalád etymonját.

alt. *tuj, tü* = kötni, megerősíteni (befestigen), lezárni, elzárni; *tujuk* megkötött, zárt (*tujuk süs* = vers, kötött beszéd; *csag. tujuk* = vers); *tujukta* = zárni, lezárni; *tüüncek, tügün* = csomó, gomb (Knoten, Knopf).

csag. *tüjmek, tügmek* = kötni, kapcsolni, csatolni; *tüjjüm, tügüm* = csomó (Knoten), bokor v. esombók (Masche), botyk a fában; *tügme, tüjme* = gomb; *tüjülge* = csomó az ostor végén; *tüjemek, tüjlemek* = fölrakodni (aufladen, tulajd. fölkötni, megterhelni. Vajjon nem *tüje*; alt. *töö*; csuv. *töve*; oszm. *dere* = teve alapja-e e tőszótagnak — e szerint teherhordó állat, ellentétül *ulak-hoz* = szaladó v. nyargáló állat?).

oszm. *düjüm, döjme* = csomó, gomb; *düjmelemek* = begombolni.

jak. *tiäi, tiäjabin* = vmit vmire rakni, pakolni (kötni).

csuv. *tije* = rárakni, terhelni (aufladen); *tüve* = csomó, kötés (Band); *tümme* = gomb.

II. — t.

ujg. *totu, tutu* = jóllakot, tele; *totmak* = jóllakni (satt werden); *toturmak* = jóllakatni; *tutmak* = érzeni (fühlen, empfinden), megfogni (fassen), fölvenni, tartani (v. ö. *csag. tojmak, tujmak*); *tuta, tutši, tuči* = tartó, tartós, mindig; *tutruk* = tartó (Behälter); *tutušmak* = verekedni (raufen), egymást megragadni vagy tartani; *tutkak* = ajak, orr (Schnabel — tulajd. megfogó, megragadó).

csag. *tutmak* = tartani, megfogni, erősen tartani (fest halten), megkapni, megragadni; *tot* = rozsdá (a vason), tul. a mi a vasra ragad. Pl. *pas tutmak* = rozsdásodni (persa *pas* = rozsdá szótól). V. ö. magy. rozsdát fog; *tutak* = háborútűz (tulajd. a kit tartanak); *tutak, dudak* = ajak (v. ö. *ujg. tutkak*); *tutku* fogás (Griff), nyele, füle (edénynek — Henkel); *tutum* = tele marokkal (handvoll — a megfogott), *tutkun* = elfogott (gefan-

gen), elfogúlt, szomorú; *tutluk*, *tütek* = hebegő (elfogúlt nyelv); *tut* = füst (vastag sűrű légkör) v. ö. *toman* = füst és *tom* 177. §. sűrű, homályos.

kaz. *tuturmak* = megtölteni; *tutak* = fogás, fogó (Griff); *tutur* = akadály, gát; *tot* = jóllakott; *totu* = jóllakottság; *totor* = jólakadni.

k. k. *tutarmen*, *duderben* = tartani, fogni (halten, fangen).

csuv. *tít* = fogni, tartani, kapni (fassen, halten, erhalten); *tot* = jóllakott, tele; *tolla* = jóllakadni; *tüdüm* = füst; *tütüm* = sötétség, homály. Az utóbb említett két szó legjobban bizonyítja a *tuman* és *tum* (l. csag. *tut*) között föllállított hasonlatot.

A csuv. tárgyias fogni, tartani jelentésű *tít* alak arra emlékeztett, hogy a tőszótagnak ez az alakja másutt is, még pedig átvitt eltiltani, azaz *vissz a t a r t a n i*, *t a r t ó z t a t n i* értelemben van meg, ennek következtében tehát a jelen tőszótaghoz kell számítnunk; mint

ujg. *títmak* = eltiltani, vmitől tartóztatni; *títikli* = visszatartóztató, eltiltó (Abhalter, Verwehrer).

csuv. *títar* = tartóztatni, eltiltani, tiltani (alt. *tuttir* = eltiltani).

csag. *títmak* és *tíjmak* = eltiltani; *tíjmagur* = készséges, azaz a ki semmit sem tilt el.

oszm. *títiz* = ellenkező, veszekedő, azaz a ki mindent eltilt.

Budagov *tij-t tin*-ből = csöndes, nyugodt származtatja, de hibásan, mint a jelen összeállításból kitűnik.

193.

Tok, *tog* — följönni, fölszínre jönni, magasodni, keletkezni, születni, szülni, nemzeni, születés, születésbeli rokonok.

ujg. *tok* = gyermek; *tokmak* = keletkezni, kibujni v. sarjadzani (aufgehen), születni; *toka* = szokás, szabály (das aufgekommene), királyfi (Prinz — v. ö. *töre* = királyfi, törvény és töremek = nemzeni, létre hozni, teremteni) születéstől fogva; *tokar* = kelet (Ost), napkelet; *tokukli* = föld szülötte.

csag. *toka* = fej (Oberhaupt), fölügyelő, törvény; *togmak* = keletkezni, felkelni (a nap), születni; *toгу* = napkelte; *toгуш* = születés; *togkan* (uruk) = rokon (bir *togkan* = édes testvér —

- leiblicher Bruder); *togma* = rabszolga (tulajd. bennszülött, szépitő kifejezés a nagyon rossz néven vett kul helyett).
- oszm.** *dogmak*, *doomak* = születni, keletkezni; *dogma* = születésű (von Geburt).
- jak.** *tagis*, *taksabin* = előjönni (hervorkommen, hervorgehen), kimenni; *dagdai* = emelkedni (sich heben), nagyon megduzzadni, föltornyosodni; *dagdačči* = nagyon megdagadt.
- csuv.** *tok* = kimenni, következni (herausgehen, hervorgehen).
- alt.** *tuu* = szülni; *tuul* = születni.

A mint a *jak. tagis*, *csuv. tok* emlékeztet a nyugati és délkeleti törökségben nagyon használt rokon *čik*-ra = kimenni, kiszállni, és melynél fogva *čik*, *čik* = kimenni, kijönni, eredni értelemmel szorosán véve ide tartozik. V. ö. *alt. eneden čikkan* = anyától lett, anyától született, ép oly világos a föntebbi összeállításból, hogy a *csag. oszm. tak, tag, dag*, *csuv. tu*, *alt. tu* = hegy, domb, magasság a felemelkedés alapfogalmánál fogva szintén ide tartozik. *Tok*-hoz sorakozik továbbá a legközelebb rokon *jok* = magas, fönt (l. 7. II. §.), és mind a kettőnek középalkaja a k. k. *ʿogar* = föl (hinauf); *tok-tarmen* = fölfelé menni (aufwärts fahren) stb.

194.

Tol, dol — körül, köröskörül, körben mozogni, körüljárkálni, körülvinni, bepólyázni, bebonyolítani.

- csag.** *tolamak*, *tolgamak* = polyázni (wickeln), bepólyázni, keringni, forogni, csavarni, pólyálni, gyöngyölgetni (winden), fájdalomtól összehuzódni, szülésfájdalommal lenni; *tolag* = kapezaruha; *toluk*, *tolgaš* = csavart (gewunden, geschraubt), görbült (gekrümmt), fájdalom; *tolanmak*, *tolganmak* = körben mozogni, *tolaşmak*, *toloaşmak* = járkálni, körüljárni; *tolaj*, *tölej* = kör (Zirkel), gyülekezet; *dolana* = forgósziel.
- oszm.** *dolaj* = kör (Zirkel, Bereich, Betreff), -ért, miatt (wegen, fürwegen — ben den dolaj = miattam. V. ö. arab *dair* = miatt és *daire* = kör); *dolanmak* = járkálni, körülvéve vagy körülzárva lenni; *dolandirmak* = megcsalni (tulajd. vkit megjárkáltatni); *dolaşmak* = járkálni, körüljárni; *dolaşik* = kerülő utakon, görbe.
- az.** *dolaj* = környék, kör (*dolajini almak* = vkit körülvenni — jem. umringen); *doli* = forgósziel; *dolamač* = kör.

alt. *tolu* = forogni.

jak. *tul* = körüljáró, megkerülni; *tula* = kerülő, kerület (Umkreis), köröskörül; *tulalá* = körülvenni (umgeben); gömbölyíteni, kerekíteni (abrunden).

k. k. *tolganderarmen* = körülvenni (umringen; *tolgirben* = csavarni (winden).

Tol-t csak föltevésésképp soroltuk föl mint tőszótagot, mert nem szabad elfelednünk, hogy a *csag.*-ban más alakunk van, t. i. *taul*, *tavul* = bepólyálni, körülcsavarni (umwickeln), forgószél, a mi azt sejteti velünk, hogy itt *tak*, *tek*-t (l. 182. §.) tekintsük alapszótagnak. A gutturalis szóvégzőnek ilyenemű egybeolvadása majdnem rendesnek nevezhető (v. ö. *sakmak* és *saulmak*, *savulmak* = őrizni, őrizkedni.

Tol szókezdőjét végre a rokon *č*-re változtatta; innét: *čolga*-mak = göngyölgetni (wickeln), *čolgau*, *čolgak* = kapezaruha; *čolgaš*-mak = bebonyolódni (sich verwickeln).

195.

Tor, *tün*, *jon*, *jün* — fölület, takaró, ruha, gyapju.

csag. *ton* = ruha, a ló szőrének szine; *tün* = bőr, gyapju (v. ö. japaj = takaró, gyapju); *jong* = gyapju (Lugati Fazlullah Khan szerint); *jün* = dísz (Zierde); *tonanmak* = ruházkodni (sich bekleiden).

alt. *ton* = takaró, lepel, fölső ruha.

kaz. *žon* = gyapju, madártoll; *tun* = fölső ruha.

oszm. *don* = alsó nadrág (is *ton* = belső ruha); *donatmak* = diszítani; ékesíteni; *donanmak* = kivilágítani (illuminieren), fölcsinosítani, ékesíteni (ausschmücken).

csuv. *sjun* = gyapju, madártoll.

jak. *ön* = gyapju.

Az utóbb említettthez, t. i. a tőszótag *jak.* alakjához sorakozik hangilag *ön*, *öng* = szín, külső (Aussenseite. V. ö. 64. §.) és az utóbbi család 'eszejárásából épen nem nehéz a kettő rokonságát föismerni.

196.

Tur, *tor*, *tür*, *tör* — elől, fönt, elől levő, előhozni, teremni, teremteni, fölláttatni, állítani, állni.

I. — ö —.

- ujg.** *tör* = legfölül (obenan), előtt (vor), díszülés (Ehrensitz. — E szónak ellentéte *eden*, *iden* = a legelső ülés a sátorban, eredet ?); *törü*mek = előjönni, kijönni, kibujni, fölébredni (aufkommen, hervorkommen), világra jönni; *törük*, *türük* és *törükli* = teremtmány, lény, a mi előjött, fölébredt (das Angekommene. — Nekem úgy tetszik, hogy ebben a szóban van meg a Türk = török tulajdonnév etymonja, eredeti jelentése szerint *teremtmény*, *lény*, *ember*, mint hasonló más nyelvekben is vehetünk észre); *törü* = törvény, szokás, divat (tul. a mi fölkerelkedett, fölkapott — das Aufgekommene); *töre* = királyfi (Prinz — legfelső), pánczél (fölső ruha); *törü*mek, *töret*mek = előjövetni, teremteni.
- csag.** *tür*, *tör* = elől, díszülés, legfölsőbb rész, felszín, külső (Aussehen), alak (a fönt és külső [Aussehen] azonosságát illetőleg v. ö. *jüz* = fönt, alak 65. §.); *türlük* = fajú, nemü, alkatú vagy alakú (von Art, Beschaffenheit oder Gestalt — ni *türlük* = milyen, miféle ?); *töre*, *töret*mek (mint fönt); *tür*mek = fölemelni, föltürni (szegélyt).
- alt.** *törö* = nemzeni, létre hozni; *tör* = legfölül (obenan); *töröl* = nem (Geschlecht); *törö*mel til = rokon nyelv.
- jak.** *töröt* = szülni; *törüö* = születni; *törül* = származás, faj, nem (Herkunft, Geschlecht).
- k. k.** *törîrben* = szülni.
- csuv.** *töre* = biró (legfölső); *tört* = szülni.

II. — o, u —.

- csag.** *turmak* = fölkelni, keletkezni, lenni; *turguzmak* = fölkeletni (aufstehen lassen), fölkelteni, fölébreszteni; *turgalamak* = lassankint fölemelkedni; *turgalan* = fölkelés (Aufstand), lázadás; *turgak* = ör (oda állított alkalmazott); *turak* = állás (Stand), állóhely; *torlamak* = fölakasztani, fölállítani; *tor* = hurok, háló, verem, csapda (tulajd. a fölállított; *torlak* = függöny (a fölfüggesztett).
- oszm.** *duruk* = legfölsőbb vég, csúcs, tető (Gipfel, Spitz); *durmak* = állni (nem pedig fölállni, minthogy az utóbbit *kalkmak*-val [lásd 73. §] fejezik ki).

- jak.** *tur* = föllállni, fölkelni, fölemelkedni, állni; *toruor* = föllállítani; *torui* = vmi előtt állni, vminek élén állni (vor etw. vorstehen); *torut* = kinyúlás, kidülledés (Vorsprung).
- k. k.** *tori* = folytonosan (stets); *turerben* állni.
- csuv.** *tur* = föllállni, fölkelni, állni; *turas* = állítani; *turil* = elállni (abstehen).
- alt.** *tur* = állni, föllállni, fölkelni, élni; *turumdu* = magas, emelkedett.

A szóvégző *r* mouillirozása következtében még a következőket kell ide számítnunk: *tuzak* = csapda, hurok, háló (v. ö. csag. turak); ujg. *tüzmek* *) (tizmek) = föllállítani, föltűzni, fölszúrni (aufstecken — v. ö. csag. türmek) és más tárgyas és vont értelemben a fölemelés, fölegyenesítés, fölírányzás cselekvésre vonatkozó szavak.

197.

Tur, tuz — só, megsózott, savanyított.

- oszm.** *turuş*, *turş* = savanyított, sózott; *turşi* = sóval savanyított zöldségek; *tuz* = só; *tuzlatmak* = besózni.
- jak.** *tar* = megsavanyodott tej; *tus* = só.
- csuv.** *tuvar* = só; *tuvarla* = sózni (itt is meg kellett az *r* szóvégzőnek lenni, mely gyakran változik *v*-vel).

Tur-hoz sorakozik a ma névszóul és határozóul használt *şur*, *şur* = só, sózva. Első jelentéssel a keleti törökségben lehet találni (lásd Shaw Grammar of Eastern Turki. szöveg 22. l.) az utóbbiban pedig a nyugati nyelvterület egyes részeiben. V. ö. magyar só — sav.

198.

Tök, tüg, cök, cük — padló, fenék, alja, örvény, vég, végezni, elvégezni, kiüríteni, kiönteni.

*) Tüz-nek egy rokon mellékalakját tünteteti föl a csag. süz-mek, süsmek = fölszúrni, föltűzni, fűzni, szegezni (heften); pl. közüm anga sözüldi = szemem rá szegeződött.

I. t —

- ujg.** *tök, töng, tüng* = fenék, örvény (Boden, Abgrund); *töngge* = fenékgig (bis zum Grunde), végig (bis zum Ende).
- csag.** *tüg, tüng, tög, tig* = fenék, alja (Boden, Grund); *tükmek* = kiesni, kihullani (hajról), kiönteni; *tükenmek* = végének lenni, végezni (ein Ende nehmen, beschliessen); *tükettirmek* = végeztetni (bechliessen lassen); *tükülmek* = megszünni (aufhören).
- jak.** *tügäk* = fenék, alja.
- alt.** *tügön* = megrövidülni, bevégzödni (sich abkürzen, sich beschliessen).
- k. k.** *tügändä* = az utolsó (v. ö. csag. *tükenmek*).

II. č —

- csag.** *čökmek* = leesni, lerogyni (niederfallen), leguggolni; *čökünmek* leguggolni, lekuporodni (sich niederkauern).
- alt.** *čök* = lehullni, leesni, térdet hajtani; *čök* = leguggolni, áldozás közben a letérdelésre való szólítás.

Tük, tög-ben első pillanatra föl lehet ismerni *tek tik* = sik — (eben l. 183. §.) és *tüb, töb* (l. 170. III. §.), melynek az az. *tej* = alatt a középalakja; igen valószínű továbbá az is, hogy *tös* (l. 199. §.) = vmely magasságból esni, földre esni, hullni a két tőszótag egyikeből (töb-üs, tövüs, töüş, tös) keletkezett.

Meg kell végül még jegyeznünk, hogy a jelen tőszótag szókezdője még a hozzá legközelebb álló *s*-vel is váltakozik; mint:

III. s —

- ujg.** *sekümek, sökümek* = leesni, lehullni, térdre esni (A Kudatku Bilik szövegében *bezanu uftaden-val van magyarázva*).
- csag.** *sökmek* = lépni, kitépni, kiszakítani, lealacsonyítani, szidni, gyalázni. tönkre tenni; *sökük* = a mi könnyen leesik, a mi a beomláshoz közel van (egy homokban növe fa [tamarix], melyet, mind a mellett, hogy gyakran jelentékeny nagyságú könnyen ledöntenek); *sökül, sükel* = alacsony, gyöngye, beteg; *sökünz* = lealacsonyítás, meggyalázás, szitok, átok; *söküklemek* = gyakran szidni v. gyalázni.

oszm. *sögmek, sőjmek, sőjünž* = szidni, átkozni, szitok, átok, gyalázás; *sőkmeek* = elválasztani (trennen), elvégezni (beenden); *sőkük* = a mi végeére jár, a mi elvállik, feslik (was sich trennt); *zügür* = alacsony, szegény. (V. ö. csag. *sökül*?)

jak. *üögü* = a szidás; *üögäs* = egymást szidni.

k. k. *sökerben* = följefteni (auffrennen).

alt. *sökü* = szitok, gyalázás, átok.

A mint szitok, átok, gyalázás a *tök, cök, sök* (alant, alacsony) tőszótagból eredt, ép úgy származott ellentétképen áldás, dicséret *ol, al, ul*-ből (magas, fönt). L. 11. §.

199.

Töl, tül, tör, tür — elébe, ellenébe (entgegen), átellenben, szemközt, a mi vmely tárggyal szemközt van, az értéknek megfelelő, értékben fölerő, pótlás (Ersatz), váltságdíj.

csag. *tölemek, tülemek* = megtéríteni v. megfizetni (vergelten), kárpótolni, pótolni (entschädigen, ersetzen); *tülek* = pótlás (Ersatz); *tüleöci* = megtérítő, fizető (Vergelter, Zahler); *tür, türi* = szemközt, átellenben (*türisike* = kárpótlásul, pótlásul — als Ersatz); *tülebir, telebir* = találásért járó pénz (Findergeld — vmely tárgy megtalálásért való jutalom). Ettől a szótól származott az oszm. *kelebir* = találásért járó pénz, ajándék vmely megtalálás fejében.

oszm. *dülenmek* = kárpótlást kapni.

jak. *tolui* = kiváltani (auslösen, loskaufen); *tölön* = megfizettetni (bezahlt werden); *tölörü* = magát kiváltani; *tolobur, tölöbür* = találásért járó díj, váltságdíj; *tuora* = kasul, keresztbe (quer), átellenben, szemközt.

k. k. *tôra* = kasul (quer); *tölirben* = megfizetni.

csuv. *tül* = átellenben; *tül bol* = találkozni; *tüle* = megfizetni, adóságot leróni.

alt. *tölö, tüle* = megfizetni, megtéríteni; *tolí* = kiváltani (auskaufen); *tolin* = magát kiváltani.

Úgy látszik, hogy *tör, tür, tuor*-val szemközt, átellenben az újg. *türemek, türmek* = türni, eltürni szintén összefügg. Azt hiszem, hogy ez a szemköztállásnak, valamely eseménynyel szemben való állhatatosságnak képes tolmácsolása; innen van aztán ez a szó-lásmód is: bu katkuka türelmedim = ezt a gondot nem viselhettem

el — szószerint: ennek a gondnak v. bánatnak nem állhattam (állhatom ellent?). V. ö. a német stehen, widerstehen és ertragen, *duiden* fogalmi tartalmát. A csag.-ban a szóvégző *r z, s*-re változott, a mi némileg igazolná azt a föltevésünket, hogy a legközelebb fölsorolandó szócsaládnak a most fölsorolt szócsaládban adjunk helyet; elégedjünk meg azonban a rokonságra való utalással s tárgyaljuk *töz, tüz* stbit külön.

200.

Töš, tös, tüš, tüs — a szemközt levő, szemelőtt levő, előtte lebegő — mind képes mind tárgyas jelentésben.

ujg. *tös, tüš, tüs* = szemközt álló, a mi az értéknek megfelel, ábránd (az ész vagy szem elé álló), álom, gondolat; *tüšemek* = álmodni, gondolni, gondolkodni.

csag. *tüš* = szemközt, átellenben, ellen, vmely test előrésze, mell, dél (Mittag, Süden, azaz mikor a nap a föld átellenében van. A négy világtájék összeállítása tehát következő, az őseMBER tellurikus nézetével megegyező fölfogást tüntet föl. 1) kelet = *öng* szószerint elől. 2) nyugat = kat — szósz. hátúl. 3) dél (Süd, Mittag) = *töš*, szósz. [szemközt, átellenben. 4) éjszak (Nord, Mitternacht) = *kot*, szósz. alatt); *töšlemek* = a delet eltölteni (den Mittag zubringen); *tüšleşmek* = találkozni; *tüš* gondolat, álom alvás (de csak átvitt értelemben, mert e szóra a tárgyas ujku van meg), képzelődés (Einbildung), vélekedés (Wahn), ötlet — egy szóval a mi a lelki szem előtt lebeg; *tüš* körmek álmodni, azaz álmot vagy káprázatot (Wahngebilde) látni.

oszm. *duš, düš* = szemközt, egyenes; *düš* gelmek = előtalálni; *düšünmek*, elgondolkodni, gondolkodni.

jak. *tus* = a vki előtt levő oldal, a szemközt levő; *tusun* = egymással szembe állni; *tosui* = előtalálni; *tüsüö* = álmodni.

k. k. *tus* = ellen, ellenébe, elébe (entgegen); *tüš* = dél (Süden, Mittag) í *tüs, tüš* = álom.

Ha tekintetbe vesszük a *töš, düš* szemközt, átellenben, ellen tárgyas jelentését, nem fog igen merésznek föltűnni, ha a persa eredetűnek tartott *düšmen, düšman*, csuv. alt. *tušman*; kir. *tuspan* = ellen, ellenség szót, *tuš, düš*-től és a *man, men* collectiv képzőtől származtatva szintén ide sorozom.

Tös, tös-t külön fejezetben soroltam föl, de nekem úgy tetszik, hogy hangi tekintetben közel viszonyban van *tül, töl, tür*-vel (lásd 199. §.). Erre a föltevésre az a csuvasz példa csábít, a hol ugyanazon és hasonló fogalom *l* szóvégzésű, valószínűleg rokon tőszótaggal van kifejezve. Pl. *tül* véletlen, esemény (Zufall, Begebniss), a mi valakinek szembe jön, a mi vkivel megесik (was einem zukommt); *tülük* = álom, vélekedés (Wahn), gondolat.

, 201.

Töz, tüz, tös, tös — sima, sík, egyenes, helyes, irány, sor, rend, törvény és az illető igei alakok, mint: egyengetni, simítani, kinyújtani, kiterjeszteni, igazítani, jóvá tenni stb.

ujg. *tüz, tös, toz* = sima, sík, helyes, tökéletes, egész, síkság, mélyedés (Niederung); *tözün, tösün* = rendben, egészen; *tüzük* szabály, mérték (Richtschnur), törvény, rend.

csag. *töz, tüz, tüzük* (mint fönt); *tözlemek, tözlemek* = simítani, egyengetni, rendezni; *tüz, tüzen* = illedelmesség (Schicklichkeiten), mérték (Maass), modor; *tüzük, tizik* = sor.

oszm. *döz, düz* = sík, sima, helyes; *düzetmek* = rendezni; *dizi, dize* = sor.

k. k. *toza* = egész, minden (ganz, alles).

csuv. *türe* = sima, egyenes, igazságos; *türüs* = tökéletes; *türlet* = kiegyenlíteni (ausgleichen), simítani; *tir* = sorozni (reihen), állítani.

A fogalomkör analogiáját illetőleg illetőleg ez a tőszótag igen emlekeztet *jat, jas, jaj-ra* (138. §. sík, lapos és *jaz, jas* 134. §. sor, rend), mint a következő szembeállításokból kiténik:

jassi, jatuk + *toz* = sima, sík,

jasak, jasao + *tüzük* = törvény,

jasal + *tizi* = sor, rend,

jasamak + *tüzlemek* = kiigazítani, berendezni (her-

richten) stb.; és mivel épen *jat, jaj*-ból egy igei alak, t. i. *jatmak* (kinyújtani, kiterjeszteni, feküdni) is keletkezik, azt hiszem nem tévedek, ha *töz, tüs* mellé a *tös, tös* igei alakot állítom. Mint:

csag. *tösemek* = kiterjeszteni, kiteríteni, kinyújtani (tulajd. egyenesre tenni); *tösök* = ágy (v. ö. a föntebb felsorolt összeállítás folytatásául *jatmak* = kinyújtani és *jatak* = ágy); *tösök, tös*

lebetegedni (niederkommen), leesni, esni (tösken žaj = táborozó hely, letelepedés helye); *tösük* = lejtős, meneteles, a mi lefelé megy.

kir. *tös, tüs* = lejtő lejtős; *tüsmek* = esni.

oszm. *düšemek* = kiterjesztetni, kitérítni, beszönyegezni (tapetziren — szőnyeget kitérítni); *düšeme* = butor, szőnyegezés (Tapetzirung).

jak. *tüs, tüšäbin* = magasból leesni; *tüšär* = vmit ledönteni, lebuktatni (etw. zum Fall bringen).

k. k. *tüšük* = alacsony; *tüšerben, tüšärmen* = leszállni, leesni.

Hangi tekintetben *töz, töš-t* alig ha lehet tőszótagnak tekinteni és úgy látszik, a mint már jeleztük (lásd 197. §.), hogy *tök, tüg* vagy *töb, töv*-ből (fenék, alja) frequentativ és transitiv *s*-vel származott, talán *fenékre menni* (sich zu Boden begeben) jelentéssel. A mennyire a jelen tanulmányból kitűnik, az igei alakot szövévő *s*-je csak igen ritkán tartozik a tőszótaghoz.

202.

Tük, tik, cük, čig — dugni, tűzni (stecken), föltűzni, bedugni, szurni, varrni (meredek, hegyes, szűrő minőséggel ellátott testek jelölésére), szűrő (Stecher), túske, tű, szeg (Nagel) stb.

ujg. *tükün* = túske, tövis; *čügi* = khinai villa, hegyes botocska alakú evő eszköz.

csag. *tikmek* = föltűzni, bedugni, varrni; *tik* = merev, meredek, hegyes; *tiklešmek* = feszesnek (steif), meredeknek vagy meredtnek, merevnek (tulajd. föltűzött) lenni; *tiken* = túske, tövis.

kaz. *tikmek, čikmek* = föltűzni, fölszurni, rá vagy bele ültetni (auf oder einpflanzen), varrni, növényt ültetni.

kir. *tikme, dikme* = a föltűzött, zászló; *tikme taš* = sárkő. Ezt az észjárást a csag. *tüge* = sárkő, továbbá csag. oszm. *tug, tuk* = zászló, eredetileg hosszú, lófarkal díszített pózna szavakban is meg lehet ismerni.

oszm. *dik, dikmek* (tik); *dikili* = föltűzött, föligazított (aufgerichtet). Pl. *dikili taš* = oszlop; *diken* = túske, tövis; *diven* (eldiven) = keztyű, eredetileg el-digen = a hová a kezét beledugják. V. ö. k. k. *eltek, eldik* = keztyű, tehát hasonló jelentésű és származású.

jak. *tik, tigäbin* = dugni (stecken), megöklözni, varrni; *tigi* = a varrás.

k. k. *t'égšarmen* = eldugni, elásni.

csuv. *ëik* = beledugni, varrni; *ëigen* = dugni; *ëikinjak* = oszlop.

Az ujj. *tükün* és *ëügi* szókkal kapcsolatban említsük még meg, hogy ez a tőszótag *ë* szókezdővel és *ü, i* belső hanggal más hosszúkás, hegyes testek jelölésénél is előfordúl; pl. csag. *ëügür* = túske; *ëüg* = penis; *ëük* = szempilla; *ëügi* = szeg (clavis) — csuv. *ëuga* = penis — oszm. *ëigi, ëivi* = szeg, *ëivilemek* = szegezni, beszegezni.

203.

Bag, beg, bik, bog, бүк, baj, boj, бүj — kötés (Band), varázs, bűbáj, megkötött, megerősített, szilárd, erős, igen, kötni, kapcsolni, csatolni, elbájolni, elvarázsolni.

I. — *g, k.*

ujg. *bak, bek* = kötés, köté (Band, Strick); *baklamak* = kötni, bilincselni, zárni (schliessen); *bik* = megerősítés (Befestigung), kötés, kötélek (Band); *bikünmek, bekünmek*, szilárdulni vagy keményedni; *bekük* = megkötött, megbilincsel, zárt, erősített (geschlossen, befestigt); *bekitmek* = zárni, kötni (schliessen), megerősíteni, megkötni; *bök, бүк* = szilárdság, hatalom, erő.

csag. *bag, baglamak* (v. ö. baklamak); *bek, bik* = szilárd (fest), kemény, igen (sehr); *baginmak, beginmek* = megerősíteni, szövetkezni (sich verbinden), békét kötni (v. ö. ellentétét aralari çozük = viszonyuk megtágult, földoldgtt, azaz ök ellenségesek); *beklik* = keménység, szilárdság); *bog* = gomb, csomó, bog, csontocska v. bűtyök (Knöchel); *zsinor*; *bogmak* = kötni, fojtogatni (würgen); *bogulmak* = magát megfojtani (sich erwürgen); vízbe fuladni (ertränken); *bogan* = kézbilincs (Handfessel); *bogra* = nyakbilincs (Halsfessel); *bokagu* = bilincs, békó, lábbilincs (Fusseisen); *bogun, bogum, bogdak* = csomó, ág, bog, bimbó, nyaláb; *bögüt* = gomb, csomó v. bűtyök (Knorren); *bögeöl, бүкеöl* = utósereg (vmely menetet bezáró rész); *böket* = gát, töltés (Damm); *böketmek* = gátot emelni, töltést rakni (einen Damm legen).

- oszm.** *bag*, *baglamak*, *bogmak*, *bogum* (mint fönt); *pek* = kemény, szilárd, igen (sehr); *bogča* = nyaláb, csomó (Bündel).
- jak.** *bagatsi* = halászháló (v. ö. *il* = kapesolni, kötni és *ilim* = háló); *bögö* = szilárd, erős; *bögök* = karkötő; *bögök* = jó kedvű (guten Muthes. — V. ö. ujj. bök); *bögörgöt* = megerősíteni; *bugur* = szénakazal.
- k. k.** *bak*, *bag* = kötél, szíj; *baglarmen* = kötni (binden); *bokse* = torok, gége; *bektarmen* = megerősíteni (befestigen).
- alt.** *pöktö* = mdgerősíteni, körülzárarni; *pökö* = erős férfias.

II. — *j*, *v* (a torokhang teljes elenyésztével).

- ujg.** *bamak* = zárni, kötni (schliessen. binden).
- csag.** *baj* = kötelék (Band), varázslat, bűbáj; *baglamak* = elbájolni, elvarázsolni; *bajgin* = ájult, elbájolt, elvarázsol (megkötött értelmű erő).
- trkm.** *böjü*, *büjü* = varázslat, bűbáj; *büjülemek* = elbűvölni, elbájolni.
- oszm.** *baali* = megkötött, elbájolt, elvarázsol (bagini čozmek = a varázslást, bűvölést, igézést eltávolítani — den Zauber lösen).
- jak.** *bai*, *bajabin* = kötni, összekötni (verbinden); *bā* = hatalom, kényszer (kötés?); *bājilín* = megkötetni (gebunden werden); *bälä*, *balibin* = kényszeríteni (kötni?); *balai* = vak (V. ö. sok = keskeny, szűk, sűrű, szilárd és *sokur* = vak).
- alt.** *pu* = kötél, kötelék, folyónak gátot vetni (einen Fluss dämmen); *puuk* = gát, tölték.
- csuv.** *püv* = töltést csinálni (eindämmen); *püve* = gát, töltés.

A német Geschenk és Angebinde közti viszonyt tekintetbe véve hajlandó volnék a csag. oszm. *bagišlamak* = ajándékozni, egymás lekötelezni (ajándék által) szót ide számítani. E szerint az ujpersa *bachšiden* = ajándékozni és az oszm. *bachšiš*, *bagišiš* szavakat határozottan török eredetűeknek kell tartanunk.

Bog, *bög*-ből a szóvégző gutturalis orrhangusítása után *bong*, *böng*, *beng*, *bonž* keletkezett gomb, csomó, bimbó, korall, szem, mag (Korn), anyajegy stb. jelentéssel.

- csag.** *bonžuk*, *monžuk* = korall, gomb, csomó, zászló; *bündük* bimbó, csomó; *burž* = borsszem, bors; *buržak* = borsószem; borsó; *meng*, *beng*, *möng* = szem, mag (Korn), gabnaszem, anyajegy (Muttermaal), jegy, jel.

- oszm.** *beñ* = folt, anyafolt, anyajegy; *beñekli* = foltokkal vagy szep-lőkkel ellátott, foltos, szeplős.
- jak.** *mäñ* = szülés következtében származott foltok (Geburts-fiecken).
- kir.** *muk, mug* = szem, mag (Korn), folt (v. ö. csag. karamuk = fekete bogyó; *kizamuk* = vörös foltok, vörös himlő (Masern); *magy. mag* = Korn, Kern.

204.

Baj, bat, bej, bet, bij, bit, boj, bot, böj, böt, baš, beš, boš, böš — magas, emelkedett, gazdag, tekintélyes, fő (Haupt, Oberhaupt), kezdet, magasság, növés, alak, termet — magasodni, nőni.

Ez a hangváltzásban egészen rendes tőszótag a fogalomkör kifejtésében is egyike a legszebbeknek és legnevezetesebbeknek. A rokon fogalmak különbsége a belső magánhangzó szerint van kifejezve, ez azonban épen nem gátol bennünket abban, hogy a családágakat a szóvégző szerint osszszuk föl.

I. — j, g.

- ujg.** *baj* = gazdag, magát jól bíró (wohlhabend), királyfi; *bajumak* meggazdagodni; *bajitmak* = meggazdagítani; *bajat* = isten (a meggazdagító, a legfelsőbb?); *beg* = fejedelem; *beglik* = uralom, uraság (Herrschaft).
- csag.** *baj* (mint fönt); *bajmak* = meggazdagodni, nagygyá lenni; *bajlamak* = uralkodni; *bajurmak, bujurmak* = uralkodni (beherrschen), parancsolni; *bagat, bijat* (mint fönt); *baja, bajak, bajir* = öreg, tekintélyes (tulajd. magasra nőtt).
- kir.** *baj* = gazdag, férj (Gemahl), elsőszülött (baj bese = elsőszülött gyermek).
- kaz.** *bajar* (orosz bojar) = udvari ember. magnás; *bajdag* = gazdagon (reichlich), bőségesen, eléggé (hinreichend).
- jak.** *bai* = gazdag; *bai, bajabin* = meggazdagodni; *bi* = öregebb fitestvér, bátya.
- k. k.** *bai* = gazdag; *big, bik* = úr, törzsvezető (Stammführer).
- oszm.** *baj* = gazdag; *bajir* = magasság; *bej, beg* = fejedelem; *bajat* = öreg.
- alt.** *pai* = gazdag; *paitak* = bőséges (reichlich).
- csuv.** *pojan, pujan* = gazdag.

Míg a belső *a* hang a csuv. kivételével a jelen fogalmat mind tárgyas mind elvont alakban kifejezi, addig a belsőhangú *o* és *i*-vel különösen magasság, hosszúság, növés és alak van megjelölve; pl.

csag. *boj* = alak (Gestalt), hosszúság, növés, termet; *boj*, *böj* = fű, növény (tulajd. a növény, a föl v. fölszinre jövő); *bojun*, *mojun* = nyakcsigolya, nyak, tarkó (Nacken — más testek és tárgyak magas, hosszú részének megjelölése is); *böjük*, *bijik* = magas, emelkedett; *böjünek*, *bijünek* = nőni, magasodni.

kaz. *boj* = alak (Gestalt), személy (*bojum* = én magam); *bojat* = kötőfék (V. ö. csag. *bojbag* = nyakravaló, nyakkendő, nyakkötő).

oszm. *boj* (mint fönt); *bojla* = magas; *büjük*, *böjük* = nagy; *büjnek*, *böjnek* = nőni; *bijik* = bajusz¹⁾.

jak. *bäjä* = alak, alkat, termet (Gestalt, Statur).

csuv. *pü* = növés, termet (Wuchs), magasság, tökéletesség.

II. — *s, š, z.*

ujg. *baš* = fej, kezdet, csúcs v. hegy (Spitze); *baša*, *bašra* = újra; *bösütnek*, *böšütnek* (*baš* etmek-ből) vezetni, vezélni (fejének lenni — das Oberhaupt machen); *bašči* = vezető, vezér (Anführer, Leiter).

csag. *baš*, *baškarmak*, *bašarmak* = vezetni, vezélni; *bašlamak* = elkezdni; *bašak*, *mašak* = vmely hosszú test legfölsőbb része, kalász, nyíl hegye, kezdet.

oszm. *baša*, *beše* = fő v. előljáró (Oberhaupt — az utóbbi tekintélyes falusi emberek czíme Anatoliában); *baška* = ismét (újra, kezdetben).

jak. *bas* = fej, fő; *basilik* = a legtekintélyesebb; *basta* = előlmenni (vorangehen); *baši* = legyőzni (behaupten, überwinden. — V. ö. csag. *baša* cikmak = legyőzni, meggyőzni — überwinden).

alt. *paš* = fő; *pašta* = elkezdni; *paškar* = vezetni, vezélni; *paštañi* = első, legelől levő (vorderste); *paza* = újra.

csuv. *pos*, *pus* = fej, kezdet, kalász; *pos'ne* = másképp, kivéve (anders, ausser); *pižik* = magas, nagy (v. ö. *bijik*).

k. k. *baš* (mint fönt); *basa*, *bazók* = újra, ismét.

III. — *t, d.*

- ujg.** *batuk* = magas, emelkedett; *batiz* = magas; *batumak* = magassá v. halmassá lenni; *batir* = hatalmas, tekintélyes (v. ö. csag. *bajir* stb.); *bol* = növés, természet, alak, magasság²); *bötük* fölnőtt, magas; *bötmek* = nőni, fölsarjadzni.
- jak.** *bitik* = szakáll; *bitirdirâ* = nőni, kibujni (hervorkommen).
- k. k.** *bedek, büzük* = magas.

¹) Az oszm. *bijik*, jak. *bitik* (úgy látszik, hogy a csag. *burut*-ban = bajusz az eredeti *v r*-vé változott) rokonságát *boj, büj*-vel (magas, fölnőtt, öreg) csak akkor lehet eléggé megmagyarázni, ha arra a fontosságra utalunk, melyet a bajusznak majd minden török-tatár népnél, mint a férfiaság és nagykorúság jelének tulajdonítanak. Azt mondják pl. az oszm.-ban: *bijikli oglan* = érett ifjú. V. ö. továbbá a *burut kesimi* = bajuszvágás ünnepet a kirgizeknél, tulajdonképen a bajusz megnyirbálása, mely által az ifjút nagykorúnak nyilvánítják.

²) *Boj, bot* (fű, növény általában) jelentését tekintetbe véve hajlandó vagyok föltenni, hogy *ot* = fű növény az imént említett ujjur szótól származik és labialis szókezdőjét elveszítette. V. ö. *bile* — *ile* (-val, -vel); *bol* — *olmak* (lenni); *bölüş* — *ölüş* (osztályrész) stb.

205.

Bak, bek — megnézni, nézni, tekinteni, őrizni.

- ujg.** *bakmak* = vigyázni (Acht geben); *bakni* = figyelmes, vigyázó, éber; *bakši* = fölügyelő, jós, próféta, költő, pap (Priester); *baklamak* = körülnézni, széttekinteni.
- csag.** *bakmak* = vigyázni, ügyelni, figyelni, ápolni (pflegen); *bakinmak* = engedelmeskedni (tulajd. oda fordulni — *zich zuwenden*); *bakaul* = fölügyelő, pohárnok (Mundschenk).
- oszm.** *bakmak* = látni, nézni; *beklemek* = várni, megfigyelni (v. ö. csag. *karab turmak* = várni, szószerint látva álni); *bekçi* = ör (Wächter).
- alt.** *pak* = fordulni vmihez (*sich zuwenden*), magát alárendelni, engedelmeskedni (v. ö. csag. *bu kul mangga bakadur* = ez a rabszolga engedelmeskedik nekem).

csuv. *pik* = kinézni, nézni, látni; *pikni* = fölügyelet.

Ha e tőszótag alapjelentését pontosan vizsgáljuk, nevezetesen ha altaji értékét teljesen méltatjuk, akkor *bak* alatt nem annyira a látás, nézés mint inkább a hozzáfordulás (sich zuwenden), magát oda vonzva érzés (sich angezogen fühlen) cselekvését kell értenünk. *Bak* = kötelék — *bakinmak*-val = engedelmeskedni, azaz magát megkötni, magát ráakasztani, ragaszkodni (sich anhängen) némi összefüggésben ez a föltevés talán igazolható volna némiképp?

Hasonló okból hajlandó vagyok *bak*, *bek* = sovárgás, kívánság, vágy szavakban is a megkötöttség (Gebundensein), egy tárgyhoz való vonzódás (Angezogensein zu irgend einem Gegenstande) alapfogalmát fölfödözni. Ezt az illető szavaknak a különböző török nyelvekben való mai használatából igen könnyen meg lehet érteni; mint:

ujg. *bakarmak* = kívánni, kérni (wünschen, verlangen); *bak* = sóvárgás (Sehnsucht), kedv, kívánság.

jak. *bagar* = akarni (mögen, wollen), kívánni; *baga* = kedv, kívánság; *bagard* = ingerelni (reizen); vonzani (anziehen — kívántatni); *bagalak* = vmibe belebolondult v. odáig van vmiért (auf etwas versessen).

oszm. *begenmek*, *bejenmek* = megtetszeni (Wohlgefallen finden — szósz. magát megkötni).

alt. *pakatti* = magátt bilineselve vagy odavonzva érezni, kívánságának vagy vágyának lenni; *pakatillu* = vonzó (anziehend), kívánságot keltő.

206.

Bal, *bel*, *böl*, *ol*, *öl*, *ül* *új* — összeválni, elosztani, repesztteni, repedés, rész, osztályrész, mérték.

I. *b*, *p*, *v* —.

csuv. *vala* = rész; *valajas* = kis részekre osztani, össedarabolni, összemorzsolni; *pül* = elosztani, fölosztani (abtheilen, eintheilen).

alt. *pöl* = osztani; *pölgüş* = szakasz (Abschnitt), rész.

k. k. *bälak* = seb (bevágás. V. ö. *jarmak* = széthasítani és *jara* = seb); *balta* = fejsze, balta.

csag. *balta* (mint föntebb); *bel* = kapa; *belo*, *bejlo* = kő ék v. czövek

fahasításra; *belemek* = levágni (umhauen), kivágni; *bölmek* osztani, elosztani; *bölek* = elkülönített, kívül (ausser), szakasz (Abtheilung), rész; *bölüm* = szakasz, fölosztás (Abtheilung); *bölüşmek* = egymás közé osztani.

oszm. *bölmek* = elosztani; *bölük* = osztály, csapat.

II. — o, ö, ü.

ujg. *ol, öl* = mérték, rész, osztályrész, sors (v. ö. arab kasama = osztani és kismet = sors); *ölemek* = részesíteni (betheiligen), ajándékozni; *ölek* = osztályrész; *ölüş, ülüş* = szakasz, fölosztás (Abtheilung), néptörzs.

csag. *ölcek* = mérték; *üleš, ölüş* = svadrony (Escadron), osztályrész; *olča* = zsákmány, tulajd. a zsákmány egy része; *ölke, ülke* = provincia, vmely ország fölosztása.

oszm. *ölcü* = mérleg; *ölçmek* = mérni (messen, wägen).

kaz. *ülkü* = mérték, minta; *ülkülmek* = minta után vágni.

jak. *üllär* = osztani; *ülläzerben* = osztzkodni; *ültü* = rész; *uołtas* mértéket tartani, a határidőt megtartani (die Zeit einhalten).

alt. *üle* = osztani; *ülü* = osztályrész.

E tőszótag utóbbi alakjában a szóvégző *lj*-re változik s ez által következő alakokat nyerünk:

alt. *üje* = tag, rész, vers; *üjele* = elosztani, széttagolni.

csag. *öje* = tag, testrész.

207.

Bal, bol, bel, bil — ide-oda mozgatni, himbálni, hintálni, rázni, keverni (rühren, mischen), ide-oda dobni, szórni, kiszórni.

ujg. *balinglamak* = himbálózni, inogni (sich schaukeln), mozogni (ide-oda).

csag. *balga* = buzogány (Schwingkeule), csép; *balgamac* = a csépet emelni (den Dreschflegel schwingen); *bolgamac, bulamac* keverni, elegyíteni, fölkeverni, fölzavarni (aufwühlen); *bolašmak, bulašmak* = magát megkenni, bekenni, magát bemázolni; *belemek* = köszörülni, fenni, ide-oda húzni; *belemek* taposni (walken), hengergetni, görgetni; *belek* = kalló tábla (Walke), mángorló tekeres v. heңger (Walze); *belšik, belčik* böleső, hinta; *balčik* = sár (tulajd. keverék, elegy-belegy (Maische, Mischmasch)).

- oszm.** *beliñlemek* = ingadozni, tántorogni; *billemek* = köszörűlni, fenni; *beşik* (v. ö. csag. *belçik*) = böleső.
- jak.** *biliä*, *bilibin* = himbálni, hintálni; *bula*, *bulabin* = keverni, elegyíteni; *bulan* = elegyedni, elkeveredni (sich vermengen).
- k. k.** *bulgirben*, *bulharmen* = bekenni, bemázolni.
- alt.** *pulga* = megkeverni (umrühren), keverni, elegyíteni; *pulgaák* = zavar (Aufruhr), zúr-zavar.
- csuv.** *pilčik* = sár.
- kir.** *boltramak* = megbotlani, tántorogni; *boltak* = göröngyös.

A kir. *boltramak*-hoz sorakozik még a csag. *botramak* = elszórni, szétszórni, porrá tenni; *botrati* = zavar, lázadás (Verwirrung, Aufruhr); továbbá a csuv. *putral* = összedobálni (durch einander werfen), összekeverni (vermischen); *pudu* = kása és *pudurmak* = lázadás (revolte).

208.

Bar, var — birni (haben), lenni, létezni, vagyon, gyűjtemény.

- csag.** *bar* = van, neki van (es ist, es gibt, er hat); *barluk* = a levés (das Sein), a birás (das Haben), a lét (Existenz); *barlig* = = gazdag; *barim*, *barum* = vagyon, marha, barom (v. ö. arab *mal* = vagyon és marha; szláv *lichvo* = marha és jövedelem); *barumtai*, *baranta* (kírg) = barom birtokba ejtése, rablómenet (Raubzug — Budagov, Grigoriewnek a kírg. puszta statisztikai adatairól szóló értekezése után); *bari*, *barča* = mind együttesen (alle insgesammt).
- oszm.** *var* = van (es ist, es gibt); *varim* = jószág, vagyon; *varlik* = birtok, lét (Besitz, Existenz).
- jak.** *bar* = ittlét, meg lenni (Dasein) vorhanden sein); *bari* = mind, egész.
- alt.** *par* = lenni, lét.
- k. k.** *barba* = tarisznya (összecsomagolt jószág); *brai*, *berai* = mindnyájan (alle).
- csuv.** *por* = lenni, létezni; *poru* = élni, lenni, sich befinden); *pornis* = az élet, létel, lét.

209.

Bar, var — menni, járni, kelni.

ujg. *barmak* = menni; *barismak* = kibékülni (egymáshoz menni), békét kötni; *barkuluk* = menedékhely (a hová menni kell); *barlamač* = savanyítatlan (meg nem kelt — nicht aufgegangen); *barlamak* = megkísérteni (vmi járáltni — etw. angehen); *baris* = mód (Weise), modor (menet); *barik* = gazdaság, takarékoság (menage — menet).

oszm. *varmak* = menni; *baris* = béke; *baristirmak* = kiengesztelni, kibékíteni (eszközölni, hogy egyik a másikhoz menjen); *bark* (ev barki) = gazdaság, háztartás (a ház menete).

jak. *bar, barabin* = menni, elmenni.

k. k. *barerben* = menni.

csuv. *pir* = menni, haladni, érkezni (anlangen); *pirat* = menni hagyni.

Vajjon nem leli-e magyarázatát a csag. *harmak* = elfáradni és *varmak* = menni is a *jorumak* = menni és *jormak* elfáradni közti kölesönös viszonyában?

Eredeti jelentése szerint *barmak*-t nem menni, haladni, járni, hanem elmenni, előrejönni, előrehaladni, elhaladni szóval kell fordítanunk és a *bar* tőszótag annyiban függ össze *bor, bar*-val = előre, elő, elől (vorwärts, zuvor), mint körülbelül a *jak. mañnai* = elől (zuvor) és csag. *mangmak* = elmenni; franczia *avant* és *avancer*. Ez okból épen nem habozunk a következő — elére, előremegelőzés, elől álló fogalmát kifejező szókat is idetartozóknak tekinteni:

csag. *borun* = először (zuerst); *borunki* = első, legelől levő; *bornašmak* = megelőzni; *borun, burun, murun* = minden kiálló rész, mint orr, hegyfok, csúcs. Pl. *burnuni kirmak* = eltompítani, csúcsát letörni, lealacsonyítani.

oszm. *burun* = orr, hegyfok; *barmak, parmak* = ujj (Finger, hegyes test).

jak. *barin* = nem sokkal azelőtt (kurz zuvor), rövid idő előtt (vor einiger Zeit); *murun* = orr; *muran* = nagy földhegy, földhalom (Erdberg).

k. k. *bar* = fölső (elől levő); a bunda előrésze; *burungo* = korábbi (der Frühere); *burnirben* = elől v. előre menni (vorangehen).

210.

Bat, baj, bas — alacsony, közönséges, alatt, alant, elmerülni, alásülyedni, sülyedni, nyomni.

I. — j.

- ujg.** *bajik* = alacsony, közönséges, közönséges, aljas, hiú; *bajiklik* mulandóság, aljasság v. durvaság (Gemeinheit).
csag. *bajag* = alacsony, közönséges, aljas, durva (niedrig, gemein).
oszm. *baja* = alacsony, aljas, közönséges; *bajalik* = aljasság.

II. — s, t.

- ujg.** *batik, basik* = alacsony (nieder, niedrig); *basmak* = nyomni, lenyomni; *batmak* = elmerülni, elsülyedni, bedőlni (untergehen, einsinken); *batrumak* = elnyomni; *batar* = nyugat, nap lenyugta.
csag. *basmak, batmak, basik* (mint fönt); *batik* = a mi az elsülyedéshez, elpusztuláshoz közel van (vergänglich); *batu, batiš* = elsülyedés, elpusztulás (Untergang); *batkamak* = elsülyedni (einsinken); *batkak* = mocsár; *basti* = a nyomás (al *basti* = képzelt nyomás, boszorkánynyomás — Alpdrücken); *baskiē* = lépcső (Treppe).
oszm. *basmak* = nyomni, vkinek nyomára jutni (*baskin vermek* = magát elérteni, elérteni); *batak* = hiú, vesztesség, mocsár; *batakēi* = lump.
jak. *bat, batabin* = hajtani, üldözni (v. ö. oszm. *basmak*); *batar* = eszközölni hogy bemenjen (hineingehen machen); *batiš* = üldözni; *battā* = nyomni, elnyomni, sanyargatni (drücken, bedrücken); *batti* = nyomás.
k. k. *batarmen* = le v. lefelé menni, folyón lefelé hajózni; *basarmen* = tiporni, nyomni (v. ö. *tap* = alacsony és tiporni 170. §-ban).
csuv. *pos* = tiporni, nyomni; *pozin* = magát lealacsonyítani, magában vmit elnyomni v. elfojtani; *pot* = elmélyedni, elmerülni, elsülyedni.

A jelen tőszótaggal mind hangilag mind fogalmilag rokon még *bos, boz* = üresség, semmiség, elpusztulás, melyet, tekintetbe véve önálló fogalomkörét külön sorolunk majd föl. L. 221. §.

211.

Ber, bir, ver, vir — adni, ajándékozni.

csag. *birmek, birgu* }
oszm. *vermek, vergi* } = adni ajándékozni, adomány, adó (Abgabe).
k. k. *bërmen* }

jak. *biär, biäräbin* = adni, oda adni, átengedni; *bärik, biäri, biär* = adni (az *e* — *i* hangváltozás a csag. *beš, biš, jak. bäs, biäs* = öt szóban is meg van); *bärin* = magát átadni.

csuv. *par* = adni; *parne* = adomány; *parim* = adó (Abgabe), adós-ság; *parimla* = adós (Schuldner).

Ber majd minden nyelvben a megengedni (zugeben, gestatten), történni (sich begeben), hagyni (lassen) fogalmát is fejezi ki; pl. *gide ver* = fogj a menéshez (begib dich zum Gehen). A tágabb rokonságot illetőleg, úgy látszik, hogy ez a tőszótag *bar, por*-val = birni (besitzen) függ össze.

212.

Berk, berd — szilárd, erős, kemény, jó.

ujg. *berk* = igen (sehr), erős (fest), megerősített; *berklemek* = megerősíteni.

az. *berk* = kemény, szilárd; *berkitmek* = megkeményíteni.

jak. *bärkkä* = igen (sehr), jó; *bärd* = jeles, kitünő.

k. k. *bert* = merész, bátor.

csuv. *parge* = szilárd, erős (fest), egészség.

Azt, hogy *berk* milyen viszonyban van *bek, pek*-vel (igen [sehr], kemény, vagy hogy egyáltalában van-e vele viszonyban, egyelőre csak mint kérdést kell fölvetnünk.

213.

Bil, bel — vmely test vékony része, közép, csipő (Lende). A test alsó részének jelölése azonos *vastag, esetlen*-vel; pl. *kund* = vastag — *kundag* = szár, nyél (Schafft).

csag. *bil, bel* = csipő, közép (Lende, Mitte); *bilek* = billentyű, (Handgelenk); *bilbag* = öv (Gurt, Gürtel); *bilekzik, bilezik* = karkötő; *bilekçi* = bilincs, békó (Fusschelle, Fessel); *pilte* = gyertyabél (a gyertya közepe).

oszm. *bel* = csipő, közép; derék (Lende).

jak. *bil* = termet (taille); *bilsák* = gyűrű (Fingerring).

k. k. *bel* = öv, heveder (Gürtel).

csuv. *pilik* = csipő.

214.

Bil, bel — tudni, ismerni, megjelölni, jel, jegy.

ujg. *belmek, bilmek* = tudni, ismerni; *belkü* = jel, nyom; *belkülemek* = megjelölni; *belküszü* = nyomtalan; *bilik* = tudás, ismeret. vélemény; *bilge, belge* = bölcs, okos.

csag. *bilmek, belgü, bilik* (mint fönt); *bilgürtmek* = tudtára adni (zu wissen thun, bekannt geben); *bilgülik* = ismeretes, megjelölt.

oszm. *bilgi* = ismertető-jel; *bellemek* = könyv nélkül tanulni, figyelni; *belletmek* = megjelölni; *bilis* = tudás (Wissen).

jak. *bil, biläbin* = ismerni, tapasztalni; *bilis* = ismeretséget szerezni; *bilsär* = ismerős; *belä* = jel, jegy (Zeichen); *bäliätä* = észrevenni, megjegyezni (bemerken); *bäläk* = ajándék (tulajd. jegy, emlékezet; eszerint tehát semmi köze bölek-hez (rész, osztályrész mint Boethling akarja).

csuv. *pil* = tudni, érteni; *pildir* = tudtára adni; *palla* = jel, jegy (Zeichen, Merkmal), megismerni; *pallaturan* = ismerős (Bekannter).

Úgy látszik, hogy a régibb alak *pal, bal* és *pel, bäl*. A tőszótag konkrét jelentése bevágni, bemetszeni, azaz bemetszés, bevágás által vmit megjelölni. Hasonló észjárást tüntetnek föl a török nyelvek ezekben: *jar* = hasítani, *jir* = bemetszeni, vésni és *jaz* = irni; *sür* = marni (ätzen) és *sür* = irás, jel 159. §.; *bič* = metszeni és *bitik* = irás (Schrift). Az ismerni, tudni szónak tehát a konkrét jegyeket csinálni képezi alapját, másrészt pedig az elvágás, elkülönítés és megkülömböztetés.

215.

Bir — egy, egyesíteni, gyűjteni.

ujg. *bir* = egy; *birik, birek, birkin* = egyenes, egyedül (einzeln, allein); *birikmek* = egyesíteni, összegyűjteni (einigen, versammeln); *birišmek* = megegyezni (sich einigen).

csag. *bireö* = egy, valaki (einer, jemand); *birge* = együtt, egyesülten (zusammen, vereint); *birgemek* = gyűjteni, halmozni; *birikmek* = egyesíteni (vereinigen).

oszm. *bir*, *birikmek* (mint fönt); *birle* = egyesült (vereint), -val, -vel (lásd ile *bile* 41. §.).

k. k. *ber* = egy.

jak. *bīr* = egy; *bīris* = első; *birgä* = együtt (zusammen).

216.

Bič, *bis*, *bit*, *bes*, *bet* — metszeni, összemetszeni, bemetszeni, vésni, irni, rajzolni — bevágás, jel, irás, kép, külső (Aussicht), arcz.

ujg. *biček* = kés, faragó-kés (Schnitzer).

csag. *bičmek*, *bičmak* = metszeni, vágni, fűrészelni; *bičim* = vágás, metszés (Schnitt), szabás (Zuschnitt), alak; *bičimli* = szép alakó (schön geformt); *bičak*, *bički* = bicsak, kés, fűrész; *bočak*, *počak* = vmely fa vagy gyümölcs kérge, héja (csak h á m o z o t t, l e h á n t o t t állapotban); *pučuk* = orratlan, fél szemű (tul. megcsonkított. V. ö. *čonak*, *čolak* 163. §.); *bučmak*, *bučkak* = csúcs (Zipfel), sarok (tulajd. az egézből elv á g o t t, elkülönített rész); *biz*, *bis* = ár (Ahle).

oszm. *bičmak* (mint fönt); *bučuk* = fél (Halb, Hälfte); *bužak* = sarok, szöglet, Bessarabia (a szárazföld egy csúcsa).

jak. *bīs*, *bisabin* = metszeni; *bisâ* = választani, fejteni (trennen); *bisak* = kés, bicsak; *bisagas* = fele (Hälfte); *bisan* = megszabadíttatni vagy megváltatni (vmitől elvágva vagy elválasztva lenni. V. ö. ellentétét *bisî* = vágás (Schnitt), alak (Gestalt); *bistalâ* = összeválni, összemetszeni; *bistin* = időszakasz (v. ö. csag. *čak*, *čag* = idő, időszakasz és *čakmak* = metszeni); *bičigän* = igen kicsiny (v. ö. *kismek* = metszeni, vágni és kicsik = kicsiny).

k. k. *bit'ak*, *bisäk* = kés; *bit'erben* = szabni (zuschneiden); *bit'e*, *bit'i* = kicsiny, kevés; *bis*, *bes* = ár (Ahle).

csuv. *pičik*, *piččik* = picziny, kicsiny; *piččen* = egyes (einzeln).

Láttuk *sür*-nél 158. §. és *jar*, *jir*-nél, hogy a metszés, bemetszés, bevágás alapjelentéséből a rajzolás, irás, festés és ebből festmény, diszitmény, külső (Aussehen), arcz megjelölése keletkezett. Az észjárásnak egészen hasonló viszonyát vehetjük észre *bic*, *bit*-nél. Még pedig

a) *bit*, *bet*, *bič*, *beč* — rajzolni, irni.

ujg. *beček*, *bičik* — irás (Schrift).

- alt.** *pići* = irni; *pićik* = könyv, irat; *pet* = jel, arcz.
csag. *bet* = arcz, külső, ismertetőjel; *bitmek*, *petmek* = irni (tulajd. rajzolni, jegyeket csinálni); *petek* = levél (Brief), irat, oklevél; *beček*, *peček* = jel, jegy (Zeichen, Merkmal, anyajegy (Muttermaal)).
kaz. *beti*, *biti* = amulet (tulajd. irás. V. ö. magy. betű).
jak. *bit* = jel (Anzeichen).
csuv. *pit* = arcz, arczvonás.

b) *bič*, *bis*, *bes* — diszítani, ékitni.

- ujg.** *besmek*, *bezmek* = diszítani (zieren); *besük* = ékesség, dísz (Schmuck, Zierde).
csag. *bežek*, *bezek* = diszítmény (Zierrath); *bežekči* = divatkereskedő (Putzwaarenhändler).
oszm. *bezemek* = elkészíteni, kiigazítani (herrichten); *bezek* = dísz, ékesség (Putz).
jak. *bićik* = diszítvány (Verzierung), minta.

A bevágás, bevésés a turániaknál és más kezdetleges népeknél még ma is az első írásmód.

217.

Biš, *buš*, *püş*, *boš* — forni, főzni, sütni, fölháborodni, haragudni (a fölés, forrás, sütés sistergő hangjának utánzása).

- ujg.** *bišmek* = főlni, forni, megérni (v. ö. persa puhte = megfőlt, megsült, érett (reif); *pišik*, *bišik* = érett; *bošmak* = fölháborodni, haragudni; *bosu*, *bošu* = harag (Zorn, Groll); *bošiš* = a haragudás; *bošikli* = fölizgatott, fölháborodott (der Aufgeregte. — V. ö. kiz = izzani és haragudni 93. §.).
csag. *bišmek*, *pišmek* (mint fönt); *bošmak*, *bošukmak* = haragba v. dühbe jönni; *bošukturmak* = megharagítani, dühbe hozni.
kaz. *bošanmak* = haragudni.
kir. *püşmek*, *pišmek* = főni, sütni, fölháborodni.
oszm. *pišmek* = főni, sütni, megérni (reif werden).
jak. *bus* = megérni (reif werden); *busar* = főzni.
csuv. *piš* = buzogni (ereifern), fölháborodni, haragudni; *pizer* = főzni, sütni.

Boš, *bus*-hoz = főlni sorakozik *boz*, *bor* = erjedni, forni tőszó-

tag, melyből *boza*, *bozu*; ujj. *bor* = erjesztés által készült ital, bor, lekvár, gyümölcsbor (Muss) keletkezett.

218.

Bit, büt, büž — tetű, féreg, bogár (Ungeziefer).

csag. *bit, büt* = tetű (oszm. takhta biti = bűdösféreg vagy ágyi tetű — budaj biti = gabnatetű, zsiszik (Kornlaus); *büt* = féreg (Wurm — kagaz bütü = moly, azaz papírféreg); *bütöek, büček, müžek* = bogár (Käfer).

oszm. *bit, böžek* (mint fönt; pl. sümükli böžek = csiga, azaz nyálás bogár — jildiz böžegi = szentjánosbogár, azaz csillagbogár).

jak. *bít* } tetű.
k. k. *bét* }

219.

Boj, bot — szín, pirosság, vér.

ujj. *botak, butak* = szín, festék; *botaklamak* = színezni, festeni, pirosítani.

csag. *bojak* = szín festék; *bojakči* = festő (Maler, Färber); *boj* = menstrues (havi tisztulás).

jak. *butui* = pirosra festeni.

oszm. *boja* = szín, festék; *bojamak* = festeni.

alt. *puđuk, poju* = szín, festék; *pojo* = festeni.

Úgy látszik, hogy *bot*, *boj*-val az oszm. *bok* = pizok, mocsok, ganéj (Unflath) is rokon, melynek alapjelentése tehát nem excrementum, hanem zsír, hár, kenőcs (Schmiere) volna). Hasonló viszony van a magy. fosni (oszm. *fışki* = ganéj) és fösteni között. Sokkal valószínűbbnek tetszik azonban nekem a *böt* = lepel, takaró 228. §. szóval való összefüggés; mert a mit Curtius Griechische Etymologie című munkájában I., a 92. lapon mond — «A szint a nyelv mint takarót fogja föl, mert a mint color celare, oc-cul-ere-val úgy függ össze a szanszkrit varna-s (color) a vr = beföldni, eltakarni gyökérrel, a görög *χρῶμα χρῶς*-val = bőr —» azt itt joggal lehet *bot* — *böt*-re alkalmazni.

220.

Bor, mor, boz, moz, bos — fehéres, szürke, szürkés, fakó.

csag. *bor* = fehéres, kréta; *borul* = szürke, hamuszürke; *borlamak* = fehéritni, meszelní (weissen), fehérre festeni (weiss über-tünchen); *boz* = szürke, szürkés, fakó; *bos, bus* = a levegő szürkés színe, köd.

oszm. *boz, mor* = szürke, fehéres (mosmor = egészen szürke); *pus* = szürke, ködös, köd.

alt. *poro* = szürke; *purul* = szürkés.

jak. *boroň* = feketeszürke (lovakról); *borolkoi* = szürke, homályos (dunkel), zavaros, borús (trübe); *boruor* = szürkület.

Vajjon *bora, bura* = vihar, förmeteg, minthogy a h o m á l y o s, s z ü r k e légkör jelölését sejtjük benne, ide tartozik-e, vagy pedig *bör, bur*-hoz 227. §. = elhomályosítani, eltakarni, vagy hogy ez a két tőszótag egymással rokon-e, azt egyelőre még nem döntjük el. Annál bizonyosabb azonban, hogy *buz, mus, muz* = jég, fagy ebbe a szócsaládba tartozik, mert az alapjelentés inkább a színre mint a tárgyra magára vonatkozik. V. ö. *kir.* szürke és *kiran* = dér, fagy; franczia gris és gréle; magy. dér és deres (gräulich); *der ül* (es graut), végre a ném. *eisgrau* szólásmódot.

221.

Bos, bot, boč, boš — üres, pusztá, sivatag, elhagyatott, elpusztított, elromlott, szétrombolt.

ujg. *boš* = üres, pusztá, hiú; *bošarmak* = elereszteni (los lassen); *bošatmak* = üríteni, kiüríteni; *bosuk, busuk* = sivatag (Wüstenei), rom, pusztulás (Zerstörung); *busmak* = elpusztítani.

csag. *boš* = üres, tág (locker), gyöngé; *bošang* = gyáva, bátortalan; *bošukmak* = szomorkodni (sich betrüben), unatkozni; *bošuk* szomorú (betrübt); *bošamak* = elereszteni (loslassen), elgyöngülni; *bošmak, puzmak* = elpusztítani, abba hagyni (auflassen), elhagyni (verlassen); *bosmak* = mindent elhagyni (Haus und Hof verlassen); *bošgun* = elpusztított; *bosu, bosku, busku* = les (Hinterhalt; — tul. visszavonultság); *buskuči* = kém, a rejlő; *poč, buč* = ostoba (tul. üres agyú).

oszm. *bošatmak* = elbocsátni (entlassen), kiüríteni; *bozulmak* = magát

elrontani, vereséget szenvedni Niederlage erleiden); *pusu* = magánosság (Einsamkeit), les (Hinterhalt).

jak. *bosko* = szabad, nőtlen (ledig), megterheletlen, meg nem terhelt.

alt. *poš* = üres, puszta; *posto* = panaszkodni (klagen).

k. k. *bos, bot* = szabad, üres; *bôzederben* = szabadon eresztteni.

csuv. *poža* = üres, puszta, sivatag, ismeretlen; *požat* = kiűritni; *pus* = elpusztítani (zerstören).

A szókezdő labialis elvesztével (v. ö. böl-öl = osztani — bile-ile = -val, -vel) a főtebbi tőszótagból keletkezett

os, us, uz, ut — rossz, elromlott, lusta, tunya, hanyag.

ujg. *osuk, usuk* = romlás v. pusztulás (Verderben), baj (Uebel — v. ö. bosuk, busuk); *usal, osal* = hanyag, lusta, tunya, gyáva.

csag. *usal* = nem szép, nem kedves, rossz; *usluk* = fölosztás (zer-
setzung), forradalom.

kaz. *usal* = gonosz (böse); *usallamak* = elromlani (verderben).

oszm. *usanmak* = utálni v. ellenszenvének lenni (Widerwillen haben), unatkozni; *usanž* = utálat, ellenszenv (Widerwille), unalom.

csuv. *osal* = sovány, rossz.

222.

Bug, bugh, büg, bög, böü, müg, müng — némely állatok hangjának utánzása, mint; ordítani, bégetni, bögni, nyeríteni, kiáltani — vala-
mint hasonló hangot adó állatok elnevezése.

oszm. *bögürmek, böjürmek, bugh* etmek

csag. *mügrek, müjrek*

kaz. *mügrek*

alt. *mööro*

} bögni, ordítani, bégni,
nyeríteni, kiáltani.

Továbbá oszm. csag. *buga, buka* = bika; csag. *bugu* = szarvas; oszm. *bugu* = bagoly; csuv. *vugur* = ökör — és a labiális szókezdő elhagyása után *öküz, ögüz* = ökör (az elavult *ögürmek* = bögni szótól?); csag. *ögü*; csuv. *üge* = bagoly stb. Említsük még meg végre, hogy *bugh, pugh, puu* mint onomatopoea még a csag. *pulamak* = fujni (tulajd. puh!-t csinálni), *pulaman* = síp szóban fordul elé. Hasonló alkatú a csag. oszm. *ofurmak, üfürmek* = fujni is; *of, uf* t. i. a török népeknél szintén a fuvás hangjának egy utánzása.

223.

Bug, bugh, buu — gőz, pára, kigőzölgés (tul. a gőzölés, fuvás hangutánzása és az utóbbi tekintetben *puu, buu pulamak* = fujni (lásd

222. §.) szóval rokon.

csag. *bug, mug, buh* = gőz, pára (Dampf, Dunst); *buklamak, buklumak* = gőzölögni, párologni (dampfen, dünsten). Azt, vajjon nem az utóbb említett igétől származik-e *bulut, jak. bilit* = felhő, eredeti jelentése szerint gőz, pára, kigőzölgés — itt csak hypothesisként említjük. Igazolja ezt némileg a Curtius «Griechische Etymologie» című munkájában I. k. 259. l. szanszkr. *nab-as* = levegő; lat. *nubes, nebula* = felhő; német: *Nebel* és görög *νεφ* *έλγ* = felhő szók összeállítása.

224.

But, böt, бүт — gömbölyű és egyetlen testek vagy testrészek jelölése.

csag. *put* = csipő (Hüfte), czomb (Schenkel), az állatok hátsó lába (tnl. a vastag, husos rész); *butur* = porczogó (Knorpel, Knöchel); *butu* = gömbölyű bokor (runde Staude), tuskó; *butalak* tuskóforma, ostoba.

oszm. *bodur* = kótyonfity (Knirps), törpe (Zwerg); *budala* = ostoba.

jak. *but* }
k. k. *but* } csipő (Hüfte, Lende), láb.

Put-nak a keletturkesztani nyelvjárásban láb jelentése van. Rokonnak látszik az oszm. *pača* = birkaláb és egy lábikrára való ruha vagy lábbeli nem (Waden- oder Fussbekleidung) is, de nem úgy van a dolog, mert *pača* a persa *pajée* = láboeska rövidítése.

225.

Büt, бүт — hinni, bízni.

ujg. *bütmek* = hinni, bízni (glauben, Zutrauen haben); *bütçi* = hitelező.

alt. *püt* = hinni; *püdüm* = hit (Glaube); *püdümöilü* = hívő (gläubig).

Büt konkrét jelentését nem ismerem, ha csak *böt, бүт*-vel 228. §., a *hinni, bízni* jelentéssel a csatlakozás, hozzákötés (Sichanschliessen, Sichanbinden) fogalmát nem lehet azonosítani?

226.

Bök, bög, бүк, бүг, boj, moy — hajlítani, fordítani, meghajlítani, megfordítani, csavarni, görbíteni, rátenni (umlegen), összetenni.

csag. *bökmek, бүкмек* = görbíteni, fordítani (umlegen), hajlítani, fonni, kötni (flechten); *bökünmek* = meghajolni (sich beugen oder büchen); *böge* = szügy (Bug); *bökür* = púp (Buckel, Höcker); *bökürmek* = leguggolni (sich hocken); *bök* = egy púpú teve; *böklüm* = fürt, tekeres (Gewinde); *bögri, bögrü* = görbe, hajlott.

alt. *pügrük* = púpos, görbe.

kir. *bökbe* = kötél, tekeres (Gewinde); *bökül* = görbület, ráncz.

oszm. *bögri* = púp, görbület.

jak. *bügüt* = hajlítani; *bügün* = lehajolni, meghajolni (sich bücken); *bökcöi* = hajolni (sich biegen); *bökcögör, bakir* = görbe, hajlott.

k. k. *büktür* = domb.

csuv. *pük, pügür* = hajlítani, görbíteni, összetenni; *pügürl'* = hajolni (sich neigen).

Előbb is említettük már (l. 31. §.), hogy *bök, bög, böj* az *ek, eg, ej*-nek, illetőleg *ök, ög, öj*-nek eredeti alakja és vele fogalmi tekintetben is egészen azonos. A causativ *egir, ögür, ejir, öjör*-nek hangilag és fogalmilag megfelel a *b*-vel kezdődő *bökür, bögür, bügür, büjür*; szint ilyen viszony van *öür, ör, ür, úr* és *bör, бүр, бүр* között is. — Pl.

csag. *burmak, бүрмек* (örmek örüme) = fordítani, csavarni (wenden, drehen), megfordítani (umkehren), csavarni (schrauben), fúrni; *bura, buragan* = forgószelel (Wirbelwind); *börček, бүрček* = fürt, tekeres (Gewinde. V. ö. *örüm* = fürt, czopf; *borulmak, börülmek* = körben forogni, forogni (sich kreisen oder drehen).

jak. *bürçüi* = az ajkakat összeszorítani (die Lippen zusammenkneifen); *bürçüçü* = ránczos.

alt. *pur* = csavarni (drehen, schrauben); *purmakta* = tekerözni, forogni (sich winden, sich drehen).

csuv. *pürün* = összehúzódni.

A *bög, böj* stb. tőszótagot még föl lehet ismerni az. alt. *majruk*; csag. *majruk* = görbe, hajlott; továbbá csag. *mögüz, möjüz*,

majnuz; oszm. *bojunz*; jak. *muos* = szarv, tekeres, ágazat (Geweih) szavakban. A *s z a r v* szót a török-tatár nyelvekben ezenkívül *görbe*, hajlott tárgyak és nem csak a kérdéses testrészek jelölésére is használják.

Még ma is mondják az oszm.-ban *egri- bögri* vagy *ejrü, böjrü* = *görbe, ferde*.

A szóvégző *r* mouillirozása után rokon még *bür*-vel *büzmek* = összehúzni, becsavarni, elcsavarni (zudrehen, zuschrauben); *jak mus* = gyűjteni; *musun* = gyülekezni; oszm. *büzülmek* = összeguzsorodni (zusammenschrumpfen).

227.

Bör, bür, bar, ber, bur — elfödni, eltakarni, rá- vagy fölhúzni (überziehen).

csag. *börmek* = betakarni, befödni; *börük, börk* = sapka (Kappe, Kopfbedeckung); *börek* = zsák, barátfüle vagy derelye (tésztanem); *börgenmek* = magát betakarni, befödni (sich bedecken); *börküt* = fátyol; *börünzek* = fátyol (nem használt *börünmek* = magát eltakarni igétől); *baru* (boru?) = bőr (Haut, Fell).

oszm. *börmek, bürümek* (mint fönt); *börk* = köpönyeg, sapka; *bur-unzak* = szunyogháló (Gelsenflor).

jak. *bürüi* = eltakarni, fölülről betakarni (verdecken, von oben zudecken); *bürün* = vmivel betakarózni (sich mit etw. umhüllen); *bürüö* = fődélzet (Verdeck); *bärgäsä* = sapka; *bärgäsälä* = sapkával ellátni, esketni (trauen, férjhez adni, azaz főkötő alá hozni).

k. k. *börben, börmén* = bezárni, befoglalni (einschliessen); *bürük* = sapka.

alt. *pürük* = sapka; *pürülen* = magát befödni (sich bedecke); *pürke* befödni, betakarni.

Úgy látszik, hogy *bör, bür* mind hangi mind fogalmi tekintetben rokon *ör, ür*-vel (65. §.). Hangilag közelít hozzá a *esuv. vîr, vur*, fogalmilag a jak. *bürüi* = fölülről betakarni. *Bör* tehát *vîr, vur*-val együtt az illető tőszótag *p* szókezdőjű eredeti alakja mellett, második alaknak tekinthető.

228.

Böt, бүт — kötni, zárni (sperren, schliessen), egyesíteni, gyűjteni, gyűjtött, rakás, tömeg, sokaság, nép.

ujg. *böt, бүт, but* = kerítés, zár (Sperre), lepel, takaró; *bötmek* = elzárni, gyűjteni, egyesíteni (einigen); *büte* = együttesen, összevéveellentéte birik = egyes, magános szónak); *bütün* = tömeg, nép, mind (alle), együttesen (v. ö. *büt* = kötni és *bütün* = nép — *ilmek* = kötni és *il* = nép); *bütüni, bütürü* = egészen, egészben (gänzlich, im Ganzen).

csag. *bütmek, bitmek* = elkészülni, egészszé lenni (ganz werden), záródni (sich schliessen); *büteö* = tökéletes, egész; *bütkenmek* = bezárni, elzárni, végezni (beschliessen); *bütük, bitik* = bezáró, bevégző (beschliessend, beendend), beteg, kor, düledező; *bütünlük* = bőség (Fülle).

oszm. *bütün* = tökéletes, egész; *bitmek* = végződni, elenyészni (enden, vergehen); *bitirmek* = bezárni, végezni (beschliessen).

jak. *büt, bütäbin* = elkészülni; *bütäi* = zárt, sűrű, úgy záródni, hogy semmi nyílás se maradjon; *bütür* = elvégezni; *bütün* = egész.

k. k. *bütürä* = minden; *büdün* = egész.

csuv. *püt, p't* = elvégezni (beendigen); *püdüm* = együttesen (insgesamt); *p'tir* = bevégezni.

alt. *pütti* = bevégzett, kész (öeschlossen, fertig); *püdün* = egész.

Böt, бүт hangilag *bag, bog, boj*-val = kötni, gyűjteni rokon és legközelebb áll az utóbbi alakhoz, minthogy a szóvégző *j* *t*-re változott.

Tekintve e szócsalád fogalomkörét a 224. §-t szorosán véve ide kellene számítani.

229.

Buñ, бүñ, mun, müñ — fáradság, fáradalom, öregségtől gyöngé (alterschwach), bágyadt, törődött.

ujg. *munk* = fáradság, munka, dolog, gond, baj, szomorúság; *munk-almiš* = bütől levert (abgehärmt), gyöngé; *münmek* = öregségtől elgyöngülni (Alterchwäche bekommen).

- csag.** *muñ* = gond, aggság, szükség; *muñluk* = szomorú (betrübt); *muñalmak* = vesződni; *mon, möñ* = gyöngye, vesződséges (geplagt); *monumak* = megöregedni.
- oszm.** *bön, böñ, büñ* = öregségtől elgyöngült szellemi tekintetben, körülbelül az arab *m'atuh* = öregségtől gyöngye; *buñalmak* = elfáradni, elgyöngülni.
- jak.** *muñur* = tompa, hegy v. csúcs nélkül (a csúcs és erő fogalmi analogiája, mely a németben és más árja nyelvekben előfordul, a török nyelvekben is meg van); *muñ* = kín, gyötrellem, fáradtság, erőlködés, megfeszítés (Anstrengung); *muñná* = kinezni, gyötreni; *münär* = bolond (verrückt); *münik* = ostoba; *mun, munabin* = tévedni.

Igen valószínű, hogy *buñ, büñ* hangilag *bag, bog*-hoz tartozik, melynek gutturalis szóvégzője orrhangos lett. Először nem nagy dolog a fáradtság, gond és elgyöngültség (Alterschwäche) fogalmával a kényszer, megkötöttség alapeszméjét szembeállítani; másodszer a *bag* és *mun* közti hangbeli viszony, különösen a *jak*-ban, úgy szólván föltűnő. Pl. *jak. muñka* = háló (eredeti jelentése szerint szövés, kötés — Gebinde — v. ö. il 41. §.); *mann'us* = összegyűjteni (összefoglalni, összekötni).

230.

Maj, jagh — háj, zsir, kenőcs.

- ujg.** *majunmak* = magát kenni (sich salben, sich schmieren).
- csag.** *maj* = kövérség, zsir; *majlik* = kövér, megkent, mázolt (geschmiert); *majlamak* = kenni (schmieren).
- kir.** *majluk* = zsebkendő, asztalkendő (v. ö. oszm. *jagh* = kövérség, háj és *jaghlík* = zsebkendő, törölő ruha).

Ha tekintetbe vesszük, hogy *m* és *j* soha se szoktak változni, nehezen határozhatjuk meg, hogy az oszm. *jagh*, a kiejtésben *jaa*, milyen viszonyban van a kelet-török *maj*-val, ha csak a vetítő *v* alakra nem gondolunk, mely egy rokon nyelvkörben, t. i. a magy. *vaj* szóban van meg. *Maj* eredeti jelentése különben nem kövér, hanem kenőcs, máz (Schmiere), mint a csag. *malmak* = mártani, bemártani, bekenni igei alakból leginkább látható.

231.

Mak — magasság, dicséret, dicsőség, dicsérni, magasztalni.

- ujg.** *mak* = dicséret, dicsőség, kitüntetés; *makutmak* = magasztalni, dicsérni, dicsőíteni.
- csag.** *mak* = tisztelet (Ehre), dicsőség (makki čikkan kiši = tisztelt, becsült ember); *maktamak* = dicsérni (rühmen); *maktanzak* = dicsekedő, a ki magát dicséri.
- jak.** *maktai* = dicsérni, dicsőíteni; *maktagal* = dicséret; *maktani* = köszönet.
- k. k.** *mak-pas* = magas fatörzsök (bas = fej); *maktirben* = dicsérni.
- csuv.** *mukta* = dicsérni, dicsőíteni.

Mak konkrét jelentése, mint a k. k. *mak-pas*-ból látható, *m a g a s, e m e l k e d e t t*. V. ö. *magy. m a g a s*.

231.

Mañ, meñ — fönt, legelől, először, elől lenni, előre jutni.

- jak.** *mañnai* = először (zuerst), kezdet; *mañi* = kitüntetés, tiszteletnyilvánítás (Bevorzugung, Ehrenbezeugung); *manâ* = őrizni (tul. elől lenni, élén állni).
- csag.** *mañla* = vmely test legeleje (vorderste Theil), homlok (v. ő persa piš = előtt és pišane = homlok, előrés (angol: forehead), továbbá *öng* = előtt és *önglük* = homlok); *mañmak* = előre jönni, menni; *meñiz, mengiz* = arcz (tulajd. külső — Aussehen, tekintet — Ansehen, Ansicht); *mengzemek* = tekintélyel birni Gesicht haben, Ansehen haben), az utóbbiból keletkezett az oszm. *beñzemek* = hasonlítani.
- kir.** *manap* = fejedelem, őszszakállú, előljáró (Vorgesetzte — v. ő. jak. manâ).
- alt.** *mangta, mengde* = sietni, megelőzni (zuvorkommen); *mang* = ügetés (Galopp).
- k. k.** *mangzerirben* = sietni.

A *fönt, elől* (zuvor) fogalomköréhez sorakozik a *m a g a s, e m e l k e d e t t, föl m e n n n i, fölszállni* konkrét jelentés, mint *meng, ming müng*-ben látjuk a következő családnál; pl.

- ujg.** *mengi, mingi* = magas, emelkedett, magasztos, örök, égi, halhatatlan (az elavult *meng*-ből = a magasság, menny, ég. V. ö. jak. mänge) *müngmek* = fölszállni, fölülni.

jak. *mänge* = nagy, kiterjedt, maradandó, ég, menny (v. ö. magy. menny) ; *m̄in* = fölülni.

alt. *möngkü* = örök ; *minit* = nyargalásra való állat (ellentétül igás állathoz).

csag. *mengi* = örök ; *mengilik* = örökkévalóság ; *mengülemek* = örökké tartani ; *mingmek*, *minmek*, *binmek* = fölszállni, fölülni ; *mingiš*, *mingel* = magaslat, magasság, kelet (Aufgang).

k. k. *munarmen*, *münerben* = fölülni, lovon ülni.

E tőszótag észjárását illetőleg *ös*, *öz*, *ör*-ben 65. §. hasonló fejlődést találunk ; pl.

öze, *üst* — *mañnai* = legelől, legfölül (vorderst, oberst).

üsa — *mengi* = magasság.

örmek — *mingmek* = fölszállni.

jüz — *mengiz* = külső fél (Aussenseite), arcz.

süs — *manglai* = homlok.

SZÓMUTATÓ.*)

	Czikk.		Czikk.
Ač	1	ajunmak	29
ači (testvér, bátya)	26	ajirmak	29
ačik	1	ajlamak	31
ačmak	1	ajri	29
adak	4	ajtamak	2
adak (araba)	27	ajtim	4
adašmak azašmak	23	ajtmak	4
adim	27	ajitmak	4
agh, aa	6	ak	5
aga	5	akar, akarmak	5
aghir	8	akče	5
agil	5	akhtarmak	7
agiz, aiz, avuz	1	akinzi	41
aglamak	141	akiš	11
agri, agrimak	9	akmak	41
aguz	9	aksak	41
aj (luna)	5	al (vörös)	10
aja	1	al (csalárdság)	13
ajak	27	alaman	15
ajamak, ajané	3	alat (sárga ló)	10
ajartmak	31	albasti	13
ajaz	1	albasti	210
ajdinlik	179	albuga	10
ajnamak	29	alčák	12

*) E szómutató csak az oszmán és csagataji nyelvekre szorítkozik, és csakis lényeges eltérések esetében a két szókincs elválasztására reflectáltatott.

	Czikk.		Czikk.
alči	12	aš, ašamak (enni)	25
ajgir	14	aši	25
aji, ajik	26	ašinmak	21
alčik	13	ašmak, aširi	24
alčimak	13	ašuk	24
alčün	10	ašuri, ašurmak	24
aldamak	13	asig	21
aldaguči, aldauč	13	aszt (lenn)	23
algajmak	11	asztar	23
alin, aln	11	at (ló)	14
alis	11	at (név)	4
ališmak	15	ata	26
almak	15	atalig	26
alp	11	atim	27
alt, alti (lenn)	12	atmak	28
altın, altun	10	av, avlamak	6
alžasmak	15	az	23
am	16	až	1
amčik	16	azgun	23
ana, ene	16	azi	46
anč	15	azi, azik	9
and, ant	18	azmak	23
ang	48	azuk (eleség)	25
añlamak	48	ažimak	9
ara, aralik	19	bag kötelék)	203
aral	19	baja	210
aralaš	19	bajilmak	203
ard, arđın	20	bakmak	205
ariš	19	balčik	207
arık (sovány)	127	balta	205
arık (árok)	133	baranta	208
ari, arık (tishta)	132	bark (ev)	209
arka	20	baš	204
arkam	31	baszmak	210
arslan	14	batmak	210
art, artka, artkaru	20	begum	5
artuk	20	bej, baj, bij	204
ašaki, ašagi	23		

	Czikk.		Czikk.
bejenmek	205	böjük	204
beklemek	205	bökmek	226
beñ	203	bölmek	206
bel, bil (ágyék)	213	böñ	229
berk	212	börk	227
beşik	207	börümžek	227
bet	216	böžek	218
bezemek	216	bučuk	216
bičmek	216	budala	224
bijat	204	bugh	223
bijik	204	buga	222
bilezik	213	bulašmak	207
billemek	207	bulut	223
bilmek	214	bunalmak	229
binmek	232	bura	226
bir, birikmek	215	burun	209
bit (tetü)	218	burunžak	227
bitmek (bevégezni)	228	butun	228
bitmek (irni)	216	buz, muz	220
bodur	224	bužak	228
bogča	203		
boghulmak	203	čačkan	154
boja	219	čadir	88
bojnuz	226	čag (idő)	77
böjü, büjü	203	čaganak	77
bojunduruk	113	čagirmak	141
bok	219	čajkalamak	149
bolgamak	207	čaki	77
bolmak	52	čakil	124
bonžuk	203	čakmak	77
boj	204	čakmak (villámlani)	124
boš	221	čakmak (dózsólni)	122
bošmak (haragudni)	217	čala (sietösen)	149
boz, mor	220	čalkamak	149
bozmak	221	čalmak (lopni)	176
bögri	226	čañ	77
bögürmek	222	čapmak	130
bögüt	203	čaprak	153

	Czikk.		Czikk.
čarlamak	141	dakhi	171
čatmak (összerakni)	88	dalga, talga	152
čaukun	153	dalkank	176
čauš	141	dalmak, talmak (buktatni)	174
čeri, čerig	180	daltaban	176
čevirmek	182	damar	177
čiček	169	damgha	178
čigir	141	damla, tamla	178
čijnemek	149	dan, den din	176
čikrik	141	dañ, tang	178
čilgin	126	dar, tar (szük)	180
čimmek, čimmak	191	dargin	180
čin, čen	118	dari, tari	174
čingirdak	77	degil, dejil	143
čiraj	158	degin, dejin	171
čizmek	158	dej, dek (egyenlő)	183
čok	191	dejirmen	182
čolak	163	dejišmek, tegišmek	183
čom, žom	147	dejmek, tegmek	171
čomak, čoman	147	deli	126
čökmek	198	delmek, telmek	189
čöküč	77	demek, dimek	187
čöl	164	demir, temir	177
čömrü	147	demlemek	188
čöp	153	dere	174
čözmek	168	derin, terin	175
čukur	77	deve, töje	192
čüčük	169	devrik	182
čüg (szén)	124	dib, túb	170
čük	202	diken	202
čün, šin (festék)	158	dil, til	187
čürük	189	diñil	182
		diñlemek	188
da, de	171	direk	190
dag (bevägás)	172	diri	184
dag (hegy)	193	dirim	189
daglamak	172	dirim, dirinti	180
dajanmak	171	diš (kün) diašri	24

	Czikk.		Czikk.
diz, tiz	190	ejmek	31
dize, dizi	201	eke	5
dogramak, tokramak	172	eki	32
dogru, togru	173	ekmek (vetni)	32
dolaj	194	ekşi	9
dolu (jég-eső)	177	eksik	4
don, ton	195	el (kéz)	15
doñ, tong	177	el, il (idegen)	14
dögmek, döjmek	171	eldiven	202
döjme, düjme	192	elgermek	15
dökmek, tükmek	198	eli, eldi (elé előbb)	11
döñmek	182	elik	15
döz, töz	201	emčik	16
dudak	192	emdi, imdi	17
dujmak	192	emek	34
dul, tul	176	emlemek	33
duman, tuman	177	emmek	16
dumšajmak	177	eñ (szélesség)	103
durmak, turmak	196	eñ (leginkább)	64
duzak, tuzak	196	ene (itt)	17
düjün	192	engel	34
dün	177	engin	103
dürlü, türlü	196	engin, angin	64
düşmen	200	enmek	35
düşünmek	200	er, férfi, (férj)	36
edinmek	39	er, ir (korán)	44
ege, eje (ur)	30	erken, ergen	36
eger, ejer	31	erimek	45
egermek	32	erkek	36
egirmek	31	erken	44
egiz, igiz	7	eš (társ)	32
egmek	31	ešmek	22
egri, ejri	31	ešmek (társitni)	32
egrim	31	esen	3
ejkü, ejü, eji	3	esirgemek	3
ejlemek, ijlemek	39	eski	55
ejlemnek	31	esmek, ismek	40
		esremek	25

	Czikk.		Czikk.
etmek, itmek	39	göngül, köngül	116
etke	26	görmek, körmek	83
ev	47	göt, köt	74
evrilmek	31	göt (hatalom)	115
ezmek, izmek	46	götürmek	114
gebe	72	göz, köz (szem)	83
geçmek	107	gübre	72
gedek	107	güç, küç	115
gelin	102	güjmek	116
gelmek	102	gülešmek	86
gep	101	gülmek, külmek	117
gerçek	105	gümlek	74
gezek	106	gün, güneš (nap)	116
gerek	105	gürlemek	114
gerinmek	104	güveji	88
gevrek	72	güvenmek	72
gevšek	72	güzel	83
gevsemek	72	haide, hajde	2
geže, kiže	107	haikarmak	2
gezmek	23	hangi, kangı	75
gibi	101	harmak	127
gijmek, kijmek	74	höl	62
girmek	108	ibar	40
girü	74	iç, içre	38
gitmek	107	içmek	25
gizli	109	içün	66
goçak	94	igrik, ijrik	31
göçmek	114	ij, is (szag)	40
göjüz	72	il (nép, béke)	42
gök	110	ile, bile	42
göl	62	ilej	11
gölge	111	ilek	42
gömbür	72	ilerü	11
gömmek	112	ilik (gomb)	42
gömürmek	72	ilinžak	126
gömüş	112	iliže	126
göndürmek	118		

	Czikk.		Czikk.
ilk	11	itük (veszteség)	28
ilki, jilki	42	iz (nyom)	46
ilmek	42		
imrak	33	jaba, java	119
imrenmek	33	jaban	119
inanmak	43	jabu	119
indamak	54	jag, jah (zsir)	120
inek	54	jagi (ellenség)	125
ini, inak	35	jagma	125
inmek	35	jagmur	121
inže, inče	35	jajan, jajak	137
inžitmek	35	jajmak	138
ip, jib	37	jaka (oldal)	123
ipek, jiplek	37	jaki (folyó seb)	124
iri, irik	36	jakin	123
irim	44	jakmak (meggyujtani)	124
irin	45	jakmak (jól esni, jól tenni)	122
irlamak	141	jakhši	122
irmak	45	jalau	127
irmek, imek (lenni)	44	jalan	126
irmek, ermek (elérni)	44	jalang (meztelen)	127
irteki	44	jalin (láng)	126
is, es (ész)	68	jalvarmak	127
is (égés)	43	jama, jamak	130
ışanmak	43	jaman	119
isirmak	25	jan (oldal)	123
işik	135	jangin	124
işimek	157	janglik (hasonló)	129
islak	136	janku	54
islemek, eslemek (hallgatni)	68	jañliš	129
islik	40	janmak (égni)	124
işnemek	40	janmak (visszafordulni)	35
issi	93	japmak (befedni)	130
issitma	93	japmak (csinálni, építeni)	131
islemek, istemek	46	japarak	130
işton	38	japuk, japik	130
itmek, ittürmek	28	jara (seb)	133
		jarah (fegyver)	132

	Czikk.		Czikk.
jaramak (érni)	132	jogun	7
jarasa	128	jogun	49
jarim	133	jogurt, jourt	67
jarin (holnap)	128, 44	jok	143
jarlig, jerlig (parancs)	141	jokuš	7
jarlik (szegény)	127	jol (ut)	145
jarmak (fényleni)	133	jolmak	144
jarmak (hasítani)	133	jonga	144
jaruk (világos)	128	jorgan	129
jaš (nedves) jašil	136	jorgun	145
jasak	134	jort, jurtt	133
jašmak	119	jormak	145
jašnamak	135	zorulmak	145
jassi	138	jourmak, jogurmak	49
jašurmak	129	jovan	119
jat (idegen)	137	jormak	122
jatmak	138	jufka	49
jau, jauz	125	jular	145
jav	119	jumak	146
javaš	119	jummak	147
javuk, jauk	123	jumruk	147
jaz (nyár)	138	jumšak	49
jazi (siktség)	138	jumurta	147
jazuk, jazik	23	jut, (pestis,) jot (dögvész)	143
jel, jil	142	jutmak	143
jelken	142	jüb, jöb	131
jene, jine	35	jük	7
jensémek, enčmek	35	jüksek	7
jengiš	35	jümri	147
jeñi, jengi	35	jürek (szív)	139, 145
jer, jir (föld)	139	jürümek	145
ješil	136	jüz	65
jetmek	140	jüzmek (nyuzni)	71
jigit	35	jüzmek (üszni)	65
jigmak, jigin	7	kaan	72
jikamak	146	kába	80
jildirim, jiltramak	126	kabag	72
jilim	42		

	Czikk.		Czikk.
kaban	72	karalti	84
kabarmak	72	karamak	83
kabuk	87	karaul	83
kač	75	karčimak	22
kačmak	107	karga	84
kadın	88	kari (öreg)	84
kaja	87	kari (asszony)	84
kajči	91	karši	82
kajgi	87	karu (felelet)	82
kajin (ata)	88	kaš (szemöldök)	74
kajirmak	87	kaš (-nál, -nél)	88
kajmak (hajlitni)	74	kašik	22
kajmak (esusztatni)	173	kašimak, kašak	22
kajnamak	73	kasmak	22
kajtmak	74	kasnak	87
kaju (milyen)	73	kat, kati (nél-nál)	88
kak (száraz)	76	katı	87
kakimak	76	katmak (egymásra tenni)	88
kakmak (üttni)	77	katnamak	107
kaldırım	73	kaurmak, kagurmak	76
kalga	73	kav (tapló)	76
kalın	73	kavun	72
kalkan	73	kavuşmak	80
kakmak	73	kazak	23
kalmak (maradni)	79	kazan	22
kalpak	73	kazanmak	21
kamči	81	kazkanmak	21
kamči	96	kazmak (kivakarni)	22
kanat	85	kazuk, kazık	22
kapak	81	kel (kopasz)	126
kapi	81	kelebir	199
kaplan	14	kengeşmek	103
kapmak	80	kepek	81
kar (hó)	89	kermek	104
kar, karak, (kar)	85	keşikči	109
kara (fekete)	84	kesmek	106
kara (szemgolyó)	83	kevs	81
karakči (rabló, zsvivány)	84	khan	72

	Czikk.		Czikk.
khatun	88	koku	78
kič	74	kom	97
kiče	74	komšu	98
kičik	106	konak	98
kijmek	91	kopmak, koparmak	72
kijn	94	koš (páros)	80
kil (haj)	91	košmak (hozzátenni)	80
kilič	90	košun	80
kilik	90	kouš	80
kimildamak	96, 54	kovmak	95
kin (kín)	87	kovuk, kouk	72
kin (tok)	74	koža	94
kipčak	72	kozgamak	22
kir (szurok)	84	köb	72
kir (piszok)	92	köček	114
kir (dér)	89	kök	110
kirek	105	kölek	111
kirmek	91	kömek	34
kiš (tél)	89	kömüldürük	113
kišen	109	könlemek	97
kišik (feder)	74	köprü	72
kis, kiz, (szük)	87	köpük	72
kisir	87	kötermek	114
kismak (nyomni)	87	kudaman	88
kissa	87	kudurmak	100
kit	87	kuj, kuju, (kebel)	98
kivilžim	91	kujaš	116
kivirmak	74	kujmak	116
kiz (leány)	93	kuju (kut)	98
kizil (veres, arany)	93	kujumži	98
kizmak (izzónak lenni)	93	kulak	99
koč (kos)	94	kulač, kolač	85
koji, koju (befelé)	98	kullanmak	85
kojmak	98	kumalak	97
koju (sürü)	87	kund	97
kol (kar)	85	kungur	87
kol (hegy)	73	kur (ör)	86
kolauz	85	kurči	86

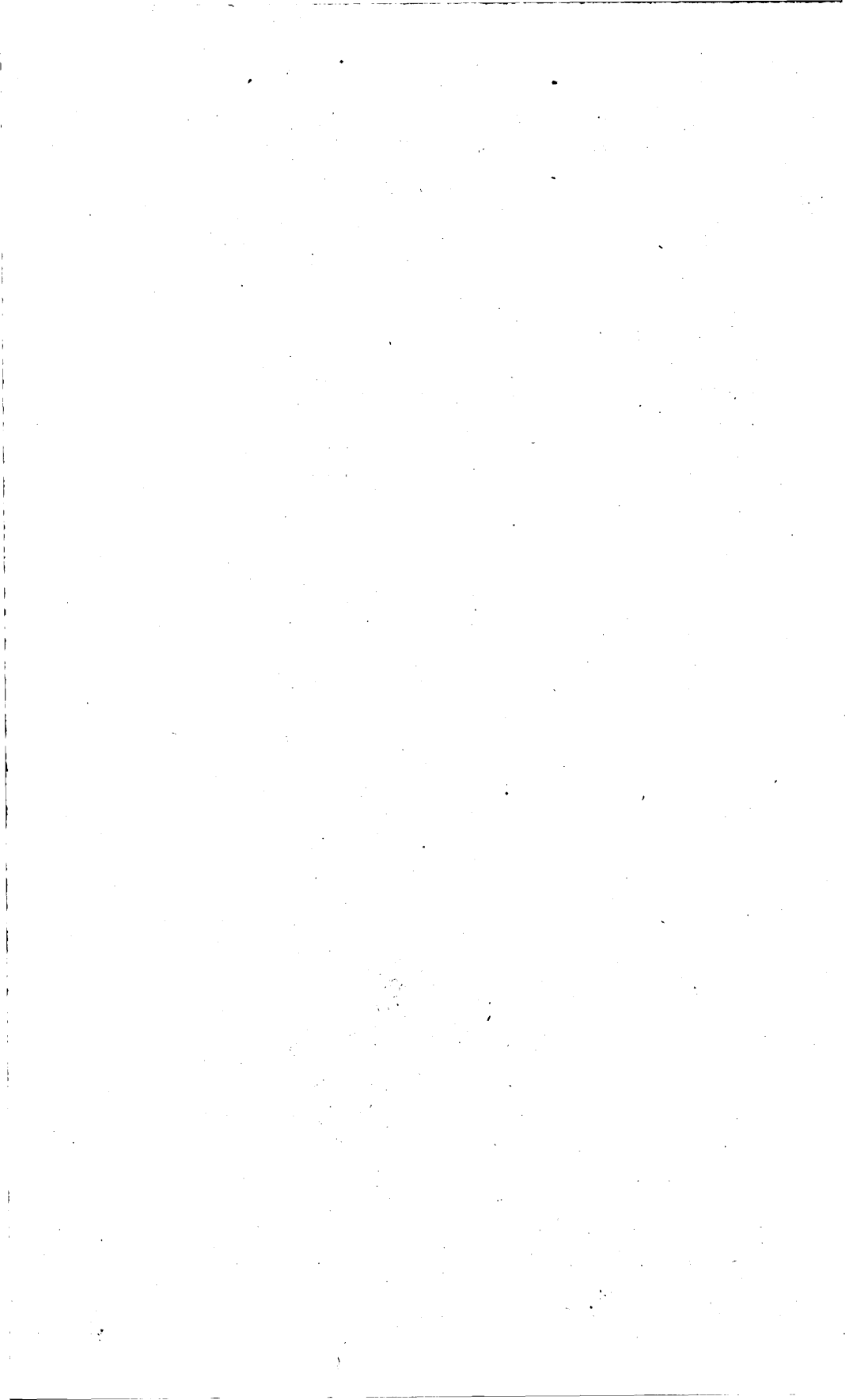
	Czikk.		Czikk.
kurgan	86	oj (mélység)	47
kuru (száraz)	84, 151	oj, öj (marha)	14
kurumak (védni)	86	ojat	59
kurut	84	ojmak (gyüszü)	47
kuš (vadászat)	95	ojnamak	58
kušak	86	ok (nyíl)	7
kutaul	83	ok (készpénz)	8
kutluk	100	okar	7
küçük	106	okimak	54
küjmek	116	oklamak	7
kümür	116	oklau	49
kün (sima)	118	okšamak	51
künde	97	okti	7
küng	72	okumak	48
künü (irigység)	116	olčamak, olčas	11
kürešmek (birkozni)	86	olgajmak	11
kürüng	117	olturmak	52
küt	115	on (hang)	54
kütrüm	87	oñat	53
küz (szén)	116	ong	53
maj	230	oñulmak	53
maktamak	231	orta, ortak	19
mañmak	232	ortanzi	19
meme	16	osurmak, usurmak	40
mengi	232	ot (tüz)	56
mengiz	232	ot (fű)	204
möjüz (szaru)	226	otun, odun	56
munk	229	oturmak	52
oda, otag	47	ova	47
ogan (isten)	48	ožak	56
oglan	50	ödemek	66
ogmak, ovmak	49	öfke	56
ogri, oghri, ouri	98	ögmek	7
ogul	50	ögül	7
oguz	7	ögün (idegen)	61
oj (érzék)	57	ögüş	7
		ögüt	48

	Czikk.		Czikk.
öj	47	pusu	221
öjge	56	put	224
öjle (dél)	70		
öjrenmek, ögrenmek	48	sačmak	154
öjün	7	sag, sagh	122
öjünmek	61	sagin	148
öjür	7	sagu (gyász)	150
öjürmek	31	sagmak (fejni)	148
öjütnek, övütnek	49	saj (sekély)	173
öksüz	48	sajak	149
öküz	222	saji	150
ölcü	206	saji (szám)	150
ölmek	63	sajiklamak	149
öngmek (nőni)	64	sajlamak	150
öñ (hang)	54	salak	152
öñ (előtt)	64	salkin	142
ör (magas)	65	salmak	152
örgemzi	31	salt	176
örnek	83	sančmak	161
ört (égés) örüng	128	sanga	156
örtünmek	65	san (szám)	150
örümžek	31	sanmak (vélni)	150
ösnek	65	sap (szár)	153
öt, öd (epe)	56	sapmak	153
öte (től-től kezdve)	66	sarı, sarik	151
ötmek	66	sarsamak	152
ötrü	66	satmak	137, 154
ötülemek	66	saulmak	122
öz	30	saurmak	142
özge	71	sauzi (khatun)	141
özmek	71	sejrek	173
öze (szó)	167	semiz	147
parmak	209	serin, selin	142
pek	203	serkmek	155
pctek	216	sermek, sergi	174
pilte	213	ses	167
písmek	217	sevnek	156
		sidik	157

	Czikk.		Czikk.
sigmak	161	sökmek	198
sikir	148	sönmek	164
sijdam	158	söz	167
sijrmak	148	su, suj	165
sikmak	162	sus (gyenge)	166
silmek	158	susamak	165
silkmek	152	süjmek, süümek	156
sinamak	118	sülük	142
sinanlamak	118	sümük	161
sinmak	161	süngü	161
siñek	161	süngür	161
singmek	161	süpürmek	158
sipalamak	158	sürgü	158
sipozga	142	sürmek	158
sirče	155	süs (ékesség)	169
sirt	159	süzmek	168
sis	166	süzük	169
sivamak	158		
sivišmak	158	šakšal	151
siz (nélkül)	168	šašmak	154
sizmek	158	šimdi	17
sižak	93	šur	197
sojmak	148	šük	162
sogan, sovan	148		
sogulžan, soulžan	161	taban	170
sogurmak	148	tačik	181
sok, suk (sovány, szegény)	162	tapmak	173
sokmak	161	tak (sima)	173
sol, solak	163	takmak	171
solamak (megöntözni)	165	tal (fa)	176
solmak	164	tala	174
soluk	142	talai (sok)	174
som (tömör)	147	talamak	176
soñ, song	164	talaš	176
sopa	153	tamu, tamuk	177
sormak	167	tamur	177
souk, sovuk	160	tangsuk	178
sójmek (szidni)	198	tanimak	179

	Czikk.		Czikk.
tañri, tengri, tingri	179	toktamak	192
tapmak	170	tokumak	171
tarak	174	tolamak	194
tarik (vetés)	174	tonkatar	177
tarkan	180	toz (por)	189
tarkatmak	174	tölej.	194
tartmak	180	tömen	176
taš, taškaru (künn)	24	tömmek	177
tašmak	24	töre	196
tatli	181	törselemek	189
tauš	170	törti	189
tekirlemek	182	töšemek, döšemek	201
tekre	182	tug	202
teng, deñ (egyensuly)	183	tumar	177
tepe	191	tumruk	177
tepmek	170	turs	197
tere	185	tutmak	192
terki	174	tuz	197
terlemek	185	tüg, tüng, tig	198
tersane	185	tüjmek	192
tez	184	tükel, dükelli.	192
tikamak	162	tükenmek	198
tikmek	202	tülebir	199
tili, tilbe	126	tülemek	199
tim, tam	177	tün (éj)	177
tin (lélek)	188	tüng	179
tire	189	tür, türi	199
tiril	184	türk	196
tiš, tiskarn (künn)	24	türmek	196
tiši, diši (nöstény)	38	tüş (képzelődés, álom)	200
titiz	192	tüş (szemközt)	200
titmak	192	tütün	192
tob, top (golyó)	191	tüzük	201
togmak	193	uömak	65
toj	192	uöramak	66
tok (jollakott)	192	ufak	49
toka (törvény)	173	ufarak	49
tokač	171		

	Czikk.		Czikk.
uj (tehén)	14	ülken	11
ujumak	67	ülümek	11
ulak	145	ünek	34
ulu, uluk	11	üng (szin)	64
ummak	33	ürük (kötél)	31
um, un	49	üşmek	69
urmak, vurmak	36	üşrük	25
uruk	36	üst	65
urumak	31	üvej	61
uşak, uşatmak	23	üz (velő)	38
usanmak	221	üzengi	65
uslu	68	üzre	65
utanmak	59		
uzak	65	var, bar	208
už, uč (hegy)	65	varmak	209
		vermek, birmek	211
üçmek	67		
üçün	66	zügürt	198
üksek	7	zirtlan	14
üksük	41	žili, čili	126

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvtárúrnál:

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—X. kötet 30 füzetben. 1862—1873. (8-adrét 300 iv.) Ára egy 10 kötetből álló teljes példánynak 15 forint. Egy-egy kötetnek ára különvéve 1 frt. 50 kr. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.
- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK** stb. XI-ik kötete. **AZ OSZTJÁK.** NYELV. Nyelvtan, Szöveg és Szótár. Irta Hunfalvy Pál. 1875. 30 iv. Ára 3 frt.
- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK** stb. XII. kötet. Szerkeszti Hunfalvy Pál. Ára 3 frt.
- A KONDAI VOGUL NYELV.** Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ára 1 frt. 50 kr.
- CHRESTOMATHIA FENNICA.** Hunfalvy Páltól. Pest. 1861. (8-adrét, XIV. és 580 lap). Ára 1 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és népei. Kidolgozta Hunfalvy Pál. (4-edrét, VII. és 364 lap.) Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz József. I. füzet. (1—16 iv) 1873. 8-adrét. Ára 1 frt.
- ERDEI-ES HEGYI CSEREMISZ-SZÓTÁR.** Budenz József. (A Nyelvtudom. Közlemények IV. kötetéből.) Ára 50 kr.
- NYELVEMLEKTÁR.** Régi Magyar Codexek és nyomtatványok. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—V. köt. 1876. 8-adrét. Ára 8 frt.
Egyenkint Ára 2 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.** I—IV. köt. 1869—1875. Ára 7 frt 80 kr.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. Kiadta Toldy Ferencz. Ára 2 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEL.** Irta P. Thewrewk Emil. Ára 50 kr.
- FINN NYELVTAN.** Fábian Istvántól. Pest, 1859. Ára 50 kr.
- KALEVALA.** A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ÁBUSKA.** Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á. tól Pest, 1862. Ára 40 kr.